

multicongress

II. Uluslararası
Multidisipliner Çalışmaları Kongresi
4-5 Mayıs 2018, Adana-Türkiye

*2nd International
Congress on Multidisciplinary Studies
4th-5th May 2018, Adana-Turkey*

Bildiri Tam Metin Kitabı
Proceeding Book

İktisadi ve İdari Bilimler Cilt 3
Economics and Administrative Sciences Volume 3

Editör / Editor

Doç. Dr. Haşim AKÇA

AKADEMİSYEN
KİTABEVİ

Editör / Editor • Doç. Dr. Haşim AKÇA

Kapak Tasarım / Cover Design • Emre Uysal

Kitap Tasarım / Book Design • M. Fatih SANSAR

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2018 // October 2018-ANKARA

ISBN: 978-605-258-102-5 (3.c)

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Akademisyen Kitabevi'ne aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz

Cilt 3 / Volume 3

Yayıncı / Publisher • Akademisyen Kitabevi

Akademisyen Kitabevi Adres /Address:

Halk sokak No: 5/A Yenışehir / Ankara

Tel : +90 (312) 431 16 33

GSM : +90 (533) 765 23 74

web: www.akademisyen.com

e-mail: info@akademisyen.com

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS

ÖN SÖZ	VIII
KURULLAR.....	IX
DÜZENLEYEN KURUM /ORGANIZING INSTITUTION	IX
DESTEK VEREN KURUMLAR / SPONSORS.....	IX
DÜZENLEME KURULU BAŞKANI / CHAIR OF ORGANIZING COMMITTEE	IX
DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE	IX
BİLİM VE HAKEM KURULU / SCIENCE AND REFEREE BOARD.....	X
SEKRETERYA.....	XIV
DÜNYA'DA KAHVE ÜRETİMİ VE PAZARLAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ	1
HATAY İLİ DÖRTYOL İLÇESİNDE TURUNÇGİL ÜRETİM EKONOMİSİ ARAŞTIRMASI	10
ADLI MUHASEBE EĞİTİMİ VE BİR MÜFREDAT MODELİ ÖNERİSİ	18
TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	28
YAPISAL SERMAYE VE MÜŞTERİ SERMAYESİNİN ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİK VE REKABET AVANTAJINA ETKİLERİ	40
FİNANSAL YÖNETİM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN ÖĞRENİM KAZANIMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	61
PIYASA ETKİNLİĞİ VE OCAK AYI ETKİSİ: ULUSLARARASI PIYASALAR ÜZERİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR UYGULAMA	76
SEKRETERLİK MESLEĞİNİN ERKEK ÜYELERİNE TOPLUMUN GENEL BAKIŞ AÇISI.....	90

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA PAZARLAMA İLETİŞİMİ
FAALİYETLERİNİN ÖĞRENCİ TERCİHLERİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ.100

TÜRKİYE'DE GİRİŞİMCİLİK EKOSİSTEMİNİ ETKİLEYEN
FAKTÖRLERİN TOPSIS VE VIKOR YÖNTEMLERİ İLE
KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ.....115

TÜRKİYE'DE BITCOİN SİSTEMİ VE VERGİLENDİRİLMESİ.....136

TÜRK İKTİSAT TARİHİNDE “HALİL İNALCIK” VE “SABRİ
ÜLGENER'İN” İKTİSADİ DÜŞÜNCELERİNE KARŞILAŞTIRMALI
PERSPEKTİFTEN BAKIŞ.....149

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE İŞLETİM SİSTEMLERİNE
GÖRE DEĞİŞEN MOTİVASYON ARAÇLARI193

SOSYAL MEDYANIN BİLGİ TOPLAMA AMAÇLI KULLANIMIN
DÜZEYİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA.....216

BİREYLERİN MODA ÜRÜNLERİNİ SATIN ALMA TERCİHLERİNE
SOSYAL MEDYA ETKİSİ.....223

2001 KRİZİ SONRASI DÜZENLEME DÖNEMİNDE TÜRK
BANKACILIĞI'NIN FİNANSAL BİR GÖRÜNÜMÜ232

DİNİ Ve HUKUKİ PERSPEKTİFE GÖRE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
KUDÜS'ÜN ÖNEMİ.....250

TÜRKİYE'DEKİ İŞ KAZALARININ BAZI ÜLKELERLE
KIYASLANMASI279

TÜRKİYE'DEKİ İŞ KAZASI KAYNAKLI ÖLÜMLERİN
İSTATİSTİKSEL DEĞERLENDİRMESİ293

YENİ BİR YÖNETİM MODELİ OLARAK DEĞİŞİM YÖNETİMİ VE
BUNUN KAMU YÖNETİMİNE ETKİLERİ304

KAMU YÖNETİMİ KARŞILAŞTIRMALARINDA ÜLKE İÇİ VE ÜLKE
DIŞI TERCİH YÖNTEMLERİNİN KIYASLANMASI: YÖNTEM,
AKTÖRLER, İLKELER VE SÜREÇ316

ETKİLİ EKİP ÇALIŞMASININ NİTELİKLERİ VE EKİP
ÇALIŞMALARINDA MULTİDİSİPLİNER VE İNTERDİSİPLİNER

YAKLAŞIMLAR.....	335
ÇEVRESEL PERFORMANS ENDEKSİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN ÇEVRE SAĞLIĞI	347
TÜRKİYE-SURİYE KRİZİNİN SINIR KENTLERE ETKİLERİ: HATAY ÖRNEĞİ.....	355
ULUS İNŞA DENEYİMİ AÇISINDAN KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ.....	367
MESLEKİ VE TEKNİK OKULLARDA İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ BİLİNCİ.....	384
FEDERAL ALMANYA’DA YÖNETİM BİRİMLERİ	397
İSMİNDE LOJİSTİK KELİMESİ GEÇEN LİSANSÜSTÜ PROGRAMLARDA YAZILAN TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ.....	432
ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ALTERNATİFİ OLABİLİR Mİ?	456

ÖN SÖZ

Multidisipliner alanlarda yapılan çalışmalar, 21. yüzyılda dünya çapında ilgi gören ve desteklenen çalışmaların başında gelmektedir. Bu bağlamda dünyada birçok üniversitede multidisipliner programlar açılmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak, dünyanın önde gelen ülkelerinde multidisipliner konular üzerine çalışan bilim insanı sayısı her geçen gün artmaktadır. Multidisipliner alanlardaki çalışmalar dünya çapında hız kazanırken Türkiye’de de Yüksek Öğretim Kurumu tarafından multidisipliner programlar desteklenmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, multidisipliner alanda Türkiye’de yapılan çalışmalar halen yeterli düzeyde değildir.

4-5 Mayıs 2018 tarihlerinde Adana’da gerçekleştirdiğimiz "II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi " ile farklı disiplinlerde çalışan bilim insanlarını bir araya getirerek, yeni bir bakış açısı ortaya çıkarmayı, disiplinler arasında bilgi etkileşimini sağlamayı ve multidisipliner çalışmalara bilim dünyasının dikkatini çekmeyi amaçladık. Bu amaç doğrultusunda; sempozyuma sunulan bildiriler kitaplaştırılarak bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur. Sempozyuma katı veren kurumlara, kitabın ortaya çıkmasına katkı sağlayan meslektaşlarımıza teşekkürü borç biliriz.

KURULLAR

DÜZENLEYEN KURUM /ORGANIZING INSTITUTION

Çukurova Üniversitesi

DESTEK VEREN KURUMLAR / SPONSORS

Adana Büyükşehir Belediyesi

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Çağ Üniversitesi

Seyhan Belediyesi

SOBIAD

ASOS

Çukurova Araştırmaları Dergisi

ASOS Journal

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi

ASOS Yayınları

Akademik İletişim

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI / CHAIR OF ORGANIZING COMMITTEE

Doç. Dr. Haşim AKÇA, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye,

Prof. Dr. Ellie ABDİ, Montclair State Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Tomasz NIZNIKOWSKI, Józef Piłsudski Üniversitesi, Polonya

Doç. Dr. Meriç ERASLAN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Reza BEHDARİ, East Tehran Branch İslamic Azad Üniversitesi, İran

Öğr. Gör. M. Fatih SANSAR, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

BİLİM VE HAKEM KURULU / SCIENCE AND REFEREE BOARD

Prof. Dr. Ahmet DOĞANAY, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Alparslan DAYANGAÇ, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Cemal SAKALLI, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dana BABAU, (Medicine and Pharmacy of Targu Mures Üniversitesi, Romanya

Prof. Dr. Deniz ABİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dušan MITIĆ, Belgrade Üniversitesi, Sırbistan

Prof. Dr. Emel ORAL, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Esat ARSLAN, Çağ Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. F. Duygu SABAN ÖKESLİ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof.Dr. Feda Rehimov Hannanoğlu, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan

Prof. Dr. Fikret DÜLGER, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Haluk BODUR, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Himmet KARADAL, Aksaray Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İrem TÖRE, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet ÇELİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Murat DURUKAN, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Muzaffer SÜMBÜL, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Münir YILDIRIM, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Orhan BAŞ, Ordu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Orhan DOĞAN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye

- Prof. Dr. Pelin YILDIZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Ramazan BİLGİN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Roger ENOKA, Colarado Üniversitesi, ABD
- Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Şener BÜYÜKÖZTÜRK, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Turgay BİÇER, Marmara Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Tülin ARSEVEN, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Yahya Fatih AYAZ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ahmet İNCE, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ahmet TEKE, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Aysel ÇİMEN, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Bülent ELİTOK, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Deniz ZEREN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Erdem ÇANAK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Evşen NAZİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Fatma Ebru İkiz, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Füzün ASLAN, İnönü Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Hülya YÜCEER, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. İbrahim GİRİTLİOĞLU, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. İlder Ünlükaptan, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. İsmail ŞIK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN, Erciyes Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ömer KORKUT, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Rabia ÇİZEL, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Rovshan Aliyev, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan

Doç.Dr. Saadet Gandilova Tagı kızı, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Doç.Dr. Südabe Salihova, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi - UNEC, Azerbaycan

Doç. Dr. Şebnem HELVACIOĞLU, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Yavuz DUVARCI, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Abdullah AKPINAR, Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kürşat ERSÖZ, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Aqıl Memmedov, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Dr. Öğretim Üyesi Aslıhan NAKİBOĞLU, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Baki BAĞRIAÇIK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Banu ÖZTANRIÖVER, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Behçet Yalın ÖZKARA, Osmangazi Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Behzad DİVKAN, East Tahrân Branch İslamic Üniversitesi, İran

Dr. Öğretim Üyesi Berrin GÜNER, Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Burcu GÜRKAN, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Dilan ALP, Şırnak Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Eray YAĞANAK, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Erhan AKDEMİR, Anadolu Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Esengül İPLİK, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Fethi NAS, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Gözde TANTEKİN ÇELİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Hakan GÜNEYLİ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Gürol ZIRHLIOĞLU, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Hakkı ÇİFTÇİ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Işıl IŞIK BOSTANCI, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İrfan DÖNMEZ, Şeyh Edebalı Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İsmail Erim GÜLAÇTI, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Bülent ÖNER, Gelişim Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Emin KAHRAMAN, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mir Hamid SALEHIAN, Tabriz Branch İslamic Azad Üniversitesi, İran

Dr. Öğretim Üyesi Muhammet Fazıl HİMMETOĞLU, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa CANER, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa KILLI, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mümine KAYA KELEŞ, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Neval AKÇA BERK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Nil YAPICI, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Nurkhodzha Akbulaev, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Dr. Öğretim Üyesi Ramis KARABULUT, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Samet EVCI, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Seda ÇELLEK, Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Serdar GİRGİNER, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Sevda DOLAPÇIOĞLU, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Şahin EKBEROV, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Dr. Öğretim Üyesi Toğrul NAĞIYEV, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Tolga AKAY, Kafkas Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Volkan YURDADOĞ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Zehra Doğan SÖZÜER, Haliç Üniversitesi, Türkiye

Dr. Ali BİRBİÇER, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye

Dr. Fatih ERHAN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Nermin TANBUROĞLU, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Nigar NAGİYEVA YORULMAZ, Girne Amerikan Üniversitesi, KKTC

SEKRETERYA

Araş. Gör. Ahmet KARDAŞLAR, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Araş. Gör. Esra ASICI, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Okutman Pınar ÇAM, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

DÜNYA'DA KAHVE ÜRETİMİ VE PAZARLAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of Coffee Production and Marketing in The World

Hüseyin Fatih ATLI¹

1. Giriş

Kahve Dünya'nın en değerli ticari mallarından biridir. Farklı üretim ve işleme tekniklerine sahip olup Dünya'da petrolden sonra en fazla ticareti yapılan ikinci üründür. Kahve, çay gibi kafein içeren bir bitki olup sinirleri uyarması, hazmı kolaylaştırması, kan dolaşımını düzenlemesi ve yorgunluğu gidermesi gibi faydaları vardır. Kahve çekirdekleri; *Coffea arabica* L. ve *Coffea caenophora* (alt varyete *Coffea robusta* L.) adları ile bilinmektedir. Kültüre alınan kahve ağaçlarından elde edilen meyveler kurutulularak kahve tohumları elde edilir. Kahve ağaçlarının kırmızıya dönüşen meyvelerinin her birinin içerisinde iki kahve çekirdeği bulunmakta olup çekirdeklerin üzerinde zara benzeyen meyve eti ile çevrilidir. İçecek olarak tüketim için kullanılan kahve çekirdekleri bu meyve etinin içerisinde bulunan iki çekirdektir. Kahvenin Dünya üzerinde ilk üretimi tarih öncesi dönemlerde Afrika'ya uzanmakta olup ilk kahve ağaçlarının kalıntılarına ilişkin kanıtlara yine bu bölgelerde rastlanmıştır. Kahve Arabistan'ın güneyinde yetiştirilmeye başladığı için bu coğrafya halklarında kahve tüketim alışkanlığı oluşmuştur.

2. Üretim

Kahve çekirdekleri işleme tabi tutulmadan önce bu meyve eti çıkarılarak kavurma işlemine tabi tutulabilir. Kahve çekirdekleri güneşli ortamda doğal olarak kurutulabileceği gibi makineler ile de kurutulabilmektedir. Çekirdekte bulunan % 50 düzeyindeki nem miktarı % 10 düzeyine düşürülür. Kahve çekirdekleri meyve etinden ayrıştırıldıktan sonra harmanlama işlemi yapılmaktadır. Harmanlama işleminin ardından sırasıyla; kavurma, öğütme ve pişirme işlemleri ile tüketicinin istifadesine sunulur. Dünya üzerinde çok farklı kahve pişirme ve tüketme teknikleri bulunmaktadır. Türkiye'ye özgü de oldukça iyi bilinen herkes tarafından beğeniyle tüketilen Türk Kahvesinin de kendine özgü pişirme tekniği ve fiziki özelliklere sahiptir.

¹ İskenderun Teknik Üniversitesi, İskenderun Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Öğretim Görevlisi

Kahve Çekirdeği İşleme Aşamaları

	Aşamalar
1	Harmanlama
2	Kavurma
3	Öğütme
4	Pişirme

Kavurma işlemi ilkel dolaplarda yapılabileceği gibi modern kavurma makinalarında da yapılabilmektedir. Kahvenin kokusu ve aroması kavurma aşamasında oluşmakta olup 5 dakika süren kavurma işleminde sıcaklık 260 dereceye kadar çıkabilmektedir. Dünyaca ünlü kahve markaları tat ve lezzeti oluştururken bu aşamada kahvenin ilk aşamalarda alınan öz yağı da ekleyebilmektedir. Kavurma işlemi bitirildikten sonra sıcaklığının düşmesi için soğutma işlemine tabi tutulur. Çok yaygın olarak bilinen kavurma derecesi ve parçacık büyüklüğüne göre kahve çekirdeği kavurma çeşitleri bulunmaktadır. Türkiye’de bazı şehirlerde çifte kavrulmuş terimi de kullanılabilmektedir.

Kavurma Derecesine Göre Çeşitler

	Çeşit
1	Hafif Kavrulmuş
2	Orta Kavrulmuş
3	Çok Kavrulmuş

Türkiye’de bazı şehirlerde çifte kavrulmuş terimi de kullanılabilmektedir. Parçacık büyüklüğü dikkate alındığı zaman özellikle Türk Kahvesi yapımında daha çok iri parçacıklı kahve tercih edilmektedir.

Parçacık Büyüklüğüne Göre Çeşitler

	Çeşit
1	İri
2	İnce
3	Çok İnce

3. Tüketim

Finlandiya'da kişi başına yıllık kahve tüketimi 9.6 kilogram, günlük kahve tüketimi de 2,64 bardak olarak Dünyada en çok kahve tüketen ülke konumundadır. Finlandiya'yı Norveç, Hollanda, Slovenya, Avusturya, Sırbistan, Danimarka, Almanya, Belçika ve Brezilya takip etmektedir. Uluslararası Kahve Organizasyonu'nun istatistiklerine göre Türkiye'de kahve tüketimi ortalama yüzde 15,6 oranında artış göstererek 2012-2013 döneminde kişi başına 595 gram olan kahve tüketimi, 2015-2016'da 920 grama ulaştı.

Dünya üzerinde kahve pişirme ve tüketme teknikleri açısından bir zenginlik bulunmaktadır. Kahvenin tüketicinin damak zevkine uygun olarak ortaya çıkarılabilmesi için farklı değişkenlerinin uyumu oldukça önemlidir. Bayraktaroğlu (2004), Marka bağımlılığında demografik faktörlerin etkili olduğunu belirtmiştir. Aşık (2017), tüketicilerin marka kahve tüketiminin yaygın olduğunu belirtmiştir. Tan (2017), pazarlamacıların öncelikle tüketicileri anlamaya çalıştıklarını belirtmiştir.

Kahve Pişirme Faktörleri

	Faktör
1	Parçacık büyüklüğü
2	Kahve ve su oranı
3	Suyun sıcaklığı
4	Pişirme süresi
5	Karıştırma hareketi

Dünyada yaygın olarak tüketilen kahvenin bulundukları ülkelerin kültürel özelliklerinden de etkilenecek farklı isimler ile anılarak tüketiciye sunulmaktadır.

Kahve Tüketim Çeşitleri

	Çeşit
1	Türk Kahvesi
2	Espresso
3	Cappuccino
4	Caffe Latte

5	Macchiato
6	Americano
7	Caffe Mocha
8	Caffe Con Panna

4. Türk Kahvesi

Telvesi ile ikram edilebilen nadir kahve türü olan Türk Kahvesinin de istenilen kıvamda tüketime sunulabilmesi için bazı faktörlerin bir arada bulunması gerekir. Daha az kafein içeriği ile bilinen Türk Kahvesinin kahve falı ile kullanılma özelliği de bulunmaktadır. Türk kahvesi için Kahve, telve ve köpük üç önemli unsurdur. Gürsoy (2005), sohbetin bahanesi olarak kahveyi nitelendirmiştir. Yıldız (2002), 16. Yüzyılda Türk toplumunun yaşamına giren kahvenin bir kültür birikimine neden olduğunu belirtmiştir. Durukan (2013), kahvenin sadece bir içecek olmanın ötesine geçtiğini belirtmiştir. Bulduk ve ark. (2008), kahvenin Türk mutfak kültürünün önemli unsurları arasında yer aldığını belirtmiştir. Demir (2014), kahvenin mistik bir lezzet olarak küresel bir konumuna işaret etmiştir.

Türk Kahvesinin Özellikleri

	Özellikler
1	Kendine has tadı
2	Köpüğü
3	Kokusu
4	Piştiriliş tekniği
5	İkramı
6	Kendine has kimliği
7	Telvesi ile ikram edilişi
8	Geleneği

5. Pazarlama

Kahvenin, 70'in üzerinde ülkede ekonomik olarak tarımı yapılırken yıllık üretimi yaklaşık 8 milyon tondur. Yıllık ihracat değeri yaklaşık 20 milyar \$ ve yıllık toplam ticari değeri yaklaşık 100 milyar \$'dır.

Kahve ticaretinde Brezilya, standart 60 kg'lık torbalar halinde yaklaşık 35 milyar torba üretimi ve 6,5 milyar \$ 'lık gelir ile Dünyada

lider ülke konumundadır. Ülkemize kahvenin ithal edildiği ülke genellikle Brezilya'dır.

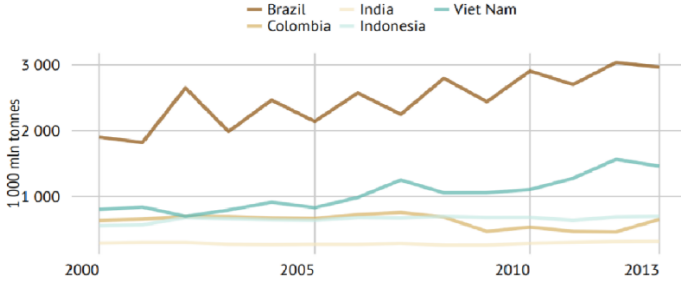

CHART 18: Production quantities of top 5 coffee producers 2000 - 2013

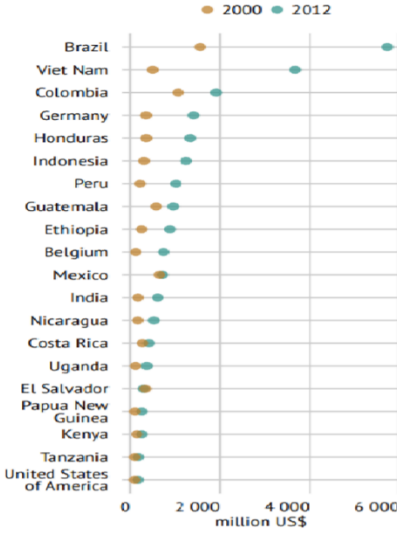

CHART 19: Top 20 coffee exporters in 2012

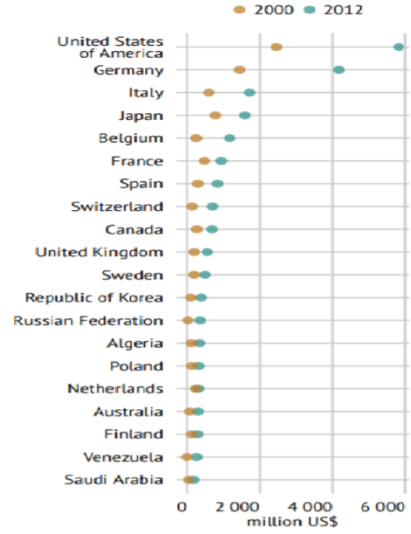

CHART 20: Top 20 coffee importers in 2012

Kaynak : FAO

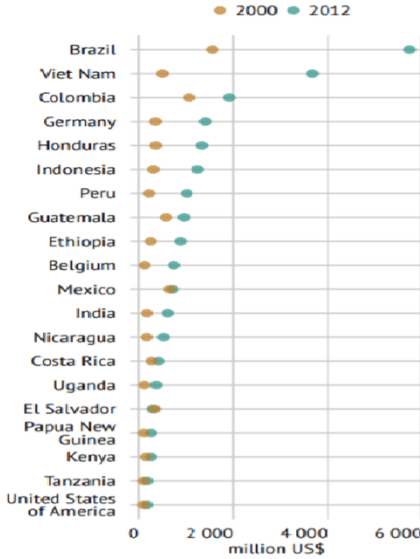

CHART 19: Top 20 coffee exporters in 2012

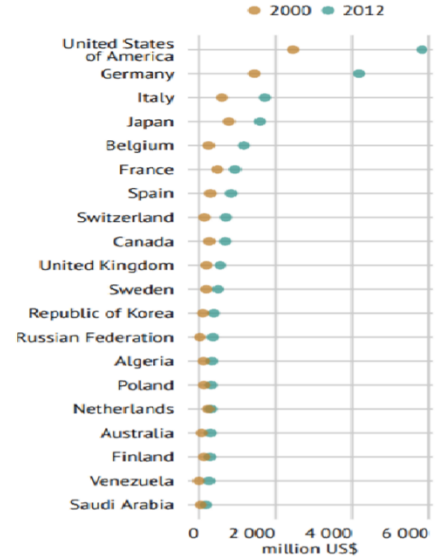

CHART 20: Top 20 coffee importers in 2012

Kaynak : FAO

Güney Amerika Kahve Üreticisi Ülkeler

	Ülke	Tür
1	Bolivya	Arabica kahvesi.
2	Brezilya	Arabica ve Robusta kahvesi.
3	Kolombiya	Arabica kahvesi.
4	Kosta Rika	Arabica kahvesi.
5	Ekvator	Arabica ve Robusta kahvesi.
6	El Salvador	Arabica kahvesi.
7	Guatemala	Arabica, Robusta kahvesi.
8	Honduras	Arabica kahvesi.
9	Meksika	Arabica kahvesi.
10	Nikaragua	Arabica kahvesi.
11	Panama	Arabica ve Robusta kahvesi.
12	Peru	Arabica kahvesi.
13	Venezuela	Arabica kahvesi.

Asya'daki Kahve Üreticisi Ülkeler

	Ülke	Tür
1	Hindistan	Arabica, Robusta kahve.
2	Endonezya	Arabica, Robusta kahve.
3	Filipinler	Arabica, Robusta kahve.
4	Papua Yeni Gine	Arabica, Robusta kahve.
5	Tayland	Robusta kahve.
6	Vietnam	Robusta kahve.
7	Yemen	Arabica kahvesi.

Afrika'daki Kahve Üreticisi Ülkeler

	Ülke	Tür
1	Burundi	Arabica ve Robusta kahvesi.
2	Kamerun	Arabica ve Robusta kahvesi.
3	Merkez Afrika Cumhuriyeti	Robusta kahvesi.
4	Kongo	Arabica ve Robusta kahvesi.
5	Etiyopya	Arabica kahvesi.
6	Gine	Arabica kahvesi.
7	Fildişi Sahilleri	Robusta kahvesi.
8	Kenya	Arabica kahvesi.
9	Madagaskar	Arabica ve Robusta kahvesi.
10	Malavi	Arabica kahvesi.
11	Rwanda	Arabica kahvesi.
12	Tanzanya	Arabica ve Robusta kahvesi.
13	Togo	Robusta kahvesi.
14	Uganda	Arabica ve Robusta kahvesi.
15	Zambiya	Arabica kahvesi.

16	Zimbabve	Arabica kahvesi.
----	----------	------------------

Karayıpler'deki Kahve Üreticisi Ülkeler

1	Dominik Cumhuriyeti	Arabica kahvesi.
2	Haiti	Arabica kahvesi.
3	Küba	Arabica kahvesi.
4	Jamaika	Arabica kahvesi.

6. Sonuç

Türkiye'deki kahve pazarına olan ilginin artmaya devam edeceğini ve sektörün daha fazla büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Kahve tüketiminde Avrupa ülkeleri önemli bir pazar olması nedeniyle ulusal markaların Avrupa pazarında yer edinebilmeleri için çalışmalara hız verilmelidir.

Türkiye'de hem tüketimi hem de pazar payı yükseldiği için ulusal marka yatırımı ve şubeleşme hızlandırılmalıdır. Türk kahvesi uluslararası alanda tanıtımı yapılmalı, rekabet gücünü arttıracak ar-ge çalışmaları yapılmalıdır.

Kahve sunumu yapılan yerlerde görsellik, sunulan hizmetin kalitesi ve dış mekanlar tüketicinin dikkatini çekecek şekilde tasarlanmalıdır.

Türk kahvesi ile birlikte kahve falı uluslararası pazarlarda tanıtımı yapılarak ülke tanıtımına da katkı sağlanabilir. Sosyal medya araçları etkin şekilde kullanılarak, daha fazla müşteriye ulaşılabilir.

Müşteri deneyimleri işletmelerin gelirlerini arttırabileceğinden müşterilerin deneyimlerini paylaşabileceği ortamlar oluşturulmalıdır. Çeşitli etkinliklerde kahve ikramı yaparak ürün tanıtımı yapılabilir. Müşterilerin önerileri ile yeni bir bakış açısı ortaya çıkabilir. Örneğin kahvenin yanında yapılan ikramların içeriğini geliştirebilir.

Tüketicilerde yeni bir çeşit deneme arzusu; farklı kahve tüketim şekilleri ile fırsata dönüştürülebilir. Kahve tüketim yerleri insanların buluşma veya bir araya gelme yerleri olduğu için daha çok merkezi yerler tercih edilmelidir.

KAYNAKÇA

Anonim, TÜİK. <https://biruni.tuik.gov.tr>

Anonim, FAO. <http://faostat3.fao.org/home/E>

AŞIK, N. A. (2017). Değişen Kahve Tüketim Alışkanlıkları ve Türk Kahvesi Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 310, 325.

<http://blog.yalova.edu.tr/oyairmaksahin/wp-content/uploads/sites/27/2013/11/Kahve-%C3%9Cretimi.pdf>

Bulduk, S., & Süren, T. (2008). Türk Mutfak Kültüründe Kahve.

Bayraktaroğlu, G. (2004). Kolayda Mallarda Marka Bağlılığını Etkileyen Faktörler: Hazır Kahve Üzerine Bir Çalışma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 69-84.

Demir, E. (2014). Kahve-Mistik Bir Lezzetin Küresel Bir Tutkuya Dönüşümünün Kısa Tarihçesi. *Türk Kahvesi Kitabı* (ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Durukan, L. (2013). Çekirdek'ten Kültür'e: Türk Kültüründe Kahve ve Kahvehane. *Bilim ve Kültür-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2, 127-138.

Gürsoy, D. (2005). Sohbetin bahanesi kahve. Oğlak.

KOLA, O. (2015). Sakarya Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü.

Tan, Ahmet, & Hocaoglu, E. (2017). Türkiye'de Hazır Kahve Satın Alma Ve Tüketim Alışkanlıkları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(4), 950-962.

http://www.gastronomi-mutfaksanatları.com/FileUpload/ks241201/File/kahvenin_tarihi_ve_cesitleri.pdf

http://www.gidamo.org.tr/resimler/ekler/cb22bdd0b7ba1ab_ek.pdf?dergi=11

Yıldız, M. C. (2002). Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehane.

HATAY İLİ DÖRTYOL İLÇESİNDE TURUNÇGİL ÜRETİM EKONOMİSİ ARAŞTIRMASI

Citrus Production and Economics in County Dört Yol of Hatay Province

Hüseyin Fatih ATLI¹

1.Giriş

Turunçgil (narenciye) dünyanın değişik yerlerinde üretiliyor olmasına rağmen Asya'nın güneydoğusu, Hindistan ve Çin coğrafyası anavatanı durumundadır. 19. Yüzyılda ABD'de modern anlamda başlayan turunçgillerin tarımı ticari bir boyut kazanmasıyla hızlı bir gelişme göstererek yayılmıştır. Turunçgillerin üretimi dünya üzerinde 40° kuzey ve 40° güney enlemleri arasındaki yerlerde yapılmaktadır. Citrus türünde bulunan turunçgiller (narenciye); mandarin (mandalina), turunç, portakal, limon, ve altıntop (greyfurt), bergamot, şadok (pomelo), ağaç kavunu, kamkat gibi türleri içermektedir. C vitamini yönünden zengin bir ürün olan turunçgiller, insan sağlığına oldukça önemli faydaları vardır. Turunçgiller taze olarak tüketilebilmektedir. Ayrıca tarıma dayalı sanayi işletmelerinde işlenerek meyve suyu, reçel, gazlı içecek, gıda ürünlerinde katkı maddesi olarak değerlendirilerek tüketicinin istifadesine sunulmaktadır. Turunçgil çeşitlerinin kabuğu kozmetik sektöründe işlenmek suretiyle esans yapımında kullanılabilmektedir. Turunçgil çeşitlerinden bergamot parfümeri üretiminde kullanılmakta ayrıca çay sektöründe koku verici özelliğinden faydalanılmaktadır.

Turunçgil üretimi her geçen yıl sürekli artmaktadır. Taze olarak tüketimi ve alternatif kullanım alanlarının çeşitlenmesi ile dikim alanlarında da artışa neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre dünya turunçgil üretimi ülkeler sıralamasında Çin 3.025.000 ha üretim alanı ve 32.576.744 ton üretimi ile birinci sırada yer almaktadır. Brezilya ikinci sırada, ABD üçüncü sırada yer almakta, bu ülkeleri Hindistan, Meksika, İspanya, Mısır, Nijerya, Türkiye ve Arjantin izlemektedir (Anonim, 2013c). Türkiye 125.383 ha üretim alanı ve 3.681.158 ton üretimi ile dünya turunçgil üretiminde 9. sırada yer almaktadır. Dünya turunçgil üretiminin bölgelere göre dağılımında Asya bölgesi % 44,90 ile birinci sırada yer almakta, Amerika bölgesi % 34,70 ile ikinci sırada, Afrika bölgesi % 12,20 ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Dünya üzerinde turunçgil üreticisi ülkelerin bir araya gelerek oluşturdukları organizasyonlar vardır. 1950 de kurulan Madrid merkezli

¹ İskenderun Teknik Üniversitesi, İskenderun Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Öğretim Görevlisi

CLAM (Lıason Committee For Mediterranean Citrus) olarak bilinen Akdeniz Turunçgil İrtibat Komitesi'ne Türkiye 1989'da katılmıştır. (Hasdemir, 2007). Türkiye dünya turunçgil üretim alanlarının en kuzey sınırında yerini almaktadır. Türkiye ekolojik koşulların elverişli olması nedeniyle turunçgil yetiştiriciliği özellikle Cumhuriyetten sonra hızla gelişmiştir. İlk dönemlerde yetiştirilen turunçgillerin önemli bir bölümü İtalya üzerinden gelmiştir.

Türkiye'de yetiştirilen turunçgil türleri ve çeşitlerinin üretim dönemleri türlere göre farklılık göstermektedir. Türkiye'de yetiştirilen turunçgil çeşitlerinin üretim dönemleri genellikle Eylül ayında başlayıp Mayıs ayına kadar devam edebilmektedir. Türkiye'de turunçgil üretim alanları Ege ve Akdeniz bölgesinde kıyı şeridinde yoğunlaşmaktadır. Turunçgil üretim alanının % 82,7'si Akdeniz bölgesinde, % 16,38'i Ege bölgesinde, % 1,31 Marmara bölgesinde, % 0,24'ü Karadeniz bölgesinde yer almakta olup üretimin yaklaşık % 84,22'si Akdeniz bölgesinde % 14,93 Ege bölgesinde gerçekleşmektedir.

Türkiye'de turunçgil üretimi yapılan turunçgil bahçelerinin yaklaşık % 16,16'sı Hatay ilinde bulunmakta ve turunçgil üretiminin yaklaşık 17,48'i Hatay ilinde yapılmakta olup toplam turunçgil ağacının % 15,76'sı Hatay ilinde bulunmaktadır (Anonim, 2013b). Akdeniz Bölgesinde yer alan Hatay ilinde turunçgil bahçeleri Amanos Dağlarının denize bakan yamaçları boyunca yoğunlaşmaktadır. Büyük çoğunluğu Dörtöl ve Erzincan çevresinde yoğunlaşmakla birlikte İskenderun, Antakya ve Samandağ ilçelerinde de turunçgil üretimi yapılmaktadır. Hatay ilinde turunçgil üretim alanının % 35,90'ı Dörtöl ilçesinde yer almakta olup turunçgil üretiminin % 38,11'i Dörtöl ilçesinde yapılmakta ve turunçgil ağaçlarının % 38,27'si Dörtöl ilçesinde bulunmaktadır.

Turunçgil üretim alanında olması ve mevcut verilere göre Hatay ili ve ilçelerinde turunçgil üretiminin gelecekte de sürdürülebileceği ve ekonomik değerinin artacağını göstermektedir. Turunçgil dünya üzerinde 146'dan fazla ülkede yetiştirilmesi, ticari üretim alanlarının Akdeniz iklimi etkisindeki bölgelerde yoğunlaşması, ülkemizin de dünya üretiminde 9. sırada yer alması nedeniyle ekonomik değeri gün geçtikçe artmaktadır.

Taşdemir ve Akkaya (2000), Ülkemizde narenciyede 80 bin ha üretim alanının üzerine çıkıldığını sürekli artış gösterdiğini belirtmiştir. Turunçgil işletmelerinde ortalama işletme büyüklüğünün 20 dekar dolayında olduğunu belirtmiştir.

Mutlu (2001), Çukurova bölgesinde turunçgil ihracatını etkileyen faktörlerin başında destekleme politikasıyla ilgili özelliklerin en önemli faktör olduğunu belirtmiştir. İhracatımız artması için ürün, ambalaj kalitesi gibi hususların da önemli olduğunu belirtmiştir.

Akgün (2006), Türkiye’de işletme büyüklüklerinin verimli bir üretim için yeterli olmadığını, İşletme başına ortalama ekim alanının 50 dekar civarında olduğunu belirtmiştir. Ülkemizde turunçgillerin dağıtım kanallarının genel itibariyle 3 şekilde gerçekleştiğini belirtmiştir.

Bu çalışmada Türkiye’de turunçgil üretiminde 3. sırada yer alan Hatay ilinin turunçgil üretiminin yoğun olarak yapıldığı ilçelerinden biri olan Dörtöyl ilçesi seçilmiştir. Çalışma kapsamında işletmelerde anket çalışması yapılmıştır. Veriler, işletmelerin turunçgil üretimine ilişkin faaliyetlerini kapsamaktadır. Çalışmada ülke ekonomisi ve tarım sektörü için önemli olan turunçgilin pazar payını, istihdama katkısını ve marka değerinin arttırmak amacıyla üretimi, işlenmesi, iç ve dış piyasada pazarlanması, üretimde ve pazarlamada ortaya çıkan sorunlara çözüm önerileri geliştirilmiştir. Turunçgil üretiminde ve pazarlamada etkili olan sosyo-ekonomik faktörler belirlenerek analiz edilmiştir. Üretim ve pazarlamada ortaya çıkan sorunlara çözüm önerileri geliştirerek üreticilere, sektördeki karar vericilere, kamu kurumlarına, araştırmacılara faydalı olması ve Dörtöyl turunçgil ürünlerinin iç piyasada ve dış piyasada tanınması ve markalaşmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Metot

Araştırmanın ana materyalini Hatay İli Dörtöyl İlçe merkezine bağlı mahalleler de turunçgil üretimi yapan işletmelerle yapılan anketlerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Ana kitle belirlemede Hatay İli Dörtöyl Tarım İlçe Müdürlüğü Çiftçi Kayıt Sistemi verilerinden yararlanılmıştır. %95 güven aralığıyla ve %10 hata payıyla örnek hacim 91 bulunmuştur. Örnek hacmi ilçe merkezi ve mahallelere oransal olarak dağıtılmıştır. Örneğe seçilen işletmelerin belirlenmesinde tesadüfî örnekleme yönteminden yararlanılmıştır.

Turunçgil üreten işletmeler arazi varlığına göre; işletmeler frekans dağılımından da yararlanarak gruplandırılmıştır. 1 - 40 (da) arası arazi varlığına sahip olanlar küçük işletmeler, 41 – 50 (da) arası arazi varlığına sahip olanlar orta büyüklükte işletmeler ve 50 (da) üzeri arazi varlığına sahip olanlar ise büyük işletmeler olarak gruplandırılarak analiz edilmiştir. İşletmelerde brüt (gayri safi) üretim değeri, değişken masraf ile brüt kâr hesaplanarak karşılaştırmalar yapılmıştır. İşletmeler arası değerlendirmelerde ortalamalar ve oransal karşılaştırmalardan yararlanılmıştır.

Likert tipi sorularda; '1:Kesinlikle Etkisiz 2:Biraz etkili 3:Orta derecede 4:Büyük ölçüde etkili 5:Kesinlikle etkili' ifade etmektedir. Tüm Likert tipi sorularda ortalamaların yorumlanmasında aşağıdaki skaladan yararlanılmıştır (Palaz ve Boz, 2008).

- 0-1.49 Kesinlikle etkisiz (KKE),
- 1.50 – 2.49 Az etkili (AE),
- 2.50 – 3.49 Orta etkili (ORE),
- 3.50 – 4.49 Oldukça etkili (OLE),
- 4.50 – 5.00 Kesinlikle etkili (KE)

İşletmelerin sosyo-ekonomik yapıları, işletmelerin demografik yapısı, işletme yöneticilerin durumu, işletme yöneticilerinin özellikleri, iş gücü varlığı ve kullanım durumu, işletmelerde arazi varlığı (TL/da), ağaç değeri (TL/adet) ve sulama durumu incelenmiştir. Turunçgil yetiştiriciliğinin tercih edilmesinde etkili olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmada işletmelerde toplam alet makine varlığı (adet), traktör sayısı (adet), yıllık tamir masrafı (TL), alet ve makinelerin toplam değeri (TL) incelenmiştir.

İşletmelerde turunçgil üreticilerinin turunçgil üretiminde bilgiye ulaşım ve eksikliklerin giderilmesi açısından işletmelerdeki yetersizlikler ve bilgi eksiklikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Turunçgil yetiştiricilerinin ürünlerini hasat sonrası pazarlama yöntemleri ve öne çıkan pazarlama tercihleri incelenmiştir. Turunçgil yetiştiricilerinin ürünlerini pazarlamada alıcı tercihleri kişi ve kuruluşlar açısından incelenmiştir. Ayrıca ürün satışlarında ödeme şekilleri, hasat sonrası satış tercih nedenleri, toptan satış tercih nedenleri, fiyat oluşumu takip yöntemleri, ürünlerin hasat işleminde tercih edilen yöntemler, pazarlamada tercih edilen depolama teknikleri ve turunçgil satış zamanları incelenmiştir. Turunçgil yetiştiricilerinin; sahip oldukları arazi varlığı (da), ağaç yaşı (yıl), dekadaki ağaç sayısı (adet/da), dekara elde ettikleri meyve verimi (kg/da) ve ağaç başına elde ettikleri meyve verimi (kg/ağaç adet) yönünden türlere göre incelemiştir. İşletmelerde türlere göre gayrisafi üretim değeri, dekarda değişken masraflar, ağaç başına değişken masraflar, işletme faaliyetleri sonucu ortaya çıkan dekarda brüt kâr, işletmelerde ortalama brüt kâr, ağaç başına brüt kâr toplanan verilere göre incelenmiştir.

Turunçgil yetiştiricileri ile yapılan anket çalışmasında üretim miktarını etkileyen üretim risk faktörleri, turunçgil üretimini etkileyen faktörler ve turunçgil üretimini etkileyen faktörlere karşı alınan önlemler incelenmiştir. İşletmelerde turunçgil üretiminde üreticilerin beklentileri ve turunçgil yetiştiriciliğini sürdürme ile ilgili beklentileri sorgulanmıştır.

Turunçgil üretimi sonrası pazarlamada ortaya çıkan yasal sorunlar, ekonomik sorunlar, sosyal sorunlar ve teknik sorunlar üreticiler açısından değerlendirilerek öne çıkan sorunlar ortaya konulmuştur. Pazarlamada ortaya çıkan yasal sorunlar, ekonomik sorunlar, sosyal sorunlar ve teknik

sorunları çözmeye yönelik üreticilerin önerileri değerlendirilerek öne çıkan çözüm önerileri ortaya konulmuştur. Turunçgil pazarlamasında üreticilerin olmasını istedikleri pazarlamaya aracı kuruluşlar incelenmiştir.

3.Araştırma Bulguları

İşletmelerin sosyo-ekonomik yapılarının incelenmesinde, işletmelerin demografik yapısı, işletme yöneticilerin durumu, işletme yöneticilerinin özellikleri, iş gücü varlığı ve kullanım durumu, işletmelerde arazi varlığı ve sulama durumu ele alınmıştır.

İşletmeler ortalama 2,81 kişiden oluşmaktadır. İşletmelerde mevcut nüfusun %48,05'i kadınlar ve %51,95'i erkeklerden oluşmaktadır. Farklı gruplardaki işletmelerde hane halkı sayısı ortalama 2,63 ile 2,94 arasında değişmektedir.

İşletmecilerin yaş ortalaması 52,33 olarak bulunmuştur. Oral (2014) yaptığı çalışmasında portakal üreticilerinin yaş ortalamasının 51 olduğunu belirtmiştir. Tarım işletmelerindeki faaliyetlerin verimli bir şekilde yürütülmesinde, işgücünün sermaye ve toprak arasında bir denge vazifesi görmesinin etkisi büyüktür (Talim ve ark., 1990). Türkiye'de tarım sektöründe özel mülkiyete bağlı küçük aile işletmelerinin yoğunlukta olduğu bir yapı mevcuttur. İşletmecilerin çiftçilik tecrübelerinin en az 10 yıl, en fazla 40 yıl ve ortalama ise 26,51 yıl olduğu tespit edilmiştir. İşletmecilerin turunçgil yetiştiriciliği tecrübelerinin en az 10 yıl, en fazla 40 yıl ve ortalama ise 22,84 yıl olduğu tespit edilmiştir.

4.Üretim Bilgileri

İşletmelerde turunçgil yetiştiricilerinin; sahip oldukları arazi varlığı, ağaç yaşı, dekadaki ağaç sayısı, dekara elde ettikleri meyve verimi ve ağaç başına elde ettikleri meyve verimi yönünden incelenmiştir.

Portakal üretiminde ağaç başına verim 160 (kg/ağaç adet) ile TÜİK verilerine göre Türkiye ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir. TÜİK verilerine göre portakal çeşitlerinde ağaç başına verim; washington 133 (kg/ağaç adet), yafa 116 (kg/ağaç adet) ve diğerleri 130 (kg/ağaç adet) olarak gerçekleşmiştir. Limon üretiminde ağaç başına verim 100 (kg/ağaç adet) ile TÜİK verilerine göre Türkiye ortalamasına yakın bir değere sahiptir. TÜİK verilerine göre limon üretiminde ağaç başına verim 112 (kg/ağaç adet) olarak gerçekleşmiştir. Üretim yerlerinin iklim ve coğrafi özelliklerine göre verimde de farklılıklar görülmektedir. Mandarin üretiminde ağaç başına verim 120 (kg/ağaç adet) ile TÜİK verilerine göre Türkiye ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir. TÜİK verilerine göre mandarin çeşitlerinde ağaç başına verim; satsuma 94 (kg/ağaç adet),

clementin 94 (kg/ağaç adet), king 117 (kg/ağaç adet) ve diğerleri 89 (kg/ağaç adet) olarak gerçekleşmiştir.

Turunçgil yetiştiricilerinin turunçgil üretimini tercih etme sebepleri incelendiğinde, geleneksel üretim alışkanlığı 4,19 ortalama ile birinci tercih olarak öne çıkmakta, ikinci planda ise 4.06 ortalama ile bölgemizde rağbet görmesi önemli etken olarak öne çıkmaktadır. Getirisinin yüksek olması 3,94 ortalama ile üçüncü sırada gelen tercih olmaktadır. Tercih sebepleri gruplar arası karşılaştırıldığında ise belirgin bir fark gözlenmemiştir. Görüşülen turunçgil işletmecilerine turunçgil üretimi ile ilgili hangi konularda eksikliklerin veya yetersizliklerin olduğu sorgulanmıştır. İşletmeler ortalamasına göre üreticilerin %89,01'i depolama, %10,99'u pazarlama konusuna bağlamaktadır. Görüşülen turunçgil işletmecilerine turunçgil üretimi ile ilgili ihtiyaç duyulan bilgi eksikliğini nereden ve hangi kaynaklardan giderdikleri sorgulanmıştır. Turunçgil yetiştiricilerinin turunçgil üretimi ile ilgili ihtiyaç duyulan bilgi eksikliğini giderme ile ilgili tercihleri incelendiğinde, Tarım İl/İlçe Müdürlüğündeki teknik elemanlar 4,26 ortalama ile birinci tercih olarak öne çıkmakta, ikinci sırada ise 3,70 ortalama ile ilaç bayileri tercihi öne çıkmaktadır. Alıcı firmalar tercihi de 3,68 ortalama ile üçüncü sırada yer almaktadır.

5.Risk Kaynağı ve Üretimi Etkileyen Faktörler

Çalışma sahasındaki yetiştiricilerle yapılan görüşmeler neticesinde üretim miktarını etkileyen en önemli üretim risk faktörünün sırayla üretim teknolojisi (çeşit, gübre, ilaç vb.) % 10,67, doğa (iklim, çevre vb) koşulları % 10,05 olduğu belirtilmiştir. Ürün pazarlamada öne çıkan risk ise % 17,31 ile fiyat belirsizliği ve % 11,25 ile satış riskidir. Turunçgil yetiştiricilerinin turunçgil tarımına yönelmesinde; ürünü pazarlama olanağı ve satış garantisi, üretim tekniği hakkında bilgi sahibi olma, çeşit ve doğal koşullar (arazi-iklim) gibi faktörler öne çıkmıştır. Üretimi olumsuz yönde etkileyen faktörler; girdi maliyetlerindeki değişiklikler, ürün fiyatlarındaki değişiklikler, ürünün satış zamanı, hastalık ve zararlıların verimi düşürmesi, ülkenin ekonomik durumundaki değişiklik, ürün fiyatı, ürünlerin verimindeki değişiklikler, arazi fiyatlarındaki değişiklikler, üreticileri olumsuz yönde etkileyen faktörlerin başında gelmektedir.

Üreticilerle yapılan anketlerde üretimi olumsuz yönde etkileyen faktörlere karşı alınması gereken önlemler incelendiğinde; işletme dışı yatırım yapmak 4,44 ortalama ile birinci tercih olarak öne çıkmaktadır. Ürünün satılacağı pazar hakkında bilgilenmek 4,36 ortalama ile ikinci tercih, ürünleri depolayarak farklı zamanlarda ürün satışı yapmak 4,00 ortalama ile üçüncü tercih olduğu görülmektedir. Diğer çiftçilerle ortak hareket etme (kooperatifleşme), ürünü satın alan kişi hakkında bilgi

edinmek, borçlanmayı azaltmak, vadeli satış yapmak öne çıkan faktörler arasında yer almaktadır. Tarımsal faaliyetler sonucu elde edilecek gelirin garanti olmaması veya işletmecinin ve ailesinin geçimini sağlayacak düzeyde olmaması gibi sebeplerden dolayı üreticiler işletme dışı yatırım yapmaya yönelmektedir. Turunçgil üretiminin sürekliliği turunçgil üreticilerinin yeterli ve istikrarlı bir gelir elde etmeleri ile mümkün olacaktır.

6.Sonuç

Yeni turunçgil üretim alanları oluşturulurken ürünün pazardaki talep durumu, ürünün dayanıklılık süresi, kullanım alanlarının çokluğu ya da azlığı dikkate alınarak pazar odaklı üretim gerçekleştirilebilir. Ayrıca bu konuda ülkede ve dünyadaki gelişmelerde takip edilmelidir.

Turunçgil üretiminde ekonomik getirinin de yüksek olabilmesi için üretim teknolojilerindeki gelişmelerinde takip edilmesi gerekmektedir. Turunçgil üreticilerinin dünyadaki gelişmelere ve rekabete uyum sağlayabilmesi için bazı ürünlere uygulanan taban fiyat uygulaması, ürün koruma ve destekleme uygulamalarının rekabet imkânı yüksek olan turunçgil ürünlerine de yapılması gerekmektedir.

Turunçgil ihracatında yeni pazarların bulunması, pazarda tanıtım faaliyetlerinin yapılması, ihracatı özendirici teşvikler üreticiyi olumlu yönde etkileyecektir. Dünya üzerinde üretici ülkeler arasında üst sıralarda yer almak ve ilk sıralarda yerimizi koruyabilmek için ihracatımızı artıracak çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ülkemizin turunçgil üreticisi ülkelerle rekabet edebilmesi için diğer büyük üretici ülkelerdeki sektörün işleyişinin de incelenmesi gerekmektedir.

Üreticiyi tüketiciyle buluşturan pazarlama kooperatiflerinin yaygınlaşması alınan vergilerde tarım sektörünün payında gerçek rakamlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Bu şekilde tarım sektöründen elde edilen gelirlerin büyük çoğunlukla kayıt altına alınması ile kayıt dışı ekonominin önüne geçilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Akgün, C., (2006). Turunçgil Sektör Profili. Dış Ticaret Şubesi Uygulama Servisi. Akkaya,

Anonim, Dört Yol Tarım İlçe Müdürlüğü Çiftçi Kayıt Sistemi, Dört Yol, Hatay.

Anonim, TÜİK. <https://biruni.tuik.gov.tr>

Anonim, FAO. <http://faostat3.fao.org/home/E>

Hasdemir, M., (2007). Turunçgiller. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü. Sayı: 9 Nüsha: 10.

Mutlu, S., (2001). Çukurova Bölgesinde Turunçgil İhracat Sektör Yapısı. Ç.Ü. Fen Bilimleri

Oral, M., (2014). Türkiye’de Portakal Pazarlaması Etkinlik Analizi. Akdeniz Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Antalya.

Palaz, S., Boz, I., (2008). Üniversite Mezunu Yetişkinlerin Farklı Organizasyonlarda Gönüllü Hizmet Vermesini Etkileyen Faktörler, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (19): 95-106.

Talim, M., Saner, G., Ardiç, E. (1990). Türk Tarımında Yapısal Sorunlar Ve Yapının İyileştirilmesi. Türkiye Ziraat Mühendisliği 3.Teknik Kongresi., Ankara.

Taşdemir, H.A., Akkaya, F., (2000). Turunçgiller Raporu. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu, Meyvecilik Alt Komisyonu, Dpt:2649-Öik:657, Ankara, 661s.

Tok, N., (2008). Adana İli Yüreğir Ovasındaki Değişik İşletme Tiplerinde Verimlilik Analizi. Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana.

ADLİ MUHASEBE EĞİTİMİ VE BİR MÜFREDAT MODELİ ÖNERİSİ

Mustafa KILLI* & İsa KILIÇ**

1.GİRİŞ

Bilgi çağı olarak adlandırılan çağımızda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucu birçok alanda hızlı bir değişim sürecine girilmiştir. Her alanda kendini hissettiren değişim, küresel anlamda işletmelerin yapısını, nakit akışını, ticari anlaşmalarını, birleşme ve devir gibi önemli iş ve işlemlerini de etkilemektedir. Günümüz iş ortamında meydana gelen işlemlerin sayısı ve karmaşıklığı giderek artmakta bu durum hatalı ve hileli işlemlerde artışa neden olmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde yaşanan muhasebe ve denetim skandalları bunun önemli bir göstergesidir. Günümüzde mahkemelere intikal eden hileli işlemlerden kaynaklanan uyuşmazlıkların görüldüğü mahkemelerde yargıçların yeterli düzeyde muhasebe ve denetim bilgilerinin olmaması, muhasebe alanında bilirkişilerden veya alanın uzmanlarından teknik bilgi alma ihtiyacını doğurmaktadır. Bu ihtiyaç ise muhasebe alanında “adli muhasebe” adı altında yeni bir dalı doğmasına neden olmuştur.

Forensic Accounting-Adli Muhasebe kavramını ilk olarak kullanan kişi 1946 yılında “Forensic Accounting: Its Place in Today’s Economy – Adli Muhasebe: Bugünün Ekonomisindeki Yeri” adlı makalesiyle New York’ta bir muhasebe şirketinin ortaklarından biri olan Maurice Peloubet’dir (Karacan, 2012:107). Adli muhasebecilik bir meslek olarak özellikle 1980’li yıllardan itibaren başta ABD olmak üzere bazı gelişmiş ülkelerde kayda değer gelişmeler göstermiş ve bun alanda uzmanlaşan muhasebe meslek mensuplarının sayıları çoğalmaya başlamıştır (Açık, 2016:1074). ABD, Kanada ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde daha uzun bir geçmişe sahip olan Adli Muhasebecilik muhasebe mesleğinin özel bir alanı olarak ülkemizde muhasebe alanyazınına 2000’li yılların başlarında girmiş ve o tarihten bu yana birçok araştırmacının ilgi odağı olmuştur.

2.ALANYAZIN İNCELEMESİ

Adli Muhasebe eğitimi alanında yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Rezaee vd. (2004) yaptıkları çalışmada, hem akademisyenlerin hem de uygulayıcıların adli muhasebe eğitiminin önemi, uygunluğu ve sunulması

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

** İskenderun Teknik Üniversitesi, İskenderun MYO

ile ilgili görüşlerini paylaşmayı amaçlamışlardır. Çalışmada hem akademisyenlerin hem de uygulayıcıların adli muhasebeye olan ilginin ve talebin devam edeceği ve adli muhasebe konularının muhasebe müfredatıyla bütünleştirilmesinin önemli olduğu görüşünü paylaştıkları belirlenmiştir.

Kranacher vd. (2008) tarafından yapılan çalışmada, hile denetimi ve adli muhasebe dersleri için bir müfredat oluşturmak amacıyla ABD Adalet Bakanlığı'nın araştırma, geliştirme ve değerlendirme ajansı olan Ulusal Adalet Enstitüsünün desteklediği bir proje kapsamında geliştirilen eğitim kılavuzlarını ve proje sürecini sunmuşlardır.

Pehlivan ve Dursun (2012) tarafından bir anket çalışması yapılarak Türkiye'deki muhasebe akademisyenlerinin adli muhasebe eğitime yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Türkiye'nin adli muhasebe konusundaki henüz yeterli bir eğitim altyapısına sahip olmadığı, akademisyenlerin adli muhasebe derslerinin eğitim planlarına eklenmesi hususunda gerektiği kadar istekli olmadıkları tespit edilmiş ve adli muhasebe eğitiminin geliştirilmesi için önerilerde bulunmuşlardır.

Elitaş (2012) tarafından yapılan çalışmada, dünyadan seçilmiş örnekler çerçevesinde adli muhasebe eğitiminin nasıl olması gerektiği değerlendirilmiştir ve Türkiye için önerilerde bulunulmuştur. Çalışmada Türkiye'deki üniversitelerde adli muhasebe konulu derslerin bir iki örnek dışında bulunmadığı ve bu durumun da adli muhasebe mesleğinin ve eğitiminin gelişimine engel teşkil ettiği görüşüne ulaşılmıştır.

Ciğer ve Topsakal (2015), adli muhasebe eğitimin faydalarını ve engelleyicilerini tespit ederek bu konuda kısıtlı olan kaynağı genişletme amacıyla yaptıkları çalışmada Antalya ilindeki Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Avukatlara anket uygulamıştır. Araştırma sonucunda ülkemizde adli muhasebe konusu ile yeterince ilgilenen fakülte ve yönetimin olmadığı tespit edilmiştir.

Kıllı (2016) tarafından yapılan çalışmada muhasebe mesleğinin bir dalı olarak Adli Muhasebe eğitiminin üniversitelerimizde lisans ve lisansüstü programlarında verilip verilmediği ve konu ile ilgili lisansüstü düzeyde yapılan tez çalışmalarının incelenmiştir. Çalışmada üniversitelerimizde, adli muhasebe eğitime henüz gereken ilgi ve önemin verilmediği tespit edilmiştir.

Açık (2016) tarafından yapılan çalışmada, ülkemiz için yeni bir kavram olan adli muhasebecilik mesleği uygulama alanları ve eğitim boyutu açısından incelenmiştir. Çalışmada adli muhasebecilik konusunda üniversiteler ve meslek odaları tarafından gerekli eğitimlerin verilmesi ile

adli muhasebecilik mesleğinin ülkemizdeki gelişiminin hızlanacağı kanaatine ulaşılmıştır.

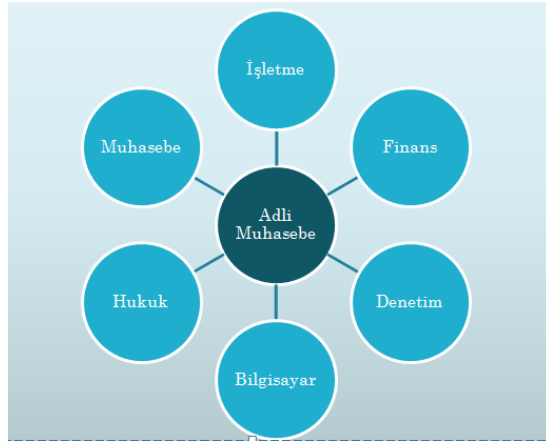
Kramer vd. (2017), son yıllarda adli muhasebe alanında eğitim veren üniversitelerin sayısındaki artışı göz önüne alarak, adli muhasebe eğitimi ile ilgili eğitimcilerin ve uygulayıcıların güncel görüşlerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Sonuç olarak, her iki grubunda yakın gelecekte adli muhasebe hizmetlerine olan talebin artmasını bekledikleri, adli muhasebe eğitiminin lisans veya lisansüstü düzeyinde ayrı bir ders olarak verilmesini tercih ettikleri ancak adli muhasebe derslerinin içeriği ve tercih edilen öğretim teknikleri açısından görüşleri arasında önemli farklılıklar bulunduğunu tespit etmişlerdir.

3.ADLİ MUHASEBE MESLEĞİ

Adli muhasebe, bilim ve teknoloji kullanılarak dolandırıcılık ve yasadışı eylemlerin gerçekleşebileceği muhasebe, finans, yönetim, kriminoloji ve diğer alanlardaki hileli faaliyetleri ve yasa dışı uygulamaları araştırmak ve açığa çıkarmak olarak tanımlanmaktadır (Razaee vd., 2014:60).

Hizmet verdiği alan itibariyle adli muhasebecilik yapan kişilerin; işletme, muhasebe, hukuk, denetim, finans, bilgisayar gibi alanlarda bilgi sahibi olmaları gerektirmektedir.

Şekil 1. Adli Muhasebecilerin Bilgi Sahibi Olması Gereken Alanlar

Muhasebe ve işletmecilik bilgilerini hukuk ilke ve kuralları ile araştırmacı bir mantıkla, mali, sosyal ve hukuki sorunlara uygulayan bir bilim dalı olan adli muhasebenin (Pehlivan ve Dursun, 2012:130) ilgi alanına, muhasebe ve denetim bilgisinin hukuk alanında kullanılmasını gerektiren her şey girmektedir(Mitric vd.,2012:42).

Adli muhasebeci, hileyi ortaya çıkarmak için kanıt bulmak ve gerektiğinde bu kanıtları mahkemede sunmak için muhasebe, hukuk, denetim ve kriminoloji bilgisini kullanır. Muhasebe, hukuk ve kriminoloji bilgisinin yanı sıra, bir adli muhasebecinin finansal planlama ve kurumsal yönetime aşina olması gerekir. Ayrıca bilgisayar becerileri, iyi iletişim ve görüşme becerilerine sahip olması da gerekir. (Ramaswamy, 2007:33).

Adli muhasebe mesleği genelde, Dava Destek Danışmanlığı(Hukuki Destek), Uzman Şahitlik (Bilirkişi Tanıklığı) ve Hile Denetçiliği (İdari Destek) olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır.

3.1.Dava Destek Danışmanlığı(Hukuki Destek)

Dava desteği, bir muhasebecinin adli bir davanın öncesinde yada dava sürecinde ilgili yargı mercilerine bir danışmanlık veya uzmanlık hizmeti sunması olarak tanımlanabilir (Karacan, 2012, s. 113).Bir soruşturma kapsamındaki dava konusu olan suç unsurunun muhasebe ve finans açısından incelenmesi gereken bir yönü olduğunda adli muhasebeciler mesleki bilgi ve birikimleriyle ilgili dava sürecinin çabuklaştırılması ve dava konusu suçun aydınlatılabilmesi amacıyla mahkemeye yardımcı bir görev üstlenmektedirler (Çabuk ve Yücel, 2012, s.70).

3.2.Uzman Şahitlik (Bilirkişi Tanıklığı)

İngilizcede “Expert Witness” olarak adlandırılan dilimize uzman şahitlik ya da uzman tanıklık olarak çevrilen bu kavram içerik açısından incelendiğinde hukukumuzdaki bilirkişilik kurumu ile benzerlik gösterdiği görülmektedir (Çankaya vd., 2014:4). Uzman tanıklık, özel ve teknik bilgi gerektiren konularda mesleki faaliyet gösteren kişilerin, bu konudaki bilgi ve deneyimlerine dayanarak mahkemeye intikal etmiş olan uyuşmazlıkların değerlendirilmesi ve sonuca bağlanması aşamasında yargı mensuplarına destek sağlanmasıdır (Kıllı ve Çeviren, 2017:91).

Mahkemeye intikal etmiş ticari uyuşmazlıkların çözümündeyargı mensuplarının, ticari işlemler ve muhasebe alanında muhasebeciler kadar bilgi sahibi olmaları mümkün değildir.Dolayısıyla, bu tür davaların sonuçlandırılması amacıyla yargıçlar çoğunlukla, hüküm veremediklerinde bir uzmandan yardım talep ederler (Telpner&Mostek 2002, 1).

3.3.Hile Denetçiliği (İdari Destek)

Hile araştırmacılığı olarak da bilinen hile denetçiliği, hilenin kim tarafından, neden, ne zaman ve nasıl yapıldığını tespit etmek amacıyla, gerekli kanıtların toplanması ve analiz edilmesine yönelik yapılan bir faaliyettir (Keleş ve Keleş, 2014:64). Son yıllarda, işletmelerin çalışanları veya tepe yönetimi tarafındanya da farklı alanlarda ve biçimlerde yapılan

hileler en önemli sorunlardan biri olmaya başlamıştır. Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar, bu gibi hileli işlemler sebebiyle işletmelerin yıllık kazançlarının yaklaşık %6'sını kaybettiklerini göstermektedir (Pazarçeviren, 2005:5). İşletme yöneticileri ve çalışanları tarafından yapılan hileli işlemlerin saptanarak önlenmesi amacıyla bu alanda hizmet eden kişiler “*Hile Denetçisi*” veya “*Araştırmacı Muhasebeci*” olarak adlandırılmaktadır (Al,2014:103).

4.ADLİ MUHASEBECİLİK EĞİTİMİ

Adli muhasebe eğitimi için başta ABD olmak üzere, bazı gelişmiş ülkeler altyapı çalışmalarını tamamlamış ve bu alanda uzmanlar yetiştirebilir hale gelmiştir. Türkiye’de ise adli muhasebe eğitimi ile ilgili henüz ciddi bir alt yapı çalışması bulunmamaktadır (Pehlivan ve Dursun, 2012,s.130). Adli muhasebeciliği bir meslek olarak kabul etmiş ülkelerim vermiş olduğu eğitim, temel olarak muhasebe öğrenimi üzerinde şekillendirilmektedir. Adli muhasebeci olmak isteyenler, temel olarak lisans düzeyinde muhasebe eğitimi almak ve alınan bu eğitimin üzerine lisansüstü düzeyinde adli muhasebe dersleri almak ve başarmak zorundadır (Açık, 2016:1083).

4.1 Adli Muhasebe Eğitiminin Öncüleri

ABD, Kanada, İngiltere gibi bazı gelişmiş ülkelerde uzun yıllardır lisans ve yüksek lisans düzeyinde verilmekte olan Adli Muhasebe eğitimi son yıllarda birçok ülkede eğitim planlarına dahil edilmeye başlanmıştır. ABD’de 1987 yılında Uttica College’da açılan “Ekonomik Suç Araştırma” lisans programı Adli muhasebe alanında verilmeye başlanane eğitime ilk örnektir (Elitaş, 2012:162). Uttica College’da “Ekonomik Suç Araştırma” programı adıyla eğitime başlayan program halen “Hile ve Finansal Suç Araştırmaları” adıyla lisans düzeyinde eğitime devam etmektedir. Uttica College’da 1999 yılında “Ekonomik Suç Yönetimi” (ECM – Economic Crime Management) adıyla başlayan Yüksek Lisans (MBA) programı da bu alanda hem ABD hem de Dünya’daki ilk lisansüstü programıdır.

İkinci örnek ise West Virginia Üniversitesinde 2004 yılından itibaren lisansüstü sertifika programı şeklinde bu alanda eğitime başlayan “Adli Muhasebe ve Hile Araştırmaları” programıdır (Fleming vd., 2008:574). 2003 yılında Enron, WorldCom, Adelphia gibi şirketlerdeki üst düzey kurumsal dolandırıcılık iddialarının ardından, West Virginia Üniversitesi Muhasebe Bölümü, muhasebe meslek mensuplarının ve denetçilerin karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmek için Amerikan Ulusal Adalet Enstitüsü’nün (NIJ – National Institute of Justice) de desteği ile ulusal bir öğretim programı modeli geliştirme çabası başlatmıştır.

4.2. Müfredat Modeli Önerisi

Bu bölümde Türkiye’deki üniversitelerde lisansüstü düzeyde henüz bulunmayan ancak ilerde açılması muhtemel Adli Muhasebe programı için örnek bir müfredat önerisinde bulunulacaktır. Önerilen müfredat modeli bu alanda en kapsamlı eğitimlerin verildiği West Virginia Üniversitesi tarafından hazırlanan “Hile ve Adli Muhasebe Eğitim ve Öğretimi: Eğitim Kurumları, Paydaş Kuruluşlar ve Öğrenciler için bir Kılavuz” adlı rapordan esinlenilerek hazırlanmıştır (www.ncjrs.gov,08.06.2018). Adli Muhasebe Eğitimi için Genel Muhasebe, Genel Hukuk ve Temel Bilgisayar Becerileriönkoşul bilgi ve becerilerdir. Lisansüstü Adli Muhasebecilik programlarına devam edecek öğrencilerin bu bilgi ve becerileri lisans eğitimleri sırasında kazanmış olmaları gerekir. Önkoşul bilgi ve becerilere sahip olan öğrencilerin Adli Muhasebe alanında gerekli bilgi, beceri ve yeterliliğe sahip olmalarının sağlanması için Adli Muhasebe yüksek lisans programı müfredat modeli aşağıdaki gibi yapılandırılmıştır.

1)Kriminoloji; Düzenleyici ve Yasal Çevre; Etik Konular

Kriminoloji, suç ve suçluların sosyolojik bir çalışmasıdır. Dolandırıcılık ve mali suçların niteliğini, dinamiklerini ve kapsamını anlamak, başlangıç seviyesi bilgi tabanının önemli bir parçasıdır.

- Önerilen ders materyali, suç nedensellik teorilerini ve teorisinin beyaz yakalı suç örneklerine uygulanmasını içermelidir.
- Yasal çevre ile ilgili olarak, cezai ve hukuki mahkemelerin bir karşılaştırması, dolandırıcılık için geçerli olan yasalar, soruşturma altındaki kişilerin hakları ve kanıt kuralları yer almaktadır.
- Adli muhasebe uzmanları uygun karar verme için etik bir görüşe sahip olmalıdır.

Öğrenciler ne bilmeli?
Suç nedensellik teorileri, hilenin kim tarafından ve neden yapıldığına odaklanan çeşitli suç teorilerini karşılaştırabilme.
Hile ve finansal suçların niteliği, dinamiği ve kapsamı hakkında bilgi
Düzenleyici sistem ve ilgili yasalar hakkında genel bilgi
Meslek etiği ile ilgili alternatif kuramları bilmeli ve kurumsal yönetim bağlamında etiğin rolünün ve şirket varlıklarının yönetim ve çalışanlar tarafından uygunsuz (etik olmayan ve muhtemelen yasa dışı) kullanımının anlaşılması

2) Hile Denetimi ve Adli Muhasebe

Hile denetimi ve adli muhasebe ile ilgili olarak, aşağıdaki bilgi, beceri ve yeteneklerin öğrenciye kazandırılması gereklidir.

- Öğrenciler hile ve adli muhasebe konularını ve koşulları tanıyabilmelidir. Hile denetimi ile ilgili olarak, öğrenciler temel hile üçgenini (fırsat, baskı ve rasyonelleştirme) bilmeli ve anlamalıdır. Ayrıca, öğrencilerin dolandırıcılık (eylem, gizleme ve dönüşüm), belirtilerinin temel unsurlarını anlamaları gerekmektedir.

- Varlıkların kötüye kullanımı, yolsuzluk ve yanlış beyan tespiti, önleme ve caydırma.

- Finansal tablo hilelerinin tespiti, önleme ve caydırma.

- Dijital ortamda yapılan hilelerin tespiti, önleme ve caydırma.

Öğrenciler ne bilmeli?
Hile Denetimi ve Adli Muhasebe
Hilenin ve Adli Muhasebenin tanımı
Mesleki roller
Temel Hile Kavramları, Hile karşıtı zihniyet
Adli Muhasebe Etkileşimleri
Varlık Suistimali, Yolsuzluk ve Yanlış Beyan
Varlık Suistimali, Yolsuzluk ve Yanlış Beyan Önleme ve Caydırma
Varlık Suistimali, Yolsuzluk ve Yanlış Beyan Tespiti: Risk Değerlendirmesi, İç Kontrollere İlişkin Test ve Güven ve Etkin Denetim Prosedürleri
Soruşturma Yöntemleri ve Kanıtların Değerlendirilmesi
Finansal Tablo Hileleri
Finansal Tablo Hilelerini Önleme ve Caydırma
Finansal Tablo Hilelerinin Tespiti: Risk Değerlendirmesi, İç Kontrollere İlişkin Test ve Güven ve Etkin Denetim Prosedürleri
Soruşturma Yöntemleri ve Kanıtların Değerlendirilmesi
Dijital Ortamda Hile ve Adli Muhasebe
Önleme ve Caydırma
Dijital Kanıt, Siber Suç
Tespit ve Soruşturma

3. Dava Destek ve Danışmanlık Hizmetleri

Adli dava destek ve danışmanlık hizmetleri uzmanlarının, mesleki dolandırıcılık, yolsuzluk ve suiistimal, finansal tablo hileleri konularında bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekir. Dava destek danışmanlık hizmetleri uzmanlarının iletişim becerileri (sözlü, resimli / grafiksel ve yazılı) kritik bir öneme sahiptir. Eğitsel bir bakış açısıyla, adli ve hukuki danışmanlık hizmetleri tüm hile ve adli muhasebe uzmanlık alanlarında

geliştirilmiş becerileri bütünleştirmek için mükemmel bir fırsat sunmaktadır.

Öğrenciler ne bilmeli?
Adli Dava Danışmanlık Hizmetlerinin Tanımı
Verilen adli ve hukuki danışmanlık hizmetleri (örneğin, ücretler, sigorta tazminatları, boşanma, sahtecilik, antitröst, fikri mülkiyet, vergi, vb).

SONUÇ

Küreselleşme ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucu giderek karmaşıklaşan günümüz iş ortamında hileli işlemlerin sayısı artmıştır. Hileli işlemlerden kaynaklanan uyuşmazlıkların görüldüğü mahkemelerde yargıçların yeterli düzeyde muhasebe ve denetim bilgisine sahip olmaması, alanın uzmanlarından teknik bilgi alma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu ihtiyaç ise muhasebe alanında “adli muhasebe” adı altında yeni bir dalın doğmasına neden olmuştur. Başta ABD olmak üzere, bazı gelişmiş ülkeler altyapı çalışmalarını tamamlayarak Adli Muhasebe alanında uzmanlar yetiştirmeye başlamışlardır. Özellikle ABD’de Uttica College ve West Virginia Üniversitesi lisans ve yüksek lisans düzeyinde verilen Adli Muhasebecilik eğitiminin öncüleridir. Türkiye’de ise Adli Muhasebecilik mesleği, henüz yasal bir alt yapıya kavuşturulmadığından bu alanda verilecek eğitim ile ilgili bir belirsizlik bulunmaktadır.

Adli Muhasebe eğitiminde dünyaya öncülük eden ABD’de bu alanda verilen eğitimlerin daha çok yüksek lisans düzeyinde sertifika programları şeklinde üniversiteler tarafından verildiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de de Adli Muhasebecilik eğitiminin üniversitelerde yüksek lisans düzeyinde verilmesi daha uygun olacaktır. Çalışmada ülkemizde Adli Muhasebe Uzmanlarının sahip olmaları gereken bilgi, beceri ve yeteneklerin kazandırılması için yüksek lisans düzeyinde açılacak programlar için örnek bir müfredat modeli oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

Açık, S. (2016), Adli Muhasebecilik Mesleğinin Faaliyet Alanları ve Eğitim Boyutu Açısından İncelenmesi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (3), 1071-1090.

Al, A. (2014), Adli Muhasebe Ve Karar Alma Arasındaki İlişkilerin Finansal Kararlar Açısından Değerlendirilmesi, *Mali Çözüm Dergisi*, 125,95-124.

Çiğer, A. ve Topsakal, Y. (2015), Adli Muhasebecilik Mesleğine Genel Bakış: Adli Muhasebe Eğitiminin Faydaları Ve Engelleyicileri, **Akdeniz İİBF Dergisi**, 31, 70-88.

Çabuk, A. ve Yücel, E. (2012). “Adli Muhasebecilik Mesleği Ve Türkiye’de Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Araştırma”. **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 54, Nisan, 27-50.

Çankaya, F.; Dinç, E. ve Çoban, Y. (2014), Adli Muhasebede Uzman Tanıklık Mesleği: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma, **Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 23, 70-94, Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER286>

Elitaş, B. L. (2012), Seçilmiş Örneklerle Adli Muhasebe Eğitimi Ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme, **Muhasebe Ve Finansman Dergisi**, 55(Temmuz), 153-172.

Fleming, A.S.; Pearson, T. A. & Riley, Jr. R. A. (2008), West Virginia University: Forensic Accounting and Fraud Investigation (FAFI), **Issues in Accounting Education**, 23(4), 573–580.

Karacan, S. (2012), Hukuk İle Muhasebenin Kesişme Noktası: Adli Muhasebe, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 4(8), 105-128.

Keleş, D. ve Keleş, Ü. (2014), Adli Muhasebecilik Mesleği ve Türkiye’deki Uygulamaları, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergi**, 9, 55-75.

Kıllı, M. ve Çeviren, S. M. (2017), Muhasebe Meslek Mensuplarının Adli Muhasebe Farkındalıkları: Mersin İlinde Bir Araştırma, **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 19, 87-108.

Kıllı, M. (2016), Türkiye’deki Üniversitelerde Adli Muhasebe Eğitimi Ve Lisansüstü Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme, **Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi**, Icafr 16 Özel Sayısı, 719-728.

Kramer, B.; Seda, M. & Bobashev, G. (2017) "Current opinions on forensic accounting education", **Accounting Research Journal**, 30(3), 249-264, <https://doi.org/10.1108/ARJ-06-2015-0082>

Kranacher, M.; Morris, B. W.; Pearson, T. A. & Riley, R. A. Jr, (2008), A Model Curriculum for Education in Fraud and Forensic Accounting, **Issues in Accounting Education**, 23(4), 505-519.

Mitric, M., Stankovic, A., Lakicevic, A. (2012). Forensic Accounting- the Missing Link in Education and Practice, **Journal for Theory and Practice Management**, 65, 41- 50

Ramaswamy, V. (2007), New Frontiers: Training Forensic Accountants Within The Accounting Program, *Journal of College Teaching & Learning*, 4 (9), 31-38.

Pazarçeviren, S.M. (2005), Adli Muhasebecilik Mesleği, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-19.

Pehlivan, A., Dursun, A. (2012). Türkiye’de Adli Muhasebe Eğitime Yönelik Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26 (2), 129-141.

Rezaee, Z.; Ha, M.&Lo, D.(2014), China Needs Forensic Accounting Education, *Open Journal of Social Sciences*, 2, 59-65, <http://dx.doi.org/10.4236/jss.2014.25103>.

Rezaee, Z.; Crumbley, D.L.&Elmor, R. C. (2004), Forensic Accounting Education: A Survey Of Academicians And Practitioners, Advance in Accounting Education, Forthcoming, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=518263> (Erişim Tarihi: 03.06.2018)

Telpner, Z. ve M. Mostek. 2002. **Expert Witnessing In Forensic Accounting: A Handbook For Lawyers and Accountants**, CRC Press, Boca Raton, FL, USA.

<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/217589.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.06.2018).

TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review Of The Practice Of Individual Pension System Around The World As Well As Turkey

Seçkin ARSLAN¹ Mehmet Sinan ÇELİK² Özkan HAYKIR³

1.Giriş

Bireysel emeklilik sistemi(BES), bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarını artırmak ve emeklilikte ek gelir sağlamak amacıyla oluşturulmuş, özel şirketlerce yönetilen prim esaslı bir sistemdir. Çoğu ülkede uzun yıllardır uygulanan bireysel emeklilik sistemi, mevcut emeklilik sistemlerini tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu çalışma, öncelikle ülkemizde son dönemde önemli bir tasarruf aracı olarak görülmeye başlanan BES hakkında ülkemiz ile gelişmiş ülkelerde nasıl uygulama yapıldığı konusunda bilgi vermek amacıyla yapılmıştır(Korkmaz ve Uygurtürk, 2007:38-39)

Bireysel emeklilik sistemi ilk kez, toplumların zengin kesimlerinden yoksul kesimlerine kaynak aktarılması temeline dayanarak 1881 yılında Prusya Şansölyesi Otto Van Bismark tarafından öne sürüldüğü için Bismarkyan Sistemi olarak adlandırılmıştır. Ülkemizde ise, 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile oluşturulan bireysel emeklilik sistemi 27 Ekim 2003 tarihinde faaliyete başlamıştır.

2. Dünya’da Uygulanan Bireysel Emeklilik Sistemleri

Dünya üzerinde gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin sosyal güvenlik rejimleri, farklı dönemlerde o ülkeler için bir risk unsuru olmuştur. Sosyal güvenlik ile ilgili yapılan harcamalardaki artış, nüfus yapısındaki değişimler, ortalama yaşam ömrünün uzaması, tedavi giderlerinin artması, aile yapısındaki değişimler, işsizlik, kayıt dışı ekonomi, fonların verimsiz kullanılması, popülist yaklaşımlar ile vergi ve prim afları gibi sebeplerle sosyal güvenlik kurumlarının finansman sorunu yaşadığı tespit edilmiştir. Tüm bu sorunlar emeklilik ödemelerini zora sokarak, emeklilik yaşının yükselmesine neden olmuştur. Gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun toplam nüfusun içerisindeki payının giderek artması sağlık harcamalarını artırmış ve maliyetleri yükselmiştir. Bu durum yeni sistem arayışlarına girilmesine yol açmış ve beraberinde bireysel emeklilik sistemi ortaya çıkmıştır. Bazı ülkelerde BES zorunlu,

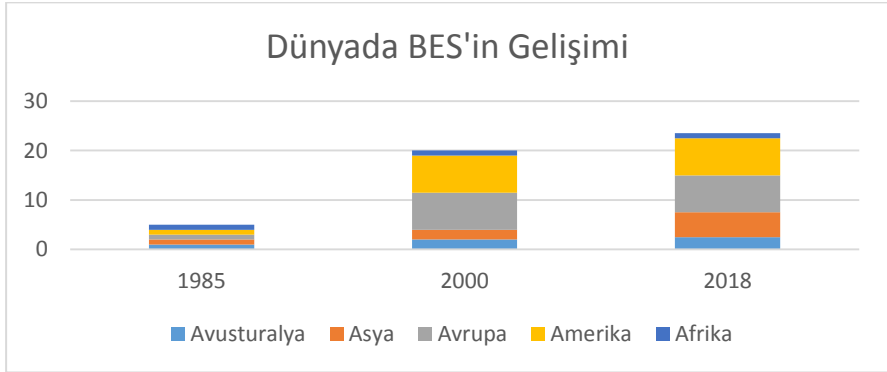
¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Doktor Öğretim Üyesi, sarslan@ohu.edu.tr (Sorumlu Yazar)

² Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Görevlisi, mehmetsinancelik@ohu.edu.tr

³ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Görevlisi Doktor, ohaykir@ohu.edu.tr

bazılarında ise gönüllü olarak uygulanmaktadır. Örneğin Şili, Uruguay, Bolivya ve Meksika gibi ülkelerde BES'in zorunlu olduğu tespit edilmiştir. OECD ülkelerinde ise BES hali hazırda kullanılan sosyal güvenlik sistemlerinin tamamlayıcısı durumunda olup bireysel emeklilik sistemine katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır (Arpa ve Kolçak, 2017:1). Türkiye'de ise BES tam anlamıyla zorunluluk esasına dayalı olmamakla birlikte, gönüllük esasına da dayalı değildir. Ülkemizde ise BES'e katılım çalışan sayısı ve yaşına bağlı olmak üzere ilk girişte zorunlu tutulmakta, ancak sisteme girilen tarihten itibaren 2 ay içerisinde katılımcı cayma hakkını kullanarak otomatik BES iptali için başvuruda bulunabilmektedir. 2019 yılından itibaren ise 5 kişiden fazla çalışanı olan ve 45 yaşını aşmamış bütün işletmelerin çalışanları, otomatik katılım kapsamına dahil edilecektir.

Grafik 1 : Dünya'da Bireysel Emeklilik Sisteminin Gelişimi

Kaynak: Garanti Emeklilik, 2018:1

Grafik 1'de görüldüğü gibi 1980'li yıllarda BES'i uygulayan ülke sayısı 5'in altında iken, 2018 yılına gelindiğinde bu rakam 20'nin üzerine çıkmış olup, BES'i uygulayan ülke sayısı giderek artış göstermektedir.

2.1.Zorunluluk Esasına Dayalı Bireysel Emeklilik Sistemleri

Zorunluluk esasına dayalı BES genel olarak Güney Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanmaktadır. Bu ülkelerin ortak özelliği gelişmekte olan ülkeler olmasıdır. Bu ülkelerde yaşanan krizler beraberinde sosyal güvenlik krizlerini de getirmiştir. Özel emeklilik sistemlerinin kurulması ile genel ekonomik krizlerin azalacağı tahmin edilmektedir (Arpa ve Kolçak, 2017:1).

Sosyal güvenlik sisteminin çağımıza uygun hale gelmesinde Güney Amerika ülkelerinin katkısı büyüktür. Örneğin Şili'deki reform hareketleri ile birlikte günümüzdeki özel emeklilik sisteminin temeli

atılmıştır. Bu reformlar sonucunda kişisel tasarruf emeklilik hesabı oluşturulmuş, özel emeklilik fonları için ayrıntılı ve sınırlayıcı hükümler getirilmiş, denetim ve gözetim mekanizması oluşturmuştur (Uyar, 2012).

2.1.1.Şili Bireysel Emeklilik Sistemi

Özel emeklilik fonları adına dünyada en gerçekçi adımlar Şili’de 04.11.1980 tarihinde kabul edilen 3500 sayılı Emeklilik Fonları Kanunu ile atılmıştır. Bu Kanun emeklilere özel emeklilik sistemi ile ek bir gelirin sağlanmasını değil aksine tüm sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesini öngörmektedir. Şili’de BES’te yer alan emeklilik yatırım fonlarının yönetimi özel şirketlere bırakılmıştır. Ücretli işçiler için zorunlu BES’te her üyenin katkısının yatırıldığı hesaplar bulunmakta ve bireyler kendilerine verilen hesap cüzdanları aracılığı ile bu BES hesaplarını takip etmektedir. Emekli olan kişiler ise fonlarını yıllık olarak ya da daha kısa zaman dilimlerinde geri alabilmektedir(Uyar, 2012).

Şili’de uygulanan BES’te üç farklı program bulunmaktadır. Bu programlardan birincisi, eski emeklilik sisteminde yer alan katılımcılar için emeklilik programları, ikincisi asgari emekli maaşına eşit ya da daha büyük bir miktarda emekli aylığı finanse etmek için kişisel hesaplarında yeterince para biriktiremeyen ve belirli şartları(en az 20 yıl katkıda bulunmak) yerine getiren kişilere asgari yaşlılık aylığı finansmanı sağlayan güvence programı, üçüncüsü ise 65 yaş üstü kişilerin gelirlerinin asgari emeklilik maaşının %50’den az olması durumunda emeklilik aylığının bağlanmasını esas alan refah emeklilik programıdır(Tapia, 2008, 13).

2.1.2.Arjantin Bireysel Emeklilik Sistemi

Arjantin’de ulusal emeklilik sistemi olarak adlandırılan BES, üç farklı aşamadan oluşan bir yapıya sahiptir. Birinci aşamada; temel fayda sunan ve hükümet tarafından işletilen zorunlu bireysel emeklilik sistemi, ikinci aşamada; hükümet ve özel işletmeler tarafından işletilen zorunlu emeklilik sistemi, üçüncü aşamada ise küçük gönüllü katılımcıları kapsayan ve özel şirketlerce yönetilen emeklilik sistemi bulunmaktadır (Uyar, 2012).

Arjantin’de uygulanan bireysel emeklilik sistemi, 1994 yılında zorunlu katkı sistemi ile değiştirilmiştir. Yeni uygulanmaya başlanan zorunlu katkı sisteminde katkı payları sadece katılımcılar tarafından ödenmektedir. Bu sistemdeki bireysel hesaplar, bireysel emeklilik fon yönetimi yapan şirketler tarafından yönetilmektedir. Bireysel emeklilik şirketleri, emekli sandığı yönetimi tarafından sıkı bir şekilde denetlenmektedir. Bireysel emeklilik fon yönetimi yapan şirketler sadece çalışanların katkılarını yatırmak ve emeklilere ödeme yapmak için oluşturulmuştur. Her emeklilik şirketi kendisine tanımlanan katkı fonunu

yönetmektedir. Bireysel emeklilik şirketleri kendi varlıklarını emeklilik fonunun varlıklarından ayrı tutmaktadır(Tapia, 2008, 3).

2.1.3.Meksika Bireysel Emeklilik Sistemi

Meksika’da bireysel emeklilik sistemdeki en önemli reform 1995 yılında yeni fonlu emeklilik sistemine geçilmesiyle yapılmıştır. 1997 yılından itibaren zorunlu katılım sistemi uygulamaya başlanmıştır. Yeni uygulanmaya başlanan bireysel emeklilik sistemin amacı iç tasarrufları artırmak ve dışarıdan sermaye akışını teşvik etmektir (Uyar, 2012).

Meksika’da uygulanan BES’te katkı payları iki ayda bir toplanmaktadır. Sisteme göre her iki ayda bir işveren, işçilerin ya da çalışanların bireysel hesaplarına katkı payı yatırmakta ve bu katkı payları ise bir toplama kurumu tarafından toplanarak emeklilik şirketlerine transfer edilmektedir. Her bir çalışanın birikimi; kısa, orta veya uzun vadeli olarak sınıflandırılmakta ve buna göre vergiye tabi tutulmaktadır. Katılımcılar ayrıca engellilik ve hayat sigortaları ile de korunmaktadır. Katkı paylarının ödenmemesi durumunda, en az 4 yıl katkı payı ödenmesi şartıyla, toplam ödenen katkı payı ödemelerinin %25’i güvence altına alınmaktadır. Meksika’da bireysel emeklilik sistemi ile ilgili düzenleme ve denetleme devlet tarafından yapılmaktadır. Meksika’daki bireysel emeklilik sistemindeki en temel sorun emeklilik fonlarının yönetiminin fon yönetim bilgisine sahip olmayan işçiler ya da çalışan tarafından yapılmasıdır. Bu nedenle bireysel emeklilik sisteminin düzenleme ve denetimi, reform yapılan sistemlerin tasarımında önemli bir yer tutmaktadır(IMF, 2007, 5).

2.1.4.Polonya Bireysel Emeklilik Sistemi

Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Polonya’da da değişen demografik yapılar nedeniyle emeklilik sistemleri mevcut duruma uyarlanmıştır. Polonya’da emeklilik sistemi ile ilgili ilk reform 1999 yılında gerçekleşmiştir. Yapılan bu reformla birlikte tek aşamalı sistemin yerine üç aşamalı emeklilik sistemi getirilmiştir. Bu aşamalardan birincisi, zorunlu ödemeye başlama aşaması, ikincisi tamamen finanse edilen aşama, üçüncü ve son aşama ise gönüllü olarak fonlanan aşamadır. Son yıllarda Polonya hükümeti tarafından bireysel emeklilik sistemi ile ilgili bir takım değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliklerin en önemlileri arasında 2011 ve 2014 yıllarında yapılan düzenlemeler ile yürürlüğe giren emeklilik fonlarına katkı uygulaması olmuştur. Bu değişikliklerden bazılarını aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür (Kompa, 2016).

- Erkek ve kadınlar için emeklilik yaşı 67’ye çıkarılmıştır. (daha önce emeklilik yaşı kadınlar için 60, erkekler için 65 yaş) 2013 yılından itibaren her yıl emeklilik yaşı 3’er ay artırılmaktadır. Asgari

emekli maaşı alabilmek için çalışma döneminin erkekler için en az 25 yıl, kadınlar için ise 20 yıl olması gerekmektedir.

- 2011 yılında zorunlu ödemeye başlama ve tamamen finanse edilen aşamalara birikimlere katkı uygulaması getirilmiştir.

- 2013 yılında zorunlu olarak uygulanan bireysel emeklilik sistemi gönüllü hale getirilmiştir.

- Fonların yatırıma yönlendirilmesi hususunda bazı sınırlamalar bulunmaktadır. Özellikle 2014 yılında hazine müsteşarlığı tarafından ihraç edilen ve garanti edilen borçlanma senetlerine yatırım yasaklanmıştır.

Bireysel emeklilik sisteminin ilk aşaması sosyal sigorta kurumu tarafından yönetilirken, ikinci aşama tüm işçi ya da çalışanların katkıda bulunmak zorunda olduğu bir yapıdan oluşmaktadır. Tamamen finanse edilen bu aşama Açık Emeklilik Fonları tarafından yönetilmektedir (Kompa, 2016).

2.2.Gönüllülük Esasına Dayalı Bireysel Emeklilik Sistemleri

Gönüllülük esasına dayalı bireysel emeklilik sistemi genellikle Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinde uygulanmaktadır. Bu ülkelerin en temel özelliği gelişmiş ülkeler arasında olmalarıdır. Gönüllülük esasını uygulayan Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere, İsveç, Hollanda ve Almanya gibi ülkeler bireysel emeklilik sistemini sosyal güvenlik sisteminin bir tamamlayıcısı olarak görmektedir (Uyar, 2012).

2.2.1.Amerika Bireysel Emeklilik Sistemi

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), günümüzde en yaygın olarak geliştirilen ve karmaşık olan bireysel emeklilik sistemlerinden birine sahiptir. ABD’de bireysel emeklilik sistemi kamu sosyal sigorta programının önemli bir tamamlayıcısı haline gelmiştir. Kamu tarafından yönetilen sosyal güvenlik sistemi, ulusal düzeyde yönetilen genel vergilerle finanse edilmektedir. Genel fayda formülleri, yaşam süresi kazancına dayandırılmasına rağmen, yoksulluk düzeyinde minimum bir fayda sağlamaktadır. ABD’de bireysel emeklilik sistemi tamamen gönüllü olup sadece işverenin destekleri ile çalışmaktadır. Esas olarak iki tür bireysel emeklilik planı bulunmaktadır. Birincisi tek bir işveren ya da kurum tarafından desteklenen ve idare edilen planlar, ikincisi ise çok işverenli planlar olarak bilinen yaygın endüstri şirketleri çalışanlarını kapsayan planlardır (Tapia, 2008).

Maaş esaslı ve katkı esaslı olarak ifade edilen bu planlardan, maaş esaslı planlar genellikle işveren katkılarıyla yapılmaktadır. Şirket iflasları ve bunun sonucunda plana üye katılımcıların emeklilik aylıklarını kaybetme risklerini ortadan kaldırmak amacıyla 1974 yılında Çalışanların Emeklilik Gelirini Garanti Kanunu çıkarılmıştır. Çıkarılan bu kanun ile

çalışanların emekli aylıkları güvence altına alınmıştır. Katkı payı esasına dayalı plan ise yetkili olan banka, finansal kurum, hayat sigorta şirketleri, ya da portföy şirketleri tarafından açılan bireysel emeklilik hesapları ile yapılmaktadır. Bu planın sağladığı avantajlardan birincisi, yapılan ödemelerin tamamen veya kısmen o yılın gelir vergisinden düşülmesi, ikincisi ise; yatırılan paradan elde edilen temettü, faiz ve sermaye kazançlarının paranın kullanılacağı zamana kadar vergilendirilmemesidir (Uyar, 2012).

2.2.2.Kanada Bireysel Emeklilik Sistemi

Kanada’da bireysel emeklilik planları, emeklilik geliri sağlamada önemli bir tamamlayıcı unsu olup ilk olarak 1800’lü yıllarda kurulmuştur. Bu emeklilik planları 1917 yılından itibaren ise vergi yardımları ile desteklenmiştir. Gönüllü bireysel emeklilik hesapları ise ilk olarak 1957 yılında ortaya çıkmıştır(Uyar, 2012).

Kanada’daki emeklilik sistemi üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; kamu tarafından yönetilen emeklilik sistemi, mesleki emeklilik sistemi ve bireysel emeklilik sistemidir. Kamu tarafından yönetilen emeklilik sistemi federal yaşlanma sonucu güvenlik programı ile Kanada emeklilik planını içermektedir. Federal yaşlılık güvenliği programı 65 yaş üzerindeki kişilere temel gelir desteği sağlamaktadır. Kanada emeklilik planı ise kamu tarafından yönetilen zorunlu faydalı bir plan olarak tanımlanmakta ve tüm işçiler ya da çalışanlar için kazançla ilgili temel emeklilik hizmeti vermektedir. Kanada’da istihdam edilen kişiler, memurlar da dahil olmak üzere bu program tarafından desteklenmektedir (Tapia, 2008).

Mesleki emeklilik sistemi; işverenler tarafından desteklenen planlardan oluşmaktadır. Genellikle işveren, işçi sendikaları, dernek ve meslek örgütleridir. Tescilli emeklilik tasarruf programları, bireylerin tasarruflar için vergi muafiyeti sağlanmaktadır. Üçüncü ve son olarak bireysel emeklilik sistemi, kayıtlı emeklilik tasarruf planını kapsamaktadır. Amacı vergi teşvikleri ile bireylerin düzenli bir şekilde kişisel tasarruflara yönlendirilmesidir. Bireysel emeklilik sistemi; bankalar, yatırım fonu şirketleri, sigorta şirketleri veya aracı kurumlar da dâhil olmak üzere birçok finans kuruluşu vasıtasıyla kurulmakta yönetilebilmektedir (Tapia, 2008)

2.2.3.İngiltere Bireysel Emeklilik Sistemi

İngiltere, 18.yüzyıldan itibaren ilk resmi bireysel emeklilik düzenlemeleri gerçekleştiren ülkeler arasındadır. Emeklilik sistemi devlet ve özel sektör emeklilik programlarından oluşmaktadır. İngiltere’de bireysel emeklilik sistemi üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama devlet aracılığı ile işleyen temel emeklilik, ikincisi aşama işveren

aracılığı ile işleyen mesleki emeklilik ve son aşama ise bireysel emeklilik programıdır (Uyar, 2012).

İngiltere’de bireysel emeklilik sistemi, çalışanlara ayrıldıklarında veya emekli olduklarında emeklilik, diğer menfaatler için bir işveren veya bir grup işveren tarafından oluşturulur. Bireysel emeklilik planları genellikle sağladığı fayda türüne göre tanımlanır. Üç ana tip vardır. Bunlar; fayda planları katkı planları ve melez katkı ve fayda planlarıdır(Tapia, 2008; 79).

2.2.3.Almanya Bireysel Emeklilik Sistemi

Sosyal devletin oluşumuna yönelik olarak İngiltere’nin öncülüğüne karşılık modern olarak sosyal güvenlik sisteminin ve beraberinde de emeklilik sigortasının oluşturulduğu ilk ülke Almanya’dır. Almanya’da 01.01.1981 tarihinde yürürlüğe giren bir kanunla, Malullük ve Yaşlılık Sigortası kurularak ulusal çapta ilk emeklilik sistemi geliştirilmiştir. Almanya’da başlayan ulusal çaptaki bu program, kısa sürede tüm Avrupa’ya yayılmıştır. 1930 yılına kadar bu sistem, ABD ve Kanada’da da tam anlamıyla oluşturulmuştur. 1940 yılında ise 33 ülkede uygulanan yaşlılık, maluliyet ve ölüm sigortası, 1995 yılına gelindiğinde 158 ülkede uygulanmaya başlamıştır. “Atlantik Şartı” ile tüm anayasalarda sosyal güvenlik ve emeklilik hakkı güvence altına alınmıştır (Demireli, 2010; 112).

Almanya’da, 2001 yılında yapılan emeklilik reformuyla emeklilik sistemi; sosyal sigortalar arası denge, mesleki hazırlık planları ve özel emeklilik sigortası olmak üzere üç aşamalı bir yapıya dönüştürülmüştür. İlk başta zorunlu olan bu yapı yoğun eleştiriler sonucunda gönüllü olarak değiştirilmiştir (Uyar, 2012).

3. Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi ve Sistemin İşleyişi

Türkiye’de geçmiş yıllarda ortaya çıkan ve devlet bütçesini olumsuz etkileyen sosyal güvenlik açıkları bütçeye aşırı yük getirmiş, yatırım fonlarının verimsiz işletilmesi, emeklilik yaşının düşük olması, artan bağımlılık oranı gibi nedenlerle mevcut sosyal güvenlik sistemi işlevini yerine getirmede yetersiz kalmıştır(Kaya ve Kahya, 2017:460). Bu nedenlerden dolayı bireysel emeklilik sistemi, sosyal güvenlik sisteminin bir ikamesi olarak görülmeye başlanmış veya sosyal güvenlik sistemine yeni bir soluk kazandırmıştır.

1950’li yıllardan itibaren dünya genelindeki sosyal güvenlik sistemlerinde yaşanan krizler, ülkemizde de gerçekleşmiştir. Ancak ülkemizde karşı karşıya kalınan sorunlar, gelişmiş ülkelerden farklılık göstermiştir. Yaşlı nüfus oranının toplam nüfustaki payının giderek artması, hayatta kalma beklentisinin yükselmesi gibi demografik kaynaklı sorunlardan ziyade, sigortacılık ile ilgili aktüeryal dengenin yeterince

gözetilememesi ve kurumsal yönetim alanında ortaya çıkan yetersizlikler Türkiye'nin sosyal güvenlik sisteminde yaşadığı sorunların en önemlileri arasındadır. 1999 yılında yapılan reform girişimleri ile birlikte; finansal, kurumsal ve idari olarak yeniden yapılandırmalar yapılmış, mevcut kamu sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi ve ilgili kurumların daha nitelikli bir sosyal güvenlik hizmeti verir hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede kamu kesimi tarafından sunulan sosyal güvenlik hizmetlerini tamamlayıcı nitelikte bir takım ek programlar geliştirilmeye çalışılmıştır. Bireysel emeklilik alanında yapılan düzenlemeler, söz konusu reformun önemli bir parçası olarak ifade edilmektedir (Korkmaz, vd.;2007:157).

Bu düzenlemeler sonucunda, bireysel emeklilik sisteminin hukuki alt yapısını oluşturan “Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu” 28.06.2001 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) tarafından kabul edilmiş ve Resmi Gazetede yayımlandıktan 07.10.2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir(BETYSK).

Hazine Müsteşarlığı ve SPK tarafından, Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununu tamamlayıcı nitelikte birçok yönetmelik yayınlanmıştır. Bu yönetmeliklerden ilki, Bireysel Emeklilik Danışma Kurulunun kuruluş ve işleyiş esaslarını tespit etmek amacıyla çıkarılmıştır. BETYSK hazırlanırken, sistemin işleyişine ilişkin yönetmeliklerin de, Kanunun yayımı tarihinden itibaren 6 ay içinde çıkarılması öngörülmüş ve bu çerçevede “Bireysel Emeklilik Danışma Kurulunun Çalışma Esas ve Usülleri Hakkında Yönetmelik” 31.10.2001 tarih ve 24569 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir(Korkmaz, vd.;2007:158).

Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de bireysel emeklilik sisteminin gelişimine yönelik olarak katılımı arttırmak için vergi teşvikleri getirilmiştir. Genel olarak ücretli veya beyanname verenler ile işverenlerce ödenen katkı paylarının vergi matrahından indirilmesi teşviki söz konusu olmuş ayrıca bireysel emeklilik şirketleri için de birtakım istisnalar getirilmiştir. Ancak bu teşviklerden sadece bir kısım katılımcılar yani ücretli ve beyanname veren mükelleflerin yararlanması, daha kapsayıcı bir teşvikin hazırlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla 29.08.2012 Tarih ve 28338 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 6327 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile bireysel emeklilik sistemi ile vergisel teşvik mekanizmasında bazı değişikliklere gidilmiştir. Yapılan hukuksal düzenleme ile vergi tevkifatları, sadece getiriler üzerinden yapılmaya başlanmış, katkı paylarının matrahtan indirilebilmesi teşviki ise işverenlerce ödenen hariç olmak üzere kaldırılarak yerine devlet katkısı

mekanizması getirilmiştir. Bu sayede teşviklerin daha kapsamlı olması ve daha çok katılımcının faydalanması öngörülmüştür. Ayrıca 01.01.2017 tarihinden itibaren yürürlüğe giren düzenleme ile bireysel emeklilik sistemine katılım, 45 yaşını doldurmamış ücretliler için zorunlu hale getirilerek, vergisel teşviklerle ulaşılmak istenen amaçlar desteklenmiştir(Rakıcı ve Ela, 2016:91).

Ülkemizde bireysel emeklilik sisteminin en önemli özelliklerinden biri, BES'in mevcut sosyal güvenlik sisteminin bir alternatifi olmayıp aksine onu ikame edici bir özellik taşıyor olmasıdır. Son dönemde BES'e katılımı daha aktif hale getirmek için OKS(Otomatik Katılım Sistemi) oluşturulmuştur. OKS'ye katılım çalışan sayısı ve yaşına bağlı olmak üzere zorunlu olmakla birlikte, sisteme girilen tarihten itibaren 2 ay içerisinde katılımcı cayma hakkını kullanarak otomatik BES iptali için başvuruda bulunabilmektedir. 2019 yılından itibaren ise 5 kişiden fazla çalışanı olan ve 45 yaşını aşmamış bütün işletmelerin çalışanları, otomatik katılım kapsamına dahil edilecektir. Ayrılmak istemeyen bireyler ise iş hayatında kazandıkları gelirin bir bölümünü emekli olduktan sonra harcamak ve emeklilik döneminde iyi bir yaşam kalitesine erişebilmek için OKS aracılığıyla ek tasarrufta bulunmaktadır. Ayrıca devlet BES'de verdiği %25 katkının haricinde OKS sisteminde kalan katılımcılara 1 defaya mahsus olmak üzere 1.000 Türk Lirası hibe vermektedir. Fonlama esasına dayalı olan bu sistemin finansal dayanağı, vergi ve benzeri kamu gelirleri değil, daha önce belirtilen BES'in finansman kaynaklarından oluşmaktadır.

Bireysel emeklilik sistemine medeni haklarını kullanma ehliyetine sahip her birey katılabilmektedir. BES'e katılım için bireysel emeklilik şirketi ile emeklilik sözleşmesi imzalamak yeterlidir. Birey öncelikle bireysel emeklilik şirketine başvurmakta, daha sonra bu bireyin risk ve getiri profili belirlenerek kişiye uygun bir bireysel emeklilik planı ve fon dağılımı teklifi sunulmaktadır. Bireysel emeklilik sözleşmesine sahip olmak isteyen kişi, giriş bilgi formu ve emeklilik planı, plan kapsamında sunulan fonlar, yapılan kesintiler, katkı payı tutarı ile emeklilik sözleşmesinin taraflarına ilişkin bilgileri içeren teklif formunu usulüne uygun olarak doldurup imzalamaktadır. Bireysel emeklilik sözleşmesi, teklif formunun imzalandığı tarihi takip eden 30. günde yürürlüğe girmektedir. Katılımcı bireysel emeklilik sözleşmesi yürürlüğe girmeden önce cayma hakkına sahiptir. Cayma hakkını kullanan bireyden, giriş aidatı dahil hiçbir kesinti yapılmamakta ve varsa fon getirileri de eklenerek katılımcıya iade edilmektedir(EGM, agis, 2018).

Bireysel emeklilik sisteminin işleyişinde değinilmesi gereken bir diğer konu otomatik katılım sistemi(OKS)'dir. BES kanunu'nun 1 Ocak 2017

tarihinde yürürlüğe giren hükümlerine göre, işveren çalışanlarını OKS'ye dahil etmekle yükümlüdür.

Grup sözleşmesine dahil diğer bir ifade ile BES'e OKS ile dahil olan çalışanlar için aylık asgari katkı payı tutarı, o ayın brüt asgari ücret tutarının % 3'ü olarak çalışanın maaşından mahsup edilmektedir. BES'e otomatik katılım sağlayan çalışanlar için yıllık devlet katkısı tutarı ödenen katkı paylarının %25'i olup, çalışanın iki aylık cayma süresi sonunda BES'te kalması halinde, çalışan herkeşeye bir defaya mahsus olmak üzere ayrıca 1.000 TL teşvik niteliğinde devlet katkısı verilmekte ve emeklilik hakkını da en az 10 yıllık gelir sigortası olarak kullanmayı tercih etmeleri durumunda ise birikimlerin %5'i kadar devlet katkısı verilmektedir(EGM, agis, 2018)

Tablo 1 : BES Göstergeleri

	KİŞİ	TUTAR (Milyon TL)
Katılımcı Sayısı	6.973.323	
Emekli Sayısı	74.634	
Fon Tutarı		72.199,4

Kaynak: EGM, Şirket Bazında BES Temel Göstergeler (25.05.2018)

Tablo 1'de de görüldüğü gibi 25.05.2018 tarihi itibarıyla EGM'den alınan verilere göre BES'teki katılımcı sayısı yaklaşık 7 milyon kişiye, emekli sayısı ise 75 bin kişiye ulaşmıştır. Fon da biriken tutar ise 72 milyar Lirayı aşmıştır.

4.Sonuç

Bireysel emeklilik sistemi, bireylerin emeklilik dönemlerinde yaşam standartlarını koruyabilecek ya da attırabilecek bir birikim elde etme imkânı sağlayabilmektedir. Kamu kesiminin sosyal güvenlik nedeniyle karşı karşıya kaldığı yükü azaltmakta, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülke ekonomilerine uzun vadeli fon sağlayarak finansal piyasaların derinleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Böylece finansal sistemin daha sağlıklı işlemesine yol açarak, kurumsal yatırım stratejileri ile piyasalardaki dalgalanmaların azalmasına, enflasyonla mücadeleye ve istikrarlı büyümeye olanak sağlayan özel bir emeklilik sistemidir. Bu durum BES'in dünya ekonomisi üzerindeki etkisini ve payını da günden güne artırmakta ve ilgi odağı yapmaktadır.

BES, bazı ülkelerde sosyal güvenlik sistemlerine alternatif olarak, bazılarında ise sistemin tamamlayıcısı olarak görülmektedir. BES'i sosyal güvenlik sistemlerine alternatif olarak gören ülkelerin gelişmekte olan

lkeler, BES'i sosyal güvenlik sistemlerinin bir tamamlayıcısı olarak gören ülkelerin ise gelişmiş ülkeler olduğu gözlenmiştir.

Ülkemizde 2003 yılında faaliyete geçen bu sistemin, mevcut sosyal güvenlik sisteminin açıkları da göz önüne alındığında ne derece önemli bir uygulama olduğu görülmektedir. BES lkemizde hem gönüllülük hem de kısmen zorunluluk esasına dayalı olarak uygulanmaktadır. BES'e katılım çalışan sayısı ve çalışan yaşına bağlı olmak üzere BES'e ilk girişte zorunlu tutulabilmektedir. Ancak katılımcı, bireysel emeklilik sözleşmesinin imzalandığı tarihten itibaren 2 ay içerisinde cayma hakkını kullanarak otomatik BES iptali için başvuruda bulunabilmektedir. 2019 yılından itibaren ise 5 kişiden fazla çalışanı olan ve 45 yaşını aşmamış kamu ya da özel bütün işletmelerin çalışanları, otomatik katılım kapsamına dahil edilecektir. Sonuç olarak BES'te kalıp kalmama katılımcıya bırakılmıştır. Eğer bir sınıflandırma yapılacak olursa söz konusu sistem ülkemizde yarı-zorunlu olarak sınıflandırabilir. Ülkemizde OKS sistemi ile birçok katılımcı sisteme dahil edilmiş ve BES tarihinin zirve katılımcı sayısı ve fon tutarına ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

Arpa T. A. ve Kolçak M., (2017), Türkiye ve OECD lkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamaları, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 652-653.

Bireysel Emeklilik şirketleri Kuruluş Mevzuatı 4632 Sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu.

Demireli, E. (2010), Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi ve Büyüme Amaçlı Emeklilik Fonlarının Finansal Risk Analizi, Ankara: Detay Yayıncılık.

[http://www.egm.org.tr\(01.03.2018\)](http://www.egm.org.tr(01.03.2018)).

IMF Report (2007), Mexico: Financial Sector Assessment Program Update Technical Note Industrial Organization and Competition Pension System in Mexico. Washington: Publication Services 700 19th Street, N.W.

Kaya, F. ve Kahya M. (2017), Sigorta ve Sigortacılık. İstanbul: Beta Basım Yayıncılık.

Kompa, K. W. (2016), Efficiency of Private Pension Funds in Poland. The IEB International Journal of Finance, 48-65.

Korkmaz, E. A. (2007). Sosyal Güvenlikte Yeni Yaklaşım: Bireysel Emeklilik. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Rakıcı, C. Ela M. (2016). Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemine Yönelik Vergisel Teşvikler. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 89-110.

Tapia, W. (2008, Semtember). Description of Private Pension Systems, OECD Publishing, s. 13.

Uyar, H. İ. (2012). Bireysel Emeklilik Sistemi. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yazıcı, S. (2015, Mart 3). Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye Uygulaması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, Türkiye.

YAPISAL SERMAYE VE MÜŞTERİ SERMAYESİNİN ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİK VE REKABET AVANTAJINA ETKİLERİ

*The Effects of Structural Capital and Customer Capital in Organizational
Agility and Competitive Advantage*

Mehmet SAĞIR* & Aşlı Uğur AYDIN**

GİRİŞ

İşletmelerin faaliyetlerini hızla değişen dinamik bir çevrede yürüttükleri günümüzde, hayatta kalmak için, işletmelerin rekabet avantajı sağlamaları gerekmektedir. Bu avantaj ancak rakiplerinden farklılık sağladıklarında elde edilmiş olacağından işletmelerin bazı unsurları bünyelerinde barındırmalarının gerekli olduğu bilinmektedir. Bu unsurların en başında gelenler, entelektüel sermaye bileşenlerinden yapısal sermaye ve müşteri sermayesidir. İşletmelerin rekabet avantajı elde edebilmeleri için, bunu koruyabilmeleri ve buna bağlı olarak varlıklarını sürdürebilmeleri için bilgiyi nasıl yarattıkları, uyguladıkları ve faydalı hale getirdikleri dikkatle yürütülmesi gereken konular arasında yer almaktadır. Ayrıca, müşterinin tatmini ve sadakati üzerinde durulması ile müşteri sermayesinin geliştirmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma kapsamında rekabet avantajı iki pazarlama kavramı bakımından ele alınmaktadır. Pazar şartlarındaki değişime hızlı bir şekilde pazarlama yeteneği ile cevap verebilme olarak tanımlanan pazara cevap verebilirlik ve işletmenin ürettiği ürünün verimliliğini açıklayan ürün maliyet etkinliğidir. Örgütsel çeviklik ise, işletmenin iç ve dış çevrelerindeki her türlü fırsat veya tehditlere karşı tetikte olması olarak tanımlanmaktadır (Bakan, Sezer ve Kara,TY; 122).

Araştırmanın sorunsalı olarak, entelektüel sermaye bileşenlerinden yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin rekabet avantajı elde edilirken ne derece etkili olduğu, yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin çeviklik elde etmede ne derece etkili olduğu, çevikliğin rekabet avantajı sağlamada ne derece etkili olduğu sorularının cevabının bulunması rekabet avantajı elde etmede önemli iki faktör olan ürün maliyet etkinliği ve pazara cevap verebilirliğin yaratılması ve yaratılırken entelektüel sermaye bileşenlerinden de yararlanılması amacı ile işletmeleri faaliyetlerinde stratejik hareket etmeye yönlendirecektir. Aynı zamanda işletmeler, stratejik bir davranış olarak örgütsel çevikliğin önem derecesini kavrayacaklar ve böylece, ürün maliyet etkinliği ve pazara cevap verebilirliğin geliştirilmesi konusunda hem insan sermayesinin hem de örgütsel çevikliğin etkileri ortaya konmuş olacaktır.

Bu çalışmada, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi ile rekabet avantajı elde etmede kullanılan unsurların önemini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda entelektüel sermaye bileşenleri arasında yer alan yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin işletmeler açısından büyük önem arz ettiği ve rekabet

* (Dr. Öğr. Üyesi); Selçuk Üniversitesi

**Selçuk Üniversitesi

avantajı elde etme konusundaki önemi üzerinde durulmuştur. Çalışma kapsamında yapısal sermaye ile rekabet ve unsurları ve örgütsel çevikliğinin, müşteri sermayesi ile rekabet ve unsurları ve örgütsel çevikliğinin, örgütsel çeviklik ile de rekabet ve unsurlarına olan etkileri lineer regresyon analizi ile belirlenmiştir.

1.Entelektüel Sermaye ve Bileşenleri

1960'lı yılların sonlarına doğru kullanılmaya başlanan entelektüel sermaye kavramının uygulanmaya başlandığı ilk dönemler 1990'lı yıllara kadar uzanmaktadır (Akbulut, 2017: 25).

Entelektüel sermaye kavramının ortaya çıkmasında Thomas Stewart'ın 1991'de "Beyin Gücü" makalesinin yayınlanmasının büyük katkısı bulunduğu bilinmektedir (Yereli ve Gerşil 2005). Entelektüel sermaye, örgütün başarılı bir şekilde hayatlarına devam edebilmesi adına sürekli değişen oluşumlara cevap verebilme ve yeniden düzenleme yapma kabiliyeti olduğu kadar örgüt üyelerinin hem çevreyle ilgili fırsatlardaki hem de tehlikelerdeki değişiklikleri anlayarak tahlil etme ve etkin olma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Paksoy ve Öztürk, 2006: 136). Kısacası işletmelerin bilgi ve bilme kabiliyeti olarak tanımlanabilmektedir (Efe, 2015: 55).

Entelektüel sermaye ile ilgili olan çalışmaların ulaştığı sonuçları aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir (Zor ve Cengiz, 2013: 41):

- Entelektüel sermaye, örgütlerin belirli tarihlerdeki varlıklarını ve bu varlıkların kaynaklarının olduğu mali tabloda tam olarak görülemeyen maddi olmayan varlıkların toplamını ifade etmektedir.
- Entelektüel sermaye, örgütlerin rekabet avantajının devamlılığının olması için temel kaynak olarak sayılmaktadır.
- Entelektüel sermaye yönetimi örgütün önemli yönetsel sorumluluğu sayılmaktadır.
- Entelektüel sermayedeki artan veya azalan varlıklar, ölçülebilir ve görünür hale getirilebilmektedir.
- Entelektüel sermayeyi ölçmek için örgütlerin türlerine, yapılarına, büyüklüklerine, sahiplerine ve coğrafi yerlerine bağımsız olarak artan bir değere sahip olabilmektedir.

Entelektüel sermayeyi kavrayabilmek, ortaya çıkarmak ve uygulayabilmek için bu sermayeyi oluşturan bileşenleri bilmek gerekmektedir. Maalesef entelektüel sermayenin bileşenleri ile ilgili olarak herkesin hem fikir olduğu bir tanım bulunmamaktadır (Özer ve Özer, 2014: 122).

Entelektüel sermaye ölçüm modellerinde, entelektüel sermayenin birbirine benzeyen özelliklere sahip üç boyutta tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir (Stewart, 1997'den Akt: Bozbura ve Toraman 2004: 55). Entelektüel sermaye ile ilgili en bilinen sınıflandırma, Bontis, Roos ve Stewart tarafından yapılan sınıflandırmadır (Kannan ve Aulbur, 2004: 389). Entelektüel sermaye bileşenleri olarak adlandırabilen bu üç boyut, kendi çalışanı (İnsan Kaynakları Sermayesi), kendi örgütü (Yapısal Sermaye) ve kendi müşterileri olmaktadır (İlişkisel Sermaye) (Survilaite vd., 2015: 34). Entelektüel sermaye bileşenlerini bir grupta

toplamak gerekirse, en uygun grup bu boyutta olabilmektedir. Sözü edilen bu boyutlar çözülmesi ve anlaşılması zor, hareketli ve kendine has özellikleri içlerinde barındırdıklarından araştırılmaları ve yönetilmeleri güç ve ayrıntılı bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmaktadır (Büyüközkan, 2002: 35).

Yapısal Sermaye, literatürde organizasyonel veya örgütsel sermaye olarak da geçmektedir (Öztürk, 2005: 114). Yapısal sermaye, örgütün üretme yeteneğinin olmasını sağlayan bütün varlıkların tamamını kapsamaktadır. Bu varlıklar içinde örgütün amaç ve görevleri, geleceğe dayalı gerçekleştirmek istedikleri, temel değerleri, örgüt stratejileri, çalışma sistemleri ve örgüt içi bütün aşamalar sayılmaktadır (Bozbura ve Toraman 2004: 57). Yapısal sermayenin ana unsuru ise, insanın bilgi ve becerilerinin örgüt tarafından etkili bir şekilde kullanılması olarak tanımlanmaktadır.

Yapısal sermayede iki temel hedefe ulaşmak istenmektedir. Bunlardan ilki, paylaşılabilecek bilgi bütünlüğünü sağlamak ve düzenlemek, aksi durumlarda yok olabilecek talimatları korumak, ikinci hedefi ise personelin zamanında araya girecekleri şekilde bilgilere erişmesinin sağlanması olarak açıklanmaktadır (Bilmedik, 2016). İşletmenin bu hedeflere ulaşabilmesi için ise öncelikle insan unsurunu sermayeleştirmesi ve insan unsurunun bilgi ve yeteneklerini etkili bir şekilde kullanmasına yol göstermesi gerekmektedir.

İşletme içerisinde yapısal sermayeyi meydana getiren unsurlar, teknik bilgi (know –how), patentler, yönetim felsefesi, telif hakları, kurum kültürü, tasarım hakları, yönetim süreçleri, ticari gizlilikler, bilgi sistemleri, ticari amblemler, ağ sistemleri, hizmetle ilgili amblemler, finansal ilişkiler olarak sıralanmaktadır (Pehlivan: 2016).

Müşteri Sermayesi, ilişki sermayesi olarak da kullanılmaktadır. İşletme insanın bilgi ve becerisini etkin bir şekilde kullandıktan sonra ilişkilerini elde etmek ve pekiştirmek amacıyla müşterilere yönelmektedir. Burada müşterilerin örgüte sadık kalması hedeflenmektedir (Kurt, 2008'den Akt: Aydın vd., 2012: 12). Müşteri sermayesinin geliştirilmesi için, müşteri tatmini ve sadakatlerine yoğunlaşmak gerekmektedir (İşevi ve Çelme, 2005: 10).

Müşteri sermayesi, örgütün, müşteri, tedarikçi ve iş birliği yapan insanların geri kalan kesimiyle bağını yaratmakta (Chwalowski, 1997'den Akt: Zerenler vd., 2008: 33) ve değerlendirilmek üzere toplumun geri kalanı ilişkinin değerini ortaya koymaktadır (Zerenler vd., 2008: 33).

Müşteri ilişkileri örgütün var olan kazanımları, başarısı ve değerlendirilmesinde değer yaratıcı bir kısım olarak görülmektedir. Müşteri sermayesinin unsurları ise, markalar, işle ilgili işbirliği, müşteriler, lisans anlaşmaları, müşteri sadakati, istenilen niteliğe sahip sözleşmeler, işletmenin adı, franchising anlaşmalar, dağıtım kanalları olarak sıralanmaktadır (Guthrie, 2000: 37).

Bu iki boyut birlikte düşünüldüğünde, müşteri sermayesi daimi olmasa da yapısal sermaye daimi olarak kalmaktadır. Çalışanlar ya da tüketenler kendilerine daha fazla yarar sağlayan ve bu sağladıkları yararları fark eden değişik örgütleri hedef almaktadırlar. Bu nedenle, entelektüel sermaye yönetiminde karşılaşılan en zorlayan konu, müşteri sermayesinin daimi olan

yapısal sermayeye dönüştürülmesi sorunu olmaktadır. Böylece ortaya çıkan yapısal sermaye, zamanla kullanılabilir, yenilenebilir ve geliştirilebilir hale gelmektedir (Bilmedik, 2004).

2.Rekabet ve Rekabet Üstünlüğü

Global hayata geçilmesi ile birlikte kapsamı değişen ve sürekli artan rekabet, iş dünyasında ve kamusal alanda varlığını sürekli olarak devam ettirecek olan anlayışların da değişmesini mecbur kılacak hale gelmektedir (Aydın, vd., 2012: 18).

Rekabet, insanın uğraş alanlarının çoğunda daha iyi başarmada toplumun en etkili güçlerinden biri olarak sayılmaktadır (Porter, 2010: 9). İşletmelerin temel amaçlarından biri, devamlı rekabet avantajı elde etmek olmaktadır. Ancak globalleşme ile birçok rekabet unsurunun, çabuk ve basit bir şekilde taklit edilebilir olmasına rağmen örgütlerin sahip olduğu entelektüel sermaye, taklit edilemez oldukları için, devamlı rekabet avantajına önemli katkı sağlamaktadır (Aydın, vd., 2012: 18). Küresel boyuta taşınan rekabette öncelikle ayakta kalabilmek ve sonrasında ise rekabet üstünlüğü sağlayabilmek için, bilgi teknolojilerinden yardım alma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca üretim faaliyetlerinin de rasyonel ve optimal olması gerekmektedir. Hizmet sektörünün sürekli olarak gelişmesiyle pazarlama stratejileri ve buna bağlı olarak örgüt stratejileri giderek artan bu rekabet ortamında değişen teknolojik, ekonomik ve sosyokültürel faktörlere çok hızlı bir şekilde uyum sağlamaya çalışmaktadır (Bilge, 2010: 25-28).

Rekabet avantajı sağlamadaki en büyük avantajın rekabet gücünü elde etmeye bağlı olduğu bilinmektedir. Rekabet gücü, bir ülkede bir endüstrinin/sektörün diğer ülkelerdeki aynı endüstrilere/sektörlere göre daha yüksek gelir ve istihdam yaratabilme gücü olarak ifade edilmektedir (Koç ve Özbozkurt, 2014: 86). Rekabet gücüne sahip olmak; global düzeyde bir rekabet stratejisine sahip olmayı, yüksek düzeyde kalifiye işgücüne dayanmayı, sürekli bir şekilde yenilik ve icatta bulunmayı ve müşterilerin daima değişen istek ve ihtiyaçlarına rakiplere kıyasla daha hızlı bir şekilde cevap vermeyi gerektirmektedir (Aktan ve Vural, 2004).

Ulusal rekabet gücünün üç temel özelliği şu şekilde sıralanmaktadır (Çivi, 2001: 25):

- Rekabet gücünü elde etmenin temel amacı, ülkedeki hayat standartları ve halkının refah artışını sağlamaya çalışmaktır.
- Ürün ve hizmetlerin üretilip, dağıtılmasında rakip ülkelere üstünlük sağlamak için ülkenin kendine özgü özellik, yetenek ve potansiyellerine önem vermek gerekmektedir.
- Ülkenin rekabet edebilme gücünün incelenmesinde sayısız gösterge kullanılmaktadır (Uluslararası pazar payı, ülkenin ticaret bilançosu, üretim, istihdam vb.).

Örgütlerin birbirleri ile rekabet edebilmeleri için, müşterilerinden aldıkları bilgiyi çok iyi kullanması gerekmektedir (Aydın, vd., 2012: 12). Rekabet avantajı konusunda dikkat çekilmesi gereken iki önemli pazarlama kavramı

bulunmaktadır. Bunlar; pazara cevap verebilirlik ve ürün maliyet etkinliği kavramlarıdır. Pazar şartlarındaki değişime hızlı bir şekilde cevap verebilme olarak tanımlanan pazara cevap verebilirlik, işletmelerin pazarlama kabiliyetlerinin (yüksek karlılık ve satış, müşteri sadakati v.b.) etkili bir şekilde gösterilerek rekabet avantajı elde etmede büyük rol oynamaktadır. Elde edilen bu avantajlardan en başta geleni olan pazara hızlı bir şekilde cevap verme, tedarik zincirinin de en büyük hedefleri arasında yer almaktadır (Uysal, 2009). Müşterin ihtiyaç ve isteklerine rakiplerinden daha önce ve hızlı bir şekilde fark ederek onlara ihtiyaç duyduklarını zamanında sunmaya çalışan örgütlerin pazara cevap verebilirlikleri fazla olduğu anlaşılmaktadır (Lee vd., 2014: 4-5).

Örgütün etkin maliyetli rekabet avantajları yoksa inovasyona bağlı ya da pazar odaklı rekabet eylemleri etkili olmamaktadır. Kaynağa bağlı rekabet avantajlarının uzun vadede inovasyona bağlı rekabet eylemlerinin temeli olduğu söylenmektedir. Örneğin, örgütün bir ürün veya hizmeti daha ucuza satmak için ürün maliyet verimliliği ve rekabet avantajına sahip olması gerekmektedir. Aksi takdirde, fiyatların kesilmesi örgüt için bir intihar olmaktadır. Ürün maliyet etkinliği, örgütün ürettiği ürün verimliliğini açıklamaktadır (Chen, 2012: 22).

1990'lı yıllardan itibaren pazarların tüm dünyaya açılması ile birlikte rekabet avantajı elde etmede entelektüel sermaye bileşenleri stratejik önem kazanmaya başladığı bilinmektedir. Entelektüel sermaye bileşenlerine dayalı olması ile rekabet gücünü elinde tutan işletmeler için büyük bir avantaj haline gelmektedir. Bu avantajı elinde tutan işletmeler entelektüel sermayelerine stratejik planlarında yer verirken bu bileşenlerin de etkili bir şekilde yönetilmesini kaçınılmaz hale getirmektedir (Öztürk ve Demirci, 2008: 395; Ergun ve Yılmaz, 2013:132).

3.Örgütsel Çeviklik

Çevik kavramı, Türk Dil Kurumu'nun yayınlamış olduğu Büyük Türkçe Sözlükte, kolaylık ve çabuklukla davranan, tetik, atik, atik tetik olarak tanımlanmaktadır (TDK:2017). Çeviklik, hızla aynı kavramlarmış gibi kullanılsa da hızın daha ötesinde bir kavram olduğunun unutulmaması gerekmektedir(Güzel, 2013: 184).

Örgütsel çeviklik gerçek zamanlı stratejik duyarlılık, hızlı toplu taahhütler ve hızlı ve güçlü bir kaynak dağıtımı için devam eden bir yetenek olarak tanımlanmaktadır (Doz ve Kosonen, 2008: 8). Örgütsel çeviklik, işletmenin iç ve dış çevrelerindeki her türlü fırsat veya tehditlere karşı tetikte olması olarak tanımlanmaktadır (Bakan, Sezer ve Kara, TY; 122).

Örgütsel çeviklik kavramından bahsedebilmek için işletmelerin bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Holbeche 'e göre (2005-2011: 1), Yoğun müşteri ve iç sistemler ile Pazar odaklılık, yapılar ve süreçlerin kolaylaştırıcılığı, risk ve fırsat beklentisi, karar verme ve uygulama hızı, esneklik, güçlendirme ve katılım, sürekli iyileştirme ve risk yönetimi, verimlilik ve etkinlik gibi unsurlara sahip olması gerekirken, Sanchez ve Nagi (2001), ürün ve süreç tasarımı, üretim programlanması, planlanması ve kontrolü, tesis dizaynı ve konumu, malzeme paketleme sistemleri, bilgi iletişim sistemleri, tedarik zinciri ve insan faktörleri unsurlarında sahip olması gerekmektedir. Ambrose ve Morello (2004) ise

çalışmasında işletmelerin farkındalık, esneklik ve üretim unsurlarını barındırması gerekmektedir.

İşcan ve Karabey (2006: 3) çalışmasında Goldman, Nagel ve Preiss'in (1994) örgütsel çevikliğin temelinde 4 boyutun olduğu söylediğinden bahsetmektedir. Bu boyutların örgütün faaliyet gösterdiği sektörden ve büyüklüğünden bağımsız olarak varlığını sürdürdüğü ve örgütün herhangi bir alandaki çevikliği için geçerli olduğunu öne süren görüşler bulunmaktadır. Örgütsel çevikliğin temelinde yatan, müşteriye zenginleştirmek, rekabet edebilir güce ulaşmak için işbirliğinde bulunmak, değişimi ve belirsizliği yönetip kontrol edebilmek için organize olmak, insanların ve bilginin etkisini arttırmak olarak boyutlandırılmaktadır.

4.METEDOLOJİ

4.1.Araştırmanın Amacı, Önemi ve Katkıları

Bu çalışmada, imalat sanayiinde faaliyet gösteren işletmelerin entelektüel sermaye bileşenlerinden yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin rekabet avantajında ürün maliyet etkinliği ve pazara cevap verebilirlik açısından örgütsel çeviklik ile arasındaki etkiyi ölçmek amaçlanmaktadır.

Çalışmada ilk olarak, yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen bilgilere dayanarak araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Çalışmada ilişkinin ölçülmesinin yanı sıra yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin rekabet avantajına örgütsel çeviklik aracılığı ile etkileri konusu ile ilgili olarak çalışmaların olamamasından dolayı elde edilecek sonuçların literatüre zenginlik katacağı ve işletmelere rekabet üstünlüğü sağlamada büyük katkılar elde edeceği düşünülmektedir.

Yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin rekabet avantajına etkileri ile ilgili hipotezler ayrı ayrı oluşturulmuştur.

H1:Yapısal sermaye, rekabet avantajı üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir

H1a:Yapısal sermaye, pazarlara cevap verebilirlik üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H1b:Yapısal sermaye, ürün maliyet etkinliği üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H2:Yapısal sermaye, örgütsel çeviklik üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H3:Örgütsel çeviklik, rekabet avantajı üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H3a:Örgütsel çeviklik, pazarlara cevap verebilirlik üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H3b:Örgütsel çeviklik, ürün maliyet etkinliği üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H4:Müşteri sermayesi, rekabet avantajı üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H4a:Müşteri sermayesi, pazarlara cevap verebilirlik üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H4b:Müşteri sermayesi, ürün maliyet etkinliği üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H5:Müşteri sermayesi, örgütsel çeviklik üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H6:Cinsiyet, yapısal sermaye algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H7:Cinsiyet, müşteri sermayesi algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H8:Cinsiyet, rekabet avantajı algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H8a:Cinsiyet, pazara cevap verebilirlik algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H8b:Cinsiyet, ürün maliyet etkinliği algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H9:Cinsiyet, örgütsel çeviklik algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H10:Yaş, yapısal sermaye algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H11:Yaş, müşteri sermayesi algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H12:Yaş, rekabet avantajı algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H12a:Yaş, pazara cevap verebilirlik algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H12b:Yaş, ürün maliyet etkinliği algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H13:Yaş, örgütsel çeviklik algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H14:Eğitim durumu, yapısal sermaye algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H15:Eğitim durumu, müşteri sermayesi algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H16:Eğitim durumu, rekabet avantajı algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H16a:Eğitim durumu, pazara cevap verebilirlik algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H16b:Eğitim durumu, ürün maliyet etkinliği algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H17:Eğitim durumu, örgütsel çeviklik algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H18:İş bölümü, yapısal sermaye algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H19:İş bölümü, müşteri sermayesi algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H20:İş bölümü, rekabet avantajı algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H20a:İş bölümü, pazara cevap verebilirlik algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H20b:İş bölümü, ürün maliyet etkinliği algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

H21:İş bölümü, örgütsel çeviklik algısında istatistik olarak anlamlı farklar ortaya koymaktadır.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini Konya ilinde sanayi bölgesinde faaliyet gösteren 170 çalışanı bulunan bir imalat işletmesidir. İşletmelere gönderilen toplam 170 anketten 157 adet dönüş sağlanmıştır. Dönüş yapan anketlerden 143 adedi bilimsel açıdan kullanılabilir nitelikte olmasından dolayı analize dâhil edilmiştir.

4.3. Veri Toplama Aracı ve Ölçekler

Araştırma kapsamında kurulan hipotezlerin test edilmesi amacıyla araştırma verilerinin elde edilmesinde anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formunun hazırlanmasında yapısal sermaye ve müşteri sermayesi ile ilgili olan sorular Yıldız (2011)'in bankacılık sektörü üzerine yaptığı “Entelektüel Sermayenin İşletme Performansına Etkisi” konulu çalışmasından, rekabet avantajı ve örgütsel çeviklik ile ilgili sorular ise Chen (2012)'in “İş Zekası ve Altyapı Esnekliğinin Rekabet Avantajına Etkisi: Örgütsel Çeviklik Perspektifi” konulu çalışmasından çevrilip sektörde uzman kişilerin, akademisyenlerin görüşleri alınıp işletmelere uyarlanarak pilot uygulama için hazır hale getirilmiştir. Pilot uygulamanın güvenilirlik analizi sonuçlarının iyi ($.9 > \alpha \geq .8$) ve mükemmel ($\alpha \geq .9$) boyutlarda olduğu Tablo 1’de görülmektedir. Yapılan frekans analizi

Tablo 1: Likert Tipi Ölçeklerde Güvenilirlik (Pilot Uygulama)

Ölçekler	Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
Yapısal Sermaye	,850	12
Müşteri Sermayesi	,881	15
Ürün Maliyet Etkinliği	,835	3
Pazara Cevap Verebilirlik	,865	4

Rekabet Avantajı	,908	7
Örgütsel Çeviklik	,928	8

Çalışmanın uygulama kısmını tamamlamak için üç bölümden oluşan bir anket formu geliştirilmiştir. Anketin birinci bölümünde, entelektüel sermaye bileşenlerinden yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin yer aldığı 27 değişkenden oluşan ayrı ayrı iki başlık bulunmaktadır. İkinci bölümünde, imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin rekabet avantajını ölçmeye yönelik faktörlerin işletme yöneticileri ve çalışanları açısından ne derece önem taşıdığını araştırmak için toplam 7 değişkenden oluşan ve rekabet avantajının en önemli iki kavramı olan ürün maliyet etkinliği ve pazara cevap verebilirlik olan kavramlar için iki başlık bulunmaktadır. Üçüncü aşamada ise aracılık rolünün araştırıldığı örgütsel çeviklik ili ilgili 8 değişken yer almaktadır. Yöneticilerin ve çalışanların, bu değişkenleri 5'li Likert ölçeğine göre yanıtlamaları istenmiştir (1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılmıyorum). Anketin son bölümünde ise demografik bilgiler ile ilgili sorular bulunmaktadır.

Tablo 2: Yapısal Sermaye ve Müşteri Sermayesi KMO ve Bartlett Küresellik Testi Tablosu

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,777
Approx. Chi-Square		2313,286
Bartlett's Test of Sphericity	df	253
	Sig.	,000

Tablo 3: Ürün Maliyet Etkinliği ve Pazara Cevap Verebilirlik KMO ve Bartlett Küresellik Testi Tablosu

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,864
Approx. Chi-Square		578,949
Bartlett's Test of Sphericity	df	15
	Sig.	,000

Tablo 4: Örgütsel Çeviklik KMO ve Bartlett Küresellik Testi Tablosu

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,894
Approx. Chi-Square		946,967
Bartlett's Test of Sphericity	df	28
	Sig.	,000

Yapılan Faktör analizi sonucunda yapısal sermaye ölçeğinin 10,, müşteri sermayesi ölçeğinin 1, 9 ve 10., pazara cevap verebilirlik ölçeğinin ise, 1. sorusu çıkarılmıştır.

Tablo 5: Likert Tipi Ölçeklerde Güvenilirlik (Araştırma Uygulaması)

Ölçekler	Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
Yapısal Sermaye	,885	11
Müşteri Sermayesi	,900	12
Ürün Maliyet Etkinliği	,854	3
Pazara Cevap Verebilirlik	,878	3
Rekabet Avantajı	,908	6
Örgütsel Çeviklik	,936	8

Bu sonuçlara göre (Tablo 5) anketin ölçeklerinden yapısal sermaye, ürün maliyet etkinliği ve pazara cevap verebilirliğin güvenilirliği $.9 > \alpha \geq .8$ 'e göre iyi boyuttur. Müşteri sermayesi, rekabet avantajı ve örgütsel çevikliğin güvenilirliği ise $\alpha \geq .9$ 'a göre mükemmel boyuttur.

4.5.Araştırmanın Bulguları

Anketi değerlendirmeye alınan 143 katılımcının 114'ü (% 79,9) erkeklerden, 29'u (% 20,3) bayanlardan oluşmaktadır. Çalışanların 22'si (%15,4) 18-24 yaş aralığında, 76'sı (%53,1) 25-34 yaş aralığında, 21'i (%14,7) 35-44 yaş aralığında ve 24'ü (%16,8) ise 45 yaş ve üzerindedir. Çalışanların 10'u (%7) ilköğretim, 102'si (%71,3) lise, 24'ü (%16,8) lisans ve 7'si (%4,9) lisansüstü mezunudur. İmalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerdeki çalışanlar üzerinde yapılan bu çalışmaya katılanların 10'u (%7) üst düzey yönetici, 11'i (%7,7) orta düzey yönetici, 24'ü (%16,8) ve 98'i (%68,5) ise yönetici olmayan çalışanlardan oluşmaktadır. Analizler yapılan normallik testi doğrultusunda P değeri 0,05'ten büyük olduğu ve homojen dağılmadığı için Mann-Whitney ve Kruskal – Wallis testi ile yapılmıştır.

Tablo 6:Cinsiyete Göre Yapısal Sermaye ve Müşteri Sermayesinin Rekabet Avantajı Unsurlarının ve Örgütsel Çevikliğin Algılanmasına Yönelik Mann-Whitney Testi

	Cinsiyet	Kişi Sayısı (N)	Ortalama	Std. Hata Ortalaması	Mann - Whitney	P
Yapısal Sermaye	BAY	114	48,1316	0,37639	1415,000	,228
	BAYAN	29	49,0000	0,62776		

Müşteri Sermayesi	BAY	114	52,9825	0,42419	1,634	,955
	BAYAN	29	53,0345	0,72852		
Ürün Maliyet Etkinliği	BAY	114	13,3070	0,14591	1311,500	,069
	BAYAN	29	12,6552	0,22592		
Pazara Cevap Verebilirlik	BAY	114	13,3333	0,13687	1407,000	,193
	BAYAN	29	12,9655	0,25540		
Rekabet Avantajı	BAY	114	26,6404	0,26611	1278,500	,053
	BAYAN	29	25,6207	0,42812		
Örgütsel Çeviklik	BAY	114	35,7895	0,35363	1579,500	,707
	BAYAN	29	36,3448	0,57723		

Test sonucunda cinsiyet, yapısal sermaye, müşteri sermayesi, ürün maliyet etkinliği, pazara cevap verebilirlik, rekabet avantajı ve örgütsel çeviklik puanları arasında ($p>0,05$ olduğundan) anlamlı fark ortaya koymamaktadır. Buna göre bayan çalışanların ortalama puanları ile erkek çalışanların ortalama puanları birbirine yakın veya aynıdır. Bu sonuçlara göre H6, H7, H8, H8a, H8b ve H9 olarak kurulan hipotezler kabul edilmemiştir.

Tablo 7: Yaşa Göre Yapısal Sermaye ve Müşteri Sermayesinin Rekabet Avantajı Unsurlarının ve Örgütsel Çevikliğin Algılanmasına Yönelik Kruskal-Wallis Testi

	Yaş	Kişi Sayısı (N)	Ortalama	Std. Hata	Kruskal – Wallis	P
Yapısal Sermaye	18-24	22	48,0000	0,84259	7,614	,055
	25-34	76	47,9342	0,44930		
	35-44	21	50,5238	0,84125		
	45+	24	47,8333	0,69331		
Müşteri Sermayesi	18-24	22	52,4545	0,90866	2,119	,101
	25-34	76	52,4868	0,50731		
	35-44	21	55,0952	0,93071		
	45+	24	53,2500	0,86864		
Ürün Maliyet Etkinliği	18-24	22	13,0000	0,27915	3,215	,360
	25-34	76	13,0132	0,18305		
	35-44	21	13,5238	0,29776		
	45+	24	13,5417	0,31265		

Pazara Cevap Verebilirlik	18-24	22	13,4545	0,31367	6,379	,095
	25-34	76	12,9605	0,16800		
	35-44	21	13,7083	0,30454		
	45+	24	13,7083	0,25875		
Rekabet Avantajı	18-24	22	26,4545	0,56877	5,731	,125
	25-34	76	25,9737	0,32819		
	35-44	21	27,1429	0,57853		
	45+	24	27,2500	0,50090		
Örgütsel Çeviklik	18-24	22	35,8182	0,66981	7,220	,065
	25-34	76	35,1579	0,45269		
	35-44	21	37,4762	0,62343		
	45+	24	36,9583	0,64403		

Test sonucunda yaş, yapısal sermaye, müşteri sermayesi, ürün maliyet etkinliği, pazara cevap verebilirlik, rekabet avantajı ve örgütsel çeviklik puanları arasında ($p>0,05$ olduğundan) anlamlı fark ortaya koymamaktadır. Buna göre bayan çalışanların ortalama puanları ile erkek çalışanların ortalama puanları birbirine yakın veya aynıdır. Bu sonuçlara göre H10, H11, H12, H12a, H12b ve H13 olarak kurulan hipotezler kabul edilmemiştir.

Tablo 8: Eğitim Durumuna Göre Yapısal Sermaye ve Müşteri Sermayesinin Rekabet Avantajı Unsurlarının ve Örgütsel Çevikliğin Algılanmasına Yönelik Kruskal-Wallis Testi

	Eğitim Durumu	Kişi Sayısı (N)	Ortalama	Std. Hata	Kruskal – Wallis	P
Yapısal Sermaye	İlköğretim	10	46,1000	0,76667	4,892	,180
	Lise ve dengi	102	48,4510	0,40374		
	Lisans	24	48,9583	0,72851		
	Lisansüstü	7	47,1429	1,26168		
Müşteri Sermayesi	İlköğretim	10	52,7000	1,10604	0,692	,559
	Lise ve dengi	102	52,8627	0,45620		
	Lisans	24	54,0417	0,83075		
	Lisansüstü	7	51,7143	1,32223		
Ürün Maliyet	İlköğretim	10	14,4000	0,30551	10,228	,017

Etkinliği	Lise ve dengi	102	13,0196	0,15577		
	Lisans	24	13,4583	0,26905		
	Lisansüstü	7	12,7143	0,42056		
Pazara Cevap Verebilirlik	İlköğretim	10	13,9000	0,40689	3,801	,284
	Lise ve dengi	102	13,3039	0,15058		
	Lisans	24	12,9167	0,24014		
	Lisansüstü	7	12,8571	,45922		
Rekabet Avantajı	İlköğretim	10	28,3000	0,53852	6,416	,093
	Lise ve dengi	102	26,3235	0,29132		
	Lisans	24	26,3750	0,45767		
	Lisansüstü	7	25,5714	0,81232		
Örgütsel Çeviklik	İlköğretim	10	36,4000	1,11754	5,554	,135
	Lise ve dengi	102	35,6078	0,37701		
	Lisans	24	37,2500	0,59054		
	Lisansüstü	7	34,8571	1,16350		

Test sonucunda eğitim durumu, yapısal sermaye, müşteri sermayesi, pazara cevap verebilirlik, rekabet avantajı ve örgütsel çeviklik puanları arasında ($p>0,05$ olduğundan) anlamlı fark ortaya koymamaktadır. Buna göre ilköğretim, lise, lisans ve lisansüstü mezunu çalışanların ortalama puanları birbirine yakın veya aynıdır. Ürün maliyet etkinliğinde ($p=0,017<0,05$) ilköğretim mezunu çalışanlar diğer mezunlara göre daha fazla puan ortalamasına sahip olduğu ve anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre, H16b olarak kurulan hipotez kabul edilirken, H14, H15, H16, H16a ve H17olarak kurulan hipotezler kabul edilmemiştir.

Tablo 9: İş Bölümüne Göre Yapısal Sermaye ve Müşteri Sermayesinin Rekabet Avantajı Unsurlarının ve Örgütsel Çevikliğin Algılanmasına Yönelik Kruskal-Wallis Testi

	İş Bölümü	Kişi Sayısı (N)	Ortalama	Std. Hata	Kruskal Wallis	P
Yapısal Sermaye	Üst Düzey Yönetici	10	49,8000	0,82731	5,581	,134
	Orta Düzey Yönetici	11	49,4545	1,96498		
	Alt Düzey Yönetici	24	47,6250	0,82929		
	Yönetici Değil	143	48,1939	0,36223		
Müşteri Sermayesi	Üst Düzey Yönetici	10	53,6000	0,90921	0,236	,871
	Orta Düzey Yönetici	11	53,2727	1,77913		

	Alt Düzey Yönetici	24	53,4583	0,96493		
	Yönetici Değil	143	52,7857	0,43497		
Ürün Maliyet Etkinliği	Üst Düzey Yönetici	10	13,8000	0,38873	2,472	,480
	Orta Düzey Yönetici	11	12,9091	0,76816		
	Alt Düzey Yönetici	24	12,9167	0,37550		
	Yönetici Değil	143	13,2041	0,13131		
Pazara Cevap Verebilirlik	Üst Düzey Yönetici	10	13,2000	0,38873	0,730	,866
	Orta Düzey Yönetici	11	12,7273	0,67542		
	Alt Düzey Yönetici	24	13,1250	0,25758		
	Yönetici Değil	143	13,3571	0,14230		
Rekabet Avantajı	Üst Düzey Yönetici	10	27,0000	0,73029	0,961	,811
	Orta Düzey Yönetici	11	25,6364	1,41596		
	Alt Düzey Yönetici	24	26,0417	0,57255		
	Yönetici Değil	143	26,5612	0,25541		
Örgütsel Çeviklik	Üst Düzey Yönetici	10	37,4000	0,68637	2,274	,518
	Orta Düzey Yönetici	11	35,1818	2,07941		
	Alt Düzey Yönetici	24	35,5833	0,74190		
	Yönetici Değil	143	35,9082	0,33015		

Test sonucunda işbölümü yapısal sermaye, müşteri sermayesi, ürün maliyet etkinliği, pazara cevap verebilirlik, rekabet avantajı ve örgütsel çeviklik puanları arasında ($p>0,05$ olduğundan) anlamlı fark ortaya koymamaktadır. Buna göre bayan çalışanların ortalama puanları ile erkek çalışanların ortalama puanları birbirine yakın veya aynıdır. Bu sonuçlara göre H17, H18, H19, H19a, H19b ve H20 olarak kurulan hipotezler kabul edilmemiştir.

Tablo 10’da verilen regresyon analizinde yapısal sermayenin rekabet avantajı (model 1), ürün maliyet etkinliği (model 2), pazara cevap verebilirlik (model 3), örgütsel çeviklik (model 4), örgütsel çevikliğin rekabet avantajı (model 5), ürün maliyet etkinliği (model 6), pazara cevap verebilirlik (model 7), müşteri sermayesinin rekabet avantajı (model 8), ürün maliyet etkinliği (model 9), pazara cevap verebilirlik (model 10) ve müşteri sermayesinin örgütsel çeviklik (model 11) üzerine olan etkisi incelenmiştir. Regresyon analizi sonuçları SPSS 21.0 kullanılarak elde edilmiştir.

Tablo 10: Regresyon Analizi Tablosu

Model 1	R ²	F	Std. Edilmiş Beta	t	Anlamlılık
Yapısal Sermaye	,322	66,892	,567	8,179	,000
Bağımlı Değişken: Rekabet Avantajı					
Model 2	R	F	Std.	t	Anlamlılık

	²		Edilmiş Beta		ık
Yapısal Sermaye	, 277	54,01 5	,526	9 7,34	,000
Bağımlı Değişken: Ürün Maliyet Etkinliği					
Model 3	² R	F	Std. Edilmiş Beta	t	Anlamlı ık
Yapısal Sermaye	, 283	55,64 6	,532	0 7,46	,000
Bağımlı Değişken: Pazara Cevap Verebilirlik					
Model 4	² R	F	Std. Edilmiş Beta	t	Anlamlı ık
Yapısal Sermaye	, 483	131,6 58	,695	74 11,4	,000
Bağımlı Değişken: Örgütsel Çeviklik					
Model 5	² R	F	Std. Edilmiş Beta	t	Anlamlı ık
Örgütsel Çeviklik	, 401	94,23 1	,633	7 9,70	,000
Bağımlı Değişken: Rekabet Avantajı					
Model 6	² R	F	Std. Edilmiş Beta	t	Anlamlı ık
Örgütsel Çeviklik	, 338	71,90 7	,581	0 8,48	,000
Bağımlı Değişken: Ürün Maliyet Etkinliği					
Model 7	² R	F	Std. Edilmiş Beta	t	Anlamlı ık
Örgütsel Çeviklik	, 360	79,27 5	,600	4 8,90	,000
Bağımlı Değişken: Pazara Cevap Verebilirlik					
Model 8	² R	F	Std. Edilmiş Beta	t	Anlamlı ık
Müşteri	, 	80,79	,604	8,98	,000

Sermayesi	364	9		9	
Bağımlı Değişken: Rekabet Avantajı					
Model 9	R²	F	Std. Edilmiş Beta	t	Anlamlılık
Müşteri Sermayesi	,233	42,779	,482	6,541	,000
Bağımlı Değişken: Ürün Maliyet Etkinliği					
Model 10	R²	F	Std. Edilmiş Beta	t	Anlamlılık
Müşteri Sermayesi	,419	101,656	,647	10,082	,000
Bağımlı Değişken: Pazara Cevap Verebilirlik					
Model 11	R²	F	Std. Edilmiş Beta	t	Anlamlılık
Müşteri Sermayesi	,497	139,166	,705	11,797	,000
Bağımlı Değişken: Örgütsel Çeviklik					

Model 1 kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda yapısal sermaye ve rekabet avantajı arasında kurulan model anlamlıdır (P değeri=0,000<0,05). Yapısal sermaye rekabet avantajını pozitif yönde etkilemektedir. Yapısal sermaye değişkeni, rekabet avantajını % 32,2 açıklamaktadır ($R^2=0,322$). Model 1 testi sonucuna göre çalışmanın H1 olarak kurulan hipotezi desteklenmiştir.

Model 2 kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda yapısal sermaye ve ürün maliyet etkinliği arasında kurulan model anlamlıdır.(P değeri=0,000<0,05). Yapısal sermaye ürün maliyet etkinliğini pozitif yönde etkilemektedir. Yapısal sermaye değişkeni, ürün maliyet etkinliğini % 27,7 açıklamaktadır ($R^2=0,277$). Model 2 testi sonucuna göre çalışmanın H1b olarak kurulan hipotezi desteklenmiştir.

Model 3 kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda yapısal sermaye ve pazara cevap verebilirlik arasında kurulan model anlamlıdır (P değeri=0,000<0,05). Yapısal sermaye pazara cevap verebilirliği pozitif yönde etkilemektedir. Yapısal sermaye değişkeni, pazara cevap verebilirliği % 28,3 açıklamaktadır ($R^2=0,283$). Model 3 testi sonucuna göre çalışmanın H1a olarak kurulan hipotezi desteklenmiştir.

Model 4 kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda yapısal sermaye ve örgütsel çeviklik arasında kurulan model anlamlıdır (P değeri=0,000<0,05). Yapısal sermaye örgütsel çevikliği pozitif yönde etkilemektedir. Yapısal sermaye değişkeni, örgütsel çevikliği % 48,3 açıklamaktadır ($R^2=0,483$). Model

4 testi sonucuna göre çalışmanın H2 olarak kurulan hipotezi desteklenmiştir.

Model 5 kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda örgütsel çeviklik ve rekabet avantajı arasında kurulan model anlamlıdır (P değeri=0,000<0,05). Örgütsel çeviklik rekabet avantajını pozitif yönde etkilemektedir. Örgütsel çeviklik değişkeni, rekabet avantajını % 40,1 açıklamaktadır ($R^2=0,401$). Model 5 testi sonucuna göre çalışmanın H3 olarak kurulan hipotezi desteklenmiştir.

Model 6 kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda örgütsel çeviklik ve ürün maliyet etkinliği arasında kurulan model anlamlıdır (P değeri=0,000<0,05). Örgütsel çeviklik ürün maliyet etkinliğini pozitif yönde etkilemektedir. Örgütsel çeviklik değişkeni, ürün maliyet etkinliğini % 33,8 açıklamaktadır ($R^2=0,338$). Model 6 testi sonucuna göre çalışmanın H3b olarak kurulan hipotezi desteklenmiştir.

Model 7 kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda örgütsel çeviklik ve pazara cevap verebilirlik arasında kurulan model anlamlıdır (P değeri=0,000<0,05). Örgütsel çeviklik pazara cevap verebilirliği pozitif yönde etkilemektedir. Örgütsel çeviklik değişkeni, pazara cevap verebilirliği % 36 açıklamaktadır ($R^2=0,360$). Model 7 testi sonucuna göre çalışmanın H3a olarak kurulan hipotezi desteklenmiştir.

Model 8 kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda müşteri sermayesi ve rekabet avantajı arasında kurulan model anlamlıdır (P değeri=0,000<0,05). Müşteri sermayesi rekabet avantajını pozitif yönde etkilemektedir. Müşteri sermayesi değişkeni, rekabet avantajını % 36,4 açıklamaktadır ($R^2=0,364$). Model 8 testi sonucuna göre çalışmanın H4 olarak kurulan hipotezi desteklenmiştir.

Model 9 kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda müşteri sermayesi ve ürün maliyet etkinliği arasında kurulan model anlamlıdır (P değeri=0,000<0,05). Müşteri sermayesi ürün maliyet etkinliğini pozitif yönde etkilemektedir. Müşteri sermayesi değişkeni, ürün maliyet etkinliğini % 23,3 açıklamaktadır ($R^2=0,233$). Model 9 testi sonucuna göre çalışmanın H4b olarak kurulan hipotezi desteklenmiştir.

Model 10 kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda müşteri sermayesi ve pazara cevap verebilirliği arasında kurulan model anlamlıdır (P değeri=0,000<0,05). Müşteri sermayesi pazara cevap verebilirliğini pozitif yönde etkilemektedir. Müşteri sermayesi değişkeni, ürün maliyet etkinliğini % 41,9 açıklamaktadır ($R^2=0,419$). Model 10 testi sonucuna göre çalışmanın H4a olarak kurulan hipotezi desteklenmiştir.

Model 11 kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda müşteri sermayesi ve örgütsel çeviklik arasında kurulan model anlamlıdır (P değeri=0,000<0,05). Müşteri sermayesi örgütsel çevikliği pozitif yönde etkilemektedir. İnsan sermayesi değişkeni, örgütsel çevikliği % 49,7 açıklamaktadır ($R^2=0,497$). Model 11 testi sonucuna göre çalışmanın H5 olarak kurulan hipotezi desteklenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Entelektüel sermaye kavramının insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesinden oluştuğu görülmektedir. Burada önemli olan insana verilen değer in işletmeye ve müşterilere de verilmesidir. Müşteri sermayesi yapısal sermaye gibi daimi olmasa da rekabet avantajı sağlama konusunda diğer unsurlarla arasında anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu araştırma bulgularında ortaya çıkmaktadır.

Entelektüel sermaye bileşenleri küresel rekabet ortamında rekabet avantajı sağlamak için en önemli unsurlardan biri haline gelmesi ile dikkat edilmesi gereken bir diğer boyuttur. Rekabetin en üst düzeyde görüldüğü günümüz hizmet endüstrisinde diğer işletmelere göre bir adım önde olmak amacıyla kendilerini sürekli yenileme ihtiyacı gütmek ve performanslarını arttıracak faktörlerin üzerinde yoğunlaşmalarının gereksinim haline gelmektedir. Rekabet ortamına ayak uydururken önemli bir diğer unsur ise örgütsel çevikliklerdir. Günümüzde işletmeler yoğun rekabet ortamında varlıklarını sürdürmek için hızlı ve esnek olmak zorundadır. Bunun nedeni ise örgütün rekabetin getirdiği zorlukları hızlı bir şekilde aşmasını ve karar sürecini de aynı hızla sürdürmesini sağlamaya çalışmaktır. Rekabet avantajını elde ederken örgütün hızlı ve esnek olmasına en büyük fayda yapısal sermaye ve müşteri sermayesi ile sağlanmaktadır.

Çalışmada, önceden belirlenen amaçlar doğrultusunda akademik bir çalışma yürütülmüş ve analizler sonucunda bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Anket uygulamasının ortaya koyduğu veriler ışığında yapılan analiz ile 21 ana hipotez ve 14 alt hipotez test edilmiş ve toplamda 12 tanesi kabul edilmiştir. Yapılan regresyon analizinde, yapısal sermayenin pazara cevap verebilirlik, ürün maliyet etkinliği, rekabet avantajı ve örgütsel çeviklik üzerine, örgütsel çevikliğin pazara cevap verebilirlik, ürün maliyet etkinliği ve rekabet avantajı üzerine, insan sermayesinin pazara cevap verebilirlik, ürün maliyet etkinliği, rekabet avantajı ve örgütsel çeviklik üzerine, müşteri sermayesinin pazara cevap verebilirlik, ürün maliyet etkinliği, rekabet avantajı ve örgütsel çeviklik üzerine pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu sonucuna varılarak modelde bulunan 11 hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 10'daki regresyon analizindeki modellere bakıldığında, imalat işletmelerindeki entelektüel sermaye unsurlarından yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin ürün maliyet etkinliği, pazara cevap verebilirlik ve örgütsel çeviklik arasındaki etkilere bakacak olursak anket uygulaması sonuçlarına göre ilk olarak yapısal sermaye ile pazara cevap verebilirlik arasında pozitif ve anlamlı bir etki olduğu söylenebilmektedir. İşletmelerin sahip olduğu yapısal sermayeyi meydana getiren kurumsal imaj, teknik bilgi gibi unsurların rekabet avantajı elde edebilmek için müşterilerin isteklerine hızlı bir şekilde yanıt verebilmektedirler. Yani müşteri memnuniyetini önemseyen bir işletme oldukları söylenebilmektedir. Yapısal sermaye ile ürün maliyet etkinliği arasında anlamlı ve pozitif bir etki olduğu söylenebilmektedir. İşletmelerin sahip olduğu yapısal sermaye unsurlarının yine rekabet avantajı elde edebilmek amacı ile üretilen ürün verimliliğine verilen önemin fazla olduğu görülmektedir. Yapısal sermaye ile örgütsel çeviklik arasında da çok kuvvetli ve pozitif bir etki olduğu söylenebilmektedir. İşletmelerin yapısal sermaye unsurları ile beklenmeyen ve

hızla değişen yeniliklere adapte olma kabiliyeti, rekabet avantajına kolay bir şekilde sahip olduğu söylenebilmektedir.

İkinci olarak müşteri sermayesi ile pazara cevap verebilirlik arasında çok kuvvetli ve anlamlı bir etki olduğu söylenebilmektedir. İşletmelerin rakiplerine göre avantaj sağlamak için müşteri sermayesi ile olabilecek müşteri memnuniyeti ve sadakatine sahip olarak müşterileri isteklerine önem verdikleri görülmektedir. Müşteri sermayesi ile ürün maliyet etkinliği arasında anlamlı ve pozitif bir etki olduğu söylenebilmektedir. İşletmelerin müşteri sermayesinden elde ettikleri sadakat ve bağlılık duygusunu rekabet avantajı elde edebilmek amacı ile üretilen ürün verimliliğine fazla önem verdiklerini göstermek için kullanmaktadırlar. Müşteri sermayesi ile örgütsel çeviklik arasında da anlamlı ve pozitif bir etki olduğu söylenebilmektedir. İşletmelerin müşteri sermayesi unsurları ile ortaya çıkan yeni rakiplerine ya da değişen endüstriyel yeniliklere başarılı bir şekilde adapte olmasına yardımcı olduğu söylenebilmektedir.

Son olarak ise, rekabet avantajı ve unsurları ile örgütsel çeviklik arasında çok kuvvetli ve pozitif bir etki olduğu söylenebilmektedir. Çevik olan işletmelerin rakipleri arasında büyük avantaj sağladıkları söylenebilmektedir.

İşletmelerin göz ardı etmemeleri gereken konu, özellikle entelektüel sermaye bileşenlerinden yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin rekabet avantajı sağlamak adına önemli bir yönetim unsur olduğudur. Günümüzde işletmelerin yaşanan terör vb. olaylarla ekonomik açıdan fayda sağlamaz hale geldiği görülmektedir. Bunun daha fazla ekonomik kayıplara sebebiyet vermemesi için çalışan, örgüt ve müşterilere verilen önemin daha da arttırılması için olanak sağlanmalıdır. Ayrıca sürekli değişen ve gelişen teknolojik her türlü unsurdan yararlanılmalıdır. Özellikle teknolojik gelişmelerin takip edilmesi rekabet avantajı sağlamada büyük katkı edilmesine yol açacaktır.

Çalışmayı ele aldığımız zaman ileriki çalışmalar açısından önemli olan noktası şudur; nasıl ki yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin hem örgütsel çevikliğe hem de rekabet avantajına doğrudan etkileri olduğu gibi bu etkinin içerisinde aslında örgütsel çevikliğin aracılık rolü oynayıp oynamadığı yani, yapısal sermaye, müşteri sermayesi ve rekabet avantajı arasında yer alıp almadığı gelecek konularda incelenebilir.

KAYNAKÇA

Akbulut, S. D. (2017). Entelektüel sermaye ile öz sermayenin performans üzerindeki etkisinin karşılaştırılması: Otomotiv sektörü örneği, Yüksek lisans tezi, Yaşar Üniversitesi, İzmir.

Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2004). Yeni ekonomi ve rekabet, TISK Yayınları.

Aydın, S. vd. (2012). Entelektüel sermaye ve eğitim kurumlarında tüketici odaklı yaklaşım, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 4/ 3, 11-20.

Bilge, A. F. (2010). Müşteri ilişkileri yönetimi-meslek yüksek okulları serisi. Ankara: Gazi Kitabevi.

Bilmedik, F.(2004). Entelektüel sermaye, <http://danismend.com/kategori/altkategori/entelektuel-sermaye/> adresinden erişildi. (ET: 15.03.2016)

Bozbura, F. T. ve Toraman, A. (2004). Türkiye’de entelektüel sermayenin ölçülmesi ile ilgili model çalışması ve bir uygulama, *İtüdergisi/d Mühendislik*, 3/1, 55-66.

Chen, X. (2012), Impact of business intelligence and it infrastructure flexibility on competitive advantage: An organizational agility perspective, Presented to the faculty of the graduate college at the university of Nebraska In Partial Fulfillment of Requirements For the Degree of Doctor of Philosophy Major: Interdepartmental Area of Business (Management), 115-117.

Çivi, E. (2001). Rekabet gücü: Literatür araştırması, *Yönetim ve ekonomi*, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, 8/2, 21-38.

Doz, Y. ve Kosonen, M. (2008). *The Fast Strategy Game Nokia: Strategic Agility in Action*. Pearson Education. 3-18.

Efe, M. N. (2015). Girişimsel yönelim, entelektüel sermaye ve örgütsel öğrenme yeteneklerinin firma performansı üzerine etkileri. Doktora tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Guthrie, J. (2000). The management, measurement and the reporting of intellectual capital. *Journal of Intellectual Capital*, 2/1, 30- 41.

Holbeche, L. S. ve Cheung-Judge, M. Y. (2011). *Organization development: a practitioner’s guide for OD and HR*, London: Kogan Page.

Holbeche, L.S. (2005). *The high performance organization*, Oxford, Butterworth-Heinemann

Koç, M. ve Özbozkurt, O. B. (2014). Ulusların rekabet üstünlüğü ve elmas modeli üzerine bir değerlendirme. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2/3, 85-91.

Lee, R. P. vd. (2014). Enhancing market responsiveness through knowledge transfer and knowledge codification: Evidence from foreign subsidiaries in China. *International Marketing in Rapidly Changing Environments Advances in International Marketing*, 24, 3–23

Özer, A., ve Özer, N. (2014). Kaynak temelli yaklaşım ve paydaş yaklaşımı açısından entelektüel sermayenin BIST’deki çokuluslu işletmelerin finansal performansına etkisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 8/2, 119-149.

Öztürk, Y. E. (2005). Kavramsal bileşenleri açısından entelektüel sermaye kavramı, *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 8/1-2, 101-119.

Paksoy, H. M. ve Öztürk, C. (2006), Otel işletmelerinde entelektüel sermayenin oluşumu: Gap örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4/2, 133-158.

Porter, M. E. (2010). Rekabet üzerine (K. Tanrıyar, çev.). Optimis Yayınları.

Survilaite, S. vd. (2015). Intellectual capital approach to modern management through the perspective of a company's value added. verslas: Teorija Ir Praktika / Business: Theory And Practice. 31-44.

Türk Dil Kurumu (TDK).
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5761715aceec79.74072513 E.T. 07.12.2017.

Yereli, A. N. ve Gerşil, G. (2005). Entelektüel sermayeyi ölçme ve raporlama yöntemleri. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 12/2, 17-29.

Yıldız, S. (2011). Entelektüel sermayenin işletme performansına etkisi: Bankacılık sektöründe bir araştırma. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11/3, 11-28.

Zerenler, M. vd. (2008). Intellectual capital and innovation performance: Empirical evidence in the Turkish automotive supplier. J. Technol. Manag. Innov. 3/4, 31-40.

Zor, İ., ve Cengiz, S. (2013). entelektüel sermaye ile firma değeri arasındaki ilişki: Borsa İstanbul'da bir araştırma. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 37-56.

FINANSAL YÖNETİM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN ÖĞRENİM KAZANIMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

*A Research on the Learning Outcomes of Students who Have Financial
Management Education*

İsmail UKAV*

1.GİRİŞ

Günümüzde finans sektörü kapsamı ve yüklendiği roller yönüyle üzerinde çok durulan sektörlerden biri haline gelmiştir. 1950’li yıllara kadar finans yöneticisinin temel görevi, muhasebe kayıtlarını tutmak, fon sağlamak ve dönem sonunda finansal raporlar hazırlamak iken; son yıllarda finans yöneticisinin firmanın organizasyon yapısı içerisinde en yüksek karar alma ve yürütme organlarına yakın olması, finans eğitiminin önemini artırmış ve finans eğitimi alan kişilerin de bu derse yönelik beklentileri yükselmiştir (Civan ve Cenger, 2010). Sektör, fon ve bilgi kaynakları yoluyla ekonomik büyümeye önemli katkı sağlamaktadır. Ekonomide fonların kıt kaynak olarak değerlendirilmesi, bunları kullanırken ekonomi ilke ve kurallarına uygun olarak yönetilmesi önem taşımaktadır. Bu önem, donanımlı ve nitelikli finansçılara olan ihtiyacı da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla nitelikli finansçıların yetiştirilmesi ve sektöre kazandırılmasında üniversitelere önemli rol ve görevler düşmektedir.

Finans alanında kendilerine saygın bir yer bulmak isteyen öğrenciler üniversitelerde verilen finans eğitimleriyle ilgili beklentilere girmektedir. Öğrencilerin genel olarak beklentileri ve finansal yönetim dersi ile ilgili beklentileri karşılayacak uygulamaların gerçekleştirilmesi, öğrencilerin iyi yetiştirilmelerine ve finans sektörünün nitelikli işgücüne sahip olmasına katkı sağlayacaktır. Bu durum, üniversitelerin de finans eğitimi konusundaki sektörün beklentilere uygun olarak donanımlı ve öğrenim yeterliliğini kapsayan bir eğitim sürecini planlamalarına yardımcı olacaktır. Günümüzde finansal kurumların sayısının çoğalması, sektörde çalışan personele olan gereksinimi artırmaktadır. Bu nedenle, üniversitelerde finans sektörünün ihtiyacını karşılayabilecek niteliksel ve niceliksel düzeyde yeterli öğrenci yetiştirilmesi önemli taşımaktadır (Özen ve Özek, 2017).

Finansal yönetim, gün geçtikçe hem diğer bilim dallarına ışık tutmakta hem de diğer bilim dallarındaki gelişmelerden yararlanarak gelişmektedir. Finans eğitiminin niteliğin artırılmasında finans derslerinin yanı sıra; ekonomi ve muhasebe derslerin içeriği ile, bilgisayar kullanımı, yazma, konuşma, analiz ve yorumlama becerileri

*(Dr. Öğrt. Üyesi) Adıyaman Üniversitesi Kahta MYO

büyük önem taşımaktadır. Finans eğitiminde özellikle, işletme sermayesi yönetimi, sermaye bütçelemesi, finansal kurumlar/ piyasalar ve yatırım konuları da en önemli konular arasındadır. Finans, sosyal bir bilim dalı olarak, çeşitli disiplinlerin birikimlerinden yararlanırken, politik ve felsefi düzeyde konuları içermekte ve günümüzün karmaşık değer yargıları sisteminden etkilenmektedir (Özer, 2000).

Ekonomide ve teknolojiye yaşanan gelişmeler, işletmenin diğer fonksiyonlarında olduğu gibi, finans fonksiyonunda da değişimlerin kaçınılmaz olduğunu ve finans fonksiyonundaki bu gelişmeleri önceden belirleyerek yeniden düzenlenmesi gereğini ortaya koymuştur (Doğan ve Çürük, 2001). Dolayısıyla finansman eğitimi, ekonomide, teknolojiye ve diğer alanlarda meydana gelen değişmelere bağlı olarak, olası beklentilere cevap verebilmek için gelişme göstermek zorunluluğundadır. Bu değişim ve gelişmeler finansman eğitiminin yeni koşullara göre yeniden düzenlenmesi ve beklenen durum ile, mevcut durum arasındaki farkın en aza indirilmesi gereğini gündeme getirmiştir (Civan ve Cenger , 2010).

Finansal yönetim, finansal okur yazarlık kapsamında çok daha fazla gündeme gelmektedir. Özellikle son yıllarda bireylerde finansal farkındalık oluşturulmak amaçlanmaktadır. Finansal farkındalık oluşturmak amacıyla finansal okuryazarlıkla ilgili birçok çalışma yapıldığı gözlenmiştir. Çalışmalar incelendiğinde, bireylerin büyük bir çoğunluğunun değişen dünya düzeninde karşılaştıkları yeni finansal ürün ve hizmetlerin karmaşık yapısını anlamakta ve kullanmakta zorlandıkları görülmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak da yeterli bilgi birikimine sahip olmadan bilinçsiz bir şekilde alınan kararlar yalnızca karar alıcıları değil, finansal sistemi de etkilemiştir.

Bu nedenle finans alanında bireylerin doğru kararlar almaları ve sistemin sunmuş olduğu finansal yeniliklerden etkili bir şekilde yararlanmaları için finansal okuryazarlık düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir (Elmas ve Yılmaz, 2016: 116). Finansal okuryazarlık alanında olumlu adımların atılması için öncelikle bireylerin finansal eğitim seviyelerinin geliştirilmesi bir zorunluluktur. Finansal eğitim bireylerin, finansal ihtiyaçlarını doğru belirlemesinde, karşılaştıkları risklere karşı akılcı çözüm yolları bulmada ve maruz kaldıkları sorunlarda hak ve sorumluluklarının bilincine varmalarında yardımcı olacaktır (BDDK, 2014).

İnsanlar finans konusunda eğitim almış olsalar bile, finans dünyasının karmaşası içerisinde doğru kararlar almada zorlanmaktadır. Son yıllarda finansal piyasalarda meydana gelen gelişmeler, nüfus ile ilgili değişimler, ekonomik ve yönetsel değişiklikler tümüyle finansal

eğitimin önemini göstermektedir. Birçok gelişmiş ülkede dahi insanlar tasarruf yapmamaktadır. Dolayısıyla, nüfusu her geçen gün artmakta olan dünyada doğal kaynaklarda yaşanan yetersizlikler sonucu, toplumların finansal okuryazarlık düzeylerini yükseltmek ve tasarruf bilincinin yayılmasını sağlamak tüm ülkelerin ekonomik ve sosyal politikaları arasında ön sıralarda yer almaktadır. 2016 verilerine göre ülkemizin Finansal Erişim Endeksi 38,2 olarak hesaplanmıştır. 2015 Finansal Erişim Endeks değeri olan 33,7 rakamı göz önüne alındığında son bir yıl içerisinde finansal hizmetlerin tüketiciler tarafından kullanılma oranlarında ciddi bir artış olduğunu söylemek mümkündür (TEB, 2016).

Finansal okuryazar bir Türkiye için ekosistem oluşturmak amacıyla Türkiye’de Finansal Okuryazarlık ve Erişim Derneği (FODER) kurulmuştur. FODER, kuruluşlar ile işbirliği yaparak ülke çapında bireylerin finansal okuryazarlık, finansal erişim farkındalıkları ve olanakları oluşturmakta; bilinçlendirme, eğitim, araştırma, uygulamalara destek ve politikalar üretilmesi için çalışmalar yapmaktadır. FODER’in hedefleri; bankacılık dışı nüfusta %10’luk bir artışa, bankacılık sisteminin yaygın olarak kullanılmasına, tasarruf oranlarının artırılmasına katkıda bulunmak, finansal okuryazarlığın eğitim programlarının kapsamına girmesini sağlamak, finansal sisteme dahil olmak ve finansal yatırımlar ile tasarruf konularında öncelikle kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere toplumun bilinçlendirilmesine yardımcı olmak olarak belirlenmiştir (foder, 2018).

Çalışmada; aynı fakültenin farklı iki bölümünde, aynı öğretim üyesi tarafından aynı süre ve yöntemle anlatılan Finansal Yönetim dersini alan öğrencilerin derse olan ilgi, dersi almadan önce edindikleri duyular, ders hakkındaki sınav öncesi düşünce ve beklentileri, demografik özellikleri, kendilerinin veya ailelerinin ticari hayata ve dolayısıyla finansal işlem ve olaylara yakınlıkları araştırılmıştır. Böylece Finansal Yönetim eğitimi başarısında nelerin hangi boyutta etkili olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Ekonomi ve finans dünyası içinde ayrı bir öneme sahip bu dersin eğitimi ve öğrencilerin başarısına dönük olarak yurt içinde ve yurt dışında pek çok çalışma yapılmıştır

Lisans düzeyinde finans eğitimi alan öğrencilerin dersle ilgili algılarını ve beklentilerini inceleyen bir çalışmada öğrencilerin finans derslerini genel olarak zor buldukları belirlenmiştir. Araştırmada derslerin en önemli konularının paranın zaman değeri, finansal analiz, menkul kıymet değerlemesi, finansal planlama, yatırım bankacılığı ve sermaye bütçelemesi olduğu ortaya çıkmıştır (Krishnan ve ark., 1999).

Finans dersleri alan öğrenciler üzerinde yapılan çalışmada, finans derslerinin seçilmesinin nedeninin, günlük yaşamda ve diğer dersler için sağladığı yarar ile finans bilgisi gerektiren bir işte çalışma isteği olduğu belirlenmiştir (Yücel, 2000).

Sayın ve ark. (2005) araştırmalarında, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde muhasebe ve finansman eğitiminin etkinliğini ölçmüş ve mevcut durumu değerlendirmişlerdir. Analiz sonucunda; öğrencilerin başarı notuna göre muhasebe, finans yönetimi ve finansal tablolar analizi dersleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Fakültedeki kız öğrencilerin finansal tablolar dersinde erkek öğrencilere göre daha başarılı olduğu belirlenmiş, dersin başarısında öğretim üyesinin oynadığı rol ile başarı arasında yalnızca işletme finansı dersi ile anlamlı bir farklılık olduğu araştırmanın diğer bir sonucu olarak ortaya konmuştur.

Erol ve Erkan (2008), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin başarılarını etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda, öğretim elemanının dersteki tutum ve davranışlarının, öğretim tekniğinin ve fiziki koşulların muhasebe derslerindeki başarı üzerinde etkili olduğu saptanmıştır.

Civan ve Cenger (2010) öğrencilerin finansal yönetim dersine olan algıları ve finans eğitiminden beklentilerini araştırmışlar, öğrencilerin finans eğitime karşı olan genel tutumları ve üniversiteden beklentilerini kapsayan bir anket çalışması yapmışlardır. Çalışmada, finans eğitiminde teknolojiden yararlanılması, öğretim üyelerinin dersi daha etkin ve doyurucu bir şekilde işlemesi, öğrencilere kuramsal ve pratik bilginin birlikte verilmesinin sağlayacağı yararlar üzerinde durulmuştur. Bunun gerçekleşmesi durumunda dersten alınan verimin artacağı ortaya konulmuştur.

Büyüksalvarcı ve ark. (2011), finans alanında çalışacak kişiler için gerekli olan lisans düzeyinde finans eğitim konularının önemlilik düzeyleri ve bu konuların öğrencilere aktarılma yeterlilik düzeylerini belirlemişlerdir. Çalışmada, finans alanında istihdam edilecekler için gerekli olacak lisans düzeyinde finans eğitim konularının önemlilik düzeyleri ile bu konuların eğitim kurumlarında öğrencilere aktarılma yeterlilik düzeyleri arasında, eğitimciler ve uygulayıcıların algıları arasında farklılık olup olmadığı ortaya konulmuştur. Buna göre; Türkiye'de lisans düzeyinde finans eğitim konularının hem önemlilik düzeyleri hem de bu konuların öğrencilere aktarılma yeterlilik düzeyleri eğitimciler ve uygulayıcılar açısından farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Yıldız ve Yanık (2013), yaptıkları çalışmada muhasebe mesleğine ilgi düzeyi yüksek olan öğrenciler ile mesleğe ilgisi düşük olan

öğrencilerin algıları arasında anlamlı bir fark olduğunu, diğer faktörlerde ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını belirlemişlerdir.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin muhasebe ve finans eğitimine ve öğretim elemanlarına bakış açıları araştırılmıştır. Çalışmada, muhasebe ve finans derslerindeki eğitimin, meslek yaşamının gereksinmelerine karşılık verebilecek nitelikte olduğu ortaya konulmuştur (Bulca ve Erem, 2014).

Temel muhasebe dersleri öğrenim kazanımlarına ilişkin görüşlerin belirlenmesi amacıyla Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü öğrencilerine anket uygulanmıştır. Çalışmada, öğrencilerin öğrenim kazanımları açısından kendilerini en yeterli gördükleri dersin maliyet muhasebesi olduğu, yönetim muhasebesi dersi öğrenim kazanımlarına ilişkin ise genelde olumsuz algıya sahip oldukları belirlenmiştir (Yıldız ve Ülke, 2015).

Yapılan bir çalışmada, Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören 4. Sınıf öğrencilerinin muhasebe finans dersleri hakkındaki genel düşünceleri ortaya konulması amaçlanmıştır. Öğrencilerin muhasebe finans dersleri hakkındaki genel düşüncelerinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Çalışmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan anket formu 447 öğrenciye uygulanmış olup, elde edilen anket verileri çeşitli istatistikî yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Söz konusu analizler sonucunda, demografik değişkenlere göre öğrencilerin muhasebe finans dersleri hakkındaki görüşlerinde farklılıklar olduğu belirlenmiştir (Demirkol ve Erduru, 2017).

Aksu ve Oral (2017) tarafından yapılan bir çalışmada, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin muhasebe derslerine yönelik algıları, algılamalardaki farklılıkları ve başarılarına etki eden faktörler incelenmiştir. Algı farklılıkları istatistikî analizler kullanılarak araştırılmıştır. Öğrencilerin ders başarısı ile demografik özellikleri arasında farklılığı inceleyen t testlerinde, öğrencilerin cinsiyet, bölüm açısından ders başarısında anlamlı bir farklılık saptanamamıştır. Ayrıca öğrencilerin yaşları ile ders algıları arasında anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir.

Bankacılık ve finans eğitimi alan lisans öğrencilerinin üniversite ve meslek yaşamına ilişkin algı ve beklenti düzeylerini ölçmek, öğrencilerin yaşları ve sınıflarının bulgular üzerinde farklılık yaratıp yaratmadığı araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; öğrencilerin finans dünyasında iş yaşamının özelliklerinin farkında oldukları, finans çevrelerin de önemli beklentilere sahip oldukları anlaşılmış, öğrencilerin sınıf ve yaşlarının algı ve beklentiler üzerindeki farklılıklar ortaya konulmuştur (Özen ve Özek, 2017).

Benzer çalışmalarda öğrencilerin Finansal Yönetim dersine yönelik algıları, tutumları, beklentileri ve başarı durumları araştırılmış, dersin daha iyi öğretilmesi açısından yapılması gerekenler ortaya konulmuştur (McWilliams and Pantalone, 1994; Swapen and Joyce, 1997; Henebry, and Diamond, 1998; Bauer, and Dahlquist, 1999; Hibbert and Beutler, 2001; Worthington, A., and Higgs, H. 2003; Doğanay ve Ünal, 2008).

3.MATERYAL ve YÖNTEM

Bu çalışmada, Turizm Fakültesinde farklı iki bölümde finansal yönetim dersini alan öğrencilerin derse ilişkin görüşleri ve başarı durumlarını belirlemek amaçlanmıştır. Öğrencilerin finansal yönetim dersindeki başarısına etki eden faktörler, öğrencilerin görüşleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Çalışmada verileri elde etmek için anket uygulaması yapılmıştır. Anket Geiger ve Ogilby (2000) tarafından geliştirilen uygulamada kullanılan ölçekten yararlanılmıştır. Öğrencilerin başarı, kariyer, ödül, zaman, merak, motivasyon, öğrenme, eğitmen ve sıkıcı kategorilerindeki düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin ders hakkındaki görüşlerini ölçmeye yönelik sorular 5'li Likert ölçeğine göre hazırlanmıştır. Söz konusu ölçekteki değerlendirme, 1 kesinlikle katılmıyorum, 2 katılmıyorum, 3 kararsızım 4 katılıyorum- 5 kesinlikle katılıyorum şeklinde ifade edilmiştir.

Adıyaman Üniversitesi Turizm Fakültesi Yiyecek İçecek İşletmeciliği ve Seyahat İşletmeciliği bölümleri son sınıfta okuyan 85 öğrenciye anket uygulanmış, 8 anket çeşitli nedenlerle kapsam dışında bırakılmış ve 77 anket üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak frekans değerleri ve t-Testi yardımıyla analiz edilmiştir.

4.ANALİZ SONUÇLARI

4.1.Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Çizelge 1' de araştırmaya katılan 77 öğrenciye ilişkin demografik bilgiler yer almaktadır. Öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplar frekans ve yüzde olarak belirtilmiştir. Öğrencilerin yaşları incelendiğinde çoğunluğun (%40,26) 22 ve (%31,17) 21 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Ankete katılanların cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde % 61,04'ünün kadın, % 38,96'sının erkek olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların mezun olduğu lise türü itibarıyla dağılımlarına bakıldığında çoğunluğunun % 32,47 ile Turizm Lisesi olduğu, bunu sırasıyla % 28.57 ile genel lise, % 22,08 diğer lise türleri ve % 18,88 Anadolu Lisesi izlemektedir. Öğrencilerin % 55,84'ü Yiyecek ve İçecek

İşletmeciliği bölümünde öğrenim görürken, % 44,16'sı Seyahat İşletmeciliği bölümünde öğrenim görmektedir.

Çizelge 1. Öğrencilerle İlgili Demografik Bilgiler

Yaş	Frekans	%	Lise Türü	Frekans	%
21	24	31.17	Turizm Lisesi	25	32.47
22	31	40.26	Genel Lise	22	28.57
23	12	15.58	Anadolu Lisesi	13	16.88
24+	10	12.99	Diğer	17	22.08
Toplam	77	100.00	Toplam	77	100.00
Bölüm	Frekans	%	Cinsiyet	Frekans	%
YİY*	43	55.84	Kadın	47	61.04
SEY*	34	44.16	Erkek	30	38.96
Toplam	77	100.00	Toplam	77	100.00

YİY* : Yiyecek İçecek İşletmeciliği Bölümü

SEY*: Seyahat İşletmeciliği Bölümü

4.2. Değişkenlere Ait İstatistikler

Çizelge 2’de ankete katılan öğrencilerin Finansal Yönetim derine yönelik algıları ile ilgili ifadelerle verdikleri yanıtların ortalamaları ve standart sapmaları gösterilmiştir. Ölçekte 1-Kesinlikle Katılmıyorum (en düşük), 2- Katılmıyorum, 3- Fikrim Yok, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum (en yüksek) ifadeleri kullanılmıştır. İfadeler; “İş Hayatımda Başarılı Olmamı Sağlayacaktır”, “Kariyerimde Başarılı Olmamı Sağlayacaktır”, “Derste Başarımlar Benim İçin Ödüllendiricidir”, “Diğer Derslere Göre Daha Fazla Çalışmalıyım”. “Dersin İlerleyen Sürecini Merak Ediyorum”, “Derste Başarılı Olmak İçin Motive Oldum”, “Dersten Çok Şey Öğrendiğimi Biliyorum”, “Derste Öğretmenin Etkili Olduğunu Düşünüyorum” ve “Dersin Sıkıcı Olduğunu Düşünüyorum” olarak belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda ortalama değerlerin çoğunlukla dört ve dörde yakın değerler olduğu anlaşılmış ve öğrencilerin ders hakkındaki algılarının oldukça yüksek düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Analizde, “Derste Öğretmenin Etkili Olduğunu Düşünüyorum” ifadesinin en yüksek ortalama (4.5017) sahip olduğu saptanmıştır. Onu 4.2935 ortalama ile “İş Hayatımda Başarılı Olmamı Sağlayacaktır” ifadesi izlemektedir. En düşük ortalama (2.2965) sahip ifade ise, “Dersin Sıkıcı Olduğunu Düşünüyorum” ifadesidir. Bu sonuçlar öğrencilerin finansal yönetim dersine yönelik algılarının güçlü olduğunu göstermektedir.

Çizelge 2. Anket Sorularına Verilen Cevapların Ortalaması

İfadeler	N	Ortalama	Standart sapma
İş Hayatımda Başarılı Olmamı Sağlayacaktır (BAŞARI)	77	4.2935	1.10153
Kariyerimde Başarılı Olmamı Sağlayacaktır (KARİYER)	77	4.1721	0.87417
Dersteki Başarım Benim İçin Ödüllendiricidir (ÖDÜL)	77	3.9801	.98963
Diğer Derslere Göre Daha Fazla Çalışmalıyım (ZAMAN)	77	4.0612	1.08637
Dersin İlerleyen Sürecini Merak Ediyorum (MERAK)	77	3.5887	1.07471
Derste Başarılı Olmak İçin Motive Oldum (MOTİVASYON)	77	3.6719	.98069
Dersten Çok Şey Öğrendiğimi Biliyorum (ÖĞRENME)	77	3.9614	1.04705
Derste Öğitmenin Etkili Olduğunu Düşünüyorum (EĞİTMEN)	77	4.5017	.96102
Dersin Sıkıcı Olduğunu Düşünüyorum (SIKICI)	77	2.2965	1.47984

4.3.Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

T testi ile iki değişken arasında ortalamalar açısından anlamlı fark olup olmadığı test edilir. Konu ile ilgili temel hipotezler şunlardır:

H_0 : İki grubun ortalamaları arasında anlamlı fark yoktur.

H_1 : İki grubun ortalamaları arasında anlamlı fark vardır.

İki değişken arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı % 95 güvenirlilik düzeyi yani $\alpha = 0,05$ anlamlılık ile test edilen hipotezler anlamlılık düzeyi 0,05'in üstünde ise H_0 hipotezi kabul edilir, 0,05'in altında ise H_1 hipotezi kabul edilir.

4.3.1.Öğrencilerin Ders Algılarının Cinsiyete Göre Farklılığı

H_0 : Öğrencilerin ders algıları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermez.

H_1 : Öğrencilerin ders algıları cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterir.

Analiz sonuçlarına göre; erkek öğrencilerin başarı, kariyer, ödül, zaman, merak, motivasyon, öğrenme, eğitmen, sıkıcı kategorilerinin tamamında algı düzeylerinin kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Çizelge 3.). % 95 güven düzeyinde yapılan t testine göre anlamlılık değerlerinin iki soruda $p < 0.05$ olmasından dolayı bu sorular için H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Bunlar motivasyon ve öğrenme kategorileridir. Yani, ankete katılanların ders algıları motivasyon ve öğrenme boyutu için cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterir. Ancak diğer boyutlarla ilgili olarak $p > 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Yani katımcıların ders algısı cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermez.

Çizelge 3. Öğrencilerin Ders Algılarının Cinsiyete Göre Farklılığını İnceleyen T Testi

İfadeler	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	t	Anlamlılık (p)*
İş Hayatımda Başarılı Olmamı Sağlayacaktır (BAŞARI)	Kadın	43	4,0233	1,22452	-1,362	,177
	Erkek	34	4,3824	1,04489		
Kariyerimde Başarılı Olmamı Sağlayacaktır (KARİYER)	Kadın	43	4,0000	,89974	-1,894	,062
	Erkek	34	4,3824	,85333		
Dersteki Başarımla Benim İçin Ödüllendiricidir (ÖDÜL)	Kadın	43	3,8605	,96563	-,842	,403
	Erkek	34	4,0588	1,09934		
Diğer Derslere Göre Daha Fazla Çalışmalıyım (ZAMAN)	Kadın	43	4,0698	1,12113	-,546	,586
	Erkek	34	4,2059	1,03805		
Dersin İlerleyen Sürecini Merak Ediyorum (MERAK)	Kadın	43	3,4651	1,07679	-1,931	,057
	Erkek	34	3,9412	1,07142		
Derste Başarılı Olmak İçin Motive Oldum (MOTİVASYON)	Kadın	43	3,6279	1,11319	-2,387	,020
	Erkek	34	4,1765	,90355		
Dersten Çok Şey Öğrendiğimi Biliyorum (ÖĞRENME)	Kadın	43	3,7209	1,07627	-2,413	,018
	Erkek	34	4,2941	1,00089		
Derste Eğitmenin Etkili Olduğunu Düşünüyorum (EĞİTMEN)	Kadın	43	4,2093	1,12458	-1,860	,067
	Erkek	34	4,6471	,88360		
Dersin Sıkıcı Olduğunu Düşünüyorum (SIKICI)	Kadın	43	2,0233	1,31816	-,981	,330
	Erkek	34	2,3529	1,63081		

* $p < 0.05$

4.3.2. Öğrencilerin Ders Algılarının Bölümlere Göre Farklılığı

Öğrencilerin okudukları bölümlere göre ders algılarının farklılığı incelenmiştir. Hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

H_0 : Öğrencilerin ders algıları bölüme göre anlamlı farklılık göstermez.

H_1 : Öğrencilerin ders algıları bölüme göre anlamlı farklılık gösterir.

Yiyecek İçecek İşletmeciliği bölümü öğrencilerinin zaman ve öğrenme ile ilgili algı düzeyleri Seyahat İşletmeciliği bölümüne göre biraz daha yüksektir. Ancak, dersin başarı, kariyer, ödül, merak, motivasyon, eğitmen ve sıkıcı olduğu ile ilgili algı düzeyleri ise, Seyahat İşletmeciliği bölümünde biraz daha yüksektir. Öğrencilerin başarı düzeyi ile ilgili (**,011**) algıları $p < 0.05$ olduğundan bölüme göre anlamlı farklılık gösterir. Ancak diğer boyutlar ile ilgili olarak $p > 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Yani katılımcıların ders algısı, bölüme göre anlamlı farklılık göstermez (Çizelge 4.).

Çizelge 4. Öğrencilerin Ders Algılarının Bölüme Göre Farklılığını İnceleyen T Testi

	Bölüm	N	Ortalama	Standart Sapma	t	Anlamlılık (p)*
İş Hayatımda Başarılı Olmamı Sağlayacaktır (BAŞARI)	YİY	47	3,9362	1,25809	-2,613	,011
	SEY	30	4,5667	,85836		
Kariyerimde Başarılı Olmamı Sağlayacaktır (KARİYER)	YİY	47	4,0426	,93151	-1,565	,122
	SEY	30	4,3667	,80872		
Derste Başarım Benim İçin Ödüllendiricidir (ÖDÜL)	YİY	47	3,8298	1,02828	-1,273	,207
	SEY	30	4,1333	1,00801		
Diğer Derslere Göre Daha Fazla Çalışmalıyım (ZAMAN)	YİY	47	4,1702	1,02828	,408	,685
	SEY	30	4,0667	1,17248		
Dersin İlerleyen Sürecini Merak Ediyorum (MERAK)	YİY	47	3,6383	1,07188	-,370	,713
	SEY	30	3,7333	1,14269		
Derste Başarılı Olmak İçin Motive Oldum (MOTİVASYON)	YİY	47	3,8511	1,14168	-,197	,844
	SEY	30	3,9000	,92289		
Dersten Çok Şey Öğrendiğimi Biliyorum (ÖĞRENME)	YİY	47	3,9787	1,01058	,048	,962
	SEY	30	3,9667	1,18855		
Derste Eğitmenin Etkili Olduğunu Düşünüyorum (EĞİTMEN)	YİY	47	4,3617	1,03052	-,429	,669
	SEY	30	4,4667	1,07425		

Dersin Sıkıcı Olduğunu	YİY	47	2,0000	1,31876	-1,272	,207
Düşünüyorum (SIKICI)	SEY	30	2,4333	1,65432		

*p<0.05

4.3.4.Öğrencilerin Ders Başarısının Cinsiyete Göre Farklılığını İnceleyen T Testi

Öğrencilerin ders başarısının cinsiyete göre farklılığı incelenmiştir. Hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

H_0 : Öğrencilerin ders başarısı cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermez.

H_1 : Öğrencilerin ders başarısı cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterir.

Ders başarısının cinsiyete göre farklılığını inceleyen gruplar arası t testi sonuçları, erkek öğrencilerin lehine olacak şekilde istatistiksel açıdan anlamlı bir farkı ($t=2.471$; $p<05$) göstermektedir. Öğrencilerin ders başarısı cinsiyete göre anlamlı farklılık içermektedir. Yani H_1 hipotezi kabul edilirken, H_0 hipotezi ret edilir (Çizelge 5.). Sen ve arkadaşları da (1997), cinsiyetin, finans derslerinde öğrenci başarısının istatistiksel olarak anlamlı bir belirleyicisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Çizelge 5. Öğrencilerin Ders Başarısının Cinsiyete Göre Farklılığını İnceleyen T Testi

	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	t	Anlamlılık (p)*
Ders Başarısı	Kadın	43	3.67	.71	2.471	.016
	Erkek	34	4.05	.64		

Df=0 73.63

4.3.5.Öğrencilerin Ders Başarısının Bölüme Göre Farklılığını İnceleyen T Testi

Öğrencilerin ders başarısının bölüme göre farklılığı incelenmiştir. Hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

H_0 : Öğrencilerin ders başarısı bölüme göre anlamlı farklılık göstermez.

H_1 : Öğrencilerin ders başarısı bölüme göre anlamlı farklılık gösterir.

Öğrencilerin ders başarısının bölüme göre farklılığını inceleyen gruplar arası t testi sonuçları iki bölümün ortalamalarının istatistiksel

açından anlamlı bir farka ($t=1.269$; $p<05$) sahip olmadıkları yönündedir. Öğrencilerin ders başarıları bölüme göre anlamlı farklılık içermemektedir. Yani H_0 hipotezi kabul edilirken, H_1 hipotezi ret edilir (Çizelge 6.).

Çizelge 6. Öğrencilerin Ders Başarısının Bölüme Göre Farklılığını İnceleyen T Testi

	Bölüm	N	Ortalama	Standart Sapma	t	Anlamlılık (p)*
Ders Başarısı	YİY	47	3.96	.73	1.269	.209
	SEY	30	3.96	.65		

Df067.08

5.SONUÇ

Bu çalışmada, lisans düzeyinde finans eğitimi alan öğrencilerin zorunlu finansal yönetim dersine ilişkin algı ve beklenti düzeylerini belirlemek, öğrencilerin bazı demografik, mesleki ve eğitimsel değişkenlere göre farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla hipotezler oluşturulmuş ve test edilmiştir.

Öğrencilerin finansal yönetim dersine ilişkin algıları genel olarak değerlendirildiğinde, ders konusunda yüksek bir algıya sahip oldukları belirlenmiştir. Öğrencilerin derse ilişkin algılarında cinsiyet açısından bir farklılık olup olmadığını ölçmek için t testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre; erkek öğrencilerin başarı, kariyer, ödül, zaman, merak, motivasyon, öğrenme, eğitmen ve sıkıcı kategorilerinin tamamında algı düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu ortaya konmuştur. Ders algılarının bölüme göre farklılığını inceleyen t testine göre, Yiyecek İçecek İşletmeciliği bölümü öğrencilerinin zaman ve öğrenme ile ilgili algı düzeyleri, Seyahat İşletmeciliği bölümüne göre biraz daha yüksektir. Dersin başarı, kariyer, ödül, merak, motivasyon, eğitmen ve sıkıcı olduğu ile ilgili algı düzeyleri ise, Seyahat İşletmeciliği bölümünde biraz daha yüksek olduğu saptanmıştır. Buna göre, Yiyecek İçecek İşletmeciliği bölümü öğrencilerinin Seyahat İşletmeciliği bölümü öğrencilerine göre derse daha fazla zaman harcamaları gerektiği anlamlı olarak farklılık göstermiştir.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin finansal yönetim dersine yönelik olumlu tutum belirttikleri anlaşılmaktadır. Öğrencilerin ders başarıları konusu değerlendirildiğinde ise, beklenen farklılıkların ortaya çıktığı söylenebilir. Çalışmada, cinsiyetin finans

derslerinde öğrenci başarısının istatistiksel olarak anlamlı bir belirleyicisi olduğu saptanmış, ders algısının cinsiyete ve bölüme göre anlamlı farklılık göstermediği ortaya konmuştur. Öğrencilerin algıları incelendiğinde dersin anlaşılmasında eğitmenin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Eğitmenlerin dersin anlaşılması ve öğrencilerin başarısını arttırmak için daha etkin araçlar kullanmaları, örnek olaylarla konuları açıklamaları ve uygulama yaptırması ve öğrencileri derse yönlendirmelerinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, üniversitelerde finansman eğitiminin çağın gereklerine uygun ve finans sektörünün nitelikli eleman gereksinimini karşılamaya yönelik eğitim programlarını geliştirilmesi gerekliliği göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

Aksu, İ., Oral, T. (2017). Lisans Öğrencilerinin Muhasebe Dersine Yönelik Algı Tutum ve Başarı Durumlarına İlişkin Bir Araştırma, Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR) 2017 Vol:4 Issue:5, 706-717.

Bauer, R.J. and Dahlquist, J.R. (1999). Recognizing and eliminating gender bias in finance education, Financial Practice and Education 9(1) Spring/Summer, 83-91.

BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu). (2014). Yıllık Faaliyet Raporu.

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yillik_Raporlar/Yillik_Raporlar.asp x (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

Büyüksalvarcı A., Güler, S., Taner, B. (2011). Türkiye’de Lisans Düzeyinde Finans Eğitim Konuları: Eğiticimler ve Uygulayıcıların Görüşleri Kapsamında Mevcut Durum ve Beklentiler, Ege Akademik Bakış Cilt: 11(3), 479-486.

Bulca, H., Erem, I. (2014). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe ve Finans Eğitimine Yönelik Düşünceleri: Uşak Üniversitesi’nde Bir Araştırma, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(19), 67- 94.

Civan, M., Cenger, H. (2010). Finansal Yönetim Dersini Almış Öğrencilerin Finans Eğitimi Beklentilerini Ölçmeye Yönelik Yapılan Bir Çalışma, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 46, 84-99.

Demirkol, Ö. F. ve Erduru, İ. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma:

Harran Üniversitesi Örneği, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 4, 2017, 12-26, ISSN:2147-804X.

Doğan, Z., Çürük, T. (2001). Üniversitelerde Muhasebe Ders ve İçeriklerinin Verilme Düzeyi ve Belirlenme Şeklinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma, Muhasebe ve Finansman Dergisi, İstanbul: Mufad Yayınları, Sayı:9, 41-49.

Doğanay, M. ve Ünal, O. (2008). Türkiye’de Lisans Düzeyindeki Finans Eğitimi ve Uygulamanın Beklentileri. 12. Ulusal Finans Sempozyumu, Enerji Yatırımlarının Finansmanı ve Enerji Verimliliği, 22-25 Ekim, Kayseri.

Elmas, B., Yılmaz, H. (2016). Finansal Okuryazarlık: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2 Sayı 1, 115-140.

Erol, M., Erkan, G. (2008). Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Başarılarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Bir Araştırma, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (14), Haziran, 284-301.

Fo-der (Finansal Okuryazarlık ve Erişim Derneği) (2018). <http://www.fo-der.org/foder> (Erişim Tarihi: 13.05.2018)

Geiger, M.A. and Ogilby, S.M. (2000). The first course in accounting: students’ perceptions and their effect on the decision to major in accounting, Journal of Accounting Education 18(1) March, 63–78.

Henebry, K.L. and Diamond, J.M. (1998). The impact of student and professor gender on grade performance in the managerial finance course, Financial Practice and Education 8(1) Spring/Summer, 94–101.

Hibbert, J. R., & Beutler, I. F. (2001). The effects of financial behaviors on the quality of family life: Evidence from adolescent perceptions. Paper presented at the Proceedings of the Association for Financial Counseling and Planning Education, Symposium conducted at the 19th Annual Association for Financial Counseling and Planning Education Conference, Orlando, FL.

Krishnan, V. S., Bathala, C.T., Bhattacharya, T. K., Ritchey, R. (1999). Teaching the Introductory Finance Course: What Can We Learn From Student Perceptions and Expectations. Financial Practice and Education, 9(1), 70-82.

McWilliams, B. V. and Pantalone, C. C. (1994). Structuring the Finance Curriculum: A Survey. Financial Practice And Education, Spring/Summer, 37-46.

Swapen, S., Joyce, P. (1997). Performance in Principles of Finance Courses by Students With Different Specialization. Financial Practice & Education, Fall/Winter 9, Vol.7 Issue 2.

Özen, E., Özek, S. (2017). Lisans Düzeyindeki Finans Öğrencilerinin Meslek Algısı ve Beklentileri, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 31 Sayı: 1, 191-210.

Özer, B. (2000). Finans Teorisinin Tarihsel Gelişimi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, İstanbul: Mufad Yayınları. Sayı: 5.

Sayın, Ş. Yeğinboy Y. Tektüfekçi, F. (2005). Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF’de Öğrenciler Açısından Altyapı Bakımından Muhasebe ve Finans Eğitiminin Etkinliğinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi ve Bir Araştırma, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 26, 101-108.

Sen, S. Joyce, P. Farrell, K. and Toutant, J. (1997). Performance in principles of finance courses by students with different specialisations, Financial Practice and Education 7 (2) Fall/Winter, 66–73.

TEB (Türkiye Ekonomi Bankası). (2016). Finansal Okuryazarlık ve Erişim Endeksi. https://www.teb.com.tr/upload/PDF/aile%20akademisi%20erisim%20endeksi%20raporu/2016_finansal_okuryazarlik_ve_endeksi_raporu.pdf (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

Worthington, A., and Higgs, H. (2003). Factors explaining the choice of a finance major: the role of student characteristics, personality and perceptions of the profession. Accounting Education 12(3), 261-281.

Yıldız, F., Yanık, A. (2013). Yükseköğretimde Öğrenim Gören Öğrencilerin Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları Hakkındaki Algıları: Ampirik Çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2013/1, Sayı:17, 205-220.

Yıldız, Ş., Ülkü, S. (2015). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Öğrenim Kazanımları Üzerine Bir Araştırma: Sakarya Üniversitesi Örneği, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi. Aralık 2015, 17 (4), 893-920.

Yücel, T. (2000). Finansman Eğitimi: Öğrencilerin Algılamaları ve Beklentilerinden Öğrenebileceklerimiz Nelerdir? Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(4), 151-170.

PIYASA ETKİNLİĞİ VE OCAK AYI ETKİSİ: ULUSLARARASI PIYASALAR ÜZERİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR UYGULAMA

*Market Efficiency and January Effect: A Comparative Application on
International Markets*

Mehmet CİHANGİR* & Fahrettin SÖKER & Eray BAYSA*****

1. Giriş

Fama (1970) geliştirmiş olduğu piyasa etkinliği kavramı piyasalarda bilginin etkin bir biçimde yansıdığını ifade etmekte ve yatırımcıların etkin bir piyasada normalüstü bir getiri elde edemeyeceğini varsaymaktadır. Ancak literatürde bu varsayımın geçerliliği üzerine yapılan pek çok çalışma sonucunda etkinlik sapmalar olduğu tespit edilmiş dolayısıyla yatırımcıların etkin bir piyasada bazı dönemlerde normalüstü getiriler elde ettikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. 1970'lerden günümüze piyasa etkinliğinden sapmalar literatürde dönemsel anomaliler olarak bilinmekte özellikle Ocak Ayı etkisi üzerine farklı piyasalarda pek çok çalışma yapılmıştır.

Araştırmacıların ilgisini çeken ocak ayı etkisi bu çalışmanın da konusu olmuş ve piyasa etkinliği ile birlikte bu çalışmada uluslararası piyasalar üzerinde ocak ayı etkisi incelenmek istenmiştir. Bu kapsamda piyasa etkinliği için zayıf formda etkinlik tespit edilmek istenmiş ve yöntem olarak Augmented Dickey-Fuller testi kullanılmıştır. Ocak ayı etkisinin test edilmesinde ise En Küçük Kareler yöntemine göre regresyon modeli oluşturulmuştur.

2. Piyasa Etkinliği ve Sapmalar

Fama'nın (1970) ortaya koyduğu piyasalarda bilgi etkinliği kavramı piyasa getirileri piyasalara gelen her bilgiyi yansıttığını dolayısıyla etkin bir piyasada normalüstü bir getiri sağlanamayacağını ifade eder. Ancak yapılan araştırmalarda çeşitli piyasalarda belirli tekniklerin yatırımcılara normalin üstünde bir getiri sağlayabildikleri ortaya çıkmış ve bu

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, Profesör Doktor.

**Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkoğlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Öğretim Görevlisi.

***Cumhuriyet Üniversitesi, Koyulhisar Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Öğretim Görevlisi.

gelişmeler sonucunda piyasa etkinliği; zayıf, yarı kuvvetli ve kuvvetli form olarak üç farklı dereceye ayrılmıştır. Etkinliğin en düşük derecesi olan zayıf form piyasa etkinliğinde yatırımcının geçmiş fiyat hareketlerini kullanarak normalin üstünde getiri elde edemeyeceği, yarı güçlü formda etkin bir piyasada yatırımcının, geçmiş fiyatlara ek olarak, kamuya açıklanmış bilgileri kullanarak normalin üstünde getiri sağlanamayacağı, etkinliğin en yüksek derecesi olan güçlü form etkin piyasa yatırımcının kamuya açıklanmamış özel bilgilerle dahi normalin üstünde getiri sağlayamayacağı ifade edilmektedir.

Piyasa etkinliği üzerinde yapılan çalışmalarda bazı dönemlerde piyasa etkinliği varsayımına ters sonuçlar tespit edilmiş ve literatürde dönemsel ya da takvimsel anomaliler olarak karşımıza çıkan etkinlikten sapmalar bulunmuştur. Ocak ayı etkisi bu dönemsel anomaliler içerisinde üzerinde en çok çalışılan konular arasındadır.

Ocak ayı etkisi piyasa getirilerinin Ocak aylarında diğer aylara göre daha yüksek olduğunu ifade eden piyasa etkinliği sapmasıdır. Getirilerin Ocak ayında yüksek olmasının sebepleri şu şekilde ifade edilebilir (Özer ve Özcan, 2002: 137-138); Yatırımcılar, vergi matrahını düşürmek amacıyla Aralık ayında zarara yol açan pay senetlerini satarak zararlarını gidermeye çalışmakta, Ocak ayında ise piyasadaki düşük fiyatlardan yararlanmak için bu pay senetlerini yeniden satın alıp normalüstü diğer bir ifadeyle yatırımcılar piyasa etkinliğine aykırı bir getiriyi Ocak ayında elde etmektedirler. Diğer bir sebep pay senetlerinin fiyatlarına etki eden haberler ve bilgiler Ocak aylarında piyasaya gelmekte ve yatırımcılar bu bilgi ve haberlere göre işlem yapmakta dolayısıyla bu durum Ocak ayında ortalama üstü bir getiriye sebep olmaktadır. Ocak ayı etkisinin ortaya çıkmasındaki diğer bir sebep ise yılın ilk ayında piyasadaki para hacminin artması sonucu pay senedi piyasalarına olan yatırımın artması ve bu yatırımında çok piyasa değeri düşük firmaların pay senetlerine yoğunlaşmasıdır. Kısaca bu durum parasal politikalara bağlılık durumu olarak ifade edilebilmektedir.

2.1. Literatür Taraması

Aşağıdaki Tablo 1’de konu ile ilgili uluslararası çalışmalar listelenmiştir. Uluslararası literatürde yer alan çalışmalardan bazılarını bakıldığında piyasalara ilişkin genel olarak zayıf formda etkinlik tespit

edildiği, Ocak ayı etkisinin ise bazı çalışmalarda bulunduğu bazılarında ise bulunmadığı görülmektedir.

Tablo 1: Uluslararası Literatür

Çalışma	Amaç	Yöntem	Sonuç
Bhabra vd. (1999)	Amerikan piyasasında 1986 vergi reformunun etkisinde kasım ayı etkisini incelemek	İstatistiksel Testler	1986 yılına kadar kasım ayı etkisi, 1986 yılından sonra ocak ayı etkisi bulunmuş.
Mehdian ve Perry (2002)	ABD piyasasında ocak ayı etkisinin test etmek	İstatistiksel Testler	1964-1987 yılları arasında ocak ayı getirileri pozitif ve anlamlı bulunmuş ancak 1987-1998 yılları arasında ocak ayı etkisi bulunamamış.
Aitken ve Siow (2003)	Uluslararası piyasalarda piyasa etkinliğini araştırmak	İstatistiksel Testler	Almanya ve New York borsasında zayıf formda etkinlik bulunmuş.
Patel ve Evans (2003)	1960-2001 yılları arasında gelişmiş ülke piyasalarında ocak ayı etkisini araştırmak	İstatistiksel Testler	Ocak ayı etkisi bulunmuş.
Gu ve Simon (2003)	İngiltere piyasasında ocak ayı etkisini araştırmak	İstatistiksel Testler	Ocak aylarının iyi piyasa şartlarında ortalama getirileri daha düşük, kötü dönemde ise daha iyi getiriye sahip olduğunu tespit edilmiş.
Worthington ve Higgs (2004)	Avrupa piyasalarında rassal yürüyüş hipotezini ve zayıf formda etkinliği test etmek	Koşu Testi, ADF, PP, KPSS birim kök testleri, MVR testi	Almanya, İrlanda, Portekiz, İsveç ve İngiltere piyasalarında zayıf formda etkinlik tespit edilmiş.
Lean vd. (2007)	Asya piyasalarında takvimsel etkileri araştırmak	SD (Stokastik model) testi	Ocak ayı etkisi bulunamamış ancak dönemsel olarak bazı ayların farklı etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmış.
Kim ve Shamsuddin (2008)	Asya piyasalarında etkinlik hipotezini araştırmak	MVR (çoklu varyans) testi	Hong Kong, Tokyo, Kore ve Tayvan piyasalarında zayıf formda etkinlik tespit edilmiş.
Al-Rjoub ve Alwakied (2010)	Finansal kriz döneminde ABD piyasalarında ocak ayı getirileri değişimlerini ortaya koymak	EKK yöntemi	Finansal kriz döneminde ocak ayı getirileri pozitif ama en az etkilenen ay olduğu ortaya çıkmış.

Borges (2010)	İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan piyasalarında zayıf formda etkinliği araştırmak	İstatistiki testler	Almanya ve İspanya piyasalarında zayıf formda etkinlik tespit edilmiş.
Patel (2016)	1997-2014 yılları arasında Uluslararası piyasalar üzerinde ocak ayı etkisini araştırmak	EKK yöntemi	Ocak ayı etkisi bulunamamış.

Ulusal literatürde yer alan bazı çalışmalar aşağıdaki Tablo 2’de gösterilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde piyasa etkinliği üzerinde zayıf formda etkinlik tespit edilmiş ve ocak ayı etkisi bazı çalışmalarda bulunmuş ancak bazı çalışmalarda bulunamamıştır. Ocak ayı etkisi ile birlikte Haziran, Eylül gibi ayların getiriler üzerinde anlamlı sonuçlar oluşturduğu da tespit edilmiştir.

Tablo 2: Ulusal Literatür

Çalışma	Amaç	Yöntem	Sonuç
Karan ve Uygur (2001)	BİST üzerinde haftanın günleri ve ocak ayı etkisinin firma büyüklüğü arasındaki ilişkisini araştırmak.	İstatistiksel Testler	Firma büyüklüğünden kaynaklı Ocak Ayı etkisi tespit edilmiştir.
Özer ve Özcan (2002)	Çalışmanın amacı 1988-1997 dönemini kapsayan aylık firma getirilerine dayalı Ocak ayı etkisini, bu etkinin sürekliliğini ve etkinin firma büyüklüğü ve/veya portföy denkleştirmesiyle açıklanıp açıklanamayacağını araştırmak	İstatistiksel Testler	Ocak ayının açıklayıcı bir değişken olmadığı ancak yatırımcıların ocak ayında yüksek bir getiri sağladıklarını tespit edilmiş.
Atakan (2008)	BİST üzerinde haftanın günleri ve ocak ayı etkisini araştırmak	ARCH-GARCH Modelleri	Ocak ayı etkisi bulunamamış.
Ergül (2009)	BİST Hizmet, Mali ve Sanayi endeksleri ile BİST100, BİST50 ve BİST30 endeksi üzerinde zayıf formda etkinliği test etmek	ADF ve PP testi	Zayıf formda etkinlik tespit edilmiş.
Atan vd. (2009)	BİST üzerinde zayıf formda etkinliği test etmek	ADF, KPSS ve ELW testleri	Zayıf formda etkinlik tespit edilmiş.
Ege vd. (2012)	BİST 30 ve BİST 50 endeksinde ocak ayı etkisinin varlığını tespit etmek	Güç Oranı	Ocak ayı etkisi tespit edilmiş.

Tunçel (2012)	BİST 100 üzerinde ay etkisini incelemek	İstatistiksel testler	Ay etkisi bulunamamış.
Abdioğlu ve Değirmenci (2013)	BİST üzerinde dönemsel anomalileri araştırmak	EKK yöntemi	Ocak ayı etkisi bulunamamış.
Aytekin ve Sakarya (2014)	<i>Borsa İstanbul üzerinde XUTUM, XU100, XU030, XUSIN, XGIDA, XTAST, XMESY, XUHIZ, XUMAL ve XHOLD endekslerinde ocak ayı etkisini test etmek</i>	<i>Güç oranı yöntemi ve tek yönlü varyans analizi</i>	Ocak ayı etkisi tespit edilmiş.
Yiğiter ve Ilgın (2015)	<i>BİST 100 üzerinde ocak ayı etkisinin test edilmesi</i>	<i>Güç oranı yöntemi</i>	Ocak ayı etkisi tespit edilmiş.
Turaboğlu ve Topaloğlu (2017)	<i>BİST 100 ve BİST Tüm endeksinde aylara ilişkin etkileri araştırmak</i>	<i>Güç oranı yöntemi</i>	Ocak, Haziran ve Eylül ayı etkileri tespit edilmiştir.

3. Metodoloji

3.1. Veri ve Yöntem

Çalışmada veri olarak BİST100 (İstanbul), DJI (New York), NIKKEI225 (Tokyo), FTSE (Londra), DHSI (Hong Kong) ve DAX (Frankfurt) endekslerinin 01.01.2001 - 31.12.2017 tarihleri arasındaki günlük kapanış verileri kullanılmıştır. Veriler FİNNET üzerinden elde edilmiş, analizler için EViews 10 programı kullanılmıştır.

Çalışmada zayıf formda piyasa etkinliğinin test edilmesinde yöntem olarak Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi kullanılmıştır. Test için ilk olarak endekslerin kapanış değerlerinin logaritması hesaplanmıştır. Aşağıdaki formülde $(1)P_t$ endeksin kapanış değerini ifade etmektedir.

$$P_t = \ln (P_t) \quad (1)$$

Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi bir değişkenin durağan olup olmadığının tespit edilmesinde kullanılabilen bir birim kök testidir. Yapılan test sonucunda serinin durağan bir seri olmadığı yani birim kök içerdiği ortaya çıkarsa piyasanın zayıf formda etkin olduğu kabul edilmektedir. ADF testi sonuçları sabit terimli, sabit terim ve trendli ve sabit terim ve trendsiz olarak üç farklı şekilde hesaplanmakta ve MacKinnon (1992) 1%, 5% ve 10% anlamlılık seviyelerinde oluşan kritik değerlere göre hipotez testi sınaması yapılmaktadır. Bu yöntemde kurulacak hipotez testi şu şekildedir:

$H_0: | \text{ADF } \tau \text{ (tau) istatistiği} | < | \text{MacKinnon kritik değeri} |$ ise seri birim kök içermektedir.

$H_1: | \text{ADF } \tau \text{ (tau) istatistiği} | \geq | \text{MacKinnon kritik değeri} |$ ise seri birim kök içermemektedir.

Bulunan test istatistik değeri kritik değerlerden mutlak değerce küçük ise H_0 hipotezinin kabul edildiği yani serinin birim kök içerdiği ve durağan olmadığı dolayısıyla zayıf formda etkinliğin var olduğu anlamına gelmektedir. Aksi durumda ise bulunan test istatistik değerinin, kritik değerlerden mutlak değerce büyük olması durumunda H_0 hipotezi reddedilecektir.

Çalışmada Ocak ayı etkisinin test edilmesinde ise yöntem olarak En Küçük Kareler yöntemine göre oluşturulan Regresyon modeli kullanılmıştır. Oluşturulacak regresyon modeli için endeks kapanış değerleri üzerinden logaritmik getiriler hesaplanmıştır. Aşağıdaki formülde (2) R_t endeksin t dönemdeki getirisini, P_t endeksin t dönemdeki kapanış değerini, P_{t-1} ise endeksin t-1 dönemdeki kapanış değerini ifade etmektedir. Bu yöntemle endekslerin 01.01.2001 - 31.12.2017 tarihleri arasındaki aylık endeks getirileri hesaplanmıştır.

$$R_t = \ln \left(\frac{P_t}{P_{t-1}} \right) \quad (2)$$

Endekslerin getiri serileri kullanılarak her bir endeks için oluşturulan Regresyon Modeli (3) aşağıda gösterilmiştir. Modelde Ocak ayı sabit terim “c” tarafından temsil edilmiş diğer aylar ise kukla değişkenler ile tanımlanmıştır. $X_2 \dots X_{12}$ her bir aya ait (Şubat’tan Aralık ayına) kukla değişkenleri ifade etmektedir. Modelde her bir ayın getirisinin sıfırdan farklı olup olmadığı her bir aya ait beta katsayısının sıfıra eşitliğinin sınanması ile tespit edilmektedir. Bu yolla herhangi bir ayın gerisinin sıfırdan farklı çıkması ve anlamlı olması etkinpiyasalar hipotezi ile çelişki oluşturacaktır.

$$R_t = c + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \beta_7 X_7 + \beta_8 X_8 + \beta_9 X_9 + \beta_{10} X_{10} + \beta_{11} X_{11} + \beta_{12} X_{12} + \varepsilon_t \quad (3)$$

3.2. Bulgular

Endeks kapanış değerlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3’de gösterilmiştir. Çalışmada kullanılan endekslerden en yüksek standart

sapmaya (oynaklık) sahip olan endeksin BİST100 endeksi olduğu görülmektedir. Skewness (Çarpıklık) katsayılarının BİST100, FTSE100, DHSI ve DAX endekslerinde negatif değerlere sahip olması bu endekslerin sağa çarpık bir dağılıma, DJI30 ve NIKKEI225 endeksinin ise pozitif olması bu iki endeksin sola çarpık bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Kurtosis (Basıklık) katsayıları ise bütün endekslerde pozitif değerlerde olması endekslerin sivri bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Jarque-Bera katsayılarının p değerleri incelendiğinde endekslere ait p değerlerinin 0,05'den küçük olması normal dağılıma sahip olmadığını ifade etmektedir.

Tablo 3: Endeks Kapanış Değerlerinin Tanımlayıcı İstatistikleri

	BİST100	DJI30	NIKKEI225	FTSE100	DHSI	DAX
Ortalama	10.59396	9.424476	9.447350	8.630430	9.802190	8.766613
Medyan	10.82467	9.364828	9.403585	8.663628	9.922800	8.756180
Maksimum	11.65558	10.12011	10.04060	8.947386	10.36212	9.508881
Minimum	8.876218	8.786770	8.861489	8.097731	9.037059	7.697557
Std. Sapma	0.729955	0.268997	0.279770	0.175162	0.310882	0.381874
Skewness	-0.746064	0.456396	0.143030	-0.537493	-0.650046	-0.123664
Kurtosis	2.310974	2.411997	1.812584	2.524684	2.273733	2.401023
Jarque-Bera	480.3644	210.1457	261.3114	248.5585	393.6424	75.74742
Olasılık (p)	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Gözlem	4268	4278	4204	4318	4260	4329

Endeks getirilerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki Tablo 4'de yer almaktadır. Tablo 4'de görüldüğü üzere endekslerin hepsinde Nisan ve Kasım ayına ait ortalama getirilerin pozitif olduğu diğer aylara ait getiriler ise endekslere göre pozitif ya da negatif getirilere sahip olduğu görülmektedir. Getirilerin standart sapmalarına bakıldığında BİST100 endeks getirilerinin standart sapmalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Riskin göstergesi olarak bilinen standart sapmanın yüksek oluşu aynı zamanda getirilerdeki riskin de yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 4: Endeks Getirilerinin Tanımlayıcı İstatistikleri

	BİST100 (İstanbul)		DJI30 (New York)		NIKKEI225 (Tokyo)	
Ay	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma
Ocak	0.005064	0.096631	-0.015358	0.039426	-0.021601	0.054503
Şubat	-0.013455	0.082433	0.003515	0.042593	0.006608	0.048442
Mart	0.004879	0.096885	0.011196	0.034291	0.014163	0.051865

Nisan	0.061019	0.126174	0.020523	0.034736	0.016017	0.050623
Mayıs	-0.033036	0.075178	0.000280	0.034000	-0.002899	0.060576
Haziran	-0.007969	0.069130	-0.013879	0.035592	-0.000741	0.051844
Temmuz	0.040727	0.077454	0.011069	0.034755	-0.003882	0.042697
Ağustos	-0.007646	0.065528	-0.008360	0.031775	-0.017953	0.051093
Eylül	0.004928	0.098987	-0.010733	0.054443	-0.008815	0.061975
Ekim	0.048366	0.111007	0.018017	0.057081	-0.000336	0.081247
Kasım	0.004007	0.101708	0.019996	0.036370	0.019797	0.054448
Aralık	0.033353	0.113611	0.011064	0.029468	0.027628	0.049633
	FTSE100 (Londra)		DHSI (Hong Kong)		DAX (Frankfurt)	
Ay	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma	Ortalama	Std. Sapma
Ocak	-0.016625	0.043699	-0.013719	0.074455	-0.011249	0.068945
Şubat	0.006790	0.033076	0.001787	0.037297	-0.006707	0.050681
Mart	-0.001373	0.028806	-0.016010	0.058271	0.012185	0.045692
Nisan	0.020608	0.033862	0.035444	0.049701	0.030132	0.068152
Mayıs	-0.003716	0.036229	-0.000952	0.062416	0.002592	0.041637
Haziran	-0.018728	0.040799	-0.008956	0.043850	-0.013458	0.045873
Temmuz	0.008524	0.043751	0.028412	0.046387	0.005295	0.065574
Ağustos	-0.004270	0.034190	-0.014473	0.056898	-0.024783	0.063853
Eylül	-0.015285	0.057179	-0.009771	0.084917	-0.023039	0.096276
Ekim	0.016641	0.045054	0.021985	0.087035	0.030929	0.070581
Kasım	0.000670	0.023872	0.010651	0.052625	0.022455	0.037799
Aralık	0.017520	0.030484	0.001238	0.031173	0.012772	0.051589

Zayıf formda piyasa etkinliğinin test edilmesinde kullanılan ADF testi sonuçları Tablo 5’de gösterilmiştir. ADF testi sonucunda endekslerin genelinde ADF test istatistik değerlerinin mutlak değerce kritik değerlerden küçük olması, sadece BİST100 endeksine ait sabit terim ve trend katsayısı olmadan hesaplanan ADF test istatistik değerinde 10% seviyesindeki MacKinnon kritik değerinden mutlak değerce küçük olmadığı görmekteyiz ancak bu değer 1%, 5% seviyesindeki değerlerden mutlak değerce küçük olması ile H_0 hipotezinin tüm endekslerde kabul edildiği yani çalışma kapsamına alınan serilerin birim kök içerdiği ve durağan olmadığı dolayısıyla da çalışma kapsamına alınan endekslerin zayıf formda etkinliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5: Endekslerin Augmented Dickey-Fuller Testi Sonuçları

Sabit Terimli		BİST100	DJI30	NIKKEI225	FTSE100	DHSI	DAX
ADF τ değeri		-0,4042	-2,5280	-2,3747	-2,2332	-1,8836	-1,9404
MacKinnon Kritik Değerleri	1%	-3,4317	-3,4317	-3,4317	-3,4317	-3,4317	-3,4317
	5%	-2,8620	-2,8620	-2,8620	-2,8620	-2,8620	-2,8620
	10%	-2,5671	-2,5671	-2,5671	-2,5671	-2,5671	-2,5671

Sabit Terim ve Trendli		BİST100	DJI30	NIKKEI225	FTSE100	DHSI	DAX
ADF τ değeri		-2,2769	-2,4963	-2,0694	-2,1088	-2,5040	-1,7555
MacKinnon Kritik Değerleri	1%	-3,9602	-3,9602	-3,9602	-3,9602	-3,9602	-3,9602
	5%	-3,4109	-3,4109	-3,4109	-3,4108	-3,4109	-3,4108
	10%	-3,1272	-3,1272	-3,1272	-3,1272	-3,1272	-3,1272
Sabit Terim ve Trendsiz		BİST100	DJI30	NIKKEI225	FTSE100	DHSI	DAX
ADF τ değeri		-1,9323	-1,3130	-0,6078	-0,3495	-0,8020	-0,8145
MacKinnon Kritik Değerleri	1%	-2,5655	-2,5655	-2,5655	-2,5655	-2,5655	-2,5655
	5%	-1,9409	-1,9409	-1,9409	-1,9409	-1,9409	-1,9409
	10%	-1,6167	-1,6167	-1,6166	-1,6167	-1,6167	-1,6167

Ocak ayı etkisinin tespit edilmesinde oluşturulan regresyon modellerinin sonuçları ise Tablo 6, 7 ve 8’de gösterilmiştir. Tablolarda regresyon modellerine ait R^2 değerlerinin yüksek olduğu ve F istatistik olasılık değerleri (P) ise 1% seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum regresyon modellerinin geçerli olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Tablo 6’da yer alan BİST100 endeksi için oluşturulmuş regresyon analizi sonuçları incelendiğinde Eylül ayı getirisinin 1% düzeyinde anlamlı ve pozitif olduğu, mayıs, haziran ve ekim ayı getirilerinin 3% seviyesinde anlamlı ve pozitif olduğu ağustos ayı getirisinin ise 5% seviyesinde anlamlı ve pozitif olduğu ortaya çıkmıştır. DJI30 endeksi regresyon analizi sonuçlarına göre Ekim ayının 5% ve Eylül ayının 10% seviyesinde anlamlı ve pozitif getiriye sahip olduğu görülmektedir. Her iki endekste ise Ocak ayı etkisine ilişkin anlamlı bir sonuca ulaşamamıştır.

Tablo 7’de NIKKEI225 endeksine ait regresyon analizi sonuçlarına göre Ocak ayı etkisine ilişkin anlamlı bir sonuca ulaşamamış, Ocak ve Mayıs ayı haricinde her ay için anlamlı ve pozitif bir getiri farklılaşması olduğu görülmektedir. Bu aylardan Şubat ayı 1% anlam düzeyinde en yüksek pozitif getiriye sahip olduğu görülmektedir. FTSE100 endeksi incelendiğinde yine Ocak ayı etkisine ilişkin anlamlı bir sonuca ulaşamamış ancak Mayıs ve Temmuz aylarının 1% seviyesinde, Haziran ve Eylül aylarının 3% seviyesinde, Ekim ayının ise 10% seviyesinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: BİST100 ve DJI30 Endeksi Regresyon Modeli

Tablo 8’da yer alan DHSI endeksine ait regresyon analizi sonuçları incelendiğinde Ocak, Mart, Haziran ve Temmuz ayı haricinde diğer ayların getirilerinin pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir. DAX endeksi sonuçlarında ise Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarına ait getirilerin 5%, Temmuz ayına ait getirilerin ise 10% seviyesinde anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Her iki endekste de Ocak ayı etkisine ilişkin anlamlı bir sonuca ise ulaşılammıştır.

Tablo 8: DHSI ve DAX Endeksi Regresyon Modeli

	DHSI (Hong Kong)				DAX (Frankfurt)			
Değişkenler	β	ε	τ	p	β	ε	τ	p
C (Ocak)	- 0,0042	0,00 35	- 1,1812	0. 2907	- 0,0003	0,00 46	- 0,0566	0. 9571
Şubat	0,1402	0,04 38	3,20 33	0. 0239 ^b	0,114 4	0,08 97	1,27 49	0. 2584
Mart	0,0589	0,03 32	1,77 32	0. 1364	0,053 0	0,05 85	0,90 58	0. 4066
Nisan	0,1033	0,04 22	2,45 10	0. 0579 ^d	0,070 7	0,05 98	1,18 27	0. 2901
Mayıs	0,0656	0,02 95	2,22 78	0. 0764 ^d	0,059 8	0,03 69	1,62 17	0. 1658
Haziran	0,0158	0,04 89	0,32 35	0. 7594	0,096 8	0,05 54	1,74 60	0. 1413
Temmuz	0,0718	0,05 57	1,28 83	0. 2540	0,078 2	0,03 56	2,19 77	0. 0793 ^d
Ağustos	0,1113	0,04 14	2,69 11	0. 0432 ^c	0,091 7	0,02 53	3,62 66	0. 0151 ^b
Eylül	0,1075	0,02 58	4,16 72	0. 0088 ^a	0,110 5	0,03 24	3,41 47	0. 0189 ^b
Ekim	0,1563	0,02 68	5,83 00	0. 0021 ^a	0,118 0	0,03 01	3,91 74	0. 0112 ^b
Kasım	0,1214	0,03 36	3,60 73	0. 0154 ^b	0,107 4	0,05 97	1,79 99	0. 1318
Aralık	0,1523	0,05 51	2,76 39	0. 0397 ^c	0,060 2	0,07 71	0,78 02	0. 4706
R ²	0,9868				0,9858			
F istatistik	34,063				31,546			
P (F-istatistik)	0,0006 ^a				0,0007 ^a			
Not: a 1%, b 3%, c 5% ve d 10% anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.								

Genel değerlendirme yapıldığında Ocak ayı getirilerinin τ istatistik değerlerine ait olasılık değerleri (p) anlamsız bulunmuştur. Bu sebeple ilgili endekslerde ocak ayı etkisi tespit edilememiştir. Ancak bazı aylara ait getirilerde farklılıklar olduğu 1%, 3%, 5% ve 10% anlamlılık düzeyinde tespit edilmiştir. Bu sonuç piyasa etkinliğinden sapmalara yol açan dönemlerin olduğunu göstermekte ve piyasa etkinliği varsayımına ters sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

4. Sonuç

Çalışma sonucunda çalışma kapsamına alınan BİST100, DJI30, NIKKEI225, FTSE100 DHSI ve DAX endekslerine ait getiriler değerlendirildiğinde piyasa etkinliği açısından zayıf formda etkinliğe sahip piyasalar olduğu ortaya çıkmıştır. Zayıf formda etkin olan bu piyasalarda endeks getirileri üzerinde Ocak ayı etkisi incelendiğinde Ocak ayı getirilerinde anlamlı sonuçlar elde edilemediğinden Ocak ayı etkisi tespit edilememiştir. Ancak diğer aylar değerlendirildiğinde çalışma kapsamına alınan endekslerin ortak özelliği Eylül ve Ekim ayı getirilerinin endeks getirileri üzerinde etkisinin pozitif ve anlamlı olduğudur. Bu durum getiriler arası farklılaşmaya yol açmakta ve piyasa etkinliği varsayımına zıt sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu farklılıklar sebebiyle zayıf formda etkinliği tespit edilen bu piyasalarda piyasaya ilişkin elde edilecek bilgilerle normal üzeri getiri sağlanabileceği öngörülebilmektedir.

5. Kaynakça

- Abdioğlu, Z. ve Değirmenci, N. (2013). İstanbul menkul kıymetler borsasında mevsimsel anomaliler, *Business and Economics Research Journal*, 4(3), 55-73.
- Aitken, M. ve Siow, A. (2003). Ranking world equity markets on the basis of market efficiency and integrity, *HP Handbook of World Stock Derivative and Commodity Exchanges*, 49-55.
- Al-Rjoub, S. A. ve Alwaked, A. (2010). January effect during financial crises: evidence from the U.S., *European Journal Of Economics, Finance And Administrative Sciences*, 24(24), 29-35.
- Aytekin, S. ve Sakarya, Ş. (2014). Ocak ayı anomalisi: borsa istanbul endeksleri üzerine bir uygulama, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 137-156.
- Bhabra, H. S., Dhillon, U. S. ve Ramirez, G. G. (1999). A november effect? Revisiting the tax-loss-selling hypothesis, *Financial Management*, 28(4), 5-15.
- Borges, M. R. (2010). Efficient market hypothesis in european stock markets, *The European Journal of Finance*, 16(7), 711-726.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root, *Journal Of The American Statistical Association*, 74(366), 427-431.

Ege, İ., Topaloğlu, E. E. ve Coşkun, D. (2012). Davranışsal finans ve anomaliler: ocak ayı anomalisinin imkb'de test edilmesi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (56), 170-190.

Ergül, N. (2009). Ulusal hisse senetleri piyasasında etkinlik, Yönetim Bilimleri Dergisi, 7(1), 101-118.

Fama, E. (1970). Efficient capital markets: a review theory and empirical work, Journal of Finance, 25(2), 383-417.

Gu, A. Y. ve Simon, J. T. (2003). Declining january effect – experience in the united kingdom, American Business Review, 21(2), 117-121.

Karan, M. B. ve Uygur, A. (2001). İstanbul menkul kıymetler borsası'nda haftanın günleri ve ocak ayı etkilerinin firma büyüklüğü açısından değerlendirilmesi, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 56(2), 103-115.

Kim, J. H. ve Shamsuddin, A. (2008). Are asian stock markets efficient? Evidence from new multiple variance ratio tests, Journal of Empirical Finance, 15(3), 518-532.

Lean, H. H., Smyth, R. ve Wong, W. K. (2007). Revisiting calendar anomalies in asian stock markets using a stochastic dominance approach, Journal of Multinational Financial Management, 17(2), 125-141.

MacKinnon, J. G. (1992). “Approximate Asymptotic Distribution Functions For Unit Root And Cointegration Tests”, Queen's Economics Department Working Paper No. 861, Queen's University.

Mehdian, S. ve Perry, M. J. (2002). Anomalies in us equity markets: a re-examination of the january effect, Applied Financial Economics, 12(2), 141-145.

Özer, G. ve Özcan, M. (2002). İmkb'de ocak etkisi, etkinin sürekliliği, firma büyüklüğü ve portföy denkleştirme üzerine deneysel bir araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2(3), 133-158.

Patel, J. B. (2016). The january effect anomaly reexamined in stock returns, Journal of Applied Business Research, 32(1), 317-324.

Patel, J. B. ve Evans, D. A. (2003). Seasonal stock return patterns in the seven industrialized nations, Journal of Applied Business Research, 19(3), 111-120.

Tunçel, A. K. (2012). İstanbul menkul kıymetler borsasında yılın ayı etkisi, Yönetim Bilimleri Dergisi, 10(19), 7-19.

Turaboğlu, T. T. ve Topaloğlu, T. N. (2017). Bir etkin piyasa hipotezi kavramı olarak anomaliler: borsa istanbul (bist) üzerinden aylara ilişkin

anomalilere yönelik bir araştırma, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26(1), 216-230.

Worthington, A. ve Higgs, H. (2004). Random walks and market efficiency in european equity markets, Global Journal Of Finance And Economics, 1(1), 59–78.

SEKRETERLİK MESLEĞİNİN ERKEK ÜYELERİNE TOPLUMUN GENEL BAKIŞ AÇISI

Yusuf KAYA*

1. Giriş

Cinsiyet kavramı, bireyi genetik, fizyolojik ve biyolojik olarak kadın ya da erkek olarak belirleyen özelliktir (Pınar, Taşkın ve Eroğlu 2008). İnsanlar doğaları gereği kadın ya da erkek olarak dünyaya gelirler. Ancak bu rollerin tanımları, doğdukları toplumda aile ve sosyal çevrede öğrendikleriyle şekillenir. Toplumdan topluma sosyal yapı, güç, roller ve sorumluluklar değişmektedir. Bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürü bir kadın ya da erkeğin nasıl davranacağı, nasıl düşüneceği ve nasıl hareket edeceğine ilişkin beklentileri ortaya koyar. (Pınar vd. 2008). İnsanlar yetiştirilirken toplumun cinsiyetlerine özgü beklediği roller çerçevesinde kız ya da erkek çocuk olmayı öğrenerek büyürler. Bu yüzden toplumsal cinsiyet zaman içerisinde değişiklik gösterebildiği gibi kültürden kültüre de farklılık gösterebilmektedir. Bugün tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de toplumun kadınlara özgü belirlediği rol kalıpları nedeni ile eğitiminden ve ekonomik kaynaklardan kadınlar eşit ölçüde faydalanamamakta toplumsal ve ekonomik gelişiminin büyük bir kısmını etkilemelerine rağmen istenilen toplumsal statüyü elde edememektedirler. (Pınar, Taşkın ve Eroğlu 2008).

Bilgi toplumunun en önemli yansımalarından sayılan çağdaş yönetim anlayışları; günümüz teknolojilerinin hızla gelişmesinin de tesiriyle yöneticilerin karar alma ve planlama becerilerinin ve büro hizmetlerinin değişiminde kayda değer bir role sahiptir. Yöneticilerin gerçek başarısının temeli ileri teknolojiler ile desteklenmiş, etkin ve verimli bir iş planlaması ile yürütülen, modern yönetim anlayışlarını benimsemiş kalifiye insan kaynağına dayanmaktadır. Bu nitelikte insan kaynağının yetişmesinde önemli rol Büro Hizmetleri ve Sekreterlik öğrenimi veren yükseköğretim bölümleri ve eğitim kurumlarına düşmektedir.

Büro Hizmetleri ve Sekreterlik eğitimi veren kurumlardan biri de ön lisans düzeyinde eğitim veren Meslek Yüksekokulları bünyesinde bulunan Büro Hizmetleri ve Sekreterlik bölümleridir. Bu programların amacı örgütlerin büro hizmetlerinde görev yapacak nitelikli ara eleman ihtiyacı karşılanmaktadır.

* Pamukkale Üniversitesi, Buldan Meslek Yüksekokulu, Dr.Öğr.Üyesi

Araştırmada öncelikle büro hizmetleri ve sekreterlik mesleğinin kavramsal çerçevesine daha sonra öğrencilerin sekreterlik mesleğine ilişkin tutum ve algılarına yönelik alan araştırmasına yer verilmiştir.

2. Sekreterlik Mesleğine Genel Bakış

Bilgi toplumunda yaşadığımız bugünlerde, sekreterlik mesleği, bilgiyi işleyen, onu depolayan ve sınıflandıran bir meslek olarak ortaya çıkmıştır. İş ortamının gerektirdiği mesleki bilgileri, terimleri öğrenip uygulamak, yazışmaları düzenlemek, örgüt içi ve dışı iletişimi sağlamak, toplantı ve gündemi belirlemek, randevuları düzenlemek, dosya hazırlamak sekreterin çalıştığı birime ve örgütün yaptığı işe göre farklılık arz etmektedir (Bahşi, 2002: 23).

Dilimize İngilizceden geçen sekreter sözcüğü, ingilizce'deki “secret” (gizli, sırlı, mahrem) kelimesinden gelmektedir. Secret sözcüğünden İngilizler sır saklayan anlamına gelen secretary kelimesini ortaya çıkarmış ve Türkçe'ye sekreter olarak çevrilmiştir. Sekreter, özel kâtime, kâtip, yazman anlamlarına gelmektedir. Kelimenin aslı ise Latince gizlilik anlamına gelen “secretus” kelimesidir (Tutar, 2001:4). Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise; sekreter özel ya da kamu kuruluşlarında haberleşmeyi sağlayan, yazışma yapabilen görevli, yazman, kâtip anlamında kullanılmaktadır.

Günümüzde sekreterlik mesleğinin temel içeriği büro hizmetleri kavramı ile ilişkilidir (Ala vd.2015). Sekreterlik mesleğini yapanların iyi bir mesleki dil konuşup yazabilmesi, bilgi teknolojilerini yönlendirebilmesi, bir veya daha fazla yabancı dil bilmesi ve mesleki ahlâka sahip olması gerekmektedir. Bu nitelikler lisans, ön lisans ve lise gibi eğitim-öğretim programları ile desteklenerek karşılanmaya çalışılmaktadır. Diğer taraftan bir sekreterin sadece eğitim ve öğretim programlarıyla desteklenerek sonuç alınması zaman gerektiren özellikler de vardır. Kendisiyle barışık ve dürüst olması, inisiyatif ve sorumluluk kullanması, hoşgörülü ve sabırlı olması, temsil yeteneği güçlü olması bunlardan bazılarıdır.

Sekreterlik mesleği, geçmişte eğitim gerektirmeyen ve yalnızca bayanlara özgü bir meslek olarak düşünülürken, bugün geline noktada, mesleğe uygun eğitim kurumlarının açılması, eğitimi ve nitelikli erkek sekreterlerin ortaya çıkışıyla farklı gözle bakılmaya başlanmıştır. Eğitimin tutumlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Sekreterlik mesleğine yönelik ön yargıların kırılmasında, olumsuz algıların değiştirilmesinde Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümlerinde verilen eğitimle azaldığı gözlemlenmiştir. Öğrencilerin Büro Hizmetleri alanında aldıkları eğitimle mesleğe ilişkin birçok

olumsuz tutum ve algılarının azaldığı gözlenmiştir. İşin gerektirdiği özelliklerin artması ve mesleğin adının da yönetici asistanlığı olarak değişmesi de mesleğin saygınlığını arttırmıştır.

3. Sekreterlik Mesleğinin Erkek Üyelerine Toplumun Bakış Açısı

3.1. Araştırmanın Amacı

Denizli ilinde gönüllü 240 kişiye uygulanan "Erkek Sekreterlik Mesleğine Toplumun Genel Bakış Açısı" adlı anket çalışması ile erkek sekreterlik mesleğine toplumun bakış açısı değerlendirilerek, toplumun, mesleğin erkek üyelerine kadın üyelerine göre tutumları açısından herhangi bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amaçlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu düzenlenmiştir. Anket formları kişilerle yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Anket sorularının hazırlanmasında konu ile ilgili benzer araştırmalar ve konunun kuramsal çerçevesi etkili olmuştur. Anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişilerin demografik bilgilerini, ikinci bölümde ise sekreterlik mesleğine bakış açılarını ölçmeye yönelik sorulara, üçüncü bölümde ise "iletişim, Yazışma ve Dosyalama, Bilgisayar" bölümüne yer verilmiştir. Araştırmamızda kişilerin demografik bilgilerini sağlamaya yönelik beş soru ve sekreterlik mesleğine bakış açıları ile ilgili 2 başlık altında 18 soru bulunmaktadır. Uygulama çalışmasına başlamadan önce güvenilirlik bakımından söz konusu kitleye 40 anket uygulanarak pilot çalışma yapılmıştır. Değerlendirmelerde, frekans ve yüzde dağılımları ile beşli likert ölçeği çözümlenmiştir.

3.3. Bulgular

Çalışmanın birinci bölümünde, kişilerin demografik özellikleri incelenmiştir. Bu kapsamda ankette, yaş, cinsiyet ve öğrenim durumları tespit edilmiştir. Ayrıca bu bölümde ailelerinde, erkek hemşire olup olmadığı sorulmuştur.

Tablo 1: Demografik Özellikler

		Kişi Sayısı	%
Yaş	18-25	70	29,17
	26-34	45	18,75
	35-45	69	28,75
	46-55	32	13,33
	55 üstü	24	10,00

Cinsiyet	ERKEK	122	50,84
	KADIN	118	49,16
Öğrenim Durumu	İlköğretim	90	37,5
	Lise	90	37,5
	Üniversite	60	25,00

Tablo 1 incelendiğinde, ankete katılanların ağırlıklı olarak 35-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek katılımcıların sayısı hemen hemen aynıdır. Ankete katılanların %75'i üniversite okumayanlardan, %25'i üniversite mezunlarından oluşmaktadır.

Tablo 2: Ailenizde çalışan sekreter durumu

	EVET	HAYIR
Ailenizde çalışan sekreter (yönetici asistanı) var mı?	55 KİŞİ- %23	185 KİŞİ- %77
Ailenizde çalışan erkek sekreter (yönetici asistanı) var mı?	12 KİŞİ- %5	228 KİŞİ- %95

Tablo 2’de ankete katılanların ailesinde sekreter ya da yönetici asistanı olarak çalışan bulunup bulunmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre %23’ünün ailesinde sekreter çalışan bulunurken, %77’sinin ailesinde sekreter çalışan bulunmamaktadır. Toplam katılımcıların sadece %5’inin ailesinde erkek yönetici asistanı çalışmaktadır. Burada aileden kasıt sadece çekirdek aile olmayıp, anne ve baba tarafından tüm sülaleyi kapsamaktadır.

Anketin ikinci bölümünde, katılımcılara sekreterlik mesleğinin erkek üyelerine bakış açılarını ölçecek üç adet kapalı uçlu soru sorulmuştur.

Tablo 3: Erkek Sekreterlere Katılımcıların Bakış Açısı

	EVET		HAYIR		KARARSIZIM	
Sekreterlik mesleğini kadınların yapması gerektiğini düşünüyorum.	109 kişi	%45,41	105 kişi	%43,75	26 kişi	%10,83
Kadın sekreterler,	166	%69,16	51 kişi	%21,25	23 kişi	%9,58

işverenler tarafından daha fazla tercih edilmektedir.	kişi					
Erkek sekreterlere, önyargıyla yaklaşırım.	55 kişi	%22,91	155 kişi	%64,58	30 kişi	%12,5

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların %45 gibi yüksek bir oranı, sekreterlik mesleğinin kadınlar tarafından yapılması gerektiğini düşünüyor. Yaklaşık %23'ü ise erkek sekreterlere önyargıyla yaklaşıyor. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu yaklaşık %70'i işverenlerin, kadın sekreterleri daha fazla tercih ettiğini düşünüyor. Aslında bu durum, mesleğin hala toplumda kadın mesleği olarak algılanmasından kaynaklanıyor. Tablo 4'de sadece üniversite mezunlarının cevapları dikkate alındığında bu oranların düştüğü görülmektedir.

Tablo 4: Üniversite mezunu katılımcıların Erkek Sekreterlere Bakış Açısı

ÜNİVERSİTE MEZUNLARI			
	EVET	HAYIR	KARARSIZIM
Sekreterlik mesleğini kadınların yapması gerektiğini düşünüyorum.	%35,48	% 61,29	%3,22
Kadın sekreterler işverenler tarafından daha fazla tercih edilir.	%70,96	%24,19	%4,83
Erkek sekreterlere ön yargıyla yaklaşırım.	%16,12	%80,64	%3,22

Eğitim seviyesi arttıkça, mesleğe cinsiyetçi bakış açısının da azaldığı tespit edilmektedir. Katılımcıların geneline bakıldığında, mesleği kadınların yapması gerektiğini düşünenlerin oranı %45 iken, üniversite mezunlarının cevapları irdelendiğinde oran %35'e düşmektedir. Erkek sekreterlere önyargıyla yaklaşma oranı da %23 den %16' ya gerilemiştir.

Anketin 3. Bölümünde katılımcılara, sekreterlik mesleğinin, üç temel yetisi olan, iletişim, yazışma ve dosyalama, bilgisayar bilgisi bakımından, erkek sekreterlerle kadın sekreterler arasında bir fark olup olmadığını tespit etmeyi ölçecek ifadeler verilmiştir. Kadın ve erkeklerin görüşleri ayrı ayrı incelenmiştir. 5'li likert ölçeğine göre katılımcılar "Kesinlikle

Katılmıyorum-1” den, “Kesinlikle Katılıyorum-5” e kadar bu yargıları değerlendirmişlerdir.

Tablo 5: Katılımcıların Sekreterlik Mesleğinin Üyelerinin İletişim Becerileri Hakkındaki Görüşleri

İLETİŞİM		KİŞİ SAYISI	ANLAMLILIK DÜZEYİ
Kadın sekreterler erkek sekreterlere göre Türkçe'yi daha güzel konuşmaktadır.	KADIN	118	2,88
	ERKEK	122	3,64
Kadın sekreterler erkek sekreterlere göre kendini daha iyi ifade edebilme yeteneğine sahip.	KADIN	118	3,11
	ERKEK	122	3,00
Kadın sekreterler erkek sekreterlere göre kurumdaki personel ve müşteriler ile iletişimi daha kolay gerçekleştirmektedir.	KADIN	118	3,11
	ERKEK	122	3,02
Kadın sekreterler, erkek sekreterlere göre daha yüksek ikna kabiliyetine sahiptir.	KADIN	118	3,18
	ERKEK	122	3,12
Kadın sekreterler erkek sekreterlere göre daha güler yüzlü ve sempatiklerdir.	KADIN	118	3,75
	ERKEK	122	4,24

Katılımcılara, iletişim becerilerinin mesleği yapan üyelerin, cinsiyetine göre değişip değişmediğini ölçen, 5 farklı ifade verilmiştir. Genel olarak, ankete katılanlar, iletişim becerilerinin her iki cins açısından da çok farklı olmadığını düşünmektedirler. Bunun en büyük istisnası, genel olarak katılımcılar, kadın sekreterlerin erkek sekreterlere göre, daha güler yüzlü ve sempatik olduğunu düşünmektedirler. Özellikle ankete katılan erkekler yüksek (4,24) oranda bu ifadeye katılmışlardır.

Tablo 6: Katılımcıların Sekreterlik Mesleğinin Üyelerinin Yazışma ve Dosyalama Becerileri Hakkındaki Görüşleri

YAZIŞMA VE DOSYALAMA		KİŞİ SAYISI	ANLAMLILIK DÜZEYİ
Kadın sekreterler erkek sekreterlere göre	KADIN	118	2,82

yazışmaları tek başına ve daha rahat yapabilirler.	ERKEK	122	2,88
Kadın sekreterler erkek sekreterlere göre resmi yazı, mektup, rapor gibi yazıları daha düzgün hazırlayabilirler.	KADIN	118	3,09
	ERKEK	122	2,83
Kadın sekreterler erkek sekreterlere göre yazılarını hatasız ve kolayca yazabilirler.	KADIN	118	3,01
	ERKEK	122	2,94
Kadın sekreterler, erkek sekreterlere göre bilgisayar ortamında dosyalama işlemlerini daha düzgün yapabilirler.	KADIN	118	3,05
	ERKEK	122	2,90

Tablo 6 incelediğinde, ankete katılanların, yazışma ve dosyalama açısından, kadın ya erkek olmanın işi yapmada farklılık sağladığını düşünmedikleri, bu konuda kararsız kaldıkları gözlemlenmiştir. Cinsiyet ayrımı olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 7: Katılımcıların Sekreterlik Mesleğinin Üyelerinin Bilgisayar Becerileri Hakkındaki Görüşleri

Tablo 7'ye bakıldığında da, bilgisayar becerilerinin, cinsiyete göre farklılık yaratmadığı görülmektedir. Sekreterin kadın ya da erkek olması,

BİLGİSAYAR			
		KİŞİ SAYISI	ANLAMLILIK DÜZEYİ
Kadın sekreterler erkek sekreterlere göre ofis programlarını daha iyi kullanırlar.	KADIN	118	2.80
	ERKEK	122	2.85
Kadın sekreterler erkek sekreterlere göre internette aradığı bilgiyi daha hızlı bulabilirler.	KADIN	118	2.85
	ERKEK	122	2.84
Kadın sekreterler erkek sekreterlere göre klavye'ye bakmadan daha hızlı (on parmak) yazabilirler.	KADIN	118	3.08
	ERKEK	122	2.95
Kadın sekreterler, erkek sekreterlere göre bürodaki diğer makineleri(faks, fotokopi gibi)daha rahatlıkla kullanabilirler.	KADIN	118	2.82
	ERKEK	122	2.72
Kadın sekreterler erkek sekreterlere göre daha iyi bilgisayarda internet sitesi yapabilme bilgi ve becerisine sahiptirler.	KADIN	118	2.90
	ERKEK	122	2.90
Kadın sekreterler erkek sekreterlere göre bilgisayar da grafik tasarım programları konusunda daha fazla bilgiye sahiptirler.	KADIN	118	2.93
	ERKEK	122	2.77

ankete katılanlara göre daha iyi bilgisayar kullandığına yönelik bir tutum geliştirmemektedir.

Sonuç Ve Değerlendirme

Sekreterlik mesleği, geçmişten günümüze var olan ve gelecekte de her zaman ihtiyaç duyulacak mesleklerden biridir. 21. Yüzyıl bilgi çağıdır. Yönetici asistanlığı da aslında bilgiyi toplayan, depolayan, işleyen bir meslektir. Bilginin bu derece önemli olduğu günümüzde mesleğin de önemi artmıştır. Geçmişte sadece telefonlara bakan, ofis evraklarını düzenleyen kişi gözüyle bakılan sekreterler, bugün ofis içi ve ofis dışı iletişimi sağlayan, verileri düzenleyen, toplantılar organize eden ve

yöneticiyi asiste eden kişiler haline gelmiştir. İşlerinin bu derece artmasıyla sekreterden beklenen özellikler de artmış, yabancı dil bilen, bilgisayar paket programlarını iyi derecede kullanabilen, iletişim kabiliyeti yüksek kişilerden seçilir hale gelmiştir. Mesleğin saygınlığı, mesleki eğitimlerinde gerek liselerde, gerekse üniversitelerde verilmesiyle artmıştır.

Geçmişte, toplumun gözünde, kadınlar için daha uygun olduğu düşünülen, sekreterlik mesleği, bugün birçok erkek üyeyi de barındırmaktadır. Toplumun belirlediği, cinsiyetçi rollerden sıyrılıp, kadınlara özgü bir meslek olmaktan çıkmıştır. Bu algıyı kırmak adına, bugün kurumsal firmalar, sekreter kelimesi yerine, bünyelerinde çalışanlara yönetici asistanı unvanını kullanmaktadır. Yapılan anket çalışmasında, toplumun erkek sekreterlere bakış açısı irdelenmiştir. Ankete katılanların neredeyse yarısı hala mesleğe kadınların daha uygun olduğu görüşündedir. Yaklaşık %23'ü ise erkek sekreterlere halen önyargılı yaklaşmaktadır. Ancak eğitim durumu yükseldikçe, sonuçların cinsiyetçi bakış açısından sıyrıldığı tespit edilmiştir. Üniversite mezunları üzerinde yapılan değerlendirme, katılımcıların sadece %35'inin mesleği kadın mesleği olarak gördüğü, erkek sekreterlere önyargılı yaklaşma oranının da %16 ya düştüğü tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, sekreterlik mesleğinin gerektirdiği niteliklerin artması, alanda üniversite seviyesinde verilen eğitimler, mesleğin adının günümüzde daha çok yönetici asistanı olarak kullanılmaya başlanması, mesleğin kadın mesleği olarak görülmekten sıyrılıp, erkeklerin de yapabileceği bir meslek haline gelmesine başlamıştır. Eğitimli kişi sayısının meslekte ve toplumda artmasıyla, bu cinsiyetçi yaklaşımdan tamamen kurtulunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ala, T., Akbulut, E. & Işıkoğlu, P. S. (2015), "Sekreterlik Mesleğine Bakış Açısı ve Bu Alanda Eğitim Gören Öğrenciler ile Diğer Bölüm Öğrencilerinin Karşılaştırılmalı Analizi: Tercan Meslek Yüksekokulu Örneği", Pamukkale Journal Of Eurasian Socioeconomical Studies, 2(2), 35-47

Bahşi, D. (2002)., "Türkiye'de Büro Yönetiminde Sekreterliğin Önemi ve Sekreterlik Eğitime İlişkin Bir Model Önerisi", Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Kahraman D.S. (2010). "Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik görüşlerinin belirlenmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, 3 (1): 30-35.

Kemerlioğlu, E. (1973). Erzurum’da Meslekler ve Sosyal Tabakalaşma, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

Sarı H., Latif O.,(2010), “Büro Hizmetleri ve Yönetici Asistanlığı Programı Mezunlarının İstihdamında Önem Verilen Hususların Araştırılması”, MYO-OS 2010 Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu, Ekim 2010

Pınar G, Taşkın L, Eroğlu K (2008), “Başkent Üniversitesi Öğrenci Yurdunda Kalan Gençlerin Toplumsal Cinsiyet Rol Kalıplarına İlişkin Tutumları”. Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi, 47– 57.

Tengilimoğlu, D. ve Çıtak, N. (2003). Yönetici ve Tıp Sekreterliği. Ankara, Seçkin Yayın Dağıtım.

Tutar, H. (2001). Profesyonel Sekreterlik ve Büro Uygulamaları. Nobel Yayınevi, Ankara.

Ünver S., Diri E., Ercan İ. (2010), “Hemşirelik Mesleğinin Erkek Üyelerine Toplumun Bakış Açısı”,Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2010;18(2)

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA PAZARLAMA İLETİŞİMİ FAALİYETLERİNİN ÖĞRENCİ TERCİHLERİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

The Role of Marketing Communication Activities of Higher Education Institutions on Students Preferences

Erhan DURUR* & Ahmet TAN**

1. Giriş

Pazarlama iletişimi son dönemlerde kurumların üzerinde sıklıkla durdukları bir konu olarak gündeme gelmektedir. Özellikle bugünün rekabet koşulları dikkate alındığında kurumların, faaliyetlerine devam ederek, varlıklarını sürdürebilmeleri açısından pazarlama iletişimi faaliyetleri kritik önem arz eden ve bu sebeple de doğru bir şekilde ve dikkatlice yönetilmesi gereken bir kavram olduğu ifade edilebilir. Pazarlama iletişiminin iyi yönetilmesi sayesinde, paydaşlar üzerinde olumlu bir intiba yaratmak mümkün olabilecektir. Bunu sağlamak için ise kurumlar, paydaşların isteklerini göz önünde bulundurmalı ve hamlelerini o doğrultuda gerçekleştirmeye özen göstermelidirler. Paydaşların beklentilerini anlamanın en kolay yolu, kurumların paydaşlarla iletişimlerinin etkin bir şekilde sürdürmelerinden geçmektedir. Kurumların özellikle kendileri açısından öncelikli önem arz eden paydaşların arzu ve düşüncelerini de, dikkatlice değerlendirmeleri ve yorumlanmaları gerekmektedir.

Yükseköğretim kurumlarının sayısı, dünyada her geçen gün artmakta dolayısıyla diğer yükseköğretim kurumlarıyla rekabet edebilmek de zorlaşmaktadır. Üstelik yükseköğretim kurumları incelendiğinde, üniversiteler arasındaki rekabetin doğasının, son yıllarda değiştiği de ortaya çıkmaktadır. Yükseköğretim kurumları geliştikçe ve küreselleşmenin de etkisiyle, pazarda rekabet edilmesi gereken kurum sayısı artış göstermektedir. Yükseköğretim kurumları, bir yandan sayısı ülke sınırlarının dâhilinde giderek artmakta olan ve güçlü finansal aktörler tarafından desteklenen yeni yükseköğretim kurumlarıyla rekabet etmek zorunda kalırken; diğer yandan, daha önce de belirtildiği üzere, küreselleşmenin etkisiyle kendilerine rakip konumuna gelen ülke sınırları dışındaki diğer kurumlarla rekabet etmek durumundadırlar. Dolayısıyla kurumlar da birbirleriyle rekabet edebilmek için çeşitli farklılaşma stratejileri izlemeye başlamışlardır. Pazarlama iletişimi faaliyetleri de bu

* Gaziantep Üniversitesi Naci Topçuoğlu MYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü Öğretim Elemanı

** Gaziantep Üniversitesi İİBF İşletme Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

farklılaşma stratejilerinin belirlenmesi aşamasında önemli araçlardan biri olabilmektedir. Kurumların sundukları hizmetleri ve kalitesini çeşitli iletişim kanallarını kullanarak paydaşlarına aktarabilmelidir. Bu durum yükseköğretim kurumları açısından da benzerdir. Yükseköğretim kurumları kendilerinin ve sundukları eğitim hizmetlerinin üstün yönlerini pazarlama iletişimi faaliyetleri ile paydaşlarına paylaşmalıdır.

Bu çalışmada, öncelikle yükseköğretim kurumlarının tercih edilmelerinde pazarlama iletişiminin ne derecede önemli olduğu araştırılmış, pazarlama iletişimi faaliyetlerinin öğrenci tercihleri üzerindeki rolü belirtilmeye çalışılmış, üniversite öğrencilerinin, tercih aşamasında pazarlama iletişimi faaliyetlerinin hangilerinden daha fazla etkilendikleri ortaya konulmuştur. Bu amaçla, üniversiteyi yeni kazanmış hazırlık ve birinci sınıf öğrencileri araştırmaya dâhil edilmiştir. Böylece yükseköğretim kurumlarının pazarlama stratejileri oluştururken temel alınması gereken pazarlama iletişimi faaliyetleri ortaya konmaya çalışılmıştır ve pazarlama iletişimi faaliyetleri açısından üniversite türleri (devlet ve vakıf üniversitesi) arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı ortaya konulmuştur.

2. Pazarlama ve Pazarlama İletişimi Kavramları

Pazarlama kavramı, günümüzde işletmecilikte kullanılan en karmaşık kavramlardan birisidir. Bunun nedeni işletmelerin pazarlamayı farklı anlamalarından kaynaklanmaktadır. Bazıları pazarlama deyince satış veya reklamı anlarken, bazıları da pazarlama deyince tüketici istek ve ihtiyaçlarını giderilmesini anlamaktadır.

Günümüz dünyasında pazarlama geçmişteki yapısından oldukça farklı yapıdadır ve dinamikleri değişmiştir. Ürün ve insan hareketlerinin sınırsız hale gelmesine yol açan küreselleşme, ürünler arasındaki farkların azalması, tüketim kalıplarının ve alışveriş alışkanlıklarının benzeşmesi, rekabetin yapısının değişmesi, pazar bölümlerinden parçalanmış pazarlara, mallardan hizmetlere, hizmetlerden deneyimlere doğru yaşanan dönüşümler gibi birçok faktörün bir araya gelmesi, hem gündelik hayatta hem de pazarlama alanında işleri hem kolaylaştırmış, hem daha karmaşık hale getirmiştir (Torlak ve Altunışık, 2009:5-6).

Pazarlama anlayışındaki bu değişme ve gelişmesiyle birlikte pazarlama tanımları da gelişmiş ve değişmiştir. Geleneksel olarak pazarlama, mal ve hizmet üreticiden tüketiciye veya kullanıcıya akışını düzenleyen işletme faaliyeti olarak tanımlanırken çağdaş anlamda pazarlama mal üretilmeden çok önce tüketici analizi ile başlamakta ve mal tüketiciye satıldıktan sonra da devam eden çok daha kapsamlı bir sürece ve anlayışa karşılık gelmektedir (Tokol,2007:1)

Çağdaş pazarlama anlayışı, iyi bir ürün geliştirip hedef kitleye çekici gelecek bir fiyat belirleyerek, yine hedef kitlenin onu kolayca elde edebileceği duruma getirmekten çok daha fazlasını ifade etmektedir. İşletmeler aynı zamanda var olan ve olası tüketicileriyle etkin bir iletişim kurmak zorundadırlar. Bu nedenle her işletme aynı zamanda bir iletişimci rolü de oynamak ve bunu sağlayacak oldukça karmaşık pazarlama iletişimi sistemlerini planlamak ve yönetmek zorundadır (Ehren,2006;38).

Pazarlama iletişimi; bir kuruluşun varoluşuyla, ürün ve hizmetleriyle ilişkide bulunduğu ve bulunacağı tüm kesimlere neler vaat ettiğini, neler sağlayabileceğini anlatmasını sağlayacak iletişim çabalarının tümüdür. Bu açıdan yaklaşıldığında pazarlama iletişiminde bilgi verme yoluyla iletişim gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Çünkü pazarlama iletişimi hedef tüketicileri ürün, hizmet ya da kurum hakkında bilgilendirmeyi, onların tutum ve davranışlarını istenen yönde ise güçlendirmeyi, tersi yönde ise değiştirmeyi ya da amaçlanan yeni bir tutum ve davranışı oluşturmaya hedeflemektedir. Dolayısıyla pazarlama iletişimini ikna edici bir iletişim süreci olarak değerlendirmek gerekmektedir (Kocabaş, vd.,2000;15-16).

Pazarlama iletişimi, tutundurma ya da satış çabaları, satış tutundurma kavramlarından daha geniş bir alanı kapsayan ve ürün kavramının, kuruluş kişiliğinin tüketicilere sunuluşunu içeren bir süreçtir. Genellikle konu, tüm iletişim görevi tutundurma kavramı üzerine yüklenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Tüketicilerle yapılmaya çalışılan kuruluşun genel iletişimlerinin sadece belirli yönleri tutundurma kavramı içerisinde düşünülmektedir. Pazarlama iletişimi kavramı ile ürünün tüketiciler tarafından fark edilip tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyebilmek için pazarlama yöneticilerinin yerine getirdikleri tüm eylemler anlatılmaya çalışılmaktadır (Odabaşı ve Oyman, 2002;35).

Pazarlama iletişimi sürecinde temel amaç kaynaktan ya da işletmeciden alıcıya ya da müşteriye iletilmek istenilen mesajların alıcının zihninde bilgi olarak kalması ve satın alma kararlarını etkilemesi, bir anlamda ikna etmesi, buna bağlı olarak da alıcıya tutum kazandırması amaçlanmaktadır. Buna göre de kaynak alıcının deneyim alanını çok iyi etüd etmeli ve mesaj içeriklerini bu doğrultuda şekillendirmelidir. İki yönlü iletişim süreci olan pazarlama iletişiminde, kaynak-alıcı ve alıcı-kaynak arasında bilgi ve deneyim alışverişi gerçekleştirilir (Odabaşı ve Oyman, 2014:47).

Pazarlama İletişimi, pazarlama konularında anlatılan pazarlama karması elemanlarından bir tanesi olarak ifade edilmektedir. Pazarlama İletişiminin ise kendi içerisinde alt elemanlara sahiptir. Bunlar reklam, kişisel satış, halkla ilişkiler, satış tutundurma, doğrudan pazarlama,

sponsorluk ve dijital iletişim olmak üzere yedi unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan, 2014:465).

3. Materyal ve Yöntem

Araştırma, TRC1 Bölgesinde faaliyet göstermekte olan üniversitelerde eğitim görmekte olan hazırlık ve birinci sınıf öğrencilerinden elde edilen veriler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

İpekyolu Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan TRC1 Bölge Planı, bölgenin kalkınması ve gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak adına mevcut durumu tespit eden, 2023 yılı projeksiyonunu ortaya koyan bir strateji belgesidir. TRC1 Bölge Planı Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerini kapsamaktadır.

TRC1 Bölgesinde toplam 5 üniversite bulunmaktadır. Bunların 3 tanesi devlet, 2 tanesi ise vakıf üniversitesi olarak faaliyet göstermektedir.

Tablo 1: TRC1 Bölgesindeki Üniversite Dağılımı

İL	Devlet Üniversitesi Sayısı	Vakıf Üniversitesi Sayısı	TOPLAM
Gaziantep	1	2	3
Adıyaman	1	0	1
Kilis	1	0	1
TOPLAM	3	2	5

Kaynak: www.yok.gov.tr

Bu illerde YÖK verilerine göre 2017-2018 eğitim-Öğretim yılı itibarıyla öğrenim gören toplam öğrenci sayısı 86.868'dir. Bu sayısının 75.807'si önlisans ve lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerden, geriye kalan ise yüksek lisans ve doktora öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu sayısının il bazında dağılımı ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: TRC1 Bölgesindeki Önlisans ve Lisans Düzeyindeki Öğrencisi Sayıları (2017-2018 Eğitim-Öğretim Yılı)

İL	Devlet Üniversiteleri Öğrenci Sayısı	Vakıf Üniversiteleri Öğrenci Sayısı	TOPLAM
Gaziantep	41.361	6.664	48.025
Adıyaman	19.804	0	19.804
Kilis	7.978	0	7.978
TOPLAM	69.143	6.664	75.807

Kaynak: www.yok.gov.tr

TRC1 Bölgesi'nde öğrenim gören öğrencilerin %8.8'i vakıf üniversitelerinde öğrenim görürken %91,2'si ise devlet üniversitelerinde öğrenim görmektedir. Toplam öğrencilerin %63,4'ü Gaziantep, %26,1'i Adıyaman ve %10,5'i Kilis'teki üniversitelerde eğitim-öğretim hayatlarına devam etmekte olup Gaziantep, üniversite ve öğrenci sayıları bakımından öne çıkmaktadır.

2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında TRC1 bölgesindeki üniversitelere toplam 19.200 öğrenci yerleşmiştir. Bu öğrencilerin yaklaşık %52'si Gaziantep Üniversitesinde yer alırken Gaziantep Üniversitesini yaklaşık %25 ile Adıyaman Üniversitesi, yaklaşık %14 ile de Kilis 7 Aralık üniversitesi takip etmektedir.

Tablo 3: TRC1 Bölgesindeki Üniversitelere Yerleşen Öğrenci Durumu (2017-2018 Eğitim-Öğretim Yılı)

NO	ÜNİVERSİTE	TÜR	LİSANS	ÖNLİSANS	TOPLAM	%
1	Gaziantep Üniversitesi	Devlet	4.020	6.010	10.030	52,24%
2	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	Vakıf	1.195	250	1.445	7,53%
3	Sanko Üniversitesi	Vakıf	240	0	240	1,25%
4	Adıyaman Üniversitesi	Devlet	2.065	2.765	4.830	25,16%
5	Kilis 7 Aralık Üniversitesi	Devlet	1.360	1.295	2.655	13,83%
TOPLAM			8.880	10.320	19.200	100,00%

Kaynak: www.yok.gov.tr

2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında TRC1 bölgesindeki üniversitelere yerleşen toplam 19.200 öğrencinin yaklaşık %9'vakıf üniversitelerinde yer almaktadır. Bu öğrencilerin %86'si Hasan Kalyoncu Üniversitesi'ne yerleşirken kalan %14'ü ise Sanko üniversitesine yerleşmiştir.

Tablo 4: TRC1 Bölgesindeki Vakıf Üniversitelerine Yerleşen Öğrenci Durumu(2017-2018 Eğitim-Öğretim Yılı)

NO	ÜNİVERSİTE	Öğrenci Sayısı	%
1	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1.445	86%
2	Sanko Üniversitesi	240	14%
TOPLAM		1.685	100%

Kaynak: www.yok.gov.tr

Araştırma kapsamında bilgi toplama aracı olarak anket uygulaması kullanılmıştır. Hazırlanan anket formları TRC1 bölgesindeki üniversitelerde yeni kayıt olan öğrenciler arasından tesadüfi örnekleme yöntem çeşitlerinden zümrelere göre örnekleme yöntemine göre seçilen öğrenciler üzerinde uygulanmıştır.

Anket uygulaması esnasında 480 kişiye anket formları dağıtılmıştır. Bu 480 kişiden 473'ü soruları cevaplamış, cevaplanan soru formlarının da 13 tanesinin geçersiz olması nedeniyle (cevaplarda eksiklik olması nedeniyle) araştırmaya 460 kişiden alınan veriler dâhil edilebilmiştir. 460 kişinin üniversitelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo 5: Araştırma Anketlerinin TRC1 Bölgesindeki Üniversitelere Göre Dağılımı

NO	ÜNİVERSİTE	TÜRÜ	ANKET SAYISI	TOPLAM
1	Gaziantep Üniversitesi	DEVLET	172	260
2	Adıyaman Üniversitesi		57	
3	Kilis 7 Aralık Üniversitesi		31	
1	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	VAKIF	171	200
2	Sanko Üniversitesi		29	
GENEL TOPLAM				460

Kaynak: www.yok.gov.tr

4. Bulgular ve Tartışma

Analiz sonucunda ölçeğin güvenilir kabul edilebilmesi için Cronbach alfa katsayısının 0,60 veya daha üzerinde değer alması gerekmektedir. Daha detaylı bir şekilde ifade edilecek olursa; $0,00 \leq \alpha \leq 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir, $0,40 \leq \alpha \leq 0,60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir, $0,60 \leq \alpha \leq 0,80$ ise oldukça güvenilir, $0,80 \leq \alpha \leq 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir (Kalaycı,2014:405). Bu bilgiler ışında araştırma ölçeğimiz yüksek derece güvenilir çıkmıştır.

Reliability Statistics (Güvenilirlik)	
Cronbach's Alpha	N of Items
,968	68

Araştırmamıza katılan öğrencilerin demografik özellikleri incelediğinde öğrencilerin %57'sini erkek öğrenciler, kalan %47 ise bayan öğrencilerin oluştuğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: Cinsiyet

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kız	198	43,0	43,0	43,0
Erkek	262	57,0	57,0	100,0
TOPLAM	460	100,0	100,0	

Araştırmamıza katılan öğrencilerin %56,5'i Devlet Üniversitelerinde okurken %43,5'i ise vakıf üniversitelerinde eğitimlerini sürdürmektedirler.

Tablo 7: Üniversite Türlerine Göre Dağılım

Üniversite Türü	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Devlet	260	56,5	56,5	56,5
Vakıf	200	43,5	43,5	100,0
TOPLAM	460	100,0	100,0	

Araştırmamıza katılan öğrencileri çoğunluğu yaklaşık %37'lik oranlarla Gaziantep ve Hasan Kalyoncu Üniversiteleri öğrencileridir. Bu iki üniversiteyi yaklaşık %12 ile Adıyaman Üniversitesi, %7 ile Kilis 7 Aralık Üniversitesi ve %6 ile Sanko Üniversitesi takip etmektedir.

Tablo 8: Üniversitelere Göre Dağılım

Üniversiteler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Adıyaman Üni.	57	12,4	12,4	12,4
Kilis 7 Aralık Üni.	31	6,7	6,7	19,1
Gaziantep Üni.	172	37,4	37,4	56,5
Hasan Kalyoncu Üni.	171	37,2	37,2	93,7
Sanko Üni.	29	6,3	6,3	100,0
TOPLAM	460	100,0	100,0	

Araştırmamıza katılan öğrencilerin tercih ettikleri alanlara göre incelediğimizde birinci sırayı yaklaşık %44 ile Fen Bilimleri alırken, bu oranı yaklaşık %35 ile Sosyal bilimler ve %21 ile Sağlık Bilimleri oluşturmaktadır.

Tablo 9: Eğitim-Öğretim Alanlarına Göre Dağılım

Eğitim-Öğretim Alanı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Sosyal Bilimler	160	34,8	34,8	34,8
Fen Bilimleri	201	43,7	43,7	78,5
Sağlık Bilimleri	99	21,5	21,5	100,0
TOPLAM	460	100,0	100,0	

Araştırmamıza katılan öğrencilerin tercih sıralaması incelediğinde TRC1 bölgesindeki üniversitelerin öğrenci tercih sıralamasında ilk beşte olma oranı yaklaşık %66 olarak belirlenirken ilk on tercih arasında olması ise yaklaşık %85 olarak ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki Tablo 9’da tercih sıralamasına göre dağılım detaylı bir şekilde gösterilmektedir.

Tablo 10: Tercih Sıralamasına Göre Dağılım

Tercih Sıralaması	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1-5	305	66,3	67,0	67,0
6-10	83	18,0	18,2	85,3
11-15	32	7,0	7,0	92,3
16-20	25	5,4	5,5	97,8
21-24	10	2,2	2,2	100,0
TOPLAM	455	98,9	100,0	
Cevapsız	5	1,1		
TOPLAM	460	100,0		

En çok merak edilen durumlardan bir diğeri ise öğrencilerin yaşadıkları şehirlerdeki üniversiteleri yoksa başka şehirlerdeki üniversiteleri mi tercih ettikleri sorusuydu. Bu bağlamda araştırmamıza katılan öğrencilerin yaklaşık %56’si yaşadıkları şehirdeki üniversiteleri tercih ederken %44’ü farklı şehirdeki üniversiteleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 11: İkametgah-Üniversite Durumuna Göre Dağılım

İkametgah Durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Aynı Şehir	259	56,3	56,4	56,4
Farklı şehir	200	43,5	43,6	100,0
TOPLAM	459	99,8	100,0	
Cevapsız	1	,2		
TOPLAM	460	100,0		

Yapılan literatür taramasında öğrencilerini tercihleri etkileyen unsurların 3 ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar;

I. Kişisel Faktörler: Öğrencinin başarı durumu, Öğrencinin yaşadığı şehirde okumak istemesi, Öğrencinin belirli bir alanda öğretim görmek istemesi vs.

II. Çevresel Faktörler: Aile yönlendirmesi, Arkadaşlarının etkisi, Öğretmen yönlendirmesi, Üniversitede çalışan tanıdıklar vs

III. Kurumsal Faktörler: Üniversitenin tanıtım ve iletişim faaliyetleri, Üniversitenin kurumsal itibarı vs.

Bu unsurlara yönelik sorulan sorulara alınan yanıtların ortalamaları karşılaştırıldığında tercihleri en çok etki eden unsurun kişisel faktörler olduğu ortaya konulmuştur. Kişisel faktörleri kurumsal faktörler izlerken son sırada çevresel faktörler yer almaktadır.

Tablo 12: Tercihleri Etkileyen Unsurların Ortalamaları

TERCİHLERİ ETKİLEYEN UNSURLAR	ORT.
Kişisel Faktörler	3,49
Çevresel Faktörler	2,46
Kurumsal Faktörler	2,83

Yukarıdaki bilgiler ilave olarak öğrenci tercihlerini ikinci derecede etkileyen kurumsal faktörlerin hedef kitleye anlatımının ve tanıtımının yapılmasında kullanılan pazarlama iletişimi faaliyetlerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda pazarlama iletişimi faaliyetleri yedi başlıkta belirlenmiş ve bu başlıklara yönelik soruların cevaplarının ortalamaları karşılaştırıldığında pazarlama iletişimi faaliyetlerinin etki sıralaması aşağıdaki gibi oluşmuştur.

Tablo 13: Pazarlama İletişimi Araçlarının Ortalamalarına Göre Sıralanması

PAZARLAMA İLETİŞİMİ ARAÇLARI	ORT.
Satış Tutundurma	2,94
Dijital İletişim	2,89
Halkla İlişkiler	2,72
Sponsorluk	2,64
Kişisel Pazarlama	2,61
Doğrudan Pazarlama	2,35
Reklam	2,25

Yükseköğretim kurumlarının pazarlama iletişimi faaliyetlerinin ilk sırasını üniversitenin akademik kadrosu, burs imkânları, yurt imkânları, spor imkânları, hediye/promosyon dağıtımları, öğrenci kulüplerinin etkinliği, sanatsal faaliyetlerden ücretsiz faydalanabilmesi ve kütüphane imkânları dağıtımları gibi satış tutundurma faaliyetleri alırken ikinci sırada web sitesi ve sitedeki aday öğrenciler için uygulamalar, aday öğrenciler için hazırlanan akıllı telefon uygulamaları, sosyal medya iletişim araçları ile arama motorlarının etkinliği gibi Dijital İletişim faaliyetleri yer almıştır.

Yukarıda pazarlama iletişimi faaliyetlerinin etki düzeyleri belirtildikten sonra pazarlama iletişimi faaliyetleri ile üniversite türleri arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığının tespiti için veri setindeki ilgili soru gruplarına T-Testi uygulanmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 14'teki verilere bakıldığında satış tutundurma faaliyet türlerinde sig (2-tailed) değerleri beş faaliyette 0,05'in yalnızca altında çıkmıştır. Bu bağlamda vakıf ve devlet üniversiteleri arasında yurt imkanları, spor imkanları, hediye/promosyon dağıtımları, sanatsal faaliyetlerden ücretsiz faydalanma ve kütüphane imkanlarının etkisi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 14: Satış tutundurma faaliyetleri üniversite türleri arasındaki farklılıklar

Faaliyet İçerikleri		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Satış Tutundurma	Akademik kadro	,742	,389	1,065	458	,288
	burs imkânları	,138	,711	-,948	458	,344
	yurt imkânları	1,080	,299	8,985	458	,000
	spor imkânları	2,205	,138	5,809	458	,000
	hediye / promosyon dağıtımları	,002	,962	3,092	458	,002
	öğrenci kulüplerinin etkinliği	,703	,402	1,949	458	,052
	sanatsal faaliyetlerden ücretsiz faydalanabilmesi	4,823	,029	2,580	458	,010
	kütüphane imkânları	,457	,499	2,067	458	,039

Tablo 15'teki verilere bakıldığında ve diğer tablolar ile kıyasladığında en fazla anlamlı farklılık dijital iletişim konusunda ortaya çıkmıştır. Dijital iletişim faaliyet türlerinde sig (2-tailed) değerleri yalnızca iki faaliyette 0,05'in yalnızca üzerinde çıkmıştır. Bu bağlamda vakıf ve devlet üniversiteleri arasında web sitesi, aday öğrenci uygulamaları, rektör ile üniversitenin sosyal medya araçlarını etkin kullanmaları, arama motorlarındaki kolay ulaşılabilirlik, internet reklamları ve advergaming etkisi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 15: Dijital iletişim faaliyetleri üniversite türleri arasındaki farklılıklar

Faaliyet İçerikleri		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Dijital İletişim	web sitesinde istediğim bilgilere ulaşabilmem	,116	,734	5,199	458	,000
	web sitesinde aday öğrenciler için yaptığı uygulamalar	1,227	,269	4,532	458	,000
	aday öğrenciler için hazırladığı akıllı telefon uygulamaları	4,967	,026	,857	458	,392
	Üniversite rektörünün sosyal medya iletişim araçlarını etkin kullanması	,821	,365	2,133	458	,033
	Üniversitenin Facebook, Twitter veya Instagram kullanımı	,424	,515	1,318	458	,188
	Üniversitenin YouTube kanallarında videoları	,559	,455	2,935	458	,004
	Üniversite hakkındaki bilgilere arama motorlarından kolay ulaşabilmem	,113	,736	3,201	458	,001
	İnternet reklamları	,942	,332	2,282	458	,023
	Üniversitenin bilgisayar oyunlarındaki reklamları (advergaming)	,225	,635	2,618	458	,009

Tablo 16’teki verilere bakıldığında halkla ilişkilerin faaliyet türlerinde sig (2-tailed) değerleri yalnızca üç faaliyette 0,05’in yalnızca altında çıkmıştır. Bu bağlamda vakıf ve devlet üniversiteleri arasında medyadaki olumlu haberler, uzmanların objektif değerlendirmeleri ve mezunların/öğrencilerin tanıtım programlarına katılmalarının etkisi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 16: Halkla ilişkiler faaliyetleri üniversite türleri arasındaki farklılıklar

Faaliyet İçerikleri		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Halkla İlişkiler	Medyadaki olumlu haberleri	,235	,628	2,030	458	,043
	Uzmanların objektif değerlendirmeleri	,444	,506	2,352	457	,019
	İş adamları ile diyaloglar	2,822	,094	-1,927	458	,055
	Sivil toplum kuruluşları ile diyaloglar	,000	,988	1,093	458	,275
	Öğretim elemanlarının medya organlarında çeşitli programlara katılmaları	,125	,724	,285	458	,776
	Öğretim elemanlarının çeşitli gazete veya mesleki güncel dergilerde yayımları	,260	,610	1,365	458	,173
	Mezunlarının / öğrencilerinin tanıtım programlarına katılmaları	,441	,507	2,285	458	,023
	Önemli günlerde gösterdiği duyarlılık	,170	,680	1,330	458	,184
	Toplum yararına olabilecek faaliyetler düzenlemesi	,610	1,789	458	,074	,2177

Tablo 17’teki verilere bakıldığında sponsorluk faaliyeti türlerinde sig (2-tailed) değerleri yalnızca iki faaliyette 0,05’in yalnızca altında çıkmıştır. Bu bağlamda vakıf ve devlet üniversiteleri arasında spor alanlarında sponsorluklar ile kültür ve sanat alanında sponsorlukların etkisi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 17: Sponsorluk faaliyetleri üniversite türleri arasındaki farklılıklar

Faaliyet İçerikleri		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Sponsorluk	Üniversitenin spor alanındaki sponsorlukları	,545	,461	2,771	458	,006
	Üniversitenin kültür ve sanat alanındaki sponsorlukları	,837	,361	2,911	458	,004
	Üniversitenin konser ve eğlence alanındaki sponsorlukları	1,129	,289	,951	458	,342
	Üniversitenin TV ve radyo programlarındaki sponsorlukları	,103	,749	1,897	458	,058

Tablo 18'teki verilere bakıldığında kişisel satış faaliyet türlerinde sig (2-tailed) değerleri yalnızca iki faaliyette 0,05'in yalnızca altında çıkmıştır. Bu bağlamda vakıf ve devlet üniversiteleri arasında eğitim fuarlarına katılım ve kampüs ziyaretlerinin etkisi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 18: Kişisel satış faaliyetleri üniversite türleri arasındaki farklılıklar

Faaliyet İçerikleri		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Kişisel Satış	Eğitim fuarlarına katılarak tanıtım yapması	,236	,628	2,871	458	,004
	Üniversite temsilcilerinin liselere yaptığı ziyaretler	,000	,992	1,355	457	,176
	Kampüs ziyaretleri	2,631	,106	3,663	457	,000
	Tercih dönemlerindeki tanıtım günleri	4,296	,039	-,442	458	,659
	Aday öğrencilere yönelik meslek tanıtım toplantıları düzenlemesi	3,275	,071	,213	458	,831
	Üniversite temsilcilerinin ikna gücü	1,252	,264	,729	458	,467
	Üniversite temsilcilerinin üniversite hakkında her türlü bilgiye sahip olmaları	,185	,667	1,029	458	,304

Tablo 19'teki verilere bakıldığında doğrudan pazarlama faaliyet türlerinde sig (2-tailed) değerleri yalnızca bir faaliyette 0,05'in yalnızca altında çıkmıştır. Bu bağlamda vakıf ve devlet üniversiteleri arasında üniversite broşürlerinin lise ve etüt merkezlerinde dağıtılmasının etkisi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 19: Doğrudan pazarlama faaliyetleri üniversite türleri arasındaki farklılıklar

Faaliyet İçerikleri		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Doğrudan Pazarlama	Üniversitenin posta/kurye yoluyla tanıtım kataloğu/broşürü göndermesi	,585	,445	1,237	458	,217
	Üniversitenin telefon ile bilgilendirme yapması	,501	,479	1,183	458	,237
	Üniversitenin gazete içinde gönderdiği broşürü (insört)	,600	,439	1,057	458	,291
	Üniversitenin TV ve radyo kanallarında programlar ile doğrudan bilgilendirmeleri	,179	,672	1,476	458	,141
	Üniversitenin broşürlerinin lisemizde veya etüt merkezlerinde dağıtılması	3,285	,071	2,230	458	,026

Tablo 20’teki verilere bakıldığında reklamın faaliyet türlerinde sig (2-tailed) değerleri 0,05’in üzerinde çıkmıştır. Bu nedenle vakıf ve devlet üniversiteleri arasında reklam faaliyetlerinin etkisi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 20: Reklam faaliyetleri üniversite türleri arasındaki farklılıklar

Faaliyet İçerikleri		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Reklam	Reklam sloganı	,864	,353	1,864	458	,063
	Reklamlarında kullanılan sanatsal resim, ses, renkler veya oyuncular	,728	,394	,652	458	,515
	Reklamlarının sıklığı	,012	,914	1,044	458	,297
	afişlerinin lise veya etüt merkezlerindeki panolarda yer alması	,828	,363	1,628	458	,104
	TV reklamları	,404	,525	1,029	458	,304
	Radyo reklamları	,936	,334	1,186	458	,236
	Açık hava reklamları	1,449	,229	1,011	458	,312
	Yazılı basın (gazete, dergi) reklamları	4,380	,037	1,685	458	,093

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada yükseköğretim kurumlarının pazarlama iletişimi faaliyetlerinin öğrenci tercihleri üzerindeki rolünün araştırılması ve pazarlama iletişimi faaliyetleri arasından öne çıkanlar ortaya konulmuştur.

Ülkemizdeki toplam yükseköğretim kurumlarının sayısının, özellikle vakıf üniversitelerinin sayısının hızlı artışı ülkemizi üniversiteler arası rekabetle tanıştırmış ve üniversiteleri tanıtım, iletişim ve pazarlama etkinliklerinin oluşturulması, daha geniş bir ifade ile pazarlama iletişimi gerçeği ile karşı karşıya bırakmıştır.

İşletmeler doğru pazarlama iletişimi faaliyetleri ile doğru hedef kitleye ulaşmayı hedefledikleri gibi yükseköğretim kurumlarımız da hedefledikleri öğrenci kitlesine ulaşabilmek için doğru ve etkili pazarlama iletişimi faaliyetleri yerine getirmesi gerekmektedir.

Yükseköğretim kurumlarının hedefledikleri öğrenci kitlesine ulaşabilmek için pazarlama iletişimi faaliyetlerine daha fazla önem vermeli, bu faaliyetleri doğru ve etkin bir şekilde yerine getirmesi gerekmektedir.

Yükseköğretim kurumları kendilerinin ve verdikleri eğitim hizmetlerinin üstün yönlerini ve paydaşlarına sundukları fırsatları pazarlama iletişimi faaliyetleri ile paylaşarak bilinirliğini ve değerini artırmalıdır.

Araştırmanın bulgularına bakıldığında öncelikle üniversitenin akademik kadrosu, burs imkânları, yurt imkânları, spor imkânları, hediye/promosyon dağıtımları, öğrenci kulüplerinin etkinliği, sanatsal faaliyetlerden ücretsiz faydalanabilmesi ve kütüphane imkânları dağıtımları gibi satış tutundurma faaliyetleri öğrenci tercihlerinde etkili olmuştur. İkinci olarak ise web sitesinde istenilen bilgilere ulaşabilme, web sitesindeki aday öğrenciler için uygulamalar, aday öğrenciler için hazırlanan akıllı telefon uygulamaları, rektörün ve üniversitenin facebook, twitter, instagram ve youtube kanalları gibi sosyal medya iletişim araçlarını kullanması ve arama motorlarındaki (Google, Yandex, vs) etkinlik gibi dijital iletişim faaliyetleri etkinliği ortaya çıkmıştır. Akıllı telefonların, mobil internetin ve sosyal ağların günümüz gençlerindeki popülerliği pazarlama iletişimi faaliyetlerinde de kendisini göstermiştir, dijital iletişim alışıl gelmiş iletişim faaliyetlerinin önüne geçmiştir.

TRC1 bölgesindeki devlet ve vakıf üniversiteleri arasında uyguladıkları pazarlama iletişimlerinin faaliyetlerinin etkisi bakımından satış tutundurma, dijital iletişim, kişisel satış ve sponsorluk faaliyetlerin anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Devlet üniversitelerinin daha doğru hedef kitleye ulaşabilme ve üstün yönlerini hedef kitle ile daha etkin paylaşabilme adına özellikle farklılıkların çıktığı satış tutundurma, dijital iletişim ve kişisel satış faaliyetlerine daha fazla önem vermesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

TRC1 Bölgesindeki yükseköğretim kurularının sayısının azlığından, özellikle vakıf üniversitesi sayısının düşüklüğünden dolayı bölgesel rekabet çok yoğun değildir. Bu durum uygulanmak istenen pazarlama iletişimi faaliyetlerinin etkinliğini biraz düşürmektedir. bu bağlamda özellikle TRC1 bölgesindeki yükseköğretim kurumlarımız öncelikle birebir öğrenciye dokunan pazarlama iletişimi faaliyetlerin seçmeli, uzun vadede ise yalnızca bölge öğrencilerin değil, tüm illerdeki öğrencileri kapsayan bir pazarlama iletişimi faaliyetleri planlamalı, bu faaliyetlerde değer yaratıcı yöntemler geliştirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Chapman, D. W. (1981). A Model of Student College Choice. The Journal of Higher Education, C. 52 No. 5,490-505.

Chenoweth E. ve Renee V. G. (2006). Factors Influencing College Aspirations Of Rural West Virginia High School Students. Journal of Research in Rural Education, C.19, No.2.b, 1-14.

Domino, S. Vd. (2006). Higher Education Marketing Concerns: Factors Influence Students' Choice of Colleges” TheBusiness Review, Cambridge, C:6, No. 2, 101-111.

Ebren, F. (2006). Bütünleşik Pazarlama İletişiminin Algılanışı ve Uygulanması: Reklam Ajansları ve Firmalar Düzeyinde Araştırmalar. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Hooley, G.J ve Lynch J.E. (1981). Modelling the Student University Choice Process Through the Use of Conjoint Measurement Techniques. European Research, C: 9 No.4, 158-170.

Isherwood, G.B. (1991). College Choice: A Survey of English-Speaking High School Students in Quebec. CanadianJournal of Education, C.6, No.11, 72-81.

Brown, J.H. ve Oplatka, I. (2010). Market orientation in universities. International Journal of Educational Management 24:3, 204-220.

Kalaycı, Ş. (2014). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım

Kocabaş, F., Elden M. ve Çelebi, S.İ. (2000). Marketing P.R. 2. Baskı. Ankara: MediaCat Yayıncılık

Odabaşı, Y. ve Oyman, M. (2002). Pazarlama İletişimi Yönetimi (s.35). İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.

Odabaşı, Y. ve Oyman, M. (2014). Pazarlama İletişimi Yönetimi. İstanbul: Mediacat Kitapları

T.C. Yükseköğretim Kurulu (2017). <http://www.yok.gov.tr>, (Çevrimiçi), (ET:25.11.2017)

Tokol, T. (2007). Pazarlama Yönetimi. Ankara: Nobel Yayınları

Torlak, Ö. ve Altunışık, R. (2009). Pazarlama Stratejileri: Yönetmel Bir Yaklaşım. İstanbul: Beta Yayınları.

Veloutsou, C., Paton R.A. ve Lewis J. (2005). Consultation and reliability of information sources pertaining to university selection: Some questions answered?. International Journal of EducationalManagement, C. 19, No.4, 279-291.

Yamamoto, G. T. (2006). University Evaluation-Selection: A Turkish Case” International Journal of EducationalManagement, C:20, No.7, 559-569.

TÜRKİYE’DE GİRİŞİMCİLİK EKOSİSTEMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN TOPSIS VE VIKOR YÖNTEMLERİ İLE KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ

Comparative Evaluation of the Factors Affecting Entrepreneurship
Ecosystem in Turkey with Topsis and Vikor Methods

Murat ATAN¹ & Mehmet ÖKSÜZKAYA² & Sibel ATAN³

GİRİŞ

Girişimci, kaynaklar konusunda öngörude bulunarak işi planlayan, insan kaynaklarını örgütleyerek girdilerin işlenmesini sağlayan ve elde edilen çıktıyı da kârlılık yaratacak biçimde tüketicilerin kullanımına sunma becerisini gösteren kişi şeklinde tanımlanabilir. Buna göre girişimci emek, teknoloji, sermaye ve doğal kaynaklar olarak sayılan üretim faktörlerini en güncel teknik yöntem ve bilgilerle analiz edip bir araya getirerek mal veya hizmet üreten birey olarak ön plana çıkmaktadır. Girişimcilik ise değer yaratmak için, kâr amacı güden yeni bir işletme kurma veya büyüme ve yeni bir mal veya hizmet yaratma sürecidir.

Türkiye’de ya da dünyanın herhangi bir ülkesinde girişimciliği geliştirebilmek için öncelikle sağlıklı bir girişimcilik ekosisteminin inşa edilmesi gerekmektedir. Sağlıklı girişimcilik ekosistemi ise; doğru yasal çerçeve, pazar koşulları, finansmana erişim, gerekli girişimcilik becerilerinin kazandırılması, bilgi ve tecrübe paylaşımı ve girişimciliği destekleyici bir girişimcilik kültüründen geçer. Fakat Türkiye’nin verimlilik odaklı ekonomi düzeyinden girişim odaklı ekonomiye geçebilmesi için girişimcilik kültürünün yaygınlaşması, girişimcilik ekosistemi içerisinde sürdürülebilir işbirliklerinin artması ve başlangıç firmalarının (start-up) desteklenmesi gibi alanlarda ciddi ilerlemelerin kaydedilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Avrupa Komisyonu Türkiye 2015 İlerleme Raporu’nun “Girişim ve Sanayi Politikası” alt bölümünde Türkiye’nin girişim ve sanayi politikası bağlamında iyi seviyede hazırlıklarının olduğundan bahsedilmektedir. raporda 2015 - 2018 dönemi için Sanayi Stratejisinin ve KOBİ Stratejisi ve Eylem Planının güncellenmiş olduğu, girişimcilik ve kamu - sanayi -

¹ Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, gaziatan@gmail.com

² Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, mehmetoksuzkaya@hotmail.com

³ Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, sdumanatan@gmail.com

üniversite işbirliği ile ilgili yatay stratejilerin oluşturulduğu belirtilmektedir. (https://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015turkiye_raporu.pdf, Erişim Tarihi: 12.02.2018).

Girişimcilik konusuna odaklanan ayrı bir strateji ve eylem planı oluşturma ihtiyacı doğrultusunda “Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı (GİSEP)” 2015 - 2018 yıllarını kapsayacak şekilde KOSGEB tarafından hazırlanmış ve uygulanmaya başlanmıştır. GİSEP’in genel amacı, ülkemizde girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak, güçlü bir ekosistem oluşturmak ve girişimciliği geliştirmektir (http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/n4JRw+GISEP_2015-2018_.pdf, Erişim Tarihi: 12.02.2018).

Girişimcilik kültürünün geliştirilmesi, girişimcilik eğitimlerinin niteliğinin artırılması, girişimcilik ekosisteminde hizmet ve destek sağlayan kurum ve kuruluşların kurumsal kapasiteleri ve işbirliği düzeylerinin artırılması yönünde hedefler ortaya koyan Onuncu Kalkınma Planı kadınların, gençlerin girişimciliğine ve sosyal girişimciliğe önem vermektedir (http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu_Kalk%C4%B1nma_Plan%C4%B1.pdf, Erişim Tarihi: 12.02.2018).

Bir ülkede girişimciliğin gelişimini etkileyen en önemli faktörlerden biri de, bu alanda verilen eğitimlerin yaygınlaştırılması ve kişilerin girişimcilik özelliklerinin geliştirilmesidir. Bu çalışmanın amacı, tacir ve sanayicilere hizmet sunan kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının girişimcilik ekosisteminde etkinliğinin ve verimliliğinin arttırılması, girişimcilerin beklentilerini karşılayacak hizmet çeşitleri ve bu hizmetlerin nasıl sunulacağının belirlenmesi ve bu durumlara ilişkin yol haritasının çizilmesidir.

Girişimcilik ve Ekosistem

Girişimciliğin günümüzde herkes tarafından yaygın olarak bilinen ve kabul görmüş tanımı ilk olarak 1755 yılında Fransız asıllı İrlandalı ekonomist Richard Cantillon tarafından yapılmıştır. Cantillon’a göre girişimci, kar elde etmek amacıyla işi organize eden ve işin riskini üstlenen kişidir. Girişimcilik konusundaki en kapsamlı araştırmalar, ekonomist Jean-Baptiste Say tarafından yapılmıştır.

Girişimciliğin sürekli değişen bir olgudur. Girişimcilikle ilgili farklı yazarların tanımlamalarına bakıldığında girişimcilik; “değer yaratmak için, kâr amacı güden yeni bir işletme kurma veya büyütme ve yeni birmal veya hizmet yaratma sürecidir”. Bir başka tanıma göre girişimcilik “bir fırsat algılama ve o fırsatı ele geçirmek için bir organizasyon yaratma faaliyetidir” (Mueller ve Thomas, 2001).

Girişimciliğin üç önemli bileşeni vardır. Birincisi girişimciliğin ekonomik yönüdür. Girişimciliğin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik yapılan araştırmalar, girişimci firmaların yüksek katma değer, yeni iş imkânları ve büyüme yaratılmasına katkıda bulunduklarını göstermektedir (Carree ve Thurik, 2003; Van Praag ve Versloot, 2007).

İkincisi girişimciliğin sosyal yönüdür. Birçok teknolojik buluşlar girişimciler tarafından toplumun yararı için yenilikçi ürün ya da hizmetlere dönüştürülür. Acs ve Varga (2005) en fazla araştırma ve geliştirme faaliyetinin büyük firmalar ve üniversitelerde yürütüldüğünü ancak, araştırma sonuçlarının sonraki uygulama kısmının kararını ekonomik olarak bu fırsatlardan yararlanmak isteyen girişimci bireylere bağlı olduğunu ifade etmişlerdir.

Üçüncü olarak, girişimciliğin ekonomik kalkınmayı anlamak için teorik bir fonksiyonu vardır. Geleneksel modellerde, ekonomik büyüme, sermaye birikimi ve emek büyümesi ile elde edilir; fakat bu faktörler ülkelerin toplam çıktı varyansını tamamen açıklayamazlar. Geleneksel modeller standart ekonomik göstergeleri en üst düzeye çıkarmak ya da en aza indirmek için belirli bir değerler kümesi olarak verilen optimize konularına odaklanmaktadır. Schumpeter'e göre (1939) ekonomik kalkınmanın ana nedeni girişimcilerdir.

Girişimcilik Türleri

Girişimciler, *kamu girişimcileri* ve *özel girişimciler* (piyasa ekonomisi içinde yer alan girişimciler) olarak iki kategoriye ayrılabilir. Kamu girişimcileri genellikle kısıtlamalar altında dışarıdan gelen dürtülerle karar verir.

Piyasa ekonomisi içinde yer alan girişimci ise, *dinamik* ve *olağan girişimci* olarak iki grupta ele alınabilir. Dinamik girişimciler, sadece ürünlerdeki veya süreçlerdeki değişimle ilgilenmemekte aynı zamanda yeni pazarlar, hammadde kaynakları ve örgütlenme biçimleri aramaktadır. Bu tür girişimciler olanla yetinmeyip her zaman yenilikler meydana getirerek ekonomik gelişmenin öncülüğünü üstlenirler. Olağan girişimci ise; yeni bir şeyler ortaya koymak yerine olanla yetinen ve dinamik girişimcinin açtığı yolda ilerleyen girişimcilerdir.

Girişimciler yapılan işin niteliğine göre de iki gruba ayrılabilir. Birincisi mevcut kaynakları iyi kullanarak işlerini yürüten, tam kapasite çalışma olanakları yaratan girişimcilerdir. İkinci kategori *yaratıcı girişimciler*dir. Bunlar olağan ve olağan dışı koşullarda işgücü ve sermaye kaynağını verimli kullanarak, detaylı düşünebilen, planlayan, yürüten ve sonuç alan kişidir. Girişimci türlerinin yanında girişimcilik tiplerinin de tanımlanması gerekir.

Girişimcilik Politikası

Türkiye 81 milyon nüfusuyla iyi bir pazar görünümündedir. Bu pazarın yüksek bir tüketim gücü vardır. Türkiye'nin nüfusunun yarısı 18 ve daha küçük yaşlardadır. Bu genç ve dinamik nüfus doğal olarak girişimci bir ruh özelliğine sahiptir. Girişimcilik politikası ile girişimcilik için gerekli araçlardan yararlanarak girişim potansiyelini en iyi şekilde ekonomik kalkınma ve büyüme amaçları doğrultusunda kullanabilmek mümkündür. Ülkemizde uygulanacak girişimcilik politikasının amacı, girişim ortamındaki engellerin ortadan kaldırılarak girişimciliğin teşviki ve özendirilmesine yönelik olmalıdır. Bu durum ülkemizde girişimciliğin özendirilmesi ve istihdam açısından son derece önemlidir.

Girişimcilik politikası araçlarının temelde iki grup faaliyette toplanabilmektedir (Tekin, 1998: 276 - 277). Bu faaliyetler şunlardır: Girişimciliği olumsuz etkileyen faktörlerin ortadan kaldırılması ve Girişimciliği destekleyen tedbirlerin alınmasıdır.

Günümüzde girişimciliği olumsuz etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörler arasında ilk sırada bürokratik işlemlerin fazlalılığı ve karmaşıklığı gelmektedir. Bürokratik işlemler girişimciliğin önündeki en önemli engeldir. Bu amaçla öncelikle iş kurmak için gerekli bürokratik işlemlerin azaltılıp basitleştirilmesi gerekli olmaktadır.

Girişimciliğin teşviki ve geliştirilmesi amacıyla girişimcilikte ilgili destekleyici tedbirlerin alınması gerekecektir. Girişimciliği geliştiren ve destekleyen tedbirlerin başında mali destek araçları gelmektedir. Bu destek araçları arasında yeni iş kuranlar için vergi indirimi ve vergilerin takside bağlanması, risk sermayesi sisteminin kurulması, yeni girişimciler için faizlerin sübvansiyonu, enflasyon muhasebesi uygulaması, bankaların teminat karşılığı kredilerini yeni buluşların teminat kabul edilerek kredi verilmesi sayılabilir.

Türkiye’de Girişimcilik

Ülkemiz girişimciliğinin Cumhuriyet tarihi ile yaşıt olduğu söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkler, çoğunlukla çiftçiliği, devlet memurluğunu veya askerliği meslek olarak seçmişler; imalat ve ticaretle pek ilgilenmemişler ve bu işler daha çok azınlıklar tarafından yürütülmüştür. Türklerin girişimciliğe ilgi duymamalarının en iyi göstergesi mevcut işletmelerin yaşlarıdır. Ülkemizde, iş hayatında iki yüz yılını doldurmuş yalnızca üç işletme bulunmaktadır. Yüz yaşını doldurmuş işletme sayısı iki elin parmaklarıyla sayılabilecek kadar azdır (Alpugan vd.,1997: 60 - 63).

Girişimcilik, bir ülkenin en önemli sermayesi, zenginliğinin başlıca kaynağıdır. Türkiye doğal kaynakları zengin, suyu gıdası yeterli, turistik potansiyeli mükemmel, pazarı hatırı sayılır boyuttadır. Ancak ülkemizde bir girişimcilik kültürünün oluştuğu pek söylenemez. Her şeyden önce bir

insan olan girişimci, yaşadığı toplumun sosyo - ekonomik ortamının ürünüdür. Bu açıdan irdelendiğinde, girişimcilik bir kültür olayıdır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin varlık nedeni de girişim kültürüdür. Uzun yıllar boyunca genç kuşaklarda girişimcilik ruhunun geliştirilmesi amacıyla pek fazla bir çaba da gösterilmemiştir.

Özetle, ülkemizin halen mevcut ekonomik ve sosyal koşullarının girişim kültürü için gerekli alt yapının oluşmasına tam anlamıyla bir ortam hazırladığını söylemek oldukça güçtür. Ülkemiz nüfusunun yalnızca % 1.01'inin girişimci ve üst düzey yöneticisi olması da bunun en iyi göstergesidir.

Etkin girişimcilikte Türkiye'nin mevcut durumunun diğer ülkelerle kıyaslanması, dünya çapında çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından toplanan verilerin analizi ve göstergelerin karşılaştırılması ile mümkün olmaktadır. Bu amaçla dünyada en yaygın olarak kullanılan veri ve göstergeler, Küresel Girişimcilik Monitörü (GEM) tarafından yapılan anketler ve ülkelerin girişimcilik performansını karşılaştıran tek endeks çalışması olan Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Endeksi (GEDI)'dir. Dünya Bankası tarafından yayınlanan İş Yapma Raporu (Doing Business Report) ise girişimlerin içinde bulunduğu özel sektör koşullarının elverişliliği hakkında bilgi vermektedir.

İlk olarak 2011 yılında yayımlanmış olan GEDI ise 2011 yılında 71 ülkeyi, 2012 yılında ise 79 ülkeyi girişimcilik alanındaki performanslarına göre karşılaştırmıştır. GEDI'nin hesaplanmasında GEM tarafından yapılan anketlerden yararlanılmaktadır. Türkiye, GEDI genel sıralamasında 79 ülke arasında 36'ncı sırada yer almaktadır. Girişimci tutumları ve eylemleri alt endekslerinde 42'nci ve 50'nci olmak üzere daha gerilerde konumlanırken, girişimcilik tutkusu alt endeksinde 27'nci sırada bulunmaktadır.

Literatür Taraması

Duran (2018)'de yayınlanan çalışmasında girişimcilik performansının ölçülmesinde önemli göstergelerden biri olan yeni firma doğum oranı Türkiye'deki İstatistikî Bölge sınıflandırmasına (Düzey 2) göre 26 bölgeyi incelemiştir. Çalışmasında adım adım kukla değişkenli en küçük kareler yöntemini (LSDV) kullanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre girişimcilik ekosistemi TÜBİTAK TEYDEP destekleri ve kişi başına tasarruf oranları ile pozitif yönlü bir ilişki bulunmasına karşın istihdam oranları ile negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür.

Oğuztimur ve Seçkin (2018)'de yayınlanan çalışmasında Türkiye'deki illeri girişimcilik ekosistemini etkileyen sosyal yapı, ekonomik yapı, fiziksel altyapı ve yenilikçilik kapasitesi faktörleri incelemiştir. Bu dört faktörü 18 farklı göstergeden yararlanarak mekân endeksi yöntemiyle

analiz etmiştir. Türkiye'nin en büyük şehri olan İstanbul dışarı bırakıldığında kalan 80 ilin girişimcilik performansları ele alındığında Ankara ve İzmir'in en yüksek girişimcilik performansına sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca genel olarak Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında girişimciliğin kapasitesi açısından oldukça büyük farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Bozkurt Çetinkaya, Kalkan, Koyuncu ve Alpaslan (2012)'de yayınlanan çalışmasında Antalya ilindeki girişimcilerin ülke ekonomisinin daha fazla büyümesine ve istihdam yaratmasına olanak sağlayacak olan girişimcilerin özelliklerini incelemişlerdir. Çalışmada kullanılan veriler girişimciler yapılan mülakatlardan elde edilmiş olup araştırmada nitel araştırma tekniklerinden iz sürme yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda girişimciliğin bireylere aktarılmasında en önemli unsurun eğitim ve tecrübe faktörleri olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte eğitim faktörleri arasında en çok iletişim alanına ihtiyaç olduğu görülmüştür.

Uluyol (2013)'de yayınlanan çalışmasında Gölbaşı Meslek Yüksekokulu öğrencilerin girişimcilik eğilimlerini incelemiştir. Araştırmaya katılan 539 öğrencinin girişimcilik eğilimlerine ait veriler anket yoluyla elde edilmiştir. Ankette girişimcilerde bulunması gereken çalışma isteği ve eğilimi, özgüven, karar verme, iletişim kurma, risk alma eğilimi, değişik şartlara uyum sağlama, fırsatları değerlendirme, geleceği görme gibi konulardaki öğrencilerin girişimcilik eğilimleri incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları doğrultusunda Gölbaşı Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin yüksek düzeyde girişimcilik potansiyeline sahip olduğu görülmüştür

Özkan, Emsen, Gündoğdu ve Aksu (2003)'de yayınlanan çalışmasında Türkiye'nin en gelişmiş bölgesi olan Marmara Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren işletmeleri birbirleri ile karşılaştırmıştır. Çalışmanın sonuçları doğrultusunda Marmara Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi arasında kapasite kullanımı açısından büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Marmara Bölgesinin kapasite kullanım oranı girişimcilerin ve istihdam edilen çalışan sayısına bağlı olarak yüksek olduğu görülmüştür. Doğu Anadolu Bölgesi girişimcilerin ve istihdam edilen eleman sayısına bağlı olarak kapasite kullanım oranının düşük olduğu tespit edilmiştir.

Gemlik ve Kırac (2013)'de yayınlanan çalışmasında Marmara Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencilerin bir girişimci olması gereken özellikleri taşıyıp taşımadıklarını incelemişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %57 kız öğrencilerden, %43 erkek öğrencilerden olmak üzere toplam 212 öğrenci katılmıştır. Çalışmanın sonuçları doğrultusunda araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir kısmının

girişimci özelikleri taşıdığı görülmüştür. Ancak bu girişimci öğrencilerin yalnızca çok küçük bir kısmının kendi işlerinde çalışmak istediği tespit edilmiştir.

Patır ve Karahan (2010)'de yayınlanan çalışmasında İnönü  niversitesi  ğrencileri arasında potansiyel girişimcileri ve bu girişimcilerin profilleri özelikleri incelenmiştir. Araştırmaya katılan 235  ğrenci basit rastgele örneklem ile seçilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler 4'  demografik ve 33'  girişimcilik olmak üzere toplam 37 sorudan oluşan anket yardımıyla elde edilmiştir. Genel olarak çalışma sonuçları incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir kısmının girişimcilik yeteneğine sahip olduğu tespit edilmiştir

Türkiye'de Girişimcilik Ekosistemini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde gerek karmaşık verilerin değerlendirilmesi gerekse bu değerlendirmeler sonucunda en doğru sonuca varılmasını sağlaması bakımından, çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri olan TOPSIS ( deal üzümlere Yakınlık Yoluyla Tercihlerin Sıralanması Tekniği) ve VIKOR ( ok Kriterli Eniyileme ve Uzlaşık  z m) yöntemleri birlikte kullanılmıştır.

TOPSIS Yöntemi

TOPSIS yöntemi 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından literatüre sokulmuştur. Yöntem temelinde eldeki alternatifler arasından en iyi seçimin yapılmasına imkân tanıyan çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisidir (Hwang ve Yoon, 1981). TOPSIS karmaşık algoritmalar ve matematiksel modeller içermeyen oldukça basit bir yöntemdir. Yöntemin aşamaları sırasıyla; karar matrisinin oluşturulması, normalize matrisin elde edilmesi, ağırlıklandırılmış normalize matrisin elde edilmesi, ideal ve negatif ideal  z m değerlerinin elde edilmesi, ideal ve negatif ideal noktalara olan uzaklık değerlerinin elde edilmesi ve ideal  z me göreli yakınlığın hesaplanması şeklinde dir.

Koçak (2016)  alışmasında yöntemin aşamalarının matematiksel olarak gösterimi aşağıda sunulmuştur. Buna göre;

Aşama 1. X_{ij} , matrisinin satırlarında alternatifler ve matrisin sütunlarında ise kriterler yer alır. Böylece $m \times n$ boyutunda karar matrisi elde edilir.

$$X_{ij} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \begin{matrix} m \\ x \\ n \end{matrix} \quad (1)$$

Aşama 2. Birinci eşitlikte oluşturulan karar matrisi (2) nolu eşitlik kullanılarak normalize hale getirilir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}}, \quad (i = 1, 2, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, n) \quad (2)$$

$$R = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (3)$$

Aşama 3. Modeli oluşturan karar verici tarafından tüm kriter ağırlıkları (w_j) belirlenir. ($\sum_{j=1}^n w_j = 1$) (3) nolu eşitlikte gösterilen normalize edilmiş karar matrisindeki her bir eleman (4) nolu eşitlikte verildiği gibi kriter ağırlığıyla çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin elde edilir.

$$V_{ij} = W_j \times R_{ij} \quad (i = 1, 2, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, n) \quad (4)$$

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (i = 1, 2, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, n) \quad (5)$$

Aşama 4. (5) nolu eşitlikte belirlenen matris elemanları kullanılarak pozitif (A_i^+) ve negatif (A_i^-) ideal çözüm değerleri bulunur.

$$A_i^+ = \{v_1^+, v_2^+, \dots, v_n^+\}$$

$$= \{ (\max_i v_{ij} | j \in J_1), (\min_i v_{ij} | j \in J_2) \quad | \quad i=1, \dots, m\}$$

(6)

$$A_i^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$$

$$= \{ (\min_i v_{ij} | j \in J_1), (\max_i v_{ij} | j \in J_2) \quad | \quad i=1, \dots, m\}$$

(7)

(6) ve (7) nolu eşitliklerde J_1 , fayda kriterini ve J_2 maliyet kriterini göstermektedir.

Aşama 5. Her alternatif tek tek için pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözümünden uzaklıklar bulunur.

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2} \quad (i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n)$$

(8)

$$d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n)$$

(9)

Aşama 6. Her bir alternatif için tek tek yakınlık katsayısı [CC_i (Closeness Coefficient)] bulunur.

$$CC_i = \frac{d_i^-}{d_i^- + d_i^+} \quad (i = 1, 2, \dots, m)$$

(10)

Aşama 7. Son aşamada (10) nolu eşitlikte bulunan CC_i değerleri karşılaştırılır. Bu karşılaştırma sonucunda alternatiflerin sıraları belirlenir. Sonuçta seçim için yakınlık katsayısı büyük olan alternatif alınır.

VIKOR Yöntemi

VIKOR yöntemi, 2004 yılında Opricovic ve Tzeng tarafından kullanılmaya başlanmıştır. VIKOR yöntemi, uzlaşık bir sıralama belirlemeyi ve belirtilen ağırlıklar altında uzlaşık çözüme ulaşmayı sağlayan amaçlanmış bir yöntemdir. Yöntemin temelinde, alternatifler çerçevesinde ve değerlendirme kriterleri kapsamında bir uzlaşık çözümün oluşturulması vardır. Bu uzlaşık çözüm, ideal çözüme en yakın olan çözümdür. Yöntemde, alternatifler için çok kriterli sıralama indeksi

oluşturarak, belirli koşullar kapsamında İdeal alternatife yakınlık değerleri karşılaştırılarak ideal çözüme en yakın kararın uzlaşık sıralamaya verilmesi söz konusudur. Yöntemin aşamaları kısaca her bir değerlendirme kriteri için en iyi (f_i^+) ve en kötü (f_i^-) değerler belirlenmesi, her bir değerlendirme birimi için S_j ve R_j değerleri hesaplanması, her bir değerlendirme birimi için Q_j değerleri hesaplanması, hesaplanan Q_j , S_j , R_j değerleri sıralanması, sıralama içinden en küçük Q_j değerine sahip değerlendirme birimi, alternatif grubu içerisindeki en iyi seçenek olarak ifade edilmesi şeklinde sıralanabilir. Elde edilen sonucun geçerli kabul edilebilmesi için iki koşul sağlanması gereklidir. Ancak bu şekilde minimum Q değerine sahip alternatif, en iyi veya en uygun olarak nitelendirilebilir.

Yöntemin aşamaları (Opricovic ve Tzeng, 2004: 447) tarafından aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Buna göre;

Aşama 1. Karar matrisin f_{ij} satırlarında kriterler, sütunlarında alternatifler yer alır.

Aşama 2. Karar matrisi içinde tüm kriter fonksiyonlarının en iyi f_i^+ ve en kötü f_i^- ($i = 1, 2, \dots, n$ için) değerleri hesaplanır.

$$\text{Eğer } i. \text{ fonksiyon fayda ise: } f_i^+ = \max_j f_{ij}, \quad f_i^- = \min_j f_{ij} \quad (11)$$

$$\text{Eğer } i. \text{ fonksiyon maliyet ise: } f_i^+ = \min_j f_{ij}, \quad f_i^- = \max_j f_{ij} \quad (12)$$

Aşama 3. (11) ve (12) nolu eşitlikler aracılığıyla S_j ve R_j değerleri hesaplanır ($j = 1, 2, \dots, j$).

$$S_j = \sum_{i=1}^n w_i (f_i^+ - f_{ij}) / (f_i^+ - f_i^-) \quad (13)$$

$$R_j = \max_i [w_i (f_i^+ - f_{ij}) / (f_i^+ - f_i^-)] \quad (14)$$

(13) ve (14) nolu eşitlikte gösterilen w_i , kriterlerin nispi önemlerini belirten ağırlıkları göstermektedir.

Aşama 4. Bu aşamada S^+, S^-, R^+, R^- ve Q_j değerleri hesaplanır ($j = 1, 2, \dots, J$).

$$Q_j = v (S_j - S^+) / (S^- - S^+) + (1 - v)(R_j - R^+) / (R^- - R^+) \quad (15)$$

$$S^+ = \min_j S_j \quad \text{ve} \quad S^- = \max_j S_j \quad (16)$$

$$R^+ = \min_j R_j \quad \text{ve} \quad R^- = \max_j R_j \quad (17)$$

(15) nolu eşitlikte v maksimum grup faydası stratejisinin ağırlığını ve $(1-v)$ ise bireysel pişmanlığın ağırlığını göstermektedir.

Aşama 5. (15), (16) ve (17) nolu eşitlikler ile elde edilen S , R ve Q değerleri kendi içinde küçükten büyüğe doğru sıralanır.

Aşama 6. a' uzlaşık çözümü için Q_i indeksi kullanılarak belirlenen çözüm iki koşul sağlaması gereklidir.

C1. “Kabul edilebilir avantaj”:

(18)

$$Q(a'') - Q(a') \geq DQ$$

a'' , Q sıralama listesindeki ikinci sıradaki alternatifi gösterir.

$DQ = \frac{1}{m-1}$, (m alternatiflerin sayısıdır ve eğer $m \leq 4$ ise $DQ = 0.25$ olur.)

C2. “Karar vermede kabul edilebilir istikrar”:
(19)

a' alternatifi, S ve/veya R sıralama listesine göre sıralanan en iyi alternatiftir. Ancak bu şartlardan bir tanesi bile sağlanamazsa uzlaşık çözümler kümesi önerilir. Bunlar sırasıyla;

- Eğer sadece C2 şartı sağlanamazsa a' ve a'' alternatifleri,
- Eğer sadece C1 şartı sağlanmazsa $a', a'', \dots, a^{(M)}$ alternatifleri;
 $a^{(M)}$ en büyük M için $Q(a^{(M)}) - Q(a^{(M)}) < DQ$ ilişkisi ile belirlenir.

Eğer 1. koşul sağlanamıyorsa ve $(a^{(M)}) - Q(a^{(M)}) < DQ$ ise $a^{(m)}$ ve a' benzer uzlaşık çözümlerdir. Uzlaşık çözümler $a', a'', \dots, a^{(m)}$ benzer olduğundan, a' karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip değildir. Eğer 2. koşul sağlanamıyorsa a' karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olmasına rağmen karar vermede istikrar yoktur. Bu nedenle a' ve a'' nin uzlaşık çözümü aynıdır.

Aşama 7. (18) ve (19) nolu eşitliklerden elde edilen değerler içinden Q değeri en küçük olan alternatif en iyi alternatif olarak belirlenir.

Veriler

Ülkemizde girişimcilerin finansman ihtiyaçlarını çoğunlukla öz kaynaklarla sağladıkları ve dış kaynak kullanımına gitmedikleri görülmektedir. Ticaret ve Sanayi Odaları, üyelerinin mesleki sorunlarını çözümlmek amacıyla araştırmalar yapmak ve bunları yayınlamak, eğitim seminerleri ve paneller düzenlemek, üyelerinin sorunlarını ilgili mercilere iletmek gibi hizmetleri vermektedir. Ülke kalkınması için girişimci sayısının artırılması gereklidir. TOBB Genç Girişimciler Kurulu ve TOBB Kadın Girişimciler Kurulu girişimci ruhunun gelişmesi için faaliyetlerini sürdürmektedir. Çalışmada kullanılan değişkenler TOBB'un girişimcilik ekosistemini geliştirmek amacıyla ölçülebilen verilerdir. Tablo 1'de çalışmada kullanılan değişkenler verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Veri Seti

Sanayi ve Ticaret Oda ve Borsa Sayısı	Oda ve Borsalar tarafından Tamamlanmış Proje sayısı
Oda ve Borsalara Toplam Üye Sayısı	Oda ve Borsalar tarafından Devam Eden Proje sayısı
Oda ve Borsaların Güncel bir	Aktif Olan Kadın Girişimciler

Web Sayfası Var mı?	Kurulu
Oda ve Borsaların İhraç Yapan Üye Sayısı	Aktif Olan Genç Girişimciler Kurulu

Bulgular

Çalışmanın bu aşamasında yukarıda detayları açıklanmış olan iki yöntemin çözümleri raporlanmıştır. İlk olarak TOPSIS yöntemi sonuçları daha sonra ise VIKOR yöntemi sonuçları verilecektir.

Tablo 2. Normalize Karar Matrisi Tablo 3. Ağırlıklandırılmış Karar Matrisi

İller / Alternatifler	Kriter 1	Kriter 2	Kriter 3	Kriter 4	Kriter 5	K
Adana	0.1364	0.0481	0.1270	0.2951	0.3052	0
Adıyaman	0.0390	0.0065	0.1270	0.0207	0.1249	0
Afyonkarahisar	0.1753	0.0107	0.1270	0.0000	0.3468	0
Ağrı	0.0390	0.0035	0.0000	0.0000	0.0000	0
Amasya	0.0779	0.0033	0.1270	0.0074	0.0000	0
Ankara	0.1948	0.2812	0.1270	0.0000	0.0000	0
Antalya	0.1169	0.0000	0.1270	0.0000	0.0000	0
Artvin	0.0779	0.0014	0.1270	0.0000	0.0000	0
Aydın	0.1753	0.0152	0.1270	0.0207	0.0000	0
Balıkesir	0.2727	0.0126	0.1270	0.0376	0.0000	0
Bilecik	0.0390	0.0032	0.1270	0.0604	0.0416	0
Bingöl	0.0395	0.0041	0.1270	0.0042	0.0000	0
Bitis	0.0390	0.0018	0.0000	0.0000	0.2358	0
Bolu	0.0390	0.0059	0.1270	0.0222	0.0139	0
Burdur	0.0584	0.0053	0.1270	0.0662	0.0000	0
Bursa	0.2533	0.0655	0.1270	0.0000	0.0000	0
Canakkale	0.0974	0.0117	0.0000	0.0111	0.0000	0
Canlı	0.0390	0.0034	0.1270	0.0000	0.0000	0
Çorum	0.1169	0.0097	0.1270	0.0000	0.0000	0
Denizli	0.1358	0.0306	0.1270	0.1629	0.0000	0
Dişarbakır	0.0390	0.0229	0.0000	0.0000	0.0000	0
Edirne	0.1364	0.0064	0.1270	0.0164	0.0000	0
Elaşır	0.0390	0.0114	0.0000	0.0000	0.0000	0
Erzincan	0.0390	0.0054	0.1270	0.0042	0.0000	0
Erzurum	0.0779	0.0113	0.1270	0.0270	0.0000	0
Eskişehir	0.0584	0.0284	0.1270	0.0000	0.2358	0
Gaziantep	0.1169	0.0394	0.1270	0.0000	0.0000	0
Giresun	0.0584	0.0062	0.1270	0.0000	0.0000	0
Gümüşhane	0.0390	0.0012	0.1270	0.0000	0.2913	0
Hakkâri	0.0390	0.0022	0.0000	0.0000	0.0000	0
Hatay	0.1753	0.0138	0.1270	0.4725	0.1942	0
İsparta	0.0584	0.0094	0.1270	0.0683	0.1387	0
İçel (Merkez)	0.1753	0.0345	0.1270	0.0000	0.0000	0
İstanbul	0.1753	0.1854	0.1270	0.0000	0.0000	0
İzmir	0.2533	0.1393	0.1270	0.0000	0.0000	0
Kars	0.0390	0.0055	0.1270	0.0021	0.0000	0
Kastamonu	0.0974	0.0040	0.0000	0.0000	0.0000	0
Kayseri	0.1169	0.0390	0.0000	0.0000	0.0832	0
Kırşehir	0.1364	0.0036	0.1270	0.0207	0.0000	0
Kırşehir	0.0779	0.0033	0.1270	0.0053	0.0277	0
Kocaeli	0.0779	0.0244	0.1270	0.0000	0.0694	0
Konya	0.3312	0.0458	0.1270	0.1775	0.0000	0
Kütahya	0.0974	0.0070	0.1270	0.0471	0.0000	0
Malatya	0.0390	0.0134	0.1270	0.0811	0.0000	0
Manisa	0.2533	0.0161	0.1270	0.0000	0.0000	0
Rahmanmaraş	0.0779	0.0146	0.1270	0.0000	0.2220	0
Mardin	0.0974	0.0041	0.1270	0.0535	0.0000	0
Muğla	0.1169	0.0124	0.1270	0.0000	0.0694	0
Osmanlı	0.0390	0.0038	0.0000	0.0000	0.0000	0
Neveşehir	0.0584	0.0069	0.1270	0.0000	0.0277	0
Niğde	0.0584	0.0041	0.1270	0.0196	0.0000	0
Ordu	0.0974	0.0067	0.1270	0.0000	0.0000	0
Rize	0.0974	0.0048	0.1270	0.0498	0.1803	0
Sakarya	0.0779	0.0246	0.1270	0.0000	0.0000	0
Samsun	0.0974	0.0157	0.1270	0.0927	0.0000	0
Sart	0.0390	0.0026	0.1270	0.0000	0.0000	0
Sinop	0.0390	0.0020	0.1270	0.0164	0.0000	0
Sivas	0.0390	0.0136	0.0000	0.0000	0.0000	0
Tekirdağ	0.1753	0.0076	0.1270	0.0000	0.0000	0
Tokat	0.1364	0.0048	0.0000	0.0000	0.0000	0
Trabzon	0.0584	0.0152	0.1270	0.1769	0.6520	0
Tunceli	0.0390	0.0013	0.0000	0.0000	0.0000	0
Sanliurfa	0.0779	0.0186	0.1270	0.0265	0.1526	0
Uşak	0.0584	0.0069	0.0000	0.0000	0.0000	0
Van	0.0584	0.0158	0.1270	0.0000	0.0000	0
Yozgat	0.1558	0.0042	0.1270	0.0127	0.0000	0
Zonguldak	0.0390	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0
Aksaray	0.0390	0.0077	0.0000	0.0000	0.0000	0
Bayburt	0.0390	0.0012	0.0000	0.0000	0.0000	0
Karaman	0.0390	0.0061	0.0000	0.0000	0.0000	0
Kırıkkale	0.0779	0.0049	0.0000	0.0000	0.0000	0
Batman	0.0390	0.0075	0.1270	0.0000	0.0000	0
Sinik	0.0390	0.0052	0.0000	0.0000	0.0000	0
Bartın	0.0390	0.0033	0.1270	0.0000	0.0000	0
Arslahan	0.0390	0.0012	0.0000	0.0000	0.0000	0
İğdir	0.0390	0.0035	0.0000	0.0000	0.0000	0
Yalova	0.0390	0.0082	0.1270	0.0000	0.0000	0
Karabük	0.0390	0.0045	0.1270	0.0000	0.0000	0
Kilis	0.0390	0.0022	0.1270	0.0000	0.0000	0
Osmaniye	0.0779	0.0061	0.1270	0.0000	0.0000	0
Düzce	0.0584	0.0085	0.1270	0.0000	0.0000	0

İller / Alternatifler	Kriter 1	Kriter 2	Kriter 3	Kriter 4	Kriter 5	K
Adana	0.0205	0.0074	0.0127	0.0443	0.0458	0
Adıyaman	0.0058	0.0010	0.0127	0.0044	0.0187	0
Afyonkarahisar	0.0263	0.0016	0.0127	0.0000	0.0520	0
Ağrı	0.0058	0.0005	0.0000	0.0000	0.0000	0
Amasya	0.0117	0.0005	0.0127	0.0011	0.0000	0
Ankara	0.0292	0.0422	0.0127	0.0000	0.0000	0
Antalya	0.0175	0.0013	0.0127	0.0000	0.0000	0
Artvin	0.0117	0.0002	0.0127	0.0000	0.0000	0
Aydın	0.0263	0.0023	0.0127	0.0031	0.0000	0
Balıkesir	0.0459	0.0019	0.0127	0.0000	0.0000	0
Bilecik	0.0058	0.0005	0.0127	0.0091	0.0062	0
Bingöl	0.0025	0.0006	0.0127	0.0006	0.0000	0
Bitlis	0.0058	0.0013	0.0000	0.0000	0.0000	0
Bolu	0.0058	0.0009	0.0127	0.0033	0.0021	0
Burdur	0.0088	0.0008	0.0127	0.0099	0.0000	0
Bursa	0.0380	0.0098	0.0127	0.0000	0.0000	0
Canakkale	0.0146	0.0018	0.0000	0.0017	0.0000	0
Canlı	0.0058	0.0005	0.0127	0.0000	0.0000	0
Çorum	0.0175	0.0015	0.0127	0.0000	0.0000	0
Denizli	0.0234	0.0046	0.0127	0.1144	0.0000	0
Dişarbakır	0.0058	0.0034	0.0000	0.0000	0.0000	0
Edirne	0.0205	0.0010	0.0127	0.0025	0.0000	0
Elaşır	0.0058	0.0017	0.0000	0.0000	0.0000	0
Erzincan	0.0058	0.0008	0.0127	0.0006	0.0000	0
Erzurum	0.0117	0.0012	0.0127	0.0041	0.0000	0
Eskişehir	0.0088	0.0044	0.0127	0.0000	0.0354	0
Gaziantep	0.0175	0.0059	0.0127	0.0000	0.0000	0
Giresun	0.0088	0.0009	0.0127	0.0000	0.0000	0
Gümüşhane	0.0058	0.0002	0.0127	0.0000	0.0437	0
Hakkâri	0.0058	0.0003	0.0000	0.0000	0.0000	0
Hatay	0.0263	0.0021	0.0127	0.0709	0.0291	0
İsparta	0.0088	0.0014	0.0127	0.0103	0.0208	0
İçel (Merkez)	0.0263	0.0051	0.0127	0.0000	0.0000	0
İstanbul	0.0117	0.1403	0.0127	0.0000	0.0000	0
İzmir	0.0380	0.0209	0.0127	0.0000	0.0000	0
Kars	0.0058	0.0008	0.0127	0.0003	0.0000	0
Kastamonu	0.0146	0.0006	0.0000	0.0000	0.0000	0
Kayseri	0.0175	0.0053	0.0000	0.0000	0.0125	0
Kırşehir	0.0205	0.0005	0.0127	0.0044	0.0000	0
Kırşehir	0.0117	0.0005	0.0127	0.0008	0.0042	0
Kocaeli	0.0117	0.0000	0.0127	0.0000	0.0104	0
Konya	0.0497	0.0069	0.0127	0.0266	0.0000	0
Kütahya	0.0146	0.0010	0.0127	0.0021	0.0000	0
Malatya	0.0058	0.0010	0.0127	0.0122	0.0000	0
Manisa	0.0380	0.0024	0.0127	0.0000	0.0000	0
Rahmanmaraş	0.0117	0.0022	0.0127	0.0000	0.0333	0
Mardin	0.0146	0.0006	0.0127	0.0080	0.0000	0
Muğla	0.0175	0.0019	0.0127	0.0000	0.0104	0
Neveşehir	0.0088	0.0010	0.0127	0.0000	0.0042	0
Niğde	0.0088	0.0006	0.0127	0.0029	0.0000	0
Ordu	0.0146	0.0010	0.0127	0.0000	0.0000	0
Rize	0.0146	0.0007	0.0127	0.0075	0.0271	0
Sakarya	0.0117	0.0000	0.0127	0.0000	0.0000	0
Samsun	0.0292	0.0024	0.0127	0.0139	0.0000	0
Sart	0.0025	0.0004	0.0127	0.0000	0.0000	0
Sinop	0.0058	0.0003	0.0127	0.0025	0.0000	0
Sivas	0.0058	0.0020	0.0000	0.0000	0.0000	0
Tekirdağ	0.0263	0.0011	0.0127	0.0000	0.0000	0
Tokat	0.0205	0.0007	0.0000	0.0000	0.0000	0
Trabzon	0.0088	0.0023	0.0127	0.0265	0.0978	0
Tunceli	0.0025	0.0002	0.0000	0.0000	0.0000	0
Sanliurfa	0.0117	0.0028	0.0127	0.0040	0.0229	0
Uşak	0.0088	0.0010	0.0127	0.0000	0.0000	0
Van	0.0088	0.0024	0.0127	0.0000	0.0000	0
Yozgat	0.0234	0.0006	0.0127	0.0019	0.0000	0
Zonguldak	0.0058	0.00146	0.0000	0.0000	0.0000	0
Aksaray	0.0058	0.0011	0.0000	0.0000	0.0000	0
Bayburt	0.0025	0.0002	0.0000	0.0000	0.0000	0
Karaman	0.0058	0.0021	0.0000	0.0000	0.0029	0
Kırıkkale	0.0117	0.0007	0.0000	0.0000	0.0000	0
Batman	0.0058	0.0011	0.0127	0.0000	0.0000	0
Sinik	0.0058	0.0005	0.0000	0.0000	0.0000	0
Bartın	0.0025	0.0005	0.0127	0.0000	0.0000	0
Arslahan	0.0025	0.0002	0.0000	0.0000	0.0000	0
İğdir	0.0058	0.0005	0.0000	0.0000	0.0000	0
Yalova	0.0025	0.0012	0.0127	0.0014	0.0000	0
Karabük	0.0025	0.0003	0.0127	0.0000	0.0000	0
Kilis	0.0025	0.0007	0.0127	0.0000	0.0000	0
Osmaniye	0.0117	0.0009	0.0127	0.0000	0.0000	0
Düzce	0.0088	0.0013	0.0127	0.0060	0.0000	0

(5) nolu eşitlikte gösterilen il bazında elde edilmiş sekiz kriter için ağırlıklandırılmış karar matrisi gösterilmektedir.

Tablo 4. Pozitif ve Negatif En İyi Değerler

Pozitif En İyi Değerler

Kriter 1	Kriter 2	Kriter 3	Kriter 4	Kriter 5	Kriter 6	Kriter 7	Kriter 8
0.0497	0.1403	0.0000	0.1144	0.0978	0.0000	0.0000	0.0000

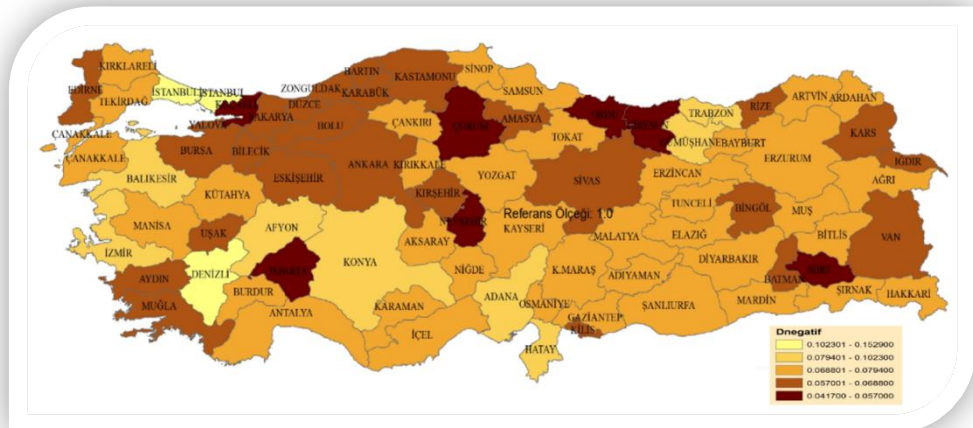
Negatif En İyi Değerler

Kriter 1	Kriter 2	Kriter 3	Kriter 4	Kriter 5	Kriter 6	Kriter 7	Kriter 8
0.0029	0.0002	0.0127	0.0000	0.0000	0.0661	0.0183	0.0189

Tablo 4’de (6) ve (7) nolu eşitliklerde tanımlanan pozitif ve negatif en iyi değerler gösterilmektedir.

Harita 1. Pozitif İdeal Çözümler

Harita 2. Negatif İdeal Çözümler

Harita 1 ve 2’de (8) ve (9) nolu eşitliklerde tanımlanan pozitif ve negatif ideal çözümde uzaklıklar il bazında hesaplanmış ve haritada gösterilmiştir.

Harita 3’de (10) nolu eşitliklerde tanımlanan yakınlık katsayı değerleri il bazında hesaplanmış ve haritada gösterilmiştir.

Yapılan analiz ile topsis yöntemi sıralama sonuçlarına göre; TOBB’un girişimcilik ekosistemini iyileştirmek için yapmış olduğu politika ve uygulamaların en yetersiz kaldığı 10 il sırasıyla; **Kocaeli, Giresun, Isparta, Siirt, Çorum, Nevşehir, Ordu, Zonguldak, Sivas ve Bolu** illeridir.

Buna karşın TOBB’un girişimcilik ekosistemini iyileştirmek için yapmış olduğu politika ve uygulamaların en yeterli katkı yaptığı 10 il sırasıyla; **Balıkesir, Gümüşhane, İzmir, Afyonkarahisar, Konya, Adana, Trabzon, Hatay, Denizli ve İstanbul** illeridir.

Çalışmanın bu aşamasında Tablo 1’de gösterilen veriler ile VIKOR yöntemi kullanılarak çözümleme yapılmıştır.

Tablo 5. Pozitif ve Negatif En İyi Değerler

	En İyi Değerler	En Kötü Değerler
Kriter 1	17	1
Kriter 2	537487	685

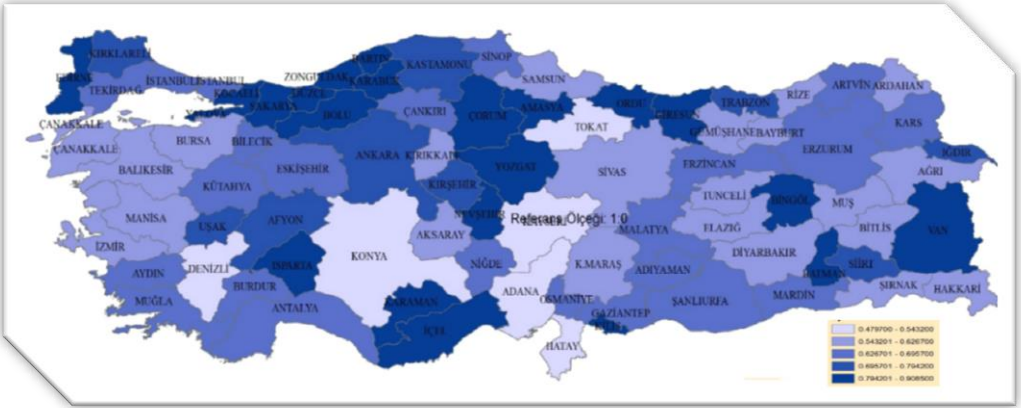
Kriter 3	0	1
Kriter 4	1440	0
Kriter 5	47	0
Kriter 6	0	32
Kriter 7	0	1
Kriter 8	0	1

Tablo 5’de (11) ve (12) nolu eşitliklerde tanımlanan pozitif ve negatif en iyi değerler gösterilmektedir.

Tablo 6. S_{ij} Matrisi

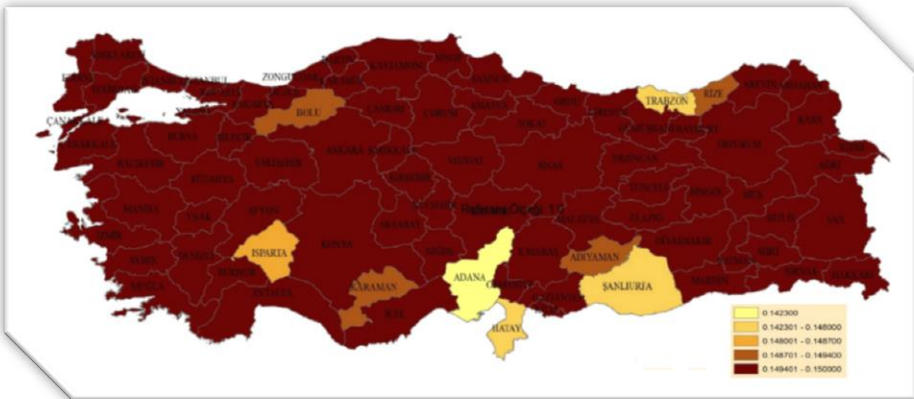
	Aht1	Aht2	Aht3	Aht4	Aht5	Aht6	Aht7	Aht8	Aht9	Aht10	Aht42	Aht43	Aht44	Aht45	Aht46	Aht47	Aht48	Aht49	Aht50	Aht51
Kriter 1	0.094	0.141	0.075	0.141	0.122	0.066	0.103	0.122	0.075	0.028	0.000	0.113	0.141	0.038	0.122	0.113	0.103	0.150	0.131	0.131
Kriter 2	0.142	0.149	0.149	0.150	0.150	0.105	0.138	0.150	0.148	0.148	0.143	0.149	0.148	0.148	0.148	0.150	0.148	0.150	0.149	0.150
Kriter 3	0.100	0.100	0.100	0.000	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.000	0.100	0.100
Kriter 4	0.092	0.144	0.150	0.150	0.149	0.150	0.150	0.150	0.146	0.143	0.115	0.141	0.134	0.150	0.150	0.140	0.150	0.150	0.150	0.146
Kriter 5	0.080	0.121	0.070	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.099	0.150	0.134	0.150	0.144	0.150
Kriter 6	0.028	0.003	0.000	0.000	0.000	0.050	0.000	0.000	0.016	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.006	0.000	0.009	0.000	0.019	0.000
Kriter 7	0.000	0.000	0.100	0.000	0.100	0.100	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.100	0.000
Kriter 8	0.000	0.000	0.100	0.000	0.100	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.100	0.000
	Aht11	Aht12	Aht13	Aht14	Aht15	Aht16	Aht17	Aht18	Aht19	Aht20	Aht53	Aht54	Aht55	Aht56	Aht57	Aht58	Aht59	Aht60	Aht61	Aht62
Kriter 1	0.141	0.150	0.141	0.141	0.131	0.038	0.113	0.141	0.103	0.084	0.113	0.122	0.066	0.150	0.141	0.141	0.075	0.094	0.131	0.150
Kriter 2	0.150	0.150	0.150	0.149	0.149	0.140	0.148	0.150	0.149	0.145	0.149	0.146	0.148	0.150	0.150	0.148	0.149	0.148	0.148	0.150
Kriter 3	0.100	0.100	0.000	0.100	0.100	0.100	0.000	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.000	0.100	0.000	0.100	0.000
Kriter 4	0.138	0.149	0.150	0.146	0.137	0.150	0.148	0.150	0.150	0.000	0.140	0.150	0.132	0.150	0.147	0.150	0.150	0.150	0.115	0.150
Kriter 5	0.140	0.150	0.150	0.147	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.109	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.000	0.150
Kriter 6	0.009	0.000	0.000	0.003	0.003	0.031	0.000	0.000	0.022	0.000	0.016	0.000	0.013	0.031	0.003	0.016	0.006	0.000	0.100	0.000
Kriter 7	0.000	0.100	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.100	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.100	0.000
Kriter 8	0.000	0.100	0.000	0.100	0.000	0.000	0.000	0.000	0.100	0.000	0.000	0.100	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.100	0.000
	Aht21	Aht22	Aht23	Aht24	Aht25	Aht26	Aht27	Aht28	Aht29	Aht30	Aht64	Aht65	Aht66	Aht67	Aht68	Aht69	Aht70	Aht71	Aht72	Aht73
Kriter 1	0.141	0.094	0.141	0.141	0.122	0.131	0.103	0.131	0.141	0.141	0.131	0.131	0.084	0.113	0.141	0.150	0.141	0.122	0.141	0.141
Kriter 2	0.147	0.149	0.148	0.149	0.148	0.146	0.144	0.149	0.150	0.150	0.149	0.148	0.150	0.150	0.149	0.150	0.149	0.149	0.149	0.150
Kriter 3	0.000	0.100	0.000	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.000	0.000	0.100	0.100	0.100	0.000	0.000	0.100	0.000	0.100	0.000
Kriter 4	0.150	0.147	0.150	0.149	0.145	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.148	0.150	0.150	0.150	0.144	0.150	0.150	0.150
Kriter 5	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.096	0.150	0.150	0.083	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.115	0.150	0.150	0.150
Kriter 6	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.031	0.003	0.028	0.003	0.000	0.000	0.000	0.000	0.009	0.000	0.000	0.000	0.003	0.000	0.000
Kriter 7	0.000	0.100	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.100	0.000	0.000	0.100	0.100	0.100	0.100	0.000	0.000	0.100	0.000	0.100	0.000
Kriter 8	0.000	0.100	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.100	0.000	0.000	0.100	0.100	0.100	0.100	0.000	0.000	0.100	0.000	0.100	0.000
	Aht31	Aht32	Aht33	Aht34	Aht35	Aht36	Aht37	Aht38	Aht39	Aht40	Aht75	Aht76	Aht77	Aht78	Aht79	Aht80	Aht81			
Kriter 1	0.075	0.131	0.075	0.122	0.038	0.141	0.113	0.103	0.094	0.122	0.150	0.141	0.150	0.141	0.150	0.122	0.131			
Kriter 2	0.148	0.149	0.145	0.000	0.128	0.149	0.150	0.145	0.150	0.150	0.150	0.150	0.149	0.150	0.150	0.149	0.149			
Kriter 3	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100	0.000	0.000	0.100	0.100	0.000	0.000	0.100	0.100	0.100	0.100	0.100			
Kriter 4	0.057	0.137	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.144	0.149	0.150	0.150	0.150	0.148	0.150	0.150	0.142			
Kriter 5	0.105	0.118	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.131	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150	0.150			
Kriter 6	0.013	0.038	0.000	0.013	0.000	0.006	0.000	0.000	0.000	0.003	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000			
Kriter 7	0.000	0.100	0.100	0.000	0.000	0.000	0.100	0.000	0.100	0.100	0.000	0.100	0.100	0.100	0.100	0.000	0.100			
Kriter 8	0.000	0.100	0.100	0.100	0.000	0.000	0.100	0.000	0.000	0.000	0.000	0.100	0.100	0.100	0.100	0.000	0.100			

Tablo 6’da (13) nolu eşitliklerde tanımlanan S_{ij} değerleri gösterilmektedir.

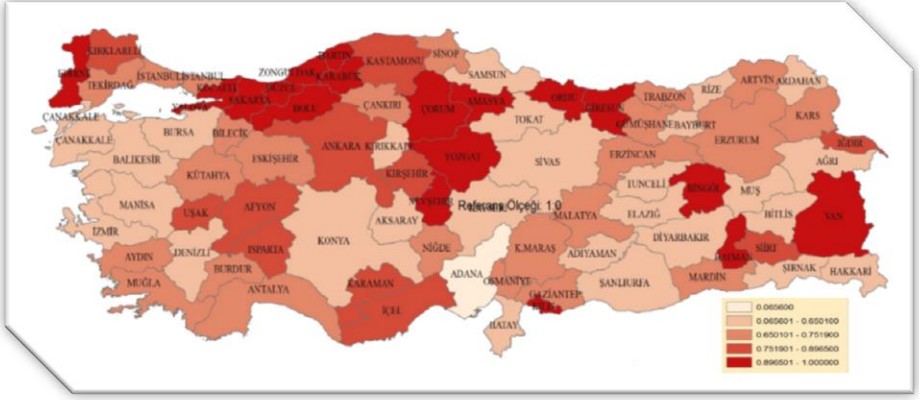
Harita 4. S_j Değerleri

Harita 4’de (16) nolu eşitliklerde tanımlanan S_j değerleri il bazında hesaplanmış ve haritada gösterilmiştir.

Harita 5. R_j Değerleri

Harita 5’de (17) nolu eşitliklerde tanımlanan R_j değerleri il bazında hesaplanmış ve haritada gösterilmiştir.

Harita 6. Q_j Değerleri (Uzlaşık Çözüm – Vikor Sıralama)

Harita 6’da (15) nolu eşitliklerde tanımlanan uzlaşık çözüm değerleri il bazında hesaplanmış ve haritada gösterilmiştir.

Yapılan analiz ile vikor yöntemi sıralama sonuçlarına göre; TOBB’un girişimcilik ekosistemini iyileştirmek için yapmış olduğu politika ve uygulamaların en yetersiz kaldığı 10 il sırasıyla; **Giresun, Kilis, Bartın, Yalova, Bingöl, Nevşehir, Kocaeli, Batman, Karabük ve Van** illeridir.

Buna karşın TOBB’un girişimcilik ekosistemini iyileştirmek için yapmış olduğu politika ve uygulamaların en yeterli katkı yaptığı 10 il sırasıyla; **Balıkesir, İzmir, Çanakkale, Tokat, Kayseri, Konya, Şanlıurfa, Denizli, Hatay ve Adana** illeridir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de girişimcilerin önemli sorunları arasında finansal kaynaklara erişiminin yanında bilgi ve vizyon eksikliği ve bilgi sahibi olanların bilimsel danışmanlık hizmeti alamamaları da bulunmaktadır. Ülkemizde Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) de girişimciliği desteklemek için çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Bu çalışmada il bazında çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS ve VIKOR yöntemleri kullanılarak TOBB’un girişimcilik ekosistemini iyileştirmek için yapmış olduğu politika ve uygulamaların il bazında yansımaları incelenmeye çalışılmıştır.

Her iki yöntemle ortak olarak TOBB’un girişimcilik ekosistemini iyileştirmek için yapmış olduğu politika ve uygulamaların en yetersiz

kaldığı iller; **Giresun, Nevşehir** ve **Kocaeli** illeridir. TOBB'un girişimcilik ekosistemini iyileştirmek için yapmış olduğu politika ve uygulamaların en yeterli katkı yaptığı iller ise; **Balıkesir, İzmir, Konya, Denizli, Hatay** ve **Adana** illeridir.

Hâlihazırda kamu kurumlarının, sivil toplum örgütlerinin ve özel sektör kuruluşlarının girişimcilik konusuna olan ilgileri sayesinde girişimcilik ve yenilik alanında ciddi bir ivme yaşanmaktadır. Bu sayede ekosistemin genişlemesi ve derinleşmesi yönünde faydalı sonuçlar elde edilmektedir. Yaratıcı fikirlerin girişimciliğin özendirilmesi ve kolaylaştırılmasıyla gerçekleşeceği vurgusundan hareketle kamu sektörünün yaratıcı fikirleri teşvik etmesi sağlanmalıdır. Birlikte çalışma alanları, kuluçka merkezleri, hızlandırma programları, teknoloji transfer ofisleri gibi yapıların geliştirilmesi ve desteklenmesi ve fikir değerlendirme merkezleri, fikir bankası, fikir destek ofisi gibi fikirlerin alışverişine ve olgunlaştırılmasına imkan veren yapıların oluşturulması da kurumsal boyutta gerçekleştirilmelidir.

Türkiye'de ya da dünyanın herhangi bir ülkesinde girişimciliği geliştirebilmek için öncelikle sağlıklı bir girişimcilik ekosisteminin inşa edilmesi gerekmektedir. Sağlıklı girişimcilik ekosistemi ise; doğru yasal çerçeve, pazar koşulları, finansmana erişim, gerekli girişimcilik becerilerinin kazandırılması, bilgi ve tecrübe paylaşımı ve girişimciliği destekleyici bir girişimcilik kültüründen geçer. Ülkemizde Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)'de girişimciliği desteklemek için çeşitli faaliyetler yürütmektedir.

KAYNAKÇA

Acs, Z. J., Varga, A., 2005, "Entrepreneurship, Agglomeration and Technological Change", *Small Business Economics*, Volume 24, Issue 3, pp: 323 - 334.

Alpugan, O, Demir, H., Oktay, M. ve Üner, N., 1997, "*İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*", Beta Basımevi, İstanbul, s.261-262.

Bozkurt Çetinkaya, Ö., Kalkan, A., Koyuncu, O., ve Alpaslan, A. M. 2012, Türkiye'de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,1(15). 229 – 274.

Carree, M. A., Thurik, A. R., 2003 "*The Impact of Entrepreneurship on Economic Growth*". In Z. J. Acs & D. B. Audretsch (Eds.), *Handbook of entrepreneurship*. International Handbook Series on Entrepreneurship 5, DOI 10.1007/978-1-4419-1191-9_20.

Duran, H. 2018, Türkiye’de Devletin Girişimcilik Destekleri ve Seçilmiş Bazı Değişkenlerin Yeni Firma Doğum Oranı Üzerine Etkisi. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(1). 68 – 85.

https://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015turkiye_raporu.pdf, Erişim Tarihi: 12.02.2018

http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/n4JRw+GISEP_2015-2018.pdf, Erişim Tarihi: 12.02.2018.

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu Kalk%C4 %B1 nma Plan %C4%B1.pdf>, Erişim Tarihi: 12.02.2018.

Hwang, C. L., Yoon, K. 1981, “Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications, a State of the Art Survey, Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems”, New York: Springer-Verlag, 129.

GEM Global Entrepreneurship Monitor, 2010, Executive Report, <http://www.gemconsortium.org/download/1299426307780/GEM%20GLOBAL%20REPORT%202010rev.pdf>, Erişim tarihi: 12.02.2018.

Gemlik, N., ve Kırış, R. 2013, Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Girişimcilik Özellikleri Üzerine Bir Araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (1). 163 – 170.

Karahan, M., ve Patır, S. 2010, Girişimcilik Eğitimi ve Üniversite Öğrencilerinin girişimcilik Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *İşletme ve Ekonomi Dergisi*, 1 (2). 27 – 44.

Koçak, D., 2016, “ Klasik ve Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Uygulama”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uygulamalı Yöneylem Araştırması Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Mueller Stephen L., Thomas Anisya S., 2001, “Culture and Entrepreneurial Potential: A nine Country Study of Locus of Control and Innovativeness”, *Journal of Business Venturing*, vol. 16, issue 1, pp:51-75.

Oğuztimur, S., ve Seçkin, E. 2018, Bölgesel Gelişmede Bir Araç Olarak Girişimcilik: İl Bazında Girişimcilik Ekosisteminin Ölçümü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (1). 75 – 89.

Opricevic S., Tzeng G. H., 2004, “Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS”, *European Journal of Operational Research*, v:156, pp: 445 - 455.

Özkan, Ş., Emsen, Ö. S., Gündoğdu, F., ve Aksu, H. 2003, Türkiye’de Girişimcilik ve Belirleyicileri: Marmara ve Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi SBS Dergisi*, 58 (4). 145 – 172.

Schumpeter, J. A. 1939, *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, McGraw-Hill Book Company Inc., New York.

Tekin, M. 1998, Girişimcilik Kendi İşini Kurma ve İşletme, Konya.

Uluyol, O. 2013, Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Gölbaşı Meslek Yüksekokulu Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 349 – 372.

Van Praag C. Mirjam, Versloot Peter H., 2007, “What is the Value of Entrepreneurship? A Review of Recent Research” *Small Business Economics*, December, Volume 29, Issue 4, pp: 351–382.

TÜRKİYE'DE BITCOİN SİSTEMİ VE VERGİLENDİRİLMESİ¹

Bitcoin System and Taxation in Turkey

Selçuk BUYRUKOĞLU* & Zeki DOĞAN** & Hüseyin KUTBAY***

*“Ya tutarsa deyip birkaç Bitcoin almak çok da mantıksız değil.
Yeterli sayıda insan bu şekilde düşünürse, bu kendi kendini
gerçekleştiren bir kehanete dönüşür.”*

Satoshi Nakamoto 2009.

1. Giriş

2009 yılında piyasalara çok cüzi bir fiyatla giriş yapan bitcoin günümüz itibariyle oldukça cazip bir seviyeye ulaşmıştır. Gerek fiyatındaki değer artışı gerekse kayıt altına alınamayışı legal ve illegal faaliyetleri bitcoin de bir arada buluşturmuştur. Birçok avantajının yanı sıra bazı dezavantajları da bünyesinde barındıran bitcoin, yatırımcıları kadar devletlerin de dikkatlerini çekmektedir. Özellikle belirli bir bitcoin piyasasının olmayışı ve işlemlerin takip edilemeyişi ülkeleri tedirgin etmektedir. Çünkü illegal sektörler bitcoin aracılığıyla faaliyetlerini daha rahat ve denetimden uzak bir şekilde icra edebilmektedir. Ayrıca devletlerin en önemli gelir kaynağı olan vergiler, bitcoin alım-satım faaliyetlerinin bilinmemesinden ötürü devletin kasasına giremeyecektir. Bir bitcoinin günümüz itibariyle 7.500 dolar civarında olduğu düşünüldüğünde devletin vergilendirme amacıyla yaşamış olduğu kaygı kayda değerdir. Bu çalışmada, öncelikle bitcoine ilişkin teorik bilgilere yer verilecek olup sonrasında bitcoinlerin Türkiye özelinde ne olarak kabul edilebileceği ve nasıl vergilendirileceği hususu üzerinde durulacaktır.

2. Bitcoin'in Tanımı ve İşleyişi

Bitcoin, 2008 yılında Satoshi Nakamoto takma adı altında bir kişi veya grup tarafından geliştirilmiş olup, güven yerine kriptografik kanıtlara dayalı elektronik ödeme sistemi olarak tanımlanmaktadır

¹ Bu çalışma, 4-5 Mayıs 2018 tarihlerinde Adana/Türkiye'de düzenlenmiş olan II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresinde aynı başlıkla sunulmuş olan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi.

** Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Prof. Dr.

*** Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, Dr.

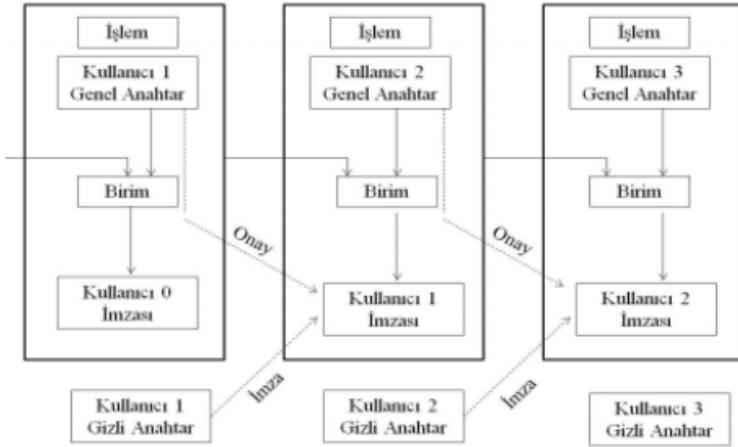
(Nakamoto, 2008). Bitcoinin mucidi, Satoshi Nakamoto'nın isminin gerçek olmamasının ötesinde kendisini büyük teknoloji şirketleri ile ilişkilendirilerek isimdeki "Sa"nın Samsung, "Toshi"nin Toshiba, "Naka"nın Nakamushi ve "Moto"nun da Motorola olduğu söylenmektedir (Sönmez, 2014: 2). Bitcoin, hiçbir merkezi otorite veya ihraççısı olmayan bir elektronik para birimidir (Reid ve Harrigan, 2011: 1319).

Elektronik bir ödeme aracı olarak kullanılan Bitcoin "kripto para" veya "sanal para" olarak da adlandırılmaktadır. Bilindiği üzere geçmişte boncuklar ve deniz kabukları bir ödeme aracı olarak kullanılıyordu. Bugünlerde de aynı mantıkla kısmen altın ve genellikle de para bunların yerine kullanılıyor. Bu teknoloji ve dönüşüm sürecinde Bitcoin'in de aynı fonksiyonu icra ederek yavaş yavaş paranın yerini aldığı görülmektedir; Para Bitcoin ile değiştirilebiliyor, Bitcoin parayla değiştirilebiliyor, Bitcoin fiziksel olan ve olmayan mal ve hizmetlerle değiş tokuş yapılabiliyor (Güldalı, 2017: 35).

Sadece internet erişimi ve bir Bitcoin adresi bulunan herkes dünyanın her yerine Bitcoin gönderebilir ve alabilir. Kullanıcılar, bir bilgisayara veya akıllı telefona uygun bir çevrimdışı yazılım istemcisi kurarak veya çevrimiçi bir hizmet kullanarak bir Bitcoin adresi elde eder. Çevrimiçi veya çevrimdışı olmasına bakılmaksızın, verilerin saklandığı bir elektronik cüzdan oluşturulur (Tan ve Low, 2017: 221). Bitcoinler, eşler arası çalışan (P2P network) bir ağ üzerinde işlem görmektedirler. Bu ağ yapısının en belirgin özelliği, ortamda bir sunucu bilgisayar olmaksızın kendi ağ yapılanmalarını kendilerinin yapabilmesidir (Atık vd., 2015: 249).

Bitcoin'in işleyiş mekanizması bazı safhalara tabidir. Öncelikle, Bitcoin'i alacak kişi adresini gönderim yapacak kişiye iletir. Gönderimi yapacak kişi, bu adresi transfer işleminde alıcı kısmına ekler ve kişisel şifresi ile onay verdikten sonra bütün Bitcoin kullanıcılarının görmesi için yayınlamak alıcıya gönderme işlemini gerçekleştirmiş olur. Bu yayınlamanın sebebi, yapılan işlemin bütün kullanıcılar tarafından kayıt altına alınması ve işlemler üzerinde değişiklikler yapılmasının önlenmesi içindir (Aslantaş Ateş, 2016: 356). Bitcoin'in ana yapısı block chain (Blok Zinciri) olarak adlandırılan, yapılan tüm işlemleri içeren zincir yapısıdır ve herkese açık ve erişilebilir olarak tutulmaktadır. Block chain, tek ve ortak paylaşılan bir işlem geçmişi olarak bulunmaktadır. Block chain yapısında, onaylanmış işlemler bir blok yapısı içerisinde toplanarak zincirin sonuna eklenmektedir (Kuş Khalilov vd., 2017).

Şekil 1: Bitcoin İşlem Şeması

Kaynak: Nakamoto, 2008; Aktaran: Gültekin ve Bulut, 2016: 85.

Şekil 1’den de izlenebileceği gibi Bitcoin sistemi elektronik imzalar zinciri şeklinde bir para oluşturma sistemi olup, her transferde bir önceki ve bir sonraki kullanıcıların onay ve imzalarını istemektedir (Sönmez, 2014: 9).

Aynı Bitcoin’in aynı anda farklı yerlerde kullanımını önlemek için bütün Bitcoin kullanıcılarında, yapılan işlemin bir kopyası bulunur. Kullandığı aynı Bitcoin’i tekrar kullanmak isteyen bir kişinin, bütün Bitcoin kullanıcılarının bilgisayar işlemcilerinden daha büyük bir işlemci gücüne ihtiyacı bulunmaktadır. Gerçekleşen bir Bitcoin işlemi üzerinde değişiklik yapılması imkansız olarak görülmektedir. Çünkü Bitcoin’de her yapılan işlem Bitcoin içine işlenir. Veride değişiklik yapmak isteyen kişinin, önceki işlem sahibinin hesabına girip değişiklik yapması gerekmektedir ve kullanıcılarının kimliklerinin gizli olması bunu imkansızlaştırmaktadır. Kullanıcının yapması gereken, kendisine özel olan kişisel şifresini korumasıdır (Aslantaş Ateş, 2016: 356).

3. Bitcoin’in Özellikleri

Bitcoin’in temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Çarkacıoğlu, 2016: 15-16; Segendorf, 2014: 73; Rotman, 2014: 2; Kara ve Aktaş, 2014; Nishith Desai Associates, 2015: 4; Bains, 2015: 171);

1. *Bitcoin* ağı, merkezi değildir, herhangi bir aracı, yönetici, denetleyici yoktur, uçtan uca birbirine bağlı, gönüllü katılım sağlayan bilgisayarlardan oluşur. Bağlı tüm bilgisayarlar, açık kaynak kodlu, aynı programı çalıştırır, hepsi tüm işlemleri görür, hepsi tüm işlem

geçmişini isterse tutabilir, istedikleri an diğer uçlardan işlem geçmişlerini alabilirler. Bitcoin ödemeleri, bilgisayarlarında, akıllı telefonlarında veya tabletlerinde gerekli yazılımları bulunan herkes arasında yapılabilir. Bu yazılıma cüzdan denir.

2. Dijital itibari paraların işlemlerinde, güvenilen bir aracıya ihtiyaç duyulurken, *Bitcoin*'de aracıya ve güvene ihtiyaç yoktur. Aracılık sisteminin maliyetleri yüksektir ve güvenlik açıklarına gebe dir.

3. *Bitcoin* borç değil, değer taşıyıcıdır. Banka hesaplarındaki paralar, bir tür borç senedidir. Bir hesap, bir bankanın müşterisine olan borcunu temsil eder. *Bitcoin* bir borcu temsil etmez. Banka ve hükümetlerin, banka hesapları üzerindeki kontrol güçleri, *Bitcoin* de yoktur. Hiçbir güç *Bitcoin*'in kullanılmasını engelleyemez, yapılan işlemi geri alamaz.

4. Devletler para arzıyla ve kısıtlamasıyla bankadaki paranın değerini etkileyecek (enflasyon ve deflasyon) mali kararlar alabilirler. Oysa *Bitcoin* arzı üzerinde banka ve devletlerin etkisi yoktur. Bitcoin için döviz kuru, arz ve talebin bir fonksiyonu olarak piyasa tarafından belirlenir. Sisteme dışarıdan para arzı yapılamaz, dolayısıyla enflasyon oluşmaz. Bitcoin, kağıt paranın aksine önceden belirlenmiş bir algoritmaya göre yalnızca 21 milyon oluşturulacaktır.

5. Bitcoin'i elde etmek için üç temel yol vardır:

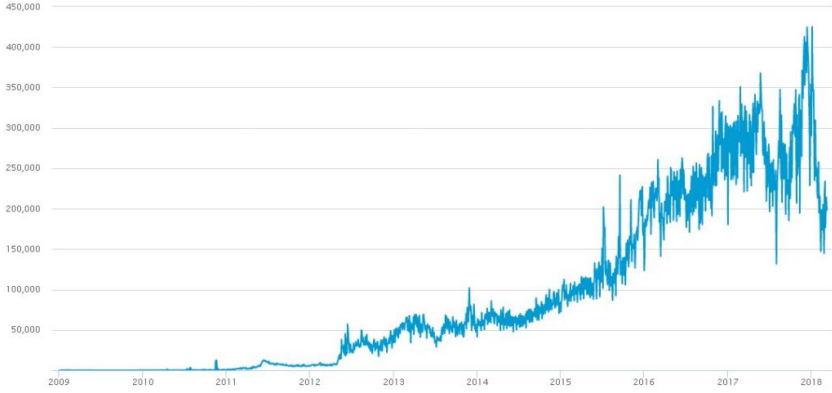
- i. yeni madenler tarama.
- ii. bir borsada alım yapmak ve
- ii. Bitcoin'leri mal ve hizmetler için kabul etmek.

Yeni Bitcoinler ancak algoritmik şifreli yazılımlar marifetiyle gerçekleştirilebiliyor. Yani çok iyi derecede yazılım bilgisine sahip kişilerin 16 haneli şifreleri çözmeleri gerekiyor. Şifre her çözüldüğünde şifreyi çözen kişiye (madenciye) 50 adet Bitcoin hediye ediliyor ancak hediye edilen tutar her seferinde biraz daha azaldığından dolaşıma sunulan Bitcoin sayısı istikrarlı bir seyir izliyor. Şifre çözme işine ise “mining-madencilik” adı veriliyor.

6. İşlemler anonimdir, takma adlarla yapılır. İşlemlerin gerçek kişilerle, kuruluşlarla, banka hesaplarıyla bağlantısı yoktur. İşlemler *Bitcoin* adresleri arasında gerçekleşir. *Bitcoin* adresleri dijital rumuzlardır. Tüm bunlara rağmen, %100 anonimlik mümkün değildir.

7. İşlemler şeffaftır, hızlı ve küreseldir. 2009 yılındaki ilk *Bitcoin* arzından bu yana, tüm işlemler, isteyen herkes tarafından görülebilir. Yapılan işlemler, neredeyse anında tüm dünyadaki bitcoin ağına dağıtılır, makul süre içerisinde de onaylanır. Şekil 2’de 2009 yılından günümüze Bitcoin’e ait işlem verilerine yer verilmiştir.

Şekil 2: Günlük Teyit Edilen Bitcoin İşlemlerinin Sayısı

Kaynak:<https://blockchain.info/stats>, (ET: 18.02.2018)

8. İtibari fiziksel para da işlemlerin hafızası yoktur. *Bitcoin* işlem hafızası ise küresel hesap defteri olan *Blok-Zincir* veritabanlarında tutulur. *Bitcoin* kullanacak birisinin, *Bitcoin* sahibi olup olmadığı, daha önceki kayıtlarına bakılarak karar verilir.

9. İşlemler geri alınamaz. Hiçbir otorite, devlet, kişi, bilgisayar programcısı, hatta sistemi tasarlayanlar dahil, madencinin biri tarafından onaylanıp, diğerlerince de kabul edilmiş ve *Blok-Zincir*'e yazılmış, bir işlemi değiştiremez, geri alamaz.

10. İzin gerektirmez. İşlem yapmak için hiçbir kimseden veya kuruluştan izin alınması gerekmez, hiç kimse işlem yapılmasına engel olamaz.

11. Sistem güvenlidir. Güvenlik matematiksel olarak güvenilirliği ispatlanmış, kriptografik dijital imzalama metotları kullanılarak gerçekleştirilir. Kötü niyetli kişilerin veriler üzerinde manipülasyon yapması, gizli/açık anahtar şifreleme yöntemi kullanılması sebebiyle, mümkün değildir.

4. Bitcoin'in avantaj ve dezavantajları

Sanal para Bitcoin, özellikle 2013 yılından itibaren tüm dünyada ciddi bir artış göstererek dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Bitcoin şimdilik tüm dünya ülkelerinde işlem görmese de gelecekte dünyayı özellikle ekonomik açıdan önemli düzeyde etkileme olasılığı bulunmaktadır. Günümüz koşullarında işlem gören Bitcoin'ler bir takım avantajlarının yanı sıra bir takım dezavantajları bünyesinde barındırmaktadır.

Tablo 1: Bitcoin'in Bazı Avantaj ve Dezavantajları

Avantajlar	Dezavantajlar
Kolay ödeme aracı olması	Elektronik cüzdan
Korunaklılık	Bitcoin fiyatlarındaki dalgalanma
Kullanışlılığı ve maliyetsiz oluşu	İzlenemez-takip edilemez oluşu
Yatırım aracı oluşu	Siber Saldırıları ve Bilgisayar Korsanlığı: "Sanal Banka Soygunu"
Gizlilik	Ekonomik konjonktüre etkisi

Kaynak:Shah vd., 2014: 139; Nishith Desai Associates, 2015:27; Segendorf, 2014:82; Kızıltepe ve Öz, 2016: 94-95; Bozkurt Yüksel, 2015: 201-202'den faydalanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 1'deki Bitcoin'in avantaj ve dezavantajları aşağıdaki şekilde ayrıntılı şekilde ele alınabilir.

Avantajları

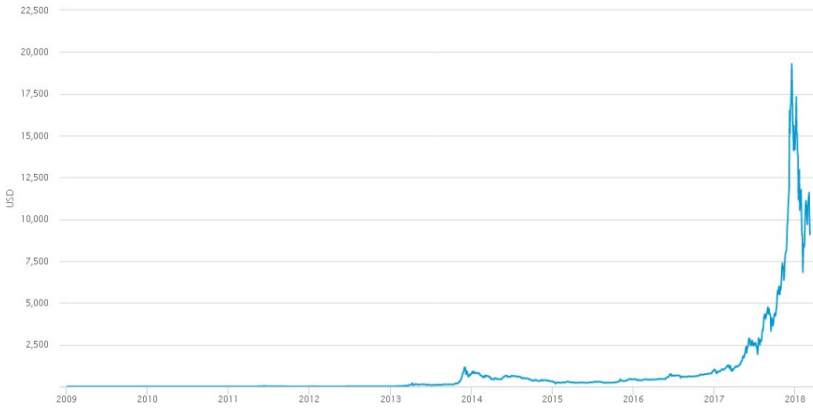
- *Kolay ödeme aracı olması;* Bitcoin ile kolay bir ödeme sistemi getirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, Bitcoin telefonla yapılacak mobil ödemelerin de kolayca yapılmasını sağlamaktadır. İmza atmaya, herhangi bir kartı okutmaya, pin kodu girmeye gerek kalmadan ödeme yapılmasını sağlamaktadır.
- *Korunaklılık;* Bitcoin işlemleri yüksek seviyede kriptografi ile korunmaktadır. Bu nedenle hiç kimse başkasının adına parasını harcayamaz ya da parayı çalamaz.
- *Kullanışlılığı ve maliyetsiz oluşu;* Bitcoin her zaman ve her yerde kullanılabilir. Herhangi bir yer ya da zaman, süre kısıtı bulunmamaktadır. Dünyanın bir noktasından başka bir noktasına Bitcoin transferi yapılabilir. Herhangi bir bankanın işleme dahil olmasına, ücret tahsil edilmesine gerek yoktur. Bazı özel durumlarda ödenmesi gereken küçük meblağdaki ödemeler dışında Bitcoin ile ödeme yapmada ve ödeme kabul etmede herhangi bir ücret tahsil edilmemektedir. Örneğin, işleminizin öncelikli olmasını ve hızla sistemden onay almasını istiyorsanız bunun için ücret ödemeniz gerekir.
- *Yatırım aracı oluşu;* Ödeme aracı olmasının yanı sıra, her geçen gün değerlendirilmesiyle aynı zamanda bir yatırım aracı olarak yerini alması.
- *Gizlilik;* Transferlerin kimliğini ve dolayısıyla şahsi gizliliğinizi ön planda tutan bir transfer aracı olması.

Dezavantajları;

- *Elektronik cüzdan*; Bitcoin'in depolandığı bilgisayarın sabit disk bozulursa, elektronik cüzdan sonsuza dek kaybedilebilir. Kullanıcı bir an içinde çok fazla para kaybedebilir.
- *Bitcoin fiyatlarındaki dalgalanma*; Günümüzde birçok işletme ve tüccarın Bitcoin'i kullanmadan kaçınmalarının en önemli nedenlerinden biri, yeni olması ve Bitcoin değerinin oynaklığının son derece yüksek olmasıdır. Bu durum potansiyel kullanıcıların Bitcoin'i kullanmasını engelleyebilir.

Şekil 3'de 2009 yılından günümüze Bitcoin'in borsadaki fiyatlarına yer verilmiştir.

Şekil 3: Büyük Bitcoin Borsalarında Ortalama Piyasa Fiyatı (USD)

Kaynak: <https://blockchain.info/stats>, (ET: 18.02.2018)

Şekil 3'de de görüldüğü üzere 2013 yılına kadar neredeyse hiçbir değeri olmayan Bitcoin, 2017'nin sonlarında 20.000 dolar sınırına dayanmıştır. 2018 yılının hemen başında ise 7.500 dolar seviyelerine düşmüştür.

- *İzlenemez-takip edilemez oluşu*; Bitcoin işlemlerinin izlenemez oluşu, en büyük dezavantajlarından birisidir. Sadece kapsamlı bir düzenleyici gözetime sahip olmakla kalmayıp aynı zamanda daha az mahremiyet sağlayan geleneksel fiat para birimi ile karşılaştırıldığında, Bitcoin sahtekarlar için daha iyi bir seçenek gibi görünmektedir. Bu durum, paranın terörizm, kara para aklama vb. gibi çeşitli yasadışı amaçlarla kullanılmasına yol açabilir.¹

¹ Amerikan Adalet Bakanlığı yetkilileri Bitcoin'in uyuşturucu ticareti, çocuk pornosu ve büyük çaplı yolsuzluk olayları gibi alanlarda giderek daha çok kullanıldığına tanık olduğunu kaydetmektedir (Sönmez, 2014: 12).

- *Siber Saldırıları ve Bilgisayar Korsanlığı*: “*Sanal Banka Soygunu*”; “Siber hırsızlar”ın saldırıları, zamanın geçişiyle sıklaşmaktadır. Özellikle Bitcoin topluluğu bu tür hırsızlıklardan defalarca etkilenmiştir. Bu durum sadece Bitcoin topluluğunda panik yaratmakla kalmayacak, aynı zamanda para biriminin değerinde de bir azalmaya yol açacaktır. Bu tür bir saldırının en bilindik örneği Mt. Gox şirketinin hacklenmesidir. Bu saldırının sonucunda Bitcoin fiyatı 1.000 dolardan 300 dolara düşmüştür.

- *Ekonomik konjonktüre etkisi*; Ekonomik kriz ve benzeri olağanüstü durumlarda çeşitli politikalar çerçevesinde hükümetler tarafından getirilen parasal sınırlamaların günümüz ekonomilerinde etkilerini giderek kaybedeceği düşünülebilir. Böyle bir durumda vatandaş, bu sınırlamaları aşmak için yaygın bir şekilde kabul gören ve ödeme aracı olarak kullanılabilen Bitcoin ve benzeri sanal varlıklara yönelecektir. Dolayısıyla, bazı durumlarda ekonomi politikaları uygulanırken söz konusu sanal varlıkların da dikkate alınması gerekebilecektir.

5. Bitcoin’in Vergilendirilmesi

Günümüz itibarıyla ülkemizde vergilendirmede ekonomik yaklaşım ilkesi geçerlidir. Yani vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesi neticesinde bu olayın yasal ya da yasa dışı olmasına bakılmaksızın vergilendirme faaliyeti geçerlidir. Örneğin, bir mükellefin kiraladığı bir apartman dairesinde izinsiz olarak kumar oynatması, kumar oynatan açısından ticari kazanç hükmündedir ve gelir vergisi tarhiyatının yapılması gerekmektedir (Tosuner ve Arıkan, 2017: 15). Nitekim, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 9 uncu maddesinde “... Vergiyi doğuran olayın kanunlarla yasak edilmiş bulunması mükellefiyeti ve vergi sorumluluğunu kaldırmaz.” denilmektedir. Bitcoin faaliyetleri sonucunda vergiyi doğuran olayın gerçekleştiği de aşikârdır. Elektronik ticarete işlem satıcının gerçek veya tüzel kişi olmasına göre gelir/kurumlar vergisinin konusuna girmekte, ayrıca bir mal/hizmet söz konusu olduğundan KDV gündeme gelmektedir (Bozdoğanoglu, 2014: 11).

Ancak, Türkiye sınırları içerisinde Bitcoin’in yasal tanımlaması yapılmadığından¹ dolayı vergilendirme işlemi de gerçekleşmemektedir. Bitcoin işlemlerinin vergilendirilmesi açısından esas sorun ise faaliyetlerin izlenemez ve takip edilemez oluşudur. Bu sorun ise vergi idarelerinin bilgi toplama yoluyla çözümlenebilecektir. Gerek ülke içerisindeki kurumlardan gerekse karşılıklı bilgi alışverişi anlaşması

¹ Vergi hukukunda tipleştirme, yasa koyucunun vergiye ilişkin genel soyut kurallar koymasıdır. (Öncel vd. 1985: 35). Bitcoin’e ilişkin soyut hukuk normlarının olmayışı da tipleştirmenin gerçekleşmediği anlamına gelmektedir.

yapılmış olan ülkelerden bilgi alma yoluyla Bitcoin faaliyeti neticesinde doğan gelirler ortaya çıkacaktır.

Bitcoin'in vergilendirilmesi hususu ise vergilendirmede tipleştirmenin gerçekleşmemesi neticesinde şuan için mümkün değildir. Yani, Bitcoin faaliyetlerini vergilendirecek soyut hukuki normların olmayışı bu alanda vergilendirmeyi imkansız kılmaktadır. Çalışmanın buradan sonraki kısımlarında ise Bitcoin'in vergilendirilmesi varsayımlar dahilinde yorumlanacaktır.

Şekil 4: Bitcoin'in Ne Olarak Kabul Edilip Ne Şekilde Vergilendirileceği

Kaynak: <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/bitcoine-vergi-geliyor-maliye-spk-ve-mb-kripto-paralari-inceliyor,riHhA6CgEUqJgGXs7RWlgA>, (ET: 25.02.2018)

Varsayım 1: Bitcoin'in finansal varlık (menkul kıymet) olarak kabul edilmesi;

Normal şartlarda, Bitcoin'inden elde edilecek gelirin menkul kıymet veya diğer sermaye piyasası aracı olarak değerlendirilmesi, değer artışı olarak vergilendirilmesini gerektirmektedir. Ayrıca, Bitcoin'in menkul kıymet olarak kabul edilmesi durumunda gelir vergisi beyannamesi verilmesi ve vergi ödenmesi için kazancın 2018 yılı itibariyle 12.000 TL'yi aşması gerekmektedir. Aksi takdirde vergilendirme işlemi olmayacaktır. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 80. maddesinde elektronik para alım-satım işleminden kaynaklanan gelirler ile hangi mal ve hakların elden çıkarılmasından doğan kazançların "Değer Artışı Kazancı" olarak sınıflandırılacağını açıklamıştır. İlgili madde hükümlerine göre Bitcoin ile ilgili bir işlem yapılmamıştır. Bundan dolayı Bitcoin'in finansal varlık olarak kabul edilmesi durumdan elde edilecek gelirleri gelir vergisine tabi olmayacaktır. Yapılacak yeni düzenlemeler neticesinde 193 sayılı GVK'nun 80. maddesinde Bitcoin'e yer verilirse

ve kazanç 2018 yılı itibariyle 12.000 TL'yi aşarsa elde edilecek kazanç değer artışı kazancı olarak kabul edilip gelir vergisine tabi tutulacaktır.

Varsayım 2: Bitcoin'in para olarak kabul edilmesi;

Literatürdeki genel varsayım Bitcoin'in yabancı bir para birimi olduğu yönündedir. Hesap dönemi sonunda tüzel kişiliğin aktifinde bulunan Bitcoin'in, piyasa değerinin Amerikan Doları cinsinden ifade edilmesi sebebiyle, kripto para birimi olan Bitcoin yabancı paralar gibi değerlemeye tabi tutulmalıdır. Bu bağlamda 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 280. madde hükümleri geçerli olacak ve yabancı paralar borsa rayici ile değerlendirilecektir. Ancak ülkemizde yabancı para borsası olmadığı için mezkûr maddede belirtildiği üzere Maliye Bakanlığınca belirlenecek kur, söz konusu iktisadi kıymetlerin değerlemesine esas teşkil edecektir. Buna rağmen Maliye Bakanlığı tarafından bu şekilde bir kur belirlemesi yapılmadığı için Merkez Bankası'na ilan edilen kurlar dönem sonu değerlemesinde esas alınacaktır. Durum böyle olmasına rağmen Merkez Bankası'na da ilan edilmiş bir Bitcoin alış-satış kuru bulunmamaktadır. Geriye yapılacak tek şey kalmaktadır: “213 Sayılı Vergi Usul Kanununun 289. madde hükümlerine başvurmak” İlgili kanun madde metni şöyledir: “Bu bölümde yazılı olmayan veya yazılı olup da kendi ölçüleriyle değerlendirilmesine imkan bulunmayan iktisadi kıymetler varsa borsa rayici, yoksa mukayyet değerleri, o da yoksa emsal bedeliyle değerlendirilir.” Ülkemizde yabancı para borsası olmadığından Bitcoin maddenin ikinci sırasında yer alan mukayyet değer (bir iktisadi kıymetin muhasebe kayıtlarında gösterilen hesap değeri) ile değerlendirilir. Bu nedenledir ki, dönem sonunda aktifte yer alan Bitcoin'in piyasa arz talep miktarlarına göre belirlenen değerinde ortaya çıkan artış veya azalış için değerlendirme yapılmasına lüzum yoktur. Başka bir ifade ile Bitcoin işlemlerinden elde edilen kazanç ne Gelir Vergisinin ne de Katma Değer Vergisinin konusuna girecektir (Yıldız, 2018: 47-48).

Varsayım 3: Bitcoin'in emtia olarak kabul edilmesi;

Sanal paranın artan kur değerinden yararlanarak al-sat karı elde etmek için kullanılması durumunda, alım satım işlemleri ticari bir organizasyon içerisinde devamlı olarak gerçekleştiriliyor ise GVK hükümlerine göre elde edilen kazancın ticari kazanç olduğu açıktır (Kükrer, 2016: 594). Ticari organizasyon ve devamlılık unsurunun bulunmadığı durumlarda ise elde edilen kazanç arızı kazanç olacaktır (Akyüz, 2017). 2018 yılı itibariyle 27.000 TL'ye kadar olan arızı kazançlar vergiden istisna tutulmuşken, bu tutarı aşan kazançlar vergiye tabi olacaktır. Bitcoin alıp-satan kurumların kazançları kurumlar vergisine tabi iken, işlemlerin Türkiye'de gerçekleştirilmesi koşuluyla Bitcoin teslimleri KDV konusuna girecektir (Kaplanhan, 2018: 118). Ayrıca, Bitcoin alım-

satımına yönelik yapılacak sözleşmeler damga vergisine tabidir (Kükreer, 2016: 591).

6. Sonuç

Vergiye doğuran olayın gerçekleşmesiyle başlayan vergilendirme süreci sonrasında vergi borcunun devlet tarafından hesaplanması, tebliği, tahakkuku ve nihai olarak tahsili ile son bulmaktadır. Bu süreçte vergiye ilişkin faaliyetler ilgili kanunlarda tanımlanmış ve bu kapsamda vergi ortaya çıkmıştır. Vergi hukuku kapsamında ilgili hukuki tanımlamanın kanunlarda yer alması tipleştirme, hukuki tanımlamanın fiiliyata dökülerek gerçekleşmesi ise tipiklik olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de bitcoin faaliyetlerinin vergilendirilmesini esas alan bu çalışmada, temel sorun bitcoin faaliyetlerine ilişkin hukuki tanımlamaların olmayışıdır. Yani, varsayımlar altında bitcoinin finansal varlık, para veya emtia olarak kabul edilmesi devletin vergi geliri elde edebileceği anlamına gelmez. İlgili vergi kanunlarında bitcoin işlemlerinin vergilendirilmesine ilişkin tanımlamasını yapılması tipleştirme kavramını doğuracak ve bitcoin alım-satım faaliyetlerinin gerçekleşmesi neticesinde tipiklik vukuu bularak ve vergilendirme süreci başlayacaktır. Bitcoin borsasının olmayışı, tüm faaliyetlerin yüksek seviyede kriptografik bilgisayarlar tarafından gerçekleştirilmesi de önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bu sisteme dahil olanların sadece kendi faaliyetlerini görebilmesi bu faaliyeti vergi cennetlerinden farklı kılmamaktadır. Vergi cennetleri gibi tüm riski üzerine alan faaliyet sahipleri devlete vergi ödemekten kurtulmaktadır. Bu durum ise vergilendirmede şeffaflık ve açıklık ilkesine ters düşmektedir. Bitcoin ile ilgili temel kanımız, devlet tarafından bitcoinin biran önce kabullenilip vergi kanunlarında ilgili kazanca ilişkin hukuki tanımlamaların yapılmasıdır. Bu husus hem devlet açısından vergi geliri olarak hem de mükellefler arasında eşitlik ilkesi açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır.

KAYNAKÇA

Akyüz, Ş. (2017). Bitcoin İle Yapılan İşlemlerin Vergilendirilmesi, <https://tr.linkedin.com/pulse/bitcoin-ile-yap%C4%B1lan-i%C5%9Flemlerin-vergilendirilmesi-%C5%9Fafak-aky%C3%BCz> (ET:15.02.2018)

Aslantaş Ateş, B. (2016). Kripto Para Birimleri, Bitcoin ve Muhasebesi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 349-366.

Atik, Murat vd.(2015). Kripto Para: Bitcoin ve Döviz Kurları Üzerine Etkileri. Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 6(11), 247-262.

Bains, T. (2015). Bitcoin Digital Currency: A Portend for India’s National Security. CLAWS Journal, Winter, 170-178.

Bozdoğanoglu, B. (2014). Sanal Para Birimi Bitcoin'in Kayıtdışı Ekonomi ile Karapara Faaliyetlerine Etkisi ve Vergilendirilmesi. Mali Hukuk Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 111, 3-18.

Bozkurt Yüksel, A. E. (2015). Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Lından Doları'na Hukuki Bir Bakış. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt:73, Sayı:2, 173-220.

Çarkacıoğlu, A. (2016). Kripto-Para-Bitcoin, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi. Araştırma Raporu.

Güldalı, M. A. (2017). BITCOIN'in Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği Yaklaşımı. Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 351, 34-43.

Gültekin, Y. ve Bulut Y. (2016). Bitcoin Ekonomisi: Bitcoin Eko-Sisteminden Doğan Yeni Sektörler ve Analizi. Adnan Menderes Üniversitesi SBE Dergisi, 3(3): 82-92.

<https://blockchain.info/stats> (ET: 18.02.2018)

Kaplanhan, F. (2018). Kripto Paranın Türk Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi "Bitcoin Örneği". Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 353, 105-123.

Kara, M. S. ve Hurma Aktaş S. (2014). Sanal Parada Tehlikeli Gerçek. E-Yaklaşım, Sayı: 253.

Kızıltepe, F. ve Öz H. (2016), Bitcoin Nedir / Ne Değildir?. Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 331, 90-95.

Kuş Khalilov, M. C., Gündebahar, M., Kurtulmuşlar, İ. (2017). Bitcoin ile Dünya ve Türkiye'deki Dijital Para Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme.19. Akademik Bilişim Konferansı, 8-10 Şubat 2017, Aksaray, <http://ab.org.tr/ab17/bildiri/100.pdf>,

Kükrer, C. (2016). İnternet Ortamında Bazı Faaliyetlerin Kavramsal Tanımları ve Türk Vergi Sistemi Karşısındaki Durumlarının Değerlendirmesi. Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 27, 583-604.

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system, <http://www.bitcoin.org/bitcoin.pdf> (ET: 18.02.2018)

<https://www.ntv.com.tr/teknoloji/bitcoine-vergi-geliyor-maliye-spk-ve-mb-kripto-paralari-inceliyor,riHhA6CgEUqJgGXs7RWlgA> (ET: 25.02.2018)

Nishith Desai Associates (2015). Bitcoins-A Global Perspective Indian Legal and Tax Considerations.

Öncel, M., Çağan, N., Kumrulu A. (1985). Vergi Hukuku, Cilt: 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 548.

Reid, F. ve Harrigan M. (2011). An Analysis of Anonymity in the Bitcoin System, Third Internatiojn Conference on Social Computing (SOCIALCOM). IEEE, 2011, 1318-1326.

Rotman, S. Bitcoin Versus Electronic Money, World Bank.

Segendorf, B. (2014). What is Bitcoin?, Sveriges Riksbank Economic Review, 2014:2, 71-87.

Shah, P., Shah,N., Trivedi H. (2014). Scope of Bitcoins in India. International Journal of Engineering and Technical Research, Volume:2, Issue:10, 138-140.

Sönmez, A. (2014). Sanal Para Bitcoin. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication , 4 (3), 1-14.

Tan, B. S., ve Low, K. Y. (2017). Bitcoin: Its Economics for Financial Reporting. Australian Accounting Review, 27 (2), 220–227.

Tosuner, M. ve A. Zeynep (2017). Türk Vergi Sistemi, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş Baskı, İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Yıldız, Y. (2018). Kripto Paraların (Bitcoin) Vergilendirilmesi. Vergi Raporu Dergisi, Sayı: 221, 43-50.

TÜRK İKTİSAT TARİHİNDE “HALİL İNALCIK” VE “SABRİ ÜLGENER’İN” İKTİSADİ DÜŞÜNCELERİNE KARŞILAŞTIRMALI PERSPEKTİFTEN BAKIŞ

*Comparative Perspective Overview of “Halil İnalcık” and “Sabri
Ülgener’s” Economic Thoughts in The History of Turkish
Economics*

Aslıhan NAKİBOĞLU* & Cevdet Can SARIYILDIZ**

1.Giriş

Tarih oldukça önemli bir disiplindir. Bilimsel anlamda disiplinlerarası kavramlara bakış açısıyla mutlaka fayda üreterek katkıda bulunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde sosyoloji, antropoloji, edebiyat, felsefe, iktisat, ... vb. birçok alanla yakın ilişkiler kurmaktadır. Bu ilişki sayesinde disiplinlerarası bilim ve buna katkıda bulunan bilim adamları karşımıza çıkmaktadır. Türk iktisat tarihi alanı; Türk iktisat tarihini gelişim sürecinde Türkiye’de iktisat tarihi çalışmalarını yönlendiren, özgün düşünceleriyle bu çalışmalara öncülük eden, geleceğe bıraktıkları eşsiz bilimsel sonuçlarıyla katkıda bulunan Türk iktisat tarihi literatürünü zenginleştiren ve dolu dolu bir yayınlar listesi bırakan iki önemli isimle karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde yaşayan Ömer Lütfü Barkan sonrası kuşağın temsilcilerinden biri olan Türkiye’nin iktisat tarihi konusunda da oldukça önemli eserler bırakan ve bu çizgideki çalışmalarını daha sonrasında iktisatçı, sosyolog ve sosyal bilimci olarak devam ettiren bilim dünyasının en parlak isimlerinden biri olan Sabri Fehmi Ülgener olurken ikincisi ise, Osmanlı İmparatorluğu tarihini bütün alanları itibarıyla irdelemeye çalışan Türk iktisat tarihinin uluslararası arenada tanıtımını gerçekleştiren, Türk iktisat tarihi toplantılarının gerçekleşmesini sağlayan günümüzün ottomanisti olarak tanınan Halil İnalcık’tır.

Sabri Ülgener tarih bilimi ve bu bilimin eğitiminin önemine değinirken ülkenin bu konudaki eksiklerini açıklamıştır. Ülgener, Osmanlı İmparatorluğu’nda aslında daha çok sosyal tarihçilik alanına yoğunlaşmıştır. Çalışmalarında hem doğu hem batı bilim insanlarının düşünsel yapılarından etkilenmiştir.

Sabri Ülgener anlayıcı yöntemi daha fazla kullanarak, arşiv kaynaklarına çok fazla yönelmemiştir. Çalışmalarında daha çok ahlak nasihat, fütüvvetnameler, ... vb. edebi türden eserler kullanmıştır.

* (Dr. Öğr. Üyesi); Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

**Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Analizlerinde insana önem vermiştir. Osmanlı - Türk insanın ekonomik tipolojisini oluşturmak için çabalayan Ülgener, zihniyeti temsil eden kaynakları bulmak için çabalamıştır. İktisadi zihniyeti açıklarken arşiv belgesi kullanmaması yüzünden çok fazla eleştiri almıştır. Sabri Ülgener, ele aldığı konulara taraflı yaklaşımdan ziyade eldeki verileri tarihi çevreleyerek açıklamaya çalışmıştır. Türkiye’de çağdaş düşünce tarihinde özgün düşünürlerden biri olan Ülgener, iktisat teorisi ve iktisat sosyolojisi alanında bilime katkıda bulunurken ilerleyen dönemlerinde iktisat sosyolojisi ağırlıklı çalışmalara daha fazla önem vermiştir. Türk iktisat tarihiyle başlayan çalışmalarına gerek alan gerekse saha açısından kullandığı metodolojiyle oldukça fazla katkıda bulunan Ülgener Hoca artık günümüzde benzeri olmayan bütüncül bir metot kullanan bilim insanlarına en güzel örnektir. Disiplinlerarası ilişkiyi elinden geldiğince düzgün çalışmıştır. Bir çalışmanın anlam kazanmasının altında yatan en önemli unsurun bu özellik olduğuna fazlasıyla inanmıştır. Bu bağlamda Ülgener’i ve bilime olan katılarını aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür.

- Ülgener’in Osmanlı Dönemi (özellikle çözülme) iktisadi zihniyeti, iktisadi ahlakı ve iktisat tarihi önemli olurken uzun dönemli analizi daha fazla tercih ettiği görülmektedir.
- Kapitalizmin oluşumu hakkında düşünceleriyle sosyal tarihçilik ve kendine özgü sosyolojik yaklaşımlar oluşturmuştur.(anlaşılır kapitalizm daha net açıklar)
- Werner, Sombart, Max Weber, Henri Pirenne, Ahmet Cevdet Paşa, İbni Haldun, Mevlana, ... vb. düşünürlerden etkilenmiştir.
- Kapitalizmin oluşumu hakkında düşünceleriyle sosyal tarihçilik ve kendine özgü sosyolojik yaklaşımlar oluşturmuştur. Olgular iyi anlaşılırsa kapitalizmin daha net açıklanacağına inanmıştır.
- Ülgener, yaşanmış geçmiş kavramını tarihsel açıdan döngüsel tarih olarak kabul eder ve geleceği bürokrasiye bağlamaz.
- Olaylarda olgulara, zamana ve aralarındaki ilişki seviyesine dikkat edilmesi gerektiğine inanır.
- O’nun için ticaret ve finans kapitalizmi servet birikiminin temel unsurlarıdır.
- İktisadi faaliyet tanımını yapmıştır.
- İhtiyaçların giderilmesi için insanların çevre ve zaman arasındaki çok yönlü ilişkileri toplamı olarak açıklarken inhitat kavramını Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırlarını aşan bir durumu ifade etmek için

kullanmıştır. Çözülme devri aynı zamanda Ülgener'in meşhur "ortaçağlaşma" kavramını yani gerileme devri olarak bilinmektedir.

- Kapitalizmin oluşumunu tasavvuf tek başına engellememiştir.
- Analizlerinde toplumsal sınıflamaya dikkat etmiştir.
- Analizlerinde içsel-dışsal faktörlerin yanı sıra, politik ekonomik, üretim, tüketim, ... vb. birçok unsura yer vermiştir. Bu da çalışmalarında çok nedenli açıklamalara yol açmıştır.
- Coğrafya, edebiyat, din, ahlak, siyaset, ekonomi, ... gibi alanlarda disiplinlerarası ilişkilere yoğunlaşarak bütünsel bir sosyal tarih anlayışını geliştirmiştir. Bunun düşünsel yönünü Pirenne'den almıştır.
- Ülgener, az sayıda veri ve kaynaktan hareket ederek uzun dönemler arasında geçişleri kolayca yaparken geçişlerde de aşırıya kaçmaktadır.
- Çalışmalarında anakronizm göze çarpmaktadır.
- Rasyonelite kullandığı kavramlardan birisidir.
- Makro İktisat İlgisini, Keynes - Hansen mantığında Araştırmıştır. Keynesgil düşünce akımının Türk İktisat biliminde akademik bir zemin üzerinde kullanmasına yardımcı olmuştur.
- Almanya'da çalışan Türk işçilerinin iktisadi ve sosyal durumlarını araştırmıştır.
- Kapitalizmin gelişim teorisini ticari bir model üzerine inşa ederek ve analizini uzun zaman dilimi ve oldukça geniş bir perspektiften alarak çok faktörlü analize başvurmuş ve bu çalışmalarda insanı merkeze alan bir bakış açısıyla çalışmıştır.
- Çalışmalarında Annales okuluna ve düşüncelerine benzer bütünsel bir sosyal tarih anlayışını kullanmıştır.
- Din-ahlak-iktisat arasındaki ilişkiye önem vermiştir.
- Sosyal tarih yaklaşımı içinde farklı teorileri başarıyla sentezlemiştir.
- Türkiye'nin Batı ile karşılaştırmasını yapan Ülgener, geri kalmışlığın sebeplerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Buraya kadar görülmektedir ki Sabri Ülgener yapmış olduğu çalışmalarla insanı sosyal bir varlık olarak algılayarak felsefesine ve iktisadına yerleştirmiştir. Bu açıdan Weber'i fazlasıyla aşan çalışma sonuçlarıyla Türk toplumunun Türk iktisadi tarihinin dönemleri hakkında

aydınlatıcı bilgiler sunmuştur. Bu özelliği O'nun için yayınlarında yer alan ilim dünyasının en parlak yıldızlarından biri hakiki bir alim ve seçkin bir sima deyimini yerinde kullandıklarının da en önemli göstergesi olmuştur.

Halil İncalcık bilim alanına Osmanlı İmparatorluğu üzerine yoğunlaştığı çalışmalarla katkıda bulunmuştur. Türk iktisat tarihinde, 1977 yılında gerçekleştirilen Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi'nde Halil İncalcık Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi ve toplumsal yapısı hakkında değerlendirmelerde bulunarak alanı ile ilgili daha birçok yeni inceleme sahası olduğunu da ifade etmiştir. Halil İncalcık, Türk İktisat Tarihinde Fuat Köprülü'yle başlayan, Ömer Lütfü Barkan'la devam eden çalışma sürecine katkılarıyla temsil ettiği alanı zirveye çıkaran isim olmuştur. Halil İncalcık günümüzün ottomanisti olarak tanımlanmıştır. Çalışmalarında hem Osmanlı İmparatorluğu'nu hem de Osmanlı'nın tarihsel geçmişini de inceleyerek Barkan sonrası gelen iktisat tarihçilerinden olduğunu kanıtlamıştır. Halil İncalcık, Ömer Lütfü Barkan'dan sonra en fazla yayın yapan Türk iktisat tarihçisi olma özelliğini taşımıştır. Halil İncalcık çalışmalarında sistematik bir bütün içinde konuları çalışmıştır. Tarihi olayların zaman ve mekan yapısı içinde o zamanın ve mekanın özellikleri temelinde felsefi sorunlarla sebeplerini bulmak istemiştir. Böylece tarihsel evrimi daha kolay anlamanın mümkün olacağına inanmıştır.

Geçmiş sağlıklı bir şekilde algılamak, problemleri çözmek ve sonuca ulaşmak Halil İncalcık'ın bütüncül bir tarihçi olma sebebidir. Bütün çalışmaları bilgi ve belge temelli olan Halil İncalcık çalışmalarında kurumların da önemini özellikle vurgulamaktadır. Tarih disiplinine vermiş olduğu yön ve kendi metodolojisinin etkisiyle Halil İncalcık aşağıdaki kavramları Türk İktisat Tarihine kazandırmıştır:

- Yaptığı her bir çalışmaya ilave olarak Osmanlı İktisat tarihinde dönemlendirme açısından orijinal olan Economic and Social History of Ottoman State isimli çalışmasını hazırlamıştır.
- Halil İncalcık ve çalışmaları sayesinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (AÜDTCF) iktisat ve sosyal tarih konularında çalışma isteği yükselmiş ve yapılan çalışmalar Türkiye'de diğer üniversitelerde de yayılma imkanı yakalamıştır.
- Osmanlı iktisadi ve sosyal yapısı temel çalışma alanı olup bu alan içerisinde yeni çalışmalara zemin hazırlayan yeni konu başlıkları belirlemiştir. Çalışmalarının arka planına her zaman tarihi yerleştirmiştir.
- Türk iktisat tarihi açısından tarih yazımında sicilleri kullanan en önemli bilim adamı olmuştur.

• Halil İnalçık ve dönemi iktisatçıları en fazla yoğun belge kullanan iktisatçılar olarak karşımıza çıkmaktadır ve arşivciliğin ne kadar önemli olduğunu biz bilim insanlarına göstermiştir.

• Osmanlı İmparatorluğu'nda ıslahatlar üzerine çalışmıştır.

• Gümrükler ve ticaret ağları üzerine çalışmıştır.

• İnalçık tarih bilimine tarihi olayların doğrudan yaşandığı yerleri bizzat görerek değerlendirmek gerektiği düşüncesini Güneydoğu ve Orta Anadolu'ya yapılan gezi programlarıyla örneklemiştir.

• Yayınlarında bu alanda yer alan çeşitli hocaların çalışmalarını eleştirdiği çalışmalar görülmektedir (Mustafa Akdağ).

• Toprak politikası hakkında çalışmalar yapmıştır.

• Osmanlı'da fetih ve fetih sonrası politikalar konusunda çalışma yapmıştır.

• Tanzimat fermanı ve önemi hakkında yayınlar yapmıştır.

• Raiyyet Rüsümü, çift resmi gibi konularda çalışmalar yapmıştır.

• Tanzimat Fermanı ve önemi hakkında yayınlar yapmıştır

• Osmanlı İmparatorluğu'nda şehirlerin ve iktisadi ve sosyal yapılarını ele alan çalışmalarda bulunmuştur.

• Osmanlı imparatorluğunda kanunnameler hakkında yayınlar yapmıştır

• Kapitülasyonlar hakkında çalışmıştır.

• Avrupa düşünce tarihi alanına katkıda bulunan çalışmalar yapmıştır.

• İnalçık'ın arşiv kaynaklarının devletin devamlılığını sağlayan temel kurumlardan biri olduğunu açıklayan yayınları olmuştur.

• Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal evrimi hakkında çalışmalar yapmıştır.

• Ölçü birimleri üzerine çalışmıştır.

• Osmanlı İmparatorluğu'nda vergi, rüşvet, yolsuzluk konularını çalışmıştır.

• Tımar sistemini çalışmıştır.

• Osmanlı İmparatorluğu'nda deniz egemenliğini çalışmıştır.

- Türkiye’de Türk iktisat tarihi çalışmalarında Türkiye’de Osmanlı araştırmaları konusunda çalışmıştır.
- Annales okulu ve temsilcileri üzerine çalışmıştır.(Braudel, Febvre, Bloch)
- Klasik dönem Osmanlı kurumlarını çalışmıştır.
- Türk iktisat tarihinde kendinden önce ve sonra gelen isimler ve düşüncelerini araştırdığı çalışmaları olmuştur.
- Osmanlı İmparatorluğu’nda istatistik kullanımı ile ilgili yayınlar yapmıştır.
- Halil İnalcık’ın çalışmalarına ulaşmak kolay olduğu için yazarın tarih felsefesi anlayışı yayınları incelediğinde rahatlıkla görülmektedir.
- Osmanlı İmparatorluğu’nda hukuk ve devlet algısını incelemiştir.
- Hermenötik yöntemini kullanmış ve yaygınlaşmasını sağlamıştır.
- Tarihsel metodolojiyi en güzel şekliyle kullanmıştır.
- Karşılaştırılmalı perspektiften kavramlara, olaylara bakmayı tercih etmiştir.
- Çalışmalarında öngörüye önem vermiştir.
- Çalışmalarında disiplinlerarası bir metot kullanmıştır.

Türk İktisat tarihini zirveye çıkaran Halil İnalcık ve Türkiye’nin yetiştirdiği çok önemli İktisatçı, sosyolog ve sosyal bilimciden biri olan Sabri Ülgener’in Türkiye’de bir disiplin olarak tanımlanan iktisat tarihi alanının geçirdiği tarihsel serüvene oldukça fazla katkıda bulunmuş oldukları görülmektedir. Yapmış oldukları çalışmalarla Türk İktisat tarihini daha da ileriye taşıyan Sabri Ülgener’in Türk İktisat Tarihi çalışmaları içinde yeterince çalışılmamış bir alan olan Türk - Osmanlı iktisat düşüncesi tarihine oldukça önemli bir katkıda bulunarak bir tarih felsefesi veya sosyolog ve sosyal bilimci olarak oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülürken Halil İnalcık’ın ise çalışmalarını iktisadi tar sosyal tarih alanında hazırladığı ve geçmişin analizini yaparak geçmişin problemlerini çözmek ve gelecekle ilgili bir sonuca ulaşmayı hedefleyen bir iktisat tarihçimiz olduğu görülmüştür. İnalcık’ın bütüncül bir tarihçi olması da bu yüzdendir. Tarihçilerin kutbu olarak tanımlanan İnalcık yayınladığı benzersiz eserleriyle dünyaca tanınan bir bilim insanı olma özelliği kazanarak Avrupa, ABD, İslam dünyası, Çin, Japonya, Güney Kore ... vb. birçok yerde iktisat tarihi alanında önemli bir referans ismi olma özelliğini korumuştur. Eserleriyle Osmanlı İmparatorluğu ve Türk iktisat tarihinin doğru bir şekilde algılanma sebebi olmuştur ve yayınları

sadece bilim insanlarına da Türk iktisat tarihinin öğrenmede önemli bir rehber olduğu görülmektedir. Sonuç olarak her iki bilim insanının Türkiye’de Türk iktisat tarihinin doğuşunda ve bir bilim dalı haline dönüşmesinde oldukça büyük bir katkıya sahip oldukları görülerek bu sürecin dünyanın değişen iktisadi tarihinden bağımsız olamayacağını da yapmış oldukları çalışmalarla örneklemenin en güzel yanını oluşturmuşlardır.

2.Sabri Ülgener’in İktisat Felsefesi ve Metodolojisi

“Bilim alanına iktisat, hukuk ve düşünce alanında katkıda bulunan Sabri F. Ülgener 1911 yılında İstanbul Cağaloğlu’nda dünyaya gelmiştir. Din bilgini olan babası ve arkadaşları sayesinde geçmiş ve gelecek kuşak arasında cereyan eden olayları kendi açısından izleme imkânına kavuşmuştur. Sabri Ülgener’e göre “temel mesele değişimin yolunu, hedefini şiddetini ve bunu gerçekleştirecek araçlarının değerini algılamaktan geçer ve bu yüzden mevcut durum tarihsel bir yapıyla çevreleyerek anlamak bunu tamamlayan en önemli unsur olur” (Sayar, 2008, s.123). İstanbul Erkek Lisesi’nden mezun olduktan sonra İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesine girmiştir. “Dini, edebi ve tarihi kitaplarla aile ortamında tanışmış olmasıyla birlikte hukuk fakültesinde de disiplinli bir şekilde çalışarak iktisat bilimine yoğunlaşmıştır” (Torun ve Duran, 2010, s.65)¹.

Ülgener fakültede okurken hukuk kurallarını rekabetle ilgili hükümlere uygulamış, iktisat derslerinde fiyatın nasıl oluştuğunu araştırmış ve bunlarla ilgili teorik bilgilere ulaşarak sahip olduğu İslami normla bunları birleştirmeye çalışmıştır. Böylece norm reel çatışmasını incelemenin daha mantıklı olacağına inanmıştır (Sayar, 2008, s.124). “Ülgener babasının etkisiyle Klasik Osmanlı şairlerine ilgi duymuştur. 1935 yılında Hukuk Fakültesi’nden mezun olarak İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesi’nde iktisadiyat ve içtimaiyat bölümüne asistan olmuştur” (Sayar, 2008, s. 124). Türk iktisat tarihinin kıymetli hocası Sabri Ülgener asistanlığı döneminden birçok Alman sosyal bilimcinin düşüncelerinden etkilenmiştir. Bu etkileşim “zaman dilimi içinde Ülgener’in düşünce dünyasının da bir anda değişmesine sebep olmuştur. “Ülgener, fakültede Kessler, Rostow, Neumark ve İsaac’tan ders almıştır. Bu kıymetli hocaların görüşleri Ülgener’e yaşamının ilerleyen bölümlerinde Ülgener’in iktisadi düşüncesini geliştirme sinde oldukça faydalı olmuşlardır” (Torun ve Hacı, 2010, s.65).

¹İktisat ve ahlâk konularında çeşitli bilimsel eserler veren Sabri Ülgener’in hayatı ve çalışmaları konusunda en önemli kaynak öğrenciliğini yapan Ahmet Güner Sayar’ın oldukça geniş bilgiler içeren “Bir İktisatçının Entelektüel Portesi Sabri F. Ülgener” çalışmasından elde edilmiştir.

“Fakültedeki çalışma ortamında başlayan süreç enstitü süreciyle dışarıya yayılan ilmi bir gelenek olan bilim etiği bilimsel sohbetler, bilimsel araştırma metotları, bilimsel felsefe, ... vb unsurlar Ülgener’in yeniden bazı yapıları keşfetme sebebi, dünyaya gelme sebebi ve akademik sürecinin ilk basamaklarında iktisadi zihniyet konusu çalışmalarının temel ilgi alanı haline gelmiştir” (Sayar, 2008, s. 124). Ülgener sonrasında Max Weber ve Sombart gibi ünlü bilim insanlarıyla kendisine aşıladıkları bilimsel görüşleri bir araya getirerek Türkiye’nin gerçek bir bilim adamı olma unvanını kazanmıştır. Alman hocaların kendisine aşıladığı entelektüel temeli kendine has çalışmalarıyla daha da ilerilere götürmüştür. “1939 yılında İktisat Fakültesi’ne asistan olmuştur. 1941 yılında doçent olmuştur. İktisadi inhitat tarihimizin ahlak ve zihniyet meseleleri isimli çalışmasını yayınlamıştır. Bu yayın ilk bilimsel yayını olup İktisat literatüründe iktisadi zihniyetin Türk iktisat tarihinde hiç inceleme konusu olmadığını da bilim dünyasına açıklamıştır” (Deniz, 2009, s.3.) Sabri “Ülgener, aynı dönemlerde “konjonktür nazariyesi, iktisat metodolojisi, konjonktür ve buhranlar, münakalat ve sanayi siyaseti, iktisadi doktrinler tarihi” derslerini okutmuştur. Ayrıca Almanya’da yaşayan Türk işçilerinin iktisadi ve sosyal durumlarının araştırılması için çalışmalar yapmıştır. Ülgener belli aralıklarla bilimsel çalışmalar için yurt dışına çıkmıştır” (Sayar, 2008, s. 125).

1945’li yıllarda, II. Dünya Savaşı ve piyasada meydana gelen olumsuzluklar yüzünden üretim ve tüketim dengesinin bozulmasıyla “arz ve talep kanunlarının üzerine çıkması durumunda olguyu İslam, hukuk ve ahlak bilimi açısından araştırmıştır. Ülgener, çalışmalarında fıkıh, tasavvuf, akaid, ... vb. kitaplardan hareket ederek İslam, hukuk ve ahlak kaynaklarında iktisat ve siyaset meseleleri isimli çalışmasını hazırlamıştır” (Sayar, 2008, s.125). “Ülgener, iktisat tarihi alanındaki bilimsel çalışmalarına, bütün bunların yanı sıra Almanya’da çalışan Türk işçilerin ekonomik ve sosyal durum çalışmalarını da eklemiştir” (Sayar, 2008, s.125). “Ülgener 1946-1947 yıllarında London School of Economics’te çalışmıştır. Burada Schumpeter, A.H. Hansen ve Hegel gibi büyük iktisatçılarla bilgi alışverişinde bulunmuştur” (Deniz, 2009, s. 3). Sonraki dönemlerde Türkiye’ye dönerek dersler vermeye başlamıştır. “Milli gelir, istihdam ve iktisadi büyüme isimli çalışması Sabri Ülgener’in Keynesgil düşünce akımını Türkiye’ye anlatması ve bilimsel akademik tabana Yerleşmesinin en önemli yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca bu dönemde yoğunlaştığı makro iktisat derslerini Keynes ve Hansen’in etkisinde kalarak hazırladığı görülmektedir” (Sayar, 2003, s 121-122).

1951 yılında, Sabri Ülgener Türk İktisat Tarihi’nin önemli hocaları Ömer Lütfü Barkan, H.A. Kuyucak gibi bilim insanlarından oluşan bilim

jürisinin sınavı sonucunda profesörlüğe atanmıştır. 1951 yılında iktisat zihniyeti kuramına odaklandığı iktisadi inhitat tarihimizin Ahlak ve Zihniyet meseleleri konulu çalışmasını yayınlamıştır¹.

1958 yılında eşi Sevim Aytaç'la evlenmiştir. 1961 yılına kadar çeşitli konularda farklı yerlerde konferanslar vermiştir.

“1977 yılından sonra çalışmalarını 2 makale üzerinde yoğunlaşarak tamamlamıştır. Bunlardan birincisi Bilim İdeolojisi ve Marksizm: Marksist Teori ve ikincisi Neoklasik İktisat ile İzm’ler ve Sistemler’dir” (Sayar, 2008, s. 127).

Sabri Ülgener 1981 yılında emekli olmuştur. Emekliliği döneminde İktisadi çözümün Ahlak ve Zihniyet Dünyasına ve Zihniyet ve din isimli çalışmalarına yoğunlaşmıştır.

Sabri Ülgener 1983 yılında geçirdiği kalp krizi yüzünden hayata veda etmiştir.

Sabri Ülgener, düşünceyi analitik düşünceyle bir araya getiren, gruplar arası iletişim kuran problem çözen yeni kuşaklara yıllarını vererek oluşturduğu kümülatif bilgi seviyesini anlatmayı başaran önemli bir disiplinler arası bilim çalışanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sabri Ülgener çalışmalarıyla bir tarihçi, bir bilim insanı ve yeni şeyler üretmek zihinsel fonksiyonların ilgilendiği konularla ilgili olarak birçok şeyi bir arada başarıyla kullanmıştır. Disiplinlerarası özelliğin bilimsellik tarihsellik ve sanatsal yapılarını çalışmalarında rahatlıkla görmek mümkündür. Bu bağlamda Sabri Ülgener;

- Var olan kavramları ağırlaştırmak yerine mevcut olayları tarihsel perspektiften ele alarak anlatmayı tercih etmiştir.
- İslami norm ve eğitim hayatındaki teorik bilgileri bir arada değerlendirerek bu iki norm arasında bir uyum olduğunu tespit etmiştir.
- Alman sosyal bilimciler ve düşüncelerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu önemli bilim adamlarının bilgi verilerini toplayarak kendi özgün çalışmalarını başarıyla tamamlamaya çalışmıştır.
- Sabri Ülgener, konjonktür teorileri, iktisadi buhranlar, makro iktisat, iktisadi devletçilik, çarpan, intikal meyli, iktisat teorisi, iktisadi doktrinler, Türk işçilerinin sosyal ve iktisadi durumları, ... vb. konularını ağırlıklı olarak çalışmıştır.

¹ Middle-man Kenesgil düşünce akımının Türkiye’ye aktarılmasında ve bir akademik taban bulup yerleştirmesinde aracılık (middle-man) görevini üstlenmiştir (Ahmed Güner Sayar, Prof Dr Sabri Ülgener Hayatı ve Eserlerine Dair Özet Bir Sergileme).

- Bilimsel çalışma dönemlerinde zaman zaman yurt dışı gezileri yapmıştır.

- Ülgener, Türk iktisat tarihinde özgün düşünürlerden biri olarak tanımlanmıştır. Yaptığı çalışmalarda iktisat teorisi ve iktisat sosyolojisi konularına ağırlık vermiş sonunda da kararını iktisat sosyolojisinde ağırlıklı çalışmalar yapma şeklinde belirlenmiştir. Ülgener tarihsel yorumda iktisat sosyolojisinde Türkiye’de en önemli isimlerden biri olmuştur.

- Ülgener, yaptığı çalışmalarda Max Weber ve düşüncelerini eleştirerek Batıda kapitalizmin ortaya çıkışını Protestan kaynaklı olması (Avrupa merkezli rasyonel) bu durumun bir boyutunu oluştururken diğer boyutunu da, Avrupa dışı çevrede irrasyonelizm kavramıyla ifade etmeye çalışmıştır.

- Ülgener, Keynes, Max Weber, Sombart, ... vb. düşüncelerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Sabri Ülgener yapmış olduğu disiplinlerarası bilimsel çalışmalarda ele aldığı kavramları, problemleri farklı bakış açılarıyla açıklayabilmek için hem belirli disiplinlere ait bilgi ve becerileri daha sağlıklı bir şekilde değerlendirmiş hem de bunları anlamlı bir şekilde bütünleştirmeyi başarabilmiştir. Bu yüzdendir ki Ülgener, oldukça titiz bir akademik çalışma örneği göstererek kolayca kaçmadan, hem içerik hem de sanatsal gücü önemli yayınlar üretebilmiştir.

Zihniyet ve Din-İslam Tasavvuf ve Çözölme Devri İktisat Ahlakı

Sabri Ülgener Türkiye’nin yetiştirmiş olduğu en kıymetli bilim adamlarından biridir. Sabri Ülgener ve hakkındaki yayınlar incelendiğinde Ülgener’in tarih, gelenek, maneviyat öncülüğünde kendimizi algılamak ve geleceği şekillendirmek açısından muhafazakar düşünce unsurunun en önemli isimlerinden biri olduğu görülmektedir” (Acar ve Bilir, 2014, s. 114).

“Sabri Ülgener bütün bu özelliklerinin yanı sıra, içinde bulunduğu disiplinin temelini güçlenmesinde sunduğu kıymetli düşünceleriyle içinde alanının kurucularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden bütün bilimsel çalışmalar kendi özlerin de biriciktir” (Pekdemir, 2017, s.208).

Bu özelliği sayesinde Sabri Ülgener, iyi bir iktisat sosyolojicisi ve iyi bir sosyal bilimci olma özelliğini kazanmıştır.

Sabri Ülgener’in Zihniyet ve Din İslam Tasavvuf ve Çözölme Devri İktisat Ahlakına bakıldığında, “din sosyolojisinin önemli isimlerinden olduğu görülmektedir. İktisat - din ilişkilerini çalışarak

literatüre “Zihniyet ve Din” isimli çalışmayı kazandırmıştır. Çalışmada, iktisat ahlakı ve zihniyeti kavramlarını ele almıştır. Zihniyette olguyu genel bir yapıyla tanımlayarak tanımladığı zihniyet kavramının dinsel ve manevi tarafına yoğunlaşmıştır. Çalışmada zihniyet kavramını, toplum içinde yer alan bireyler için dünyada, çevrede, olaylarda... vb. unsurlara bakış açısı olarak açıkladığı görülmektedir. Ülgener kapitalizmin neden Osmanlı’da gelişmediğini araştırmış ve Batı benzeri bir kapitalizm olmama sebebini, Bâtını tasavvufi anlayışla açıklamıştır. Ülgener çalışmasında Weber’in İslam düşüncesinin iktisadi gelişmenin önündeki en büyük engellerden birisi olduğu yönündeki düşüncesini ve eksikliklerini de görme şansına sahip olmuştur. Weber’in araştırmalarında tasavvufun ve iktisat ahlakı bölümünün çok fazla yer aldığını ve Weber’in tek taraflı olarak acele karar verdiğini tespit etmiştir. Buradan yola çıkan Ülgener çalışmada Weber’in eksiklerini, metodolojik yanlışlarını, önyargılı tutum ve davranışlarını ve Weber yöntemime bağlı kalarak Osmanlı iktisat zihniyetini anlatmaya çalışmıştır” (Pekdemir, 2017, s.206).

Türkiye’nin iktisadi sosyal ve tarihi konusunda oldukça önemli eserler bırakan Ülgener, Türk düşüncesinde iktisat ve sosyoloji arasında yeni bir yapı oluşturmuştur. Çalışmada “kapitalist ekonomi ahlakı üzerinde yeterince yorumda bulunmaması çalışmanın, iktisadi kalkınma ve akılcı bir iktisat ahlakı nasıl üretilir sorusunun cevabını vermemesi, betimleyici bir yapıyla olaylara yakınlaşması, çalışmada önemli eksiklikler olarak görülmektedir” (Pekdemir, 2017, s.206). “Ayrıca Ülgener çalışmasında, iktisat ahlakının genel düşünce yapısından ayrı olamayacağını, Osmanlı çözülme anlayışını teorik bir düzlemde ele alması, disiplinde anlamacı yöntemi kullanan ilk isim olması, alanına hem saha hem de metodoloji yönünden Alman ekolünün Türk Sosyal bilim alanına aktarımı, zihniyet, orta çağlaşma, çözülme devri gibi kavramları ideal tipler olarak kullanması zihniyet-din ve ekonomi ilişkilerini araştırmayı amaçlaması yönünden oldukça fazla alanına katkıda bulunduğu görülmektedir” (Pekdemir, 2017, s. 207).

Ülgener, çalışmasında bu yapılar ve özelliklerini açıklarken, kapitalizmi, sosyal tarihçiliği ve kendine has sosyoloji düşünceleriyle uzun ve geniş bir zaman dilimi içine yaydığı teorilerini de oluşturmuştur. Çalışmada, ulaştığı sonuçlar özellikle zihniyetle ilgili olanlar dikkate alındığında, çeşitli arşiv belgeleri, tasavvuf eserleri ve tarihi dökümanları itinayla kullandığı görülmektedir. Ülgener, “temelde Osmanlı İmparatorluğu’nun merkezi devlet anlayışının çözülme gösterdiği zamanların iktisadi zihniyetini ve iktisat tarihi yapısını temsil etmiş olsa da çalışmalarının içeriği aslında daha uzun zaman dilimlerini kapsamaktadır. Bu sosyal tarihçilik olan tarih anlayışında Ülgener, batılı ve doğulu birçok bilim adamından etkilenmiştir. Çalışmalarında doğu ve

batı anlayışını özlerinden ayrılmada kendi yöntemleriyle sentezleyerek kendine ait sosyoloji yaklaşımını oluşturmuştur” (Zorlu, 2006, s 182). Ülgener’in İktisadi felsefi ve metodolojisini açıklamaya yönelik yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının katkılarına bakıldığında; yazarın alana katkılarının incelendiği yüksek lisans ve doktora çalışmalarının da bizlere Ülgener’in ne kadar önemli bir bilim insanı olduğunu net bir şekilde açıklamaktadır.

Yazarın yaptığı çalışmaların çoğunluğunun;

- Sosyoloji alanına katkı sağladığı,
- Zihniyet meselelerine yoğunlaştığı,
- Din-kapitalizm arasındaki ilişkilerin ele alındığı,
- Aydın meselesinin incelendiği,
- Weber ve Ülgener’in iktisadi zihniyet kavramlarının incelendiği,
- Din sosyolojisine önemli ölçüde katkı sağladığı,
- Özellikle din ve iktisat arasındaki ilişkinin önemi ve kalitesi okuyucuya aktarılmaya çalışıldığı. (bu çalışma din ve sosyolojisinde tek çalışma olarak önemle gösterilmektedir)
- İktisadi zihniyete karşılaştırılmalı perspektiften bakıldığı,
- İslam toplumlarının iktisadi gelişmesi konusunu Weber ve Ülgener açısından karşılaştırılmalı perspektiften analiz edilmeye çalışıldığı,
- İktisadi felsefesinin analiz edildiği,
- İslam felsefesi alanına katkıda bulunduğu,
- İktisadi felsefe, iktisadi analiz ve ekonomi politik üzerine yaptığı katkıları tespit edilmiştir.

Hocayla ilgili yapılan çalışmalarda iktisadi düşünce tarihimizin kıymetli hocalarından biri olan Ahmet Güner Sayar hocamız da Ülgener’in bilimsel metodolojisine katkıda bulunmak amacıyla Ülgener’i farklı yönlerden çalışan eserlerden hareket ederek yazarın felsefesini kendisinden sonraki kuşaklara aktarmayı başarmış ve Ülgener’in hak ettiği ilgiyi gördüğünü açıklamıştır.

“Sabri Ülgener’i Yeniden Okumak” isimli çalışmada: Ülkemizdeki başarılı ilim insanlarından biri olan Sabri Ülgener hocamızın, çalışmalarında tek bir alan üzerine odaklanmadığı görülmüştür. Bu sebeptendir ki oldukça geniş bir alana yetebilen bir bilim insanı olma özelliği kazanmıştır. Ekonomi, Din, İslamiyet, Ortaçağ, Konjonktür, ...

vb. alanlarda disiplinlerarası konu başlıkları Ülgener'in çalışma alanında bir araya geldiği ve bu özelliğin onu Türk sosyal bilim yapısında nadir görülen bir bilim insanı olma özelliğine sahip yaptığı görülmüştür.

Kapitalizmin oluşumu konusuna bakıldığında; Ülgener daha çok doğu-batı anlayışını karşılaştırmalı perspektiften ele almıştır. Temelde Osmanlı iktisadi zihniyeti faaliyetleri ve sosyal tarihi üzerine odaklanmıştır. Ülgener iktisat tarihinin önemli konularından biri olan merhaleler konusunda kavramlarını açıklamaya çalışmıştır. Bu sebeple ilerlemeci gelişme merhalesi değil de dönemsel ya da döngüsel teoriler onun temel aldığı düşünce olmuştur. Ülgener “ticari kapitalizm aşamasını Prenne'nin teziyle, endüstri kapitalizm aşamasını Weber'in teziyle ve geç kapitalizmin aşamasını ise Keynes'in teziyle açıklamıştır” (Zorlu, 2006, s.184).

Ülgener olayları değerlendirirken hem kronolojik hem de olguların aralarında kurduğu bağlara da oldukça önem vermiştir. Ülgener bu konudaki düşüncelerini uluslararası ticari modelden hareket ederek anlatmaya çalışmıştır.

Çözülme dönemi İktisadi faaliyetlerinin ve zihniyetinin ortaçağlaşması, Ülgener'e göre iktisadi faaliyetin “kendi içinde bir amaç değildir ve siyasi hayatta paye ve itibar sahibi olmak, debdebe ve saltanat sürmek, unvan ve asalet satmak, norm ve nişan peşinde başkaları ile yarışmak, ... vs. gibi amaçlarla gerçekleştirmiş; yani insanların ihtiyaçlarını tatmin etmek amacıyla insanın çevre, zaman ve maddi arasındaki farklı ilişkilerini anlatır” (Tak, 2017, s.312). “İnhitak kavramını ahlak dünyasıyla iktisadi zihniyet arasında kurduğu ilişkiyi anlatmak için kullanmıştır. Bu aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunu sınırlarını aşan bir yapısı açıklamak amacıyla kullanılmıştır” (Uyanık ve Akkaş, 2016, s.51).

Yazar çalışmasında ortaçağlaşma kavramına değinir. Osmanlı İmparatorluğu'nda kurumlar ve değerler açısından ortaçağlaşmanın görülmeye başladığını ifade eder. Batı ise tam tersi bir durum sergilemektedir şeklinde açıklar Ülgener. Ülgener'in Osmanlı açısından ifade etmeye çalıştığı şey, çözülmenin iktisadi faaliyet hacminde problem yaratması olmuştur. Ülgener, kapitalizmin Osmanlı İmparatorluğu'nda olmama sebeplerini anlatırken içsel ve dışsal faktörleri kullanmasının yanı sıra “politik, ekonomik ve zihniyetle ilgili faktörlere, üretim-tüketim ve gıda-nüfus dengesi gibi konuları analizinde veri kullanarak çok nedenli açıklamalara önem vermiştir. Bu yapı Ülgener'in çalışmalarındaki özgünlüğü ortaya net bir şekilde koymuştur. Hocanın analizi, bütünsel toplumsal olgu kavramına yakın olup Annales olgusuyla paralel yapı göstermesine sebep olmuştur” (Zorlu, 2006).

Ülgener, Annales okulunun kurucularından olan Henri Pirrene'den etkilenmiştir ve çalışmalarında kültürel bir varlık olan insan araştırmaların merkezinde yer almıştır. Sosyal tarihçiliğin en önemli isimlerinden olan Ülgener, iktisat tarihi, iktisat sosyolojisi, konjonktürel dalgalanmalar, ... vb. konularda oldukça önemli yayınlar yapmıştır. Çalışmalarında ele aldığı kavramların heterojen bir özellik taşıdığını tespit etmiş, tarihte süreklilik kavramını dikkate alarak olayları dönemsel analizlerle tamamlamıştır.

Sabri Ülgener'in Metodolojisi, Kaynakları ve Bazı Kavramlarına Dair Eleştirileri

Türkiye'nin en ünlü Sosyal Bilimcilerinden biri olan Sabri Ülgener, Türk İktisat Yaşamına birbirinden önemli eserler kazandırmıştır. Bu bölümde Sabri Ülgener'in iktisadi zihniyet ve bununla ilgili kavramları ele alınacaktır.

Ülgener'de Metodoloji

Ülgener çalışmalarında;

1. Analizlerine insanı dâhil etmiştir.
2. Analizlerinden Sombart - Weber ve Dilthey'den faydalanmıştır.
3. Anlamacı-yorumlayıcı metodu yoğun kullanmıştır (doğa Bilimlerinin karşısına sosyal bilimlerin ya da insan bilimlerini koymayıp manevi ilimleri koymayı tercih etmiştir).
4. Tümelden tekile soyuttan somutta doğru bir metodoloji benimsemiş, zaman zamanda somut verilerden yola çıkarak genellemelere başlamıştır.

Her araştırma konusunun tarihsel süreçte mutlaka bir kaynak bulunacağı yapısından hareket eden ve disiplinlerarası, bilim dallarından faydalanarak bu alanlara yayılan silüet halindeki insandan iktisadi özne olarak beşeri bir portre oluşturmaya çalışmıştır.

Bu bağlamda Osmanlı-Türk insanının tipolojisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

“Çalışmalarında, araştırma konusu dönem ve çevrenin iktisat ahlakının ve iktisadi zihniyetini açıklar ve sonrasında bu yapının oluşturmasını etki eden faktörler ve mücadeleler üzerinde durur” (Çağman, 2016, s.96-99).

Sabri Ülgener'in Kullandığı Kaynaklar

Sabri Ülgener çalışmalarında, ele aldığı dönemi ve çevrenin iktisadi zihniyetini sağlıklı bir şekilde çalışabilmek için (hukuk mevzuatı) dolaylı ve doğrudan (kritik gözlem) kaynak kullanımına yönelmiştir.

Ülgener'in çalışmalarında Türk İktisat Tarihi alanında da önemli eserler ürettiği görülmektedir. Eserlerinde fütüvvetnameler, şehrengizler, surnameler, seyahatnameler viladetnameleri, mesnevi tarzında manzum ve mahalli hikâyeler , ... vb. olmak üzere kaynak kullanarak Türk ahlak ve adaletini açıklamayı amaçlamıştır. Bütün bu kaynak kullanımlarına ilaveten Batılılar'ın yazmış olduğu çalışmaları da yorumlamaya çalıştığı görülmektedir. "Ülgener'in en önemli özelliklerinden bir tanesinin de hangi kaynağı hangi kavramda kullanmak gerektiği hakkındaki ayrıntılı açıklamaları olmaktadır" (Çağman, 2016, s.101).

Kaynak kullanımının eleştirel yönüne bakıldığında ise; Türkiye'de yaşanan yapısal ve fikri dönüşüm sürecini anlayabilmek için bu tarihsel sürecin zihniyet ve iktisadi konularına özellikle bakılması gerekmektedir. Sosyoloji ve iktisat alanlarına zihniyet araştırmalarıyla birlikte birçok önemli konuyu kazandıran Ülgener'in zaman zaman kaynak kullanımı açısından eleştirildiği görülmektedir.

Ülgener'in günlük hayatta olması gerekeni anlatan fütüvvetnameler ve ahlaki eserleri kullanması sebebiyle kavramlarına istenilen anlamları yüklemmediği görülmektedir. Bu ise bilim çalışmamalarını yanlış yöne sevk etmektedir. Ülgener'in kullandığı bu eserler zihniyet konusunda oldukça önemli olup temsil ettikleri ideal tipler ve hayatları vardır. Bu yüzden çalışmalarda bu yapıların dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca ele alınan zaman konuların zaman aralığının oldukça uzun olması ve geniş bir coğrafyayı içermesi genellemeleri yapmak konusunda temkinli davranmayı ve kullanılan kaynak sayısının oldukça fazla olmasını gerektirmektedir ki konuları karşılaştırmalı perspektiften inceleyebilmek kolay olsun. Özellikle iktisadi ve inhitat tarihimizin "Ahlak ve Zihniyet Meseleleri" isimli çalışmasında, belgelerin kullanılmamış olması yüzünden çalışmanın sağlam bir zemin üzerine kurulu olmadığı daha çok spekülative olduğu yönündeki görüşleriyle Ahmet Tabakoğlu dikkat çekmektedir. Halil İnalıcık, Ömer Lütfü Barkan ve Suraiya Faroqi de, Ahmet Tabakoğlu'nun arşiv belgesi kullanmaması konusunda Ülgener'e yaptığı eleştiriye destek vermişlerdir. "Ülgener açıklayıcı yöntem yerine anlayıcı yöntem kullanmayı tercih etmiştir. Arşiv kaynaklarını kullanmama sebebi olarak da zihniyet konusunda dikkatli bir çalışma yapılmadığı takdirde objektiflikten uzaklaşarak sübjektifliğe doğru bir geçiş olması endişesiyle açıklamıştır. Çünkü zihniyetin oluşum çizgisini Kesin bir şekilde tespit etmek mümkün değildir" (Çağman, 2016, s.101-102).

Sabri Ülgener'in çalışmalarında yapmış olduğu genellemeler: Ülgener çalışmalarında kısıtlı kaynaklardan yola çıkarak genellemelerde bulunmuştur (Ortaçağ boyunca insanların tamamına sadece aşırı kazanç hırsına sahip olduğuna inanmak gibi).

“Ölçüsüzlük ve haddini aşma konularında da genellemelere başvurduğu görülmektedir” (Çağman, 2016, s.104). Buraya kadar görülmektedir ki zihniyeti açıklayan belgelerin neler olduğu bunların kullanımında nelere dikkat edilmesi gerektiği konuları üzerinde durmuştur. Bu sebeple de fütüvvetnameler ve şiirler, masallar, Kuran-ı Kerim tefsirleri, ... vb. kitaplardan faydalanmıştır.

Anokronizm

Sabri Ülgener çalışmalarında zihniyet dünyasının etkisini özellikle araştırmıştır. Bu kavramlardan bir tanesi, “dünya ticaret yollarının Akdeniz’den Atlantik’e geçmesidir” (Deniz, 2009, s.5).

Ticaret yollarının değişimi Osmanlı İmparatorluğunun klasik döneminin iktisadi anlamda bozulma sebebidir” şeklinde açıklanırken bunu oluşturan sebebin de zihniyet olduğu konusu açıklanmıştır. Fakat bu yapı açıklanırken iktisadi anlamda “Akdeniz’in önemini kaybetmesi öncesinde yazılmış olan kaynaklar örnek olarak gösterilmiştir. Bu siyasi ve iktisadi anlamda önemini kaybeden Akdeniz örneğinden yola çıkarak zamanla gerileme gösteren Osmanlı denizciliği ve ticaret faaliyetlerine uzun zaman öncesinden zihni bir arka plan sağlamak istemektedir. Bu da bir anakronizm olarak karşımıza farklı bir durum çıkmaktadır” (Çağman, 2016, s.105).

Sabri Ülgener, Cumhuriyet döneminin önemli iktisat tarihçilerinden biri olarak yayınladığı çalışmaları birçoğu Osmanlı İmparatorluğu sosyal ve iktisadi tarihinin kurumsal çeşitliliğini açıklaması bakımından da oldukça önemli olmuştur. Ülgener çalışmalarında, Osmanlı İmparatorluğu’nun bazı toplum yapısının ahlaki için “dünyevi kavramını kullanırken bu kavramın karşılığı olarak da profen terimini kullanmıştır” (Çağman, 2016, s.106).

Sabri Ülgener’in Çalışmalarında Kullandığı Bazı Kavramlar

Ortaçağ: “Osmanlı İmparatorluğu’nda devletin ve toplumun yapısında her dönem geçerli olan zihniyetin ismi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemin sahip olduğu toprak sistemi, yani ekonomik modeli, kendine özgün bir girişimcilik yapısı ve kendine özgün cemiyet özellikleri ortaçağlaşma olarak ifade edilmektedir” (Deniz, 2009, s. 18-19).

Rasyonalite kavramı da Ülgener’in üzerinde durduğu önemli konulardan birisidir. Sabri Ülgener yapmış olduğu iktisat tarihi araştırmalarıyla Türkiye’de sosyal tarihçiliğin en önemli isimlerinden birisi olmayı başarmıştır. Weber bu kavramı daha çok endüstriyel kapitalizm teorisini anlatırken kapitalizmin oluşumunu sağlayan zihin olarak tanımlamıştır. Bu kavramı Ülgener’de yine zihin olarak tanımlamıştır. “İktisadi rasyonaliteyi anlatırken bu kavramın kökenlerini

Descartes'ın savunduğu rasyonalizme kadar indiren Ülgener'in amacı Weber ve Descartes'ın açıkladığı rasyonalisteler arasında farklı dünya görüşlerinin olup olmadığını araştırmak olmuştur. Ülgener'e göre bu kavram iki düşünce açısından da aynı gelişmenin yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır" (Çağman, 2016, s. 110). İktisadi geri kalmışlık sebebini tarihsel ve zihniyet açısından değerlendirerek öncü çalışmalar yapan Ülgener, bu düşüncelerini Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çarşı ve panayırlardaki çalışma süreleri ile ya da sanatsal faaliyetlerin öğrenilmesi hile yoluyla kazanç elde edinimi, kavramları ve verdiği örneklerle açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Ülgener çeşitli örneklerle yaklaştığı bu kavramın aslında iktisadi ahlaktan mı yoksa iktisadi zihniyetten mi meydana geldiği konusunda da çok net bir sonuca ulaşamamıştır.

İktisadi zihniyet: Ülgener'e göre "zihniyet insan ya da toplumların insan toplum ve doğaüstüne düşünme tarzı, onları algılama biçimi ve bu algılamaya bağlı olarak ortaya çıkan tavırların ortak bileşkesidir. Bu açıdan bakıldığında zihniyet bir bilgi türü olmayıp bir bilme ve eyleme tarzıdır" (Özkiraz, 2007, s. 39). Sabri Ülgener çalışmalarında Max Weber, Sombart ve diğer din ahlak ve kültür çalışan sosyologlardan elde ettiği temel kavramlar ve kullandıkları yöntemlerle Osmanlı İmparatorluğu'nun Duraklama Döneminde yaşayan din, iktisadi ve politik zihniyet ve toplumsa tabakalaşmayı analiz etmeyi çabalamıştır.

"İktisadi Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri" isimli bilimsel makalesinde yazar, "bilimsel çalışmalarına başlamasıyla birlikte bütün entelektüel çabasını bu kavramlar üzerinde yoğunlaştırmıştır" (Acar ve Bilir, 2014, 114).

"Millî gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme" isimli çalışması aslında Sabri Ülgener'in diğer çalışmalarında biraz daha farklı olduğu için ayrı bir kategoride yer almıştır. Bu kitap "niceliksel verileri bol kullanan klasik bir iktisadi kitabı olma özelliği taşımıştır" (Öztürk, 2006, s.90). Ülgener, Keynes ve çalışmalarını kendine bir model olarak almıştır. Ülgener çalışmasında "Hensen ve Keynes modelini gelişmişlik, az gelişmişlik, konularının insan ve tarih kümülatifiyle tutarlılığını incelemeye çalışmıştır. Bunu yaparken "A Guide to Keynes"ten oldukça faydalanmıştır. Ayrıca çalışmada ilk defa eksik istihdamda denge sorunu da sistemli bir şekilde analiz etmeye çalışmıştır" (Sayar, 1987, s.28).

Tarihte darlık buhranları ve iktisadi muvazenesizlik meselesi: "Sabri Ülgener, 1947-1948 yıllarında Harvard Üniversitesinde çalışmıştır. Burada kaldığı dönemlerde Schmpeter, Hansen gibi iktisatçılarla çalışma fırsatı bulmuştur. İktisadi analiz ve Keynes ekonomisinin özelliklerini inceleme fırsatı yakalamıştır. 1951 yılında Profesör oldu ve tarihte darlık Buhranları ve iktisadi muvazenesizlik

meseleleri isimli profesörlük tezini bastırmıştır” (İslam Ansiklopedisi, www.islamansiklopedisi.com).

Kitapta “tarihsel süreçte karşılaşılan iktisadi buhranlar ve örnekleri anlatmıştır. Bu çalışmada aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilendirilerek Osmanlı’dan Cumhuriyet’e kadar olan zaman diliminde yaşanan iktisadi sıkıntılar açıklanmıştır. Çalışmada birinci başlıkta iktisadi problemlerin isim olarak tanımlanması, ikinci kısımda olayları ve örnekler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise iktisadi buhranların geçmiş ve bugün arasındaki boyutu karşılaştırmalı perspektiften analiz edilmiştir. Sabri Ülgener çalışmada yaşanan iktisadi buhranların sebeplerini temelli ve uzun vadeli sebepler ve boşaltıcı ve hızlandırıcı faktörler olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir” (Acar ve Bilir, 2014, s.116-117). İktisadi buhranlar bir ülkede iktisadi problem meydana getirmesinin yanı sıra, toplumsal sorunların da olma sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlak” isimli çalışmasında “daha çok iktisadi yaşamın dini boyutunu ve ahlaki yaşamla olan ilişkisini anlatmak için kullanmıştır. Ülgener Hoca, Max Weber’in düşüncelerinden etkilenmiştir. Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu isimli çalışmasını kendine örnek olarak İslam dini ve tasavvuf konularını inceleyerek bu kavramları İslam dünyasıyla ilişkilendirerek açıklamaya çalışmıştır. Çalışmasında Türkiye’nin tarihindeki İktisadi Zihniyeti, dini ve iktisadi ahlakı kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir” (Uyanık ve Akkaş, 2016, s.56-57).

“Zihniyet, Aydınlar ve İzimler” isimli çalışmasında Türkiye’de İktisadi çalışma dalına farklı ve sosyolojik görüşler kazandıran Ülgener Ortaçağ kavramından hareket ederek Osmanlı iktisadi zihniyeti üzerine çalışmıştır. Batı’yı ve Osmanlı İmparatorluğu’nu karşılaştırmıştır. “Çalışma 3 başlık altında yazılmıştır. Birinci başlıkta zihniyet kavramı açıklanmıştır, ikinci başlıkta aydınlar sosyolojisi ve çağımız aydını ve Marksizm ve aydınlar isimli denemeler aktarılmıştır. Üçüncü başlıkta slogan çağı ve izimler savaşı ve izimler ve sistemler anlatılmıştır” (Acar, ve Bilir, 2014, s.117).

“Makaleler” isimli eseri ise Türk İktisadi Düşünce tarihi en önemli hocalarından biri olan Ahmet Güner Sayar tarafından hazırlanmıştır. Ülgener hocanın makalelerinin yer aldığı bu çalışmada, Ülgener hocanın makalelerin değiştirilmesi ve okuyucuya metodolojisi hakkında bilgi verilmiştir.

3.Halil İnalçık'ın İktisat Tarihi Felsefesi ve Metodolojisi¹

Halil İnalçık, Osmanlı ve Türk tarihi ile ilgili sıradan, alışılmış ve özgün olmayan teori ve yargılara dayalı tarih anlayışına karşı benimseyip geliştirdiği toplumu, toplumsal ve ekonomik etkenlerle süreçleri temel alan bilgiye ve belgelere dayalı bir tarih anlayışıyla öncelikle Osmanlı coğrafyasında ve sonrasında dünyada Osmanlı ve Türk tarihi ile ilgili daha somut çalışmalar ve değerlendirmelerin yapılmasını sağlamıştır. İnalçık, 100 yıllık yaşamı boyunca oldukça verimli bir akademik bir süreç geçirmiş, çalışmaları ve eserleriyle çok sayıda ve geniş ölçekli bilimsel yayına ve çalışmaya konu olacak ve kaynak niteliği taşıyacak zengin ve nitelikli bir miras bırakmıştır (Acar, 2016, s. 3).

İnalçık, Osmanlı siyasi tarihine yönelik çok önemli araştırmalar yapmış olmasına rağmen Köprülü ve Barkan'ın önderliğinde özellikle sosyal ve ekonomik sorunlara odaklanmıştır. Türk tarihçiliğinde sosyo-ekonomik ve uzun dönem tarihçiliğin Köprülü sayesinde başladığını düşünen İnalçık, şahsi tarihçiliğinin gelişimi üzerinde de bu iki tarihçinin etkisinin yoğun olduğunu ifade etmiştir (Çiftçi, 2015, s. 71).

İnalçık, iktisadi tarihin ilk önemli örneklerinden biri olan “Tanzimat ve Bulgar Meselesi” isimli doktora tezinden başlayarak çalışmalarında meselenin arka planına inip sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik yönleri incelemiş ve disiplinlerarası bir metot kullanmıştır. İkincisi; şer-iyye sicilleri, tahrir defterleri, ahidnameler, adaletnameler, tımar icmal defterleri, risaleler, tereke kayıtları ve şikâyet defterlerini doğrudan kullanarak birincil kaynaklardan derlediği bilgileri belgeye dayalı tarih anlayışının bir örneği olarak sunmuş ve böylelikle objektif kalmaya özen göstererek tarih disiplinine çift-resmi ve çift-hane sistemi kavramlarını kazandırmıştır. Üçüncüsü; olayların yapısal unsurlarla birlikte zaman ve mekân içinde değerlendirilmesini görüşünü benimseyerek bütüncül tarih anlayışına hâkim olmuş ve Osmanlı'nın dünya tarihinden bağımsız değerlendirilemeyeceğini kanıtlamıştır. Dördüncüsü; The Ottoman Empire: Classical Age, (1300-1600), An Economic and Social History of Ottoman Empire gibi dünya üniversitelerinde okutulan çalışmalara imza atmış ve UNESCO, UNICEF kurumlarının dünyaca ünlü isimlerle ortak çalışmalarına katılmıştır. Beşincisi; 1994'te Bursa'da Osmanlı'nın göç yollarında yaptığı çalışmada olduğu gibi yalnız yazılı çalışmayla tarih biliminin yapılamayacağını göstermiş ve saha çalışmalarıyla hermenötik yöntemi de benimsemiştir. Sonuncusu; Bilkent Üniversitesi bünyesinde kurulan Halil İnalçık Center for Ottoman Studies gibi kurumlarla tarih biliminin desteklenmesi gerektiği düşüncesini yerleştirmeye çalışmıştır.

¹ Cevdet Can Sarıyıldız'ın “Türk İktisat Tarihinde Halil İnalçık'ın İktisat Felsefesi ve Metodolojisi” isimli yüksek lisans tez çalışmasından faydalanılmıştır.

Halil İnalıcık'ın çalışmaları incelendiğinde eserlerini iktisadi ve sosyal tarih ekseninde ortaya çıkardığı ve geçmişi tanımaya çalışma, analiz yapma ve bir problemi çözmeye yönelik olduğu söylenebilmektedir. Bu nedenle İnalıcık, gelecekle ilgili kanıya varabilmek adına geçmişi tamamen anlamak gerektiğini savunmuştur. Buna göre İnalıcık'ın bütüncül bir tarihçi olduğu anlaşılabilmektedir. Olayların arkasında yatan iktisadi ve sosyal olayların araştırmasının yanında insanın dahil olduğu her olay onun çalışma konusunu oluşturmuştur. Bunun yanında İnalıcık'ın akademik hayatının başladığı ve hızla ilerlediği dönemde tüm dünyada da iktisadi ve sosyal olayların ön plana çıktığı bir dönem olmuştur.

İnalıcık'ın Akademik Yaşamının Önemli Basamakları

Lise öğreniminin hemen ardından yüksek tahsiline başlayan İnalıcık, 1935 yılından itibaren Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi (AÜDTCF) Yeni Çağ Kürsüsü'nde Fuad Köprülü'nün derslerini almıştır. İnalıcık, 1942 yılına geldiğinde doktora tezi olan "Tanzimat ve Bulgar Meselesi" isimli çalışmasıyla doktor ünvanını almıştır. Bu çalışma aynı zamanda sosyo-ekonomik tarih yazıcılığının Türkiye'deki ilk örneklerinden biri olmuştur.

"Tanzimat ve Bulgar Meselesi (1943)" isimli doktora çalışmasında henüz Annales ekolüyle tanışmasından önce savunduğu konunun sosyal ve ekonomik arka planını temel almıştır. İnalıcık tezinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Bulgar bölgesinin Tanzimat dönemindeki merkezi, idari ve mali teşkilatlardaki değişime yer verdikten sonra Bulgarlar arasındaki milli uyanış ve bu uyanışla birlikte gelen, 1841'te Niş'le başlayan isyanlarda Patriklik, İngiltere, Sırbistan ve Rusya'nın rolüne değinmiştir. İnalıcık çalışmasının sonucunda özellikle Osmanlı'nın ıslahatlardaki başarısız sonuçlarından bahsetmektedir. İnalıcık, bu döneme kadar çok kullanılmayan Osmanlı belgelerini, eleştirel bir yöntemle tamamen tarafsız ve peşin bir hükme varmadığı tarzıyla ele alarak akademik bir çalışma ortaya koymuştur. Milliyetçilik çevresinde şekillenen Balkan tarihçiliği de bu çalışmayla birlikte derinden etkilenmiştir. Bu tezde elde ettiği bulgulara bakıldığında vergi ve arazi sorunlarının bölgede gerçekleşen birçok sosyal olay ve isyanın altında yatan temel sebep olduğunu ortaya koymuştur. Bu sosyo-ekonomik sebepler, İnalıcık'ın sonraki çalışmalarında savunduğu tezlerin temel argümanları olmuştur (Akyıldız, 2015, s.193-194). İnalıcık, bu çalışmasından itibaren her eserinde kendisinin çalışmalarına kadar üzerinde pek durulmamış toplumsal ve ekonomik düzenin kurallarına yönelmiş, bunlar üzerinden kurumlar, bu düzenin geçirdiği değişim ve sebep olduğu tarihsel sonuçlara odaklanmıştır (Öztürk, 2015, s.147).

İnalıcık, çalışmalarını doktor ünvanını almasından itibaren Osmanlı'nın sosyal ve ekonomik sorunları üzerine yoğunlaştırmıştır.

Türk tarihine büyük katkısı olan girişimleriyle Osmanlı arşivleri ile ilgili İstanbul'da ve şer'iyye sicilleri hakkında da Bursa'da araştırmalar yapmış ve birçok yeni bilgiyi tarih literatürüne kazandırmıştır (Kalpaklı, 2015, s. 1).

1949 yılında AÜDTCF İnalçık'ı, bilgi birikimini artırması ve ihtisasını genişletmesi amacıyla İngiltere'ye göndermiştir. Burada Biritish Museum'da çalışan İnalçık, Türkçe yazmalara yoğunlaşmıştır. "Clander of State Papers" isimli seride Osmanlı tarihi ile ilgili kayıtları toplayan İnalçık, Prof. Paul Wittek'in Londra Üniversitesi'ndeki School of Oriental and African Studies'de (SOAS) seminerlerini de takip etmiştir. Kendisi gibi bu seminerleri takip eden E. Zachariadou, V. Ménage, V. Parry ve B. Lewis isimli tarihçilerle de tanışmıştır. Bu esnada "Public Record Office" isimli dünyanın en önemli arşivlerinden biri olarak görülen arşivde Osmanlı ile ilgili yeni kaynaklar keşfetmeye çalışmıştır (Aslantaş, 2017, s. 7).

"Bursa Şer'iyye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları (1947)" isimli çalışmasınınönemi İnalçık'ın 1951'de İngiltere'den döndükten sonra Osmanlı'nın hukuki ve sosyal hayatı açısından hayatı bir öneme sahip Şer'iyye Sicilleri'ni keşfetmesi ve 280 defterlik bir koleksiyon oluşturarak bunun Bursa Arkeoloji Müzesi'nde muhafaza edilmesini sağlamasıdır. Makale, Belleten'in 11. sayısında yayınlanmış ve Fatih devrinde Osmanlı'nın Floransa'dan Bursa'ya kadar uzanan ticaret ağında gümrüklerde uygulanacak kurallarla birlikte ticaret merkezinde şekillenen sosyal hayat için uygulanması istenen kanunları içermektedir.

Bundan sonra en önemli gelişmelerden biri de 1950 yılında Paris'teki Milletlerarası Tarihi İlimler Kongresi'ne katılmasıdır. Burada kendisini etki altında bırakan Écoles des Annales (Annales Ekolü) kurucularından Fernand Braudel'le tanışma fırsatını yakalamıştır. Braudel'in 1949 yılında yayınlanan La Méditerranée isimli büyük yankı uyandıran eseri İnalçık'ı da etkisi altına almayı başarmıştır (Ari, 2016, s. 15).

"Impact of the Annales School on Ottoman Studies and New Findings (1978)" isimli çalışmasında İnalçık'a göre 19. yüzyıl sonlarında Fransız sosyal düşüncesi ve pozitivistizminin Osmanlı Devleti'ni yeniden şekillendirmek isteyen genç Türkler üzerinde büyük etkisi olmuştur. Emile Durkheim'ın takipçisi Ziya Gökalp ve Türkiye'deki modern Türkoloji çalışmalarının öncüsü olan Mehmet Fuat Köprülü Osmanlı'da bu akımın öncüsü olmuştur. Köprülü'nün Annales'e olan ilgisi sayesinde 1930'lu yıllarda Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası oluşmuştur. Halil İnalçık da bu yayından etkilendiğini belirtmektedir. 20. yüzyılda dünyada cumhuriyetlerin yükseldiği dönemde Köprülü'nün meslektaşları Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı Devleti'nin demografik, sosyal ve ekonomik

tarhini en orjinal biçimde sunmuştur. 1940'lardan 1970'lere kadar Osmanlı Devleti'yle ilgili sosyo-ekonomik alandaki araştırmalarda müthiş bir ilerleme kat edilmiştir. Fernand Braudel'in *La Méditerranée* isimli çalışması bu dönemde bahsedilen çalışmalarla ilgili soruları ve önerileri sunmaktadır. Osmanlı'nın demografik sorunlarıyla ilgili Barkan'ın önemli çalışmaları bulunmaktadır. Braudel de Osmanlı'nın ilerleyişini Türklük ve Müslümanlık'ın yaygınlaştırılmasına bağlamaktadır. Braudel, Osmanlı'nın nüfusuyla ilgili çalışmasında da 16. yüzyılda ülkenin nüfusunun 35 milyondan 70 milyona kadar çıktığını ancak bu ilerlemenin vergi getirisini artırsa da İspanya ve Portekiz gibi ülkelerin sömürge faaliyetlerinin sağladığı ekonomik ilerlemenin gerisinde kaldığını belirtmektedir. Yine bu dönemde hızlı nüfus artışının getirdiği yüksek arz, büyük şehirlerde çoğunlukla Venedik ve Levantenlerin ticaretiyle karşılanan ihtiyaçların artık karşılanamaması gibi bir sorun doğurduğu gibi, uygulanan yanlış politikalar ve kötü iklim koşulları da bu sorunları büyümüştür. Osmanlı'nın uluslararası düzeydeki para transferi ülke içinde de paranın dönüşümünü gerekli kılmıştır. Barkan'a göre biyolojik devrimle Osmanlı'da yaşanan nüfus baskısı, fiyat devrimiyle gümüş ticaretindeki fiyat farklılıkları ve akçede yapılan devalüasyon fiyatların aşırı yükselmesine neden olmuştur. Osmanlı da yaşanan para ihtiyacını Batılı devletlere kapitülasyonlar vererek gidermeye çalışmıştır.

2 Haziran 1952 tarihinde profesör olan İnalçık, bunu “Viyana Bozgun Yıllarında Osmanlı - Kırım Hanlığı İş Birliği” isimli teziyle başarmıştır. Yurtdışında da çalışmalarını sürdüren İnalçık, 1953-1954 yıllarında ziyaretçi profesör olarak Columbia Üniversitesi School of International Affairs'te bulunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) Osmanlı ve Türk araştırmalarının gelişmesinde önemli roller oynayan İnalçık, burada bu konuda Prof. Tibor Halasi-Kun ile birlikte çalışmıştır (Aslantaş, 2017, s. 7). 1954 yılında “Hicri 835 tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid” ve “Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar” isimli kitapları Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanınca tüm dünyada tanınır hale gelmiştir (Kalpaklı, 2015, s. 2).

“Osmanlılar'da Raiyyet Rüsümü (1959)” isimli İnalçık'ın Belleten Dergisi'nin 1959 yılındaki 4. sayısında yazılan bu makalesi döneminin en önemli çalışmalarından biri olarak görülmektedir. Çünkü İnalçık, bu çalışmasında Osmanlı'daki vergi sistemini ilk olarak Fatih Kanunnamesi'nden yola çıkarak anlatırken tarih alanı içinde ilk olarak iktisat, sosyoloji ve edebiyat gibi disiplinlerden faydalanmış, bunun yanında “çift-resmi” kavramını tarih literatürüne kazandırmıştır. Fatih'i örfî hukuk sahasını genişleten cesur bir hükümdar olarak tanımlayan İnalçık, kanunnamede ceza hukuku faslından sonra reayanın Müslüman, yürük ve gayrimüslim olarak üçe ayrıldığını ifade etmektedir. Müslüman reayadan alınan çift-resminin Kanuni kanunnamesiyle nasıl geliştirildiği

ve Diyarbakır, Konya, Kayseri gibi bölgelerin özelliklerine göre her biri için bir kanunname ilan edilerek nasıl uygulandığının anlatıldığı çalışmada gayrimüslimlerden alınan ispence vergisine de yer verilmektedir. Örfi bir baş vergisi olan ispencenin 1431 tarihli Arvanid Sancağı defterindeki bilgilerle elde edildiğini ifade eden İnalçık, kendilerine hususi hizmetler yüklenen gayrimüslimler tarafından ödenmediğini, ayrıca bir gayrimüslimin toprağında tasarrufu olan Müslümanlar'dan da alındığını dile getirmektedir.

1966 yılına gelindiğinde İnalçık, Uluslararası Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Kurumu'na (Association Internationale des Etudes du Sud-Est Européen-AIESEE) üye olmuştur. İnalçık, bu gelişmeyi Türk tarihinin ve kültürünün tanıtılması amacıyla büyük bir fırsat olarak görmüştür. Bu kurumdaki çalışmalarında mesafe kat eden İnalçık, 1971 ve 1974 yılları arasında başkan olarak görev yapmıştır (Yağcı, 2013, s. 592).

Emekli olduktan sonra da çalışmalarına hız kesmeden devam eden ve 1950'li yıllardan beri dünya tarih çevreleri tarafından dikkatle izlenen İnalçık, emekli olduğu yıl imtiyazlı profesör olarak Chicago Üniversitesi'ne davet edilmiştir. Buradaki tarih bölümünde profesör olarak çalışmaya başlayan İnalçık, 1973 yılında İngiltere'de de "The Ottoman Empire: Classical Age, 1300 - 1600" isimli eserini yayınlamıştır. Bu eser öyle ilgi görmüştür ki Arapça'ya ve yedi Balkan diline tercüme edilmiştir. Bugün bu eser, dünyanın birçok önemli üniversitesinde okutulan temel eserlerden biri haline gelmiştir (Arı, 2016, s. 21).

"The Ottoman Empire. The Classical Age, 1300-1600 (1973)" isimli, ilk baskısı Londra'da yapılan bu kitap Rusça, Rumence, Arnavutça ve Sırpça gibi dillere çevrilmiştir. Yayımlandığı yıl Times Literary Supplement'ta çıkan bir yazıya göre İnalçık, yaşayan en önemli Osmanlı tarihçilerinden biri, eser de ufuk açıcı olarak nitelendirilmiştir. Kitaptaki ana konu 1300-1600 yılları arasında klasik dönem Osmanlı kurumlarıdır. Kul ve tımar sistemi Osmanlı'nın klasik döneminde askeri, politik düzenle vergi ve toprak düzenini sağlayan en önemli iki kurumudur. Bu kurumlar devletin tüm toplumsal düzenini sağlamıştır. Ancak 1575'ten itibaren reaya, ayrıcalıklı sınıfın özelliklerini paylaşmaya başlayınca kul sistemi bozulmuştur. Bu durum itaat ve disiplinde çöküşe neden olmuştur. Bununla birlikte yine bu dönemden itibaren birçok tımar saraylıların eline geçmiş ve tımar arazisi sayısı hızla azalmıştır. Böylelikle vergi ve toprak sistemi de bozulmuştur. Vergi toplama işi düşük rütbeli askerlere verilmiş bu da çıkar çatışması yaratmıştır.

14. yüzyıl başlarında Osmanlı, kendini gazaya adanmış küçük bir beylikken 1517'de Arap ülkelerini sınırları içine alarak en büyük İslam

devleti olmuştur. Osmanlı, Orta Anadolu'dan Hint denizine kadar olan alanda hızla elde ettiği askeri başarılar sayesinde I. Süleyman'ın hüküm sürdüğü 1520 ve 1566 yılları arasında bir dünya gücü konumuna erişmiştir. Ancak 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da gerçekleşen uzun savaşlar sonucunda Osmanlı'nın askeri ve ekonomik gücü sarsılmıştır. 18. yüzyılda Osmanlı, Avrupa'nın üstünlüğünü kabul ederek ekonomik ve politik anlamda bağımlı bir ülke halini almıştır. Osmanlı'nın git gide zayıflayarak çökmesi ihtimali bir Avrupa ve Doğu sorunu halini almış ve Osmanlı 1920'ye kadar Avrupa'ya bağımlı bir biçimde yaşamını sürdürmüştür. Bu süreçte Osmanlı kurumları da dönemlerin değişen özelliklerine göre farklılık göstermektedir. İmparatorluğun içyapısı ve politik gelişimindeki değişiklikler Osmanlı'nın 16. yüzyıl sonunda eski Ortadoğu devletlerinden Sasani ve Abbasi İmparatorlukları geleneğinde büyük bir imparatorluk olmasını sağlamıştır. Bu dönemde Osmanlı, devlet gelenekleri, ekonomi politikaları, askeri örgütlenmesi ve toprak düzeniyle Ortadoğu imparatorluklarının en gelişmiş örneği olmuştur. Ancak Avrupa'da bu dönemden sonra yaşanan askeri ve ekonomik yenilikler, Ortadoğu devlet geleneğinin zamanının geçtiğini kanıtlanmıştır. Bu dönemde de Osmanlı, Avrupa'nın ekonomik, politik ve askeri gelişmesini karşısında kendi kurumlarının bozulmuş biçimlerinin değiştirilmeye çalışılmasıyla meşgul olmuş ve sonunda 1924 yılındaki köklü devrim sonunda ancak bu arayıştan vazgeçilmiştir. Çalışmada, 1590 yılı bir dönüm noktası olarak görüldüğünde Osmanlı'nın Ortadoğu kurumlarını nasıl kendine uyarladığı ve bu tarihten sonra da bu kurumların yeni Avrupa karşısında nasıl işlevini yitirdiği anlatılmaktadır.

İnalcık, ülkesiyle de bağlarını hiç koparmamış ve bir ilim cemiyeti olan “Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Türkiye Tarihi Birliği’ni (International Association for Social and Economic History of Turkey)” kurmuştur. Bu cemiyetle birlikte Hacettepe Üniversitesi’nde 11-13 Temmuz 1977’de ilk kongresini toplamıştır. İnalcık bu cemiyetin faaliyetlerini genişletmesini sağlayarak 2005 yılında Venedik’teki son kongresine kadar on uluslararası kongre düzenlemesine olanak tanımıştır (Singer, 2015, s. 114).

İnalcık, geleneksel tarım ve tımar sistemiyle ilgili olarak “L’école Des Hautes Études En Sciences Sociales” Paris’te bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bu yıl içinde bir de UNESCO’nun toplamda 61 yazarla oluşturulan The History of Scientific and Cultural Development of Mankind isimli çalışma serisinin 5. cildinin editörlüğünü Peter Burke ile birlikte üstlenmiştir (Murphy, 2015, s. 207).

“The Emergence of Big Farms, Çiftlik: State, Lanlords and Tenants (1983)” isimli çalışmasında İnalcık, Osmanlı’nın geleneksel tarım ve tımar sistemini incelemiştir. Osmanlı’nın toprak siyaseti şeri ve

örfî kanunlarla İslam hukukuna dayanmaktadır. Osmanlı Devleti gibi geleneksel bir ekonomide tarım kapital düzenin temelini oluşturmaktadır. Bu düzenin ana organı da çift-hane sistemidir. Buna göre devlet tarım arazisini (çiftlik) reayaya kiraya vermekte ve sürecin düzenli işleyebilmesi için de sipahilere koruma ve kadılara da yönetme yetkisini vermektedir. Bu sistem tımar sisteminin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Tımar sistemine göre sipahiler bir tımara atanmıştır ve onların maaşı da çift-hane sisteminden elde edilen gelire göre dağıtılmaktadır. Çift-hane sistemi dışında terk edilmiş ya da verimsiz topraklar da (mawat toprakları) tek bir yöneticiye bırakılarak kölelerle işlenip ekonomiye katılmıştır. Tımar sisteminin gerilemesiyle ve mawat topraklarının yayılmasıyla birlikte iltizam usulüne geçilmiş ve toprak gelirleri kiralanmıştır. 1609 yılından itibaren Celali ayaklanmaları sonrası boş kalan toprakları Kapıkulu askerleri sahiplenmiş, kölelerle ve işe aldıkları köylülerle bu toprakları işlemeye başlamıştır. Bu düzensizlik bir süre sonra düzen halini almış ve devlet bu durumu kabullenmiştir. 18. yüzyıldan itibaren de mukataa-malikane sistemiyle topraktan alınan mukataa geliri ihale usulüyle muaccelle edilerek ömür boyu bir malike devredilmiştir. Çift-hane sistemi içinde kontrol ettikleri topraklarda ayanlar da hem devletin baskısıyla vergi ödeme ve silahlı güçlerin ihtiyaçlarını karşılama hem de toprakların ticari gelirlerini artırma yoluna gitmişlerdir.

Halen geleneğini korumakta olan ve ilk toplantısını 1977 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde, son toplantısını da 2013 yılında İspanya Alcalá Üniversitesi'nde yapan International Association for Ottoman Social and Economic History'ı kurmuştur (Kalpaklı, 2015, s.3). 1985 yılının Mayıs ayına gelindiğinde de Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları isimli İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde düzenlenen sempozyumda bir konuşma gerçekleştirerek Osmanlı arşivlerinin Türk ve dünya tarihi bakımından ne derece önemli olduğunu vurgulamıştır (Arı ve Kalpaklı, 2016, s.8).

“Osmanlı Arşivlerinin Türk ve Dünya Tarihi İçin Önemi (1985)” isimli çalışması İnalçık'ın Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu'nda yaptığı bir konuşmanın metnidir. Yazıya göre İnalçık; arşivleri, devletin devamlılığını sağlayan temel kuruluşlardan biri, tarih ve kültürün gerçek kaynağı, sosyal ve insani bilim dallarının ana kaynağı ve milletlerarası bilgi ve düşünce alışverişine yönelik en zengin kaynak olarak tanımlamaktadır. Türkiye Devleti ve geçmişine yönelik yapılan propaganda savaşının İnalçık ancak arşivlerle kazanılabileceğini düşünmektedir. Bununla birlikte bunun ilk prensibi olarak da arşivlerin açıklığının sağlanması olarak görmektedir. Ancak, devletin arşivlerin tamamen açıklık prensibine göre düzenlenmesi konusunda, devlet aleyhine kullanılması noktasında kuşkuları bulunmaktadır. 1968'de

UNESCO tarafından Türk arşivlerinin açılması için arşiv kanununun çıkarılması, teknik kadronun yetiştirilmesi, bina ve malzeme gibi eksikleri tamamlanması tavsiye olunmuştur. Bu uluslararası inceleme ve öneriler sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu işi İnalçık bizzat Türkiye'nin yapması gerektiğine inanmış ve arşivlerin uluslararası bir kuruluş haline getirilmeye çalışılmasının engellenmesi gerektiğini söylemiştir. Bununla birlikte Osmanlı arşivlerinin sonsuz bir sosyo-ekonomik bilgi kaynağı sunduğunu ifade eden İnalçık, tahrir defterlerinin Almanya'da dahi yayınlandığını ancak Türkiye'de bu çalışmalardan bir sonuç alınmadığını belirtmektedir. Son olarak, üniversite ve bilim kurullarının bu alanda yetkili bir kadro kurması gerektiğini ifade eden İnalçık, aksi takdirde kendi kültürümüzü yabancı kaynaklardan öğrenmeye devam edeceğimiz gerçeğini dile getirmiştir.

1994 yılına gelindiğinde İnalçık, en önemli eserlerinden biri olan *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*'ı yayınlamıştır. Bu eser 1996 yılında iki cilt halinde basılmıştır. Osmanlı'nın siyasi, sosyal, iktisadi yapılarıyla hukuk, din ve eğitim alanlarını içeren ilk cildini (1300-1600 yılları) kendisi yazmış (Şakiroğlu, 1994, s.572), ikinci cildi (1600-1900 yılları) için de Ş. Pamuk, D. Quatert, B. McGowan ve S. Faroqhi ile işbirliği yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi adı altında Türkçe'ye çevrilen bu eser Yunanca ve Arapça'ya da çevrilmiştir ve dünya üniversitelerinde okutulmaktadır.

İnalçık, Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı olduğu 1998 yılında onun elinden İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Ödülü'nü almıştır. Kültür Bakanlığı, İnalçık'ı 700. Yıldönümü Yayın Komisyonu'nun başına getirmiştir. Bu komisyon, Osmanlı uygarlığı ile ilgili bir eser ortaya koyma amacıyla kurulmuştur. Bu iki ciltlik eserin editörlüğünü İnalçık yapmış ve bu eser Dünya Kitap Fuarı'nda birincilikle ödüllendirilmiştir. İnalçık, bunun ardından Vakıflar Genel Müdürlüğü Araştırma Kurulu ile Kültür Bakanlığı Osmanlı Bilim ve Kültür Mirası'nın 700. Yılı Anma Komitesi'ne üye olmuştur. The Ottoman Empire and Its Heritage isimli seriye de editörlük yapan İnalçık, bu eseri Prof. S. Faroqhi ve E.J. Brill ile birlikte hazırlamıştır. Bu eserden 2005 yılına kadar 38 cilt hazırlanmıştır. Aynı zamanda bu eser, Batı ülkelerinde Osmanlı'nın tanıtılması için hazırlanan belli başlı eserlerden biri olmuştur (Arı, 2016, s. 23).

İstanbul'un sosyal ve tarihi ile ilgili de çalışmalar yürüten İnalçık, 2000 yılında bu konuyla ilgili olarak Halil İnalçık Araştırma Projesi'ni başlatmıştır. Bu proje Sabancı Üniversitesi ve Packard Humanities Institute katkılarıyla sürdürülmüştür. Projenin ilk eseri 2006 yılında "Şer'iyye Sicilleri'ne Göre İstanbul Tarihi" başlığı altında yayınlanan İstanbul Mahkemesi 121 Numaralı Şer'iyye Sicili olmuştur (Arı ve

Kalpakkı, 2016, s. 8). Bununla birlikte İnalçık, Osmanlı Devleti'nin 700. kuruluş yıldönümü vesilesiyle 2000 yılında yayınlanan "Osmanlı Devleti'nin Doğuşu" isimli TV belgeseli için kâğıda döküldüğünde 1000 sayfaya yakın bir katkıda bulunmuştur. Bu belgesel 2000 yılının en iyi TV programı olmasının yanı sıra birçok ödüle de layık görülmüştür (Sarısoy Karatay, 2015, s. 214).

"Ottoman Civilization (2003)" isimli Kültür Bakanlığı desteğiyle yayınlanan bu kitabı İnalçık'ın doğrudan devlet kurumlarınca desteklenen eserlerine en iyi örneklerden biridir. İnalçık, giriş bölümündeki "Osmanlı Medeniyeti ve Saray Patronajı" ile birinci bölümdeki "Osmanlı Tarihinde Dönemler: Devlet-Toplum-Ekonomi" kısımlarını üstlenmiştir. İnalçık, çalışmasında II. Bayezid zamanında Kemalpaşazade tarafından hazırlanan bir yazıda Osmanlı hanedanının önceki hanedanlara göre neden üstün sayıldığından bahsetmektedir. Osmanlı'nın bölgeleri zorla istila etmemesi, kanunların geçerliliğinin mutlak olması ve devletin daha zengin, daha büyük ve daha kalabalık olması Osmanlı hanedanının öncekilere göre üstün olması iddiasının kanıtı olarak sunulmuştur. Aşıkpaşazade'nin derleme tarihinden de bahsedilen çalışmada kul sisteminin karmaşıklığı, bürokraside çeşitli Frenk adetlerinin benimsenmesi gibi eleştirilere yer verilmiştir. 16. yüzyılın sonlarında III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde çıkan adaletnamelerde Kanuni dönemi ideal bir dönem olarak gösterilmiştir ancak yine bu dönemlerde devlet geri dönüşüme bir düzensizliğin içine sürüklenmiştir. Çalışmada, bu dönemden sonra yapılan eleştirilerden ve özellikle Koçi Bey'den de bahsedilmektedir. Bu dönemden itibaren Osmanlı tarihçileri devletin tarihini İslam, siyaset ve ahlak felsefesine göre dönemlere ayırmışlardır. Ancak Mustafa Nuri Paşa, kurumlar tarihi ve kültürel gelişmeleri de bu kriterler arasında kullanmıştır. 17. yüzyıla kadar İslami kutsal savaş düşüncesinde olan Osmanlı, özellikle Kanuni döneminde Avrupa'yı bölünmüş bir şekilde tutma çabası gütmüştür. Bu da Doğu'daki devletlerle Avrupa ülkeleri arasında diplomatik ilişkilerin gelişmesine neden olmuştur. Son olarak 16. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı'nın özgün toprak rejimine yer verilen çalışmada imparatorluğa Avrupa'dan akan gümüş nedeniyle ekonomik bir buhran ve enflasyonun ortaya çıkmasından bahsedilmektedir. Fiyat devrimi olarak nitelendirilen bu dönemde Avrupa'ya Orta Amerika'dan akan madenler likiditeyi artırmış bununla birlikte artan nüfus, kentleşme ve düşen iş gücü kalitesi enflasyonun yükselmesine neden olmuştur.

Osmanlı tarihinin her dönemi hakkında ilgili tüm disiplinlere değinerek sosyal ve ekonomik tarih başta olmak üzere devlet yapısı, toplumsal yaşam, hukuk, ticari ilişkiler üretim ve tüketim yöntemleri, kurumların yapısı, bürokrasi, siyasi tarih, şehirlerin tarihi, kültür-edebiyat ve kişilerle ilgili eserler veren İnalçık, bilgi ve belgeye dayalı

araştırmaları, disiplinlerarası çalışma yöntemi ve bilinen tarihi değiştirecek kuvvette eserler sunması sebebiyle “Tarihçilerin Kutbu (Şeyh-ül Müverrihin)” ünvanını almıştır.

Halil İncalcık’ın akademik hayatı incelendiğinde öncelikle hocalarının O’nun üzerinde bıraktığı etkiler, yurt dışında edindiği tecrübe ve birçok meslektaşıyla tanışması; O’nun tarih felsefesinin şekillenmesini sağlamıştır. Çalışmanın devamında Hoca’nın iktisat tarihi felsefesinin oluşmasını sağlayan gelişmeler ve eserlerine kullandığı metodoloji incelenmiştir.

İncalcık’ın İktisat Tarihi Felsefesinin Oluşmasını Sağlayan Gelişmeler ve Eserlerinde Kullandığı Metotlar

Annales Ekolü: Osmanlı siyasi tarihine yönelik önemli araştırmalar yapsa da asıl ilgisi ekonomik ve sosyal problematikler olan İncalcık’ın metodolojisi üzerinde Ziya Gökalp sosyolojisini takip eden ve Türkiye’de 1918 ve 1950 yılları arasında sosyal ve edebi bilimler alanlarında Batı araştırma metodu ve ilmini başarıyla uygulayan Fuad Köprülü ve II. Dünya Savaşı’ndan sonra 1930’lu ve 1940’lı yıllardaki kitle hareketlerinin önem kazanmasıyla dünya tarihçiliğinde sosyo-ekonomik toplum anlayışının önem kazanması ve Fransız Annales ekolü ile Durkheim’in “organik sistem” anlayışının yapısal sosyolojisinden etkilenen ve Türkiye’deki sosyo-ekonomik sorunların belli başlı başlıklarını ilk ortaya koyan Ömer Lütfü Barkan’ın etkisi çok belirgindir. İncalcık, çalışmalarında Annales ekolünü esas almasına kadar çoğunlukla bu ekolün etkisinde olan Fuad Köprülü’yü takip etmiştir. Siyasi tarihten ziyade uzun dönem tarihçilik ve sosyo-ekonomik tarih anlayışının getirdiği bu yeni dalga İncalcık’a göre Türkiye’de Köprülü ile başlamıştır (Çiftçi, 2015, s. 71).

Annales ekolüne göre tarih yazıcılığı, disiplinlerarası ve karşılaştırmalı yapılmalıdır. Bu ekol ismini “Annales d’Histoire Economique et Sociale” isimli dergiden almıştır. Marc Bloch ve Lucien Febvre tarafından 1929’daki ekonomik bunalım döneminde kurulan bu dergi, 20 yüzyıl ortalarında tarih yazıcılığını sil baştan değiştirmeyi başarmıştır. Marc Bloch, zaman ve toplumsal çözümleme yöntemi, incelenen kanıt ile sorular, karşılaştırmalı yapılan tarih yöntemi, tarihçiliğin nedenselliği ve toplumsal teori konularında değerlendirmelerde bulunmuş ve Kralın Dokunuşu isimli eserinde ilk kez karşılaştırmalı tarih anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Bloch’a göre geçmişin incelenmesi bugünü anlama çabasıdır. Febvre de Bloch gibi tarihin asıl unsuru olarak insanı görmektedir. Ancak O’na göre insan, bireysel olarak değil insana ilişkin toplumsal yapılar ve örgütlenmiş gruplar üzerinden değerlendirilmelidir. Buna ek olarak Febvre, geleneksel

tarih anlayışındaki olaylara odaklanma yönteminin birçok şeyin gözden kaçmasına sebep olduğunu düşünmektedir (Yeğen, 2016: 27-29). Annales ekolü, tarihin konusu olan olaylar veya kişiler için olabildiğince tüm disiplinlerden faydalanarak kendisine kadar uzun yıllar kullanılan vakanüvist ve 19. yüzyılda yaygın olarak kullanılmış deney ve olguyu esas olan tarihçiliği değiştirmiştir. Bu ekol bütüncül bir anlayışla yapısal, kurumsal, iklimsel, kırsal tarih gibi alt dalları kendi içinde toplamıştır (İnalcık, 2009b, s. 318-319).

1930'lu yıllarda yaşanan dünya ekonomik bunalımı Türkiye'de de önemli sorunlara yol açmıştır. Bu dönemde ekonomi politikaları çok önem kazanmış ve sosyal sorunlara yönelik ilgi artış göstermiştir. Köprülü de bu dönemin tarih temsilcisi olmuş ve bu konuyla ilgili Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası'nı çıkarmıştır (Ayan, 2011, s. 89). Köprülü'nun bu döneme dair önemli görüşleri, yalnızca arşiv belgelerine yönelik tarih çalışmalarının eksikliği ve tarihçilerin insanla ilgili her konuda soru sorması ve her şeyden faydalanması gerektiği üzerinedir. Bu dönemde ayrıca Barkan da arşiv belgelerini temel alarak para ve fiyat hareketleriyle sosyal düzen konularında art arda makaleler yayınlamıştır (Ayan, 2011, s. 90-92).

İnalcık'ın Annales ekolüyle olan ilişkisine bakıldığında daha genelleyci bir metod kullanan Annales ekolünden parçadan bütüne giden bir yöntem kullanmasıyla ayrıldığı görülmektedir. İnalcık, olaylara olan yaklaşımı ve onları analiz etme yöntemi açısından Fernand Braudel ve Annales ekolünden doğrudan etkilenmiş ve tüm çalışmalarını arşiv ve belgelere dayandırmıştır. Braudel, Bloch'un ölümüyle sona eren Annales ekolünün birinci evresinden sonra ekolün zirve yaptığı dönemin en önemli ismi olmuştur (Ayan, 2011, s. 81). Braudel, İnalcık'a göre Doğu Akdeniz'de egemen olan Osmanlı'nın sosyal, iktisadi ve demografik açıdan Batı ülkeleriyle benzeştiğini dile getirmektedir. Bununla birlikte Braudel, Osmanlı'nın Avrupa'ya tamamen ters ve düşman bir unsur olduğu görüşüne karşı çıkarak Avrupa ve Osmanlı'nın birbirini tamamladığını ve bu ikisinin birbirinden ayrı incelenemeyeceğini savunmaktadır (İnalcık, 1978, s. 70). Annales ekolü temelde bütüncül tarih metodunun yanı sıra uzun dönem kavramını da benimsemiştir. İnalcık ise, ekolün bu yöntemlerinin Osmanlı'ya uyarlanabilmesinin ancak tamamı somut verilerden oluşan çalışmalarla mümkün olabileceğini düşünmüştür.

Braudel, Osmanlı'nın devamlı Avrupa'ya karşı, ona düşman bir ülke olarak sunulması geleneği karşısında tezler sunmuş bununla birlikte 16. yüzyıldaki nüfus artışına yönelik biyolojik devrim tanımı ve fiyat devrimi teorileri İnalcık'a göre Osmanlı çalışmaları için önemli kaynaklar olmuştur (İnalcık, agis, 2017). Özellikle Osmanlı'da 16. yüzyılda yaşanan

krizde merkezi yönetimin levant ticareti ile ekonomik koşullardan önemli ölçüde etkilendiğinin tespit edilmesi bu bakış açısıyla mümkün olmuştur (İnalcık, 1978: 70).

Tarihsel Genelleme: 1940’lardan itibaren olan dönem yoğun bir ideolojik tartışma dönemidir. Özellikle Marksist ideoloji, halkçılık ve halk edebiyatı gibi kavramları literatüre kazandırmıştır. Bu dönemde bütün olaylar ideolojik esaslara göre yorumlanmıştır. Osmanlı tarihi de materyalist ve Marksist düşüncelerden yoğun olarak etkilenmiştir. Bu düşünceler özellikle feodalite ve köylülük esaslarına göre yapılmıştır. Ancak İnalcık, hiçbir zaman tarihi bu ideolojilere kurban etmemiş, Marksist ve Weberianist Osmanlı tahlillerine her zaman bilimsel ve somut verilerle cevap vermiştir (Aslantaş, 2017, s.10). Bunun yanında İnalcık, tarihi genellemelerin Osmanlı açısından bir takım sakıncalar doğurduğunu ifade etmektedir. Marksist ve Weberian düşüncelerin tarihi olayların açıklanmasına yönelik katkıları olduğunu da dile getiren İnalcık, yine de Osmanlı tarihinin şimdiye kadar sosyal ve iktisadi açıdan tam olarak analizinin yapılmadığından yola çıkarak, bu genellemelerin tarihi temelden yoksun olduklarını dile getirmektedir. Buna ek olarak İnalcık, çalıştığı disiplinin zamansız ve mekânsız genellemelerden ibaret olmadığını, olayları zaman ve mekân içinde incelemek olduğunu ifade etmektedir (İnalcık, 1978, s. 70-71).

İnalcık, Osmanlı ile ilgili elde ettiği arşiv ve belgelerde kanun, ticaret, vergi ve şehir ekonomisi konularda araştırmalar yapmış, çalışmalarında somut bilgilere yer verdikten sonra genellemelerde bulunmuştur. Özellikle çift-hane sistemi ile ilgili yaptığı çalışmada bu sistemin Osmanlı öncesi medeniyetlerde de tarıma bağlı ekonomilerin temel modeli olduğunu vurgularken Roma ve Akdeniz ülkelerinde öncesinde de bulunan bu sistemin çok az değişiklikle Osmanlı’ya geçtiği ve burada da kullanıldığını dile getirmektedir (İnalcık, 1983, s. 105-108). İnalcık, vergi sistemi ve üretim biçimi olan çift-hane sistemi ile ilgili yaptığı çalışmalarında Alexander Chayanov’un aile fertlerinin iş gücüne dayanan köylü ekonomi teorisinden yola çıkmış ve Sanayi Devrimi öncesi temel üretim modeli olan tarımsal üretimde Rusya ve Batı ülkeleriyle Osmanlı arasında benzerlikler tespit etmiştir (İnalcık, 1993, s. 141-149). Erhan Metin’in İnalcık’la yapılan bir söyleşi üzerine kaleme aldığı yazısında İnalcık, genel tarihin ancak yerel araştırmalardan sonra ortaya çıkarılabileceğini ifade etmektedir. Batı Anadolu’yu örnek gösteren İnalcık, ekonomik olarak Akdeniz’e bağlı bölgenin kendi içinde yerel şartları ve özellikleri olduğunu dile getirmektedir. İnalcık, mahalli araştırmaların derinlemesine yapılmasını oradan da genel senteze yönelinmesini öğütlemektedir (Metin, 2008, s. 449).

Bunun yanında İnalçık, Osmanlı tarih çalışmalarında kullandığı bütüncül bakış açısıyla Osmanlı kurumlarının, Türk, Hint ve İran kökenlerinin keşfedilmesini sağlamıştır. Sosyal ve kültürel unsurlarıyla milli kültürü bir bütün olarak ele alan Ziya Gökalp ve Fuad Köprülü'yü takip etmiştir (İnalçık, 2002, s. 33). Osmanlı çalışmalarında bazı eski Türk kamu adetlerinin devam ettirildiğinin anlaşılmasını sağlayan İnalçık, bunu “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri” isimli çalışmasıyla örneklendirmiştir. Bu makalede Osmanlı geleneklerinin Türk hakanlarından ve İran İmparatorluğu’ndan gelen özelliklerini incelemiştir (Kırmızılar, agis, 2017). Osmanlı bürokratlarının İran ve Hint siyaset kültüründen doğrudan etkilendiklerini ve devleti bu geleneklerle idare ettiklerini incelediği çalışması da İslam Ansiklopedisi’ndeki Reisülkütab makalesinde yer almaktadır (Arı, 2005, s. 795, 797).

Hermenötik: İnalçık, tarih yazıcılığında ampirik verilerden yararlanmanın önemine değinmesine rağmen bu verileri doğru kullanabilmek için gerekli araç ve bilgilere sahip olmanın gerekliliğini de dile getirmektedir. Bu konuda Batı’da uzun yıllar kullanılan hermenötik metodu ve metin incelemesi yönetimini Osmanlı çalışmalarına uyarlayan Fuad Köprülü’nün yolunu izlemiştir. Hermenötik, araya zamanın ve farklı koşulların girmesiyle anlaşılması zorlaşmış olan yazıların anlaşılması için kullanılan bir yöntem arayışı ve tarihi - filolojik metodun dönemler ve metinlerle ilgili olarak daha radikalleştirilmiş şeklidir (Görgün, 2003, s. 119). İnalçık’a göre Avrupa’daki hermenötik geleneğini Türkçe, Arapça ve Farsça alanlarında bilim kurumları ve üniversitelerde yerleştirmek kültür tarihinin hakkıyla incelenmesi için bir gerekliliktir. Ancak bunun uygulanabilmesi için de bir bilim dilinin yerleştirmesi gerekliliği doğmaktadır. Bu gerçekleşmezse dil ve uygulama arasındaki çatışma nedeniyle bahsedilen metotlar uygulanamayacaktır (İnalçık, 2002, s. 30-31). İnalçık’ın Bursa ve Eskişehir’de yaptığı tarih gezilerinde bölgelerdeki toponomi araştırmalarıyla Osmanlı fetihleri konusunda yer tespitleri yapmıştır. Böylelikle yazılı belgeler dışındaki kaynakların da birbiriyle bütünlenir şekilde olduğunu göstermiştir (Çiftçi, 2015, s. 75). İnalçık, 1994 yılında Bursa’da fiili saha çalışmaları yapmıştır (Oğuzoğlu, 2016: 47). Yalnızca incelemeler yapmayan İnalçık, aynı zamanda Bursa’da kalıcı kültürel ve bilimsel kurumların tesis edilmesini sağlamıştır. İnalçık’ın Bursa ve Osmanlı’yı konu ettiği tebliğleri sayesinde Bursa Valiliği ve Büyükşehir Belediyesi, Uludağ Üniversitesi, Bursa Barosu ve Ticaret ve Sanayi Odası gibi kurumların öncülüğünde Bursa Araştırmaları Vakfı kurulmuştur (Oğuzoğlu, 2016, s.49).

“İpek (2000)” isimli makalesinde İnalçık, Bursa’daki saha çalışmalarından sonra şehrin ticari yönüyle ilgili değerlendirmeler

yapmıştır. Osmanlı Devleti'nde Bursa, 14. yüzyılda sayılı ipek sanayisi ve ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Aşıkpaşazade, I. Murad döneminde Bizans topraklarında bulunan Alaşehir'in kırmızı ipek kumaşlarıyla meşhur olduğunu söylemiştir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ipekçiliğin ham maddesi İran kaynaklıdır. İran'dan yola çıkan kervanlar İstanbul'a kadar ulaşmıştır. Osmanlılar, Bursa'da ipekçilik yapan yerli tüccarların doğrudan yabancı meslektaşlarıyla bağlantı kurmasını sağlamış ve Orhan Bey zamanında Cenevizliler'e imtiyazlar verilmiştir. Bursa'ya gelen kervanlar 300-400 büyük baş hayvandan oluşmuş ve bu kervanlarda yaklaşık 200 yük (1 yük 154 kg) ipek taşınmıştır. Osmanlı'nın İran'la en büyük ticaret payını ipek oluşturmuş, Bursa'ya gelen İranlı tüccarlar da Bursa kumaşı alarak İran'a götürmüşlerdir. Böylece Osmanlı hazinesine yıllık ortalama 70 bin altın kazandırmışlardır. Yavuz Sultan Selim döneminde İran'a yönelik uygulanan ambargo ve İranlı tüccarların mallarına el konulması nedeniyle ipek ticareti bir hayli gerilemiş ancak Kanuni Sultan Süleyman döneminde yasakların kalkması ve malların iade edilmesiyle yeniden canlanmıştır. 17. yüzyılda İzmir de Bursa gibi ipek ticaretinin önemli bir merkezi haline gelmiş ve ipek yolu Erzurum - Tokat - İzmir güzergâhı olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı'daki dokuma sanayisinin gerilemesi neticesinde ham ipek üretimi artmış ve ipek üretimi makineleşmiştir. Böylelikle Bursa ipeğine Avrupa ve doğuda yoğun talep oluşmuştur. İpekten de en çok üretilen ürünler kaftan, çarşaf, yastık kılıfı ve yatak örtüsü olmuştur. Bursa tereke defterlerine göre yerli tüketim de bir hayli artış göstermiştir. Osmanlı'nın son zamanlarında ipekçilik sanayisi miktar olarak genişledikçe üretilen ürünlerin kalitesi de bir hayli düşüş göstermiştir. Buna çoğunlukla artan tezgâh sayısı ile usta olmayan kişilerin üretim yapması ve ham ipek krizi neden olmuştur.

Tarihsellik: İnsanlar ve olaylar arasında kurulan benzerlikler yalnızca birer kurgudan ibarettir. Bu benzetmeler, temelden yoksundur ve bunlar arasında karşılaştırma yapılamamaktadır. Bu nedenle tarihi bir unsura yönelen kişinin asıl görevi bunu kendi şartları içinde kavramaktır. Bunu kavrayabilmek, tarihsel metodoloji arayışının en önemli özelliğidir (Görgün, 2003, s. 124).

Henüz ısk tutulmamış en eski çağlardan bu yana süregelen tarih, bu özelliğiyle tarih felsefesinin temel unsurlarından biridir. İncalcık da bunu tarihsellik olarak dile getirmektedir. Birbiri ardına yaşanan olaylar tarihi oluşturmaktadır. Bu olaylar arasında her zaman aralarındaki bağ tam olarak tespit edilemese bile bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. İncalcık, bu konuyla ilgili olarak tarihi insana benzetmektedir. İnsanın olgunluk dönemindeki kişisel özelliklerinin gençlik dönemindeki acı, sevgi gibi tecrübelerle oluştuğunu söyleyen İncalcık, günümüzde yaşanan olayların da geçmişte milletlerin başından geçen deneyimler ile inanç, kültür ve

ekonomik özellikleriyle doğrudan bağlantılı olduğunu dile getirmiştir. Günümüzde Türkiye’deki olayları anlamak adına geçmişin incelenmesi gerektiğini savunmuştur (Öter, 2001, s.43). Bununla birlikte güncel Ortadoğu olaylarını örnek gösteren İnalçık, ABD’nin günümüzde bölge üzerindeki kontrolünün 19. yüzyıldaki İngiliz emperyalizminin devamı niteliğinde olduğunu söylemiştir (Zelan, 2005, s. 33).

Karşılaştırma: Tarih bilimi, tamamı itibariyle zaman ve mekân boyutundaki karşılaştırmalardan oluşan bir daldır. Bu yöntemin aracı olan toplumlar, kendine has olan ve tek bir zaman döngüsü göstermektedir. Böylelikle kendi içinde bir bütün olma özelliği gösteren her toplum kendine has zaman döngüsü içinde değerlendirilmelidir. Durkheim, karşılaştırma yönteminin sosyolojik çalışmalar bakımından en uygun yöntemlerden biri olduğunu düşünmüştür. Durkheim, Comte’cu geleneğin aksine karmaşık sayılabilecek bir toplumsal olgunun diğer tüm toplumsal yapılarıdaki genel oluşumlara bakılmadıkça anlaşılamayacağını savunmuştur (San, 1993, s.155-156). Buradan hareketle tarihte bir usul olarak karşılaştırmanın önemli olduğunu düşünen İnalçık da, araştırılan medeniyetin gelişmişliğinin ancak bu yolla anlaşılabileceğini ifade etmiştir. Bu nedenle geçmişte de, günümüzde de medeniyetlerin birbirine benzer koşullarda karşılaştırılması gerektiğini dile getirmiştir. Ancak İnalçık, bu noktada bir konuya işaret etmiştir. Eksik ya da yanlış bilinen, belgeler ve arşivlerle doğruluğu saptanmamış olaylar veya olguların birbiriyle karşılaştırılmasının yanlış olduğunu düşünmüştür. Bu konuyla ilgili olarak sosyologların ve sosyal tarihçilerin bütün imparatorlukların birbiriyle karşılaştırılabileceği bir formül üzerine çalışmasını, temel bilgilerden yoksun ise faydasız bir çaba olarak görmüştür. Buna göre tarihçilerin görevi maddi kaynaklardan objektif olayları bulup çıkarmalarıdır. Ardından dürüstlikle ifade edilen bu olaylardan sonra karşılaştırma yapmanın mümkün olabileceğine inanmıştır. Ancak, İnalçık yine de sade bir karşılaştırmanın tarihçilik anlamına gelmediğini de söylemeden geçmemiştir (İnalçık, 1996, s. 42-47).

Objektiflik: Tarih disiplininde tespit edilen olguların değerlendirilmesi ise subjektif olarak tarihçinin bakış açısına, yeteneğine ve seçiciliğine kalmaktadır. Ancak tarih yazıcılığında asıl aranması gereken olguların, geçmişte gerçekleştiği bir biçimde tüm bağlantılarıyla birlikte aslına uygun olarak sunulması gerçeğidir (Acun, 2006, s. 124-125).

İnalçık ise bir tarihçinin asla milliyetçi, komünist ya da sosyalist her ne düşüncede olursa olsun kendi siyasi düşünceleri veya inancını çalışmalarına karıştırmaması gerektiğini düşünmektedir. O’na göre her tarihçinin, araştırdığı dönemin kendi sosyal ve siyasi şartlarını ortaya çıkarması gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle, tarihi olayların

araştırmasına olaylar veya kişiler üzerine yapılan peşin ve keyfi değerlendirmelerin tarihte yeri olmadığını söylemiştir (Safi ve Safi, 2006, s. 37). Bununla birlikte tarihi olayları değerlendiren kişilerin görüşlerinin, bu olaylardan bağımsız olarak, etkilendikleri siyasi düşünceler ve inançları ifade ettiği görüşünün yanlış olduğu ortadadır.

Öngörü: Geleceği, tam olarak doğru tahmin etmek mümkün olmasa da en az yanlışla görüş belirtebilmek adına tarihi çok iyi analiz etmek gerekmektedir. İnsanların ihtiyaçları ve coğrafya değişmediği için tarih yeni olaylardan ziyade daha çok tekrerrür üzerine gerçekleşmektedir (Öztürk, 2015, s. 151).

İnalcık, Türk ve dünya tarihine yönelik hakimiyeti sayesinde geleceğe yönelik temeli sağlam görüşlerde bulunmuştur. Buna örnek olarak İnalcık'ın 19. yüzyılda gerçekleşen ekonomik krizi günümüzle kıyaslaması gösterilebilmektedir. İnalcık, 18. yüzyılda Osmanlı pazarının tamamen yabancı sermayeye açık hale getirildiğini, gümrük vergisinin %3'e kadar düşürüldüğünü, halkın bu yolla yabancı mallara olabildiğince ucuz yolla sahip olduğunu belirtmiştir. Bu da Osmanlı'nın geleneksel, İslam, devlet ve ekonomi anlayışından ileri gelmektedir. Ancak bu durum, Avrupa'da sanayinin makineleşmesiyle pamuklu malların da Osmanlı'nın hâkim olduğu Arabistan, Anadolu ve Rumeli pazarına girmesine neden olmuştur. Bu da Osmanlı halkının en çok para harcadığı pamuklu kumaşların yerli üretimi yerine yabancı üretimi tercih edilmesinin önünü açmıştır. Bu nedenle yerli dokuma sanayisi iflas etmiştir. İnalcık, bunu da 1840'ta Üsküdar'da 5 bin dokumacının aç kalmasıyla örneklendirmektedir. Bu olayı günümüz ekonomi politikasıyla kıyaslayan İnalcık, Türkiye'de küreselleşme politikasının güdülmesiyle birçok banka ve şirketin yabancı sermayenin eline geçmesini eleştirmektedir. Bunun ölçülü bir şekilde yapılmasını gerektiğini dile getiren İnalcık, Avrupa'nın bu nedenle Türkiye'yi istismar ettiğini, Türkiye'nin de 19. yüzyıldaki krizden ders alması gerektiğini ifade etmiştir. Osmanlı'nın o dönem kapitülasyonlarla verdiği ayrıcalığın bugün Türkiye'nin gümrük birliğiyle verdiği ayrıcalıklara benzediğini söyleyen İnalcık, Rusya'nın Osmanlı'nın iflasını bahane ederek savaş açmasının bugün ekonomik manada tekrar gerçekleşebileceğini öngörmüştür (Metin, 2008, s.450).

İnalcık'ın tarih felsefesini ve kullandığı metodolojiyi iktisat tarihi temelinde örneklendirmek O'nun romantik ve ideolojik bakışın terk edilmesinde, diğer beşeri bilimlerden hakkıyla faydalanılmasında (Arı, 2016, s.11), Köprülü ve Barkan'ın başlattığı bilgiye ve birincil kaynağa dayalı tarih araştırmalarında neden Türkiye'de yetişen ancak dünyaya mal olan bir tarihçi olduğunun anlaşılması için çok önemlidir (Bulut, 2016, s. 53). Bu nedenle çalışmanın devamında İnalcık'ın kullandığı

metodolojinin ve tarih felsefesinin meslektaşları ve öğrencilerinin gözünden nasıl görüldüğü üzerinde durulmuştur.

Meslektaşları ve Öğrencilerinin Kaleminden İncalcık

Prof. Dr. Mehmet Bulut: İktisat tarihi alanında 1998 yılında Posthumus Enstitüsü'nde ikinci yüksek lisansını ve 2000 yılında Utrecht Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamlayan Bulut, Cambridge, Princeton ve Harvard Üniversiteleri'nde araştırmalar yapmıştır (İZU, agis, 2017).

Bulut, İncalcık'ın Ömer Lütfi Barkan ve Fuad Köprülü'nün başlattığı birincil kaynak ve belgeye dayalı tarih anlayışının en önemli temsilcisi olduğunu dile getirmektedir. Bulut'a göre İncalcık, bilgiden yoksun sosyal ve ideolojik yargıların Osmanlı'yı anlamayı güçleştireceğini, zaman ve mekân bütünlüğünün önemli olduğunu savunmuştur. İncalcık'a göre tarihçilik belgeyi doğru okumak ve zaman ile mekân temelinde değerlendirmektir. İncalcık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle" isimli makalesiyle gaza paradigmasını ekonomik ünite anlayışının yerine koymuş ve Osmanlı'nın iktisadi alanda çağdaşlarından "değerler bütünlüğü" anlayışıyla farklı olduğunu ortaya koyarak iktisadi alanda yepyeni bir görüş sergilemiştir (Bulut, 2016, s. 53).

İncalcık'a göre adalet kavramı Osmanlı'da yalnızca siyasi alanda değil ekonomik alanda da var olmuştur. Bunun sayesinde Osmanlı'da halk kendini devlete ait hissedebilmiş ve "Pax Ottomana" barışına ortak olabilmıştır. İncalcık'a göre hükümdarların ilan ettiği adaletnamelerin devlet otoritesinin reayaya karşı kötüye kullanılmasını engelleme özelliği ile birçok farklı kültür ve ırkın Osmanlı coğrafyasında rahatlıkla yaşayabilmesini sağlamıştır (Bulut, 2016, s.53-54).

Prof. Dr. Bülent Arı: Arı, İncalcık'ın danışmanlığında yüksek lisansında Hollandalı tüccarlara verilen kapitülasyonları, doktorasında da Hollanda'ya verilen kapitülasyonlarla Osmanlı - Hollanda arası diplomatik ilişkileri incelemiştir.

Arı, İncalcık'ı diğer tarihçilerden farkını, İncalcık'ın tarih disiplininde araştırma yaparken hukuk, edebiyat, sosyoloji, sosyal antropoloji, siyaset, iktisat ve İslamiyet gibi disiplinlerden faydalanması olarak görmektedir. Arı, İncalcık'ın akademik hayatında etkilendiği en önemli çalışmalardan da biri olarak Ömer Lütfi Barkan'ın Osmanlı hukuku ve toprak meseleleri üzerine yaptığı çalışmalarla tahrir defterlerini incelemesi olarak ifade etmektedir (Arı, 2016, s.11-13).

Arı'ya göre 1950'lerde Paris'teki Uluslararası Tarih Bilimler Kongresi'nde tanıştığı Fernand Braudel'in Akdeniz kitabını "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi

Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle” isimli makalesinde kullanmasından sonra İncalcık’ın sosyal tarih çalışmaları yoğunlaşmıştır. Bu makaleyle Osmanlı’nın iktisadi ve sosyal tarihine yönelik bir analiz yapan İncalcık’la birlikte Mustafa Akdağ ve Ömer Lütfi Barkan’ın da Annales ekolünü sahiplenmesiyle bu ekol Türkiye’de sosyal tarihin yaygınlaşmasının bir başlangıcı olmuştur (Arı, 2016, s. 15-17).

Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu: Oğuzoğlu, 1994 yılından itibaren İncalcık’la birlikte Bursa ve İznik yöresinde hocanın asistanı olarak Osmanlı kuruluş dönemi çalışmaları nedeniyle saha çalışmalarına katılmıştır (Bir Büyük Türk, agis, 2017).

İncalcık’ın Osmanlı kuruluş dönemi çalışmalarına yönelik değerlendirmelerde bulunan Oğuzoğlu, İncalcık’ın 1947 yılında Bursa’da başladığı Bursa sicillerini neşrettiği çalışmasına sicillerin toplumsal tarih, idari düzen ve üretim - ticaret faaliyetlerini aydınlatması bakımından büyük önemle yaklaşmaktadır. Bunun yanında Oğuzoğlu’na göre Osmanlı tarih çalışmalarının nasıl bir zemine oturtulması gerektiği İncalcık’ın Arvanid Tahrir Defteri’ni yayınlaması ve Osmanlı toprak düzenini çift-hane sistemi gibi bilimsel bir açıklamayla sunmasından sonra mümkün olabilmıştır. (Oğuzoğlu, 2015, s. 50-53).

Prof. Dr. Mehmet İpşirli: İpşirli, 1990 ve 1991 yıllarında ABD ve Londra’da arşiv ve kütüphanelerde çalışmalarda bulunmuştur (Biyografi, agis, 2017).

İpşirli’ye göre Osmanlı hukuku konusunda ilk gerçek ve objektif çalışmalar İncalcık tarafından yapılmıştır. Osmanlı hukukundaki şerilik ve örfilik meselesi Köprülü’den beri ideoloji tartışmalarının konusu olmuş ve Barkan da bu konuya katkı yapmakla birlikte Köprülü’nün düşüncelerini takip etmiştir. İncalcık ise bu konuda ciddi çalışmalar yaparak objektif kriterlerle konuyu açıklığa kavuşturmuştur. Bu başarısına ek olarak Diyanet İslam Ansiklopedisi içinde Osman Gazi’den Fatih Sultan Mehmed’e kadar olan dönem için yaptığı çalışmayla ansiklopediye çok önemli bir katkıda bulunmuş ve bu çalışması kısaltma yapılmadan İSAM yayınlarıyla kitaplaştırılmıştır. İpşirli, İncalcık’ın akademik çalışmalarındaki en önemli özelliklerden birisi olarak sorgulamadan hiçbir kaynağı kabul etmemesi olarak görmektedir. İpşirli kendisi için kaynak sorgulamasında örnek teşkil ettiğini söylediği Aşıkpaşazade Tarihi’ni İncalcık’ın sorgulayarak bu dönemin nasıl okunması gerektiğine ilişkin rehber bir çalışma yapmasının buna örnek teşkil ettiğini ifade etmektedir (İpşirli, 2015, s.83-84).

Amy Singer: Singer, Osmanlı tarihi, İslam toplumu, 20. yüzyılda Türkiye, Ortadoğu tarihi ve Osmanlı döneminde Filistin konularında halen dersler vermektedir (Tel Aviv University, agis, 2017).

Singer, 1980’lerde altın çağını yaşadığını söylediği Osmanlı tarihi üzerine en büyük katkısı İncalcık’ın yaptığını dile getirmektedir. Singer, İncalcık’la tanışmadan önce “Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)” başta olmak üzere birçok eserini okuduğunu ifade etmektedir. Singer, İncalcık’ın yalnızca Osmanlı’nın sosyal ve ekonomik tarihini bile tek başına yayınlamasının çok büyük bir katkı olduğunu düşünürken bu çalışmalarının yanında doktora tezinden başlayarak vergilendirme, arazi, çiftçilik, köy hayatı, üretim ve ticaret alanlarındaki yazılarını da takip etmiştir. Singer’a göre İncalcık’ın eserlerinin önemini, İncalcık’ın eserlerini yayınlama, düzenleme ve açıklama yönteminin yanında hem araştırma hem de bağımsız çalışmalar için kolay ulaşılabilir hale getirmesi olarak açıklamaktadır. Bu eserlerine örnek olarak da 1455 Osmanlı İstanbul Tahriri ve 1455 Paşa Livası İcmal Defteri’ni örnek göstermektedir (Singer, 2015, s.110-112).

Singer, İncalcık’ın Bursa kadı sicillerini açıklayarak toplum, ekonomi ve günlük yaşam konularında Osmanlı tarihindeki boş sayfaları doldurduğunu, bu çalışmasının da birçok bilim adamının Osmanlı’nın görüldüğünden güçlü gösterildiği iddiasını çürüttüğünü dile getirmektedir. Bununla birlikte Singer, İncalcık’ın “Osmanlılar’da Raiyyet Rûsumu (1959)” ve “Adaletnameler (1965)” eserleriyle Osmanlı hukuku başlığı altındaki birçok konuya açıklık getirdiğini söylemektedir. Bunun yanında Bursa ve İstanbul’daki defterler hakkındaki çalışmalarıyla İncalcık’ın kentsel tarih, endüstri, toplumsal yaşam ve ticaret başlıklarının altını doldurmuş ve “İslam Kenti” kavramını literatüre kazandırarak 1970’li yılların sonlarına doğru oryantalizm tartışmalarını beslediğini ifade etmektedir. Çünkü İncalcık, Osmanlı’da davalar, şehir yapılanması, loncalar konularında verdiği bilgilerle Batı’da yoğun olarak İslam kenti karmaşasına dikkat çekilmesi çabalarını boşa çıkarmıştır. Buna ek olarak İncalcık İstanbul: Bir İslam Şehri çalışmasıyla tamamen farklı bir İslam şehri konu almış ve şehrin gayrimüslimlerle birlikte şekillendirilmesiyle doğacak eleştirilerin de önüne geçmiştir (Singer, 2015, s.112-113).

Rhoads Murphey: Murphey, 1973-1979 yılları arasında da Chicago’da Halil İncalcık’la birlikte çalışmıştır (University of Birmingham, agis, 2017).

Murphey, İncalcık’ın bilgisinin kapsamı ile araştırma ve çalışmalarının çeşitliliğini, O’nun tarihsel dökümanlarla öyküsel tarihi kaynakları keşfedip kullanmasına dayandırmaktadır. Murphey, İncalcık’ın tarihi kaynakları eleştirel bir bakış açısıyla okunmasına dayanan Osmanlı tarih anlayışının 1962’de P. M. Holt ve B. Lewis editörlüğünde hazırlanan “Osmanlı Tarihçiliğinin Yükselişi” makalesinde açıkça ortaya çıktığını ifade etmektedir. Murphey’e göre İncalcık’ın Osmanlı kaynaklarının hem geleneksel hem de yenilikçi bakışla daha iyi yorumlanabilmesine yönelik

emeklerinin yanı sıra, Bursa sicilleri gibi erken imparatorluk dönemini açığa çıkaran devlet ve toplumu anlamaya yönelik çalışmaları da bir hayli önemlidir. Murphey, İncalcık'ın temel belgelerle, kanıta dayanan çalışmalarının O'nu 1970 yılında M. Cook editörlüğünde yayınlanan "Osmanlı Ekonomik Zihniyeti" isimli makalesi gibi yorumlama, özet ve sentez çalışmaları yapabilecek konuma getirmiştir. Bununla birlikte İncalcık sayesinde bazı anonim yazarların eserleri de gün yüzüne çıkarılabilmektedir. Buna örnek olarak Fatih Sultan Mehmed dönemini anlatan "Gazavat-ı Sultan Murad" eserinin sahibi Tursun Bey gösterilebilmektedir (Murphey, 2015, s.195-196).

Sonuçta, İncalcık'ın iktisat tarihi felsefesi ve metodolojisi açısından bakıldığında ilk olarak İncalcık'ın diğer beşeri bilimlerden faydalanmasının yanında tarihi bir olayı değerlendirirken olayın gerçekleştiği zaman ve mekânın nitelikleri üzerinden bir kaniya vardığı görülmektedir. İkinci olarak, bahsedilmesi gereken en önemli noktalardan biri İncalcık'ın, 1930'larda yaşanan dünya iktisadi bunalımının Türkiye üzerinde bıraktığı ağır etkiler nedeniyle iktisadi politikalara yönelimin artması ve büyük halk kitlelerinin sosyal problemlerine yoğunlaşılmasıyla birlikte Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası'nı çıkaran Köprülü ve para ve fiyat hareketleri ve sosyal düzen üzerinde çalışmalar yürüten Barkan'ın aracılığıyla (Çiftçi, 2015, s.72) ve daha sonra 1950'lerde doğrudan Fernand Braudel'in "La Méditerranée" isimli eseri sayesinde Annales ekolüyle karşılaşmasıdır. Bunu kendi açısından bir "aydınlanma" olarak dile getiren İncalcık, Braudel'in kitabında özetle "Türk Akdenizi Hristiyan dünyası ile beraber yaşıyor ve aynı ritimde nefes alıyordu" (Çiftçi, 2015, s.72) ifadesini merkez alarak Osmanlı'ya yönelik basmakalıp tanımlamalar ve önyargıların önüne geçmiştir. İncalcık'ın bu çabasının, bu çalışmada da konu edilen Amy Singer ve Rhoads Murphy'nin İncalcık hakkındaki görüşlerine bakılırsa açıkça olumlu sonuç verdiği görülebilmektedir. Son olarak, İncalcık'ın Annales ekolünün kendisine kazandırdığı Osmanlı'nın sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerinin Batı ülkeleriyle paralellik göstermesi düşüncesi ile bütüncül ve uzun dönem tarih anlayışından hangi noktalarda ayrıldığını ifade etmek gerekmektedir. İncalcık, yaklaşım ve analiz bakımından etkisinde olduğu Annales ekolünün aksine parçadan bütüne giden bir tarih anlayışına sahiptir. Bunu da tüm çalışmalarını arşiv ve belgelere dayandırarak gerçekleştirmekte ve bu yönüyle Annales ekolünün tarihi genelleyici yönünden ayrılmaktadır. Arşiv ve belgelerin doğru okunabilmesi için hermenötik yöntemi benimseyen İncalcık, Bursa'daki Osmanlı'nın kuruluş dönemi fetih yollarını analiz ettiği saha çalışmalarıyla bunu göstermiştir. Bu yönüyle Wallerstein'in neden bir İncalcık ekolünden bahsettiği böylelikle daha iyi anlaşılmaktadır. Bununla

birlikte İnalıcık'ın UNESCO ve UNICEF gibi kurumların çalışmalarına katılarak kazandığı ünün de bu düşünceye katkısı açıktır.

Halil İnalıcık, Osmanlı tarihinin her dönemi hakkında ilgili tüm disiplinlere değinerek sosyal ve ekonomik tarih başta olmak üzere devlet yapısı, toplumsal yaşam, hukuk, ticari ilişkiler üretim ve tüketim yöntemleri, kurumların yapısı, bürokrasi, siyasi tarih, şehirlerin tarihi, kültür-edebiyat ve kişilerle ilgili eserler veren İnalıcık, bilgi ve belgeye dayalı araştırmaları, disiplinlerarası çalışma yöntemi ve bilinen tarihi değiştirecek kuvvette eserler sunması sebebiyle “Tarihçilerin Kutbu (Şeyh-ül Müverrihin)” ünvanını almıştır.

4.Sonuç

“Türk iktisat tarihi” Türkiye’de Türk tarihi yazımının geçirdiği evrim içinde iktisat tarihini tam olarak nerede bulunduğunun algılaması açısından önemli olmuştur. Bu önem iktisat tarihi çalışmalarına nazaran, başladığı hangi makalelerin takip ettiği kimler tarafından disipline edildiği ile ... vb. ile yakından... Türk iktisat tarihi geliş kronolojik bir yapı içinde farklı bilim insanlarının katkılarıyla günümüze kadar gelmiştir. Türkiye’de Türk iktisat tarihi kurumsallaşması ve bir disiplin haline gelmesine yardımcı olan iki önemli bilim insanı araştırma konumuz olmuştur. Bunlardan birincisi Sabri Ülgener olurken ikincisi ise Halil İnalıcık’tır. Sabri Ülgener Türk iktisat tarihinde çok fazla ilgilenilmeyen Türk-Osmanlı iktisadi düşünce tarihine yönelik çalışmalarla disiplinlere katkıda bulunmuş ilerleyen dönemlerde ise bir tarih filozofu ve sosyoloğu olarak bu bilim dalının seçkin isimlerden biri olma özelliğini taşımıştır. Sabri Ülgener de Halil İnalıcık gibi bütüncül bilim insanlarından biri olup disiplinlerarası konularda iktisatı, sosyolojiyi, felsefeyi, demografiyi, edebiyatıvb. dallarını birlikte değerlendirmesini bilmiştir. Sabri Ülgener tarihi bir bütün olarak değerlendirenlerin karşısında iktisadi faaliyetleri insani ve kültürü baz alan dönemsel analizleri daha fazla önemsemiştir. Günümüzün ottomanisti Halil İnalıcık ise yaptığı çalışmalarla Türk iktisat tarihinin öncülüğünü yapmıştır. Yaptığı çalışmalar, bütüncül bir tarih olma özelliği taşıyarak kendisinin uluslararası alanda tanınması açısından büyük katkıda bulunmuştur. İktisat tarihinde dönemlendirme açısından yaptığı çalışmalar oldukça önemli olup çeşitli konu zenginliğiyle yanına bir bilim insanı olma özelliği kazanmıştır. Kullandığı konu çeşitliliğiyle, yeni kavramlarıyla, olağanüstü belge kullanımıyla İnalıcık, dünyaca tanınan bir bilim insanı olma özelliği kazanmıştır. Sonuç olarak “Türk iktisat tarihinde Halil İnalıcık ve Sabri Ülgener’in İktisadi Düşüncelerine Karşılaştırmalı Perspektiften Bakış” isimli çalışmada Sabri Ülgener’in yeterince çalışması olduğu Türk Osmanlı İktisat düşüncesin tarihinde tarih felsefesi, sosyoloji ve özellikle, iktisat sosyolojisi alanlarında önemli katkıları olduğu görülürken Halil İnalıcık’ın ise iktisadi tarih ve sosyal

tarih alanlarında hazırladığı ve geçmişin analizlerini başarıyla yaparak gelecekle ilgili bir sonuca ulaştığı görülürken tarihçilerin Türk iktisat tarihinde tanımlanan ününü almaya hak kazandığı görülmektedir. Her iki iktisat tarihçisinin de çalışmalarıyla başlangıçtan günümüze kadar Türk iktisat tarihini modern Türk tarihçiliğin şekillenmesine oldukça büyük katkıları olduğu açıkça görülmektedir. Sabri Ülgener ve Halil İncalcık yapmış oldukları çalışmalarla hem Türkiye’de hem de dünya ülkelerinde iktisat tarihi alanında önemli bir referans olma özelliklerini koruyarak ve yayınlarıyla ele aldıkları kavramları ve Türk iktisat tarihinin doğru bir şekilde algılanma sebebi olarak sadece Türk bilim adamlarını değil dünya bilim insanlarında Türk iktisat tarihini doğru bir şekilde öğrenmede rehber olmuşlardır.

Kaynakça

Acar, M. ve Bilir, H. (2014). Gerçek Bir Alim, Mümtaz Bir Şahsiyet: Sabri Fehmi Ülgener. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16 (26), 114-122.

Acar, A. C. (2016). Önsöz. TÜBA-GÜNCE Dergisi, 52, 3-4.

Acar, M. ve Bilir, H. (2014). Gerçek Bir Alim, Mümtaz Bir Şahsiyet: Sabri Fehmi Ülgener. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (26), 114-122. 2014. ISIH:2147-7833, www.kmu.edu.tr

Acun, F. (2006). Tarihte Objektiflik Tartışması. Muhafazakar Düşünce, 7, 109-125.

Akyıldız, A. (2015). Halil İncalcık’ın Tanzimat ve Bulgar Meselesi Başlıklı Doktora Tezinin Değerlendirilmesi. Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri, 3, 188-194.

Arı, B. (2005). Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İncalcık’ın Çalışmaları. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 6, 27-56.

Arı, B. (2016). Halil İncalcık ve Disiplinlerarası Tarih Metodolojisi. TÜBA-GÜNCE Dergisi, 52, 11-28.

Arı, B., Kalpaklı M. (2016). TÜBA Şeref Üyesi Prof. Dr. Halil İncalcık’ın Özgeçmişi. TÜBA-GÜNCE Dergisi, 52,5-10.

Aslantaş, S. (2017). Prof. Halil İncalcık’ın (1916-2016) Akademik Biyografisi. Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi, 1 (1), 6-22.

Ayan, E. (2011). Türk Tarih Yazımının Evriminde Annales Kuramının Yorumu. Tarih Okulu, 11, 75-101.

Bir Büyük Türk (2015). Yusuf Oğuzoğlu, Web: www.birbuyukturk.org 20 Aralık 2017’de alınmıştır.

Biyografi Sitesi (2015). Mehmet İpşirli, Web: <http://biyografi.sitesi.web.tr> 21 Aralık 2017'de alınmıştır.

Buğra, A. (1987). Küçülen Dünyada Refah Devleti. Cumhuriyet Dergi, 72, 11.

Bulut, M. (2016). Türk İktisat Tarihi Geleneğinde Bir Öncü: Halil İnalçık. TÜBA-GÜNCE Dergisi, 52, 53-74.

Çağman, E. (2016). Sabri F. Ülgenerin Metodolojisi Kaynakları ve Bazı Kavramlarına Dair Eleştiri. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 312 (45), 93-118. Do,10.14783/od.v 12145,100000 200005 s.101-102

Çiftçi, C. (2015). Annales Ekolü ve Hermenötik Açından Prof. Dr. Halil İnalçık'ın Tarihçiliği. Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri, 3, 71-77.

Deniz, E. (2009). Sabri Fehmi Ülgener'in İktisadi Felsefi Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İslam felsefesi Bilim Dalı, Ankara.

Görgün, T. (2003).Kur'an-ı Kerim, Tarihsellik ve Hermenötik. Yeni Ümit, İzmir.

İnalçık (2017). Halil İnalçık Özgeçmişi, Web: <http://www.inalcik.com> 18 Kasım 2017'de alınmıştır.

İnalçık, H. (1978). Impact of the Annales School on Ottoman Studies and New Findings. Review, 1 (3), 69-96.

İnalçık, H. (1983). The Emergence of Big Farms, Çiftlik: State, Landlords and Tenants. Collection Turcica, 3, 105-123.

İnalçık, H. (1993). Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler. İstanbul: Eren Yayınları.

İnalçık, H. (1996). Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri, Web: <http://www.kirmizilar.com> 28 Ekim 2017'de alınmıştır.

İnalçık, H. (1996). Osmanlı Arşivleri Görülmeden 20. Yüzyılın Tarihi Yazılamaz. İzlenim, 35-36, 42-47.

İnalçık, H. (2002). Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları. I- Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları. XXIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999, Kongre Bildirilerinden Ayırt Basım), 85-166.

İnalçık, H. (2009). Fransız Annales Ekolü ve Türk Tarihçiliği. H. İnalçık (Editör). Doğu Batı Makaleler II. 2. Baskı. Ankara, Doğu Batı Yayınları, ss. 311-324.

İpşirli, M. (2015). Prof. Dr. Halil İncalcık ve Osmanlı Teşkilat Tarihi. Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri, 3, 82-87.

İslam Ansiklopedisi, cilt 4, fasikül 261, www.islamansiklopedisi.indo/dia/pdf/c42/c4202008.pdf.

İZU (2003). Prof. Dr. Mehmet Bulut, Web: <http://www.izu.edu.tr> 19 Aralık 2017’de alınmıştır.

Kalpakkı, M. (2015). Biyografisine Sığmayan Bir Bilim Adamı: Halil İncalcık. Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri, 3, 1-43.

Metin, E. (2008). Prof. Dr. Halil İncalcık İle Tarih, Tarihçilik Ve Yerel Araştırmalar Üzerine Bir Söyleşi. Çankırı Araştırmaları Dergisi, 3, 447-450.

Murphy, R. (2015). 20. Yüzyılın En Büyük Osmanlı İmparatorluğu Tarihçisi’nin Akli ve Anlayışı, Prof. Halil İncalcık (çev. E. Türk). Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri, 3, 202-208. (Orjinal makalenin yayım tarihi, 2015).

Oğuzoğlu, Y. (2015). Halil İncalcık’ın Osmanlı Kuruluş Dönemi Araştırmaları ve Tarih Yöntemi. Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri, 3, 50-70.

Oğuzoğlu, Y. (2016). Halil İncalcık’ın Bursa Araştırmaları ve Tarih Yöntemi. Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 40, 45-61.

Öter, A. (2001). İncalcık’la Tarihçiliğimiz Üzerine. Dergi Yansıma, 10, 42-47.

Özkiraz, A. (2007). Sabri F. Ülgener’de Zihniyet ve Geri Kalmışlık Osmanlı’dan Günümüze Yapısal Bir Çözümleme. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (36), 35-59.

Öztürk, M. (2015). Prof. Dr. Halil İncalcık’ın Tarih Felsefesi. Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri, 3, 145-152.

Öztürk, S. (2006). Bir İktisatçının Türk İletişim Araştırmalarına Katkıları: Sabri Ülgener Üzerine Notlar. Ekonomik Yıllarım, 17 (58), 83-113.

Pekdemir, K. (2017). Sabiri F. Ülgener, Zihniyet ve Din-İslam Tasavvuf ve Çözümleme Devri. İktisat Ahlak Dergi Yayınları, Ankara 2006, 208. İslami İlimler Dergisi, 12 (1), 205-209.

Safi, E. ve Safi, P. (2006). Prof. Dr. Halil İncalcık: “Biz Duygusal Milletiz; Tarih Tenkidini de Duygularımızla Yapıyoruz”. Kılavuz, 36, 31-38.

San, C. (1993). Karşılaştırma Yönteminde Zaman ve Mekan Boyutları. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 48 (1), 155-159.

Sarısoy Karatay, N. (2015). Televizyon Belgeselciliğimizde Halil İnalcık ile 22 Yıl. Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri, 3, 209-224.

Sayar, A. G. (1987). Sabri Ülgener'in Bıraktığı Miras, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, c.43, Prof. Dr. Sabri F. Ülgener Armağan, İstanbul 1987.

Sayar, A. G. (2003). Vefatının 20. Yılında Sabri F. Ülgener İktisat Sohbetleri. Piyasa, 6-7, 121-127.

Sayar, A. G. (2008). Prof. Dr. Sabri F. Ülgener Hayatı ve Eserlerine Dair Bir Özet Bir Sergilemesi, (a Sketch of Professor: Sabri F. Ülgener's Life and Work). İş Ahlakı Dergisi Turkish Journal of Business Ethics, 1 (1), 123-136.

Singer, A. (2015). Sadece Defter-i Sancak-ı Arvanid'i Yayınlamış Olsaydı Bile... (çev. E. Türk). Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri, 3,110-115. (Orjinal makalenin yayım tarihi, 2015).

Şakiroğlu, M. (1994). Prof. Dr. Halil İnalcık. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 5, 569-574.

Tak, A. (2017). Sabri F. Ülgener, İktisadi Hayat, Tasavvuf, Geleneksel Dünya ve İslam'ın Yeni Teolojisi.FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, (FSM Scholarly Stundres Journal of Humanmtreo and Socrol Scrences), (10), 299-325.

Tel Aviv University (2017). Prof. Amy Singer, Web: <https://english.tau.ac.il> 25 Aralık 2017'de alınmıştır.

Torun, F. ve Duran, H. (2010). Sabri Ülgener ve İki Eseri Üzerine Bir Değerlendirme. Sosyoloji Konferansları Dergisi (Istanbul Journal of Sociological Studies), (42), 63-75.

Tunçay, M. (2005). Eleştirel Tarih Yazıları.Liberte Yayınları, Ankara.

University of Birmingham (2017). Dr. Rhoads Murphey, Web: <https://www.birmingham.ac.uk> 27 Aralık 2017'de alınmıştır.

Uyanık, Z. ve Akkaş, İ. (2016). Kenarda Kalmış Merkezi Bir Düşünür Portresi: Sabri Ülgener. Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (3), 49-59.

Ülgener, S. F. (1954-1955). İktisadi Gelişmenin Şartları ve Sınırları. İUFM, 16 (1-4), 3-5.

Ülgener, S. F. (1976). Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme. Der

Yayınevi, İstanbul.

Yağcı, Z. G. (2013). Prof. Dr. Halil İncılık. International Journal of History, 5 (2), 589-599.

Yeğen, C. (2016). Annales Okulu, Marc Bloch ve “Tarih Savunusu: veya Tarihçilik Mesleği” Yapıtı Üzerinden Bloch’un Tarih Anlayışı. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 1, 25-39.

Zelan, M. (2005). Prof. Dr. Halil İncılık: “Avrupa Birliği’nde Türk İmajı, Hala Haçlı İmajı...”. Mostar, 2, 30-33.

Zorlu, A. (2006). Sabri F. Ülgener, Yeniden Okumak Sosyal Tarih Osmanlı İktisat Faaliyetlerinin ve Zihniyetinin Ortaçağlaşması, Tasavvuf İslam ve Kapitalizm. Muhafazakâr Düşünce, (9-10), 181-202.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE İŞLETİM SİSTEMLERİNE GÖRE DEĞİŞEN MOTİVASYON ARAÇLARI

Gamze BULUT¹& Serap ÖZEN²

1. GİRİŞ

Birçok yönetici, çalışanlarının yeteneklerinden tam anlamıyla yararlanamadıklarından şikayet etmektedir. Bunun nedenini de çalışanların işlerini yaparken hevesli, heyecanlı veya başarılı olma arzusunun olmamasıyla açıklamaktadırlar. Çalışanlar yetenekli olsalar bile eksik olan motivasyondur. Bunun anlamı her organizasyonda kullanılmayan ve üretime yansımayan potansiyel bir insan varlığıdır. Eğer, insanların odaklanarak işini sevmesi ve çaba sarf etmesi sağlanırsa örgütlerin verimliliği ve başarısı şansı artacak böylece rekabet üstünlüğü sağlanmış olacaktır. Bu nedenle, çalışanları motive edecek uygun araçların bulunması ve uygulanması insan kaynakları yöneticileri açısından son derece önemli bir konudur (Barutçugil, 2004: 371).

Çalışanlar kendilerini “gören” ve “motive eden” yöneticiler ile çalışmak istemektedirler. Çalışanlara motivasyon sağlamanın tek bir yöntemi yoktur. Öncelikle yöneticilerin, çalışan profillerini belirlemesi ve etkili motivasyon sistemleri oluşturması güçlü bir motivasyon sağlama açısından önemlidir (Tahiroğlu, 2002: 244-245). Motivasyon araçları kişilere, işletmeye ve işin özelliğine göre değişir. Bu bakımından yöneticilerin çalışanlarının önem verdiği ve onları motive edecek araçları belirlemesi ve çalışanlar için doğru motivasyon araçlarını kullanmaları son derece önemlidir (Şenel, vd., 2012: 14).

Stratejik insan kaynakları yönetiminde en önemli aşama motivasyon araçlarının seçilmesidir. Geleneksel, ekonomik, psiko-sosyal ve örgütsel-yönetimsel motivasyon araçları ayrımı, işin ve işgücünün değişen yapısına uyum sağlamada yetersiz kalmaktadır. Daniel Pink, “Drive” adlı kitabında, toplumları işletim sistemlerine benzetmektedir. Motivasyona farklı bir yaklaşım getirerek, “Motivasyon 2.0 İşletim Sistemi” ve “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi” kavramlarını kullanmıştır. Motivasyon araçları da bu iki kavram çerçevesinde ele alınmıştır. Geleneksel motivasyon araçları “Motivasyon 2.0 İşletim Sistemi” ile, motivasyona

¹Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

²Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Doç. Dr. Serap ÖZEN

değişiklik getiren araçlar ise “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi” olarak ele alınmıştır.

“Motivasyon 2.0 İşletim Sistemi” ödül-ceza sistemine dayanır ve dışsal ödüllerle ilgilenir. “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi” ise, içsel unsurlara dayanır, harici unsurlar da motivasyonu artırır ama fazladan kazanım olarak görülür. Pink, işletim sistemini yükselterek “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi” kavramını kullanır ve motivasyona yeni bir bakış açısı getirir. Bu çalışmanın amacı da işletim sistemleri kavramlarını kullanarak motivasyona bakış açısının değişimini ortaya çıkarmaktır.

2. MOTİVASYON KAVRAMI ve ÖNEMİ

Motivasyon, canlanma, davranışlarda istikrar ve davranışların yönetilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Motivasyon, belirli bir eylemi yerine getirmek için insanın bazı içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle coşku ve kararlılık göstermesini ifade etmektedir (Barutçugil, 2004: 372).

Motivasyon, bireyin bir ihtiyacının karşılanması amacıyla bir hareketin başlama ve tamamlanma süreci olarak ele alınır. Motivasyonda bir eksikliğin/ihtiyacın karşılanması ya da hedefin gerçekleştirilmesi söz konusu olduğu için bu kavram bir süreç içerisinde değerlendirilir (Keser, 2006: 4).

Motivasyon sürecinin çıkış noktasını, tatmin edilmemiş ihtiyaç, arzu ve beklenti oluşturabilir. Kişinin ihtiyacının karşılanması, arzu ettiğini elde edebilmesi için kişi ya kendi kendine ya da dışarıdan özendiricilerle harekete geçebilir.

Her çalışanın farklı istek ve ihtiyaçları vardır. Bir çalışanı motive eden araç, başka bir çalışanı motive etmeyebilir. Bugün bir çalışanı motive eden çalışmaya iten güç, gelecek yıl, gelecek hafta hatta gelecek gün motive etmeyebilir (Güzel, 2010: 3417). Motivasyon, kesintisiz, süreklilik gösteren ve dinamik bir süreçtir. Motivasyon sürecinin başarılı olması için, yöneticilerin, örgütteki ortak amaçları belirlemesi, çalışanlarla örgüt amaçlarını uyumlaştırması gereklidir (Tortop, vd., 2010: 165).

Motivasyon süreci oldukça hassastır; birbirini takip eden ve tamamlayan farklı süreçlerden oluşur. Bireysel düzeyde motivasyon da “motive eden (güdöleyen)” ve “motive olan (güdölenen)” şeklinde iki farklı boyut bulunur. Güdöleyen birey, yönetici; güdölenen birey ise çalışandır (Tınaz, 2005: 15-16).

İnsan kaynakları yönetimi açısından, motivasyon önemli bir yere sahiptir. Yönetim, başkaları vasıtasıyla iş başarma sanatı olduğu için, iş başkalarıyla birlikte, her iki taraf için de mutluluk verici şekilde olmalıdır (Yüksel, 2007: 131). Örgütsel çevrenin hızla değiştiği günümüzde örgütlerin bu değişime ayak uydurmak ve zorlu rekabet şartlarında

başarılı olmak için temel dayanağı sahip olduğu insan kaynağıdır. Bu bağlamda nitelikli insan kaynağının örgütsel amaçlar doğrultusunda motive edilmesi, uygun motivasyon araçlarıyla desteklenmesi gerekir. İnsan kaynağının etkin ve verimli bir şekilde değerlendirilmesi örgütsel başarıyı getirir. Motivasyonun amacı ise; bireylerin performanslarını yükselterek, örgütsel amaçların etkin ve verimli bir biçimde yerine getirilmesini sağlamaktır. Motivasyonu düşük çalışanlar kapasitelerinin tümünü kullanmaz ya da kullanamazlar. Diğer bir ifadeyle, bilgi, beceri ve yeteneklerinin büyük bir bölümü motivasyonlarını düşüren faktörler nedeniyle performanslarına yansımaz (Tunçer, 2013: 93). Motive olan bir çalışan, kendisini daha tatminkar hissedecek ve bu da sonuç olarak performansını olumlu etkileyecektir (Kırel ve Özkalp, 2010: 118). İşletmelerin, düşük verimlilik ve düşük kaliteli iş gibi sorunlarla uğraşmamaları için ileriye dönük uzun vadeli planlarında motivasyonu temel araç olarak kabul etmeleri gerekmektedir (Ölçer, 2005: 20).

3. İŞLETİM SİSTEMLERİNE GÖRE MOTİVASYON ARAÇLARININ SINIFLANDIRILMASI

Daniel Pink, motivasyon konusunda yapmış olduğu kırk yıllık bilimsel araştırma birikimine dayanarak yazdığı “Drive” adlı kitabında, çalışma hayatını işletim sistemlerine benzetmektedir. İşletim sistemine benzettiği iş motivasyonunu çalışma hayatının tarihsel gelişim sürecinde “Motivasyon 1.0”, “Motivasyon 2.0” ve “Motivasyon 3.0” şeklinde dönemlere ayırmaktadır.

Sanayi Devrimi’nden önce modern anlamda fabrikalar veya iş yerleri mevcut değildi. Sanayi Devrimi’nden önceki çalışma hayatı, üst tabaka ve alt tabaka ayrımı ile sınırları çizilmiş ve alt tabakanın üst tabakaya hizmetleri şeklinde kendini göstermiştir. Çalışma kavramı, insanın sadece günlük ihtiyaçlarını karşılamak için gerçekleştirmiş olduğu eylem olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde çalışanların çoğu köle, esir veya serflerden oluşmaktaydı. Asiller, aristokratlar, feodal veya otokrat yöneticiler böyle bir çalışma hayatının içinde değillerdi. Bu toplumlarda tek kaygı günü kurtarma kaygısıdır (Ören ve Yüksel, 2012: 34-55). Bu dönemde, herkesin tek amacı vardı ve insan davranışlarına dair hakim temel güdü de hayatta kalmaktı. Bu erken dönemi Pink “Motivasyon 1.0” adlandırmaktadır (Pink, Çev. Göktem, 2009: 28-30).

İnsan topluluklarının giderek daha karmaşık bir yapıya bürünmesi, işlerin düzgün yürümesi için işbirliği yapma ihtiyacının doğması gibi nedenlerle tamamen biyolojik güdülerini temel alan Motivasyon 1.0 işletim sistemi çalışmamaya başladı. İnsan, biyolojik güdülerin özetinden fazlasıydı. Bu dönemde, ödülün peşinden gitmek, cezadan kaçmak olarak tanımlanabilecek ikinci bir güdü eklendi. Bu güdü “Motivasyon 2.0”

olarak adlandırılır. Sanayi Devrimi'nden sonra çalışma, düzenli olarak bir örgütte ücret karşılığı istihdam edilme ile ücretli iş olarak ortaya çıktı.

Fabrikalarda işlerin değişen yapısına uygun olarak bu dönemdeki işgücü de “mavi yakalı” ve “beyaz yakalı” olarak iki şekilde ayrılır. Mavi yakalı çalışanlar genellikle, saat ücreti ile fabrikalarda bedene dayalı işlerde çalışırken; beyaz yakalılar maaş karşılığı bir ofiste bilgiye dayalı işler yapar. Bu dönemde işletim sistemine göre, “mavi yakalı” ve “beyaz yakalı” olarak çalışanlar, dışsal motivasyon unsurlarına karşı akılcı davranmakta, sonuçta hem kendileri hem de sistem kazançlı çıkmaktadır. Motivasyon 2.0 işletim sistemi çok uzun bir süre kullanıldı ve kullanılmaya da devam edilmektedir. Bu sisteme göre performansı, verimliliği artırmanın ve mükemmelliği teşvik etmenin yöntemi iyiyi ödüllendirip, kötüyü cezalandırmaktan geçmektedir (Pink, Çev. Göktem, 2009: 28-30, Ören ve Yüksel, 2012: 34-55).

Motivasyon 2.0 işletim sistemi, Tip X olarak adlandırılan davranış kalıbı üstünde gelişmekte ve varlığını sürdürmektedir. Tip X davranış kalıbı, içsel arzulardan çok dışsal arzulardan beslenmektedir. Tip X davranış kalıbıyla hareket eden insan, bir eylemin özündeki hazdan öte, o eylemin sonucunda elde edilecek dışsal ödüllerle daha çok ilgilenmektedir (Pink, Çev. 2009: 93).

Yirminci yüzyılda ekonomilerin yapısı kompleks bir hal aldıkça Motivasyon 2.0 yaklaşımı da bir miktar değişime uğradı. Algoritmik (belirli bir formülü olan, rutin, basit, tekrara dayalı işler) olan işlerde mavi yakalıların yerini beyaz yakalıları aldığı anda bile yapılan işlerin önemli bölümü rutinitik arz ediyordu. Muhasebe, hukuk, bilgisayar programcılığı ya da başka bir meslekte, yapılan işin önemli bir kısmı bir formülle, bir tabloya bir senaryoya indirgenebiliyor ve böylece doğru cevaba ulaşılıyordu. Teresa Amabile gibi araştırmacıların çalışmaları, algoritmik işler söz konusu olduğunda dışsal ödül ve cezaların gayet güzel işe yaradığını ortaya çıkardı. Fakat buluşsal işler (sanatsal, empatik, rutin olmayan işler) söz konusu olduğunda, içsel motivasyonu olumsuz etkilediğini saptadılar. Pink, üçüncü güdü olan yaratıcılığın içsel motivasyonu ilkesine dayanarak “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi” kavramını kullanmaktadır (Pink, Çev. Göktem, 2009: 30-44).

Modern iş dünyasında yapılan işler geçen yüzyıllara göre daha farklı ve buluşsaldır. Bu çalışma ortamında “Motivasyon 2.0 İşletim Sistemi” bu farkı tam olarak karşılayamadığı için sistemin bir üst sürümüne yani “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi”ne yükseltilmesi gerekmektedir. 21. yüzyıl örgütü olmak için “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi”nin temel unsurları olan; *özerklik* (hayatımızı yönetme arzusu), *ustalık* (önemli bir konuda sürekli daha iyiye gitme dürtüsü) ve *amaç* (her şeyi kendimizden

daha büyük, daha yüce bir şey için yapma isteği) konularında bir üst aşamaya geçilmelidir.

Küreselleşme ile birlikte, iş yeni ve farklı boyutlar kazanmıştır. Fiziksel olarak yerine getirilen işler yerine zihinsel emeğin ürünü olan bilginin üretimi önem kazanmaya başlamıştır. Çalışma hayatındaki değişiklikler işgücünde; “*altın yakalılar*” olarak tanımlanan yeni bir çalışan grubuna işaret etmektedir. Altın yakalıların en değerli özellikleri; “*problem çözme, yaratıcılık, yetenek ve zeka*” olarak gösterilir. Karmaşık ve tekrar edilemez işlerle ilgilenir ve genellikle kendi kendine yönetimi tercih eder. Altın yakalı çalışan; “*beyaz yakalı çalışanın mantığını mavi yakalı çalışanın elleri ile birleştiren yüksek yetenekli bir kişi olarak*” tanımlanır. Altın yakalı çalışanlar, yüksek yetenekli, yüksek ücret alan ve fazla talepkar iş sahalarında çalışabilecek kişiler şeklinde tarif edilir (HR Dergi, 2018: 11).

Motivasyon 3.0 işletim sistemi motivasyonun yeni sürümü olarak kabul edilir ve Tip I davranış kalıbına dayanmaktadır. Tip I, dışsal unsurlardan çok içsel arzularla beslenmektedir. Tip I davranış kalıbıyla hareket eden bir kişi, bir eylemin sonucunda elde edilecek dışsal ödüllerden çok, o eylemin kendisiyle ilgilenmektedir. Onun için temel motivasyon unsurları, özgürlük, mücadele ve sorumluluk üstlenme olgularıdır. Diğer her türlü kazanım hoştur ama “ekstra” olarak görülür. Tip I davranışı doğuştan değildir, sonradan edinilir. Bu davranış kalıpları sabit karakter özellikleri değildir. Şartlardan, deneyimlerden ve bağlamdan doğan eğilimlerdir (Pink, Çev. Göktem, 2009: 93-94). Altın yakalı çalışanları, “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi”nin temeli olan “Tip I” davranış kalıbıyla hareket eden çalışanlara benzetmek mümkündür.

Her şey değişirken insanlar da değişmektedir. İhtiyaçları, istekleri, yaşam tarzları da değişir. İnsanlar önceleri hayatta kalmak için çalışırken, bugün hayatlarını sürdürmekten daha fazlasını istemektedirler. Kendilerini, sosyal çevrelerini ve ilişkilerini geliştirecek, saygın ve başarılı oldukları duygusunu yaşatacak işlerde ve bu ihtiyaçlarını karşılayacak çalışma koşullarında çalışmak istemektedirler. Artık günümüz işyerlerinde çalışanları yönetirken dünün kuralları, uygulamaları, sistemleri ile çalışmak mümkün ama asla yeterli değildir. Bugün dünya çapındaki firmalar, fark ve değer yaratacak insanlara çok özel uygulamalar oluşturmakta ve insana göre iş yaratmaktadırlar. Bugünün çalışanı hem işinde, hem özel hayatında keyifli ve başarılı olmak istemektedir. Bu isteklerini destekleyecek kendisine özel uygulamalar beklemektedir. Gün geçtikçe insanların isteklerinin ihtiyaçlar hiyerarşisindeki yeri değişmekte veya yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Bunun anlamı mevcut motivasyon araçlarının çalışanlar için yeterli olmadığı, ihtiyaçların beklentilerin değişen doğasına uygun yeni

motivasyon araçlarının kullanılmasının gerekliliğidir (Ergül, 2005: 78, Türkmenoğlu, 2015: 98-100).

“Motivasyon 2.0 İşletim Sistemi” insan kaynakları yönetiminde uzun süreden beri kullanılmakta olan geleneksel motivasyon araçlarını temsil etmektedir. “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi”nde ise “*özerklik, ustalık ve amaç*” gibi kavramları kavramların kullanıldığı araçlar yer almaktadır. Motivasyon 3.0 işletim sistemine göre bu üç kavram dışında ne gibi motivasyon araçları eklenir ve günümüz çalışan insanı nasıl motive olur, soruları bu çalışmanın da temelini oluşturmaktadır. İşletim sistemlerine göre motivasyon araçları bu çalışmada özgün olarak sınıflandırılmaktadır. Motivasyon 3.0 başlığı altında çalışanları günümüzde neyin motive ettiğini, çalışanların motivasyonunu olumsuz etkileyen faktörlerin nasıl engelleneceğini, daha mutlu bir çalışma ortamının nasıl sağlanacağını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, işletim sistemlerine göre insan kaynakları yönetiminde kullanılan motivasyon araçları ekonomik, psiko-sosyal ve örgütsel-yönetimsel olmak üzere üçe ayrılmıştır.

4. 2.0 İŞLETİM SİSTEMİNE GÖRE MOTİVASYON ARAÇLARI

Ekonomik araçlar; ücret ve yan haklar; **psiko-sosyal araçlar;** açık yönetim politikası ve dürüstlük, çalışanların tanınması, güven duygusu yaratmak, işin anlamı ve iş-birey uyumu, iş güvencesi, rekabetin yönetilmesi, sosyal etkinlikler ve hobi kulüpleri, statü ve terfi, olumlu ilişkiler, övgü ve takdir, ödüllendirme sistemi; **örgütsel-yönetimsel araçlar;** akıl hocalığı, bilgi yönetimi, çalışma koşulları, eğitim ve geliştirme programları, ekip çalışması, koçluk, liderlik, olumlu sorgulama, geri bildirim, iletişim ortamı, inisiyatif vermek, işletme içi şikayet mekanizmaları, örgütün adalet anlayışı ve disiplin sistemi, motivasyon için iş tasarımı, öneri sistemleri, performans değerlendirme sistemi, tutum ve moral ölçümü ve yetkilendirme araçları şeklinde sınıflandırılmıştır.

4.1. Ekonomik Araçlar

Bir çalışanın işte yüksek motivasyonla çalışması ve kendisine ödenen ücret ve aldığı ödüllerle doğrudan bağlantılıdır. Bu sebeple, çalışanın beklentilerinin giderilmesi için maddi ya da maddi olmayan ödüllerden oluşan bir ödeme sisteminin oluşturulması gereklidir. Bu bakımından insan kaynakları yöneticileri temel görevlerinden biri ve hatta önemlisi organizasyon çapında etkili, adaletli ve tutarlı bir ödemeler politikası belirlemek ve bir ücretlendirme-ödüllendirme sistemi oluşturmaktır (Barutçugil, 2004: 443-444).

4.2. Psiko-Sosyal Araçlar

Açık Yönetim Politikası ve Dürüstlük: Çalışanı motive eden, kendilerine duydukları saygıyı, güveni arttıran araçlardan biri açık yönetim politikasını uygulanmasıdır. Bu politikaya göre İK yöneticileri, organizasyonun amaç ve hedeflerini, yönetim politikasını, istek ve beklentilerini, plan ve programlarını çalışanlarına açıklamalı, onlarla görüşüp tartışmalıdır (Solmuş, 2004: 172).

Çalışanların Tanınması: Bir kişinin motive edilmesinin en basit yolu, onu tanımak ve başkalarına tanıtmaktır. Çalışanın yöneticileri ve diğer çalışanlar tarafından tanınması ve fark edilmesi etkili bir motivasyon kaynağıdır (Doğan, 2003: 28).

Güven Duygusu Yaratmak: Örgüte olan güven, grup dayanışmasını, iş doyumunu ve çalışanın örgütsel adalet algısını önemli ölçüde etkiler. Çalışanların örgüte ve birbirlerine güven duyduğu iş ortamlarında, iş süreçleri daha etkili bir şekilde işler (Durukan, vd., 2010: 415).

İşin Anlamı ve İş-Birey Uyumu: İşin yapılmaya değer olup olmaması ve işin anlamlılığı çalışanın motivasyonunu doğrudan etkileyen bir diğer araçtır. İşin çalışan için taşıdığı önem ve değere göre, kişi işini yapmaya istekli ya isteksiz olacaktır. Çalışan, organizasyon içerisindeki yerini, etkinliğini, bütün içerisindeki payını ve bunun bütün için taşıdığı önemi anlamak, bilmek ister (Fındıkçı, 2012: 392-393).

İş Güvencesi: Çalışanın motivasyonun da iş güvencesi önemli bir yere sahiptir. İmzalanan iş sözleşmesinin türüne¹ bağlı olarak çalışanın iş güvencesine sahip olup olmaması çalışanın işe ve örgüte bağlılığını ve motivasyonunu doğrudan etkiler. İş güvencesizliği yaşayan bir çalışan, örgüte bağ kurmakta zorlanır, motivasyonu da düşük olur. İşgücü devir hızı yüksek olan işletmelerde çalışanlar her an işten çıkarılma kaygısı yaşarlar. Geçerli nedenlere dayanmayan, keyfi işten çıkartma, geride kalanlar için de motivasyonu azaltır (Keser, 2012: 193).

Rekabetin Yönetilmesi: Motivasyon aracı olarak rekabet; iş yükünü ve monotonluğunu hissettirmeyerek, dinamizm sağlar, çalışmayı teşvik eder dolayısıyla verimliliği artırır. Bireyin rekabete yönelmesinin temelinde ise yine saygı görme, terfi, statü, tanınma ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçları bulunmaktadır. (Kantar, 2008: 85).

Sosyal Etkinlikler ve Hobi Kulüpleri: Günümüzde birçok örgüt, çalışanına, ücret yanında bazı hizmetler sağlamakta, güdülemede ücret

¹4857 sayılı İş Kanunu (İş K) m 18-21 maddeleri arasında düzenlenen iş güvencesi hükümleri genel olarak, “feshin geçerli sebebe dayandırılması” (m 18), “sözleşmenin feshinde usul” (m 19), “fesih bildirimine itiraz ve usulü” (m 20), “Geçerli feshin sonuçları” (m 21) kenar başlıklarıyla düzenlenmiştir. Bu noktada bkz. Kılıçoğlu, Çalışma Hakkı Kapsamında İş Güvencesi.

kadar etkili olmaktadır (Can, vd., 2009: 349). İşyerinde, Sosyal Etkinlik Komiteleri ya da Hobi Kulüpleri'nin kurulması; işyerinde yaşamı hareketlendirir, çalışma hayatını tekdüzelikten kurtarır, insanları geliştirir, insan ilişkilerini güçlendirir. Bu kulüpler, çalışanların girişimiyle oluşup hareket ettiği zaman gerçek anlamda kulüp ruhu taşır (Türkmenoğlu, 2015: 57).

Statü ve Terfi: Statü ve terfi, ihtiraslı ve yetenekli asılları motive etmek için kullanılan bir önemli bir araçtır. Pozisyon veya statü olarak ilerleme ihtimalinin her zaman mevcut olduğunu hatırlatarak motive edebilir. Terfinin, bir motivasyon aracı olarak kullanılması adil bir performans sistemi ve liyakatla ilişkili olmasına bağılıdır (Adair, Çev. Beşenek, 2004: 176).

Olumlu İlişkiler: Çalışanın işyerinde geçirdiği sürenin uzunluğu nedeniyle, iş arkadaşları ile ilişkileri oldukça önemlidir. Kimi zaman aile üyelerinden daha çok vakit geçirdiği iş arkadaşları ile kurduğu olumlu ilişkiler motivasyonunu da arttıracaktır (Keser, 2006: 90-91).

Övgü ve Takdir: İnsanlar doğası gereği, yaptığı iyi işlerden dolayı takdir edildiğinde aynı davranışı tekrarlama eğilimindedirler. Çalışanların başarılı olması sonucu, örgüt içinde üstleri tarafından yazılı veya sözlü övülmesi, tebrik ve teşekkür edilmesi, takdir edilmesi en güçlü ve en temel bir motivasyon aracıdır. Takdir edildiğinden dolayı iş doyumu artan çalışanlar yüksek bir motivasyonla daha verimli çalışacaklardır (Bakan, 2011: 244).

Ödüllendirme Sistemi: Motivasyon 2.0 temelinde basit fikir yatar: “Bir hareketi ödüllendirseniz tekrarlanmasını sağlarsınız. Bir hareketi cezalandırırsanız, tekrarını önlersiniz.” (Pink, Çev. Göktem, 2009: 45). Modern insan kaynakları yaklaşımı, çalışanların olumlu davranışlarına odaklanır. Böylelikle, çalışanların olumlu davranışları ödüllendirilerek zamanla olumlu davranışlar pekiştirilir, olumsuz davranışların da bir süre sonra sönmesi sağlanmış olur (Fındıkçı, 2012: 385-387).

4.3. Örgütsel-Yönetsel Araçlar

Akıl Hocalığı: Eğitim, öğrenme, kişisel ve profesyonel gelişme amacıyla; iki insan arasında, deneyimlerin, uzmanlıkların ve düşüncelerin paylaşıldığı bir anlaşmadır. Bu ilişkide mentor olan kişi, kendisinden daha az tecrübeli bir çalışanın (menti) bilgi ve beceri kazanması için yardımda bulunur. Mentoring programlarıyla, çalışanların motivasyonu sağlanır, performansı, iletişimi, güven duygusu, liderlik becerileri geliştirilir, örgüt kültürü güçlenir (Barutçugil, 2004: 364-366).

Bilgi Yönetimi: Değişim dönemlerinde bilgi paylaşımı çok daha önemli bir konu olmaktadır. Üst düzey yöneticilerinin çalışanlarına bilgiyi

olabildiğince erken ve dürüstçe aktardığı organizasyonlarda çalışanlar kendilerine değer verildiğini ve önemli olduklarını hissederler. Böylelikle, motivasyonu artan çalışanların örgüte bağlılıkları da artacak ve örgütün nitelikli çalışanların elde tutulması kolaylaşacaktır (Barutçugil, 2004: 470).

Çalışma Koşulları: Fiziksel çalışma koşullarının iyileştirilmesi, çalışanların işyerinde daha rahat, huzurlu ve keyifli çalışmasına fırsat sağlar. Gün boyu uzun saatler işyerinde zaman geçiren çalışan, çalıştığı yerin iç açıcı, rahatlatıcı ve çalışma zevki verici nitelikte olmasını ister. Daha iyi fiziksel koşullarda çalışmak çalışanların iş ortamında vakit geçirmekten keyif almasını sağlar, performansını yükseltir, iş doyumunu tatmini artırarak işten ayrılma niyetini azaltır. Böylece motivasyonun yüksek olduğu bir işyerinde işgücü devir hızı da azalır (Koparal ve Özalp, 2013: 140).

Eğitim ve Geliştirme Programları: İnsanları motive etmenin en kolay yolu eğitimidir. Burada önemli olan nokta, hangi çalışanın ne tür bir eğitime ihtiyacının olduğunu belirlenmesidir. Çalışanların daha iyi motive olmaları için eğitimin aynı zamanda çok iyi bir şekilde tasarlanmış olması gerekmektedir. Eğitim, örgüt için kısa dönemde maliyetli gibi görünse de, uzun dönemde düşünüldüğünde nitelikli işgücü ve yüksek düzeyde verim sağlaması açısından aslında bir yatırımdır. Eğitim ve geliştirme ile desteklenen ekip çalışmaları, çalışanların problem çözme tekniğini artırmakta, çalışanlar kendilerini değerli hissetmektedirler (Doğan, 2003: 32-33). Eğitim, bireylerin eksik yönlerini geliştirmelerini sağlayarak motivasyonlarını arttıran bir araçtır (Keser, 2006: 173).

Ekip Çalışması: Ekip çalışmasında, ortak bir iş çıktısı, ortak sorumluluk, tamamlayıcı yetenek, paylaşılan liderlik yer alır. Ekip çalışması, çalışanlara, fiziki yakınlık kurma, hızlı karar alma, bilgiyi paylaşma, birlik ruhu sağlama, sorumluluk paylaşma gibi konularda katkı sağlamaktadır (Kozak, 2004: 70-71). Kararlı ve motive olmuş bir işgücünün oluşmasına imkan tanır. Çalışanlar arasında yaşanan sorunların çözümünü kolaylaştırır. Çalışanların işlerinde daha çok zevk almalarını sağlar. Çatışmaların çözülmesini ve yönetilmesini kolaylaştırır (Bakan, 2011: 252).

Koçluk: Koçluk uygulaması çalışanların kendi becerilerini ortaya koyabilmelerine imkan tanıdığından yöneticilerin işlerini kolaylaştırır. Çalışanlar hesaplanmış riskleri alma, kararlara katılma konusunda kendilerini rahat hissettikleri için daha yenilikçi, yaratıcı ve sorumlu davranışlar sergilerler. Çalışanların motivasyonunu, performansını artırır ve kendilerine güven duygusunu geliştirir. Kişinin faaliyetlerinin ilgi

duyduğu ve güçlü olduğu alanlara kaydırılması imkanını sağlar (Bakan, 2011: 269-270).

Liderlik: İyi bir lider, aynı zamanda iyi bir motivasyon kaynağıdır. *“İnsan değerli bir kristal gibidir, her an kırılabilir, kırılan parçalar sizin ve müşterilerinizin ellerini kesebilir. İşte bu yüzden insan kaynakları yönetimi dikkat ister, hoşgörü ister, motivasyon ister, kısacası liderlik ister.”* (Önen ve Tüzün, 2005: 131).

Olumlu Sorgulama: Sorgulama olumlu bir yaklaşımla yapıldığı sürece, kişi hatasını düzeltme ve kendisini geliştirme ihtiyacı içinde olacaktır. Sorgulamaya geçilmeden önce, çalışanın iyi ya da doğru yaptıkları konuşulmalıdır. Bu ilk adım, kişinin eleştiriye açık olmasını teşvik edecektir. Aktarılanlar, açık, tutarlı ve anlaşılır olmalıdır (Önen ve Tüzün, 2005: 130). Olumlu sorgulama ile olumlu ilişkiler kurulacak ve bu durum taraflar arasında çatışmayı önleyerek motivasyon düzeylerinin artmasını sağlayacaktır.

Geri Bildirim: Çalışana performansı ile ilgili geribildirim yapmak, yöneticiye çalışanlarının iyi yaptıkları işlerini övme ve kötü giden işlerini düzeltme fırsatı sağlamaktadır. Bu şekilde geribildirim, çalışanların motivasyonunu artıracak ve belirlenen hedef ve beklentilerini yerine getirdikleri sürece, kendi işlerini kontrol edebileceklerini hissedeceklerdir (Doğan, 2003: 34).

İletişim Ortamı: Çalışanların işleri ve örgütleri ile bütünleşmelerinin temelinde iletişim yatmaktadır. Çalışanların fikir ve görüşlerinin sorulması, kendilerini ifade etme ortamlarının artırılması, örgütü ve amaçlarını benimsemelerini, yüksek moral ile çalışmalarını, verimli ve etkili olmalarını sağlamaktadır. Bir başka deyişle motivasyon, çalışma ortamındaki iletişimin niteliği ve kalitesi doğrudan etkilenmektedir (Erel ve Yalçın, 2014: 72).

İnisiyatif: Bazı kişiler, işiyle ilgili konularda bağımsız çalışmak, sorumluluk almak, inisiyatif sahibi olmak isterler. Örgütte böyle çalışan olabileceği gibi bağımsız çalışmak, sorumluluk almak istemeyen çalışan da olabilir. İK yöneticileri, kendi başına iş yapmak isteyen, serbest çalışma ve inisiyatif alma eğiliminde olan çalışanları belirleyerek onları motive etmelidir (Solmuş, 2004: 171-172).

İşletme İçi Şikayet Mekanizmaları: Çalışanın herhangi bir nedenden ötürü işyerindeki memnuniyetsizliği, hoşnutsuzluğu şikayeti oluşturmaktadır. Şikayetin geçerli olmayan gerekçelere dayanması ya da açıklanmamış olması, şikayetin olmadığı anlamına gelmemektedir. Çalışan, kendine karşı bir adaletsizlik, haksızlık ya da fark edilmeme hissini yaşayacağı için motivasyonu da olumsuz yönde etkilenenecektir. (Koca, 2008: 170).

Örgütün Adalet Anlayışı ve Disiplin Sistemi: Çalışanların işyerinde uygulanan ödül sistemine ilişkin adalet algısı motivasyonlarını olumlu yönde etkiler. Çalışanın, örgüte sağladığı katkı ile bu çalışması karşılığı elde ettiği kazanımlar arasında da bir denge sağlanmalıdır. Bu dengenin çalışanın aleyhine bozulduğu yönündeki algı doğrudan çalışanın motivasyonunu düşürücü bir etki yaratır. (Fındıkçı, 2012: 389-391).

Motivasyonel İş Tasarımı: İş tasarımı, “iş ve insan unsurlarının en uygun biçimde birleştirmek amacıyla işin içeriğinin, işe ilişkin ödüllerin ve işin niteliklerinin çeşitli şekillerde düzenlenmesidir” Bu düzenlemeler; iş basitleştirme, iş rotasyonu, iş genişletmesi, iş zenginleştirilmesi, kalite çemberleri, kara katılma, müzik eşliğinde çalışma şeklinde sayılabilir (Yüksel, 2007: 95).

Öneri Sistemleri: Öneri sistemlerinin kurulması, çalışanların düşüncelerini rahatça söyleyebilmelerini sağlayacağı için çalışanların motivasyon düzeyi de artacaktır (Önen ve Tüzün, 2005: 146).

Performans Değerlendirme Sistemi: Örgüt içerisinde adil ve tarafsız bir performans değerlendirme sisteminin olması, motivasyonun yüksek düzeylere ulaşmasını ve örgüt için öngörülen hedeflere ulaşmada çok önemli bir faktördür (Baltaş, 2003: 171). Performans yönetimi ve değerlendirme sistemi etkili işlerse çalışan, örgüt hedeflerine ulaşmak için daha fazla çaba sarf edecek, daha verimli çalışacak yani hedeflerine ulaşmak için motive olacaktır (Yalım, 2005: 64).

Tutum ve Moral Ölçümü: Çalışanların organizasyon hakkında neler düşündüklerini, ne gibi sorun, endişe ve beklentilerinin olduğunu, insan kaynakları bölümünün geliştirdiği uygulamaları ne derecede anlayıp benimsediklerini öğrenilmesinde, bilgi ve verilerin toplanmasında tutum ve moral anketleri büyük önem taşımaktadır (Koca, 2008: 169).

Yetkilendirme: Yetki devri, çalışanların tanınma, saygı kazanma, kendini gerçekleştirme gibi ihtiyaçların giderilmesini sağlayacak önemli motivasyon araçlarındandır. Çalışan kendisine değer verildiğini, fark edildiğini hisseder, kendine güveni artar, yönetimin kendisine güven duyduğuna inandığı için bu güveni boşa çıkarmamak amacı ile daha sıkı çalışır ve daha yüksek beklentileri gerçekleştirmeye çabalar, başarılı olmak için daha fazla motive olur (Keser, 2006: 172 , Aydoğan, 2002: 63).

5. 3.0 İŞLETİM SİSTEMİNE GÖRE MOTİVASYON ARAÇLARI

Motivasyon 3.0’a göre *ekonomik araçlar* yeni bir yaklaşımla ele alınmıştır. 21. yüzyıla girişle birlikte, insan kaynakları yönetimi yaklaşımındaki “mikro bakış açısı” , yerini işletmelerde ücret dağılımı

nasıl olmalı odaklı daha makro bir eğilime bıraktığı için genel olarak ücret yönetimi son yıllarda radikal bir değişime uğramıştır. Ücret yönetiminin temel taşları görülen geleneksel eşitlik teorileri eskisi kadar işletmeler tarafından rağbet görmemektedir. Stratejik bakış açısına sahip işletmeler çalışan gruplarını işletmeye katkıları veya katabilecekleri potansiyel açısından ele alarak farklı ücret ve ödül uygulamalarına yönelmektedirler (Tüzüner, 2011: 261-262). **Psiko-sosyal araçlar;** çalışanların güçlendirilmesi, çatışma yönetimi, hata yapmanın değeri, kariyer yönetimi, özerklik, pozitif psikoloji ve pozitif psikolojik sermaye, psikolojik şiddet yönetimi, stres yönetimi, yaratıcılık yönetimi, yetenek yönetimidir. **Örgütsel-yönetimsel araçlar;** amaç belirleme, çalışma ortamının fiziksel değişimi, çalışma ortamında esneklik, farklılıklar yönetimi, meşgul olma: akış, öğrenen organizasyonlar, paylaşmak, rahat giyinebilme olanakları ve ustalık şeklinde sınıflandırılmıştır.

5.1. Ekonomik Araçlar

Motivasyon 3.0 parayı kullanmanın en iyi yolunun onu masadan kaldırmak olduğunu ileri sürmektedir. Motivasyon 3.0'a göre en iyi strateji, çalışana emeği karşılığı hak ettiği ücreti verip, çalışan için bu sorunu yada konuyu gündemden kaldırmaktır. Etkin örgütler çalışanlarına ücret konusunu unutturacak düzeyde ödeme yapar ve işlerine odaklanmalarını sağlar (Pink, Çev. Göktem, 2009: 195). Böylece çalışan için en önemli beklentisinin karşılanmış olması, işverenin diğer motivasyon araçlarını etkin bir şekilde kullanması için gerekli ortamı sağlamış olur. Diğer bir ifade ile ücret konusunda çalışanı tatmin etmeden diğer motivasyon araçlarını etkin bir şekilde kullanılması mümkün değildir. Ancak tatmin edici ücret seviyesine ulaşmış bir çalışan psiko-sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelir.

Başka bir deyişle, örneğin, fizyolojik gereksinimleri veya güvenlik gereksinimleri tatmin olmamış bireyde diğer gereksinimler kendini gösteremez. Birey önce alt basamaktaki ihtiyaçlarını gidermek için uğraşır. Tatmin olduktan sonra bu ihtiyacın güdüleyici gücü kalmaz. Bir üst gereksinim ortaya çıkar (Baysal ve Tekarslan, 1996: 112). Maslow, kendini gerçekleştiren insanların güdülenmesiyle, daha aşağıdaki gereksinimlerin güdülenmesini birbirinden ayırmıştır “...kendini gerçekleştiren insanlar için bütünüyle ayrı bir güdüleme ruhbilimi düzenlemeliyiz... Belki de güdülenme kavramı yalnızca kendini gerçekleştiremeyenlere uygulanmalı. Kendini gerçekleştirenler artık bilinen anlamda uğraşıp didinmezler, daha çok kendilerini geliştirirler. Yetkinliğe ulaşmaya, kendi açılarından gitgide daha tam olarak gelişmeye çabalarlar. Olağan kimselerin güdülenmesi eksikliklerini duydukları temel gereksinimleri karşılamaya doğru bir uğraşıdır. Ama kendini gerçekleştirenler bu gereksinimleri zaten karşılamıştır. Gene de

bir takım tepkileri olabilir; çalışırlar, uğraşırlar, hırsları vardır... Onlar için güdülenme karakterin gelişmesinden, olgunluktan... Kısacası kendini gerçekleştirmekten başka bir şey değildir.” (Onaran, 1981: 19).

5.2. Psiko-Sosyal Araçlar

Çalışanların Güçlendirilmesi: Çalışanları güçlendirmeyeyle birçok çalışan örgüt için değerli olduğunu hisseder ve bu örgütün başarısında kendi rolünü anlamasını sağlar ve belirsizliği azaltır. Çalışanları güçlendirme, çalışma hayatı kalitesinin yükseltilmesini, çalışanların motivasyon ve iş doyumunda artışı, kendileriyle ve işletmeyle ilgili kararların alınmasında söz sahibi olmalarını, kendilerini güven içinde hissetmelerini, işe ve örgüte bağlılık düzeylerinin artırılmasını sağlamaktadır (Demirbilek ve Türkan, 2008: 62).

Çatışma Yönetimi: Etkin bir çatışma yönetimi çalışan üzerinde olumlu etkiler yaratırken motivasyonu da arttırmaktadır. Örgütlerde çatışma yönetimi yeni fikirlerin üretilmesini sağlar, yaratıcılığı geliştirir, değişimi teşvik eder, çeşitli problemlerin fark edilip çözülebilmesine imkan verir, örgüt içerisinde etkin bir iletişim sağlar, bağlılık ve amaçların önemini artırır, işbirliğine dayalı bir çalışma ortamı oluşur, çalışanlar arasında dostça davranışlar başlar, çalışanlarda depresyon ve kaygı gibi rahatsızlıklar, ruhsal ve fiziksel gerginlik azalır, iş doyumları artar (Üngüren, 2008: 885; Özdevecioğlu ve Karadal, 2008: 224).

Hata Yapmanın Değeri: Çalışanların hata yapabilme gerçeğinin kabullenilmesi gereklidir. Bir çalışanın bir hatadan ötürü cezalandırılması, bu kişinin ilk adımı atma konusunda daha az istekli olmasına neden olacaktır. Takım üyesine, bu tecrübeden ne öğrendiği ve bir dahaki sefere farklı olarak ne yapacağı sorulmalıdır. Hataların tartışılması, onların engellemek için neler yapılabileceğinin belirlenmesi gereklidir (Nelson, Çev. Yarmalı, 2004: 120).

Kariyer Yönetimi: Kariyer yönetimi sürecinde, çalışanları, arzu ettikleri hedeflere ulaşmaları ve sürekli ilerlemeleri için teşvik etmek amaçlanmaktadır. Böylelikle çalışanın motivasyonu ve tatmin düzeyi artmakta ve verimliliği yükselmektedir (Türkay ve Eryılmaz, 2010: 181).Yapılan çalışmalar, bireyin işi ve onun kariyer çabalarının, beklentilerinin, iş doyumunun üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu, kariyer gelişim programlarının ve kariyer ihtiyaçlarının iş doyumunda önemli araçları olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Ay, vd., 2014: 48).

Özerklik: Kendi kendimizi yönetme kapasitesi Motivasyon 3.0 ve Tip I davranışının özündeki ana unsurdur. Özerklik teorisinin temelinde insanların doğasındaki kendi yolunu kendi çizme duygusu yatar. Özerklik, bağımsızlıktan farklıdır. Özerklik, tercihlerine göre hareket etme olarak tanımlanır. Bireysel performans ve tutum üzerinde özerklik

duygusunun güçlü bir etkisi vardır. Yapılan araştırmalar, yöneticilerin “özerklik desteği” verdiği çalışanlar arasında iş memnuniyetinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Özerklik desteği verilen örgütlerde, yöneticiler konulara çalışanın gözüyle bakılmakta, değeri olan geribildirimler de bulunmakta, neyin nasıl yapılacağına dair seçenek sunulmakta, çalışanlarına yeni projelere dahil olma konusunda cesaret verilmektedir. Bunların sonucunda çalışanların motivasyonu artmaktadır (Pink, Çev. 2009: 106-107).

Pozitif Psikoloji ve Pozitif Psikolojik Sermaye: Hangi durumda olunursa olunsun çalışanlar alternatif üretmeye ve kendini motive edecek çözümler üretmeye çalışır. Olumsuz durumlar karşısında, sorunları her yönüyle görebildiği için, motivasyonu daima yüksek olur. Karşılaştığı problemlere karşı çözüm bulma amacı içerisinde olduğu için, ruhsal çöküntü yaşamaz. Motivasyonun yüksek olması nedeniyle, başarı elde edeceği düşüncesini pekiştirir. Değişime kolay ve hızlı ayak uydurmasıyla motive edici faktörleri içselleştirmeye devam eder. Düşünsel özgürlük kazanılmış olduğundan içsel motivasyonu artar. Motive olmuş çalışanların bulunduğu bir ortam diğerlerini motive edici olur (Önen ve Tüzün, 2005: 132-133).

Psikolojik Şiddet Yönetimi: Psikolojik şiddetin varlığı çalışanı hem fiziksel, hem de psikolojik açıdan olumsuz etkilerken; birey, örgüt ve toplum açısından önemli boyutta sosyo-ekonomik zararlara neden olmaktadır. Psikolojik şiddet, çalışanın iş doyumunun azalmasına, moral ve motivasyonunun düşmesine, yüksek düzeyde stres yaşamasına, ruhsal ve fiziksel hastalıkların ortaya çıkmasına ve işgücü piyasasına yabancılaşmasına yol açmaktadır (Çöl Özen. S., 2008: 108).

Stres Yönetimi: Stres hayatın her alanında ve her ayrıntısında ortaya çıkabilen bir yaşam gerçeğidir. Stresle yaşamayı öğrenmek ve onu kontrol altına almaya çalışmak hem yıkıcı etkilerini en aza indirebilmek hem de stresi yapıcı yönde kullanabilmeleri için, bireylerin ve örgütlerin stres yönetimi konusunda tutum geliştirmeleri gerekmektedir. Etkili bir stres yönetimi; çalışanların, fiziki ve zihni dengesini sağlayacak; problem çözme ve karar verme yeteneklerini geliştirecek; iş doyumunu düzeylerini yükseltecek ve verimliliklerini artıracaktır (Demirel, 2013: 236).

Yaratıcılık Yönetimi: Yaratıcılığın yönetilebilmesi hırslı çalışma, özgürlük, kaynaklar, çalışma gruplarının özellikleri, üst yönetimden gelen teşvik ve örgütsel desteklerin varlığına bağlıdır. Yöneticilerin yaratıcılığı teşvik etmesi için yapması gereken ilk şey, çalışanların içsel olarak güdülenebilecekleri kendilerine uygun görev ve pozisyonlara yerleştirmektir. İş-birey uyumunun sağlanması (çalışanın nitelikleri ve beklentileriyle uyumlu işlerde çalışmaları) yöneticilerin çalışanları hakkında detaylı bilgiye sahip olmalarına bağlıdır. İşyerinde, çalışanlara,

özerklik verilmesi yaratıcılığı besleyen en önemli unsurlardan biridir. Bunun nedeni, bireylere görevlerine nasıl yaklaşacakları hakkında özgürlük verilerek onların içsel motivasyonlarının yükseltilmesidir (Keçecioğlu, 2002: 139-145).

Yetenek Yönetimi: Yetenek yönetimi için üstün yetenekleri cezbedecek bir örgüt yapısının ve kültürünün yaratılması, yeteneklerin cezbedilmesi, geliştirilmesi ve elde tutulması önemlidir. Yetenekler, işe alındıktan sonra kendilerini gerçekleştirebilecekleri ve yeteneklerini geliştirebilecekleri uygun örgütsel ortamla katılamadıkları takdirde, örgüte katkıda bulunamazlar ve kısa sürede ayrılırlar. Yetenekli insanların; kapasitelerini kullanabilecekleri görevler, zorlayıcı ve kendilerini geliştirici sorumluluklar üstlenmeye, kariyerlerini geliştirme olanaklarına, esnek ve yaratıcılığı teşvik eden çalışma ortamlarına, stratejik olarak yönlendirici yöneticilere ihtiyaçları vardır. Yetenek yönetimi onların bu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmalıdır (Benligiray, 2013: 9).

5.3. Örgütsel-Yönetsel Araçlar

Amaç Belirleme: Amaç, yaşamak için gereken hareket enerjisini sağlar. Motivasyon 3.0, insan doğasının bu yönünü benimsemeye çalışmaktadır. Bireyler için de örgütler için de “amaç dürtüsü” son derece önemli dürtüdür (Pink, Çev. Göktem, 2009: 156-157). Motivasyonun temelini oluşturan amaçlar, davranışı yönlendirir. Amaçların belirlenmesiyle, çalışanların zamanını ve performanslarını takip etme olanağı oluşur (Baltaş, 2003: 170). Çalışanların amaçları ile kurumun amaçlarının uyumlu olması örgütün başarısı ve çalışanların motivasyonu için oldukça önemlidir (Keser, 2006: 172).

Çalışma Ortamının Fiziksel Değişimi: Binaların yerleşimi, mimari tasarımı, ofisler ve mobilya yerleşimleri, sosyal etkileşimi belirler ve düzenler. Fiziksel hareketi engelleyen ve sosyal etkileşimi sınırlandıran duvarlar, koridorlar ve girişler, çalışma ilişkilerini ve iletişimi etkilemektedir. Daha küçük yapılar daha yakın ilişkilere zemin hazırlamakta, çalışanlar birbirini tanımakta, insanlar koridorlar, katlar ve binalarla ayrıldığında ilişkiler giderek kişisel olmaktan çıkmaktadır. Mobilya ve oturma düzenlerinin tasarlanma şekli de insanların etkileşim biçimini belirlemektedir. Çalışanlar, bazı durumlarda kendilerini rahatsız hissederken, bazı düzenlemelerde daha rahat hissetmektedirler. Bir diğer önemli konu da ofislerin açık ya da kapalı olmasıdır. Açık ofisler, çalışanlar arasındaki iletişimi artırmak için tasarlanmışlardır. Ancak araştırmalar açık ofislerin, çalışanların tatminini ve verimliliği düşürdüğünü, mahremiyeti azalttığını ortaya koymaktadır. İşyerlerinde mimari açıdan mahremiyetin varlığı (kapalı kapılar, odalar vb.), bireylerin hem görüntü hem de ses olarak kalabalıktan ya da diğer

çalışanlardan ayrılabilirdikleri durumları tanımlamaktadır. Ayrıca, rutin işlerde çalışanlar, mahrem ve özel olmayan alanlarda çalışmaktan daha fazla tatmin duyarken, daha karmaşık işlerde çalışanlar, özel ve mahrem alanlarda çalışmaktan tatmin duymaktadırlar (Arı, 2014: 9-10).

Çalışma Ortamında Esneklik: Esnek çalışma eğer çalışanın tercihinde ise; biyolojik zamanlarına göre çalışabilmesi, zamana hakim olma, daha fazla bağımsız serbest kazanılması, işe gidiş dönüş zamanlarındaki trafik yoğunluğunun azalması, işçilerin özel ve aile hayatlarına zaman ayırması, işe geç gelmelerin önlenmesi, yorgunluğun ve stresin azalması, işe devamsızlığın azalması gibi konularda da fayda sağlamaktadır (Kozak, 2004: 61).

Farklılıklar Yönetimi: Kültürel açıdan farklılıkları barındıran bir örgütte yer almanın belli başlı olumlu yönleri: Çalışanların, bakış açısının ve vizyonun derinleşmesi, farklı kültürel birikimlerin görülmesi, yapılan işin farklı yönlerini ve farklı bakış açılarını profesyonelce tartışılması, hayata daha geniş bakılabilmesi, yeni ülkelerin ve insanların tanınması, empati yeteneğinin gelişmesi, çok renklilik oluşması, farklı özellik ve yeteneklerin bir arada bulunmasının güç vermesi olarak sıralanabilir (Gültekin ve Ulukan, 2012: 97-98). Benzer bir şekilde çalışanların etkililiği artırılır, çalışanlar arasında etkili bir iletişim kurulur, yüksek düzeyde yaratıcılık ve yenileşme sağlanır, daha etkin karar alma süreci yaşanır, çalışanların moralleri artırılır (Balıy ve Gündüz, 2010: 29).

Meşgul Olma (Akış): İşine tutkuyla bağlı çalışanlar yüksek enerji düzeyi, zihinsel dayanıklılık, çaba sarf etme isteği ve kolayca yorulmama gibi yeteneklere sahiptirler. Çalışırken muazzam bir dinçlik hissedenden birey yaptığı işle güdülenir ve zorluklarla karşılaşsa bile sabırla işini yapmaya devam eder. Yaptıkları iş onlara ilham verir, dolayısıyla işlerini hevesle yaparlar ve işleriyle gurur duyarlar. Birey çalışırken yaptığı işe kendisini kaptırır, zamanın nasıl geçtiğini anlamaz ve çalışmaya ara vermekte zorlanır. Yapılan araştırmalar, çalışmaya tutkunluk düzeyi yüksek olan çalışanların, diğerlerine göre işlerinden daha fazla tatmin duydukları, örgütlerine daha fazla bağlılık hissettiği ve işten ayrılma potansiyellerinin daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Çalışkan, 2014: 371). *Akış modeli;* eylem ve bilincin bütünleşmesi, fazlasıyla yoğunlaşma ve aynı anda yapılan işten keyif alındığında mümkün olmaktadır. Bir nevi, kişi işine dalar ve zamanın nasıl geçtiğini anlayamaz. Bu hızlı ve yüksek performanslı durum, akmak ya da akış kelimelerinin İngilizce karşılığı olan “flow” ile tanımlanmaktadır. Kavramın yaratıcısı Psikolog MihalyCsikszentmihalyi’ye göre akış, “İnsanın dikkatini odakladığı bir etkinlikte kendini kaybetmesine neden olan bir yoğunlaşma” olarak açıklanmaktadır. Bu konuda çalışan araştırmacılar, insanın yaptığı şey üzerinde hissettiği duygulara

yoğunlaşır. Doğal olarak, insanın girdiği akış modu, önemli bir motivasyon sağlamaktadır (Türkmenoğlu, 2015: 158-160).

Öğrenen Organizasyonlar: Öğrenen bir organizasyonda çalışanlar işbirliği içinde, açık olarak ve sınır tanımadan öğrenirler. Yapılar ve sistemler öğrenme sürecini destekler. Öğrenme konusunda korku ve savunmacı tutum sınırlı olur. Gerçekten öğrenen bir organizasyonda umut duygusu, coşku ve kendini geliştirme imkanı vardır (Arslantaş, 2005: 111). Öğrenme olayı çalışanların yaptıkları her işin içine dahil edilmiştir. Öğrenme anlık bir olay değil, bir süreçtir. Çalışanlar, organizasyonu yenilikler konusunda eğitir. Bireyler yaratıcıdır, bireyler örgütü yeniden yapılandırır. Öğrenen organizasyonların bir parçası olmak, bireylere keyif ve heyecan vererek motivasyonlarını artırır (Koca, 2008: 180).

Paylaşmak: Çalışanlara kendilerini geliştirebilecekleri, öğrenebilecekleri ve en iyi olmanın yaratacağı başarıyı paylaşabilecekleri bir çalışma ortamı sunulabilirse, bu çalışanlar daha yüksek iş doyumu ve motivasyon seviyesi ile örgüt adına daha önemli başarılarla imza atabilirler (Bakan, 2011: 253-254).

Rahat Giyinebilme Olanakları: Örgütlerin, çalışanlarına giyimlerini seçme özgürlüğü sunması, bireysellik, çeşitlilik ve yaratıcılığa değer verdiğini gösterir. Yapılan araştırmalar formel giysilerin kalkmasının, yönetici ve çalışanlar arasındaki iletişim engellerini kaldıracağını, hiyerarşiyi azaltacağını, çalışanların kendilerini, örgüt için çalışan “birisi” değil, örgütün bir parçası olarak hissetmelerini sağlayacağını öne sürmektedir (Arı, 2014: 8).

Uсталık: Özerkliğin zıddı kontroldür. Kontrolün sonucunda itaat doğar. Özerklik ise sorumluluk üstlenmeye götürür. Bu ayrım Tip I davranışının ikinci unsuru olan ustalığa yani önemli olan bir konuda daha iyi olma arzusuna götürür. Motivasyon 2.0’ın hedefi insanları özel şeyleri özel şekilde yapmaya teşvik etmektir. Motivasyon 2.0, itaat isterken, Motivasyon 3.0 ise sorumluluk üstlenmeyi gerektirir. Uсталık ancak bu şekilde doğar. *Uсталığın ilk yasası: Uсталık, bir zihniyettir. İkinci, acı çekmek ve üçüncü yasası ise bir asimptottur.* Asimptot kavramı bir eğrinin yaklaştığı ama asla ulaşmadığı düz bir çizgi olarak tanımlanır. Bu, ustalaşmanın doğasıdır. İnsan hiçbir zaman elini değdiremeyeceği yada ulaşamayacağını bildiği bir şeye neden uzanasın ki? Pink burada mutluluk, ona ulaşmakta değil, onun peşinden gitmekte yattığını ileri sürer (Pink, Çev. Göktem, 2009: 127-155).

6. GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Küreselleşme ile beraber, sürdürülebilir rekabet, karlılık ve büyüme hedefine ulaşmayı vizyon ve misyon alan örgütler, stratejik yaklaşımla insan kaynakları uygulamalarını gerçekleştirmekte ve gelişim göstermeye

devam etmektedirler. Stratejik yaklaşımla birlikte, hem birer çalışan hem de iç müşteri olan “insan” “kaynak” olmak yerine “değer” olmaya doğru dönüşmektedir.

Çalışanlar, özlük dosyalarından fazlasıdır. Çalışanlar hem örgütün kendisi, hem de yarınıdır. İnsan kaynakları yöneticilerinin; “doğru işe doğru insan” anlayışıyla çalışanı seçmesi, elde tutması, kariyer olanaklarını sağlaması, eğitim ve geliştirme programlarını uygulaması, ücret politikaları, ödüllendirme sistemi gibi işlevlerinde “çalışanı değer olarak görme” yaklaşımını uygulaması motivasyon sürecinin etkililiğini arttırmaktadır. Çünkü insanlar değer gördükleri yerde olmak isterler. İşte bu yüzden insan kaynakları yönetimi dikkat ister, sabır ister, hoşgörü ister, motivasyon ister.

Motivasyon canlı kalmak, tutkuyla yaşamak, ruhsal dinginlik, kendine ve başarabileceğine güven duymak, hatalardan ders çıkarmak, hedeflerin gerçekleşmesi için güçlü bir istek duymak, harekete geçmektir. Motivasyon, kişisel olarak ele alındığında son derece öznel bir konudur. Çalışma hayatında ise insan kaynakları yönetiminde geliştirilen ve uygulanan motivasyon araçlarıyla desteklenebilmektedir.

Motivasyon konusunda evrensel nitelik taşıyan bazı özendirici araçların varlığı kabul edilmektedir. Her işletmeye ve her çalışana uygun bir motivasyon sistemi geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Değişen çalışma hayatıyla birlikte motivasyona bakış açısının farklı ele alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Daniel Pink, “Drive” adlı kitabında “Motivasyon 2.0 ve 3.0” işletim sistemleri kavramlarını kullanarak bu değişimi açıklamaktadır.

Bu çalışmada geleneksel ekonomik, psiko-sosyal ve örgütsel-yönetimsel motivasyon araçları ayrımı, bu işletim sistemlerinin alt başlığı olarak kullanılmıştır. “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi”, “Motivasyon 2.0 İşletim Sistemi”nin devamı niteliğinde düşünülmüştür. Bu çalışmada “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi”ne göre motivasyon araçları “Motivasyon 2.0 İşletim Sistemi”nde kullanılan araçlar temelinde sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda, motivasyon araçları birbirinden bağımsız düşünülmemiş, işletim sistemlerine göre araçlar birbirini destekler ve tamamlar nitelikte incelenmiştir. Oysa Pink, “Motivasyon 2.0 İşletim Sistemi”nin artık kullanılmamasını, “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi”ne geçilmesini savunmaktadır. Ancak, hala “Algoritmik İşler”, “Ödül-Ceza Sistemi”nin işe yaradığı durumlar, “Tip X” adı verilen davranış kalıbıyla hareket eden çalışanlar bulunmaktadır. Çalışmanın, Pink’in “Drive” adlı kitabından ayrıldığı yer de bu hareket noktasıdır. Pink’in “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi”nin temelini oluşturan “Özerklik, Uсталık ve Amaç” kavramları referans alınarak motivasyon araçlarının sayısı artırılmış, içeriği yenilenmiştir. Böylece, bu çalışmada

“Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi” ayırımına göre ekonomik, psiko-sosyal ve örgütsel-yönetimsel motivasyon araçları sınıflandırılması yapılmıştır.

Çalışma hayatında motivasyonun sağlanması ve sürdürülebilir olması öncelikle “iş-birey” uyumuna bağlıdır. Bu noktada, kişilikleri geleneksel sınıflandırmanın ötesinde ele alan “Tip X” ve “Tip I” davranış kalıbı ayrımı önemli bir rol oynamaktadır. Tip X davranış kalıbı “Motivasyon 2.0 İşletim Sistemi”ne dayanırken, “Tip I davranış kalıbı “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi”ne dayanır. Bu uyum sağlandıktan sonra, insan kaynakları yöneticilerinin hangi motivasyon araçlarını uygulayacaklarına karar vermeleri gerekmektedir. “Motivasyon 2.0 İşletim Sistemi” ve “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi” bu kararın verilmesi aşamasında filtre görevi görmektedir.

İşletmelerin kuruluş amacı, büyüklükleri ve sektörel yapısı ne olursa olsun, insan kaynakları yönetiminin temel amacı “işçi-işveren” ilişkilerinin karşılıklı olarak tatmin edici bir sonuç ortaya çıkarmasını sağlamaktır. Bu da çalışanlarını gören, fark eden, gözlemleyen, kıymet veren bir yönetim anlayışı ile mümkün olmaktadır. Motivasyonun varlığı kadar sürdürülebilir olması da oldukça önemli bir konudur. Bu durum insan kaynakları yöneticilerinin değişime ayak uydurabilme yeteneğinin ortaya çıkmasına ve önemine zemin hazırlar. Günlük çalışma süresinin en az sekiz saat olduğu bir çalışma hayatında, motivasyon konusu oldukça önemli ve hassas bir konu olmaktadır. Motivasyonun olduğu bir çalışma ortamında, tutkuyla ortaya konulan işler vardır. İşin çalışan için maddi getirisinden öte birçok anlamı vardır. Kişi, işini sabah sekiz akşam altı zaman aralıklarında yerine getirmesi gereken bir zorunluluk olarak görmez. İşle kendisini içselleştiren çalışan, işine kendisini vererek çok daha verimli olmaktadır. İçsel tatmin yaşayan çalışan daha huzurlu olur.

İşletmelerin, demografik, kültürel, sosyal, ekonomik, politik ve hukuki, teknolojik ve doğal çevresi zamanla değişmektedir. Dış çevre koşullarının değişiminin yanı sıra çalışanların istekleri, hedefleri, beklentileri ve ihtiyaçları günden güne değişim göstermektedir. Çalışanlar artık zayıf yönlerinden çok güçlü yönlerine odaklanılmasını, hata yaptıklarında bunun telafi edebileceklerinin bilinmesini, kariyer hedeflerine önem verilmesini, daha özerk olarak çalışma koşulları üzerinde söz sahibi olmayı, daha rahat giyinebilmeyi, daha esnek çalışabilmeyi, tutkuyla çalışabilecekleri bir işe sahip olmayı, yaratıcılıklarını, yeteneklerini ortaya çıkarabilecekleri şekilde çalışmayı, sürekli bir öğrenme sürecinde eğitim ve geliştirme programlarına dahil olabilmeyi, çatışmanın, stresin ve psikolojik şiddetin yönetilmesini istemektedirler.

Değişen çevre ve çalışma koşulları, motivasyonun ele alma şeklini etkilediği için motivasyonu dinamik bir kavram haline dönüştürür.

Geçmişten günümüze motivasyonla ilgili teoriler ve araçlar bu dinamizm ile beraber şekillenerek değişim ve gelişim göstermeye devam etmektedir. Motivasyon araçları sonsuz sayıda olabileceği gibi, kişiden kişiye, işletmeden işletmeye zamanla değişim göstermektedir. Geleneksel motivasyon araçları ayrımı bu değişimi tam olarak karşılayamamaktadır. Bu uyum sorununun dengelenebilmesi için de motivasyona bakış açısının değişmesi, var olan bazı araçların dönüşmesi ve yeni araçlar eklenmesi zorunlu olmaktadır. Bu gelişim ve dönüşüm süreci içerisinde, insan kaynakları yöneticileri stratejik yaklaşımla hareket etmeli, insan kaynakları aksiyonlarını bu yaklaşıma göre uyumlaştırmalıdır.

İşletim sistemlerine göre motivasyon araçları ayrımı motivasyon konusundaki değişimi yansıtmaktadır. Bu çalışmada “Motivasyon 3.0 İşletim Sistemi”ne göre sınıflandırılan motivasyon araçları ile motivasyon araçlarının sınıflandırılması genişletilmiştir. Günümüz çalışma hayatıyla motivasyon araçları uyumlaştırılarak, motivasyona bakış açısının değişimi incelenmiştir. Motivasyona farklı bir bakış açısı getirmesi bakımından bu çalışma özgünlük göstermektedir.

KAYNAKÇA

ADAİR, J. (2004). **Etkili Liderlik: Liderlik Kabiliyeti Nasıl Geliştirilir?** (Türkçesi: Fatma Beşenek), Babıalı kültür yayıncılığı, 2. Baskı, İstanbul.

ARI, S. G. (2014). “*Örgütlerde Fiziksel Semboller Ve Psikolojik Güçlendirme İlişkisi Üzerine Kavramsal Bir Çalışma*”, **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 32, Sayı 2, 2014, 1-25

ARSLANTAŞ, C. C. (2005). “*Öğrenen Organizasyonlarda Örgüt Kültürünün Belirlenmesinde Örgüt İçi Bütünleşmeyi Etkileyen Unsurlar*”, **Yönetim Bilimleri Dergisi** (3: 1) Journal Of Administration Sciences.

AY, A. F. , FİLİZÖZ, B. ve ÖNCÜL, M. S. (2014). “*Kariyer Yönetimi Uygulamalarının İş Tatminine Etkisi: Kamu Ve Özel Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma*”, **Akü İibf Dergisi-** Cilt Xvi Sayı:2 Yıl: Aralık 2014.Sayfalar: 45-61.

AYDOĞAN, İ. (2002). “*Etkili Yönetim*”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 13 (61-75 S.)

BAKAN, İ. (2011). **Çağdaş Yönetim Yaklaşımları: İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

BALTAŞ, A. (2003). **Değişim İçinden Geleceğe Doğru: Ekip Çalışması Ve Liderlik**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BALYER, A. ve Gündüz, Y. (2010). “Yönetici Ve Öğretmenlerin Okullarında Farklılıkların Yönetimine İlişkin Algılarının İncelenmesi”, **M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Sayı: 32, Sayfa: 25 – 43

BARUTÇUGİL, İ. (2004). **Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi**, Kariyer Yayıncılık, İstanbul.

BAYSAL, C. ve TEKARSLAN, E. (1996). **İşletmeciler İçin Davranış Bilimleri**, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul.

BENLİGİRAY, S. (2013). **İnsan Kaynakları Yönetimi**, (Ünite 1, 6), Ed. Ramazan Geylan ve H. Zümrüt Tonus, T.C. Anadolu Ü. Yayını No: 2900 Açıköğretim Fakültesi YAYINI NO: 1857, Eskişehir.

CAN, H. , KAVUNCUBAŞI, Ş. ve YILDIRIM, S. (2009). **Kamu ve Özel Kesimde İnsan Kaynakları Yönetimi**, Siyasal Yayın-Dağıtım.

ÇALIŞKAN, C. S. (2014). “Pozitif Örgütsel Davranış Değişkenleri İle Yeni Araştırma Modelleri Geliştirme Arayışları: Pozitif Örgütsel Davranış Değişkenlerinin İşe Adanmışlık, Tükenmişlik Ve Sinizm Üzerine Etkileri Ve Bu Etkileşimde Örgütsel Adalet Algısının Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt: 16, Sayı: 3, Sayfa: 363-382.

ÇÖL, Ö. S. (2008). “İşyerinde Psikolojik Şiddet: Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2008/4.

DEMİRBİLEK, S. ve TÜRKAN, U. Ö. (2008). “Çalışma Yaşamı Kalitesinin Artırılmasında Personel Güçlendirmenin Rolü”, “**İş, Güç, Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:10 Sayı:1, Issn: 1303-2860.

DEMİREL, T. E. (2013). “Mesleki Stresin İş Tatminine Etkisi: Örgütsel Desteğin Aracılık Rolü”, **Niğde Üniversitesi İİB Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, S. 220-241

DOĞAN, S. (2003). **Personel Güçlendirme (Empowerment)**, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

DURUKAN, S. , AKYÜREK, Ç. ve COŞKUN, E. (2010). “Hacettepe Üniversitesi Erişkin Hastanesi’nde Çalışan Hemşirelerin Örgütsel Güven, Güçlendirme Ve Bağlılık Düzeylerinin Belirlenmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.15, S.3 S.411-434.

EREL, Ö. G. ve YALÇIN, M. (2014) **İletişimci Gözüyle: İnsan Kaynakları Yönetimi**, Kapital Medya Hizmetleri A.Ş. MediaCat Kitapları, İstanbul.

ERGÜL, F. H. (2005). “*Motivasyon Ve Motivasyon Teknikleri*”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi** Www.E-Sosder.Com Issn:1304-0278 Güz, C.4 S.14 (67-79).

FINDIKÇI, İ. (2012). **İnsan Kaynakları Yönetimi**.Alfa Basım Yayın. İstanbul.

GÜLTEKİN, Z. ve ULUKAN, C. (2012). “*Çokuluslu Ekiplerde Kültürel Farklılıklar ve Yönetimi*”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt/Vol.: 12 - Sayı/No: 1 (89-102).

GÜZEL, Ö. F. (2010). “*Turizm Öğrencilerinin Staj Döneminde Edindikleri Motivasyonun Herzberg Teorisine Göre Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma*”,**Journal of Yasar University**, 20(5) 3415- 3429.

HR: İnsan Kaynakları ve Yönetim Dergisi, Ege Basım, ISSN: 1302-7239, Şubat 2018, İstanbul.

KANTAR, H. (2008). **İşletmede Motivasyon**, 1. Baskı, İstanbul.

KEÇECİOĞLU, T. (2002). **Takım Kimyası ve Mimarisi**, Literatür Yayınları, İstanbul.

KESER, A. (2006). **Çalışma Yaşamında Motivasyon**, Alfa Aktüel Yayınları, 2006, Bursa.

KESER, A. (2012). **Çalışma Psikolojisi**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

KIREL, Ç. ve ÖZKALP, E. (2010). **Örgütsel Davranış**, Ekin Basım Yayın, Bursa.

KOCA, H. (2008). **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Kum Saati Yayın, İstanbul.

KOPARAL, C. ve ÖZALP, İ. (2013). “*Yönetim Ve Organizasyon*”, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2944, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1900, Ocak, Eskişehir.

KOZAK, A. M. (2004). **Otel İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve Örnek Olaylar**, Detay Yayıncılık, Ankara.

NELSON, B. R. (2004). **Çalışanlara Yetki Verme**,(Çev. E. Sabri Yarmalı), Hayat Yayıncılık, İstanbul.

ONARAN, O. (1981), **Çalışma Yaşamında Güdülenme Kuramları**, Sevinç Matbaası, Ankara.

ÖNEN, L. ve TÜZÜN, B. (2005). **Motivasyon**, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

ÖREN, K. ve YÜKSEL, H. “Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve İş Toplum Dergisi**, Cilt:1, Yıl:1, Sayı:1, (2012/1), ISSN: 2147-368

ÖZDEVECİOĞLU, M. ve KARADAL, H. (2008). **Örgütsel Davranışta Seçme Konular: Organizasyonların Karanlık Yönleri ve Verimlilik Azaltıcı Davranışlar**, İlke Yayınevi, Ankara.

PİNK, H. D. (2015). **Drive: Nasıl Motive Oluruz? Nasıl Motive Ederiz?**, (Çev. Levent Göktem), Golden Matbaacılık, İstanbul.

SOLMUŞ, T. (2004). **İş Yaşamında Duygular ve Kişilerarası İlişkiler: Psikoloji Penceresinden İnsan Kaynakları Yönetimi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

ŞENEL, B. , ŞENEL, M. ve GÜMÜŞTEKİN, E. G. (2012). “Banka Çalışanlarının Motivasyon Düzeyleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 32 Eylül – Ekim, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi.

TAHİROĞLU, F. (2002). **Düşünceden Sonuca İnsan Kaynakları**, Hayat Yayıncılık.

TINAZ, P. (2005). **Çalışma Yaşamından Örnek Olaylar**, Beta Basım Yayım, İstanbul..

TORTOP, N. , AYKAÇ, B. , YAMAN, H. ve ÖZER, M. A. (2010). **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

TUNÇER, P. (2013). “Örgütlerde Performans Değerlendirme Ve Motivasyon”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:88/ Ocak - Mart.

TÜRKAY, O. ve ERYILMAZ, B. (2010). “Kariyer Değerleri Ve Kariyer Yolu Tercihleri İlişkisi: Türk Turizm Sektöründen Örnekler”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke) Bahar**, Sayı 24.

TÜRKMENOĞLU, İ. (2015). **Pozitif Yönetim: İşyerinde Keyifli Ortam Yaratmak**, Elma Yayınevi, Ankara.

TÜZÜNER, L. (2011). **İnsan Kaynakları Yönetimi Faaliyetlerinde Ölçme ve Değerlendirme**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

ÜNGÜREN, E. (2008). “Örgütsel Çatışma Yönetimi Üzerine Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, TheJournal Of International SocialResearch, Volume 1/5.

YALIM, D. (2005). **İnsan Kaynaklarında Yeni Eğilimler**. 1. Baskı, Hayat Yayınları, İstanbul.

YÜKSEL, Ö. (2007). **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Fersa Matbaacılık, Gazi Kitabevi, Ankara.

SOSYAL MEDYANIN BİLGİ TOPLAMA AMAÇLI KULLANIMIN DÜZEYİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA*

A Research on The Level of Use of Social Media Collecting Information

Süheyla BAYRAKTAR & Hale BÜTÜN BAYRAM*****

GİRİŞ

60'lı yıllarda ilk fikirleri ortaya atılan İnternet yaşama getirdiği pratik çözümler ve kullanım alanın zenginliği ile hızlı bir şekilde yaygınlık kazandı. Özellikle Web.2 teknolojisiyle interaktif özellik kazanarak hayatımızın her alanını işgal eden internet fenomeni birçok kullanım amacına hizmet etmektedir.

İnternet teknolojisinin bir uzantısı olan sosyal medya platformları bu kullanım amaçlarından en yaygın olanlarından biridir. Bireylerin hem iş hem de özel yaşamlarında etkin bir şekilde kullandıkları sosyal medya platformları kullanım amaçları doğrultusunda sorgulanır olmuştur. Bu sorgulamanın en temel dayanağı bu platformların bireylere fayda sağlayıcı olup olmadığı yönündedir.

Etkileşim, tam zamanlılık, metinler arasılık gibi özellikleriyle diğer geleneksel iletişim araçlarından ayrılan sosyal medya platformları bireylerin hem birbirleriyle hem diğer iletişim ortamlarıyla ve kurumsal yapılarla aracısız iletişim kurmalarına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, eğlence, pazarlama, özel ilgi alanları, bilimsel ve akademik bilgi gibi birçok alanda etkili ve hızlı iletişim imkânıyla istenen verilere ve bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmıştır.

Bu platformların akademik amaçlı kullanımı öğrencilerin kendi akademik performanslarını artırmanın yanı sıra akademik bilginin yayılmasına ve geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Diğer yandan öğrencilerin birbirleriyle iletişim kurmak, akademik hizmetlerden yararlanmak ve eğitim aldıkları kurumun dışında kalan ortamlardaki akademik ve aktüel bilgilere ulaşmalarında sosyal medya platformları önemli ve çağdaş iletişim ortamları olarak önem arz etmektedir.

İNTERNET VE SOSYAL MEDYA VE KULLANIMI

* Z. B. AKINCI VURAL, M. BAT, Yeni Bir İletişim Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma, Journal of Yaşar University, 2010, 20(5) 3348-3382 yayını referans olarak alınmıştır.

** (Öğr. Gör.); Kocaeli Üniversitesi Gölcük MYO

*** (Dr. Öğr. Üyesi); Kocaeli Üniversitesi, Gölcük MYO

Gelişen internet teknolojileri sayesinde kullanıcıların daha önce okuma ve alışveriş yapmakla sınırlı olan web üzerindeki etkinlikleri maksimuma ulaştı; teknik bilgiye ihtiyaç duymadan içerik oluşturmaları ve bunları paylaşımları mümkün oldu. Bu interaktifliği ve iletişime dayalı bilginin hızlı ve özgürce paylaşımını olanaklı kılan yeni web kavramına “Web 2.0” adı verilmiştir. Bu teknolojiye “Web 2.0” adı 2004 yılında O’Reilly Media’nın kurucusu Tim O’Reilly tarafından verildi (Kahraman, 2014).

Web 2.0 ikinci nesil internet hizmetlerini-toplumsal iletişim sistemlerini, wikileri, iletişim araçlarını, folksonomileri-yani internet kullanıcılarının ortaklaşa ve paylaşarak yarattığı sistemi tanımlar. Web 2.0; Vikipedi, Youtube, flickr, del.ici.us, Ekşi Sözlük, pilli network, Facebook v.b gibi kullanıcıların diğer kullanıcılar için ziyaret ettikleri İnternet siteleri veya kullandıkları programlardır (Sayimer, 2008).

Karşılıklı etkileşime ve bilgi paylaşımına imkân tanıyan, kendini sürekli yenileyen internet sosyal medya ile kendi içinde altın çağını yaşamaktadır. Sosyal medya, bilginin, farklı bakışların/düşüncelerin ve deneyimlerin kamu oluşumlu web sitelerince paylaşımına olanak sağlayan ve internet dünyasını hızla hayatımıza yerleştiren bir uygulama alanıdır (Solmaz, Tekin vd. 2013). Sosyal medya, bireylerin ve toplumun paylaştığı, birlikte oluşturduğu, tartıştığı ve etkileşimde bulunduğu son derece etkileşimli platformlar oluşturmak için mobil ve web tabanlı teknolojiyi kullanması anlamına gelir (Nandez, Borrego, 2013).

Geçtiğimiz yıllarda sosyal medya siteleri yaygınlaşarak; genç insanlara birbirleriyle ve dünyayla iletişim olanakları yaratan Facebook ve MySpace oluşturulduktan sonra sosyal ağlarla 2004 ve 2006 arasında popüler iletişim mecralarına dönüştüler. Örneğin; yapılan araştırmalarda lisans öğrencilerinin %85’inin Facebook kullanıcısı olduğu tespit edilmiştir (Acheaw, Larson, 2015). Yapılan çalışmalar sosyal medya platformlarının öğrenciler tarafından ödevleri hakkında fikir alışverişinde bulunma, sınıf dışında bir araya gelmelerini sağlama olanağı tanıdığı ve yeni yollarla öğrenmeyi gerçekleştirdiklerini göstermektedir (Tatari, 2015).

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ANALİZ

Bu çalışmada sosyal medyanın bilgi toplama amaçlı kullanım düzeyi araştırılmak istenmiştir. Araştırmada veri toplama işleminde yüz yüze anket yöntemi kullanılmış olup, Kocaeli Üniversitesi Havacılık ve Uzay Fakültesi’ nde eğitim gören 700 öğrenci arasından tesadüfi olarak seçilen 160 öğrenciye anket uygulanmıştır.

Kullanılan Araçlar

Kullanılan anket formu 23 sorudan oluşmaktadır. Anketin güvenilirliğini test etmek amaçlı cronbach α katsayısına bakılmış ve $\alpha=0,95$ olarak bulunmuştur. Güvenirlilik katsayısının 0,80 ile 1,00 arasında çıkması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2014). Dolayısıyla çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği yüksektir.

Öncelikle öğrencilerin cinsiyetleri, internet kullanıp kullanmadıkları, interneti kullanma nedenleri, hangi sıklıkla internete girdikleri, internette kalma süreleri, öğrencilerin sosyal medyayı kullanma amaçlarını belirlemek amacı ile soruların yanıtlarının frekanslarına ve yüzdelere bakılmıştır.

Tablo 1: Cinsiyet frekans ve yüzdelere

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	60	37,5
Erkek	100	62,5

Öğrencilerin demografik özelliklerine ait frekanslar ve yüzde değerleri tablo 1' de gösterilmiştir. Anket uygulanan öğrencilerin 60 tanesini (%37,5) kadın, 100 tanesini (%62,5) erkek öğrenciler oluşturmaktadır.

İnterneti kullanıp kullanmadıkları sorusuna öğrencilerin tamamı evet yanıtını vermiştir. Öğrencilerin tamamı interneti kullanmaktadır.

Tablo 2: İnterneti kullanma amaçları

İnterneti hangi amaçla kullanıyorsunuz?	Frekans	Yüzde (%)
Eğlence	49	30,6
Bilgi edinmek	4	2,5
Resmi hizmetler	1	0,6
Facebook, Twitter gibi sosyal ağlar için	27	16,9
Video izlemek	5	3,1
Eğitim alanım ile ilgili	42	26,3
Derslerle ilgili	32	20,0

Öğrencilerin interneti hangi amaçla kullandıkları ile ilgili frekans ve yüzde değerleri tablo 2' de gösterilmiştir. Buna göre eğlence amaçlı sosyal medya kullananların frekansı 49 (%30,6), Facebook, Twitter gibi

sosyal ağlar için kullananların frekansı 27 (%16,9), eğitim alanları ile ilgili kullananların frekansı 42 (%26,3), derslerle ilgili olarak kullananların frekansı 32 (%20,0) olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar göstermiştir ki öğrenciler interneti eğlenmek amacı ile kullandıkları gibi eğitim alanı ve derslerle ilgili olarak da yüksek oranda kullanmaktadırlar.

Tablo 3: İnternete girme sıklığı

Hangi sıklıkla internete giriyorsunuz?	Frekans	Yüzde (%)
Her gün	155	96,4
Haftada 3-4	5	3,1

Öğrencilerin hangi sıklıkla internete girdikleri ile ilgili frekans değerleri tablo 3’ de gösterilmiştir. Öğrencilerden her gün internete girenlerin frekansı 155 (%96,4), internete haftada 3-4 kere girenlerin frekansı 5 (%3,1) olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar göstermiştir ki öğrencilerin neredeyse tamamı internete her gün girmektedirler.

Tablo 4: İnternette ortalama harcanan zaman

İnternete girdiğinizde ortalama kaç saat zaman harcıyorsunuz?	Frekans	Yüzde (%)
1 saat	23	14,4
1-3 saat	55	34,4
3-5 saat	48	30,0
5-7 saat	22	13,8
7 - +	12	7,5

Öğrencilerin internete girdiklerinde ortalama harcadıkları süre ile ilgili frekanslar tablo 4’ te gösterilmiştir. Buna göre öğrencilerden 1 saat zaman harcayanların frekansı 23 (%14,4), 1-3 saat zaman harcayanların frekansı 55 (%34,4), 3-5 saat zaman harcayanların frekansı 48 (%30,0), 5-7 saat zaman harcayanların frekansı 22 (%13,8), 7 ve üzeri saat zaman harcayanların frekansı 12 (%7,5) olarak belirlenmiştir.

Tablo 5: Sosyal ağ kullanım amacı

Sosyal ağıları hangi amaçla kullanıyorsunuz.	Frekans	Yüzde (%)
Yeni arkadaş bulmak	4	2,5
İnteraktif oyun	12	7,5
İnteraktif olmayan oyun	4	2,5
Çevrimiçi sohbet	20	12,5
Arkadaşımdan haberdar olmak	57	35,6
Ders içerikleri ve ödev vs. paylaşmak	3	1,9
Kongre, konferans, sergi vb. haberdar olmak	60	37,5

Öğrencilerin sosyal ağıları kullanma amaçları ile ilgili frekans değerleri tablo 5’ te verilmiştir. Bu sonuçlara göre öğrencilerin oyun oynama amaçlı sosyal medyayı kullanma frekansı 12+4 (%7,5+2,5) olarak belirlenmiştir. Arkadaşlarından haber alma amaçlı sosyal medyayı kullanan öğrencilerin frekansı 57 (%35,6), kongre, konferans, sergi vb. haberdar olmak amaçlı olarak kullananların frekansı 60 (%37,5) olarak belirlenmiştir.

Buna göre öğrenciler sosyal medyayı ağırlıklı olarak arkadaşlarından haberdar olmak ve bilimsel faaliyetleri takip etmek amaçlı kullanmaktadırlar.

Tablo 6: Video paylaşım sitelerinde eğitim alanı takibi

Video paylaşım sitelerinde eğitim alanınızla ilgili eğitici videolar, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile ilgili içerikler takip ediyor musunuz?	Frekans	Yüzde (%)
Evet	120	75,0
Hayır	8	5,0
Bazen	32	20,0

Öğrencilerin video paylaşım sitelerinde eğitim alanları ile ilgili olarak eğitici videoları, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile ilgili içerikleri takip etmeleri ile ilgili frekans değerleri tablo 6’ da verilmiştir. Buna göre

video paylaşanların frekansı 120 (%75,0), video paylaşmayanların frekansı 8 (%5,0), bazen paylaşanların frekansı 32 (%20,0) olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin büyük çoğunluğu eğitimleri ile ilgili videolar paylaşmaktadırlar.

ARAŞTIRMANIN ANALİZİ

Araştırmanın analizinde ilk olarak öğrencilerin interneti kullanım amaçlarının cinsiyetlerine bağlı olup olmadığı tek yönlü anova analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda $F= 0,612$, $p= 0,435$ olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin interneti kullanım amaçları cinsiyetlerine bağlı değildir.

Öğrencilerin internete girme sıklıklarının cinsiyetlerine bağlı olup olmadığı ile ilgili olarak tek yönlü anova analizi yapılmış ve $F= 3.142$, $p= 0,078$ olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin internete girme sıklıkları cinsiyetleri ile ilgili değildir.

Öğrencilerin sosyal ağları kullanma amaçlarının cinsiyetlerine bağlı olup olmadığı ile ilgili olarak tek yönlü anova analizi yapılmış ve $F= 3,142$, $p= 0,078$ olarak bulunmuştur. Öğrencilerin sosyal ağları kullanma amaçları ile cinsiyetleri ile ilgili değildir.

Öğrencilerin video paylaşım sitelerinde eğitim alanları ile ilgili eğitici videolar, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile ilgili içerikleri takip etmelerinin cinsiyetlerine bağlı olup olmadıkları ile ilgili tek yönlü anova analizi yapılmış ve $F= 0,041$, $p= 0,840$ bulunmuştur. Öğrencilerin video paylaşımlarının cinsiyetleri ile ilgisi yoktur.

SONUÇ

Yapılan analiz sonucu, bu alanda yapılan diğer çalışmaları doğrular niteliktedir. Sosyal medya platformları öğrenciler tarafından her ne kadar öncelikle arkadaşları ile iletişim kurma amaçlı kullanılıyor olsa da, neredeyse aynı oranda dersleri ile ilgili paylaşımlar için ve bilimsel aktiviteler için de kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra öğrencilerin internet kullanım amaçları, internete girme sıklıkları, sosyal ağları kullanma amaçları ve video paylaşım sitelerinde eğitim alanları ile ilgili içerikleri takip etmelerinin cinsiyete bağlı olmadığı belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

Acheaw M. O., Larson A. G. (2015), "Use of Social Media and Its Impact on Academic Performance of Tertiary Institution Students: A Study of Students of Koforidua Polytechnic, Ghana" Journal of Education and Practice, No. 6: s. 94

Kahraman M. (2014), Sosyal Medya 101 2.0, İstanbul: Media Cat Kitapları, s. 19.

Kalaycı Ş., SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., s. 405.

Nandez, G., Borrego, A. (2013), "Use of Social Networks for Academic Purposes: A Case Study The Electronic Library" November , DOI: 10.1108/EL-03-2012-0031, s. 1.

Sayımer İ. (2008), Sanal Ortamda Halkla İlişkiler, 1. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş, İstanbul, s. 28-29.

Solmaz B., Tekin G., Herzem Z., Demir M., (2013), "İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Uygulama", Selçuk İletişim, s. 24.

Tartari E. (2015), "The Use of Social Media for Academic Purposes in Student' Learning Process", Academic Journal of Interdisciplinary Studies MCSER Publishing, Rome-Italy Vol 4 No 2 July, s. 393-394.

Z. B. Akıncı Vural, M. Bat, "Yeni Bir İletişim Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma", Journal of Yaşar University, 2010, 20(5) 3348- 3382.

BİREYLERİN MODA ÜRÜNLERİNİ SATIN ALMA TERCİHLERİNE SOSYAL MEDYA ETKİSİ*

*Social Media Effects on the Purchases of Fashion
Products of Individuals*

Hale BÜTÜN BAYRAM & Süheyla BAYRAKTAR *****

GİRİŞ

Tanımlarında genellikle gelip geçicilikle ve yeniliklerle anılan moda sektörü en az kendisi kadar yeniliği ve hızı içerisinde barındıran sosyal medya platformlarıyla uyum içerisinde görünmektedir. Sosyal medya sektörünün en temel özelliklerinden biri olan anıdalılık ve zaman mekândan bağımsızlığı modanın dinamizmi ile örtüşmektedir. Birçok marka moda ürünlerinin alıcılar tarafından benimsenmesi, yayılması ve satın alınması için sosyal medya platformlarını kullanmaktadırlar.

Yapılan araştırmalar gün geçtikçe markaların reel mağazalar yerine artık sanal ortamları tercih ettiği yönündedir. Bu işletmelerin giderlerini azaltırken ürünlerini alıcılarına daha az masraf ve riskle tanıtmaya ve sunma imkânı sağlamaktadır. Ancak tüketiciler açısından sosyal medya ortamında bulunmak yalnızca ürün satın almak değil bu ürünlerle ilgili sınırsız bilgiye ulaşmak ve satın alma sürecini daha bilinçli kılmaktır. Sosyal medyanın görsel odaklı sunumları, ürün kombinleri, alternatif kullanım alanlarına ilişkin önerileri, tüketicilere tıpkı profesyonel bir moda danışmanı gibi hizmet sunmaktadır. Yine moda ürünlere ilişkin yeni trendlerin hızlı takibi kişilerde satın almaya karşı bir istek yaratarak ürünlerin döngü sürelerine etki etmektedir. Diğer yandan, diğer tüketiciler ile iletişim halinde olma ve yapılan yorumlar üzerinden bilgi edinme ya da bilgi aktarma süreçleri de tüketici için ürünle ilgili kapsamlı bilgi edinmenin yanı sıra yeni insanlarla bir iletişim ortamı yaratmaktadır.

MODA KAVRAMI, MODA ENDÜSTRİSİ VE SOSYAL MEDYA

Moda soyut bir kavramdır ve kapsamı itibarıyla birçok alanı hem etkilemekte hem de bu alanlardan etkilenmektedir. Dilimize İtalyanca'dan geçen Moda (*mo'da*) kelimesi TDK tarafından 1. *İsim/Değişiklik* gereksinimi veya süslenme özentisiyle toplum yaşamına giren geçici

* McCarthy S. R., "The Effects of Social Media on Fashion Consumption", Oxford, Fall 2013, yayını referans olarak alınmıştır.

** (Dr. Öğr. Üyesi); Kocaeli Üniversitesi, Gölcük MYO

*** (öğr. Gör.); Kocaeli Üniversitesi Gölcük MYO

yenilik, 2. Belirli bir süre etkin olan toplumsal beğeni, bir şeye karşı gösterilen aşırı *düşkünlük, 3. *sıfat* /Geçici olarak yeniliğe ve toplumsal beğeniye uygun olan şeklinde üç farklı şekilde tanımlanmıştır (<http://www.tdk.gov.tr>). Moda, anlamsal olarak bir tüketim nesnesinin, bir eylemin, davranışın ya da düşüncenin yaygınlık kazanmasına, popüler hâle gelmesine işaret etmektedir. Daha çok giyim kuşam üzerinden açıklanmaya çalışılan kavram, aslında çok daha geniş bir çerçeveden ele alınması ve incelenmesi gereken bir olgudur. Giyim tercihlerine ek olarak moda, kullanılan aksesuarları, konut ve otomobil tercihlerini, seyahat ve tüketim alışkanlıklarını, bedenin görünümünü ve bedensel özellikleri, güzellik ve kozmetiğe ilişkin tercihleri kapsayan oldukça geniş bir kavramdır (Turancı, 2016).

Moda, yaşamın tüm alanlarından gelen etkilere maruz kalmaktadır. Bundan ötürü moda, dünyada meydana gelen değişimleri hızla algılar ve bunlara duyarlı ve hızlı bir şekilde tepki verir. Bu değişimler bireysel giyim tarzıyla, giyenin hakkında net bir bilgi verecek şekilde, bireylerin zenginlikleri, zevkleri, yaşları, ulusal özellikleri vb. yoluyla doğrudan algılanabilir. Kısaca moda, belirli bir gruba ait olma veya ondan farklı olma arzusunun bileşenlerini gösterir (Kisfaludy , 2008).

19. yüzyılın ortalarından önce, çoğu kıyafet el yapımıydı. Sanayii Devrimi ile birlikte ortaya çıkan seri üretim biçimleri moda sektöründe boyutların ve fiyatların standartlaşmasını getirdi. Ortaya çıkan ilk iki pazar Avrupa ve Amerika pazarlarıydı. Sonra zamanla, Moda Endüstrisi küreselleşti. Şimdi, bir ürünün, hammadde üretimi bir ülkede olmasına rağmen ürünün kendisi bir başka ülkede üretilmektedir. Moda Endüstrisi, perakendecilerin kıyafetlerini, aksesuarlarını ve makyajlarını bir araya getiren, reklam ve pazarlama süreçlerini de içerisinde barındıran global bir endüstri olarak tanımlanabilir (Danlos, 2016).

Globalleşen dünyada pazar payını, karlılığını, artırmak ve tüketicilerine ulaşmak isteyen işletmeler için sosyal medya muhteşem bir alandır (Gula, Sahahzada, Khane, 2014). Sosyal medya, kullanıcılara, enformasyon, düşünce, ilgi ve bilgi paylaşım imkânı tanıyan karşılıklı etkileşim yaratan çevrimiçi araçlar ve web sitelerin için ortak kullanılan bir terimdir (Sayımer, 2008). Sosyal medya bireylerin kendilerini tanıtmalarına ve ürünlerini pazarlamasına izin vererek, iş dünyasına yeni bir yaşam getirdi ve çok sayıda küçük işletme, çok sayıda yerel önemle ortaya çıkarak çok başarılarını kanıtladı ve bu, moda endüstrisine yeni bir dinamik getirdi. Bugün sosyal medyanın etkisi günden güne büyümektedir. Birçok işletme kendi web sayfaları yoluyla müşteri bilincini etkileme ve müşteriden gelen siparişleri kabul etmeye odaklanmış oldukça şeffaf çalışan web sayfasına sahiptir (Gula, Sahahzada, Khane, 2014).

Dijital dünya, günümüz itibarı ile büyük bir pazar hacmine sahip olmakla birlikte her gün gelişen ve ihtiyaç duyulan bir alan haline geldi. Sosyal medya ise hayatımızın bir parçası haline gelirken, *moda sektöründe* ki markalar da her geçen gün sosyal medya çalışmalarına daha fazla yatırım yapıyor, artan rekabet ortamında daha fazla takipçiye ulaşmak, yeni müşteriler kazanmak ve marka bilinirliğini güçlendirmek için yeni yollar arıyor. Pek çok marka sosyal medyayı sadece müşteriler ile iletişim aracı olarak kullanmakla kalmayıp aynı zaman da onları dinleyebileceği bir ortam yaratıp, sonucunda satışlarını artırmak için sosyal medya kanallarını etkili bir şekilde kullanmaya çalışıyor (<http://dijitalmedyauzmanligi.com>).

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ANALİZ

Yapılan bu çalışmada bireylerin giyim tercihleri de internetin ve sosyal medya platformlarının tüketiciye sunmuş oldukları kolaylıklar ve bu platformların tüketici tercihlerine olan etkileri sorgulanmıştır. Bu amaçla bireylerin moda ürünlerini satın alırken sosyal medya platformlarını tercih etme nedenleri ve bu platformların seçimlerine etkileri üzerinde durulmuştur. İnternet platformlarından Facebook, Twitter, Instagram ve Pinterest sosyal medya platformlarını ne kadar ve hangisini ne derecede tercih ettikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çeşitli yaş gruplarından kişilere moda ürünlerini satın alma ve tercihlerine yönelik yirmi iki sorudan oluşan anket toplam 132 kişiye uygulanmıştır. Anket sonuçları istatistiksel analizler yapılarak değerlendirilmiştir. Anket sonuçlarının analizinde demografik özelliklerin frekans yüzdelere bakılmıştır. Ayrıca araştırmanın amacına uygun olarak sorular arasında çapraz tablolar yapılarak sonuçları değerlendirilmiştir. Öncelikle anketin güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve cronbach $\alpha=0,97$ bulunmuştur. Güvenirlik katsayısının 0,80 ile 1,00 arasında çıkması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2014). Dolayısıyla çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği yüksektir.

Demografik Özelliklerin Analizi

alışmaya katılanların cinsiyetlerine göre, yaşlarına göre, gelirlerine göre, eğitimlerine göre frekans ve yüzde değerleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 1: Cinsiyet dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	57	46,7
Erkek	65	53,3

Çalışmaya katılanların 57 tanesini (%46,7) kadınlar, 65 tanesini (%53,3) erkekler oluşturmaktadır.

Tablo 2: Yaş dağılımı

Yaş	Frekans	Yüzde (%)
15-25	65	53,3
25-35	20	16,4
35-45	23	18,9
45-55	12	9,8
55- +	2	1,6

Çalışmaya katılanların 15-25 yaş arasında 65 kişi (%53,3), 25-35 yaş arasında 20 kişi (%16,4), 35-45 yaş arasında 23 kişi (%18,9), 45-55 arasında 12 kişi (%9,8), 55 ve üzeri yaşta 2 kişi (%1,6) olarak bulunmuştur.

Tablo 3: Gelir dağılımı

Gelir	Frekans	Yüzde (%)
1000-2000	52	42,6
2000-3000	26	21,3
3000-4000	18	14,8
4000-5000	13	10,7
5000- +	13	10,7

Çalışmaya katılanlardan geliri 1000-2000 TL arasında olanlar 52 kişi (%42,6), 2000-3000 TL arasında olanlar 26 kişi (%21,3), 3000-4000 TL arasında olanlar 18 kişi (%14,8), 4000-5000 TL arasında olanlar 13 kişi (%10,7), 5000 TL ve üzeri olanlar 13 kişi (%10,7) olarak bulunmuştur.

Tablo 4: Eğitim durumu

Eğitim	Frekans	Yüzde (%)
İLKOKUL	1	0,8
ORTAOKUL	4	3,3
LİSE	12	9,8
ÜNİVERSİTE	93	76,2
ÜNİVERSİTE ÜSTÜ	12	9,8

Çalışmaya katılanların ilköğretim mezunu olanlar 1 kişi (%0,8), Ortaokul mezunu olanlar 4 kişi (%3,3), Lise mezunu olanların sayısı 12 kişi (%9,8), Üniversite mezunu olanların sayısı 93 kişi (%76,2), Üniversite üstü mezunu olanların sayısı 12 kişi (%9,8) olarak bulunmuştur.

Bulgular

Bireylerin moda ürünlerini satın alma tercihlerine sosyal medya etkisi ile ilgili olarak, cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim durumları için çapraz tablolar oluşturulmuş ve moda ürünleri satın almada sosyal medya tercihleri analiz edilmiştir.

Moda Ürünlerini Takip Etmede Sosyal Medya Kullanımı

Çalışmaya katılanların, cinsiyetleri ile moda ürün ve reklamlarını takip etmek için kullandıkları sosyal medya ilgisi çapraz tablo sonuçları tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Cinsiyet- Sosyal Medya Kullanımı

Cinsiyet	Facebook	Twitter	Pinterest	Instagram	Diğer
Kadın	8 (%14,0)	0 (%0,0)	1 (%1,8)	36 (%63,2)	12 (%21,1)
Erkek	18 (%27,7)	3 (%4,6)	2 (%3,1)	27 (%41,5)	15 (23,1)

Çalışmaya katılanların moda ürün ve reklamlarını takip etmek için yoğunlukla kullandıkları sosyal medya kadınlar için Instagram 36 kişi (%63,2), erkekler için Instagram 27 kişi (%23,1) olarak belirlenmiştir. Ayrıca kadınlardan 8 kişi (%14,0), erkeklerden 18 kişi (%27,7) Facebook'u takip etmektedir.

Çalışmaya katılanların, gelirleri ile moda ürün ve reklamlarını takip etmek için kullandıkları sosyal medya ilgisi çapraz tablo sonuçları tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Gelir- Sosyal Medya Kullanımı

Gelir	Facebook	Twitter	Pinterest	Instagram	Diğer
1000-2000	5 (%9,6)	2 (%3,8)	0 (%0,0)	41 (%78,8)	4 (%7,7)
2000-3000	9 (%34,6)	0 (%0,0)	2 (%7,7)	9 (%34,6)	6 (%23,1)
3000-4000	4 (%22,2)	1 (%5,6)	1 (%5,6)	7 (38,9)	5 (%27,8)
4000-5000	4 (%30,8)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	3 (%23,1)	6 (46,2)
5000-+	4 (%30,8)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	3 (%23,1)	6 (%46,2)

Çalışmaya katılanlardan 1000-2000 TL aralığında geliri olanların 41 (%78,8) tanesi Instagram kullanıcısı olduğunu belirtmiştir. 2000-3000 TL

aralığında geliri olanlar için Facebook ve Instagram kullananlar aynı sayıdadır; 9 (%34,6). 3000-4000 TL aralığında geliri olanlar için sosyal ağların kullanım sayıları (oranları) birbirine çok yakındır. 4000-5000 TL aralığında geliri olanlar için sosyal ağ kullanım kişi sayısı diğer seçeneğinde 6 kişi (%46,2) yoğunlaşırken, Facebook kullananların sayısı 4 (%30,8), Instagram kullananların sayısı 3 (%23,1) olarak belirlenmiştir. 5000 TL ve üzeri gelire sahip olanlar moda ürünlerini diğer seçenekte 6 (%46,2) takip ettiklerini belirtmişlerdir.

Çalışmaya katılanların, yaşları ile moda ürün ve reklamlarını takip etmek için kullandıkları sosyal medya ilgisi çapraz tablo sonuçları tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Yaş- Sosyal Medya Kullanımı

Yaş	Facebook	Twitter	Pinterest	Instagram	Diğer
15-25	7 (%10,8)	1 (%1,5)	1 (%1,5)	51 (%78,5)	5 (%7,7)
25-35	3 (%15,0)	1 (%5,0)	2 (%10,0)	10 (%50,0)	4 (%20,0)
35-45	11 (%47,8)	1 (%4,3)	0 (%0,0)	1 (%4,3)	10 (%43,5)
45-55	5 (%41,7)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	1 (%8,3)	6 (%50,0)
55-+	0 (%0,0)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	2 (%100,0)

Çalışmaya katılanlardan 15-25 yaş arasındakilerden 51 kişisi (%78,5) Instagram, 7 kişisi (%10,8) Facebook kullanmaktadır. 25-35 yaş arasındakilerin 10 kişisi (%50,0) Instagram, 4 kişisi (%20,0) diğer sosyal medya alanlarını kullanmaktadır. 35-45 yaş arasındakilerin 11 kişisi (%47,8) Facebook, 10 kişisi (%43,5) diğer sosyal medya alanlarını kullanmaktadır. 45-55 yaş arasındakilerin 6 kişisi (%50,0) diğer sosyal medya alanları, 5 kişisi (%41,7) Facebook kullanıcısıdır. 55 yaş ve üzerindekiilerin 2 kişisi (%100,0) diğer sosyal medya alanlarını moda ürünlerini takip etmek için kullanmaktadır.

Çalışmaya katılanların, eğitimleri ile moda ürün ve reklamlarını takip etmek için kullandıkları sosyal medya ilgisi çapraz tablo sonuçları tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Eğitim-Sosyal Medya Kullanımı

Eğitim	Facebook	Twitter	Pinterest	Instagram	Diğer
İlkokul	1 (%100,0)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	0(%0,0)	0 (%0,0)
Ortaokul	3 (%75)	1 (%25)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	0 (%0,0)
Lise	2 (%16,7)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	2 (%16,7)	8 (%66,7)
Üniversite	17 (18,3)	2 (%2,2)	3 (%3,2)	59 (%63,4)	12 (%12,9)
Üniversite Üstü	3 (%25,0)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	2 (%16,7)	7 (%58,3)

Çalışmaya katılanlardan yoğunlukta olan üniversite mezunu 17 kişi (%18,3) Facebook, 59 kişi (%63,4) Instagram ve 12 kişi (%12,9) diğer sosyal ağları moda ürünleri takibi için kullanmaktadır. Eğitimi lise olanlardan 8 kişi (%66,7) diğer sosyal medya alanlarını kullanmaktadır. Üniversite üstü eğitimi olanlara bakıldığında 7 kişi (%58,3) diğer sosyal medya alanlarından moda ürünlerini takip ettiklerini belirtmişlerdir.

Moda Ürünlerini Sosyal Medyadan Satın Alma

Çalışmanın bu bölümünde sosyal medyada reklamı yapılan bir ürünün internetten satın alınma olasılıkları cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir temelli olarak çapraz tablolarla analiz edilmiştir.

Çalışmaya katılanların cinsiyetlerine göre internetten satın alma analizleri tablo 9’ da verilmiştir.

Tablo 9: Cinsiyet- Satın Alma

Cinsiyet	Evet	Hayır	Bazen
Kadın	13 (%22,8)	22 (%38,6)	22 (%38,6)
Erkek	17 (%26,2)	30 (%46,2)	18 (%27,7)

Çalışmaya katılanların sosyal medyada reklamı yapılan bir ürünün internetten satın alınması, kadınlar için olasıdır, 13+22 (%38,6+%22,8). Erkekler için de internetten satın alanların sayısı 17+18 (%26,2+%27,7) ile satın almayanların sayısı 30 (%46,2) çok yakındır. Fakat satın alım yapanlar daha fazladır denilebilir.

Çalışmaya katılanların gelirlerine göre internetten satın alma analizleri tablo 10’ da verilmiştir.

Tablo 10: Gelir- Satın Alma

Gelir	Evet	Hayır	Bazen
1000-2000	16 (%30,8)	16 (%30,8)	20 (%38,5)
2000-3000	5 (%19,2)	13 (%50,0)	8 (%30,8)
3000-4000	2 (%11,1)	10 (%55,6)	6 (%33,3)
4000-5000	3 (%23,1)	6 (%46,2)	4(%30,8)
5000-+	4(%30,8)	7(%53,8)	2(%15,4)

Çalışmada sosyal medyada reklamı yapılan bir ürünün internetten satın alınması, geliri 1000-2000 TL arasında olanlar için satın alanların sayısı 16+20 (%30,8+%38,5) olarak belirlenmiştir. 2000-3000 TL arasında geliri olanlar için satın alma sayısı 5+8 (%19,2+%30,8), satın almayanların sayısı da 13 (%50,0) olarak belirlenmiştir. 3000-4000 TL

arasında geliri olanlar için satın alma sayısı 2+6 (%11,1+%33,3), satın almayanların sayısı 10 (%55,6) olarak belirlenmiştir. 4000-5000 TL arasında geliri olanlar için satın alma sayısı 3+4 (%23,1+%30,8) olarak belirlenmiştir. 5000 TL ve üzerinde geliri olanlar için satın alma sayısı 4+2 (%30,8+%15,4) olarak belirlenmiştir.

Çalışmaya katılanların yaşlarına göre internetten satın alma analizleri tablo 11’ de verilmiştir.

Tablo 11: Yaş- Satın Alma

Yaş	Evet	Hayır	Bazen
15-25	19(%29,2)	2(%30,8)	26(%40,0)
25-35	6 (%30,0)	8 (%40,0)	6 (%30,6)
35-45	3(%13,0)	14 (%60,9)	6 (%26,1)
45-55	2 (%16,7)	9 (%75,0)	1(%8,3)
55-+	0(%0,0)	1(%50,0)	1(%50,0)

Yapılan analiz sonucunda 15-25 yaş arasında olanların internetten satın alma sayısı 19+26 (%29,2+%40,0) dir. 25-30 yaş arası olanların satın alma sayısı 6+6 (%30,0+%30,6) dir. 35-45 yaş arası olanların satın alma sayısı 3+6 (%13,0+%26,1), satın almayanların sayısı 14 (%60,9) dür. 45-55 yaş arasında olanların satın alma sayısı 2+1 (%16,7+%8,3), satın almayanların sayısı 9 (%75,0) dur. 55 yaş ve üzeri olanlarda satın alma sayısı 0+1 (%0,0+%50,0), satın almayanların sayısı 1 (%50,0) dir.

Çalışmaya katılanların eğitimlerine göre internetten satın alma analizleri tablo 12’ de verilmiştir.

Tablo 12: Eğitim-Satın Alma

Eğitim	Evet	Hayır	Bazen
İlkokul	0 (%0,0)	1 (%100,0)	0(%0,0)
Ortaokul	0(%0,0)	2 (%50,0)	2(%50,0)
Lise	2(%16,7)	8 (%66,7)	2(%16,7)
Üniversite	26 (%28,0)	32(%34,4)	35(%37,6)
Üniversite Üstü	2(%16,7)	9(%75,0)	1(%8,3)

Çalışmaya katılanlar arasında yapılan analiz sonucunda eğitimi ilkökul olanların internetten satın alma yapmadıkları belirlenmiştir. Eğitimi ortaokul olanlar için de analiz sonucu satın almama olarak ortaya çıkmıştır. Eğitimi lise olanlar için internetten satın alma sayısı 2+2 (%16,7+%16,7), satın almama sayısı 8 (%66,7) olarak belirlenmiştir. Eğitimi üniversite olanlara bakıldığında satın alma sayısı 26+35 (%28,0+%37,6) olarak bulunmuştur. Eğitimi üniversite üstü olanlara

bakıldığında satın alma sayısı 2+1 (%16,7+%8,3), satın almama sayısı ise 9 (%75,0) olarak bulunmuştur.

SONUÇ

Çalışmada cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim durumlarına göre sosyal medya kullanımının moda ürünleri satın alma üzerine etkisi araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda sosyal medyanın moda ürünleri satın alma üzerinde çok fazla olmasa da etkisi olduğu belirlenmiştir. Yaş, gelir ve eğitim durumu yükseldikçe internette ürün satın alma olasılığının azaldığı bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Danlos, M., (2016), “The Influence of Social Media on Fashion Marketing”, Helsinki Metropolia University of Applied Sciences Bachelor Degree in Administration-Thesis. 3

Gula M, Shafiq S, Hamid K., Muhammad I., (2014), “The Relationship of Social Media with Fashion Consciousness and Consumer Buying Behavior” Journal of Management Info 2(1). 24- 45

Kalaycı Ş., SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 405

Kisfaludy M., (2008), “ Fashion and Innovation “, Acta Polytechnica Hungarica Vol. 5, No. 3. 59-64.

McCarthy S. R., “The Effects of Social Media on Fashion Consumption”, Oxford, Fall 2013.

Sayımer, İ., (2008), Sanal Ortamda Halkla İlişkiler, İstanbul, Bata Yayınları. 123

Turancı E., (2016), “Modanın Dijital Medya Dünyasında Sunumu: Moda Blogları Üzerine Bir İnceleme”, TRT Akademi ISSN 2149-9446 Cilt 01 Sayı 02 Temmuz, Dijital Medya Sayısı. 450-471

<http://dijitalmedyauzmanligi.com/sosyal-medya/sosyal-medyada-moda-sektoru>

<http://www.tdk.gov.tr>

2001 KRİZİ SONRASI DÜZENLEME DÖNEMİNDE TÜRK BANKACILIĞI'NIN FİNANSAL BİR GÖRÜNÜMÜ

*A Financial Outlook of the Turkish Banking within the Post-2001 Crisis
Regulatory Period*

Şenol KANDEMİR¹ & Canol KANDEMİR²

GİRİŞ

Neoliberal politikaların uygulanmaya başladığı 1980'den 2001 krizine kadar olan dönemde Türkiye ekonomisi 1982, 1994 ve 2001 yıllarında 3 ciddi kriz yaşamıştır. Yaşanan krizlerdeki ortak noktalardan en önemlisi finans piyasalarında yaşanan karmaşa olmuştur. Bankalar, eğer başarısızlık ve yanlış kararları hissedarlar ve yöneticiler için olumsuz ciddi sonuçlar doğurmaz ise, spekülative finansman uygulamaları ve aşırı risk alma davranışları içine girmeye eğilimli olmaktadır. Bu durumlar ile özellikle bankaların kolaylıkla mevduat sigortaları alabildikleri, davadan kurtulmak için açık ya da kapalı güvencelere sahip oldukları, son çare niteliğindeki başvuru kolaylıklarına erişebildikleri ve başarısız banka yöneticilerine karşı önlem ve yaptırımların yetersiz olduğu koşullarda daha sık karşılaşılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ), hükümetlerin sıkıntıda olan bankaları kurtarmaya her zaman hazır olmaları da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ahlaki tehlikenin sonuçları bankalara fon çekmek ve mevduat sahiplerine koruma sağlamak amacıyla düzenlenen mevduat sigortası mekanizmaları ile daha da kötüleşmektedir. Bankalar, fonları yüksek getirili ve yüksek riskli ve genellikle spekülative yatırım projelerine yönlendirmek için faiz oranlarını yükseltmede her türlü özendirici koşula sahip iken kendilerine tanınan sigortalara karşılık genellikle çok az prim ödemekle yükümlü olmaktadır. Ek olarak, AGÜ'de finans dışı sektörlerde faaliyet gösteren büyük gruplar bankalara baskı yapmış ve bankalar risklerini arttırmak pahasına verdikleri kredileri bu grupların ilişkili oldukları birkaç firmada yoğunlaştırmaktadır. İşletmeler için darboğaz giderici borçlanma ve Ponzi finansman AGÜ'de daha yaygın biçimde görülmektedir ve bunlar özellikle finansal serbestleşme dönemlerinde çok sorunlu bir nitelik kazanmaktadır. AGÜ'de bankaların hiçbir denetim ve düzenleme altına

¹ Dr. Öğr. Üyesi, T.C. Çağ Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ekonomi ve Maliye Bölümü, senolkandemir@cag.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, T.C. Çağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Finans ve Bankacılık Bölümü, ckandemir@cag.edu.tr

alınmamış finansal piyasaların şiddetli rekabeti ile karşılaşması da faiz oranlarının ve risk alma eğiliminin yükselmesine neden olabilmektedir.

(1998-2001)döneminde yaşanan dalgalanma sonrasında Türk bankacılık sisteminde bugüne kadar süren düzenleme çalışmalarının başlangıcını 4389 sayılı Bankalar Kanunu ve bu kanunla kurulması kararlaştırılan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) oluşturmuştur. Yasa koyucu böylece bankacılık sisteminin düzenleme ve denetiminde bağımsız otorite anlayışını kurmaya çalışmıştır. BDDK kurulmadan önce TCMB hem para politikasını yürütmüş, hem de Tasarruf Sigortası Mevduat Fonu (TMSF)'nu yönetmiştir. 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile birlikte bankaların düzenlemesi, denetim ve gözetimi BDDK'ya verilmiştir. Banka kurma, bankaların her türlü faaliyetlerinin denetlenmesi, bankaların gözetlenmesi gibi yetkiler Hazine Müsteşarlığı'ndan idari ve mali yönden özerk yeni bir kurum olan BDDK'ya devredilmiştir. 2000 ve 2001 yılında yaşanan krizlerden sonra Türk bankacılık sistemi yoğun biçimde yeniden yapılandırılmıştır. Söz konusu yeniden yapılandırma sürecinin başlangıcını ise 15 Kasım 2000 tarihli 4063 Sayılı 'Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi ve Türkiye Emlak Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun' oluşturmuştur. Kamu bankalarının finans sisteminde önemli paya sahip olmaları ve tüm sistemi etkileme gücüne sahip bulunmaları nedeniyle kamu bankalarının siyasi etkiden uzaklaştırılarak çağdaş ticari bankacılık yapabilmeleri ve kamu bankalarının yeniden yapılandırılıp özelleştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak salt bu yasanın çıkarılması yeterli olmamış, kamu bankalarının yönetimleri bir türlü günlük siyasi etkilerden uzak tutulamamıştır. Mayıs 2001'de BDDK (2001:13) tarafından 'Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı' hazırlanmış ve kamuoyuna duyurulmuştur. Bu programın temel hedefi, kamu bankalarını mali sistem içinde bir istikrarsızlık unsuru olmaktan çıkarmak, mali sistemin istikrarı ve kamu maliyesine getirdikleri yükün azaltılması bakımından TMSF bünyesindeki bankaların sorunlarını en kısa sürede çözüme kavuşturmak olarak açıklanmıştır.

Sözü edilen düzenlemeler çerçevesinde Türk bankacılık sisteminde 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinden sonra girilen düzenleme sürecinde yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan sonuçlar 1980'den 2001 krizine kadar uzanan görece serbest dönemde yaşanan gelişme ve ortaya çıkan sonuçlardan ciddi biçimde farklılık göstermiştir. 2001 krizi sonrası düzenleme dönemi 2001 krizi öncesi neoliberal dönem ile genel olarak karşılaştırıldığında bankaların sermaye yapılarının güçlendirildiği, sermaye yeterlik oranlarının yükseldiği, rekabetin korunması düzenlemelerine daha çok özen gösterildiği, zayıf ve sorunlu bankaların sistemden çıkarıldığı, yeni girişlerin güçlü bir sermaye ile olanaklı

olduğu, kamu bankacılığının payının azaldığı, bankaların temel olarak kamunun fonlanması işlevi yerine kredi kullandırma işlevine yöneldiği, TMSF bankalarının hâlihazırda banka sahibi olan mevcut holdinglere değil rekabeti azaltmamak amacıyla yeni ortaya çıkan sermaye gruplarına devredildiği, ancak tasarruf oranlarının yatırımları destekleyecek düzeye gelmediği, mevduatların çok kısa vadeli olmaya devam ettiği, vade uyumsuzluğunun ortadan kaldırılmadığı ve sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesinde artış eğiliminin sürdüğü bir dönem olmuştur. Nitekim bütün kredi ve ülke değerlendirmelerinde ekonomik istikrarı destekleyen etmenler arasında bankalarının finansal yapılarının sağlamlığı ve riskten kaçınan davranışları gösterilmektedir. Bundan sonraki bölümlerde belirlenen göstergeler açısından 2001 krizi sonrası dönem kriz öncesi dönem ile bu çerçevede karşılaştırılarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, bankacılık sistemine kazandırdıkları ve kaybettirdikleri birlikte değerlendirildiğinde bankacılık düzenlemelerinin ve genel olarak düzenleme seçiminin faydalarının maliyetlerinden daha yüksek olduğu saptanmaktadır.

I.FİNANSAL YAPIDA DERİNLEŞME VE BANKACILIK SİSTEMİNİN EKONOMİK BÜYÜKLÜĞÜ

Finansal derinleşme göstergeleri TCMB'nın yapmış olduğu M1, M2, M2Y ve MVS dar ve geniş para arzı tanımlarının GSMH'ya oranlanması ile bulunmuştur. M1/GSMH oranının finansal derinleşme ve gelişme sürecinde azalması beklenmektedir. İncelenen dönemde söz konusu oranın düzenli bir şekilde arttığı görülmektedir. Bu oranın artışı finansal sektörün reel sektöre kaynak aktarım mekanizmasında yeterli gelişme sağlayamadığını göstermektedir. M2/GSMH oranı reel kesimde yaratılan özel tasarrufların finansal kesime ne kadar yönlendirilebildiği konusunda bilgi vermektedir. Finansal derinlik ölçüsü olarak en sık kullanılan bu oranın artması durumunda bankacılık sisteminden kredi kullanımının artışı ve yanı sıra özel tasarrufların da artmış olması beklenmektedir. Söz konusu oranın sürekli bir artış sergilediği gözlenmektedir. Benzer şekilde M2Y/GSMH miktarı Türkiye'de yabancı para üzerinden gerçekleşen finansallaşmayı göstergesi olarak incelenen dönemde yaşanan döviz ikamesinin yüksek boyuta olduğunu belirlemektedir. MVS/GSMH oranı da diğer finansal derinleşme ölçütleri gibi yüksek bir artış göstermiştir.

TABLO 1: FİNANSAL YAPIDA DERİNLEŞME GÖSTERGELERİ

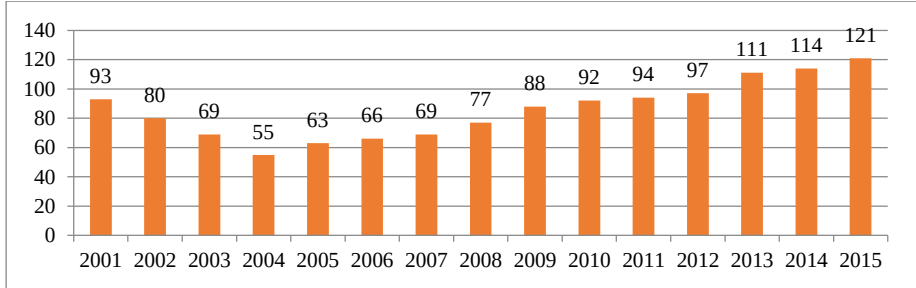
Yıllar	M1/GSMH	M2/GSMH	M2Y/GSMH	MVS/GSMH
2001	6,3	26,3	59,4	134
2005	6,9	24,3	27,2	40,2
2010	9,5	39,5	53,5	56,1
2015	11,2	38,8	61,8	64,0

Kaynak: www.tcmb.gov.tr/elektronikveridagitimsistemi

Finansal derinleşme ve ekonomik büyüme arasındaki tutarsızlığın kısa dönemde (6 ay ile 1 yıl arasında) ortadan kalkacağını ve finansal derinleşmenin ekonomik büyümeye yol açtığı, Türkiye’de finansal gelişme/derinleşme ve büyüme arasında bir bağın var olduğu ve bu bağın yönünün finansal derinleşmeye doğru olduğu, sonuç olarak ekonomilerde reel sektörün büyümesi ile finansal sektörün de gelişeceği belirlenmiştir, çünkü ekonominin reel sektöründeki gelişme ve büyüme tasarrufları, yatırım ve büyümeyi arttırarak finansal piyasaların gelişmesi ve derinleşmesi gibi olumlu bir sonuç doğurmaktadır. Bununla birlikte, günümüz ekonomilerinde ekonomik ve finansal bütünleşmenin geçerliliği finansal piyasaların derinlik sorununu çok daha önemli duruma getirmektedir, çünkü bütünleşmiş piyasaların herhangi bir yerinde ortaya çıkacak bir bozulma (kriz) diğer ülkeleri de kolayca etkileyebilmektedir. (Oruç ve Turgut, 2014:117)

Türkiye’de finansal sektörün % 81’lik bölümünü bankacılık sistemi oluşturmaktadır. Sigorta şirketlerinin payı sadece % 3-4’ kalmaktadır. Diğer aracı kurumlar içinde menkul kıymet yatırım fonları dışındaki finansal şirketlerin payı ise ihmal edilebilecek düzeydedir. Görüldüğü gibi, finansal sistemi banka işletmeleri temsil etmekte, banka dışı diğer mali kuruluşların önemli bir kısmının bankaların iştirakleri olduğu düşünüldüğünde mali sektörde bankaların ağırlığının daha da yüksek olduğu görülmektedir.

ŞEKİL 1: BANKACILIK SİSTEMİ TOPLAM AKTİFLERİ/GSMH

Kaynak: www.tcmb.gov.tr/elektronikveridagitimsistemi, TBB, Bankalarımız Yıllıkları

(2001-2004) aralığı kriz sonrası toparlanma dönemi olarak dışarıda bırakıldığında, bankacılık sektörü kriz sonrasında genel olarak hızlı bir büyüme yaşamıştır. Çelik vd (2016:852)’ne göre, bu hızlı büyümenin altında kredi piyasaları yatmaktadır. Ak vd (2016:158) ise, ekonomik büyümenin finansal sistemin gelişimini hızlandırdığını ve Türkiye’de ekonomik büyüme sürecini reel sektörün gelişiminin yönlendirdiğini savunmuştur. Bu sonuç, finansal sektörün büyüme sürecinde temel olarak pasif bir unsur olduğunu göstermekte, ekonomik büyüme sürecini

yönlendiren reel sektörün büyümesi ekonomik birimlerin finansal taleplerinin artmasına neden olmakta, bu finansman ihtiyacını kendi öz kaynakları ile karşılayamayan ekonomik birimlerin dış finansmana yönelmeleri kaçınılmaz olarak finansal hizmetlere olan talebi arttırmaktadır. Reel ekonomi içerisinde yer alan tasarruf sahipleri ve yatırımcıların taleplerindeki artış finansal piyasaların hem genişlemesine hem de derinleşmesine yol açarak finansal sektörün gelişmesine katkı sağlamaktadır.

BDDK verilerine göre, bilanço büyüklüklerinin banka grupları arasında dağılımı incelendiğinde ciddi bir yapısal değişim göze çarpmaktadır. Özellikle 2005 yılından sonra devralma ya da yerli bir bankaya sermaye ortaklığı şeklinde gerçekleşen yabancı bankaların sektöre girişleri ile bu bankaların sektördeki ağırlıkları %30'a yükselmiştir. Yabancı bankaların lehine ortaya çıkan bu durum yerli özel bankaların aleyhine gelişerek yerli bankaların sektör payının gerilemesine neden olmuş, kamu bankalarının sektör payı da uzun bir dönemden sonra %30'un altına gerilemiştir.

II. BANKACILIK SİSTEMİNDE YOĞUNLAŞMA

Türk bankacılık sektörü de, çok az sayıda bankanın önderliğinde faaliyet gösteren oligopolistik bir piyasa kimliğindedir; her banka piyasa payını bilmekte ve bankaların karlılığı rakip bankaların piyasayı etkileyebilme güçleri ile ters orantılı biçimde oluşmaktadır. Küçük bankalar piyasadaki büyük bankaları izlemekte ve uyguladığı politikalar ile bütün sistemi önemli ölçüde etkileyememektedir. Tunay'a (2014:29) göre, Türk bankacılık sistemindeki yoğunlaşma Türkiye'de banka karlılığını etkileyen önemli unsurlardan biridir. Batır ve Güngör (2016:95), 29 mevduat ve 4 katılım bankasını incelediği çalışmada, yoğunlaşmanın mevduat bankalarının karlılığı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu, ancak katılım bankalarının karlılığı üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığı sonucuna varmıştır. Çalmaşur ve Daştan'a (2016:374) göre de, bankacılık endüstrisindeki yoğunlaşma kısmen daha yüksek karlara neden olmakta, endüstrideki daha büyük piyasa payları ise kısmen daha yüksek kara yol açmakta ve daha büyük bankaların daha yüksek kar etmektedir.

Türk bankacılık sisteminin (1999-2001)döneminde yaşamış olduğu kriz sürecinde 25 bankanın sistem dışına alınmasıyla banka sayısında büyük bir düşüş gözlenmiştir. Kriz sonrasında TMSF'ye devredilen söz konusu bankalara ek olarak gerçekleşen birleşmeler ile banka sayısı daha da azalmıştır. Yayla'ya (2007:48) göre, 2000'lerin hemen başında yaşanan finansal krizin etkisiyle sistemden çok sayıda banka çıkmak zorunda kalmış, piyasa paylarında bankalar arasında değişimler gerçekleşmiş, banka birleşmeleriyle konsolidasyon gündeme gelmiş ve

mevduatta büyük ölçekli bankaların payı daha yükselmiştir. Mülkiyet yapısına göre, bankacılık sisteminde 3 adet kamu sermayeli mevduat bankası bulunmaktadır. Özel sermayeli mevduat bankalarının sayısı azalmış, yabancı sermayeli mevduat bankalarının sayısı ise artış göstermiştir. Yatırım ve kalkınma bankalarının sayısı 2004 yılında 13'e düşmüş ve sonrasında değişmeden kalmıştır. Ayrıca sistemde dört katılım bankası bulunmaktadır.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İlk 5 Banka															
T. Aktif	56	58	60	63	63	63	62	62	63	63	61	60	58	58	58
T. Mevduat	55	61	62	66	66	64	64	65	66	66	62	61	59	59	60
T. Kredi	49	55	54	55	56	58	57	58	55	57	58	56	56	56	56
İlk 10 Banka															
T. Aktif	80	81	82	87	85	86	85	86	87	87	87	87	86	85	85
T. Mevduat	80	86	86	91	89	90	89	90	91	91	91	91	89	89	89
T. Kredi	82	74	75	85	80	83	83	84	85	86	87	86	85	85	84

TABLO 2 : TÜRKİYE'DE MEVDUAT BANKALARINDA YOĞUNLAŞMA

Kaynak: TBB, Bankalarımız Yılları

TBB'nin verileri incelendiğinde, ilk beş ve ilk on bankanın toplam aktifler, mevduat ve krediler içindeki paylarının incelenen dönemin ortalarına doğru tepe noktasına ulaştıktan sonra az da olsa düştüğü, ancak yine de dönemin başına göre dönem sonunda daha yüksek gerçekleştiği görülmüştür. Bu durum ilk beş ve ilk on banka dışında kalan bankaların rekabet güçlerinin bir ölçüde artmasına bağlanabilecek bir olgudur.

III.ŞUBE VE HOLDİNG BANKACILIĞI

Finansal sektörün en büyük şube ağına sahip olan bu sistem incelenen dönem boyunca şube ağını % 92 oranında arttırmış görünmektedir. Şube sayılarındaki artış oranları bakımından en yüksek artış yabancı bankalarda görülmektedir. Bu durum 2001 krizi sonrasında bankacılık sisteminde görülen yabancı sermaye ile bütünleşme eğilimine koşutluk göstermektedir. Yabancı bankaların şubeleşmesinde görülen % 1261'lik yüksek artış, diğer banka gruplarındaki artışların çok üzerinde gerçekleşmiştir. Yabancı bankalardan sonra en büyük artış katılım bankalarında görülmekte (%158), katılım bankalarını, kalkınma ve yatırım bankaları (%121), kamu bankaları (%35) ve özel bankalar (%22) izlemektedir.

TABLO 3 : TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ ŞUBE SAYISI

Banka	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Mevduat	6889	6087	5949	6088	6228	6804	7570	8741	8991	9423	9791	10192	10981	11182	11151
Kamu	2725	2019	1971	2149	2035	2149	2203	2416	2530	2744	2909	3079	3397	3500	3681
Özel	3523	3659	3594	3729	3799	3582	3625	4290	4390	4582	4944	5100	5339	5455	4299
Kal. ve Yatırım	19	19	17	18	19	45	48	49	44	42	42	42	40	41	42
Yabancı	233	206	209	209	393	1072	1741	2034	2062	2096	1937	2012	2244	2226	3170
Fon	408	203	175	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Katılım	115	145	188	255	290	355	422	530	560	607	685	828	966	1011	1080
TOPLAM	7023	6251	6154	6361	6537	7204	8040	9320	9595	10072	10518	11062	11987	12234	12273

Kaynak: TBB, Bankalarımız Yılları (2001-2015); www.tkbb.org.tr/sektorbilgileri/mukayeselitablolar

1980 sonrasında faiz oranlarının serbest bırakılması ile birlikte mevduatın pahalı bir kaynağa dönüşmesi ve bankacılık sektöründe ortaya çıkan teknolojik ilerlemeler, 1990'ların başında şubeleşmeyi yavaşlatmış olsa da bu yıllardan sonra orta ölçekli ticari bankaların mevduat paylarını arttırmaya yönelik çalışmaları şubeleşmeyi yeniden arttırmıştır. BDDK ve TBB verilerinden bankaların aktif büyüklükleri ile şube sayıları arasında yakın bir bağlantı olduğu saptanmaktadır. Başka bir deyişle, aktif büyüklüğü bakımından büyük ölçekli olarak nitelenen bankalar aynı zamanda çok şubeli bankalar olmuştur.

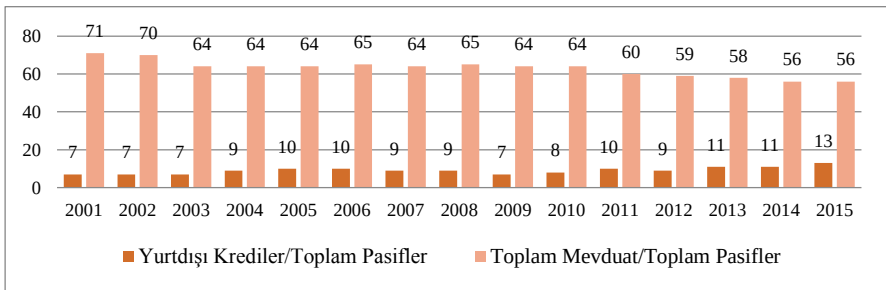
Finansal serbestleşme ile birlikte bankacılık, menkul kıymetler sektörü ve sigortacılığı birbirinden ayıran sınırlamalar ortadan kalkmıştır. Bu gelişme sonucunda bankacılık sektöründe faaliyet gösteren sermayedarlar diğer sektörlerde ve finansal olmayan işletmeler de finansal sektöre girmiş, hatta finansal olmayan kesim klasik finansal araçlarla rekabet etmeye ve hatta bazı alanlarda onlardan baskın olmaya (aracılıktan arınma) başlamıştır. (Alp, 2000:58) Bu bağlamda, Türk bankacılık sisteminde görülen bir diğer olgu banka-holding bağlarının zaman içinde giderek güçlenmesi olmuştur. Sistemde, sanayi sermayesi ile finansal sermaye bütünleşmekte, özel bankaların büyük bir bölümü belirli bir kişi, grup ya da holdingin egemenliği altında bulunmaktadır. Sermaye piyasalarının derinliğinin yeterli olmadığı Türkiye'de bankalar fon gereksiniminin sağlandığı temel kurumlar konumunda bulunmaktadır.

IV.MEVDUAT HAREKETLERİ VE YURTDIŞINDAN SAĞLANAN FONLAR

Türk bankacılık sistemi, tasarruf sahiplerinden kısa vadeli ya da vadesiz mevduatı toplayıp fon gereksinimi içinde bulunanlara kısa vadeli kredi vermeye dayanan mevduat bankacılığını temel almıştır. Alper ve Çapacıoğlu'na göre (2016), Türk bankacılık sisteminde mevduatın pasif kalemleri içinde büyük bir pay almasının nedeni, mevduatı diğer alternatif fon kaynaklarına üstünlüğünü oluşturan teminatsız olarak elde edilebilmesi ve görece istikrarlı bir fon kaynağı olması özelliğidir.

Mevduat kaleminin pasif kalemleri içindeki öneminin giderek azaldığı görülmektedir. Bu durum, tasarruf sahibinin tasarruflarını başka yatırım araçlarında değerlendirdiği, mevduatın getirisi nedeniyle çekimini yitirdiği, mevduat üzerinden elde edilen net getirinin azaldığı biçiminde değerlendirilmektedir. Mevduatın toplam pasifler içindeki payındaki düşmenin temel nedeni 2010 yılı içerisinde zorunlu karışık oranlarında yapılan artış, vadeye göre oranların çeşitlendirilmesi ve zorunlu karşılıklara faiz ödemesine son verilmesi olarak açıklanmıştır. Bu bağlamda bankalar kaynak bulma anlamında mevduat kaleminden giderek daha az yararlanmakta ve başka kaynak bulma yöntemlerine başvurmuştur. Bu yöntemlerden başta geleni yurt dışından elde edilen krediler olmuştur. Yurt dışı bankalardan alınan kredilerin toplam pasifler içindeki payı 2010 yılı içerisinde zorunlu karışık oranlarında yapılan artış, vadeye göre oranların çeşitlendirilmesi ve zorunlu karşılıklara faiz ödemesine son verilmesi ile birlikte mevduatın bankalara olan maliyetindeki artış dolayısıyla giderek artmıştır.

ŞEKİL 2 : BANKA BİLANÇOLARINDA PASİF KALEMLERİNDEKİ GELİŞMELER

Kaynak: TBB, Bankalarımız Yılları (2001-2015)

(2010-2015) döneminde Türk bankacılık sisteminin finansal kırılganlığı sektörün fon kaynağı olarak uluslararası finansal piyasalara

olan bağımlılığı dolayısıyla artış göstermiştir. (Demirel vd, 2016:21) Türkiye’de toplam tasarrufların milli gelire oranının giderek gerilediği koşullarda bankacılık sektörünün azalmış olsa da kamu kâğıtları ve kullandığı kredilere iç kaynak bulması oldukça güçleşmiştir. Özellikle iç piyasada artan konut, otomobil ve bireysel tüketici kredi talebini karşılayabilmek için bankacılık sektörü kaynağı yurt dışından borçlanarak sağlamaya başlamıştır. Özellikle (2003-2013) döneminde yaşanan döviz kuru istikrarı çerçevesinde düşük faizle yurtdışından kaynak bularak bu kaynağı daha yüksek reel getirili yurtiçi kredilere dönüştürmek bankalar için oldukça karlı bir işlem durumuna gelmiştir. Bununla birlikte, ekonomide son 3 yıldır yaşanan yavaşlama ve döviz kurlarında oluşan ani değişimler, bankacılık sektörünün kur riski ile karşılaşma olasılığını arttırmıştır. Genel olarak, enflasyon döneminde reel sektörü fonlama yeteneği zayıf görünen Türk bankacılık sektörü düşük enflasyon döneminde bu yeteneğini arttıramamıştır.

1980’de Türk bankacılık sisteminin girdiği finansal serbestleşme sürecinde uygulanan pozitif reel faiz politikasının ilk etkisi mevduat büyüklüklerinde görülen değişimler olmuş, 1980’de alınan kararlarla birlikte toplam mevduat miktarı içinde %73 pay alan vadesiz mevduatın payı 1990’da % 35’e, 2000’de ise % 17’ye hızlı bir biçimde düşmüş ve bu durum bankalarda tutulan mevduatın faiz oranlarına olan duyarlılığını göstermiştir. 2001 ekonomik krizi sonrasında ise, vadesiz mevduatların payında bir artış görünse de bu durumun dönem sonuna doğru yeniden kriz öncesi düzeyine döndüğü görülmüş, bankacılık sektöründe mevduat sahibinin vadeli mevduat hesabını seçimi ve önceliği sürmüştür.

TABLO 4 : VADELİ-VADESİZ MEVDUATIN TOPLAM MEVDUAT İÇİNDEKİ PAYLARI

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Vadesiz	17	19	20	21	20	17	16	14	15	16	17	18	18	18	18
Vadeli	83	81	80	79	80	83	84	86	85	84	83	82	82	82	82

Kaynak: TBB, Bankalarımız Yılları (2001-2015)

TABLO 5 : DİBS VE BANKA MEVDUATLARININ ORTALAMA VADESİ

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
DİBS (Gün)	148	252	299	368	690	852	999	806	1100	1314	1341	1802	2060	2055	2154
Banka Mevduatları (TL-Ay)	88*	75*	84*	2,8	2,8	2,4	2,5	2,4	2,4	2,4	2,9	2,7	2,9	2,9	2,9

Kaynak: TBB, Bankalarımız Yılları (2001-2015)

*Gün

2001 yılı sonrasında vadeli mevduatın toplam mevduat içindeki ağırlığı sürmekle ve vadeler 1-3 aylık dönemde toplanmış görünmektedir. Bu nedenle, bankalar orta ve uzun vadeli işlemlerden daha çok kısa süreli işlemlere yönelmiştir. Temel ekonomik göstergelerde yaşanan istikrarsızlık reel faizlerde değişikliğe neden olarak geleceğe dönük belirsizliklerin artmasına ve bankaların kaynaklarının 1-3 ay arasında yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu durum ise bankacılık sisteminin temel sorunlarından biri olan vade uyumsuzluğu ve likidite riskinin sürdüğünü göstermiştir. Fiyat istikrarının tam olarak sağlanamadığı ülkelerde tasarruf sahiplerinin mevduatta kısa vadeyi tercih etmiştir, çünkü mevduatta ortalama vade 3 ayın üzerine çıktığında faiz oranlarında düşme yaşanmış, başka bir deyişle mevduat hesaplarında faiz uzun vadede azalmıştır.

Mevduatın vade yapısının göreceli kısa olması temel olarak Türk bankacılık sisteminin vade yapısındaki uyumsuzluk kaynaklanmıştır. Bilançonun aktif ve pasif kalemleri arasındaki vade uyumsuzluğu sektörün en büyük sorunlarından birisi olarak değerlendirilmiştir.(Karabıyık ve Sarıçam, 2011:33) Mevduatın ortalama vadesinin kısalığı sadece bankaları değil, özellikle tasarruf açığı bulunan ülkelerde tasarrufların sürekliliğini sağlama ve tasarrufları arttırma gereğinden dolayı toplumu ve devlet kurumlarını da ilgilendirmektedir.

TBB verilerine göre, mevduatın ortalama vadesi 2,9 ay olup yaklaşık % 86'lık bölümü vadesiz-3 ay vade diliminde yoğunlaşmıştır. Mevduatın %18'i vadesiz, %15'i 1 aya kadar vadeli, %53'ü de 1-3 ay arasında vadeye sahip bulunmaktadır. 1 yıldan uzun vadeli mevduatın toplam mevduat içindeki payı sadece %5'dir. Bankalar topladığı mevduatı krediye dönüştürmekte, kredilerde vadeler genellikle yıl temelinde belirlenmekte ve bu durum da faiz oranı riskini beraberinde getirmektedir. Faiz oranındaki dalgalanmalar vadesi kısa olan mevduata hemen yansımaktadır. Örneğin faiz oranları arttığında banka mevduata daha yüksek faiz işletmeye başlamakta, ancak göreceli düşük faiz ile verdiği kredilere bu artışı yansıtamamakta, sonuçta karlılıkta azalma yaşanmaktadır. Faizlerin azalması ise bankanın yararına olmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de bankalar mevduatın vadesini uzatmak için özellikle son yıllarda uzun vadeli mevduatlara daha yüksek faiz işletir duruma gelmiştir. Yine aynı amaçla belirli dönemlerde faizin çekilebildiği, hatta vadesizden önce paranın çekilmesi halinde bile belirli oranlarda faiz işletilebilen mevduat hesapları oluşturulmuştur. Aynı çerçevede 2012 yılında yapılan düzenleme ile mevduat faizine uygulanan stopaj oranları güncellenmiş, buna göre TL hesaplara ödenen faizden, 6 aya kadar vadeli hesaplarda %15, 1 yıla kadar vadeli hesaplarda %12, 1 yıldan uzun vadeli hesaplarda %10 oranında stopaj kesintisi yapılmakta,

devletin mevduatın vadesini uzatmak istediği anlaşılmaktadır. Ancak mevduatın vadesi kısa kalmaya devam etmesinden vade uzadıkça stopaj oranlarının azaldığının mudiler tarafından bilinmiyor olabileceği, mudilerin geleceğe dönük sağlıklı öngörüler yapamadığı sonucuna ulaşılmaktadır. (Finansal Göz, 2017/03/mevduat) Öte yandan, Türkiye’de ortalama mevduat vadesinin 3 ay dolayında olduğu ve mevduatların toplam pasiflere oranının 2015 itibarıyla yüzde 53 olduğu düşünüldüğünde faiz riskinin (faizdeki değişimin bilanço üzerindeki etkileri) bankacılık kesimi için oldukça önemli olduğu görülmektedir.

V. BANKALARIN AKTİF YAPISI VE REEL SEKTÖRE AKTARILABİLİR FONLAR

2001 krizi sonrası dönemde, Türk bankacılık sektörünün kredi portföyünün yıllık artış hızı genellikle azalmış, kredilerin artış hızı aktif toplamının artış hızından daha büyük olduğu için kredilerin aktive oranı %25’den %65’e yükselmiş, bu ise kredilerin aktif içindeki oranının artması bankaların ana işlevlerine yöneldiğini göstermiştir. Kredilerin artış hızı küresel finans krizi etkisini gösterene kadar oldukça yüksek seyretmiş, 2009 yılı ile birlikte kredilerin artışı durma noktasına gelmiş, bu oran 2010 yılından sonra yeniden yükselişe geçmiş ve 2011 yılı sonrasında cari açığın artmasına önemli ölçüde etki etmiştir. Ancak 2013 yılı sonrasında BDDK’nın aldığı önlemler sonucunda ısınan ekonomi kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

TABLO 6 : TÜRK BANKACILIĞI’NIN AKTİF YAPISI

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Krediler/Aktifler	24,6	26,5	28	33,7	38,9	45,0	50,0	52,0	47,7	52,9	57,2	59,2	62,1	64,1	65,2
Likit Değerler/Aktifler	33,0	34,0	39,0	37,4	42,8	37,1	39,6	26,6	33,0	32,8	30,9	31,3	28,5	27,6	26,3
İştirakler/Aktifler	1,2	1,4	1	1,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Sabit Kıymetler/Aktifler	2,3	4,5	4,1	7,4	5,0	4,1	4,2	3,5	3,5	3,1	2,8	3,2	2,8	3,0	3,3
Tahsili Geciken Alacaklar/Krediler	23,0	19,0	12,0	6,1	4,8	3,8	3,5	3,6	5,4	3,7	2,7	2,8	2,7	2,7	3,0

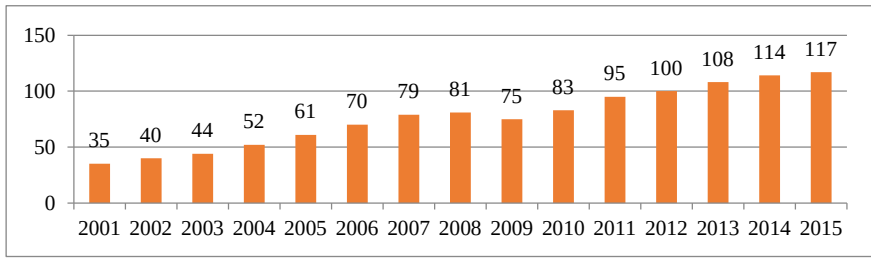
Kaynak: TBB, Bankalarımız Yılları (2001-2015)

Krediler ekonominin yatırım ve üretim olanaklarının artması açısından kaçınılmaz oldukları için krediler/varlıklar oranının düşmesi istenmemektedir. Bu oranın yükselmesinde ise daha çok sanayi kuruluşlarına verilen kredilerin payının tüketici kredileri payından yüksek olması istenen bir durum olmuştur. (Kepenek ve Yentürk, 2008:261)

Nitekim, 2001 krizi sonrası dönemde kredilerin toplam varlıklar içindeki payının giderek arttığı ve yaklaşık % 65'lere ulaştığı görülmektedir. Krizin olumsuz etkilerini üzerinden atan bankacılık sistemi asıl işlevi olan kredi faaliyetine ağırlık vererek Türkiye ekonomisine olan katkısını arttırmış görünmektedir. Mollaahmetoğlu'na (2016:40) göre, kredi hacminin gelire oranının artış eğiliminde olmasının nedeni hükümetin uyguladığı genişletici para politikası olmuştur. Bununla birlikte, bankacılık sistemindeki kredi artışlarına bakıldığında 2009 yılı sonrasında azalma hemen göze çarpmaktadır. Bu yıllarda yurt içindeki kredilerdeki hızlı büyümeyi yavaşlatma amacına yönelik olarak zorunlu karşılık oranları arttırılmış, ayrıca bu dönemde BDDK'nın karşılık oranlarını eski düzeyine yükseltmesi için çeşitli uygulamalarla bu yaklaşım desteklenmiştir. Kredilerdeki artış bu uygulamalarla kontrol altına alınmış ve kredi hacmindeki yıllık artış % 20'lere gerilemiştir. TCMB'nin kredi artışını sınırlandırmak istemesinin temel nedeni, cari açığındaki bozulmayı engelleme isteği olmuştur. Kredi artış hızının yavaşlamasının yanı sıra reel kurdaki gerileme de cari dengedeki düzelmeye katkıda bulunmuştur. Kredi ve kur politikaları aracılığıyla büyümenin bileşimi de değişmiş ve Türkiye özel tüketim yerine net ihracat aracılığıyla büyüyen bir konuma ulaşmıştır. Enflasyonun kontrol altına alınabildiği böyle bir süreçte cari dengedeki bozulmanın azaltılması ve büyümede yumuşak inişin başarılması TCMB'nin amaçlarına ulaştığının göstergesi olarak görülmüştür. Kredilerin GSMH'ya oranı finansal piyasaların gelişimini ölçen önemli bir gösterge olarak % 70'lere ulaşmıştır.

Bankaların kamu iç borçlanmasından kredilere yönelmesini doğrulayan bir olgu da, inceleme dönemi boyunca mevduattan ikraz edilebilir fon oranının % 50'lerden % 120'lere çıkması olmuştur. Bu orandaki artış hızının yavaşlaması ise bankaların kredi sınırlamasına gitmesi ve makroekonomik ekonomi politikalarına bağlı görünmektedir.

ŞEKİL 3 : MEVDUATTAN İKRAZ EDİLEBİLİR FON ORANI

Kaynak: TBB, Bankalarımız Yıllıkları

Bankaların varlıkları içerisinde en büyük payın kredilere ait olması ve en önemli çekirdek fon kaynağının da mevduat olması nedeniyle kredi/mevduat oranı, bankaların uzun dönemli veya yapısal likidite pozisyonları açısından yakından izlenen göstergelerden biri olmuştur. Nitekim ilgili oran bankaların yatırımcı sunumlarında da fonlama kaynaklarının istikrarına ilişkin bir gösterge olarak kullanılmıştır. (Alper ve Çapacıoğlu, 2016:7).

Banka grupları açısından kredilerin dağılımına bakıldığında incelenen dönemin başında özel sermayeli mevduat bankalarının ağırlığı dönem sonunda da sürmekle birlikte kamu sermayeli mevduat bankalarının ve yabancı bankaların payı giderek artmıştır. Kalkınma ve yatırım bankacılığı ise 2001 öncesinde de olduğu gibi toplam içinde küçük bir pay alabilmiştir.

TABLO 7 : KREDİLERİN BANKA GRUPLARI AÇISINDAN (%) DAĞILIMI

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kam u Ser. Mev. Ban.	21 ,5	17	18	20 ,9	20 ,6	21 ,6	22 ,5	23 ,8	27 ,2	28 ,8	27 ,8	26 ,7	27 ,8	28 ,8	30 ,0
Özel Ser. Mev. Ban.	61	65	67	67 ,4	67 ,4	54 ,8	54 ,6	54 ,5	51 ,6	51 ,5	54 ,0	54 ,3	51 ,8	50 ,8	38 ,0
Kal. ve Yat. Bank aları	13	11	9	7, 0	5, 0	4, 5	4, 1	4, 1	4, 3	3, 7	4, 2	4, 6	5, 1	5, 2	5, 5
Yab. Ban.	3, 3	4	4	4, 6	6, 8	19 ,0	18 ,8	17 ,6	16 ,9	16 ,0	14 ,0	14 ,4	15 ,2	15 ,2	26 ,4

Kaynak: TBB, Bankalarımız Yılları

Kredilerin vadeye göre dağılımına bakıldığında, incelenen dönemin başında kısa vadeli kredilerin orta ve uzun vadeli kredilere göre daha yüksek bir paya sahip iken, dönemin sonlarına doğru bu durumun değiştiği ve orta ve uzun vadeli kredilerin payının yükseldiği görülmüştür. Orta ve uzun vade ayrımı yapılmadığından kredi dağılımında uzun vadeli kredilerin payı tam olarak belirlenememiştir. Ancak bankaların topladıkları kaynakların vadesinin faiz ve vade duyarlılığı nedeni ile büyük oranda 1 ve 3 aylık vadelerde yoğunlaşması banka kredilerinin sanayi ve ticaret kesimine ucuz ve uzun vadeli fon

olarak değil, pahalı ve kısa-orta vadeli fon olarak gittiğini göstermiştir. Kamunun orta vadede borçlanabildiği bir ortamda firmalar da genellikle orta vadede ve hatta kısa vadede borçlanmak durumunda kalmış, ticari kredilerin neredeyse sistemin tamamına egemen olması dolayısıyla Türk bankacılık sisteminde orta vadeli ve ticari kredi ağırlıklı bir kredi sistemi geçerli olmuştur.

GOÜ’de finansal serbestleşmenin kredi tahsislerine tipik yansıma biçimi hizmet sektörlerine (özellikle iç ve dış ticarete) yönelik kredilerle tüketici kredilerinin ve gayrimenkul alımlarına dönük kredilerin göreceli olarak genişlemesi ve başta sanayi olmak üzere üretken sektörlerle açılan kredilerin daralması olmuştur. (Önder vd, 1993:169) Türkiye bu genel eğilime aykırı bir örnek oluşturmamıştır. Nitekim dönemin başında %25-27 payı bulunan tüketici kredileri dönemin sonunda da aynı ağırlığa sahip olmuştur. Çelik vd (2016:853), sektörün 2000 yılında toplam krediler içinde tüketici kredileri payı %2 iken bu oranın günümüzde %40’ı geçtiğini saptamıştır.

Yurtiçi kredi hacmi içerisindeki en büyük payı özel sektör almıştır. Türkiye’de reel kesim finansman gereksinimini 1980 ve 1990’lı yıllardan itibaren artan biçimde banka ve ticari krediler aracılığı ile karşılamış, bu da firmalar kesiminin bankalara bağımlılık derecesinin arttığının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. TCMB verilerine göre, banka kredilerinin yaklaşık %98’lere varan büyük bölümünün özel şirketlere kullandırıldığı görülmüştür.

Takipteki kredilerin artışı bankaların aktif kalitesinde bir düşüşü göstermektedir. Aktif kalitesi ölçütlerinden olan takipteki krediler/toplam krediler oranının incelenen dönemde istikrarlı bir düşüş gösterdiği, ancak dönemin sonunda artma eğilimine girdiği görülmüş, 2010 yılı sonrasında takipteki krediler oranındaki azalma yeniden yapılandırma olanakları ile açıklanmıştır. Takipteki kredi artışının bankaların kredi verme davranışları üzerindeki etkisini inceleyen Kaya vd (2016:147-160)’nin 13 mevduat bankasını kapsayan çalışmada, takipteki kredilerin artmasının bankaların aktif kalitesini bozduğu ve ekonomik açıdan bir maliyete neden olduğu sonucuna varılmıştır. Takipteki krediler bankaların kredi tayinlemesine gitmeleri sonucunda reel sektör firmalarının piyasaya girememeleri dolayısıyla ekonomik büyümeyi de etkilemiştir.

TABLO 8 : AKTİF KALİTESİ ÖLÇÜTLERİ

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Krediler/ Aktifler	24 ,6	26 ,5	28	33 ,7	38 ,6	45 ,0	50 ,8	52 ,0	47 ,7	52 ,9	57 ,2	59 ,2	62 ,1	64 ,1	65 ,2

Takipteki Kre./ Krediler	23,2	18,5	12,3	6,2	4,9	3,8	3,5	3,6	5,4	3,7	2,7	2,8	2,7	2,7	3,0
Duran Akt./ Aktifler	33,6	10,3	8,1	3,4	2,3	4,2	4,1	3,5	3,5	3,1	2,8	3,2	2,8	3,0	3,3
Yab. Para Akt./ Yab. Para Pas.	83,7	91,9	90,7	91,7	90,4	89,3	86,5	88,8	85,8	85,5	85,5	86,9	84,3	84,0	85,7

Kaynak: TBB, Bankalarımız Yılları

Türkiye’deki bankaların (1988-2014) döneminde takipteki krediler oranını belirleyen faktörleri inceleyen bir çalışmada dolar döviz kurunun takipteki krediler oranını açıklayan en önemli değişken olduğu bulunmuştur. Nitekim döviz borcu döviz alacağından fazla olan firmalar dolar kurunun artmasıyla finansal sıkıntı içine girmiş ve bankalara olan borçlarını ödememeye başlamıştır. Takipteki krediler oranını etkileyen diğer faktörler bankaların faiz gelirleri ve büyüme oranı olmaktadır. Faiz gelirleri ile takipteki krediler oranı arasında negatif bir ilişki bulunmuş, faiz geliri düşen bankalar bu gelirleri arttırmak için daha fazla kredi vermiş ve bu süreçte de müşterilerin seçimi konusunda daha az duyarlı davranmıştır. Büyüme oranı ile takipteki krediler oranı arasında da negatif bir ilişki saptanmış, büyüme oranının yüksek olduğu ülkelerin ekonomileri daha istikrarlı olduğundan bu ülkelerdeki bankalardan alınan kredilerin geri ödemelerinde önemli bir sorun yaşanmamıştır. (Yüksel, 2016:53)

SONUÇ VE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

2001 krizine kadar görece serbest bir rejim içinde faaliyet göstermekte olan Türk bankacılık sistemi 2001 krizinden sonraki dönemde krizden önemli dersler çıkarmış, bu çerçevede öncelikle sektörü BDDK aracılığıyla kamu gözetimine tabi tutma yoluna gitmiştir. Bankacılık krizlerinin kolaylıkla ekonomik krizlere dönüşebilmiş olduğunu kendi ülkesi de dahil birçok ülke uygulamalarından deneyimleyen Türkiye’deki ekonomik politika yapıcılarının bankacılık sistemini kapsamlı biçimde ölçekte düzenlemeyi tercih etmiş ve bu tercihinin meyvelerini varlık ve kaynak yapıları daha güçlü, kaynak dağılımında ve üretim faaliyetlerinde daha etkin, sermaye yeterlilikleri daha yüksek, kamu kesimine daha az bağımlı ve ana faaliyetlerine daha çok odaklanmış bir bankacılık sektörü oluşturarak toplamıştır. Bankacılık sisteminin sermaye yoğunlaşmasını ve merkezileşmesini azaltamama, kısa vadeli mevduat ve yabancı para kredilere aşırı bağımlılık, tasarrufların reel yatırımlara dönüştürülmesinde yeterli olamama ve kaynakların sınai ve finansal yatırımlara

dağıtılmasında makroekonomik politikalar ile uyumlu bir denge sağlayamama gibi birtakım yapısal sorunlardan zarar görmesine karşın sistemin temellerinin 2001 krizi sonrası dönemde giderek sağlamlaştırılabilmiş olmasının gözlenmesi Türkiye örneğinde düzenleme yapmama ya da yeniden düzenleme yerine düzenleme seçiminin faydalarının maliyetlerini aştığını göstermiştir.

Güçlü bir ekonominin varlığı büyüyen ve sağlıklı çalışan bir finansal sektör ile olanaklıdır. Finansal kaynakların toplanması ve kullanıcılara aktarılmasında çok önemli bir işlevi üstlenmiş olan finansal sektör ekonomik ve finansal sistemin beyni durumundadır. Türkiye gibi kaynak açığı olan bir ülkede finansal tasarrufların ekonomik açıdan en verimli biçimde dağıtılmasında finansal sektörün etkin ve sağlıklı olarak çalışması büyük önem arz etmektedir. Etkin, sağlıklı çalışan ve büyüyen bir finansal sistemin oluşturulması büyük ölçüde bu sisteme duyulan güvene ve politik ve ekonomik istikrara bağlı görünmektedir. Bu çerçevede, bütün bir finans kesiminin ekonomide orta ve uzun vadede büyümeyi sağlayacak yatırımları özendirecek biçimde yapılandırılması gerekmektedir. Özellikle sanayi ve ihracat kesimine imalat ve satış-pazarlama faaliyetlerini yürütmek üzere uygun finansman olanakları sunulmak, öte yandan tasarruf sahiplerine fonlarını spekülatif yatırımlardan daha istikrarlı, güvenceli ve rasyonel mali ve ekonomik yatırımlara yöneltecek derecede çeşitlilik ve kolaylık yaratılmasında bankaların daha işlevsel olmasına gereksinim bulunmaktadır. Ayrıca bütün bankacılık sisteminin devlet borçlarını yüksek faizle fonlama alışkanlıklarından aşama aşama vazgeçmeleri ile bankalar açık pozisyon riski taşımaktan da kurtulabilecek, genel olarak dış kaynaklara bağımlılıklarını azaltabilecek, ana faaliyetlerinden kazanç sağlar duruma gelebilecek ve uzun vadedeki sürekliliklerini güvence altına alabilecektir. Finansal sistemin kendisinden beklenen görevlerini yerine getirilebilmesi için güçlendirilmesi, büyütülmesi ve derinliğinin artırılması gerekmektedir. Ekonomik istikrar içinde sürdürülebilir bir büyüme, düşük enflasyon ve uluslararası alanda rekabet edilebilir bir ekonomik ortamın yaratılması ekonomik sorunların aşılması için gerekli olan tasarruf artışının sağlanması ve ekonomik olarak kullanılmasında yaşamsal bir önem taşımakta, tasarrufların ekonomik olarak kullanılması ise güven ve verimlilik ilkesine dayalı olarak finansal sistemin etkin ve sağlıklı bir biçimde çalışmasına bağlı bulunmaktadır. Fiyat istikrarı ve kararlı büyüme sürecinin, daha etkin denetim ve yönetim sistemlerinin, kayıt dışılık ile mücadelenin ve aracılık maliyetlerinin düşürülmesinin finansal varlıklara olan talebi artırarak sektörün büyümesine katkıda bulunması beklenmektedir. Bu çerçevede bankacılık piyasasında rekabetin artışı, üretici özel sektöre kredi arzının artması, banka öz kaynaklarının büyümesi, bilançonun vade yapısının düzelmesi, ana faaliyet karlarının

artması, sektörün temsil eden meslek örgütlerinin çok fazla sorumluluk alması, mevduata güvencenin sınırlandırılması, banka bilançolarında ters para ikamesi sağlanması, yeni banka lisansları verilmeden önce potansiyel yatırımcıların mevcut banka yatırımları için özendirilmesi bankacılık sektörünü büyütme yeterliliği olan alanların başında gelmektedir ve söz konusu alanlarda hedeflere varılabilmesi için 2001 krizi öncesinin kuralısızlaştırma seçimi değil, kriz sonrasında düzenleme seçimi işlevsel olmayı sürdürecektir, çünkü bankacılık sistemine ilişkin 2001 krizi sonrası başarılı Türkiye deneyimi büyük ölçüde düzenleme seçimine bağlı görünmektedir.

KAYNAKÇA

Ak, M.Z., Altıntaş, N., & Şimşek, A.S. (2016). Türkiye’de Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Nedensellik Analizi. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 17 (2):151-60.

Alp, A. (2000). Finansın Uluslararasılaşması. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Alper, K., & Çapacıoğlu, T. (2016). Bankacılık Sektörünün Likidite Pozisyonu ve Mevduat Faizleri ile İlişkisi. TCMB Ekonomi Notları, Sayı: 2016-31/Kasım.

Batır, T.E., & Güngör, B. (2016). Türkiye’de Bankaların Karlılık Belirleyicilerinin Katılım Bankaları ve Mevduat Bankaları Bazında Karşılaştırılması. Bankacılar Dergisi, Sayı: 99:74-98.

Çalmaşur, G., & Daştan, H. (2016). Türk Bankacılık Endüstrisinde Piyasa Yapısı ve Karlılık İlişkisi. Ege Akademik Bakış, Cilt: 16, Sayı: 2, Nisan:363-78.

Çelik, T., Gövdere, B., & Ogun, Utku. (2016). Dezenflasyon Sürecinde Türk Bankacılık Sektöründe Yapısal Dönüşümün İzleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, CİEP Özel Sayısı:845-857.

Demirel, B., Barışık, S., & Karanfil, N. (2016). Türk Bankacılık Sektörü Kırılganlık Endeksini Belirleyen Faktörler. Bankacılar Dergisi, Sayı 99:16-36.

Finansal Göz, <http://www.finansalgoz.com/2017/03/mevduat.html>

Karabıyık, A., & Sarıçam, T. 2011. Zorunlu Karşılık Politikalarının Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, Cilt: 48, Sayı 561: 25-40.

Kaya, A., Gülhan, Ü., & Güngör, B. (2013). Türkiye Ekonomisinde Finans Sektörü ve Reel Sektör Etkileşimi. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Atatürk Üniversitesi, Yıl 5, Sayı 8, Mayıs:13.

Kepenek, Y., & Yentürk, N. (2008). Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Mollaahmetoğlu, E.. (2016). Finansal Derinleşme: Türkiye'nin Finansal Derinliği ve Panel Veri Analizi. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı 25:32-54.

Oruç, S., & Turgut, A. (2014). Finansal Derinleşme, Ekonomik Büyüme ve Türk Finans Sistemi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı:109-18.

Önder, İ, Türel, O., Ekinci, N. & Somel, C. (1993). Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tunay, K.B. (2014). Türkiye'de Banka Karlılığının Belirleyicileri: Ölçek Büyüklükleri, Mülkiyet ve Finansal Krizler Temelinde Yeni Bir Analiz. Bankacılar Dergisi, Sayı 91:3-35.

Yayla, M. (2007). Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Rekabet: 1995-2005. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, Cilt: 1, Sayı 1:35-59.

Yüksel, S. (2016). Bankaların Takipteki Krediler Oranını Belirleyen Faktörler: Türkiye İçin Bir Model Önerisi, Bankacılar Dergisi, Sayı 98:53.

DİNİ Ve HUKUKİ PERSPEKTİFE GÖRE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KUDÜS'ÜN ÖNEMİ

*The Significance of Jerusalem, According to Religious and Legal
Perspective from the Past to The Present Day*

Süleyman ÖZMEN*

Giriş (Orta Doğu, İsrail - Filistin Özerk Bölgesi ve Kudüs Hakkında)

Orta Doğu terimi ilk defa 1902 yılında Amerikalı Deniz Stratejisi uzmanı ve tarihçisi olan Alfred Thayer Mahan tarafından ortaya atılmıştır. Bölgeye kısaca göz atacak olursak, Kuzey Doğu Afrika içerisinde yer alan Libya, Mısır, Sudan ve Etopya, kuzeyde Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan, güneyinde Suriye, Irak, İran, Lübnan, İsrail, Ürdün ve diğer Arap ülkeleri, doğusunda ise Afganistan, Pakistan ve belki de Hindistan'ın batı kesimini kapsayan coğrafi bölge şeklinde kabul edebiliriz. Bazı stratejistler Orta Doğu kavramı ile Yakın doğu kavramını aynı pota içerisinde değerlendirmişlerdir. Bugün Orta Doğu'nun bu kadar fazla güncel olmasının ve sürekli çatışmaların yaşanmasının önemli bir sebebi dünyadaki kritik kaynaklar içerisinde kabul edilen kara altın veya petrol okyanusunun önemli bir kısmının bu bölgenin altında yer almış olmasıdır. Yine üç Semavi dininde doğuş yeri bu bölgedir. Tarih içerisinde bölge bir çok güç çatışmasına tanıklık etmiş ve çok defa karşılıklı güç dengeleri arasında yer değiştirmiştir. Keza medeniyetin doğuş yeri olarak nitelenen Mezopotamya bu bölgededir. Hem Yahudilerin hem de Müslümanların babası olarak bilinen Hz.İbrahim'in doğum yeri olan Harran Ovası yine bu bölge içerisinde. Farklı kültürlerin entegrasyon noktasıdır. Stratejik doğal kaynak kapasitesi ki bu dünya rezervlerinin petrol olarak yaklaşık %65'i ve doğal gaz rezervlerinin ise yine yaklaşık olarak %55'ini kapsamaktadır. Jeopolitik olarak üç kıtanın kesişim yeridir. Dünyanın en önemli lojistik ve ulaşım noktalarının köprü noktasıdır. Dünyada en yoğun demografik patlamanın yaşandığı bölgelerden biridir. Kitle imha silahları ile balistik füzelerin en

* Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Özmen, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Silivri, İstanbul. E Posta adres : suleyman.ozmen@rumeli.edu.tr

yoğun tırmandığı bölgelerden biridir. Etnik açıdan oldukça farklı alt kimliklere ev sahipliği yapar. Tüm bu saymış olduğum sebeplerden ötürü sürekli dünyadaki Süper Güçlerin ilgi ve etki alanı içerisinde olmuş ve günümüzde de çatışmaların yaşandığı bölge konumunda olmuştur.

Pergelin ucunu Hayber’e koyup, 1500 kilometre yarıçapında bir daire çizdiğimizde, bu daire içinde Mezopotamya, Güneydoğu Anadolu, Suriye, Filistin (Bu dördüne “*Verimli Hilal*” denir.) Doğu Akdeniz, Mısır, Habeshistan ve tüm Arabistan Yarımadası ile bu yarımadanın doğu ve batısındaki iki deniz (Basra Körfezi ve Kızıl Deniz) girer.

Bu bölgede, Neolitikte, sınıflar oluştuğu için, sınıflarla birlikte büyük ruhlar iyice belirlenip güçlenmiş, ruhçuluk egemenliğin yanında ve onların eliyle evrimleşmeye başlamıştır. “Orta Doğu Ruhçuluğu” dediğimiz de işte bu egemen ruhçuluk ve kültür amaçlanıyor.

Bölge Museviler, Hristiyanlar ve Müslümanlarca kutsal sayılır. Bu tek Tanrılı üç büyük din için kutsal kabul edilen yerlerin büyük bölümü Kudüs yöresinde toplanmıştır. Hz. İsa’nın doğduğu yer (Beytullahim “*Betlehem*”) ve gömüldüğü kutsal kabir, Hz. Muhammed’in göğe çıktığı (miraç) yer sayılan Mescid-i Aksa, Hz.İbrahim’in kurban kestiği kaya (Hacer-i Muallak) Kudüs bölgesindeki önemli kutsal yerlerden sadece birkaçıdır.¹

Filistin 13 Eylül 1993 tarihinde Washington’da Beyaz Saray’da yapılan bir tören ile, FKÖ Yürütme Kurulu üyesi Mahmut Abbas ve İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Perez tarafından bir diğer adı da “Gazze-Eriha Anlaşması” olan, “İlkeler Anlaşması” imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre İsrail tarafından işgal edilen Filistin topraklarının bir kısmı özerkliğe kavuşmuştur.²

Birleşmiş Milletler, 29 Kasım 2012’de Filistin’in BM’deki gözlemci kuruluş statüsünü, üye olmayan gözlemci devlet statüsüne yükseltmiştir. İsveç Parlamentosu 30 Ekim 2014 tarihinde Filistin Devletini resmen tanımıştır. Bu karar bir Avrupa Birliği devletinin aldığı ilk tanıma kararı olmuştur.

Bu kadar üzerinde konular bahsedilen Filistin adı nereden gelmektedir. Filistin adı MÖ zamanlarda buralarda yaşamış olan kavmin

¹ **Temel Britannica Ansiklopedisi**, (1993 basımı), 6.Cilt “Filistin” Maddesi, s.299.

² Doç.Dr.O. Metin Öztürk, **Türkiye ve Orta Doğu**, Ankara, 1997, s.19.

adına bağlanır. İbraniler bu halka **pelisthin** ve bölgelerine de **palesheth** diyorlardı.¹

Peleshed veya **Pleshet**, “Plishtin Ülkesi” veya “Filistin’lilerin Ülkesi” manasına geliyordu. Bu sebeple de ülke Filistin adını almıştır. Filistin’lilerin MÖ 12. yüzyılda Girit Ada’sından veya Güney Anadolu kıyılarından bugünkü Filistin kıyılarına göç ettikleri söylenmektedir. Romalılar ise bu topraklara **Palestina** demişlerdir.²

Filistin’de yapılan arkeolojik kazılarda, MÖ 50.000-12.000 yıllarına ait bazı insan kalıntılarına rastlanmakla beraber, ilk medeniyet eserleri MÖ10.000-5.000 yılları arasında görülmektedir. Bununla beraber, Filistin’in bilinen tarihi dönemi Bronz Çağı’na rastlamaktadır, bu da MÖ 3.000-2.000 yılları arasındaki dönemdir.

Yahudi adı Tevrat’ta MÖ 10 ncü Asırda Şeria (Ürdün) Nehrinin garbında kurulmuş bulunan Yuda Devleti’ne mensup kişi manasına gelen Yahudi kelimesinin çoğul şekli; Mecus, Mecusi, Arap, Arabi ve benzerlerinde görüldüğü gibi, Yahud’tur. Kelimenin Yakub’un dördüncü oğlu Yuda (Yahuda)’ya (Tekvin, 29 ;49) mensup anlamına geldiği de rivayet edilir. Yahudi’nin, Yahuda’nın Arapçalaştırılmış şekli olduğu da kaydedilmiştir. Bütün bu farklı rivayetlere rağmen, Yahudi kelimesi Yuda Bölgesinde yerleşmiş bulunan eski İsrail halkının yeni nesilleri için kullanılmıştır.³

Rivayetler, İsrailoğullarının büyük atalarının İbrahim Peygamber olduğunu ve MÖ 1800 yıllarında Lut Peygamber’in kabileleri ile birlikte Şimali (Kuzey) Mezopotamya’daki Ur-Kaadim şehrinde Harran’a doğru Arami klanları ile birlikte göç ettiklerini, sonra Cenubi (Güney) Filistin’e yerleştiklerini gösterir.⁴ (Dini kaynaklar, İbrahim veya Avraham’ı “*Vahdet-i İlahiye*” yani “*Tek Tanrı*” veya “*Tanrı’nın Birliği*” kavramını ortaya atan ilk mürşid olarak kabul eder.)

Yine Tevrat’ın yaradılışa ait olan ilk kitabı “Genesis’e göre Yahudi kavminin başlangıcı İbraniler’dir ve yukarıda da ifade edildiği gibi ulu dedeleri de Hz. İbrahim’dir. İbrahim, Nuh’un oğullarından olan Sam’ın üçüncü oğlu Arfaksad’ın torunu olan “Haber” veya “Hibir”in

¹ Prof.Dr. Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, Ankara, 1989, s.3.

² **Collier’s Encyclopaedia**, (1974 basımı), “Palestine” maddesi, s.126.

³ M.Asım Köksal, *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit “Tevrat ve İncil”*, İstanbul, 1985, s.23.

⁴ **İslam Ansiklopedisi**, (1986 basımı), 13.Cilt “Yahudiler” Maddesi, s.339.

(Hebreux, Hebrew-İbrani deyimi buradan gelmektedir.) torunlarından olup, Kalde'nin Ur (el-Magir "*Harran Ovası, Urfa civarı*") şehrinde dünyaya gelmiştir.

Ve İbrahim kendisine ait olan herşeyi oğlu İshak'a verdi. 175 yıl yaşadıktan sonra kocamış ve günlere doymuş olarak güzel ihtiyarlıkta son soluğu verip öldü ve kavmına katıldı.... Allah, İbrahim'in ölümünden sonra oğlu İshak'ı mübarek kıldı.... İshak Arami Laba'nın kızkardeşini, Paddan-Aramdan Arami Betüel'in kızı Rebeka'yı kendisine karı olarak aldı.¹

Ve babası İshak oğlu Yakup'a dedi: Şimdi yaklaş ve beni öp oğlum. Ve yaklaşp O'nu öptü ve esvabının kokusunu kokladı ve onu mübarek kılıp dedi: *"Bak, oğlumun kokusu, Rabbin mübarek kıldığı kırım kokusu gibidir ve Allah sana göklerin çiğinden ve yerin semizliğinden, buğdayın ve yeni şarabın çokluğunu versin. Kavimler sana kulluk etsinler ve milletler sana baş eğsinler. Kardeşlerine efendi ol ve ananın oğulları sana baş eğsinler. Sana lanet edenler lanetli olsunlar ve seni mübarek kılanlar mübarek olsunlar."*.... Paddan-Aram'dan geldiği zaman, Yakup'a Allah yine göründü ve O'nu mübarek kıldı. Ve Allah O'na dedi ki: *"Senin adın Yakup'dur. Ancak adın artık Yakup olarak çağrılmayacak ve bundan sonra adın İsrail olacaktır. Bundan sonra gelecek senin oğullarına İsrailoğulları denilecektir."*²

1. Dinler ve Kudüs

Bugün "Kenanlılar" diye bildiğimiz bir Arap kavmi MÖ 3.000 yıllarında orta Arabistan çöllerinden yukarı doğru çıkarak ulaştıkları noktada kurdukları kente (o dönem ki Tanrılarından ötürü) "Orasalem" demişlerdi. Tarihte Ammi ya da Babil kökenli kelimeler olarak "Varya Salem" ve "Yaro Salem" diye de geçmektedir. Gene Kenanlıların bir kolu olan Jebusitler'den ötürü, MÖ 1.400 dolaylarında Kudüs'e "Jebus" dendiğini de biliyoruz. Kenan diyarı iki-yüz yıl sonra İbrani işgaline uğramıştır. MÖ 1.000 dolaylarında Kral Davud, yerli halkla birlikte Judah ve İsrail kabilelerinin bir çeşit federasyonunu kurmayı başarmıştır. Bu federasyon onun oğlu Süleyman'ın ölümüyle dağılmış ve ortaya

¹ Tevrat-ı Şerif, "*Eski Ahit*", İstanbul, 1985, s.22-24.

² Tevrat-ı Şerif, "*Eski Ahit*", age., s.26-35.

çıkan iki ayrı krallığın birinin başkenti Kudüs, diğerrinin de Samiriye (Samaria) olmuştur.¹

Her ikisi de Asurlular'ın batıya yönelişleriyle yıkıldı. Babil Kralı Nebukadnezar da Asurluları ezip kenti ve Süleyman'ın Tapınağını yerle bir etti. Yaşamlarını yitirmeyen İsraililerin Babil'e götürölmeleri ve orada kölelikleri MÖ 586'da başlar. Pers İmparatoru Sirus onların ancak yarım yüzyıl sonra geriye dönmelerine izin verdi.

"Kudüs" bir kentin adı olmaktan çok daha öte bir anlam ve değeri taşır. Üç monoteist dine, yani Yahudiliğe, Hristiyanlığa ve Müslümanlığa inananlar için "Kutsal Kent" tir. Yahudiler kentin adının ilk kez Tevrat'ta geçmesiyle kutsallığı ve ebediliğinin Kral Davud ve Süleyman'ın (Salomon) yönetimiyle bağlantılı olduğuna inanırlar. Gerçekten, Tevrat'ta (ve İncil'de) Kudüs şiir gibi ince duygularla tanımlanır. Örneğin, Mezmur'un bir yerinde (48: 3/2) "*tüm dünyanın sevinci*", başka bir yerinde de (50 :2) "*kusursuz güzellik*" diye geçer. Mersiyeler'de de (1:1) "*kentlerin prensesi*" diye anılır. Birçok Yahudi yayını eski Kudüs'ün parlaklığıyla haklı olarak övünür.²

Kudüs her üç Semavi din içinde özel bir anlam ihtiva etmektedir. Kudüs'ün taşıdığı anlam kimi zaman Hadislere kimi zaman da kutsal kitaplara taşınmıştır. Şimdi Kudüs'ün üç ayrı Semavi dinde de taşıdığı duygusal öneme bir göz atalım.

Hız.Muhammed bir hadisinde şöyle demiştir; "*Ey Kudüs, Allah'ın seçtiği toprak ve onun kullarının vatanı, senin duvarlarından dünya dünya oldu. Ey Kudüs, sana doğru inen çiğ bütün hastalıkları iyi ediyor. Çünkü geldiği yer Cennet'in bahçeleridir.*"³

Yine İncil'de şöyle bir bölüm mevcut; "*Ey Kudüs, Peygamberleri öldüren ve kendisine göndreilenleri taşıyan sen, tavuk yavrularını kanatları altına nasıl toplarsa, ben de senin çocuklarını kaç kere öyle toplamak istedim.*"⁴

¹ Türkkaya Ataöv, **Kudüs ve Devletler Hukuku**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Yıl 1980, Cilt 35, Sayı 1, Ankara, 1980, s.31.

² Türkkaya Ataöv, **age**, Ankara, 1980, s.32.

³ Dominique Lapierre & Larry Collins, **Kudüs Ey Kudüs**, Çev.: Aydın Emeç, İstanbul, 1997, s.9.

⁴ İncil(Yeni Ahit), "**Matta Bap 23/37**", İstanbul, 1985, s.25.

Ve Tevrat'ta sürgün edilen İsrail çocuklarının ifade edildiği “*Mezmurlar*” bölümünde şöyle bir yemin var; “*Seni unutursam, ey Kudüs, sağ elim hünerini unutsun, eğer seni anmazsam, eğer Kudüs’ü baş sevincimden üstün tutmazsam, dilim damağıma yapışsın.*”¹

Görüldüğü gibi Kutsal Topraklar diye nitelendirdiğimiz bu yerlerde öncelikle Kudüs her üç semavi din için de özel anlam taşımaktadır. Yahudi kutsal tapınağı Bet Hamikdaş’ın inşa edildiği (şu an Batı Duvarı ayakta), Mescid-i Aksa, Sahrat-us Kubbe (Hz.Muhammed’in Miraç’a çıktığı yer ve Müslümanların ilk kiblesi) ve yine Hz.İsa’nın göğe yükseldiği söylenen yer (Kıyamet Kilisesi/Zeytindağı) hep buradadır. Ayrıca İsa’nın doğduğu yer Bethlehem ve Hz.İsa ile Meryem’in yaşadığı yer olan Nazareth yine bu toprakların sınırları içerisinde.

Tarih boyunca Kudüs merkez olmak üzere bir çok mücadelenin temelinde kökü 4000 yıl önceye dayanan Semavi Dinlerin bölgedeki karşılıklı rekabet ve kavgalarına rastlamak mümkün olmuştur. Bu kavgalar bazen hilal ve haç, bazen hilal ve yıldız (Davud) ve bazen de her üçünü birden birbirine karşı getirmiştir.

1905 senesinde Çerkeş Şeyhizade Halil Halid Bey’in Mısır’da yazmış olduğu “Hilal ve Haç Kavgası” adlı eserinin ikinci bölümünün başında şöyle bir ifade yazmaktadır; “*Soylu veya ruhban grubuna dahil bir çok Avrupalı yazar ve müeallif vardır ki, haça inanan halkın, hilale bağlı insanlar hakkındaki öfke ve kinini sürekli kışkırtmaktan daima fayda umarlar. Hilalin, haça düşman olduğunu yaymak bunlar tarafından daima uygun görülmüştür.*”²

Bu kinin karşılığında İslam dini yada haç sakın ve hoşgörü içerisinde kalmıştır. Yüzyıllar boyunca İslam inancı, dünyanın en büyük dinlerinden biri olmuştur. En büyük özellikleri, yardımsever, hoşgörülü, başka dinlere saygılı ve ılımlı olunması İslamiyetin en temel özellikleriydi. Fakat son yıllarda sözde “İslami Uyanış”, “İslami Diriliş” söylemleri altında El-Kaide (S. Arabistan ve Afganistan), Taliban (Afganistan), Eş-Sebab (Somali), Boko Haram (Nijerya), IŞİD (Irak ve Suriye), El-Nusra (Suriye), İhvan (Mısır ve Katar), Hamas (Filistin ve Katar), Maute (Filipinler) ve Türkiye’de FETÖ gibi adlarla ortaya çıkan

¹ Tevratı Şerif (Eski Ahit), “*Mezmurlar* **Bap 137**”, İstanbul, 1985, s.552.

² Şeyhizade Halil Halid, **Hilal Haç Kavgası**, İstanbul, 1975, s.13.

bazı akımlar İslamiyetin bu özelliklerini büyük ölçüde gölgelemeye başladı. Maalesef günümüzde İslam sözcüğü neredeyse hep şiddet ve terörle yan yana anılır ve hatta eşanlamlı kullanılır hale geldi.¹

Bu coğrafyada yaşayanlar arasında çoğunlukla aynı dil ailesinden gelmektedir. Araplar ve İbraniler, Orta Doğu kültür temsilcilerinin adı en çok duyulanlarıdır. Hep kavgalı olsalar da birbirlerinin aslında amcaoğullarıdır. Dilleri ve kültürleri birbirine benzer özellikler gösterir.²

Arapların ve Yahudilerin birbirlerinden nefret etmelerine rağmen aslında genetik olarak birbirlerine oldukça yakınlar. Belki de bu yakınlığın sebebi Yahudilerle Arapların genetik olarak kardeş olmasından kaynaklanıyor olabilir.³

Çeşitli bölgelerde yaşayan insanların genetik kalıtlarıyla ilgili araştırma yapan Amerikalı bilim adamları, Museviler ile Filistinlilerin genetik kardeş olduğunu ispatladılar. “*Şayet barış insanların ortak kalıtlarına dayanarak sağlansaydı, Orta Doğu’da barış çok önceden sağlanmış olurdu.*” diyen Amerika’lı bilim adamı Dr. Harry Ostrer, 2000 yılında Museviler ile Arapların, ortak genetik soylarının binlerce yıl öncesine dayandığını belirtti.⁴

İsmail, Hz.İbrahim’in ilk oğluydu ve Tevrat’a göre babası tarafından kovulmuştu. Yine Tevrat’a göre İsmail, bütün Arapların atasıydı. İbrahim’in ikinci oğlu olan İshak ise seçilmiş olan varis ve bütün Yahudilerin atasıdır. Bu sonu gelmez aile kavgası yaklaşık 5000 yıldan beri devam ediyordu ve sonunun da korkunç olacağı tahmin edilmişti.⁵

Yine dini kaynaklara göre, İbrahim veya Avraham, “vahdet-i ilahiye” yani “Tek Tanrı” veya “Tanrı’nın Birliği” kavramını ortaya atan ilk müşrid ve ilk peygamberdir. İbrahim’in Harran (Urfa)’dan Kenan diyarına göç etmesi MÖ21. Yüzyılda olduğu öne sürülmektedir. Bu dönem Babil hükümdarı Hammurabi zamanına rastlar.

İsrailoğulları, MÖ 17. Yüzyılda Kenanelinden Mısır’a göç etmişlerdir. Yakup’un oğlu olan Yusuf’un liderliğinde Nil Deltasındaki Gessen(Goshen) bölgesine yerleşmişlerdir. MÖ 1400 yıllarında Firavun

¹ Aysel Ekşi, **Din Devletleri**, Ankara, 1995, s.9.

² Şükrü Günbulut, **Orta Doğu Din Kültürü**, İstanbul, 1996, s.96.

³ Harry Ostrer, **Proceedings of the National Academy of Sciences**, 09 Mayıs 2000, s.17. (Haftalık Bilim Dergisi)

⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 09.Mayıs.2000, Dış Haberler Bölümü, s.7.

⁵ Michael Drosnin, **Tevrat’ın Şifresi**, Çev.: Zeynep Gökçen, İstanbul, 1999,s.155.

Seti'nin oğlu olan Ramses döneminde Yahudilere yapılan zulüm üzerine Musa'nın liderliğinde Mısır'dan ayrılmışlardır. Tevrat'ta buna Exodus denmektedir.

Tevrat'ın yaratılışa ait olan ilk kitabı Genesis'e göre Yahudi Kavmini başlangıcı İbraniler'dir ve ulu dedeleri de İbrahim'dir. İbrahim, Nuh'un oğullarından Sam'ın üçüncü oğlu Arfaksad'ın torunu Haber veya Hibir'in (Hebreux, Hebrew-İbrani deyimi buradan gelmektedir) torunlarından olup, Kalde'nin Ur (el-Magir) şehrinde dünyaya gelmiştir.¹

Nuh'un tufanından sonra dünyada ilk hayat Harran Ovası'nda başlamıştır. Hz. İbrahim burada dünyaya gelerek Kral Nemrut'a ve onun dini olan Paganizme (Çok Tanrı / Putlar) karşı gelmiştir. Eşi Sarah'la birlikte önce Mısır'a ardından Firavunun kendilerine cariye olarak verdiği Hacer'le birlikte El Halil'e (Hebron) geldiler.

Hız.İbrahim'in Hacer'den İsmail adlı bir çocuğu oldu. Sarah, İsmail'le Hacer'i kıskandığı için onlarla aynı yerde kalmak istemediğini Hz.İbrahim'e söyledi. Hz.İbrahim, Burak'la İsmail ve Hacer'i Mekke'ye götürdü. İsmail ve Hacer, Mekke'de Kureyş kabilesini oluşturdular. Bu kabile ileride Hz.Muhammed'in de kabilesi olacaktır. Hacer ve İsmail, Arapları ve Müslüman grubunu oluşturdu.

Fakat Tevrat'ta İsmail ve kavmi adeta ikinci sınıf evlat olarak gösterilmiştir. Şöyle ki Ahd-i Atik Tekvin bölümü Bap 16:12'de; *"İsmail insanlar arasında yabancı adam olacaktır,onun eli herkese karşı ve herkesin eli ona karşı olacak ve bütün kardeşlerinin doğusunda oturacaktır."*²

Öte yandan Sarah 95 yaşındayken İshak'ı dünyaya getirdi. İshak'tan sonra oğlu Yakup Peygamberliği devraldı. Allah Yakup'a senin adın İsrail ve senin çocukların İsrailoğulları olacak dedi. Yakup'tan sonra Yusuf Peygamberliği devraldı. İsrail oğulları Mısır'a gittiler. Orada çoğaldılar, zenginleştiler. Firavunun onlara eziyet yapması üzerine İsrail oğullarını Mısır'dan kurtarmak için Hz.Musa'ya Allah görev verdi.³

Yukarıdaki özet bilgi Eski Ahit (Torah-Tevrat)'ten alınmıştır. Görülüyor ki her ikisi de Semitik Irktan olan Araplar ve Yahudiler aslında aynı babadan dünyaya gelmiştir.

¹ Prof.Dr.Fahir Armaoğlu, **age**, Ankara, 1988, s.7.

² İlhan Arsel, **Tevrat ve İncil'in Eleştirisi**, İstanbul, 1997, s.36.

³ Tivrati Şerif (Eski Ahit), **"Tekvin Bap 28/46"**,İstanbul, 1985, s.27-48.

Burası, en başta MÖ 950’de yapılan ve gene MÖ 515’de Babilliler’in yıktığı, Yahudilerin buraya bir daha dönmeleriyle gene yaptırılan ve M.S. 70’da Romalılara baş kaldırdıkları sırada yıkılan Süleyman Tapınağı olmak üzere Yahudiler için kuşkusuz bir mıknaş gibi çekici olmuştur. Ama hemen ekleyelim ki, bunu söylemek başka, Yahudi dini ile asla aynı şey olmayan Siyonizmin, İsrail devletinin kurulmasından sonra askeri saldırılarla toprak elde etmesinin “Peygamber İbrahim’e yapılan vaad”ın yerine getirilmesi biçiminde yorumlamak bambaşka bir şeydir.¹

Bugün dünyada din olgusu eskiden olduğu gibi bugünde kavgaların, savaşların, tartışmaların temelini teşkil etmektedir. Din olgusu dün vardı. Bugünde vardır ve yarın da varolacaktır. Dolayısıyla bu olguyu devlet politikalarından ve uluslararası ilişkilerden ayrı düşünmek veya ayrı düşünmeye çalışmak büyük bir yanılğı olacaktır.

1096 yılında başlayan ilk Haçlı seferleri ve 1099’da Kudüs’ü fethedip yaklaşık 70 bin kişiyi kılıçtan geçirerek oluk gibi Kudüs sokaklarında akıtılan kanların nasıl unutulmaması gerekiyorsa yine bu topraklarda İngilizlerin manipölasyonu ile Osmanlı’ya karşı ayaklanan Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in liderliğindeki Arapların isyanını da unutmamamız gerekir.

Kitab-ı Mukaddes’te Yehova kesin sınırlarını çizerek, İsrailoğullarına toprak vaat etmiştir. Yani bir ulus, yaptığı ve yapacağı işgaller için tinsel birkılıf bulmuştur. General Moşe Dayan, 12 Ağustos 1967 tarihinde Jerusalem Gazetesinde şu demeci vermiştir; *“BizlerTevrat’a sahipsek, bizler kendimizi Tevrat’ın halkı olarak görüyorsak, Tevrat’ta vaat edilen bütün topraklara sahip olmak zorundayız.”*²

Tanrı Yehova’nın İsrail halkına vaat ettiği toprakların net sınırı şöyledir; *“O günde Rab Abramla ahdedip dedi: Mısır Irmağından (Nil Nehri) Büyük Irmağa (Fırat Nehri) kadar bütün bu diyarı, Kenanileri ve Kenizzileri ve Kadmonileri ve Hittileri ve Perizzileri ve Refaları ve Amorileri ve Kenanlıları ve Girgaşileri ve Yebusileri senin zürriyetine verdim.”*³

Bugün Nablus diye bildiğimiz yerde Hz. İbrahim’e denir ki: “Bu toprağı senin sulbüne vereceğim.” (12 :7) İbrahim, Bethel yakınlarında bir tepedeyken de bu sözleri duyar: “Gördüğün bütün toprakları sana ve

¹ Türkkiye Ataöv, **age**, Ankara, 1980, s.33.

² Roger Garaudy, **İsrail Mitler ve Terör**, Çev.: Cemal Aydın, İstanbul, 1997, s.32.

³ Sedat Memili, **Musa’da Böyle Buyurdu**, İstanbul, 2000, s.63-64.

senin sülbundan olanlara ilelebet vereceğim”, (13 :15) Aynı kaynakta başka bir yerde (Tekvin, 15 :18) daha büyük bir açıklık var: “*Bu toprağı, Mısır’daki nehirden büyük nehre, Fırat Nehrine kadar senin sülbundan olanlara verdim.*” Aynı vaad Hz. İshak’a ve Hz. Yakub’a da yapılmıştır. (28 :13). Sünnet, Allah ile Hz. İbrahim ve onun sulbundan olanlar arasındaki anlaşmanın bir göstergesi olarak kabul edildiğinde (17/8), tüm Kenan diyarını “*ebedi mülk*” olmak üzere Hz. İbrahim’e verir. Ne var ki, din çerçevesi içindeki bu vaad yalnız Yahudilere yapılmış değildir. “*Senin sülbundan*” sözlerinden amaç yalnızca Yahudiler olamaz. Gene din çerçevesi içinde, Hz. İbrahim’in oğlu Hz. İsmail’den olanlar Müslüman ve Hristiyan Araplardır.! Bu anlayış içinde Hz. İsmail, Arap kavimlerinin babasıdır. Hz. İbrahim’in çocukları arasında bir fark olmadığı Tevrat’ta söylenir (Tekvin, 21 :10-12). Kaldı ki, sünnet anlaşması yoluyla Kenan diyarı “*ebedi mülk*” olarak verildiğinde sünnet olmuş olan Hz. İsmail’di. Sarah’dan olma İshak değil din kitaplarında Yahudilerin türediğine inanılan İshak daha doğmamıştı bile...¹

Kuşkusuz önemli olan dini yönlerinden ziyade konunun hukuksal yönüdür. Ancak dini gerekçeler tarafların kendilerinde bir şekilde hak görmesine yol açmaktadır.

Hiç kuşku yok ki, Kudüs İslam dini ve onun simgelediği kültür için kutsaldır. Müslümanlar (Araplar ve Türkler) bu topraklarda 1.300 yıl kadar egemen olmuşlardır. Kudüs, bütün Müslümanlar için kutsallıkta Mekke ve Medine’den sonra gelir. Kudüs’teki Mescid-i Aksa’dan daha kutsal ancak Mekke’de Kabe ve Medine’deki EI-Haram olabilir.²

Tarih boyunca başat güçler tarafından defalarca el değiştiren Kudüs’te bölgesel kalıcı barış ve istikrarın sağlandığı dönem Osmanlı İmparatorluğu dönemi olmuştur. 1517-1917 yılları arasındaki 400 sene boyunca şehirde huzur ve refah hakim olmuştur. Şimdi bu barış döneminden sonra şehirle ilgili yönetimi ve inisiyatifi ele geçiren İngiltere’nin dönemine göz atalım.

2. Bölgedeki Çözüm Çabaları (1918-1948)

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra sonra kurulan ve başta İngiltere olmak üzere galip devletlerin büyük etkisi altında olan Milletler Cemiyeti yenik devletlerden Osmanlı İmparatorluğunun bazı eski toprakları

¹ Türkkaya Ataöv, **age**, Ankara, 1980, s.35.

² Türkkaya Ataöv, **age**, Ankara, 1980, s.38.

üstünde “Manda” adıyla anılmaya başlanan bir sistem kurdu. Bu anlayış içinde Filistin, Kudüs de dahil olmak üzere 1922’de İngiliz Mandasına verildi. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, bu topraklar birinden alınıp başka birine verilirken, savaş sırasında ve sonra çok sözü edilen “self determination” ilkesine uyularak Filistin halkına oyunu soran olmamıştı. Oysa Milletler Cemiyeti sözleşmesi bu ilkeye uyulmasını istemekteydi. Filistin’in (ve Kudüs’ün) durumunda Manda yönetiminin yerli halkın oyuna baş vurmadan uluslararası bir örgütün kararıyla kurulması hukukun çiğnenmesidir.¹

Manda yönetimiyle birlikte Filistin’e (ve Kudüs’e) yığinsal Yahudi göçleri başladı. Bu göçün birdenbire artmasının nedenlerinden olarak Manda yöneticisi İngilizlerin özellikle ünlü Siyonistler arasından seçilmeleri gibi önemli noktaların değerlendirilmesi ya da dışardan gelen Yahudi göçmenlerin yerli halka karşı tavrı ve bununla bağlantılı birçok önemli noktalar tamamen hukuka aykırıdır. Birden hızlanan Yahudi göçü yeni gelenlerle eski yerliler arasında doğal olarak bir sürtüşme yaratmış ve bu durum gitgide kanlı bir aşamaya varmıştır.

Kudüs’teki Kutsal Yerler’de ilgili tarafların hak ve hukuku geçmişte karşılıklı saygı ve teamülden kaynaklanarak ortaya çıkmıştı. Uygulama statükoya, yani mevcut duruma dayanıyordu. Özellikle Türklerin döneminde Müslümanların bu statükoya ne denli saygılı olduklarını ve bu saygının bölgesel istikrarı sağladığını tarihten görüyoruz. Ancak, Manda rejiminin kurulmasıyla haklarından çok daha fazlasını almaya yönelik genel bir tasarıyı hemen uygulamaya koyulan Siyonistler Batı Duvarı’ndaki statükoyu da birtakım zorlamalarla değiştirmeyi denediler. Bu zorlamaların neden olduğu olaylarda özellikle 1929 yılında epeyi kan akmıştır. Filistin’e Milletler Cemiyeti’nin onayıyla bir Uluslararası Araştırma Komisyonu göndermekten başka çıkar yol kalmamıştı.

İngiliz manda yönetimi daha başlangıçta, Filistin’de bir Yahudi-Arap işbirliğini sağlayarak bir “*Özerk Yönetim*” kurmak istemişti. Fakat Arapların manda yönetimi ile her türlü işbirliğini red etmesi üzerine bu tasarı yürütülemedi.

Arapların bu tepkisi ayaklanmalara dönüşünce ve özellikle 1929’da ki ayaklanmalar üzerine, İngiltere Filistin’de yeni bir çözüm arayışı içerisine girdi 1929 ayaklanmalarından sonra, İngiltere Walter Shaw

¹ Türkkaya Ataöv, **age**, Ankara, 1980, s.39.

başkanlığında bir hukukçular komitesi ile Sir John Hope Simpson başkanlığında bir iktisatçılar komitesini, incelemelerde bulunmak ve rapor hazırlamak üzere Filistin'e gönderdi. Her iki komite de Filistin'de üç ay süren incelemeleri sonunda sundukları raporlarında Yahudi göçlerinin durdurulmasını ve Yahudilere toprak satılmamasını tavsiye ediyorlardı.¹

Lord Passfield, Filistin meselesine bir çözüm bulmak amacı ile Başbakan Ramsey Mac Donald'ın muvaffakatı ile bir rapor hazırladı. **Passfield Beyaz Kitabı** (Passfield White Paper) adını alan ve Ekim 1930 da yayınlanan bu rapor, 1922 de olduğu gibi Arap ve Yahudi işbirliğine dayanan bir yönetim tavsiye etmekte ise de, raporunun esas ağırlığı Filistin'deki toprak meselesi ve Yahudi göçleri konusunda söyledikleriydi. Şöyle ki:

a. Filistin'de ekilebilir toprakların miktarı 6.544.000 dönümdür. Yahudilerin iyi bir teşkilatlanma ile ve başarılı bir toprak politikası takip ederek 1.000.000 dönüm toprağa sahip olmasına karşılık, Arap nüfusun üçte biri topraksızdır. Her Arap ailesinin normal yaşantısı için kuru arazide 130 dönüme ihtiyacı olduğu halde ortalama ancak 90 dönüm araziye sahip bulunmaktadır. Arap kitlesinin nüfusunu göz önüne alınca aradaki farkı kapata bilmek için daha 8.000.000 dönüm ekilebilir toprağa ihtiyaç vardır.²

b. İngiliz Manda Yönetiminin esas görevi, Yahudi göçlerinin, *“Filistin halkının diğer kesimlerinin”* zararına olmamasını sağlamak iken bu göçler Araplar için hem toprak yetersizliğine ve hemde Arap işsizliğine sebep olmaktadır.

c. Dolayısı ile hem göçler hemde Yahudilerin toprak satışı sınırlandırılmalıdır.³

Denebilir ki, İngiltere'nin Filistin meselesine çözüm bulmak için hazırladığı belgeler içinde Arapları destekleyen Arapların görüşlerini benimseyen tek belge Passfield Beyaz Kitabı olmuştur. Bu yüzdendir ki bu belgenin yayınlanması üzerine, Dr. Chaim Weizmann Dünya Siyonist Teşkilatı Başkanlığından istifa etmiştir. Weizman'a göre Passfield beyaz

¹ Edward W. Said & Christopher Hitchens, **Peace and Its Discontents: “Essays on Palestine in the Middle East Peace Process”**, London, 1995, s.67.

² Itamar Rabinovich, **The Waging Peace: “Israel and the Arabs at the End of the Century”**, New York, 1995, s.35.

³ Webb Mc Kinley, **Trouble in the Middle East**, New York, 1972, s.85.

kitabı siyonizme vurulmuş bir darbe ve ihanettir. Beyaz kitap gerek İngiltere'deki gerek dünyadaki Yahudilerin sert protestolarına sebep oldu protestolar o derece şiddetli oldu ki, Başbakan Mac Donald 13 Şubat 1931 de Dr. Weizmann'a bir mektup yazarak, Passfield Beyaz Kitabı'nın, İngiltere'nin bölgede bağlı olduğu politikada hiçbir değişiklik meydana getirmedigini söylemek ve gerek Yahudi göçlerine, gerekse toprak konusunda gayet yumuşak ve ümit verici ifadeler kullanmak zorunda kaldı. Başbakan Mac Donald'ın bu mektubu Araplar bakımından Passfield beyaz kitabınının değerinin sıfıra inmesi demekti. Bu sebeple Araplar, tepki olarak şiddetli gösterilere ve ayaklanmalara başvurmak istedilerse de İngiliz Yüksek Komiserliği bunları önlemek için sert tepkiler aldı. Ne var ki, Beyaz Kitabı Başbakan Mac Donald'ın mektubundan sonra, 1931-1935 döneminde; Yahudilerin nüfusları da, toprakları da iki misli arttı. 1930-1936 yılları arasında Yahudi nüfustaki artış, sayı olarak ikiyüzbindir.¹

1936 yılındaki Arap ayaklanmaları İngiltere'yi Filistin konusunda yeni bir çözüm arayışına itti. Çünkü Avrupa'daki krizleri ve gerginliklerin başlaması ile birlikte, Nazi Almanyası ve faşist İtalya Orta Doğu'ya ve Arap dünyasına dönük propaganda faaliyetlerine hız verdiler. İtalya İngiltere'yi Akdeniz'de zayıflatmak için Arap dünyasının milli hislerini ve bağımsızlık isteklerini tahrik ederken, Nazi Almanyası da İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'daki durumlarını sabote etmek ve sarsmak için geniş bir propaganda kampanyasına girişti bu propagandalar gerek Arap dünyasında gerek Filistin Arapları üzerinde tesir etti. Kudüs müftüsü Hacı Emin El Hüseyin'in Nazi Almanyası'nın Orta Doğu'daki en kuvvetli dostu haline geldi. Kudüs müftüsü İngiltere'ye karşı Nazi Almanyası'na sırtını dayamaktaydı.²

Bu gelişmeler İngiltere üzerinde de tesirsiz kalmadı. Fransa 1936'da Suriye ve Lübnan'a bir takım bağımsızlık hakları tanıırken, İngiltere de Mısır'a bağımsızlık verirken, bir kriz halinde limanları stratejik ehemmiyet kazanacak olan Filistinde de Arapları yatıştırarak bir formül arama çabasına girişti.

¹ Mohamed Heikal, **Secret Channels: "The inside Story of Arap-Israeli Peace Negotiations"**, Oslo, 1997, s.47.

² Zvi Elpeleg, **Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin el Hüseyini**, Çev.:Dilek Şendil, İstanbul, 1999, s.75.

1936-37 Arap ayaklanmaları üzerine İngiltere Hükümeti, eski Hindistan İşleri Bakanlarından Lord William Robert Peel başkanlığında kurulan ve “Kraliyet Filistin Komisyonu” adını alan bir heyeti, bir rapor hazırlamak üzere Filistin’e gönderdi. Peel Komisyonu, Filistinde iki ay süre ile incelemeler yapıp, Arap ve Yahudi pek çok kişi ile görüştü ve **Peel Komisyonu Raporu** adını alan 404 sayfalık raporunu 1937 Temmuzunda hükümete sundu.¹

Peel Komisyonu Raporunda, Arapların şikayetlerini şöyle sıralamaktaydı: Toprakların Yahudilerin eline geçmesi, Yahudi göçlerine izin verilmesi, İngilizce ve İbranice’nin resmi dil olarak kullanılması, İngiliz ve Yahudi subaylarının istihdamına karşılık Araplara memuriyetlerin verilmemesi gibi mazeretlere dayanıyordu.

Yahudilerin şikayetleri ise şöyleydi: Yahudi milli yurdunun kurulmasında İngiliz manda yönetiminin ağır ve savaşkayıcı davranması, Yahudi göçlerinin kolaylaştırılmasında manda yönetiminin isteksizliği, buna karşılık Filistin’e gayri meşru Arap göçlerine göz yumulması Ürdün topraklarının da Yahudi göçlerine açılması, bürokrasinin Araplara eğilim göstermesi, Yahudilerin öldürülmesi hadiselerinde cezaların yetersiz olması, Kudüs Müftüsünün “yıkıcı” faaliyetlerine karşı manda yönetiminin hoşgörü ile davranması ve bunun gibi mazeretlere dayanıyordu.

Rapor çözüm için şöyle diyordu: Görüldüğü kadarıyla, mesele, Araplara ve Yahudilere bütün istediklerini vermekle çözümlenemez. **“Hangisi Filistin’i yönetecek?” sorusuna verilecek cevap, “hiçbiri” olmalıdır.**

Peel raporu, bu “hiçbiri” deyiminin gerektirdiği çözüm olarak da, Filistin’in Araplarla Yahudiler arasında taksimini öngörmekteydi. Bu sebeple Peel Raporu’na “Taksim Raporu” da denilmektedir. Bu “taksim” formülü içinde, Filistin topraklarında bağımsız Arap ve Yahudi devletleri kurulmakla beraber, bu iki bağımsız devlet, İngiltere’nin 1932 de Irak’la ve Fransa’nın da 1936 da Suriye ve Lübnan’la yaptığı gibi, antlaşmalarla İngiltere’ye bağlı kalacaktı.²

Bu taksimde Kudüs, bütün büyük dinler için kutsal olduğundan, oldukça geniş bir bölge olarak İngiliz manda yönetimine veriliyor ve

¹ Richard Moore, **The Arap-Israeli Conflict**, London, 1976, s.151.

² Keesing’s Contemporary Archives, 1937-1940, s.3317-3318.

ayrıca Kudüs bölgesinin, Ramallah üzerinden Yafa'ya bağlanması ile denize çıkması sağlanıyordu.

Keza, bu taksim çözümünde, Arap toprakları Yahudi topraklarından daha geniş tutulmuştu. Çünkü Yahudilere verilmesi öngörülen kıyı bölgeleri gayet verimli tarım topraklarından meydana gelmekte idi.

Taksim, Arapların savunduğu görüşlere ters düşmekle beraber, Peel Komisyonu Raporu Araplardan fazla Yahudiler tarafından tepkiyle karşılandı. Filistinde bir “Arap Devleti”nin kurulmasını savuna gelmiş olan ve bir “Yahudi Yurdu” kurulmasını dahi hazmedemeyen Araplar için de Filistin topraklarının bölünmesi ve bir “Yahudi Devleti”nin kurulmasını kabul etmek elbetteki mümkün değildi. Fakat “taksim” formülü karşısında en fazla gürültüyü koparan da Yahudiler ve Siyonistler oldu. Peel Raporu, otuz yıl önce Uganda'nın Yahudi yurdu yapılması teklifi kadar tepki ile karşılandı.¹

1937 Ağustosunda toplanan 20. Siyonist Kongresinde bilhassa Peel Komisyonunun “taksim” teklifi tartışıldı, ve reddedildi. Kongrede alınan kararlar ise Siyonistlerin 1917 Deklarasyonunda sözü edilen “Yahudi Yurdu” ile kafalarında nasıl bir harita çizmiş olduklarını göstermekteydi. Çünkü kararlara göre, 1917 Deklarasyonun, Yahudi milli yurdunun kurulmasını öngördüğü Filistin, tarihi Filistin’in tamamıdır ve buna Ürdün toprakları da dahildir. Yani Şeria nehrinin iki tarafı. Kongre, bu şekilde belirtilen Filistin toprakları üzerinde bir “Yahudi Devleti”nin kurulması için, Siyonist Teşkilatının yürütme kuruluna İngiltere hükümeti ile müzakerele girme görevi vermektedir.

Bu arada şunu da belirtelim ki, bu tarihten iki yıl sonra, 31 Aralık 1939 tarihi itibarıyla Filistin’in nüfusu 1.435.145 olup, bunun 881.293’ü Müslüman ve 465.535’i de Yahudi’dir.² Yani Yahudiler üçte bir oranındaki nüfusları ile, üçte iki oranındaki Arap kitlesini egemenlikleri altına almak istiyorlardı.

Peel komisyonu raporunun en çetrefilli tarafı, taksimin sınırları idi. Vakıa komisyon bu taksim için bir plan çizmişti. Fakat bu taksim planı İngiltere hükümetini tatmin etmemiş olmalı ki taksimin sınırlarını ayrıntılı bir şekilde belirtmek amacıyla Filistin’de incelemeler yapmak üzere, 1938 Nisan’ında Sir John Woodhead başkanlığında yeni bir

¹ Marla Brettschneider, **Cornerstones of Peace: “Jewish Identity Politics and Democratic Theory”**, Rutgers University, 1996, s.83.

² Keesing’s Contemporary Archives, 1940-1943, s.4742.

komisyonu Filistin'e gönderdi. **Woodhead Komisyonu** adıyla anılan bu komisyon Filistin'in her tarafını incelemiş, İngiliz yönetimi ile Yahudi ve Hristiyan temsilcilerini dinlemek için 41 oturum yapmıştı. Fakat Araplar Woodhead Komisyonunu boykot etmişlerdir.

Woodhead komisyonu temmuz sonuna kadar Filistin'de kaldı ve hazırladığı rapor kasım 1938 başlarında yayınlandı. Rapor Filistini; Arap Devleti, Yahudi devleti ve İngiltere mandası olmak üzere üçe ayırmış ve sınırlarını çizmişti. Bu sınırlara göre Arap devletinin 453.000 nüfusu ve 7.393.000 dönüm toprağı, Yahudi devletinin 436.000 nüfusu ve 1.257.000 dönüm toprağı, İngiltere mandasının ise 508.800'ü Arap ve 157.500'ü Yahudi olmak üzere 666.300 nüfusu ve 6.971.000 dönüm toprağı olacaktı.¹

Ne var ki ,Woodhead komisyonunun bu teklifi kendi içinde de oybirliği ile kabul edilmemiş ve raporda farklı teklifler de ileri sürülmüştü. Kaldı ki, Komisyonun oy çoğunluğu ile teklif ettiği taksim şeklini İngiltere hükümeti de beğenmedi ve taksim fikrinden vazgeçti. İngiltere hükümeti Kasım ayında yaptığı bir açıklamada, Filistin'de barış ve gelişmenin en sağlam temelinin, Araplarla Yahudilerin anlaşması olduğunu bildirdi.²

İngiltere, Araplarla Yahudileri uzlaştırmak için Londra'da bir "yuvarlak masa" toplantısı düzenlemeye karar verdi. Böylece **Londra konferansı** tertip edildi. Bu konferans 7 şubat 1939 da başlayıp 17 Mart 1939 da sona ermiştir. Konferansa sadece Filistin Araplarının temsilcileri değil Mısır, Irak, Suudi Arabistan, Yemen ve Ürdün delegeleri de katılmışlardır.³

İngiltere Hükümeti Londra konferansı dolayısıyla, 1937 Kasım ayında tutuklayıp Seychelles (Seyşel) Adalarına sürdüğü Filistin Arap liderlerini de serbest bırakmıştı. Bu liderler 16 Ocak 1939'da Lübnan Cuniye'de Kudüs Müftüsü Hacı Emin el Hüseyini ile bir toplantı yaparak Filistin delegasyonunu tespit etmişlerdir. Filistin delegasyonuna şu liderler dahil bulunuyordu. Kudüs Müftüsünün şahsi temsilcisi olarak Musa Efendi el Alemlî, Müftü ailesinden Cemal Efendi el Hüseyini, Avni Bey Abdülhadi,

¹ Refik Karasapan, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün**, Cilt 2, Ankara, 1978, s.185.

² Ilan Peleg, **The Middle East Peace Process**, State University of New York, 1997, s.117.

³ Amos Oz, **Israel, Palestine, and Peace**, New York, 1995, s.53.

Dr. Hüseyin Fahri el Halidi, ılımlılardan Ragıp ben Neşasıbi, George Antonius, Alfred Rock ve Yakup Ferrac.

Konferans “yuvarlak masa” etrafında olmadı. Zira Araplar, Dr. Weizmann başkanlığındaki Yahudi delegasyonu ile aynı masaya oturmayı reddettiler. Bu sebeple, İngiliz hükümeti yetkilileri delegasyonlarla ayrı ayrı müzakere yaptılar. Fakat tarafların görüşlerini uzlaştırmak ve bir neticeye varmak mümkün olmadı.

Araplar, Londra konferansında, Filistin’de bir Yahudi Devletinin kurulmasından vazgeçilmesi, Yahudi göçlerinin durdurulması, Yahudilere toprak satışının yasaklanması ve nihayet Filistinde Arap bağımsızlığının tanınması hususundaki isteklerinden hiç taviz vermediler.

Buna karşılık Yahudiler de manda rejiminin devam etmesi, Yahudi göçlerinin engellenmemesi ve Yahudi yurdu politikasının devam ettirilmesi konularında kararlı ve ısrarlı oldular.

Bu durum karşısında İngiltere, Londra Konferansını kapatmaya karar verdi ve taraflara da, kendisinin hazırlayacağı bir formülü tatbik edeceğini bildirdi.

İngiltere’nin, kendisinin hazırlayacağını söylediği formül, İngiltere Sömürgeler Bakanı Malcolm Mac Donald tarafından hazırlanan ve **“The Mac Donald White Paper”** veya resmi adı ile **“British Policy on Palestine”** olan 17 Mayıs 1939 tarihli resmi belge ile açıklandı.¹ Buna göre İngiltere, on yıl içinde Filistine bağımsızlık verecek, yani bağımsız bir “Filistin Devleti” kurulacaktı. Bunun için de gerek Arapların, gerek Yahudilerin Filistin yönetimine katkıları artan bir şekilde sağlanacaktı. Yani bağımsız Filistin Devleti’nin kurulması, bu iki toplumun göstereceği karşılıklı işbirliği zihniyetine bağlı olacaktı.

Diğer yandan bu belge ile İngiltere, 1939 Nisanında başlamak üzere, beş yıl içinde 75.000 Yahudi’nin Filistin’e göç etmesine izin verecekti. Bununla beraber İngiltere, Filistin’e kaçak Yahudi göçlerini önlemek için gerekli tedbirleri almaya kararlı olduğunu da belirtmekteydi.

Mac Donald Beyaz Kitabı, beş yıl için tam 75.000 kişilik bir Yahudi göçünü öngörerek Yahudilere bir taviz vermekle beraber, toprak satın alma bakımından gayet ağır sınırlamalar getirmekteydi. Çünkü bu belge,

¹ Chaim Hurrewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics**, London, 1992, s.532.

Filistini “A”, “B” ve “C” diye üçe ayırmış ve “A” bölgesini münhasıran Araplara ayırarak burada Yahudilerin toprak satın almasını kesinlikle yasaklamıştı. Bu bölge oldukça geniş tutulmuştu.

“B” bölgesinde Yahudilerin toprak satın almaları ancak bazı şartlara ve İngiliz yüksek komiserinin iznine bağlanmıştı. Keza bu bölgede Arapların toprak satın alması serbestti.

Yahudiler, Hayfa körfezinden güneye doğru uzanan ve kıyı şeridini ihtiva eden “C” bölgesinde toprak satın almada tamamen serbest idiler. Ne var ki bu bölge Filistin’in ancak %5’ini teşkil etmekteydi. Böylece Filistin’in %95’inde Yahudilerin toprak satın almaları yasaklanmış olmaktadır.

Buna rağmen Mac Donald’ın Beyaz Kitabı Araplar tarafından tepki ile karşılandı. Kudüs Müftüsünün başkanlığında Beyrut’da toplanan Arap Yüksek Komitesi, Yahudi göçlerine müsaade etmesi ve Yahudilere toprak satışını tamamen yasaklamamış olması münasebetiyle, Mac Donald Beyaz Kitabı’nın tümünden reddedilmesine karar verdi.¹ Keza Bağdat ve Kahire hükümetleri de bu belgeyi reddetmişlerdir. Arap yüksek komitesi, Beyrut toplantısında hazırlamış olduğu ve MacDonald Beyaz Kitabına cevap teşkil eden 10 sayfalık “Beyanname”sinde, 1918 den önce Filistin nüfusunun %2’sini teşkil eden Yahudilerin Mac Donald’ın formülü ile %33.5 e çıkarılmasına Arapların razı olamayacağı bildiriliyordu.²

Buna karşılık, Neşâşibi ailesinin Milli Savunma Partisi, “Arap Milli İsteklerini” tamamen karşılamamakla beraber, bu “beyaz kitap”ın milli isteklere ulaşmada bir esas olabileceği kararını aldı. On yıl sonra Filistin’e bağımsızlık verilmesi ümidi, ılımlıların aşırılardan kopmasına sebep oluyordu. Bilhassa kırsal alanda köylüler silahlarını teslim etmeye başlamışlardı. Bu suretle Filistin Arapları bir kere daha bölünmekteydiler. Bu bölünmüşlük Arap aktivitesini tamamen zayıflatmıştır.³

Mac Donald Beyaz Kitabına Yahudiler de tepki gösterdiler. Daha bu belge açıklanmadan önce, sömürgeler bakanlığındaki bir memur bu

¹ James Cohen, **Palestine and the Great Powers, 1945-1948**, Princeton University Press, 1982, S.188.

² Marla Brettschneider, **age**, Rutgers University, 1996, s.97.

³ George Kirk, **The Middle East in the War, “Survey of international Affairs, 1936-1946”**, New York, 1987, s.228.

belgeyi Dr.Weizmann'a ulaştırmıştır. Belgeyi okuyan Weizmann küplere binmiş ve Bakan Mac Donald'ın yüzüne karşı, onu "işanetle" itham etmiştir.

Filistindeki Yahudi ajansıda Beyaz Kitabın yayınlandığı aynı gün, yani 17 Mayıs 1939 da yayınladığı 5 maddelik bir bildiri ile, Yahudi g  lerinin sınırlandırılmasını eleştirirken, İngiltere'nin tesbit olduğı yeni politikanın , yahudi halkına "kendi ata yurdunda kendi milli yurdunu yeniden kurma hakkını" reddettiğini, İngiltere'nin Arap ter rizmine boyun eğmiş olduğunu ve kendisinin dostu olan Yahudileri Arapların eline teslim ettiğini söylüyordu.

Mac Donald kitabının ne Arapları ve ne de Yahudileri tatmin etmemiş olması, Arap-Yahudi çatışmalarını yeniden şiddetlendirmiştir. 1939 un Nisan ve Mayıs aylarında Filistin'de terörizm bütün şiddeti ile devam etmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu çatışmalarda, 1939 yılının ilk altı ayında, 491'i Arap, 87'si Yahudi olmak üzere 643 kişi hayatını kaybetmiştir. Fakat ikinci Dünya Savaşının çıkması ile birlikte Filistin'de durum sakinleşirken, gelişmelerin mahiyeti de değişmeye başlamıştır.

3. Kudüs' n Hukuki Statüsü ve İsrail Devleti'nin İlanı

Yahudiler'e Filistin'de bir yurt yaratılması hedefi doğrultusunda İsrail Devleti'ni kuruluşuna ilişkin ilk adımlar Yahudi toplumunun MS 132-135 yıllarına kadar gitmektedir. Bu dönemde evrensel Yahudi birliği tarafından yeniden bir Yahudi köylü sınıfı kurulması doğrultusunda Filistin'de tarım kolonileri kurulmuş ve bu hareket 19ncu yy da Orta Avrupa ve Doğu Avrupa'da Yahudi hareketinin doğmasına neden olmuştur. 19ncu yy başında Odessa'da kurulan Hovevei Ziyon (Ziyon'u sevenler) isimli örgütün girişimleri ile 1882 yılında Filistin'de ilk Rus-Yahudi kabileleri ile birlikte Yahudi yerleşimi başlamış; Avusturyalı gazeteci Theodor Herzl'in girişimi ile 1897 yılında Basel'de gerçekleştirilen ilk Yahudi kongresinde Yahudilerin Filistin'de toplanarak eski Yahudi devletinin tekrar kurulması olarak tanımlanan Siyonizm, Yahudi hareketinin temel ilkesi olmuştur. Bu hedefin gerçekleştirilmesi doğrultusunda ise gerekli finansman ihtiyaının karşılanmasına yönelik olarak Yahudi milli bankası ile Yahudi milli fonu kurulmuştur. Bu dönemde Doğu Avrupa ve Rusya'da yaşamak istemeyen Yahudiler Osmanlı İmparatorluğunun kabul etmesi ile Filistin'e göç

etmeye başlamışlar ve bu eğilim 1905 Rus devrimi sonrasında baskıların artmasıyla daha da artarak göçmen sayısı 9.000'e ulaşmıştır.¹

Kutsal topraklar üzerinde bir Yahudi Devletin kurulmasını öngören Balfour bildirisi ise 2 Kasım 1917 tarihinde kabul edilmiş; Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı İmparatorluğunun yönetimindeki Arap vilayetlerini İngiliz mandası çerçevesinde geçici bağımsızlık hakkını öngören 1919 Haziran tarihli Milletler Cemiyeti Sözleşmesi Yahudi birliği açısından oldukça önem kazanmıştı. Nitekim İngiltere, Milletler Cemiyeti Sözleşmesine bağlı kalarak 1921 yılı Eylül ayında Filistin'de Yahudi-Arap devletini öngören bir sözleşme yayınlamış ancak bu önerinin Araplar tarafından tepkiyle karşılanması üzerine 1922 yılında Milletler Cemiyeti, Filistin'in İngiliz manda yönetimi altında olduğunu belirten başka bir bildirge yayınlamıştır. Yahudi göçündeki artış ile birlikte Arap-Yahudi çatışması giderek şiddetlenmiştir.²

Bu durum karşısında İngiltere 2nci Dünya savaşının arifesinde Filistin'in bölünmesinden vazgeçtiğini belirterek 10 yıl içerisinde bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını, Arap ve Yahudilerin geçiş dönemi içerisinde paylarının artırılmasının, Yahudi göçünün 5 yıllık bir sınırlamadan sonra tamamen durdurulmasını öngören ve her iki tarafında tepkisi ile karşılanan bir rapor yayınlamış. Fakat bu rapor 2nci Dünya Savaşının başlaması ile uygulamaya konulamamıştır. Nazi Almanyası döneminde ise bölgeye Yahudi göçü iyice artmıştır.

Savaştan sonra süreç; İngiltere'nin 2 Nisan 1947 günü Birleşmiş Milletler'e başvurarak Filistin'den çekilmek istediğini bildirmesi ve konunun genel kurulda görüşülmesi için resmen başvurusuyla başladı.³ Filistin'deki varlığını maliyeti İngiltere'ye pahalıya mal olmaktaydı. İngiltere'nin Filistin'de yüzbinden fazla asker ve memuru bulunmaktaydı ki İkinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkan İngiltere için bunların masraflarını karşılaması çok pahalıya mal olmaktaydı. Bunun yanında Yahudi terör örgütlerinin yaptıkları sabotaj ve tedhiş hareketleride İngiltere'yi de biktirmişti. Dünya kamuoyunda ve Amerika'da manda

¹ Özlenen Sezer, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No. 1977-22, **İsrail Ülke Etüdü**, İstanbul, 1997, s.9.

² Fred J. Khouri, **The Arap Israeli Dilemma**, Syracuse University, New York, 1968, s.102.

³ Yearbook of United Nations, 1946-7, New York, 1946, s.276.

rejimine karşı oluşan rahatsızlıkların da bunlara eklenmesi İngiltere'yi Birleşmiş Milletlere başvurmaya itmişti.¹

İngiltere'nin başvurusu üzerine 28 Nisan'da toplanan genel kurul 15 Mayıs'ta 7 oya karşı 45 oyla meselenin incelenmesi ve bunun için Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi (*United Nations Special Committee on Palestine*) nin teşkil edilmesi kararlaştırdı.²(*Red oyu veren devletler: Afganistan, Mısır , Irak, Lübnan, Suudi Arabistan, Suriye ve Türkiye'dir. Türkiye bu oylamada ilk defa Filistin meselesinde resmen taraf tutmama politikasından vazgeçerek taraf tutmak zorunda kalmıştır.*)

Bu komite Avusturalya, Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hindistan, İran, Hollanda, Peru, İsveç, Uruguay ve Yugoslavya'dan oluşmaktaydı.³

11 üyeden oluşan Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi Haziran ayında Kudüs'e gelerek, 16 Haziran'da ilk toplantısını yapıp, Arap ve Yahudi liderlerle görüşmek için çeşitli girişimlerde bulundu. Yahudi liderlerin aksine, Arap liderler Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi ile görüşmeyi reddettiler. Daha ilk andan itibaren, Kudüs Müftüsü Hüseyini'nin başında bulunduğu Arap Yüksek Komitesi Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi'yle görüşmeyi reddetti.⁴ Ancak, komite Arap ülkelerinden Mısır, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye'nin temsilcileriyle 23 Temmuz'da Beyrut'ta ve 25 Temmuz'da da Ürdün Temsilcisi ile Amman'da görüşmeye muvaffak oldu.⁵ Ayrıca bunlara ek olarak, Filistinli yerli halkla da çeşitli temaslarda bulundu. Görüşmeler sırasında Araplar Filistin'de bağımsız bir Arap devleti kurulmasını veya Yahudi göçünün durdurulması konusundaki isteklerini komiteye bildirdiler.

Diğer taraftan Yahudi liderler bir an bile ara vermeden devamlı surette Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi ile teşrik-i mesai yaparak Filistin konusunda komiteye kendi tezlerini kabul ettirmek için çalışmaktaydılar. Görüşmeler sırasında Yahudi liderler kendi tezlerini

¹ Howard M. Sachar, **The Course of Modern Jewish History**, New York 1990, s.574.

² George E. Gruen, **Turkey-Israel and the Palestine Question 1948-1960 "A Study Diplomacy of Ambivalence"**, London, 1970, s.16.

³ Howard M. Sachar, **A History of Israel From the Rise Of Zionism to Our Time**, New York, 1976, s.280.

⁴ Philip Mattar, **Kudüs Müftüsü Hacı Emin El-Hüseyini**, İstanbul 1991, s. 110-111.

⁵ Prof.Dr.Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)**, Ankara, 1994, s.84.

destekleyecek şekilde, Filistin tarihi hakkında komiteyi bilgilendirirken, Siyonizm'in amaç ve hedeflerini dile getirerek, Holokost (soykırım) hakkında da komiteye gerekli bilgileri vermek suretiyle, onları ikna etmek için ellerinden gelen bütün çabayı sarf ediyorlardı. *(Sözlük manası yangın yüzünden insanların yanarak ölmeleri demektir. Yahudi tarihinin dramatik vakalarından biri olan İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından Yahudilerin toplu şekilde imhalarına verilen addır. Naziler yaklaşık olarak savaş boyunca 6 milyon Yahudi'yi çeşitli yollarla öldürdüğü sanılmaktadır.)*¹

Golda Meir bu durumu hatıralarında şu sözlerle anlatmaktadır: Komitenin 11 üyesiyle çoğu zaman beraber oldum. Onların Filistin hakkındaki bilgilerinin azlığı beni dehşete düşürdü. Bunun üzerine mümkün olduğu kadar süratli bir şekilde Filistin'in tarihi ve Siyonizm hakkında onları bilgilendirdik. Sonunda, Filistin konusundaki tartışmanın sebebini ve bizim niçin Holokost'tan arta kalan Yahudileri Filistin'e getirmek için uğraştığımızı anlamaya başladılar.²

Bu şekilde komite ile temaslarını devam ettiren siyonist liderler onları etkilemeye muvaffak olmuşlardı. Siyonistler doğrudan Filistin'in taksimini istemekteydiler. Weizman'a göre Filistin, Araplar ve Yahudiler arasında paylaşılmalıydı.³

Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesinin 1 Eylül 1947'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine teslim ettiği rapor, çoğunluk ve azınlık planı olmak üzere iki ayrı plandan oluşmaktaydı. Kanada, Çekoslovakya, Hollanda, İsveç, Peru, Guatemala, ve Uruguay tarafından desteklenen çoğunluk planı; Filistin'de Batı Galile, Kudüs hariç olmak üzere merkezi Filistin ve Aşdod'dan Mısır sınırına kadar devam eden sahil şeridinde bir Arap devleti; Kudüs ve Betlehem dışında kalan Filistin'de ise bir Yahudi devleti ve Kudüs merkez olmak üzere bir uluslararası bölge kurmayı hedeflemekteydi. Plana göre Arap ve Yahudi Devletleri 1 Eylül 1947 tarihinden itibaren iki yıllık bir geçiş dönemi sonucunda bağımsız olacaktı. Ayrıca, bu iki devlet arasında ekonomik bir birlik mevcut olacaktı. Rapora göre ;Arap devletinin sınırları 4476 mil ² olup Filistin topraklarının %42.88 ini , Yahudi devletinin

¹ Seymour Krieger, *Nazi Germany's War Against the Jews*, New York, 1947, s.87.

² Golda Meir, *My Life*, London, 1975, s.167.

³ Yoram Dinstein, *Israel's Foreign Policy, "A Developing Society"*, Jerusalem, 1980, s.87.

yüzölçümü ise 5893 mil kare olup, Filistin topraklarının %56.47 sini içermekteydi. Hindistan, İran ve Yugoslavya tarafından desteklenen azınlık planı ise; Arap ve Yahudilerden müteşekkil federe bir devlet kurmayı planlamaktaydı. Bu iki plan karşısında Avusturya temsilcisi çekimser kalmıştır.¹

Plana tepkiler değişik boyutlarda tezahür etti. Daha başından beri komite ile görüşmeleri kabul etmeyen Arap Yüksek Komitesi plana şiddetle karşı çıktığı gibi Filistin’de bir Arap devleti kurulması konusundaki isteğini tekrarlayarak Filistin’e yapılan Yahudi göçlerine karşı konulacağını ilan etti. Planda ,“*Yahudi Devleti*” ibaresinin geçmesi Arapların planı reddetmesi için yeterli idi.²

Sovyetler Birliği temsilcisi iki ayrı Yahudi-Arap devletinin oluşturulmasını savunurken, buna karşı çıkılması halinde hükümetinin taksimi de destekleyeceğini bildirdi.³

Amerika ise; ilk başlarda kesin bir tavır ortaya koymamış olmakla beraber, Başkan Truman taksim planına olumlu bakmaktaydı. Fakat, Dışişleri yetkilileri ve Amerikan petrol şirketlerinin taksim planına açıkça karşı çıktılar. Özellikle, Amerikan petrol şirketleri plan aleyhine açıkça karşı cephe alarak, böyle bir planın Arap devletlerini küstüreceğini dile getirdiler. Çünkü, daha 1947 yılında Amerikan petrol şirketleri, Orta Doğu petrol arzının %42 gibi yüksek bir oranın işletme hakkına sahip bulunuyorlardı.⁴ Bundan dolayı Arapları küstürmek işlerine gelmezdi.

Başkan’ın düşünceleri ise daha başka idi. İkinci Dünya Savaşı sonunda Amerikada’ki Yahudilerin nüfusu beş milyona ulaşmış, güçlü bir lobi oluşturmuş ve Beyaz Sarayı etkileyecek faaliyetler içerisine girmişlerdi. Taksim üzerinde tartışmalar yapılırken Beyaz Saray ve Kongre’ye telgraf ve mektuplar yağmaya başlamıştı. 1945 seçimlerinde Başkan Truman Yahudilerin yoğun desteğini almak suretiyle başkanlık koltuğuna oturmaya muvaffak olmasından dolayı taksime sıcak bakmaktaydı.⁵ Bu şartlar altında taksimi destekleyeceğini açıklayan Truman, daha sonra yaptığı konuşmada; “*Hiçbir etki altında kalmadan*

¹ Howard M. Sachar, **A History of Israel From the Rise Of Zionism to Our Time**, New York, 1976, s.204.

² Yearbook of UN. 1947-8, s.231-232.

³ Howard M. Sachar, **age.**, New York, 1976, s. 286.

⁴ Howard M. Sachar, **The Course of Modern Jewish History**, New York, 1979, s.275.

⁵ Paul Findley, **ABD’de Yahudi Lobisi**, Çev.: Kerim TALAY, İstanbul, 1994, s. 197.

sadece Nazi zulmünden kurtulan savaş kurbanlarını kurtarmak için (taksime) destek verdiğini” açıklamıştı.¹

“Sonunda 29 Kasım 1947’de saat 17.35’te yapılan oylamada çoğunluk planı genel kurulunun 181 Sayılı kararı olarak 13 ret ve 10 çekimser oya karşılık 33 oyla kabul edildi.”²

Böylece Filistin’in Araplarla Yahudiler arasında bölünmesine karar verilmişti. Kudüs bölgesi ise uluslararası “Corpus Separatum” şeklinde özel bir statüyle Birleşmiş Milletlerin adına yönetilecekti. Birleşmiş Milletler’in adına bir Vesayet kurulu tarafından yönetilecekti. Bu duruma hem Araplar hem de Yahudiler karşı çıkmışlardır.³

Netice olarak BM Genel Kurulu kutsal toprakların Arap ve Yahudilerce iki devlete bölünmesinin ve Kudüs devletinin uluslararası bir statüye kazandırılması kararlaştırılmıştır. Fakat bu kararın Araplar tarafından kabul edilmemesi iç savaşı başlatmış; bu dönemde David Ben Gurion başkanlığındaki Yahudi komitesi, İngiliz mandasının sona ermesinden kısa bir süre önce 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail devletinin bağımsızlığını ilan etmiştir.⁴

İsrail devletinin kurulması ile birlikte David Ben Gurion başkanlığında geçici bir hükümet kurulmuş, ancak laiklik konusunda bir anlaşmaya varılamadığından yazılı bir anayasa hazırlanmıştır. 1949 yılının ilk ayında yapılan seçimlerde Ben Gurion önderliğinde İsrail Sosyalist Partisi “Mopay”, Meclis’te (Knesset’te) çoğunluğu alarak hükümeti kurmuş ve İsrail’e gelen her Yahudinin İsrail vatandaşlığına kabulünü öngören bir yasa çıkartarak Kudüs’ü de başkent ilan etmiştir.⁵

İsrail Devleti kurulduktan sonra da devam eden İsrail-Arap Savaşları ve 1973 yılında Suriye’nin Golan’ı Mısır’ın ise Süveyş kanalını geçmesi ile başlayan ve Ürdün, Irak ve Cezayir’inde katılımı ile şiddetlenen Yom

¹ Roger Garaudy, **İsrail Mitler ve Terör**, Çev.: Cemal AYDIN, İstanbul, 1999, s.195.

² Prof.Dr.Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)**, Ankara, 1994, s.89.

³ Türkaya Ataöv, **Democratic World, “The Status of Jerusalem as a Question of International Law”**, Yeni Delhi, 10 Ocak 1982.

⁴ Chaim Herzog, **The Arap-Israeli Wars “War and Peace in the Middle East”**, New York, 1983, s.97.

⁵ Charles Douglas, **The Araps and Israel**, Toronto, 1970, s.87.

Kippur savaşının ardından 1979, 1993 ve 1994 tarihleri İsrail barış sürecinde bir dönüm teşkil etmektedir.¹

İsrail Begin hükümeti ile Mısır Devlet Başkanı Sedat arasında Kasım 1977 tarihinde başlayan barış görüşmeleri 1982 tarihine kadar İsrail askeri kuvvetlerinin Sina'dan çekilmesini ve Mısır'ın İsrail sınırındaki askeri kuvvetlerinin çekmesini kabul eden 1979 tarihli Camp David anlaşması ile sonuçlanmıştır.

1998 tarihinde Arap-Filistin Ulusal Konseyi İsrail devleti ile barış görüşmelerini öngören ve iki ülke arasındaki ateş hattının azaltılarak 1967 ve 1973 tarihli Arap-İsrail savaşının gerginliğinin giderilmesine ilişkin Birleşmiş Milletler kararlarını kabul etmiştir.

1991 yılı Ekim ayında ABD'nin öncülüğünde İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'den temsilcilerin katılımı ile Madrid Barış Konferansı gerçekleştirilmiştir. Bu Konferansın ardından ikili barış görüşmelerine Washington'da devam edilmiş; Arap ülkeleri, Doğu ülkeleri ve Asya Ülkeleri ile çeşitli çok taraflı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ardından Ekim 1994 tarihinde İsrail ile Ürdün arasında barış antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma ile her iki taraftan Ürdün Vadisi ile Kızıldeniz yakınındaki Akabe-Elyat (Eliat) bölgesinin kalkındırılmasında işbirliği yapılması kararlaştırılmış; ulaştırma ve telekomünikasyon alanında işbirliğine gidilmesi hususunda da anlaşmaya varılmıştır.²

Yine 1994 yılı Ekim ayında Körfez Ülkeleri İşbirliği Konseyi İsrail firmaları ile ticaretin yapılmasını engelleyen boykotu kaldırmışlardır. Bunun ardından Mısır, Ürdün, Fas ve Tunus İsrail ile direkt ticaret bağlantıları kurmuşlardır. İsrail ise 1994 yılı Ekim ayında Kazablanka'da 1995 Ekim ayında ise Amman'da iki bölgesel ekonomik toplantısına iştirak etmiştir.³

İsrail Filistin ilişkileri ise zaman zaman yaşanan gerginliklere rağmen gelişme sürecinde olduğu söylenebilir. Eriha ve Gaza Bölgesinde Filistin Özerk İdaresi'nin kurulmasından bir yıl sonra Ekim 1995 tarihinde İsrail ile Filistin arasında uyum sürecinin ikinci aşamasının başlatılmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Böylece West Bank'ta Filistinlilere tam

¹ Edward W. Said, **The End of the Peace Process "Oslo and After"**, Washington, 2000, s.47.

² Jonathan Marcus, **The Washington Quarterly**(Üç Aylık Dergi), Washington, Winter 1998, s.77.

³ Hanan Ashrawi, **This Side of Peace**, London, 1996, s.123.

yetki verilmesi, Filistin Konseyinin oluşturulmasına yönelik seçime gidilmesi öngörülmüş fakat bu süreç yaşanan terörist hareketler neticesinde sık sık kesintiye uğramıştır.

Sonuç

Konuya Türkkaya Ataöv'ün ifadesiyle hukuk açısından bakıldığında, yazar Hedley V. Cooke ile birlikte şu yargı yinelenebilir. *“Dünyadaki tüm ülkeler arasında yalnız İsrail devamlı ve güvenli olarak kendinin diyebileceği bir karış toprağa bile sahip değildir.”*

İngiliz Manda yönetiminin sona ermesinden sonra, Filistinli Araplar kendilerini Siyonist işgale karşı savunmak için ellerinden geleni yaptılar. Ulusların kendi geleceklerini kendilerinin saptamaları halkların emperyalizme tepkisinin bir ifadesidir. Bu hak BM Antlaşmasında Madde 1/2 ve 55’de belirtilmektedir. Ancak BM Antlaşması yorumu üstünde de bir çeşit vesayet kurmağa çalışan emperyalist devletler bu hakkı sınırlamak isteyerek onu kullanılacak bir hak olmaktan çok işlevsiz bir ilke gibi sunmayı yeğlemişlerdir. Filistin halkının BM tarafından sözü edilen temel haklara sahip olmasına engeller konduğu açıktır. Bu engellerden önemli biri Camp David çerçevesi diye bilinen ve bunu izleyen antlaşmalardır. Filistinlilere temel haklarının verilmemiş olduğu bilinen bir gerçektir. Kudüs’le ilgili olarak Birleşmiş Milletler’in aldığı kararlar da ortadadır. İsrail’in bunlara uymaması onları geçersiz kılmaz. Ancak BM’nin İsrail’i yalnızca suçlamakla kalması ve bundan ileri gidememesi bu devleti cesaretlendirmiş, saldırılarını arttırma ve başkalarının hukukunu çiğnemeyi sürdürme olanağı tanımıştır.

İngiltere, Batı’nın semitizm karşıtlığı ile Yahudilerin devlet kurma isteklerini ve Weizmann’ın ürettiği kimyasal icadın patentini alma düşüncesi gibi bazı istekleri bir araya getirerek esasen Orta Doğu politikasının ana hatlarını oluşturmuştur. Bu çerçevede Balfour Deklarasyonu yayımlanmış ve Yahudilerin en büyük destekçisi olmuştur. Ancak Birinci Dünya Savaşı’nda aldatılan Arap halkları kendi aralarında iyi örgütlenemediği gibi, menfaat ve isteklerini realist düzeyde kontrol edememeleri sonucunda; bağımsızlık vaatleriyle aldatılmalarının cezasını çekmişlerdir.

Halen net olarak kesin bir sonuca ulaşmayan Kudüs meselesi sürerken 6 Aralık 2017 tarihinde ABD Başkanı Donald Trump’ın Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanınması ve Tel Aviv’de bulunan büyükelçiliğini Kudüs’e taşıyacağını açıklamasından sonra Avrupa Birliği üyesi olan

Çek Cumhuriyeti, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyan ikinci ülke oldu. Devamında başta Honduras, Togo Afrika, Mikronezya, Marshall Adaları ve Palau gibi ülkelerin de tanıyacağı açıklandı.

Amerika'nın Kudüs'ü başkent olarak tanıdığı tarih; İngilizlerin bölgeyi ele geçirmesinden tam olarak 100 sene sonrasındır. Büyükelçiliği açıyorum dediği tarih de İsrail'in devlet olarak kabul edildiği tarihten tam olarak 70 sene sonrasıyla çakışmaktadır. Kapitalizm birinci küresel krizini 1873-1896'da yaşamıştır. İkinci kriz ise 1929-1934 arasındaydı. Her ikisinin ardından birer dünya savaşı çıktı ve milyonlarca insan hayatını kaybetti. 2008'den beri kapitalizm üçüncü büyük küresel krizini yaşamaktadır. Amerika'da kendi içerisinde bu krize bağlı ciddi ekonomik sıkıntılar yaşıyor. Bunu aşmasının tek yolu olarak da Orta Doğu'da müzmin kaos ortamının devamıyla sağlanabilecek silah satışlarıdır.

İsrail'de şu anda Filistin halkının vermiş olduğu mücadele belki de Osmanlı'ya karşı yapılan ihanetin bir bedelidir. Fakat bu bedel ergeç ödenmiş olarak Filistin Devleti şeklinde tezahür edecektir.

Bölgede sürekli bir istikrarsızlık ve belirsizlikle dolu bir dönem yaşanıyor. Durum en azından kısa vadede sağlam ve güvenceli bir barışa müsait görünmüyor ve kıt kaynak sorunlarının yaşandığı dünyamızda ister istemez tüm ilgi kıt kaynaklara sahip bu bölgelere çevriliyor.

KAYNAKÇA

Armaoğlu, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, Ankara, 1989.

Arsel, İlhan, **Tevrat ve İncil'in Eleştirisi**, İstanbul, 1997.

Ashrawi, Hanan, **This Side of Peace**, London, 1996.

Ataöv, Türkkaya, **Kudüs ve Devletler Hukuku**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Yıl 1980, Cilt 35, Sy.1, Ankara, 1980.

Ataöv, Türkkaya, **Democratic World, "The Status of Jerusalem as a Question of International Law"**, Yeni Delhi, 10 Ocak 1982.

Brettschneider, Marla, **Cornerstones of Peace: "Jewish Identity Politics and Democratic Theory"**, Rutgers University, 1996.

Cohen, James, **Palestine and the Great Powers, 1945-1948**, Princeton University Press, 1982.

Dinstein, Yoram, **Israel's Foreign Policy, "A Developing Society"**, Jerusalem, 1980.

Douglas, Charles, **The Araps and Israel**, Toronto, 1970.

Drosnin, Michael, Çev.: Zeynep Gökçen, **Tevrat'ın Şifresi**, İstanbul, 1999.

Ekşi, Aysel, **Din Devletleri**, Ankara, 1995.

Elpeleg, Zvi, **Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin el Hüseyini**, Çev.: Dilek Şendil, İstanbul, 1999.

Findley, Paul, **ABD'de Yahudi Lobisi**, Çev.: Kerim TALAY, İstanbul, 1994.

Garaudy, Roger, **İsrail Mitler ve Terör**, Çev.: Cemal Aydın, İstanbul, 1999.

Gruen, George E., **Turkey-Israel and the Palestine Question 1948-1960 "A Study Diplomacy of Ambivalence"**, London, 1970.

Günbulut, Şükrü, **Orta Doğu Din Kültürü**, İstanbul, 1996.

Halid, Şeyhizade Halil, **Hilal Haç Kavgası**, İstanbul, 1975.

Heikal, Mohamed, **Secret Channels: "The inside Story of Arap-Israeli Peace Negotiations"**, Oslo, 1997.

Herzog, Chaim, **The Arab-Israeli Wars "War and Peace in the Middle East"**, New York, 1983.

Hurrewitz, Chaim, **The Middle East and North Africa in World Politics**, London, 1992.

Karasapan, Refik, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün**, Cilt 2, Ankar, 1978.

Khoury, Fred J., **The Arap Israeli Dilemma**, Syracuse University, New York, 1968.

Kirk, George, **The Middle East in the War, "Survey of international Affairs, 1936-1946"**, New York, 1987.

Köksal, M. Asım, **Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit "Tevrat ve İncil"**, İstanbul, 1985.

Krieger, Seymour, **Nazi Germany's War Against the Jews**, New York, 1947.

Lapierre, Dominique & Larry Collins, **Kudüs Ey Kudüs**, Çev.: Aydın Emeç, İstanbul, 1997.

Marcus, Jonathan, **The Washington Quarterly (Üç Aylık Dergi)**, Washington, Winter 1998.

Mattar, Philip, **Kudüs Müftüsü Hacı Emin El-Hüseyini**, İstanbul 1991.

Mc Kinley, Webb, **Trouble in the Middle East**, New York, 1972.

Memili, Sedat, **Musa'da Böyle Buyurdu**, İstanbul, 2000.

Meir, Golda, **My Life**, London, 1975.

Moore, Richard, **The Arap-Israeli Conflict**, London, 1976.

Ostrer, Harry, **Proceedings of the National Academy of Sciences**, 09 Mayıs 2000.

Oz, Amos, **Israel, Palestine, and Peace**, New York, 1995.

Öztürk, O. Metin, **Türkiye ve Orta Doğu**, Ankara, 1997.

Rabinovich, Itamar, **The Waging Peace: "Israel and the Araps at the End of the Century"**, New York, 1995.

Peleg, Ilan, **The Middle East Peace Process**, State University of New York, 1997.

Sachar, Howard M., **A History of Israel From the Rise Of Zionism to Our Time**, New York, 1976.

Sachar, Howard M., **The Course of Modern Jewish History**, New York 1990.

Said, Edward W. & Christopher Hitchens, **Peace and Its Discontents: "Essays on Palestine in the Middle East Peace Process"**, London, 1995.

Said, Edward W., **The End of the Peace Process "Oslo and After"**, Washington, 2000.

Schlesinger, George Jr., **The Dynamics of World Power**, New York, 1987.

Sezer, Özlenen İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No. 1977-22, **İsrail Ülke Etüdü**, İstanbul, 1997.

Diğer Kaynakları

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=IL>
(05.04.2018)

<http://www.britannica.com>, (Encyclopaedia Britannica 1994), "Palestine" maddesi.

Temel Britannica Ansiklopedisi", (1993 basımı), 6.Cilt "Filistin" Maddesi, s.299.

Collier's Encyclopaedia, (1974 basımı), "Palestine" maddesi, s.126.

Meydan Larousse, "Büyük Lugat ve Ansiklopedisi", (1973 basımı), 12.Cilt "Yahudiler" Maddesi, s.694.

İslam Ansiklopedisi, (1986 basımı), 13.Cilt "Yahudiler" Maddesi, s.339.

İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, "*Kudüs - Tarihi Belge*", Çev.:Acar Tanlak, Cidde, 1998.

İncil(Yeni Ahit, İstanbul, 1985.

Tevratı Şerif (Eski Ahit), İstanbul, 1985.

Cumhuriyet Gazetesi, 09 Mayıs 2000, Dış Haberler Bölümü.

Keessing's Contemporary Archives, 1937-1940, s.3317-3318.

Keessing's Contemporary Archives, 1940-1943, s.4742.

Yearbook of United Nations, 1946-7, New York, 1946, s.276.

Yearbook of UN. 1947-8, s.231-232.

TÜRKİYE’DEKİ İŞ KAZALARININ BAZI ÜLKELERLE KIYASLANMASI

Comparison of Turkey’s Work Accidents with Some Countries

Emine Demirel TOP* & Çağatay ÇETİNKAYA & Soner TOP ***
Nil YAPICI******

1. Giriş

İş, işveren ve çalışan ilişkisi tarihin en eski çağlarına kadar ulaşmaktadır. Mısır piramitleri, hanlar, saraylar ve çin seddi gibi ikonik tarih miraslarının oluşumunda olduğu gibi çalışanların ve işverenlerin iş ilişkisine dayalı olarak mal ve hizmet üretmeye yönelik hareketlilikleri devam etmektedir ve gelecekte de devam edecektir. Tarihte iş güvenliğine yönelik uygulamaların ve tedbirlerin özellikle sanayi devriminden sonra ağırlık kazandığı ve iş hayatında yaşanan büyük felaketlerle pozitif ivmelendiği görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye ve bazı avrupa ülkelerindeki ölümlü iş kazaları sayıları ve ölümlü iş kazalarının değişim katsayıları istatistiksel olarak incelenmiştir. Ülkeler gruplandırılmıştır.

2. Tarihteki Büyük İş Kazaları

a. Savunma Endüstrisi

1917’de Kanada Halifax’ta 9000 ton patlayıcı yüklü gemi patlamış ve 2000 kadar insan ölürken 9000 kadar insan yaralanmıştır. 1918’de New Jersey’de mühimmat tesisi patlamış ve 100 kadar insan ölmüştür. 1924’te yine New Jersey’de amonyum nitrat tesisinde patlama gerçekleşmiş ve 24 kişi ölmüştür. 1944’te Chicago’da mühimmat deposunun patlamasıyla 320 kişi ölmüştür. 1965’te Arkansas’ta füze tesisindeki yangın ve ardından gerçekleşen patlamada 53 işçi ölmüştür. 1976’da Finlandiya’daki mühimmat tesisindeki patlamada 40 işçi ölmüştür. 1988’de Pakistan’daki mühimmat deposunun patlaması sonucu 90’dan fazla insan ölmüştür. 2011’de Kıbrıs Evangelos’ta deniz üssündeki patlamada 13 kişi ölmüştür (ILO, 2018).

b. Enerji Sektörü

* Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İş Güvenliği Anabilim Dalı (Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi)

** Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, Araştırma Görevlisi (Doktora Öğrencisi)

*** Çukurova Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Maden Mühendisliği Bölümü, Araştırma Görevlisi (Doktora Öğrencisi)

**** Çukurova Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Maden Mühendisliği Bölümü, Dr. Öğretim Üyesi

1965'te Louisiana Natchitoches'deki petrol boru hattı patlamış ve 17 kişi hayatını kaybetmiştir. Gerilmeli korozyon çatlaması nedeniyle kazanın gerçekleştiği düşünülmektedir. 1975'te Çin'in Henan şehrindeki Banqiao barajı, Ninan tayfunu kalıntılarının birikmesi ve baraj inşaatının kötü kalitesi nedeniyle yıkılmış ve sel nedeniyle 100000'in üzerinde insan hayatını kaybetmiştir. Kazadan sonraki süreçte oluşan salgın hastalıklar, açlık gibi sebeplerle 150000'e yakın kişinin de öldüğü düşünülmektedir. Toplamda 250000'i aşkın kişi hayatını kaybetmiştir. 1979'da Pennsylvania'daki Three Mill Island Nükleer Santrali'nde çekirdeği soğutan sistemde meydana gelen arıza nedeniyle atmosfere nükleer gaz salınımı gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle bölgedeki tiroid kanserleri ve diğer başlıca kanserlerde artışlar gözlenmiştir. Temizleme işlemi 1993'e kadar sürmüş ve 1 milyar dolar harcanmıştır. 1982'de Kanada'da denizdeki petrol platformu batmış ve 84 mürettebat ölmüştür. 1984'te Meksika San Juanico'daki LPG tanklarındaki sızıntı nedeniyle ard arda gerçekleşen patlamalar ve bu patlamaları izleyen yangınlar nedeniyle 500-600 kişi ölmüştür. 5000-6000 kişi ise yaralanmıştır. 1986'da Çernobil'de en yüksek nükleer felaket derecesi olan 7 derecesinde nükleer felaket yaşanmıştır. 4. Reaktörde güvenlik testi sırasında soğutma sisteminde meydana gelen arıza nedeniyle patlama yaşanmış ve olay sırasında 2 kişi ölmüştür. Olaydan sonraki aylarda 28 itfaiyeci ve çalışan akut radyasyon sendromu nedeniyle ölmüştür. Kanser vakaları son derecede artmış ve canlı yaşamı büyük yara almıştır. Felaketin sonraki süreçte milyonlarca kişiyi etkilediği, ölüm ve yaralanmalara yol açtığı düşünülmektedir. 1989'da Kalifornia Long Beach'de bir petrol tankerinin kayalıklara çarpması ile 250000 varil petrol dökülmüştür. 250000 kadar su kuşu, 2800 kadar su samuru, 300 kadar fok ve daha birçok canlı hayatını kaybetmiştir. Hala bu kazanın etkileri hissedilmektedir (ILO, 2018). 2011'de Japonya'da'ki Fukushima I reaktöründe deprem ve sonrasında gerçekleşen tsunaminin de etkisiyle radyoaktif salınım gerçekleşmiştir. Birkaç ay sonra sızıntı tam olarak kontrol altına alınmıştır. Direk ölüm olmamıştır ancak kurtarma ve sızıntıyı önleme çalışmalarına katılan çalışanların birazı hayatını kaybetmiştir. Bu felaketin bölgedeki kanser vakalarını artırdığı görülmüştür. Etkileri hala devam etmektedir (IAEA, 2018).

c. Besin sektörü

1878'de Minneapolis'de bir değirmende un tozu patlaması sonucu 18 kişi yaşamını yitirmiştir (MNHS, 1956). 1919'da Boston'da büyük bir melas tankı devrilmiş ve 21 kişiyi öldürmüştür. 150'den fazla kişi olayda yaralanmıştır. 1979'da Bremen'de bir değirmende un tozu patlaması olmuştur. Olayda 14 kişi ölmüş 17 kişi ise yaralanmıştır. 1991'de Kuzey Carolina'da bir tavuk restoranında yangın ve yangını izleyen patlamalarda 25 kişi ölmüştür (ILO, 2018). 1998'de Kansas'ta bir tahıl

ambarındaki asansörde birkaç defa birbirini izleyen toz patlaması yaşanmış ve 7 kişi hayatını kaybetmiştir (NFPA, 1998). 2008'de Amerika'nın Georgia eyaletinde bir şeker rafinerisinde şeker tozu patlaması sonucu 13 kişi ölmüş 42 kişi yaralanmıştır (CSB, 2018).

d. İmalat Sektörü

1860'ta Massachusetts'te fabrika yıkılması sonucu 145 işçi ölmüştür. 1905'te Massachusetts'te ayakkabı fabrikasında kazan patlaması sonucu 58 işçi ölmüştür (OSHA, 2018). 1984'te Çekoslovakya'da fabrika çökmesi sonucu 18 işçi ölmüştür. 1993'te Tayland'taki bir oyuncak fabrikasında yangın çıkmıştır. Çıkış kapılarının kilitli olması ve merdivenlerin çökmesi nedeniyle kullanılamaması sonucu 188 işçi ölmüştür. 2007'de Çin'deki bir çelik üretim tesisinde yüksek fırındaki sıvı haldeki çeliğin dökülmesi sonucu 32 işçi 1500 °C'deki ergimiş çelikte yanarak can vermiştir. 2008'de İstanbul'da lisanssız bir havai fişek imalat atölyesindeki patlama sonucu 22 kişi ölmüştür. 2012'de Pakistan Karachi'de bir elbise fabrikasında çıkan yangında 289 işçi ölmüştür. 2012'de Bangladeş'teki bir tekstil fabrikasında çıkan yangında 112 kişi ölmüştür (ILO, 2018). 2013'te Bangladeş'te bir plazanın yıkılması sonucu 1134 kişi ölmüştür (bdnews24, 2013).

e. Madencilik Sektörü

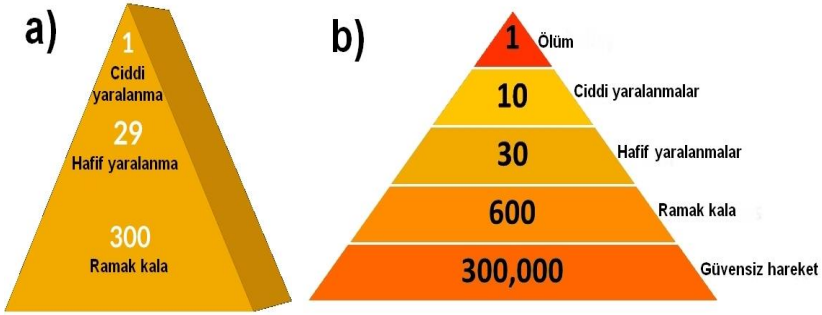
1906'da kömür ocağında kömür tozu patlaması sonucu 1099 insan ölmüştür. 1907'de Batı Virginia Monongah'ta kömür madenindeki patlamada 362 işçi ölmüştür. 1913'te Amerika Caerphilly'deki kömür madenindeki metan gazı patlamasında 439 işçi ölmüştür. 1942'de Çin'in Benxi kentindeki kömür madenindeki patlamada 1549 işçi ölmüştür. 1965'te Hindistan Dhanbad'taki kömür madenindeki metan gazı patlamasında 300'den fazla işçi ölmüştür. 1966'da İngiltere Aberfan'daki madenin yakındaki yerleşim yerinin üzerine kayması (toprak kayması) sonucu 144 kişi ölmüştür. 1972'de Zimbabwe'deki kömür madenindeki metan gazı patlaması sonucu 426 işçi ölmüştür. 1985'te İtalya'da bir madenin atık barajlarının taşması sonucu 268 insan ölmüştür. 1992'de Zonguldak Kozlu'da grizu patlaması sonucu 263 madenci ölmüştür. 1993'te Ekvador'da madendeki toprak kayması sonucu 300 insan ölmüştür. 2000'de Romanya'da bir madenin atık barajındaki siyanürlü suların nehirlerle karışması sonucu Çernobil'den sonra Avrupa'daki en büyük felaket yaşanmıştır. Doğal yaşam ve insan yaşamı tümüyle etkilenmiştir. 2010'da batı Virginia'da kömür madenindeki metan gazı patlaması sonucu 29 madenci ölmüştür. 2010'da Yeni Zelanda'da kömür madenindeki patlamada 29 madenci ölmüştür. 2014'te Manisa'da kömür madenindeki patlama ardından karbon monoksit zehirlenmesi sonucu 301 madenci ölmüştür. 2014'te Kanada'da atık barajının taşması sonucu en büyük çevre felaketlerinden biri yaşanmıştır (ILO, 2018).

f. Diğer Bazı Endüstriyel Kazalar

1921'de Almanya'da BASF'nin amonyum sülfat ve amonyum nitrat gübre silolarının patlaması sonucu 500-600 arası insan yaşamını yitirmiştir. 1932 yılından 1968 yılına kadar Japonya'nın Minamata Körfezi'ndeki bir gübre fabrikasının civa içeren zehirli atıklarından dolayı bu süreçte yaklaşık 3000 insan hastalıklara maruz kalmıştır. 1947'de Teksas'ta bir geminin patlaması sonucu 578 kişi hayatını kaybetmiştir. 1948'de Almanya'nın BASF firmasının tankı patlamış ve yaklaşık 200 kişi hayatını kaybetmiştir. 1976'da İtalya'nın Seveso kentinde bir fabrikanın dioksinleri atmosfere yayması sonucu yaklaşık 3000 hayvan ölmüş ve etkilenen 70000 hayvan dioksinlerin besin zincirinden uzak tutulması için imha edilmiştir. Bu olay avrupa topluluğu tarafından büyük ölçekli kazaların önlenmesine yönelik çıkarılan Seveso Direktifi'ne öncülük etmiştir. 1990'da Teksas'ta bir kimyasal üretim şirketindeki patlamada 17 işçi ölmüştür. 2001'de Fransa'da bir gübre üretim fabrikasındaki patlamada 29 işçi ölmüştür. 2015'te Çin'de bir depodaki patlamada 173 insan ölmüştür. 2016'da Bangladeş'te kazan patlaması sonucu 23 işçi ölmüştür (ILO, 2018).

3. İş Güvenliğine İstatistiksel Yaklaşımlar

Amerika'nın endüstri güvenliği öncülerinden olan Herbert William Heinrich 1931 yılında yazdığı kitabında, bir işyerindeki ciddi yaralanmaya neden olan her 1 kazadan önce 29 küçük çapta yaralanma ve 300 herhangi bir kayba neden olmayan tehlikeli durum veya hareket (ramak kala) oluştuğunu belirten bir teori geliştirmiştir. 1969'da Frank Bird, Heinrich'in daha önceden öne sürdüğü teoriyi geliştirerek yeni bir teori (güvenlik üçgeni) geliştirmiştir. Bird, 1750000 işçi çalıştıran 21 farklı endüstriyel gruptaki 297 şirkette gerçekleşen 1752498 kazayı incelemiştir. Çalışma boyunca işçilerin çalışma saatleri 3000000 saatten fazladır. Sonuçta Bird, işyerinde 1 ölümlü kaza gerçekleşmeden önce 3000000 güvensiz hareket, 600 ramak kala ve 30 hafif yaralanma ile 10 ciddi yaralanma gerçekleştiğini saptamıştır (Şekil 1).

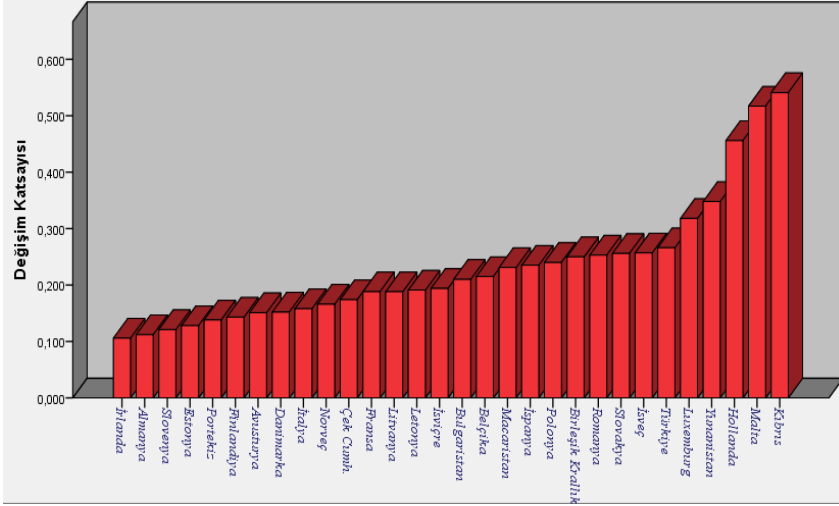

Şekil 1. Heinrich (a) ve Bird (b) tarafından geliştirilen güvenlik üçgenleri.

İstatistiksel araştırma yöntemleri iş güvenliği konusunda başvurulacak en önemli yol gösterici kaynaklardır.

4. İstatistiksel Analizler

Öncelikle, Avrupa ülkelerinde ölümle sonuçlanan iş kazaları sayılarının 2008-2015 yılları arasındaki değişimleri incelenmiştir (SGK, 2017; Eurostat, 2017). Bu değişimler yardımıyla ülkelerin ölümlü iş kazaları sayılarındaki artış ve azalışların seyri incelenerek alınan tedbirlerin ve uygulanan politikaların olumlu ve/veya olumsuz sonuçları irdelenmiştir. Bu amaçla değişimin istatistiksel bir ölçüsü olarak değişkenlik katsayısı kullanılmıştır. 2008-2015 yılları arası ölümlü iş kazaları sayıları göz önüne alınarak her ülkenin değişkenlik katsayısı hesaplanmıştır. Değişkenliğin en fazla olduğu ve daha az olduğu ülkeler belirlenmiş ve Türkiye'nin durumunun bu çerçevede değerlendirilmesi sağlanmıştır. Hırvatistan ve İzlanda 2008-2009 verileri eksikliği nedeniyle hesaplamalarda yer almamıştır.

Şekil 2. 2008-2015 yılları arasında Avrupa'daki bazı ülkelerde ölümlü iş kazaları değişkenlik katsayıları.

Şekil 2'de ülkelerdeki ölümlü iş kazalarına göre belirlenen değişim katsayıları görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken durum değişimin pozitif ya da negatif yönde olmasıdır. Değişim katsayıları ülkelerdeki kayıtları baz almaktadır. Ölümlü iş kazası sayılarına göre yapılan yorumlamalarda nüfusun fazla veya az olduğu ülkelerde elde edilen veriler sağlıklı sonuçlar vermeyebilir. Nüfus yoğunluğunun etkisini ortadan kaldırmak gerekmektedir. Ayrıca, tek bir iş kazasında çok fazla ölümün gerçekleştiği felaket derecesindeki olaylar da ülkeler arasındaki kıyaslamalarda problem yaratabilmektedir. Bu nedenle ölümlü iş kazaları sayıları kullanılarak değişim katsayılarının hesaplanması ile daha sağlıklı sonuçlar alınacağı düşünülmüştür.

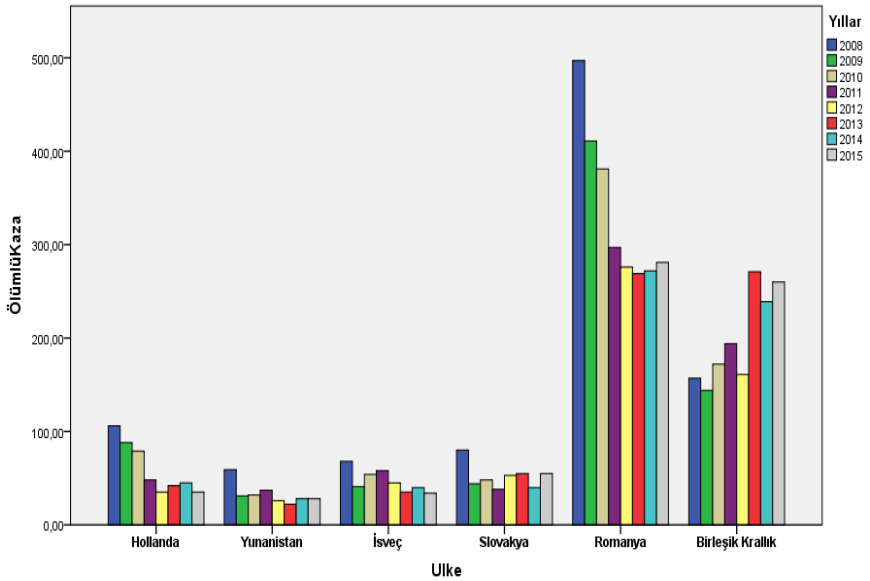
Çizelge 1. 2008-2015 yılları arasında Avrupa ülkeleri ölümlü iş kazaları değişkenlik katsayıları en yüksek ülkeler (%25 ve üzeri).

Ülkeler	D.K.
Kıbrıs*	0,541
Malta*	0,517
Hollanda	0,456
Yunanistan	0,348
Lüksemburg*	0,318

<i>Türkiye</i>	0,266
<i>İsveç</i>	0,257
<i>Slovakya</i>	0,256
<i>Romanya</i>	0,253
<i>Birleşik Krallık</i>	0,250

* Kıbrıs, Malta ve Luxemburg gibi ülkelerde değişkenliğin çok fazla çıkması normaldir. Çünkü bu ülkelerde kayıtlı ölümlü iş kazası sayıları ortalamaları sırasıyla 9, 4 ve 11 dir. Çok az sayıda olan bu verilerde oluşan küçük değişiklikler bile fazla değişkenlik katsayısına sebep olmaktadır.

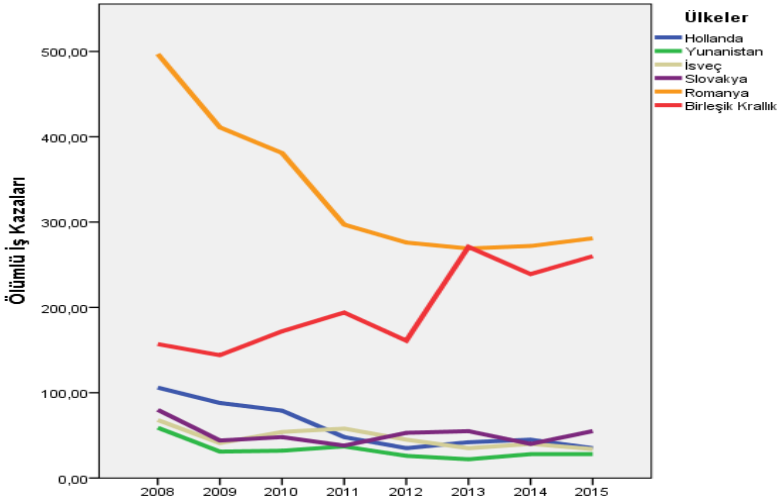
Bu aşamada değişkenliği yüksek ülkelerin ölümlü iş kazaları sayılarının zamanla nasıl bir değişim gösterdiğini incelemek yararlı olacaktır.

Şekil 3. 2008-2015 yılları arasında bazı Avrupa ülkeleri ölümlü iş kazaları sayılarının histogram grafikleri.

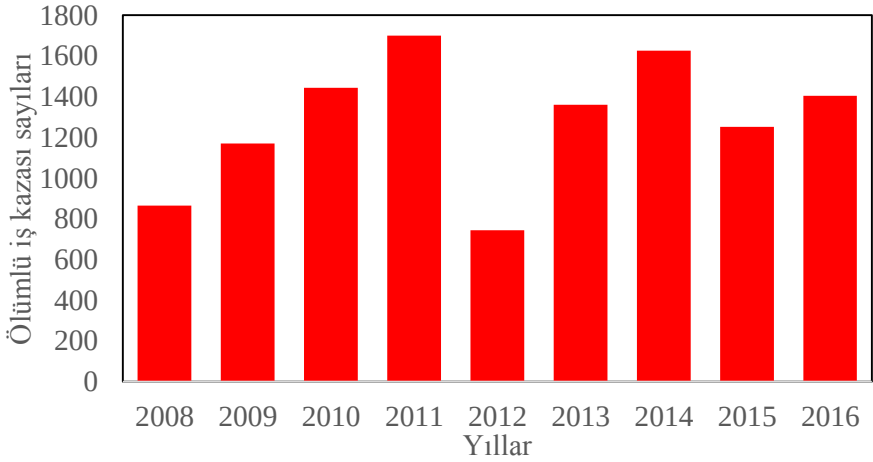
Ülkelerin ölümlü kaza sayılarının trendi incelendiğinde; Hollanda, Yunanistan, İsveç ve Romanya gibi ülkelerde ortaya çıkan ölümlü iş kazalarının yıllar geçtikçe azaldığı görülmektedir (Şekil 3). Bu da alınan önlem ve uygulanan politikaların ölümlü iş kazalarını azaltmada etkili

olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir. Diğer yandan, ters yönde yani olumsuz yönde bir değişimi ise Birleşik Krallık göstermektedir. Bu ülkede ise yıllar geçtikçe ölümlü kaza sayılarında artış olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. 2008-2015 yılları arasında bazı Avrupa ülkeleri ölümlü iş kazaları sayılarının çizgi grafikleri.

Türkiye’de ise durum tam tersidir. Düzenli bir azalma veya artışın olmadığı gibi sabit bir eğilim de yoktur (Şekil 5). Bu durum Türkiye’de ölümlü iş kazaları sayılarında düzensiz bir değişimin olduğu göstermektedir. Özellikle 30 Haziran 2012’de resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu ve akabinde bu yasaya dayandırılarak çıkarılan yönetmeliklerin 2012’den sonra ölümlü iş kazalarının sayılarında kısmen bir azalmaya sebep olduğu görülmektedir.

Şekil 5. Türkiye’de 2008-2016 yılları arasında gerçekleşen ölümlü iş kazaları sayıları.

Ancak, 2012’den sonra ekonomide gerçekleşen büyüme ve iş hacminin artması sonucunda ölümlü iş kazaları sayılarındaki artışın yasa öncesi değerlere ulaşmaya başladığı görülmektedir.

Bu tablonun oluşmasının temel sebepleri;

- Verilerin sağlıklı tutulamaması,
- Ülkemizde, ölümlü iş kazalarını önlemeye dair etkili ve uygulanabilir politikaların oluşturulamaması,
- Bazı yıllarda büyük kazaların veya afet gibi durumların ortaya çıkabilmesi (Soma, Ermenek Faciası vb.)

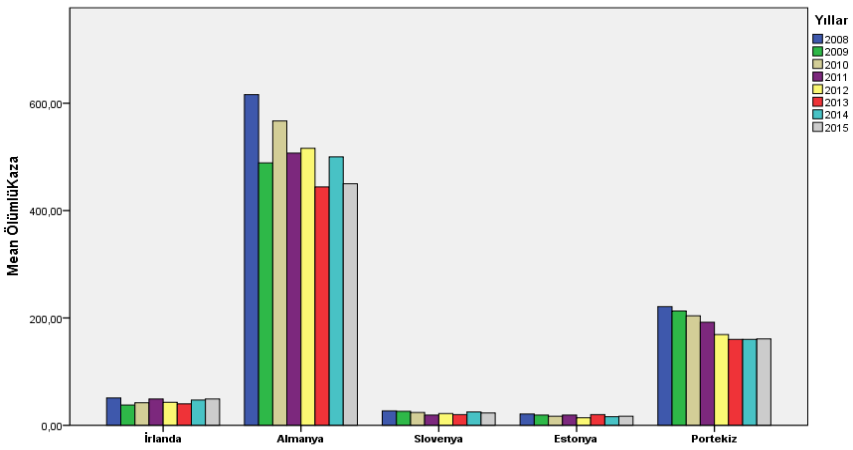
olarak açıklanabilir.

Diğer yandan değişkenlik katsayıları açısından değişimin en az olduğu (%16 ve altı) ülkeler ise Çizelge 2’de görülmektedir.

Çizelge 2. 2008-2015 yılları arasında Avrupa ülkeleri ölümlü iş kazaları değişkenlik katsayıları en düşük ülkeler (%16 ve altı).

Ülkeler	D.K.
İrlanda	0,106
Almanya	0,112
Slovenya	0,121
Estonya	0,128

Portekiz	0,138
Finlandiya	0,143
Avusturya	0,151
Danimarka	0,152
İtalya	0,158

Şekil 6. 2008-2015 yılları arasında bazı Avrupa ülkeleri ölümlü iş kazaları sayılarının histogram grafikleri.

Ülkelerin ölümlü kaza sayılarının trendi incelendiğinde; İrlanda, Almanya, Slovenya, Estonya ve Portekiz gibi ülkelerde ölümlü iş kazaları sayılarında azalma eğilimi olmakla birlikte büyük bir değişimin gözlemlenmediği sonucuna varılmaktadır (Şekil 6). Bu durum ise iş sağlığı ve güvenliği konularında istikrarlı ve faydalı politikaların oluşturulduğunun göstergesidir. Özellikle sanayi ve ekonominin öncü ülkelerinden olan Almanya’da gözlenen bu durum takdire şayandır. Almanya’da iş güvenliği konusunda son zamanlarda atılan en önemli adımlardan biri; Japonya’da 2011’de gerçekleşen depremin ardından Fukushima’daki nükleer santralde gerçekleşen sızıntı sonrası 2022’ye kadar Almanya’nın tüm nükleer enerji santrallerini kapatma kararıdır. Almanya’daki politikaların insan hayatına verdiği önem istatistiklere de yansımıştır.

Bu durumun dışında Avrupa ülkeleri ve Türkiye, gerçekleşen toplam iş kazaları içerisinde ölümlü iş kazalarının oranları (ölümlü iş

kazası/toplam iş kazası) bakımından da incelenmiştir. Böylece en yüksek oranlara sahip ülkeler Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. 2008-2015 yılları arasında Avrupa'da ölümlü iş kazası oranları en yüksek ülkeler.

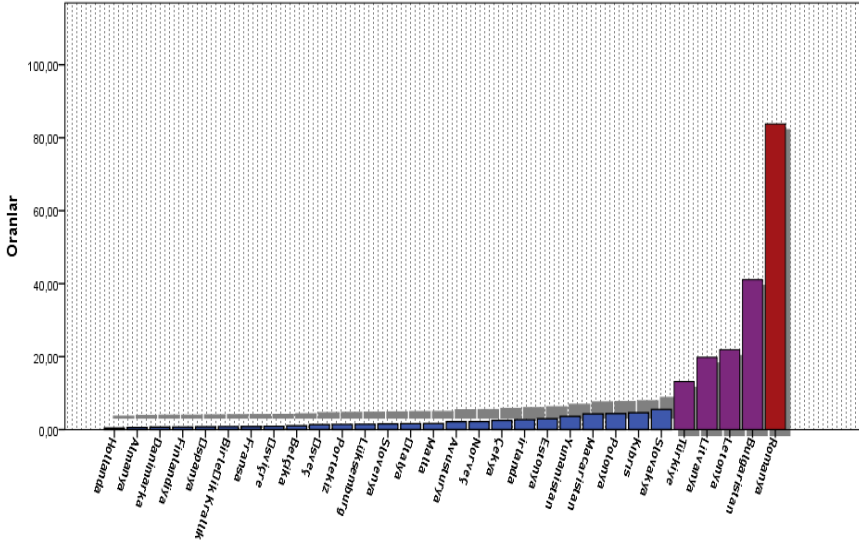
<i>Ülkeler</i>	<i>Oran (1000 kazada)</i>
Romanya	83,775
Bulgaristan	41,096
Letonya	21,914
Litvanya	19,816
Türkiye	13,168

Çizelge 4. 2008-2015 yılları arasında Avrupa'da ölümlü iş kazası oranları en düşük ülkeler.

<i>Ülkeler</i>	<i>Oran (1000 kazada)</i>
Hollanda	0,407
Almanya	0,580
Danimarka	0,684
Finlandiya	0,690
İspanya	0,764
Birleşik Krallık	0,814
Fransa	0,849
İsviçre	0,895

Çizelge 3 ve Çizelge 4 incelendiğinde Romanya, Bulgaristan, Letonya, Litvanya ve Türkiye'de toplam iş kazaları içerisinde ölümlü iş kazası sayısının diğer ülkelere göre oldukça fazla olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu sonuç, ilgili ülkelerde iş kazalarının yüksek risk taşıdığını, önlemlerin yetersiz olduğunu ve yapılan işlerin niteliğinin diğer ülkelere nazaran daha fazla risk taşıdığı gibi ihtimalleri göz önüne sermektedir. Çizelge 4'te yer alan Hollanda, Almanya, Danimarka, Finlandiya, İspanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İsviçre gibi ülkelere de bu durumun tam tersinin söz konusu olduğu sonucuna varılmaktadır.

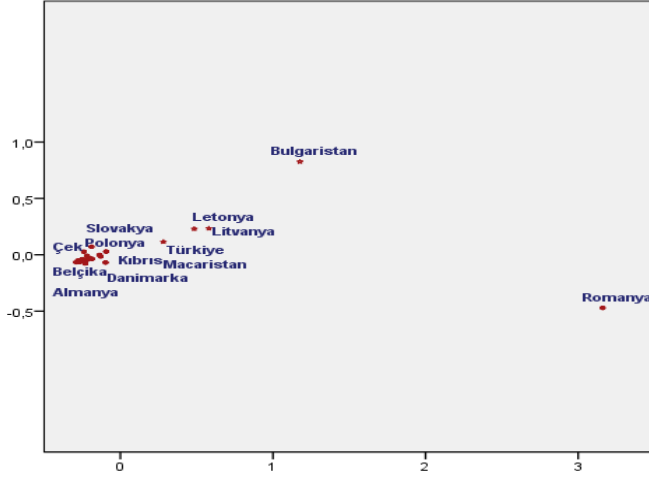
Avrupa ülkeleri için 2008-2015 yılları arasında gerçekleşen toplam iş kazaları içerisinde ölümlü iş kazalarının oranları verilerine kümeleme analizi uygulanmıştır. Kümeleme analizi yardımıyla birbirine yakın oranlara sahip ülkeler belirlenerek, ülkeler alt gruplara ayrılmıştır (Şekil 7).

Şekil 7. 2008-2015 yılları arasında Avrupa ülkelerinde gerçekleşen iş kazaları içerisinde ölümlü iş kazası oranları (1000 kazada) ortalamaları.

Bu amaçla öncelikle hiyerarşik (birleştirici aşamalı) ve ardından hiyerarşik olmayan (k-ortalamlar) kümeleme analizi uygulanmış ve ülkelerin 3 kümeye ayrılabilceği sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak ise; Bulgaristan, Letonya, Litvanya ve Türkiye'nin bir grupta, Romanya'nın tek başına bir grupta ve diğer ülkelerin ise üçüncü bir grupta kümelendiği sonucuna varılmıştır. Bakıldığı zaman ilk iki grubun en yüksek ortalama iş kazası oranları olduğu ve diğer kalan tüm ülkelerin ise birbirlerine yakın oranlara sahip oldukları sonucu kolaylıkla görülebilmektedir.

Ayrıca, aynı verilere çok boyutlu ölçekleme analizi (multidimensional scaling) uygulanarak 2008-2015 yılları arasında Avrupa ülkelerinde gerçekleşen iş kazaları içerisinde ölümlü iş kazası oranları iki boyutlu bir uzayda gösterilmiştir (Şekil 8). Bu grafik incelendiğinde de kümeleme analizi ile elde edilen sonuçlara dair yorumların tekrarlanabileceği açıkça görülmektedir. Grafiğe bakıldığında Romanya'nın başlı başına diğer tüm ülkelerden ayrı bir konumda yer aldığı, Bulgaristan, Türkiye, Letonya ve Litvanya'nın aynı çevrede toplandığı ve diğer Avrupa ülkelerinin ise ayrı bir kümeleme oluşturduğu gözlenmiştir.

Şekil 8. 2008-2015 yılları arasında Avrupa ülkelerinde gerçekleşen iş kazaları içerisinde ölümlü iş kazası oranlarının (1000 kazada) çok boyutlu ölçekleme analizi sonucu elde edilen grafik.

5. Sonuçlar

Çalışma kapsamında iş güvenliği konusunda Türkiye, bazı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırılmıştır. Ölümlü iş kazaları sayıları göz önünde bulundurularak ölümlü iş kazalarının değişim katsayıları hesaplanmıştır. Bu şekilde değişim katsayıları yüksek ve düşük olan ülkeler belirlenmiştir. Değişim katsayıları yüksek olan ülkelerin genellikle iş sağlığı ve güvenliği konusunda çok kayıp veren Romanya ve Türkiye gibi ülkeler olduğu, değişim katsayıları düşük olan ülkelerin ise daha çok iş güvenliği konusunda az kayıp veren ve insan hayatını önemseyen istikrarlı politikalar geliştiren başta Almanya olmak üzere Slovenya, Finlandiya ve Danimarka gibi ülkeler olduğu belirlenmiştir.

Kümeleme analizi ve çok boyutlu ölçekleme analizi sonucu incelenen Avrupa ülkelerinin 3 gruba ayrılacağı belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

Bdnews24.com. (2018). <https://bdnews24.com/bangladesh/2013/05/12/rana-plaza-death-toll-now-at-1126> adresinden erişildi. (ET: 01.03.2018).

CSB. (2018). Birleşik Devletler Güvenlik ve Hasar Araştırma Kurulu. <https://www.csb.gov/investigations/completed-investigations/?Type=2> adresinden erişildi. (ET: 06.03.2018).

Eurostat. (2017). Avrupa İstatistik Kurumu İş İstatistikleri. <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics->

explained/index.php/Accidents_at_work_statistics adresinden erişildi. (ET: 08.12.2017)

IAEA. (2018). Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı. <https://www.iaea.org/newscenter/focus/fukushima> adresinden erişildi. (ET: 08.02.2018)

ILO. (2018). ILO İş Sağlığı ve Güvenliği Ansiklopedisi, Felaketler ve Büyük Kazalar. (Editör: Pier Alberto Bertazzi). <http://iloencyclopaedia.org/part-vi-16255/disasters-natural-and-technological/39/1237> adresinden erişildi. (ET: 03.04.2018)

MNHS, Minnesota Tarih Merkezi. In Hennepin County History, vol. 16-2, no. 62, pp. 9-10, 1956.

NFPA. (1998). Amerikan Ulusal Yangın Koruma Birliği. Yangın Araştırma Departmanı Raporu. <https://web.archive.org/web/20081204213835/http://www.nfpa.org/assets/files/PDF/Haysville.PDF> adresinden erişildi. (ET: 16.03.2018)

OSHA. (2018). Birleşik Devletler Çalışma Departmanı. https://www.osha.gov/dep/fatcat/dep_fatcat.html adresinden erişildi. (ET: 11.04.2018)

SGK. (2017). SGK İstatistik Yıllıkları. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari adresinden erişildi. (ET: 12.12.2017)

TÜRKİYE'DEKİ İŞ KAZASI KAYNAKLI ÖLÜMLERİN İSTATİSTİKSEL DEĞERLENDİRMESİ

Statistical Assessments of Fatalities Resulted from Occupational Accidents in Turkey

Çağatay ÇETİNKAYA* & Emine Demirel TOP ** & Soner TOP*** Nil YAPICI****

Giriş

Çalışanlara yönelik iş sağlığı ve güvenliği ile yakından ilgili 3 unsur bulunmaktadır. Bunlar: çalışanların korunması, üretim güvenliğinin sağlanması ve işletme güvenliğinin sağlanmasıdır. İş sağlığı ve güvenliği, çalışanların ve işin güvenliğini sağlamaya yönelik önlemler dizisidir. Bu önlemler, elimine etmeden kişisel koruyucu donanımların kullanımına kadar geniş bir yelpazede yer alır. Şekil 1'de NIOSH (Amerikan İş Sağlığı ve Güvenliği Ulusal Enstitüsü) tarafından belirlenmiş kontrol hiyerarşisi yer almaktadır.

Şekil 1. İş sağlığı ve güvenliğinde kontrol hiyerarşisi.

* Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, Araştırma Görevlisi (Doktora Öğrencisi)

** Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İş Güvenliği Anabilim Dalı (Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi)

*** Çukurova Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Maden Mühendisliği Bölümü, Araştırma Görevlisi (Doktora Öğrencisi)

**** Çukurova Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Maden Mühendisliği Bölümü, Dr. Öğretim Üyesi

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda tehlike, işyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek, çalışanı veya işyerini etkileyebilecek zarar veya hasar verme potansiyelini; risk ise tehlikeden kaynaklanacak kayıp, yaralanma ya da başka zararlı sonuç meydana gelme ihtimalini ifade etmektedir. Örnekle açıklanacak olursa; yetersiz aydınlatma olan bir ortamda çalışmak tehliktir. Böyle bir ortamda çalışıldığında; kör olma, düşme, yanlış iş yapma, acil durumlarda kaçış yollarını bulamama gibi riskler bulunmaktadır. Riskleri önlemeye yönelik olarak kontrol hiyerarşisinde en etkili adım elimine etmedir. Elimine etme; tehlikenin ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir. Örneğin çok ses çıkaran bir aletin kullanılmaması, kullanımdan kaldırılması elimine etmeye örnektir. Hiyerarşideki 2. yöntem ikamedir. Çok ses çıkaran bir aletin az ses çıkaran bir aletle değiştirilmesi ikameye örnek olarak verilebilir. Mühendislik kontrolleri hiyerarşide 3. sırada yer almaktadır. Ses çıkaran aletin ses çıkarmayan kapalı bir bölmeye alınması mühendislik kontrolüne örnektir. Hiyerarşideki 4. yöntem yönetim kontrolleridir. Çalışanların dönüşümlü çalıştırılması suretiyle gürültüye maruziyet süresinin azaltılması bu kontrol yöntemine örnek olarak verilebilir. Kontrol hiyerarşisinde son sırada kişisel koruyucu donanımlar (KKD) yer almaktadır. Gürültülü ortamda çalışanların kulak koruyucular kullanması bu kontrol yöntemine örnektir. Hiyerarşide etki, toplu korunmadan kişisel korunmaya doğru gittikçe azalmaktadır. Çalışma sırasında riskleri tamamen ortadan kaldırmanın tek yolu tehlikenin yok edilmesidir.

1. Dünyada İş Sağlığı Ve Güvenliği'nin Tarihsel Gelişimi

Tarihteki ilk iş sağlığı güvenliği kurallarının Babil Dönemi'nde (M. Ö. 2000) Hammurabi kanunlarından itibaren başladığı kabul edilmektedir. Burada “eğer ustanın yaptığı ev çürüklüğünden dolayı yıkılırsa, evi yapan ustanın boynu vurulur” denilmiştir. M. Ö. 400’lerde Herodot çalışanların daha iyi çalışabilmesi için yüksek kalorili besinlerle beslenmelerinin gerekliliğinden söz etmiştir. Aynı dönemde Hipokrat ilk defa kurşun zehirlenmesinden söz etmiş ve Platon (Eflatun) ise zanaatkarların çalışma şartlarından oluşan sorunları kaydetmiştir. M. Ö. 300’lerde Aristo, gladyatörlerin yaptıkları işten dolayı özel bir diyetle beslenmeleri gerektiğini söylemiştir. M. S. 1. Yüzyılda Plinius, çalışma ortamındaki tozlara karşı çalışanların başlarına torba geçirmeleri gerektiğinden bahsetmiştir. M. S. 2. Yüzyılda Juvenal demircilerdeki gözle ilgili hastalıkların işten kaynaklandığını ve ayakta çalışanlarda varis oluşabileceğini belirtmiştir. Agricola (1494-1555), De re metallica isimli kitabında metal işçilerinin koruyucu eylemlere (ağza burna mendil) ihtiyaçları olduklarını belirtmiştir. Paracelsus (1493-1541), De morbis

metallicis isimli eserinde “zehir olmayan madde yoktur, zehirle ilacı ayıran dozdur” demiştir. İş sağlığı ve Güvenliği’nin babası olarak kabul edilen kişi Bernardino Ramazzini’dir. 1633-1714 yılları arasında yaşamıştır. İşyeri hekimidir. De morbis artificum diatriba isimli eserinde hastalara ne iş yaptığını sorup, öykülerini (anemnez) alınız demiştir. Sanayi Devrimi’nden sonra fabrikaların ve makinaların çoğalması ile işgücü önem kazanmıştır. Çok fazla üretme isteği ile çalışanların güvenliği hiçe sayılmış ve devletler tarafından bu durumu önlemeye yönelik kanuni düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Özellikle 1. Dünya Savaşı sonrası Versay Antlaşması ile kurulan Dünya Çalışma Örgütü (ILO) ile 7 Nisan 1948’de kurulan Dünya Sağlık Örgütü (WHO) iş sağlığı ve güvenliğinin gelişimine yönelik uluslararası mecrada atılan en önemli adımlar olmuştur.

2. Türkiye’de İş Sağlığı Ve Güvenliği’nin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de iş sağlığı ve güvenliğine yönelik atılan adımlar Osmanlı Devleti dönemine uzanmaktadır. 15-16. Yüzyıllarda ticarete esnaf ve zanaatkarların etkin olduğu dönemde loncaların, orta sandığı, teavün sandığı gibi ticari birliklerin belirlediği kurallar iş sağlığı ve güvenliğine yönelik atılan ilk adımlardır. Ancak buradaki düzenlemeler genelde sözlü şekilde olmuşlardır. 1850’de Polis Nizamnamesi ile bu tür ticari birliklerin oluşumu engellenmiş ve ağır çalışma şartları kabul edilmiştir. Zonguldak’ta Ereğli Havzası’nda çalışan kömür işçilerinin çoğunun hastalanması ve çalışmanın yürütülemez duruma gelmesi neticesinde 100 Maddelik Dilaver Paşa Nizamnamesi çıkarılmıştır. Ancak padişah imzalamadığı için bu düzenleme tüzük niteliğinde kalmıştır ve kapsamlı olarak uygulanamamıştır. 1869’daki Maadin Nizamnamesi ile iş sağlığı ve güvenliği konusunda ilk kapsamlı kanun çıkarılmıştır. Birinci Büyük Millet Meclisi Dönemi’nde çıkarılan 114 ve 151 sayılı yasalar dönemin iktisat-ekonomi bakanı Mahmut Celal Bey öncülüğünde çıkarılmıştır. Cumhuriyet Dönemi’nde Hafta Tatili Kanunu, Borçlar Kanunu gibi kanunlar ile çalışma hayatı düzenlense de iş sağlığı ve güvenliğine yönelik en kapsamlı kanun 30 Haziran 2012’de resmi gazetede yayımlanan 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu olmuştur. Bu kanuna dayalı çıkarılan yönetmeliklerle yasanın uygulamaları devam etmektedir. Bu kanun öncesinde 2003’te çıkarılan İş Kanunu ve 2006’da çıkarılan Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nda da iş sağlığı ve güvenliğine yönelik birtakım tedbirler bulunmaktadır.

3. Önceki Çalışmalar

Demirbilek ve Pazarlıoğlu (2007), 1980-2004 yılları arasında gerçekleşen iş kazalarını incelemişlerdir. İş kazası riskinin en fazla olduğu yaş grubunu 25-29 ile 30-34 olarak belirlemişlerdir. Ayrıca bu çalışmada iş kazalarının ilk çalışma saatinde daha fazla olduğu ve yüksek çalışana sahip işyerlerinde daha az iş kazası olduğu belirlenmiştir. 5 yıl ve üzeri kıdeme sahip çalışanların iş kazası oranlarının diğerlerine oranla daha düşük olduğu da bu çalışmayla belirlenmiştir. Karadeniz (2012), Türkiye’de gerçekleşen iş kazalarının sayılarının resmi rakamların çok üzerinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca küreselleşen ekonomi ile sanayisi gelişmekte olan ülkelere iş kazalarının kaydığı ve bundan dolayı Asya’da iş kazalarının sayılarının diğer kıtalardan daha fazla olduğu belirlenmiştir. Ceylan (2012), Türkiye’de 2004-2010 yılları arasındaki iş kazaları ve ölüm oranlarını incelemiş ve sektörlere göre analiz etmiştir. Sonuçta; madencilik, metal ve inşaat sektörlerinde iş kazaları ve iş kazaları kaynaklı ölümlerin yoğunlaştığı belirlenmiştir. Çavuş ve Taçgın (2016), 1997-2011 yılları arasındaki inşaatlarda gerçekleşen iş kazalarını incelemişler ve en çok iş kazalarının düşme ve elektrik çarpmaları kaynaklı olduğunu belirlemişlerdir. Düşme ve elektrik kaynaklı iş kazalarını alt gruplara ayırmışlardır. Erginel ve Toptancı (2017), iç anadolu bölgesinde inşaat ile ilgili 2005-2015 yılları arasındaki iş kazası verilerini incelemiş ve son üç senede iş kazalarının sayılarının arttığını belirlemişlerdir. Bu durumun 2012’de 6331 sayılı yasanın yürürlüğe girmesinden dolayı kazayı bildirme yükümlülüğünden kaynaklandığı belirlenmiştir. Gümüş (2017), 2015 ve 2014 yılı iş kazaları verilerini incelemiş ve en fazla iş kazasının nitelik gerektirmeyen işlerde gerçekleştiğini belirlemiştir. Çolak ve Palaz (2017), Türkiye’de 1980-2012 yılları arasındaki ölümlü iş kazaları ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi incelemişler ve aralarında uzun dönemde negatif kısa dönemde ise pozitif korelasyon olduğunu belirlemişlerdir.

4. İstatistiksel Analizler

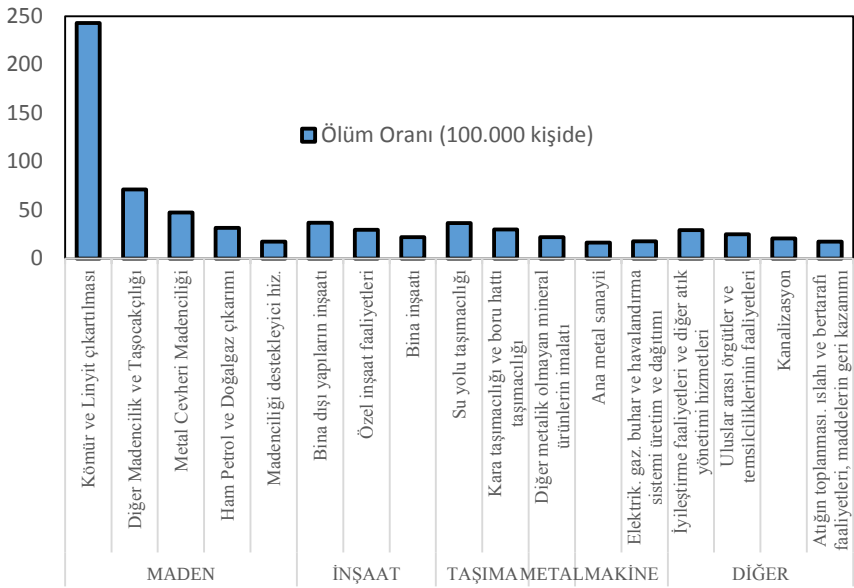
Sosyal Güvenlik Kurumu iş kazaları istatistikleri (2013-2016 yılları arası) kullanılmıştır (SGK, 2017). 2016-2013 yılları verilerinin ortalamaları esas alınarak, ölümlü iş kazaları oranları meslek gruplarına göre sıralandığında ölüm oranı en yüksek sektörler Şekil 2’de ve Çizelge 1’de görülmektedir. Burada iş kazası sonucu ölüm oranı 100000 kişide 15 ve üzeri olan sektörler ve ekonomik faaliyet sınıflandırması görülmektedir. İlk sırada kömür ve linyit çıkartılması yer almaktadır. 100000 kişide 243 gibi inanılması güç bir sayı göze çarpmaktadır. 13 Mayıs 2014 tarihinde Manisa’nın Soma ilçesindeki linyit kömürü madeninde gerçekleşen yangın ve akabinde gerçekleşen facia sonucu 301

madenci hayatını kaybetmiştir. Aynı yıl 28 Ekim’de Karaman’ın Ermenek ilçesinde gerçekleşen bir diğer kömür madeni faciasında 18 madenci hayatını kaybetmiştir. İstatistiksel analizlerde böyle bir sonucun çıkmasında bu faciaların yaşanmasının büyük rolü bulunmaktadır. Madencilik faaliyetleri en tehlikeli çalışma koşullarında gerçekleştirilmektedir. Ancak alınacak tedbirler ile kayıplar en aza indirilebilmektedir. Analizde 2. sırada en fazla kaybın gerçekleştiği sektör olarak inşaat göze çarpmaktadır. İnşaat sektörü normalde iş kazaları ve iş kazaları sonucu gerçekleşen ölümler açısından ilk sırada yer almaktadır. Ancak çalışma hacmine ve çalışan sayısına göre iş kazaları sonucu gerçekleşen ölümler oranlandığında inşaat sektörü madencilik sektörünün gerisinde kalmaktadır. Metal ve makine sektörü 3. sırada yer almaktadır.

Çizelge 1. 2013-2016 yılları arasındaki ölümlü iş kazaları (100000 kişiye 15 ve üzeri).

Sektör	Ekonomik Faaliyet Sınıflandırması	Kaza Sayısı	Ölüm	Sigortalı Sayısı	Kaza Oranı (100 kişiye)	Ölüm Oranı (100000 kişiye)
MADEN	Kömür ve Linyit çıkartılması	9254,5	102	41964	22,054	243,068
	Diğer Madencilik ve Taşocakçılığı	1709,75	42,5	59635,75	2,867	71,266
	Metal Cevheri Madenciliği	1029,75	11	23211	4,436	47,391
	Ham Petrol ve Doğalgaz çıkarımı	119,75	1	3173,5	3,773	31,511
	Madenciliği destekleyici hiz.	277,5	1,25	7225	3,841	17,301
İNŞAAT	Bina dışı yapıların inşaatı	7752,75	129,5	351573,25	2,205	36,834
	Özel inşaat faaliyetleri	10137,5	109,75	371262	2,731	29,561
	Bina inşaatı	15754,5	258,5	1175565	1,340	21,989
NAKLİYE	Su yolu taşımacılığı	348	6,75	18498,75	1,881	36,489
	Kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı	7311,75	174	580696	1,259	29,964
METAL/ MAKİNE	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	10355	47,75	217322	4,765	21,972

	Ana metal sanayii	12507	24,75	151416	8,260	16,346
	Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı	1411	17,5	98109	1,438	17,837
DİĞER	İyileştirme faaliyetleri ve diğer atık yönetimi hizmetleri	32,75	0,5	1702,25	1,924	29,373
	Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	8,75	1	4013	0,218	24,921
	Kanalizasyon	188	2,5	12056	1,559	20,737
	Atığın toplanması, ıslahı ve bertarafı faaliyetleri, maddelerin geri kazanımı	2740	13,25	76770	3,569	17,259

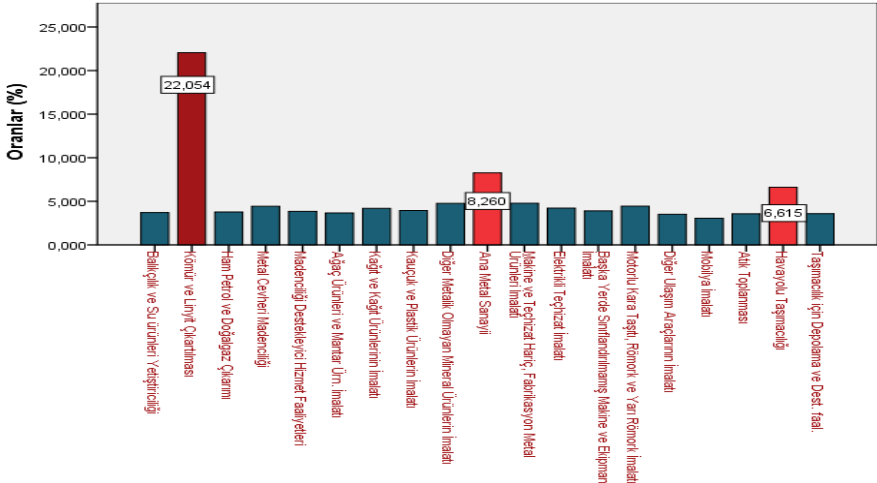
Şekil 2. 2013-2016 yılları arasındaki ölümlü iş kazaları (100000 kişide 15 ve üzeri).

Çizelge 2. 2013-2016 yılları arasındaki iş kazaları oranları.

Sektör	Ekonomik Faaliyet Sınıflandırması	Kaza Sayısı	Sigortalı Sayısı	Oran (100 kişide)
MADENCİLİK	Kömür ve Linyit Çıkartılması	9254,5	41964	22,05
METAL/MAKİNE	Ana metal sanayii	12507	151416	8,26
ULAŞIM	Havayolu taşımacılığı	1389,25	21001	6,61

METAL/MAKİNE	Makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünleri imalatı	18516,25	387067	4,78
METAL/MAKİNE	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	10355	217322	4,76
METAL/MAKİNE	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	7314,5	164744	4,44
MADENCİLİK	Metal Cevheri Madenciliği	1029,75	23211	4,43
METAL/MAKİNE	Elektrikli teçhizat imalatı	5226	123877	4,22
DİĞER	Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı	2102,25	50171	4,19
DİĞER	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	7586,25	192579,5	3,94
METAL/MAKİNE	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	5685,25	145723,5	3,91
MADENCİLİK	Madenciliği destekleyici hizmet faaliyetleri	277,5	7225	3,84
MADENCİLİK	Ham Petrol ve Doğalgaz çıkarımı	119,75	3173,5	3,77
DİĞER	Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği	299	8059,5	3,71
DİĞER	Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç), saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek eşyaların imalatı	2515,25	68533,5	3,67
DİĞER	Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler	8315,25	231939,5	3,58
DİĞER	Atığın toplanması, ıslahı ve bertarafı faaliyetleri, maddelerin geri kazanımı	2740	76770	3,57
DİĞER	Diğer ulaşım araçlarının imalatı	1641,5	46801,75	3,50
DİĞER	Mobilya imalatı	4935,75	161188	3,06

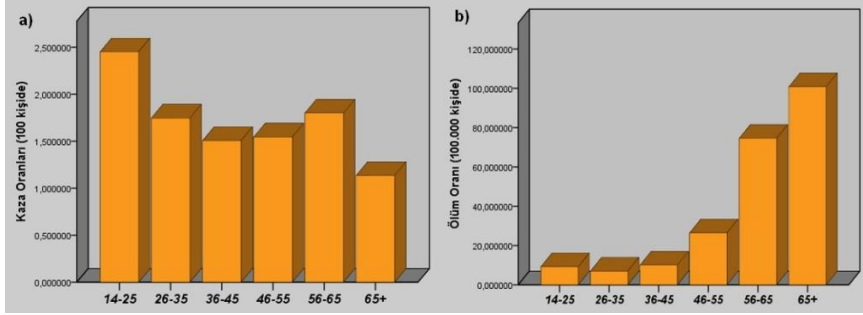
Çizelge 2. ve Şekil 3'te 2013-2016 yılları arasındaki iş kazaları ortalamaları sonucu oranları % 3'ten yüksek olan sektörler ve ekonomik faaliyet sınıflamaları görülmektedir. Madencilik faaliyetleri ilk sıradaki yerini yine almıştır. Metal/makine sektörü madencilik sektörünü takip etmektedir. Burada havayolu taşımacılığındaki % 6 üzeri olan kaza oranı göze çarpmaktadır. Bu durumun havayolu taşımacılığındaki yüksek riske dayalı etkin raporlamadan kaynaklandığı söylenebilir.

Şekil 3. 2013-2016 yılları arasındaki iş kazaları oranları.

2013-2016 yılları arasındaki iş kazaları ve iş kazaları sonucu gerçekleşen ölümlerin yaşlara göre ortalamaları Şekil 4'te görülmektedir.

Kaza oranları incelendiğinde yaş aralığı yükseldikçe kaza oranlarının azaldığı belirlenmiştir. Ölüm oranlarına bakıldığında ise yaş aralığının artması ile ölüm oranlarının da arttığı saptanmıştır. Buradan hareketle kazaların deneyimsiz çalışanlarda daha fazla gözlemlendiği söylenebilir.

Şekil 4. 2013-2016 yılları arasındaki yaş gruplarına göre iş kazaları oranları (a) ve ölüm oranları (b).

2013-2016 yılları arasında ölümlü iş kazaları oranları (100000 kişide) verilerini en uygun olasılık dağılımı kullanılarak modelleyebilmek amacıyla **R** paket programı ve **EasyFit** yazılımı kullanılmıştır. Böylece, ekonomik faaliyet birimleri göz önüne alındığında ölümle sonuçlanan iş kazaları verilerini modelleyebilen en uygun dağılımın aşağıda olasılık yoğunluk ve dağılım fonksiyonu verilen **Pareto 2 (Lomax)** dağılımı olduğu sonucuna varılmıştır. Dağılımın olasılık yoğunluk fonksiyonu;

$$f(x; \alpha, \beta) = \frac{\alpha \beta^\alpha}{(x + \beta)^{\alpha+1}} \quad , \quad 0 \leq x < \infty \quad \text{ve} \quad \alpha > 0 \quad (\text{şekil parametresi}),$$

 $\beta > 0$ (ölçek parametresi) ve dağılım fonksiyonu;

$$F(x; \alpha, \beta) = 1 - [1 + x/\beta]^{-\alpha}$$
 olarak ifade edilmektedir.

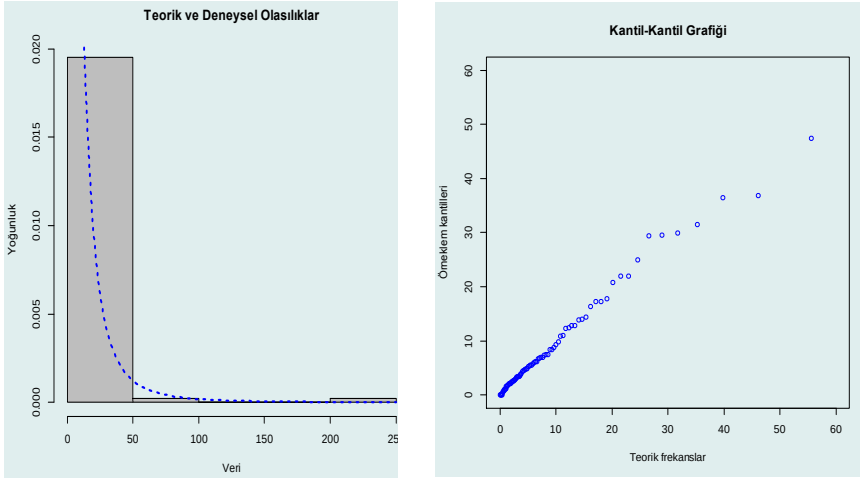
Buradan hareketle ölümlü iş kazaları oranı verileri (2013-2016 yılları ortalamaları baz alındığında) $\alpha = 2,3297$ ve $\beta = 15,408$ parametre değerlerine sahip Pareto 2 (Lomax) dağılımı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Teorik ve deneysel olasılık grafikleri ve kantil-kantil grafikleri de incelendiğinde verilerin dağılıma uygun olduğu sonucuna varılmaktadır (Şekil 5). Ayrıca verilerin dağılıma uygunluğunu test etmek için Kolmogorov-Smirnov uyumun iyiliği testi yapılmış olup;

Test istatistiği: 0,05909 ve p değeri: 0,90037 olur $p = 0,90037 > 0.05$

olduğundan verilerin Pareto 2 dağılımına uygun olduğu sonucuna varılmaktadır. Böylece Pareto 2 dağılımı ile modellenen ölümlü kaza oranları verileri incelendiğinde;

Beklenen değer: 11,587 (100000 kişide) olarak bulunmaktadır.

2013-2016 yılları ortalaması baz alındığında sigortalı olarak çalışan 100000 kişide 11,587 kişinin ölümlü kaza ile karşılaştığı sonucuna ulaşılmaktadır (Çizelge 3). Dağılımın varyansı elde edilen parametre değerleri için hesaplanamamaktadır. Bu nedenle verilerin değişim aralığı sadece grafiksel olarak yorumlanabilmektedir.

Şekil 5. Teorik ve deneysel olasılık ile kantil-kantil grafikleri.

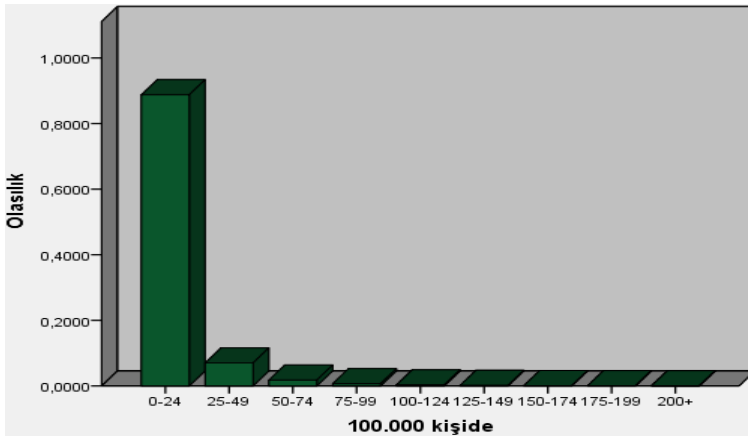
Çizelge 3. Ölümlü iş kazaları oranları olasılık tablosu.

Kaza Oranı (100000 kişide)	Olasılık
0-24	0,8878
25-49	0,0701
50-74	0,0178
75-99	0,0068
100-124	0,0032
125-149	0,0017
150-174	0,0010
175-199	0,0007
200+	0,00008

Pareto 2 dağılımı ile modellenen ölümlü iş kazaları verileri incelendiğinde 0,887 olasılıkla her 100000 kişide 24 veya daha az sayıda çalışanın 0,070 olasılıkla 25-49 çalışanın, 0,178 olasılıkla 50-75 çalışanın ölümlü iş kazasına maruz kaldığı gözlemlenmektedir (Şekil 6).

5. Sonuçlar

Bu çalışma ile 2013-2016 yılları arasındaki sosyal güvenlik kurumu verileri kullanılarak sektörlere göre iş kazalarının oranları ve sektörlere göre iş kazaları sonucu gerçekleşen ölümlerin oranları irdelenmiştir. Ayrıca yaş aralıklarına bağlı olarak gerçekleşen iş kazaları ve iş kazalarına bağlı olarak gerçekleşen ölüm oranları da ortaya konmuştur. İş kazası sonucu ölüm oranlarına göre en tehlikeli sektörlerin sırasıyla madencilik, inşaat ve metal/makine sektörleri olduğu belirlenmiştir.

Şekil 6. Ölümlü iş kazalarının ortaya çıkma olasılıkları.

İş kazası sıklıklarına göre ise madencilik, metal/makine sektörlerini ulaşım (havayolu taşımacılığı) sektörünün izlediği belirlenmiştir. Çalışanların yaşlarının artışı ile iş kazalarının azaldığı, ve iş kazaları sonucu ölüm oranlarının ise arttığı belirlenmiştir. Aynı veriler kullanılarak iş kazalarının modellemesi *Pareto 2 (Lomax)* dağılımı ile sağlanmıştır. Ölümlü iş kazalarının ortaya çıkma olasılıkları belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

Ceylan, H., (2012). Analysis of Occupational Accidents According to The Sectors in Turkey. Gazi University Journal of Science, 25(4), 909-918.

Çavuş, A. ve Taçgın, E., (2016). Türkiye’de İnşaat Sektöründeki İş Kazalarının Sınıflandırılarak Nedenlerinin İncelenmesi. Akademik Platform Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, IV(II), 13-24.

Çolak, O. ve Palaz, S., (2017).The Relationship Between Economic Development And Fatal Occupational Accidents: Evidence From Turkey. Scientific Annals of Economics and Business, 64(1), 19-31.

Demirbilek, S. ve Pazarlıoğlu, M. V., (2007). Türkiye’de İş Kazalarının Oluşumunda Etkili Olan Faktörler: Ampirik Bir Uygulama. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 44(509), 81-91.

Erginel, N. ve Toptancı, Ş., (2017). İş Kazası Verilerinin Olasılık Dağılımları İle Modellenmesi. Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 5, 201-212.

Gümüş, R., (2017). Türkiye’de 2015 Yılında Meydana Gelen İş Kazalarının Analizi Ve 2014 Yılı Verileri İle Karşılaştırılması. The Journal of Academic Social Science Studies, 55, 277-287.

Karadeniz, O., (2012).Dünya’da ve Türkiye’de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Koruma Yetersizliği. Çalışma ve Toplum Dergisi, 34, 15-75.

SGK. (2017). SGK İstatistik Yıllıkları. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari adresinden erişildi. (ET: 12.12.2017)

YENİ BİR YÖNETİM MODELİ OLARAK DEĞİŞİM YÖNETİMİ VE BUNUN KAMU YÖNETİMİNE ETKİLERİ

As A New Administration Style in the Public Administration; Change Administration

Ahmet TUNÇ*

1. Giriş

Değişim kavramı, antik çağdan bu yana üzerinde en çok konuşulan ve yazılan kavramlardan birisidir. Birçok yazar tarafından farklı şekilde yorumlanan değişim kavramı, genel olarak "belli bir sürede herhangi bir şeyde meydana gelen farklılaşma" (Alıç, 1990, 2) olarak tanımlanmaktadır. Herakleitos ve Hegel zincirini izleyip materyalist düşüncede son biçimini bulan kavram, nesnel olayların en genel varoluş biçimidir (Hançerlioğlu, 1982, 57).

Günümüzde küreselleşmeyle birlikte teknolojinin gelişmesi ve sınırların ortadan kalkması sonucunda piyasaya yeni ürün ve hizmetler girmiş ve bu mevcut ürünlerinde gelişmesini sağlamıştır. Artık örgütler ve kurumlar eskiye oranla daha hızlı hareket etmek ve ayakta kalabilmenin gereği olan şartları yerine getirmek zorundadırlar (Özer, 2011, 119). İnsanlık tarihinin bütün dönemlerinde var olmuş bir süreç olan değişimin hızı ise son elli yılda önceki dönemlerle kıyaslanamayacak düzeyde artış göstermiştir (Demir, 2003, 9). Yaşanılan bu değişim durumu ise ekonomik, toplumsal, yönetsel ve kültürel alanlarda açıkça gözlemlenmektedir.

Yönetimin boşlukta oluşan ve işleyen bir kurum olmadığı, içinde bulunduğu ekonomik, siyasal ve sosyal çevrenin bir fonksiyonu olduğu düşünüldüğünde yönetimin çevresinde meydana gelen değişimin yönetsel yapıları doğrudan veya dolaylı olarak etkilemesi, ayrıca ona yön ve biçim vermesi de kaçınılmaz olmuştur (Tutum, 1994, 13). Keza yönetim değişen koşullara kendini uyarlamak zorundadır. Çünkü günümüz rekabet ortamında gerek işletmelerin gerekse devlet ve örgütlerin başarısı, sürekli bir şekilde değişen çevre şartlarına uyum sağlamalarına bağlıdır. Bu durum ise, kurumlarda değişim yönetimi konusunu gündeme getirmektedir (Güleş ve Burgess, 2000, 101). Öyle ki yaşanılan değişim durumdan devletler ve yerel yönetimlerde etkilenmektedir.

Kamu yönetiminde yeni bir yönetim tarzı olarak değişim yönetiminin anlatıldığı bu çalışmada öncelikle yönetim ve yönetimde değişim olgusu açıklanıp, değişimin işletme biliminden kamu yönetimine sirayeti ve değişim yönetimi ile bu yönetim tarzının önemi açıklanmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, atunc@ksu.edu.tr

2. Yönetim Anlayışı ve Yönetimde Değişim

Yönetim kavramıyla ilgili literatürde bir çok tanımın olmasına karşın genel anlamda yönetim, "başkalarını sevk ve idare etme faaliyeti ya da süreci olarak görülmekte ve belirli bir amacı gerçekleştirmek için yapılan bir eylem" olarak tanımlanmaktadır (Eryılmaz, 2010, 3). Kamu yönetimi ise, çağdaş devletin kendisini oluşturan bütün kısımlarını ifade eden bir kavramdır. Öte yandan kamu yönetimi, devletle birlikte kurumlaşan ve devletin merkezi, mülki, yerel yönetim organlarını da kapsayan bir idari mekanizmadır (Güler, 2009, 13).

20. yüzyılın ikinci yarısında ulusal bağımsızlık hareketlerinin bütün dünyaya yayılması ve kitle iletişim araçlarının münteşir kullanımı, toplumsal değişim ve gelişme konularına genellik kazandırmıştır (Tannenbaum ve Schultz, 2008, 27). Sanayileşmeyle başlayan ulus devlet anlayışı giderek etkisini ve önemini kaybettiğinden dolayı artık herhangi bir devletin sorunu sadece kendi sorunu olmaktan çıkmış ve sorunlar da küreselleşmiştir. Soğuk Savaş döneminin bitmesi ve komünist ülkelerin;"dünyadaki serbest ekonomik piyasaya uyum sağlama ve liberal politikalar ile yabancı sermayeye kapılarını açma gibi gelişmeler, tüm örgütleri ve ülkeleri derinden etkilemiştir."

Küreselleşme ile birlikte insan hakları, eşitlik, demokrasi, hukuk devleti, adalet ve hukukun üstünlüğü gibi terimler de küreselleşmiş ve dolayısıyla yönetim anlayışları da değişmiştir (Selçuk, 1999, 129).

Yönetim anlayışını ve yönetim yapılarını derinden etkileyen veya tehdit eden bu değişim faktörleri, aşağıda dört ana başlık altında belirtilmektedir:

- Ekonomi kuramında değişim,
- Yönetim kuramında değişim,
- Özel sektörün rekabetçi yapısı ve gelişimi,
- Sivil toplumun gelişimidir (TC Başbakanlık, 2003, 20).

Son elli yıllık dönemde dünyada yaşanan hızlı ve çok yönlü değişim özellikle yönetim anlayışında ve klasik bürokratik yapılarda köklü bir yeniden yapılanmayı gerektirmiştir. Küreselleşmeyle birlikte kamu yönetimini değişime zorlayan bu etkenler ise temelde üç ana sebepten kaynaklanmaktadır (Yılmaz, 2002, 21).

1. "Kamu harcamalarının bütçeye getirdiği yük ve bütçe açıklarının mali sistemde yol açtığı sorunlar,
2. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde gerçekleşen hızlı değişim,
3. Toplumsal talepler neticesinde kamunun yetersiz kalmasıdır."

Bu sebeplerden dolayı 1980'den sonraki dönemde birey, toplum ve devlet bağlamında birçok kavram anlamını yitirmiştir. Demokrasi içinde insan hak ve hürriyetleri gelişme ve güçlenme zemini bulmuş (Dahl, 2001, 63-64). Küreselleşme ile birlikte küresel gelişmelerin kamu yönetimini etkilemesinden dolayı yeni Kamu yönetiminin temel amacı ise, "vatandaşın beklediği kamusal hizmetleri sunabilmek için eldeki kaynakların görevliler tarafından en verimli şekilde kullanılmasını sağlamak" olarak değişmiştir (Gül, 2017). Toplumun yapısı ve vatandaşların yaşam koşulları başta olmak üzere; devlet-vatandaş ilişkisi, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörde dahil olmakla birlikte kurumların yapısı, yönetim modelleri, temel prensipleri ve hizmet anlayışları tamamen değişmiştir. Dolayısıyla da devletin rolü ve yürüttüğü işlevleri değişim tartışmalarının odak noktası olmuştur (Sığı, 2016, 74). Kamu yönetimindeki bu reform ise bir bütün olarak toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanlardaki değişim hattına paralel ya da bağlantılı bir seyir izlemektedir (Gül, 2017).

20. yüzyıla kadar genellikle demokratik olmayan sistemlerin hem teorik hem de pratik açıdan üstünlüğüne inanılmıştır (Dahl, 2001, 47). Fakat yaşanan değişim ortamı ile birlikte son yıllarda demokrasi ve insan hakları konusunda önemli gelişmeler meydana gelmiş; iletişim ve bilgi teknolojileri demokrasinin güçlenmesinde ve gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Yukarıda maddelendirilen dinamiklerin hepsi ise birbirlerini besleyerek işletmelerde uygulanan değişim yönetimi olgusunun kamu yönetimine sirayeti ile kamu yönetiminin değişiminde belirleyici, ekonomik ve siyasal dönüşümlerle bir araya gelerek, kamu yönetiminin mevcut geçerlilikteki yapılarının ve değerlerinin gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır (Gülsarı, 2000, 27).

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş süreci ile de birleşen bir gelişme içinde, klasik Weberyen bürokrasi anlayışı çerçevesinde şekillenen yönetim teorileri de dönüşüme uğramıştır."Weberyen bürokrasi anlayışı, her ne kadar geçmişte refahın ve demokrasinin gelişmesine önemli katkılar sağlamışsa da, değişen şartlar karşısında verimsiz ve etkisiz kalmış ve yerini rasyonel-üretken bir çizgide yeni örgütlenme modellerine bırakmıştır"(TC Başbakanlık, 2003, 20). Fakat kamu yönetiminde değişim ya da yeniden düzenleme çabaları esas olarak ülkelerin yapısına göre farklılık arz etmektedir. Örneğin, dünyada kamu yönetimi alanında değişimin öncüsü olan ülkelerde iç dinamiklerin etkisi ön plana çıkarken; az gelişmiş ülkelerde ise dış dinamiklerin etkisi ön plana çıkmakta ve gelişmiş ülke yönetimleri rol model alınmaktadır (Şahin, 2014, 1). Ancak söz konusu bu değişim her ne şekilde olursa olsun neticede yönetim anlayışını değiştirmektedir.

3. İşletme Yönetiminden Kamu Yönetimine Yeni Yönetim Sirayeti

Değişim şüphesiz ki insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Yaşadığımız çağın en belirgin özelliklerinden biri ise teknolojik, ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel alanlarda değişimin hızlanması ve çok boyutlu hale gelmesidir. Öte yandan günümüz iş dünyası globalleşmeye doğru bir hareket içindedir. Bu çabalar rekabet oranını gittikçe arttırmakta, rekabet ortamı içinde rakipler, kendi üretimlerini, verimliliklerini geliştirmek için diğerleri üzerinde daha etkili rol oynamaktadırlar. Bütün bu gelişmeler sonucunda da işletmeler açısından bir değişim gerekliliği meydana gelmekte ayrıca bu gerekliliğin bütün prosesler göz önüne alınarak sağlıklı bir şekilde yönetilmesi ihtiyacı sirayet etmektedir (Güzel, 1996, 49). Yaşanan bu durum ise, işletmeleri ve bireyleri olduğu kadar ülkeleri ve kurumları da köklü bir şekilde etkilemektedir.

Organizasyon, "insan ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmet üretmek ve sunmak için faaliyette bulunan bir örgüte verilen isimdir." "Ayrıca organizasyonlar amaçlarına göre "kamu organizasyonu", "özel organizasyon" ve "kâr amacı gütmeyen gönüllü organizasyon" olmak üzere gruplara ayrılmaktadır. "Özel organizasyonda kâr amacı yani organizasyonun maddi boyutu ön planda iken, kamu organizasyonları ve gönüllü organizasyonlar için ise topluma hizmet düşüncesi ve manevi boyut ön plana çıkmaktadır. Yönetim ise "bir organizasyonda tüm ekonomik kaynakların (emek, sermaye, toprak, bilgi) en etkin ve verimli bir şekilde kullanılarak ekonomik faaliyetlerin planlanması, organize edilmesi, yöneltmesi ve kontrol edilmesi"dir (Aktan, 2003, 7).

Organizasyonların bilgi işleyen süreç olarak dile getirilmeye başladığı bu yeni anlayış içinde, "katılım, kurumsal öğrenme, bireysel inisiyatif, rakiplere karşı strateji geliştirme, sürekli gelişim, grup çalışması" gibi etkenler önem kazanmaya başlamıştır. Yani devletin salt ne yapması gerektiği değil, aynı zamanda yürüttüğü görevleri "nasıl yapması" gerektiği de reforma uğraşmıştır. Yönetim kavramından ziyade çok boyutluluğu ve etkileşimi vurgulayan, "yönetişim" kavramının ön plana çıktığı bu gelişim içinde; "insanları idare etme" anlayışı yerini birlikte yapılan sorun tanımlama ve bu sorunu çözme yaklaşımına bırakmıştır (Dinçer ve Yılmaz, 2003, 23).

Değişen koşullar arasında, sadece devletlerin değil vatandaşların ve toplumların kamu hizmetleri konusunda değişen ve artan talepleri de son derece etkili olmuştur. Bireylerin yönetimden beklentisi artmış ve bu beklentiler nicel kriterlerden kalite ölçütlerine yönelmiş, ayrıca halkın karar alma süreçlerine katılım istekleri de yoğunlaşmıştır. Bütün bu talepler karşısında yeterince hizmet veremeyen, daima büyüyen ve buna

bağlı olarak bütçe açıkları veren ve dolayısıyla enflasyona sebep olan kamuya yönelik yapılan eleştirel yaklaşımlar artmaya başlamış, toplumun yarattığı bu baskı neticesinde kamu bürokrasileri ve siyaset ise ister gönüllü isterse zorunlu olarak yeniden yapılanmaya yönelmişlerdir (TC Başbakanlık, 2003, 21). Ayrıca vatandaşlar tarafından devletten, toplumun taleplerine yönelik daha duyarlı, katılımcılığa önemseyen, amaç ve hedeflerini netleştirmiş, hesap veren, açık ve daha etkin bir kamu yönetimi talebi dile getirilmiştir (Dinçer ve Yılmaz, 2003, 24). Dolayısıyla kamu yönetimi, bir yandan eski etkisini ve araçlarını kaybederken öte yandan eskiden olduğundan daha etkili ve çok yönlü hizmetler sunma zorunluluğu karşılaşmıştır.

Kamunun kendisinden beklendiği ölçüde hizmet sağlayamaması, iktisadi şartların ise toplumsal açıdan önemli olan değerleri gerekli olduğu şekilde karşılayamaması neticesinde, Kamunun üretimden çekilmesi, düzenleyici yönünün kuvvetlendirilmesi, toplum ve özel sektör ile paydaşlık ilişkisi geliştirmesi gibi koşullar öngörülmüştür. Sürekli olarak birbirini etkileyen bu sebepler ise devletler ve merkezi yönetim yapıları üzerinde kayda değer ölçüde önemli bir baskı oluşturmaktadır (TC Başbakanlık, 2003, 21).

Sonuçta işletme yönetiminden kamu yönetimine yeni bir yönetim sirayeti gerçekleşmiş bunun sonucunda da "kamu, piyasa ve sivil toplum kendi arasında bütünleşmeye başlamış ve bunlar birbiriyle rakip değil, birbirini tamamlar şekilde düşünülmeye başlanmış, toplumun talep ve beklentilerinin, bu temel etkenlerin bir etkileşimi ile karşılanması yoluna gidilmiştir. Ayrıca yaşanan teknolojik gelişmeler ve ilerlemeler sonucunda, kamu hizmetlerinin gözden geçirilmesi ve gerekirse yeniden yapılması zorunlu hale gelmiştir"(Dinçer ve Yılmaz, 2003, 24).

4. Değişim Yönetimi

İçinde bulunduğumuz dünyada her alanda çeşitli düzeylerde değişim gerçekleşmekte ve bu değişime paralel olarak yönetim anlayışı da değişmektedir. Değişim yönetimi, "değişim çabasını yöneten insanlarla yeni stratejileri uygulamaları beklenen insanlar arasındaki iletişimi; değişimin gerçekleşebileceği örgüt bağlamını ve her türlü dönüşüm için gerekli olan duygusal bağlantıları yönetmek" manasına gelmektedir (Clayton, 1999, 180–185). Değişim ise yönetimde, "çabuk hareket etme, hızlı karar alma, yönetime dinamik ve daha esnek bir yapı kazandırma, değişen ve gelişen koşulların ortaya çıkardığı toplumsal taleplerin karşılanması amacına yönelik bir yapı oluşturma" gibi konuları gerektirmektedir"(Aykaç, 2001, 1).

Değişim yönetimi temelde "dinamik parçalardan oluşan karmaşık bir yapının hassas dengelerini sağlamakla ilgilidir" ve bir diğer tanımlamaya göre de değişim yönetimi; "organizasyondaki parçaların

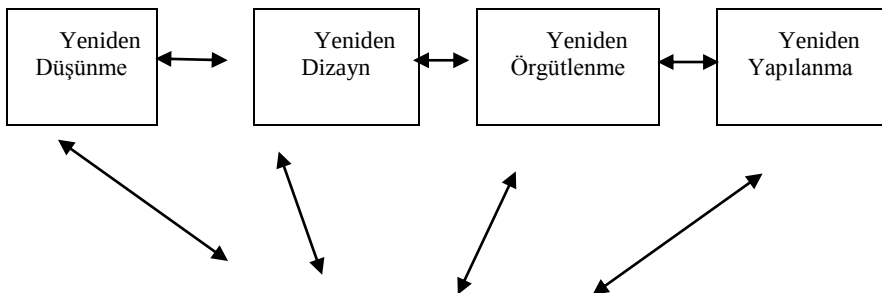
birbirini nasıl dengelediğini, bir unsuru değiştirmenin diğerlerini nasıl değiştirdiğini, sıralama ve hızın bütün yapıyı nasıl etkilediğini anlamak" olarak ifade edilmektedir (Harvard Business Review, 1999, 63).

Kamu yönetiminde değişim arayışları ise, tüm dünyada gündeme gelen esas konulardan birini oluşturmaktadır. Sosyal ve ekonomik hayatta hızlı ve köklü reformların yaşandığı zamanlarda bu çabalar yoğunlaşmakta, daha durağan bir yapının baskın olduğu zamanlarda ise konu daha az gündeme gelmektedir. Fakat 1980'li yıllarda başlayıp 1990'lı yıllarda hız kazanan değişim çabaları, kapsadığı alan bakımından üzerinde düşünülmesi ve incelenmesi gerekli olan özellikler barındırmaktadır (Yılmaz, 2002, 21). Öyle ki bilhassa 1980'li yıllardan itibaren ABD, Kanada, İngiltere ve Yeni Zelanda gibi uluslarda kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde çeşitli yaklaşımlar uygulanmaya başlamıştır (Çiftçi ve Çürük, 2011, 26). Keza 1980'li yıllardan itibaren devletlerin yaşadığı ekonomik ve siyasal alandaki değişim, reforma yönelik gerçekleştirilen uyum çabalarına daha çeşitli bir boyut kazandırmaktadır.

Maruz kalınan değişimin boyutu, genel olarak değerlendirildiğinde, küreselleşme ve sanayi toplumu koşullarından bilgi toplumuna evrim şeklinde sirayet etmektedir. Fakat, önceki şartlarımız ve halihazırdaki durumumuz ile bu yeni ortama uygun çözümler üretmek ise mevcut yönetim gücümüzün üzerindedir. Bu açıdan, kurumların yalnız yönetim yapısını değil, aynı zamanda yönetime olan bakış açılarını da değiştirmeleri gerekmektedir (T.C. Başbakanlık, 2003, 11).

Değişimin giderek hızlandığı, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin artış gösterdiği, ayrıca rekabetin giderek sertleştiği bu ortamda faaliyet göstermek zorunda kalan kurumlar ve devletler için ise bu hızlı değişime ayak uydurmak hayati önem arz etmektedir (Akçakaya, 2003, 230). Bu anlamda yaşadığımız yüzyılda mevcut uygulamalar incelendiğinde değişimi başarabilmenin sırrının değişimi iyi yönetebilmekten kaynaklandığını görmekteyiz (Aktan, 1999, 37).

Şekil:1 Değişim Yönetimi

Değişim Yönetimi

Kaynak: (Aktan, 1999, 32)

Değişim küresel bazda meydana gelen bir hareket olmakla birlikte küreselleşmeyle birlikte süregelen değişim yönetimi dört aşamada incelenebilmektedir. İlk aşama,"değişimin gerekliliğini anlama ve bunu özümsemeye çalışmayı içeren "yeniden düşünme" aşamasıdır. İkinci aşama "yeniden dizayn" aşaması olmakla birlikte burada yeni yönetim felsefesinin organizasyonel değişim için planlaması ve buna göre dizaynı gerçekleştirilir. Üçüncü aşamada ise, örgüt yapısının değiştirilmesi ve yeni yönetim ilkelerinin uygulanmasını sağlamak amacıyla yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu aşamanın adı "yeniden örgütlenme" aşamasıdır. Son aşamada ise, örgütün sistem ve süreçlerinde yeniden yapılanma söz konusudur"(Aktan,1999, 321). Bütün bu süreci etkili ve verimli bir şekilde yönetecek olan birey ise liderdir.

Devletlerin ve kurumların geleceği, değişen şartlara uyum sağlayabilme yeteneklerine bağlıdır. Kamu yönetim sistemindeki değişiklikler ise, bir ülkenin yönetim sistemi ile sosyo-ekonomik yapısı ve siyasal düzeni arasında karşılıklı ve yakın bir ilişkinin, yanında ve belki de onun da ötesinde ülkeler arasındaki etkileşimin varlığından kaynaklanmaktadır (Sezik ve Ağır, 2016, 2). Keza bu değişim, bilginin yenilenmesi ve gelişmesine olanak sağlamakta olup devletin varlığını sürdürüp, ayakta kalabilmesi için değişimi iyi yönetebilmeleri ve bu duruma paralel olarak da bilgiyi etkin bir şekilde yönetebilmesi ilkesine dayanmaktadır (Özer, 2011, 132). Öyle ki söz konusu değişimin etkili bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için ise ilk olarak küreselleşmeyle uyum içerisinde olacak küresel bir vizyon oluşturmak gerekmektedir. Yeniden yapılanma sürecinde değişimin öncülüğünü yapma görevi ise, bugünkü kuşağın ve gelecek kuşakların ortak menfaatlerini koruyacak olan mevcut siyasi kuruma aittir (T.C. Başbakanlık, 2003, 11).

Kurumlarda değişimi yönetme, daha hızlı bir şekilde sorunları çözme, deneyerek öğrenme, yeni koşullara uyum sağlama ve daha yeterli hale gelme amacı ile gerçekleştirilen bir süreçtir (Helvacı, 2006, 1). Şartların sürekli değişken olduğunu görebilen liderler, zamanla doğal düşünme tarzlarını, değişen şartlara sürekli uyum içinde olacak bir yapıya kavuşturabilirse önemli bir liderlik özelliği kazanmış olacaklar ve değişim yönetimi uygulamalarında çok daha başarılı olacaklardır (Tutar, 2004, 84).

Değişim yönetiminde hatalara düşmemek için de, uygulama sürecinde çok dikkatli davranmak ve muhtemel hataları önceden öngörebilmek ve buna göre tedbirler almak çok önemlidir (Özer, 2011, 135). Halihazırda uygulamalarda en çok kullanılan yöntem ise değişim mühendisliğidir. Michael Hammer ve James Champy 1993 yılında, “Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution” adlı kitaplarında, bahsi geçen bu Değişim Mühendisliği’ni; “maliyet, kalite, hizmet ve hız gibi çağımızın en önemli performans ölçülerinde çarpıcı geliştirmeler yapmak amacıyla iş süreçlerinin temelden yenidendüşünümesi ve radikal bir şekilde yeniden tasarlanması” şeklinde tanımlamışlardır (Hammer ve Champy, 1994, 29).

Değişim beraberinde birçok fırsat ile birlikte çeşitli tehditleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında özellikle, değişimi zamanında ve yerinde algılayamayan ya da kendini yeni şartlara uyarlayamayan bireyler ile kurumlar, değişimin birer kurbanı haline dönüşmektedirler. Öte yandan, değişimi zamanında benimseyen ve değişime ayak uyduranlar ise, değişimi başarılı bir şekilde yakalayabilmekte, değişimin teşkil ettiği boşlukları doldurabilmekte ve bunları birer fırsata dönüştürebilmektedirler (TC Başbakanlık, 2003,19).

Değişim yönetiminin gerekliliği ise, istenen etkinlik ve verimlilik düzeyine ulaşmak için gelişmenin sağlanmasından kaynaklanmaktadır. Değişim yönetimindeki en önemli amaç değişimi başarıyla yerine getirmektir (Güzel, 1996,7). Çağdaş dünyada devletleri değişime ve bunu yönetmeye iten birçok sebep bulunmakla birlikte aşağıda, bir kurumun değişime gitmek istemesindeki amaçları sıralanmıştır (Yeniçeri, 2002, 159-162);

- "Sürekliliğini sağlamak,
- Büyümesi ve gelişmesini gerçekleştirmek,
- İç ve dış etkenlere karşı uyum göstermek,
- Üyelerinin benimsediği tavır ve davranışlarını değiştirmek,
- Etkinliğini artırmak,
- Verimliliğini artırmak,
- Motivasyon ve tatmini en üst düzeye çıkarmak,
- İletişimi artırmak,
- Yeni ortama geçişte sorunları ortadan kaldırmak,
- Yapılan değişikliklerin yeni kurum tarafından desteklenmesini sağlamak,
- Bireylerin yapılan değişiklikleri kendilerini nasıl etkileyeceğini bilmelerini sağlamak,
- Yeni sistem ve bu sistemin şartlarını anlaşılır kılmak,
- Bireylerin görevlerinin ve sorumluluklarının nasıl değişeceğinin bilincinde olmalarını sağlamak,

- Yeni değişim programına bağlılığı ve istikrarı artırmak,
- Yeni programın başarı ve ilerleyişinin basit bir şekilde yapılmasını ve incelenebilir olmasını sağlamaktır."

Bunlar ve bunlar gibi birçok nedenden dolayı ise değişimi iyi yönetmek gereklidir. Bu açıdan değişim yönetimi planının uygulamaya konulmasından evvel bir dizi çalışma yapılmalı ve değişimin kabulüne zemin hazırlanmalıdır. Çünkü değişimin yaratılmasında en güç görevlerden birisi değişimin örgütsel yapısının halk tarafından kabul edilmesini sağlamaktır (Güzel, 1996, 32). Bu yüzden süreci başarıyla atlatmak için değişimi kurumsallaştırmak gerekir (Kotter, 1999, 27). Aksi taktirde ilerleme kaydedemeyeceğiniz gibi halkın da aklını karıştırarak eskisinden daha kötü bir duruma düşerek, onarılmaz yaralar açılabilmesi muhtemeldir (Elalımış, 2008, 30). Bu açıdan da kamu yönetiminde asıl görev liderlere ve yöneticilere düşmektedir.

5. Sonuç

Günümüzde, toplumsal ve ekonomik hayatta köklü bir değişim yaşanmakta ve bu değişime ve dönüşüme paralel olarak da, gerek işletmelerde gerekse kamu yönetiminde ve organizasyonun yapısında değişim arayışları sık sık gündeme gelen bir konu olmaktadır.

Yönetiminde içinde yer aldığı ekonomik, siyasal ve sosyal çevrenin bir fonksiyonu olduğu düşünöldüğünde yönetimin çevresinde cereyan eden değişimin yönetimi etkilemesi de kaçınılmaz olmuştur. Bu açıdan özellikle 1980'lerden sonra bilgi çağını hazırlayan sosyo ekonomik ve çevresel koşullara uyum sağlamak amacıyla örgütlerde bazı yönetim teknikleri denenmeye başlanmıştır.

Kamu yönetimi de teknolojik gelişmeler, sanayileşme, şehirleşme, hızlı nüfus artışı, savaş ve siyasi dönüşümler gibi birçok faktörün etkisiyle yeniden şekillenmiştir. 1980'den sonraki ve bilakis 20. yüzyılda sadece işletme ve toplumlar değil aynı zamanda yerel yönetimler ve devletler de bu dinamik yapı içerisinde yaşamlarını sürdürebilmek için yenilik ve değişikliklere ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Öte yandan birey, toplum ve devlet bağlamında birçok kavram anlamını yitirmiştir.

"Kamu harcamalarının ekonomi üzerine getirdiğı sorumluluk ve bütçe açıklarının mali açıdan sebep olduğu sorunlar, enflasyon, bilgi ve iletişim teknolojilerinde sürekli olarak yaşanan hızlı değişim ve toplumsal istekler karşısında kamu hizmetlerinin eksik kalması gibi nedenlerden ötürü kamu yönetimi reforma zorlanmıştır. Küreselleşme ile birlikte süregelen küresel ilerlemelerin kamu yönetimini tetiklemesinden kaynaklı oluşan yeni Kamu yönetiminin temel hedefi ise, toplumun talep ettiği kamusal hizmetleri temin edebilmek için mevcut kaynakların

görevliler tarafından en etkili ve verimli biçimde kullanılmasını sağlamak olarak yeni bir boyut kazanmıştır. Değişimin sonucunda varolan yenilik konusunda ilk adım ise kuşkusuz özelleştirmeler ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Çünkü Kamu bürokrasisinin büyük örgütler haline dönüşmesi ile hizmetler yavaşlamış ve neredeyse kontrol edilemez bir hal almıştır. Nihayetinde yapılan özelleştirmeler ile kamu kurumlarının iş yükü hafiflemiş ve neticede yönetim iş görme açısından rahatlamıştır.

Sonuç olarak, değişimin hızlandığı, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin arttığı, rekabetin giderek sertleştiği ortamda faaliyet gösteren kurumlar ve devletler için ise bu hızlı değişime ayak uydurmak yaşamsal bir önem taşımakta ayrıca değişen iç ve dış çevre koşullarına karşın, örgütün etkinlik ve verimliliğini arttırmak, üyelerin yüksek doyum sağlamalarına ve gelişmelerine olanak veren bir örgütsel yapıyı kurmak için bilimsel yönetim teknikleri ile planlı değişim programlarının oluşturulması ve değişim yönetimi kriterleriyle biçimlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Keza devletlerin ve kurumların geleceği, değişen şartlara uyum sağlayabilme yeteneklerine bağlıdır. Bu ise ancak değişimin iyi yönetilebildiği, değişimin düzgün yönlendirildiği ve değişime etki edildiği surece başarılı olacaktır.

KAYNAKÇA

AKÇAKAYA, Murat, (2003), "Benchmarking ve Kamu Yönetimine Uygulanabilirliği", Kamu Yönetimi Seçme Yazılar, GÜ İİBF Yayınları, Ankara.

AKTAN, C. Can, (1999), Değişim ve Yeni Global Yönetim, TÜGİAD, İstanbul.

ALİÇ, Mehmet, (1990), Genel Liselerde Örgütsel Değişme İhtiyacı, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

AYKAÇ, Burhan, (2001), "Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi", İİBF Dergisi, Cilt:3, Sayı:3.

CLAYTON, Susan, (1999), Strateji Geliştirme, Hayat Yayıncılık, İstanbul.

ÇİFTÇİ, Salih ve ÇÜRÜK, Leyla, (2011), "Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi Çerçevesinde Reformlar: İngiltere Örneği", Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:2, Sayı: 4.

DAHL, Robert A., (2001), Demokrasi Üstüne, Çev. Betül Kadioğlu,, Phoenix Yayınları, Ankara.

DEMİR, Ömer, (2003), Küresel Rekabette Etkin Devlet, Nobel Yayınları, Ankara.

DİNÇER, Ömer ve YILMAZ, Cevdet, (2003), Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, Değişimin Yönetimi için Yönetimde Değişim, TC Başbakanlık Yayınları, Ankara.

ELALMIŞ, A. Bilge, (2008), Çalışma Hayatı ve Organizasyonlarda Değişim, Değişim Yönetimi ve Değişim Yönetimi Üzerine Örnek Bir Uygulama; Lafarge Türkiye Çimento Grubu, Ankara.

ERYILMAZ, Bilal, (2010), Kamu Yönetimi, Okutman Yayıncılık, Ankara.

GÜL, Hatice, (2017), "Kamuda Değişim Yönetimi ve Uygulamaları", Government & Nonprofit, Bursa.

GÜLER, B. Ayman, (2003), "Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi", Türkiye'de Kamu Yönetimi, Yargı Yayınları, Ankara.

GÜLEŞ, Hasan K. ve BURGESS, Thomas F., (2000), Günümüz İşletmelerinde Değişim Yönetimi: Yöntemler ve Uygulanabilirliği, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, 101-114.

GÜZEL, Tülay, (1996), Değişim Yönetimi ve Planlı Değişim, Bursa.

GÜZELSARI, Selime, (2000), 1980 Sonrası Anglo-Sakson ve Kıta Avrupası Devletlerinde Kamu Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

HAMMER, Michael ve CHAMPY, James, (1994), Değişim Mühendisliği: İş İdaresinde. Devrim için Bir Manifesto, Sabah Yayınları, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, (1982), Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Harvard Business Review, (1990), "Reengineering Mork: Don't Automate, Obliterate" Harvard Business Review, Mess Yayıncılık, İstanbul, 11-29.

HELVACI, Akif, (2006), "Değişim Yönetimi ve Eğitim Örgütleri", Sinerji Yayınları, Cilt:4, Sayı: 22.

KOTTER, John, (1999), Değişimi Yönetmek: Dönüşüm Çabaları Neden Başarısız Kalıyor?, Harvard Business Review, Mess Yayınları, İstanbul.

ÖZER, M. Akif, (2011), 21. Yüzyılda Yönetim ve Yöneticiler, Nobel Yayınları, Ankara.

SELÇUK, Sami, (1999), Demokrasiye Doğru, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

SEZİK, Murat ve AĞIR, Osman, (2016), "Türkiye'nin Kamu Yönetimini Değiştiren Faktörler: Batılılaşma ve Küreselleşme", JASSS, Sayı: 49, 225-240.

SİĞRİ, Ünsal, (2016), "Değişim Yönetimi ve İnovasyon", T.C. Devlet Personel Başkanlığı, Kamuda Yönetici Yetkinliklerinin Artırılması Eğitim Programı, 74.

ŞAHİN, Ali, (2014), "Türk Kamu Yönetiminde Reform Çabaları ve Uluslararası Kurumsal Çevrenin Etkisi", SÜ İİBF Sosyal Bilimler ve Araştırmalar Dergisi, 47-76.

T.C. Başbakanlık, (2003), Değişimin Yönetimi için Yönetimde Değişim, Ankara.

TANNENBAUM, Donald ve SCHULTZ, David, (2008), Siyasi Düşünce Tarihi, Adres Yayınları, Ankara.

TUTAR, Hasan, (2004), Kriz ve Stres Yönetimi, Seçkin Yayınları, Ankara.

TUTUM, Cahit, (1994), Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, TESAV Yayınları, Ankara.

YENİÇERİ, Özcan, (2002), Örgütsel Değişimin Yönetimi, Nobel Yayınları, Ankara.

YILMAZ, Osman, (2002), "Bir Kamu Yönetimi Reformu için Strateji Seçenekleri", Planlama Dergisi, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı, Ankara, 21-29.

KAMU YÖNETİMİ KARŞILAŞTIRMALARINDA ÜLKE İÇİ VE ÜLKE DIŞI TERCİH YÖNTEMLERİNİN KIYASLANMASI: YÖNTEM, AKTÖRLER, İLKELER VE SÜREÇ

*Comparison Of Preference Methods "In And Out Of The Country" In
Public Administration Comparisons:
Methods, Actors, Principles And Process*

Serdar Vural UYGUN¹

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyada bilgi teknolojilerinin de etkisiyle örgütler yeniden yapılandırılmaya başlanmış, bu bağlamda gerek özel gerekse kamunun ihtiyaçlarını algılamaya ve çözmeye yönelik çeşitli enstrümanlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu yanıyla, 21. yüzyılın yönetim teorilerinin kamu yönetimine uygulanış biçimi, 20. yüzyılın klasik ulus devlet paradigmasının ya da demokrasi, yerel yönetim merkezlilik, küreselleşme vb. kavramlar olmaksızın bir yapı kurulmasının öncüsü olamaz. Bu bağlamda kamu yönetimi çağın, güncel olanın, toplumsal, siyasi ve ekonomik eğilimlerin doğrultusunda örgütsel yapılanmayı ve yeni bir yönetim algısının sadece özel sektör dinamizmi içerisinde değil, kamuda da geçerli olmasını zorunlu kılan bir paradigma değişikliğine gitmektedir. Buna göre kamu yönetim yapısı ve aygıtları, rekabetçi ve hizmet merkezli bir oluşumla sadece "resmi" ve "genel" olanın çağrıştırdığı "gizli" çerçeveye değil, özel, halka açık ve elbette şeffaf olanın da içerildiği bir yeni yapıya uyumlu hale gelmek zorundadır.

2. KARŞILAŞTIRMALI KAMU YÖNETİMİ KAVRAMI

Kamu yönetimi kavramı son iki yüz yıl içerisinde çeşitli dönüşümler geçirmektedir. Kamu yönetimi paradigmasında olan bu temel değişiklik çeşitli ülkelerde ve ülke içinde çeşitli yerel yönetimlerde farklılıklar olarak tezahür etmektedir. Örneğin, Soğuk Savaş şartlarının geçerli olduğu dönemde "üç dünya teorisi" geçerlidir ve buna göre 1. dünyayı ABD ve Batı Avrupa'nın başını çektiği "kapitalist sosyal ya da liberal demokrasiler" oluştururken, 2. dünya ise sanayileşmiş ve kapitalist üretim ilişkilerinin yerleştiği ancak kapitalist ve demokratik formların yerleşmediği ve başını SSCB'nin çektiği dünyadır. Son olarak 3. dünya

¹Dr.Öğr.Üyesi,Nevşehir HBV Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

ise kapitalist üretim ilişkilerinin ve demokratik kurumların yerleşmediği, çoğunluğu sömürgecilik sonrası dönemlerini yaşayan ülkelerdir.

Kuşkusuz kamu yönetimi algısı bu üç ülkede de farklı bir işleyişe bürünecektir. Buna göre 1. dünya daha insan merkezli bir kamu yönetimi algısını temsil ederken, 2. dünyada ise rejimin ve ideolojinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. 21. yüzyılda ise bu kez küreselleşme, bilgi teknolojileri vb. kavramların devreye girmesiyle üç dünya teorisi ortadan kalkmış ve yerine yeni ihtilaf noktaları eklenmiştir (Özel, 2010: 16).

Güler'e göre (2009: 19), karşılaştırma kamu yönetimine anlamını kazandıran çerçeve farklı bağlam ve olayların birlikte gözlemlendiği ve bunların kendi içlerinde ve birbirleri ile ilişkilendirilerek çözümlendiği geniş bir birikim ve zihinsel çabayı içermektedir.

Örneğin, küreselleşme karşısında içe kapanmayı tercih eden bir ülke, demokrasi, çoklu kimlikler ve serbest piyasanın gerekliliklerine direnen bir bürokratik yapılanmada ısrarcı olurken, gelişmekte olan ve dış dünyayla entegre olmak amacı taşıyan bir ülkede ise ulusal kültür, siyasal aktörler, sivil toplum ve diğer unsurların da göz önünde bulundurulduğu bir yapıda güncel kamu yönetiminin gerekliliklerine geçişin gözetildiği bir düzlem söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda karşılaştırmalı kamu yönetimi kavramına olan ihtiyaç, dünya üzerinde çeşitli kamu yönetimi anlayışlarının hâli hazırda varlıklarını sürdürüyor olmasından ileri gelmektedir (Kutlu, 2006: 19).

3. KARŞILAŞTIRMALI KAMU YÖNETİMİ KURAMLARI

Geleneksel karşılaştırmalı kamu yönetimi paradigması, II. Dünya Savaşı'na kadar Batı Avrupa ülkeleri merkezli bir yaklaşımı benimsemiş, buna göre yönetsel işlev ve yapıyı tanımlamak ve analiz etmekle yetinmiştir. Tanımlayıcı yaklaşıma göre bir ülkenin tarihsel ve hukuksal yapısı o ülkedeki kamu yönetimi bileşenleri (örneğin, sivil toplum, personel yönetimi ilişkisi vb.) üzerinde etkilidir. Ancak bu yaklaşım Batı merkezli olduğundan genellikle kalıcı olduğu düşünülen batı demokrasilerinin bileşenleri ile ilgilenilmiş, bu doğrultuda ya yalnızca bir ülkenin sistemi analiz edilmiş ya da bir ülke içerisindeki sadece bir kurum incelenmiştir. Kuşkusuz bunda rol alan diğer faktörler ise bu ülkelerdeki bürokrasi geleneğinin eski olmasından dolayı kayıtlı belgelerin çokluğu, diğer kaynaklara ulaşım kolaylığı, ülkeleri incelemenin mümkün olması, kültürel yakınlık ve Batı dillerinin görece evrenselliği ve kolay öğrenilebilmesidir. Bu nedenler karşılaştırmalı kamu yönetimini bir coğrafyaya hapsedmiştir. Dolayısıyla "karşılaştırmalı

bir düzlemde" bahsedilememektedir. Çünkü karşılaştırmalı bir kamu yönetimi hem aynı ülke içerisinde çeşitli sistemlerin karşılaştırılmasına hem de bu sistemlerin farklı ülkelerdeki görünümünü karşılaştırmaya referans vermektedir (Keskin, 2009: 688).

William Sifin'e göre kamu yönetiminde karşılaştırmalı çalışmaların bugüne dek gelişmemesinin başlıca nedenleri arasında Batı ve Batı dışındaki yönetim sistemlerinin karşılaştırılmasına zemin sağlayacak olan kuramsal modellerin olmaması, bununla birlikte güçler ve kurumlar arasındaki neden sonuç ilişkilerinin kurulmasına olanak sağlayan modellerin eksikliği sayılabilmektedir (aktaran Keskin, 2009: 687). Bu bağlamda Ferrel Heady, karşılaştırmalı kamu yönetimi kuramlarını dört temel başlık altında ele almaktadır (aktaran Keskin, 2009: 689);

3.1. Değiştirilmiş Geleneksel

Bu yaklaşım geleneksel karşılaştırmalı kamu yönetiminin bir uzantısı olarak değerlendirilebilecek olsa da, bir ülkenin kamu yönetimi sisteminden hareket etmeyi reddetmekte ve birçok ülkenin yönetsel sistemleri arasında karşılaştırma yapmayı önermektedir. Kendi içerisinde ikiye ayrılan bu yaklaşımın birinci kısmında Batı demokrasilerindeki yönetim sisteminin (yönetsel örgütler, kamu hizmeti sistemleri vb.) betimleyici bir özellik taşıyan kuramsal karşılaştırması bulunmaktadır. İkinci grupta ise yönetsel sistemin yerini yönetsel örgütlenme, mali yönetim, personel yönetimi, KİT yönetimi, merkez-taşıra ilişkileri, eğitim yönetimi, yönetsel sorumluluk gibi konular bulunmaktadır.

Örneğin Robert Presthus'un "Weberian vs. Welfare Bureaucracy in Traditional Society" (Geleneksel Toplumda Weberian Karşıtı Refah Bürokrasisi) isimli yapıtı Ereğli Demir Çelik İşletmesi'nde gerçekleştirilmiş ve Batılı toplumlar ile geleneksel toplumların bürokratik yapıları arasındaki farklar ve uyumsuzlukları analiz etmiştir (Keskin, 2009: 689).

3.2. Kalkınmaya Yönelik

Ulusal kalkınma kavramına yönelmiş olan bu kategorideki karşılaştırma çalışmaları azgelişmiş ülkelere eğilmektedir. Azgelişmiş ülkelerde öncelikle ideoloji kavramı devreye girmektedir. Çünkü kurumların, aktörlerin, ekonominin değerlendirilmesinde devletin merkezinde olduğu bir yapılanma söz konusudur. Buna göre kalkınmaya hangi yollarla gidilebileceği, neden kalkınma yöntemine ağırlık verildiği, kalkınmanın amaçları ve toplum üzerindeki etkilerine yönelik sorular

sıralanmaktadır. Bu bağlamda kaçınılması gereken bakış açısı Batı merkezliktir. Çünkü kalkınma her durumda batılılaşma vurgusunu içeren bir sanayileşme ve modernleşme anlamı taşımamaktadır. Birçok toplumda kalkınma, yoksullaşma, toplum sağlığını tehdit ve aydın despotizmine dönüşebilmektedir. Bu da kalkınmanın sadece Batılı bir form olarak nitelendirilmesinin önüne geçen bir gelişmedir. Bu parametrelerin geçerli olduğu ülkelerde kamu yönetimi de buna göre tasarlanmakta ve kamu yöneticisinin rolleri değişkenlik göstermektedir (Keskin, 2009: 90-91).

3.3. Genel Sistem Modeli Kurma

Genel sistem modeli kurmaya yönelik çalışmalarda, bütüncül, tarafsız bir model kurmak kaygısı ön plana çıkmaktadır. Bu kaygının temel bileşenleri, "verilerin sınıflandırılması, gerçekliğin tanımlanması, gerçeklik hakkında varsayımlarda bulunulmasını sağlayacak kavram ve kavram kümelerinin tanımlanması ve geliştirilmesidir". Bu doğrultuda modeller başka değer sistemlerinin ilavesi olmadan tarafsız bir şekilde kategorize edilirler. Örneğin Easton'ın "enerji sistem modeli"ne göre siyasal sistem, karar şeklinde belirlenen çıktı işlevlerine dönüşen girdilerin bütünü olarak nitelendirilmektedir. Buna göre girdi işlevleri siyasal sosyalizasyon, çıkar eklemelenmesi, çıkar entegrasyonu, siyasal iletişim iken, çıktı işlevleri kural yapma, kural uygulama, kurallarla ilgili hüküm vermedir. Dolayısıyla siyasal kurumlar ve yapıların rolü bu çıktıların gerçekleştirilmesini mümkün kılmaktır (Keskin, 2009: 91-92).

3.4. Orta Boy Kuram Oluşturma

Bu modelde bütün toplumsal sistemin kavranarak açıklandığı bir yapı yerine sınırlı bir dizi ilişkinin açıklandığı çerçeve söz konusudur. Buna göre orta boy kuramlar bir toplumsal sistemin bütününe yönelmemekte ve sivil toplum ile kamu yönetimi sistemi arasındaki ilişki gibi daha kısmi bir alan içerisinde hareket etmektedirler. Örneğin, ülkemizde yerel yönetimler geleneği ile şimdiki kamu yönetimi tarzı arasında ilişki kuran bir model orta boy kuram kategorisine dahil edilmektedir. Bu şekilde gerçeklik, fragmanter bir şekilde ele alınmakta ve bu parçalar derinlemesine incelenmektedir.

Tüm bu yaklaşımlarla birlikte, Fred Riggs de 1962'de üç temel eğilimi gündeme getirmiştir. Bunlardan ilki *normatif yaklaşımdan deneysel yaklaşıma geçiştir*. Buna göre normatif yaklaşım yönetsel yapı ve faaliyetlerde temel faktör olarak kamu çıkarı ve verimliliği ön plana çıkartır. Deneysel yaklaşımlarda ise olgularla ilgili farkındalık,

betimleyici ve analitik bilgiye olan ilginin artması olarak ön plana çıkmaktadır. İkinci eğilim ise *idiografik yaklaşımdan nomotetik yaklaşımlara yöneliştir*. Buna göre tek bir durum üzerine yoğunlaşmış olan çalışma; genellemelere, yasalara, davranış düzenlilikleri veya değişkenler arasındaki korelasyona doğru bir açıklamaya dönüşür. Üçüncü olarak ise çevrebilimsel olmayan yaklaşımlardan, *çevrebilimsel olan yaklaşımlara doğru gidiştir* (Keskin, 2009: 694).

Tüm bu modellerden derlenen kavramlar gerek aynı ülke içerisinde gerekse farklı ülkeler arasındaki kamu yönetimi uygulamalarının karşılaştırılmaları açısından ufuk açıcı olmaktadır.

4. KAMU YÖNETİMİ KARŞILAŞTIRMASINI AYNI ÜLKE İÇİNDE YAPMAK

Kamu yönetimi uygulamalarını karşılaştırırken aynı ülke içerisinde olan farklı uygulamalara referans verilmektedir. Bu bağlamda ulusal kültür, sivil toplum geleneği, bürokrasi yapılanması gibi özellikler önemli oranda karşılaştırılan her iki modelde de gözlemlenebilen unsurlar olacaktır.

Bununla birlikte karşılaştırma gerçekleştirilirken başlangıç noktası olarak tayin edilecek kavram da her iki örnek açısından da aynı özelliklere sahip olmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin Batısındaki bir kentteki yerel yönetim uygulamaları ile Doğusundaki bir belediyenin yerel yönetim uygulamaları arasındaki fark değerlendirilirken yönetici özellikleri, kaynakların kullanımı, ideoloji gibi nitelikler devreye girmekte ancak demokrasi, küreselleşme, sivil toplum algısı gibi özellikler ise benzeşme göstermektedir.

4.1. Yöntem

Aynı ülke içerisindeki kamu yönetimi uygulamalarını karşılaştırırken değiştirilmiş geleneksel yöntem kendisinden yararlanılabilecek yöntemlerin başında gelmektedir. Çünkü aynı ülke içerisinde yapısal özellikler önemli oranda birbiri ile benzeşmekte, sosyolojik ya da kültürel ilkelerin farklılaştığı noktada ise merkezi yönetim geleneğinin devreye girmesi gözlemlenmektedir. Örneğin ülkemizde yerel yönetimler, çağdaş yerel yönetim algısının gerektirdiği temel özellikler (çoğulculuk, kent paydaşlarının katılımı, kimlik siyaseti vb.) noktalarında önemli ölçüde merkezi yönetimin mikro uygulaması olarak ön plana çıkmaktadır (Kutlu, 2006: 87).

Örneğin bugün dünya şehri olarak takdim edilen İstanbul'u yönetmek noktasında merkezi yönetim tavrı almakta ve politikalarını İstanbul üzerinden açıklamaktadır. Dolayısıyla aynı partiye mensup belediyelerde de merkezin siyasetinin dönüştürülmesinin sürdürüldüğü bir yapı söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte aynı ülke içerisinde siyasal aktörlerin tarihsel olarak çoğulcu bir yönetim tarzını benimsememesi de ortak özellikler arasında değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, yöntemsel anlamda aynı ülke içerisinde bir kamu yönetimi karşılaştırması gerçekleştirmek, verilere ulaşılabilirlik (kayıtlar, coğrafi yakınlık, merkezi yönetim geleneğinden esinlenme vb.), dilsel bütünlük ve kültürel yakınlık avantajlarını sunmaktadır (Keskin, 2009: 688).

Bu bağlamda merkez-çevre ilişkileri bir yöntem olarak kabul edildiğinde Türkiye'de çevreden merkeze gelen politik seçkinlerin siyaset yapma tarzının zamanla merkezin tarzı ile bütünleştiği ve onun yerine ikâme olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda örneğin A partili bir belediyenin görece otokratik belediyeçilik anlayışı ile B partili bir belediyenin görece demokratik belediyeçilik anlayışı zamanla aynı hat üzerinde uzlaşmaktadır.

4.2. Aktörler

Aynı ülke içerisinde kamu yönetimi karşılaştırmasını gerçekleştirirken, kamu yönetiminin aktörleri aynı düzlemde değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda kamu yönetiminin temel aktörleri; siyasal kültür, bürokrasi ve sivil toplum'dur. Ülkemizde siyasi kültürün baş oluşturunucuları olan siyasal seçkinler, siyaset bilimi ve kamu yönetiminin göz ardı edilemez bir konusudur. Her ülkenin siyasi seçkinleri kültürel, tarihsel, geleneksel, ideolojik vb. nedenlerle oluşmuş aktörlerdir. Örneğin, Türkiye'de siyasal seçkinlerin tarihsel anlamda içinde yetiştiği kurumların başında Mülkiye gelirken, İran'da siyasal seçkinler daha dini arka planı olan bir form çevresinde şekillenmektedirler.

Bu bağlamda siyasal seçkinlerin ya da politikacıların aynı ülke çerçevesinde karşılaştırılması kökenleri anlamak ve kamu yönetimi tarzı ve davranışını analiz etmek açısından önem kazanmaktadır. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nda Mülkiye'nin rolü devlet adamı, devletin herhangi bir kademesinde görev alabilecek seçkin kişi yetiştirmektir. Bu bağlamda bu rol gerek Osmanlı'nın son yüzyılında dağılma sürecinde gerekse de Cumhuriyet kurulduktan sonra bir ideolojik misyona dönüşmüştür. Mülkiye Marşı'nın ilk iki dizesi bu rolü aydınlatmak

açısından önem arz etmektedir; "Başka bir aşk istemez, aşkınla çarpar kalbimiz/ Ey Vatan gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz".¹ Görüldüğü üzere Mülkiye'nin misyonu bir ülkenin siyasal seçkinlerinin misyonunu anlamak açısından ufuk açıcı niteliktedir. Bu aynı zamanda siyasal kültürü de anlamak açısından önemlidir. Türkiye'deki siyasal kültür, özellikle Cumhuriyet'in ilk döneminde geleneksel kamu yönetimi paradigmasının ilkelerinin geçerli olduğu bir yapıya referans vermektedir. Buna göre, vatandaşın "hak yok, vazife vardır" kültürü ile şekillendirildiği ve kamunun çıkarlarının bürokratlar ve siyasal seçkinler tarafından değerlendirildiği bir düzlem gündeme gelmektedir.

Nitekim bu refleksin kendilerinde de gözlemlenebildiği Mülkiye kadroları, eğitimleri sonrasında ülkenin siyasi hayatında çeşitli noktalara dağılmışlar ve devlet kademesinde görev almışlardır. Szyliowicz'e göre (1995: 10) mülkiye mezunlarının devlet kademesindeki görevlere dağılıma oranı %86'dır. Bu bağlamda Türkiye'de siyasi aktörlerin oluşumunda Mülkiye'nin rolü ön plana çıkmaktadır.

Bu bağlamda, bir diğer aktör ise bürokrasi. Weber'in tanımladığı anlamda "yasal otorite" olarak bürokrasi, 19. yüzyıl sonunun icadıdır ve ulus-devletlerin, karizmatik iktidarın ortadan kalktığı noktada hangi ilkeler doğrultusunda devlet mekanizmasını yöneteceklerini aydınlatmak açısından da önem arz etmektedir. Ülkemizde de 19. yüzyıldan itibaren Bab-ı Âli çevresinde geleneksel paradigmanın dışında bir bürokrasi inşasına girişilmiş, ardından Cumhuriyet'le birlikte bürokrasi merkezli bir devlet oluşumuna geçilmiştir. Özellikle kalkınma merkezli bir yaklaşımla ele alındığında, Batı dışı ülkelerde kalkınmanın temel üstlenicisi devlet ve kamu yatırımlarıdır.

Bürokrasi burada kalıcı roller üstlenmektedir. Türkiye'de (devlet ile partinin Tek Parti döneminde iç içe geçmesi) ya da Ortadoğu'daki bürokratik yapılanmalar (Baasçılık, Nasırcılık vb.) sonrasında siyasi hayata da damgasını vurmuş ve bir kalkınma paradigması olarak bürokrasi fikri ön plana çıkmıştır. Bürokrasiyi bir karşılaştırma aracı olarak kullanırken genel siyasal sistemin bir alt sistemi olmasına vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla siyasal modernleşme ile bürokratik gelişme olgusu arasında bir korelasyon ön plana çıkartılmaktadır (Keskin, 2009: 697). Bürokrasi özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde gelişmiş Batılı ülkelerde minimize edilmiş bir alanı tarif etmektedir. Dolayısıyla ülkeler

¹ "Mülkiye Marşı" (http://www.politics.ankara.edu.tr/?bil=bil_icerik&icerik_id=292&ens_birim=0), (07.06.2017)

arası karşılaştırma yapmaya kıyasla aynı ülke içerisinde bir kamu yönetimi karşılaştırılması gerçekleştiren bir aktör olarak bürokrasinin davranış biçimlerine, örneğin siyasiler ile ayrıştırılmadığı noktada bürokratik yozlaşma riskine, bürokratikleşme oranlarına eğilmek daha çok avantaj sunmaktadır. Çünkü Batılı ülkelerdekine nazaran gelişmekte olan ülkelerde bürokrasi hala gerek siyasi olarak gerekse de ekonomik olarak önemli bir yoğunluk içermektedir ve kamu yönetimi karşılaştırması gerçekleştiren kişi açısından bu iki modeli karşılaştırmaktansa aynı model içerisinde a) bürokrasinin yapı ve işlevlerine, b) bürokrasinin davranış özelliklerine, c) bürokratik yapıyı oluşturan birimlerin kümeleştirilmesine, d) bürokrasi-siyaset ilişkisine ve e) bürokratikleşme seviyelerine (Keskin, 2009: 696), yönelmenin daha elverişli ve verimli olacağı söylenebilir.

Toplumsal örgütlenmelerin de aynı ülke içerisinde karşılaştırılması kuşkusuz kamu yönetimi uygulamaları açısından avantajlı bir tutumdur. Çünkü bugün dünyada sadece sağ, sol ya da kapitalist- sosyalist ayrımları üzerinden toplumsal mobilizasyon söz konusu olmamakta, sivil haklar, çevrecilik, hayvan hakları, dinsel, etnik kimlik siyaseti vb. unsurlar üzerinden toplumsal örgütlenmeler mümkün olmaktadır. Özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde STK'ların siyasal kültür içerisinde oldukça eskiye dönük bir yerleşiklikleri söz konusudur.

Ancak ülkemizde bu süreç henüz neredeyse yirmi senelik bir geriye dönüşe imkan tanımaktadır. Çünkü Osmanlı ve Cumhuriyet'te Batılı anlamda sivil toplum yerleşik bir geleneğe sahip değildir. Bu ise bizi devletin yapısına götürmektedir. Devletin yapısı daha ziyade bürokratik, vatandaşın denetimine daha az açık, daha az şeffaf bir örgütlenmeyi uzun yıllar sürdürmüştür. Ancak özellikle dış dünyaya kapalı bir kültürün var olmaması nedeniyle ve Özal sonrası yapısal dönüşüm ile devletin bürokratik yapısında kırılmalar söz konusu olmuştur (Emini, 2009: 32).

Aynı ülke içerisinde karşılaştırmalı kamu yönetimini avantajlı kılan diğer özellikler ise aynı anayasal sistem çerçevesi ve nüfus yapısı olarak belirtilebilir. Söz konusu özelliklerin tarihsel ve niceliksel anlamda aynılığı, gerek yapısal gerekse fonksiyonel karşılaştırma sırasındaki incelemelerde daha az dışsalılık payı bırakılabilmesine imkan tanımaktadır.

Son olarak personel yönetimi açısından da aynı ülkedeki kamu personel davranışlarını karşılaştırmanın, sosyo-kültürel çevre, iş etiği,

işletme yönetimi hakkında çok daha senkronize bir zemin üzerinde hareket edebilme sonucunu getireceği söylenebilir.

4.3. İlkeler

Aynı ülke içerisinde kamu yönetimi uygulamalarını karşılaştırırken göz ardı edilmemesi gereken bir diğer unsur ise ilkelerdir. Kamu yönetimi uygulamaları çeşitli ilkeler üzerinde hareket etmektedir. Bunlar; çoğulculuk, şeffaflık, hesap verebilirlik, performans yönetimi, demokrasi ve küreselleşmedir. Özellikle küreselleşme, yaşadığımız dönemde özel sektördeki rekabetçi ilkelerin kamu yönetiminde de uygulanması gerektiğini vurgulamakta, bu da aynı ülke içerisinde örneğin bir belediyenin hizmet kalitesinin yükselmesini sağlayan enstrümanların bir başka belediyenin de kent sakinlerinin lehine kaliteli hizmet üretmesinde rekabeti arttırıcı faktör olması sonucunu getirmektedir (Kutlu 2006, 211). Nitekim bu bağlamda küreselleşme kamunun özel sektör gibi rekabetçi olmasını sonucunu getirirken aynı zamanda kamu sektörünün de önemli ölçüde özelleştirildiği bir Yeni Sağcı perspektifin egemen olması sonucunu doğurmuştur. Buna göre 20. yüzyılın son çeyreğindeki kamu yönetimi paradigması değişikliğinin dönüştürdüğü yeni yapılanma çok daha çoğulcu, şeffaf, hesap verilebilirdir.

Bu doğrultuda gerçekleştirilen uygulamaların başında fiziki bürokrasinin küçüldüğü ve yerini e-devlet'e bıraktığı bir yapılanma bulunmaktadır. E-devlet örneğin, ihalelerin sonuçlarının, toplantı kayıtlarının açıkça görülebileceği, herhangi bir kentsel uygulama için kent sakinlerinin katılımının sağlanabileceği bir düzlemdir. E-devlet sadece yerel yönetimler ile sınırlı kalmayan ve ulusal sınırlar içerisinde de kullanılabilecek olan bir yöntemdir. Bu hem şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin mümkün olduğu bir yapıyı işaret eder hem de kamu açısından tıpkı özel sektörde olduğu gibi atıl bir yapının yerine performans ve kalite merkezli bir yönetimin geçerli olmasını mümkün kılar (Clift, 2004: 8).

Çoğulculuk ve hesap verebilir yapının referans verdiği bir diğer unsur ise demokrasidir. Kamu yönetimi bugün paydaşların devre dışı kaldığı bir alanın siyasal seçkinler ve bürokrasi tarafından yönetilmesi olarak tarif edilemez. Bugün çeşitli noktalarda STK'lar, vatandaşlar, kent sakinleri dolaylı ya da direkt olarak parlamenter demokrasinin eksiklerini kapayacak şekilde siyasal anlamda toplumsallaşmaktadır. Dolayısıyla bir ülke içerisinde kamu yönetimi uygulamalarını karşılaştırırken ilkeler açısından çeşitli avantajlar söz konusu olmakta ancak aktörlerin ilkeler

üzerindeki yozlaştırıcı etkisi ise dezavantaj olarak gündeme gelmektedir. Örneğin otokratik bir liderin yüksek teknoloji ile sanal ağlara entegre edilmiş bir kamu yönetimi inşa etmiş olsa bile paylaşılacak olan bilgiler ile ilgili tasarrufu ya da kenti katılımcılara açmaması bir dezavantaj olarak ön plana çıkmaktadır (Clift, 2004: 10).

4.4. Süreç

Aynı ülke içerisinde kamu yönetimleri karşılaştırması gerçekleştirirken söz konusu olabilecek en önemli avantajların başında aynı yönetsel sistem ve kamu yönetimi sisteminden hareketle çıkarımlar gerçekleştirmek gelmektedir. Kutlu'ya göre (2006: 185), Türk Kamu Yönetimi merkezden yönetim ve yerinden yönetim ilkeleri doğrultusunda çalışmaktadır. Ancak burada denge merkezin yerel siyaset üzerindeki vesayet denetimi ile merkez lehine gelişmektedir. Kuşkusuz Osmanlı'dan devralınan yapı içerisinde Cumhuriyet de bürokratik, aşırı merkeziyetçi, sorumluluktan kaçan, personel anlamında sorun yaşayan, yönetim ile siyaset ilişkisinde sorunlar çıkartan bir zemin söz konusu olmuştur. Sonraki yıllarda kamu yönetimi anlayışımızda kırılmalar yaşansa da, bugün de yerelin tamamen kendini yerinden yönettiği bir anlayıştan bahsedilemez. Dolayısıyla kamu yönetimi sistemi aynı ülke içerisinde aynı parametreler ve aynı referanslar üzerinden ilerlemektedir.

Karşılaştırmalı kamu yönetimi açısından bunun getireceği bir diğer avantaj ise merkez-çevre ilişkilerinden hareketle bir model oluşturabilmektir. Buna göre Türkiye'de yönetsel sistemi analiz ederken merkez ile çevrenin ilişkisindeki temel nüans bir çıkış noktası olarak kabul edilebilmekte ve karşılaştırmayı gerçekleştiren açısından yönetsel anlamda bir anlayış zemini ortaya çıkartılabilmektedir. Bununla birlikte kamu yönetimi karşılaştırmalarında süreç bağlamında gündeme gelen bir diğer unsur ise aynı ülke içerisinde kamu yönetimi sürecinin analiz edilmesinin bir başka ülke ile karşılaştırılarak analiz edilmesine nazaran daha avantajlı olmasıdır.

Örneğin, 1980 sonrası Türkiye'de kamunun yaşadığı dönüşüm, yaklaşık 20-25 yıllık bir sürece işaret etmektedir ve karşılaştırma gerçekleştirirken bu dönüşümü izleyebilmek daha olanaklıdır (Kutlu, 2006: 65).

Tüm bunlarla birlikte karşılaştırmalı kamu yönetimi uygulamalarını aynı ülke içerisinde gerçekleştirmek, aynı zamanda o ülkenin kendi özgün tarihsel koşullarını, toplumsal-ekonomik yapılarını, siyaset-bürokrasi ilişkisini ve ideolojik formasyonunu da kendi sahihliği

içerisinde ele almak bağlamında karşılaştıran açısından sağlıklı bir perspektif sunabilecektir.

5. KAMU YÖNETİMİ KARŞILAŞTIRMASINI FARKLI ÜLKELERLE YAPMAK

Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi kavramı özellikle "bürokrasi" çevresinde ortaya konmuş bir kavramdır. Bürokrasi, 19. yüzyılda Batı'da ortaya çıkmış bir formdur ve Batı dışı modernleşmelerin çıkış noktalarından biri olmuştur. Bu bağlamda, Morroe Berger'in Mısır'da bürokratik yapılanmaların Batılı anlamda ideal bürokrasi algısı ve pratiği ile eşleşme düzeyini incelediği "Bureucracy and Society in Egypt" (Mısır'da Bürokrasi ve Toplum) isimli incelemesi önem arz etmektedir. Mısır, 18. yüzyıldan itibaren modernleşme hamleleri gerçekleştirmektedir. Hatta bu hamleler ülkenin zamanla, bağlı olduğu Bâb-ı Ali karşısında özerklik kazanmasını sağlamış ve merkezden çok daha erken modernleşmesi sonucunu getirmiştir. Bu doğrultuda "Mısır'ın bürokrasi ile tarihsel ilişkisi onu ne oranda modernleşme ve Batılaşma perspektifine yönlendirmiştir?; Bürokrasi ile sağlanan modernleşme hedefi sağlıklı bir hedef midir?" gibi sorular örtük olarak Batılı bir form ile Batılı olmayan bir formun mukayesesini gündeme getirmektedir (Keskin, 2009: 690).

Bu başlık altında, sözü edilen örnekte olduğu gibi kamu yönetimi uygulamalarını farklı ülkeler arasında gerçekleştirmenin getirmiş olduğu avantaj ve dezavantajlar ortaya konmaya çalışılacaktır.

5.1. Yöntem

Kamu yönetimi karşılaştırmalarını farklı ülkeler arasında gerçekleştirmenin öngörülen temel dezavantajlarından biri Batı-merkezli yaklaşımların egemen olması riskidir. Güler'e göre (1994: 4) bugün kamu yönetimi disiplini nesnesini yitirmiştir. Çünkü bugünkü kamu yönetimi karşılaştırmalarında karşılaştırılan nesnelerin biri Batı tipi tarihsel-sosyolojik- ekonomik bir yönetsel model olmakta ve bu da yöntem, kavram ve inceleneme nesnesi ile ilgili argümanların disipline dışarıdan dayatılması sonucunu üretmektedir. Kuşkusuz bu, tip bir karşılaştırmının yöntemsel olarak referans dayattığı bir dezavantaj durumudur. Çünkü Batılı toplumlar ile Batı dışı toplumların modernleşme, sanayileşme, kalkınma kavramlarına verdiği anlamlar farklıdır.

Bununla birlikte, Batı-merkezli yaklaşımda bu referanslar çift boyutludur. Birincisi tüm bu kavramların Batılı bir toplumsal-siyasi-

örgütsel dönüşüme referans verdiği söylenirken, ikinci olarak bu gelişmeyi yöneten yapının ise nihayetinde Batılı bir devlet geleneğine sahip olmadığı ileri sürülmektedir. Örneğin Türkiye, son iki yüzyıldır Batılı anlamda bir kamu yönetimini benimsemiş ve bu yönde stratejiler geliştirmiş olsa da, siyaset-toplum ilişkisi, personel yönetimi, şeffaflık vb. gibi Batı'da güncel olan formların uygulanmasını geriden takip etmektedir (Özel, 2010: 17). Bu da Türkiye'nin, Mısır'ın ya da Batılı ve İslami olmak üzere iki ayrı kulvarda kamu yönetiminin gerçekleştirildiği Malezya gibi ülkelerin anlaşılması açısından mukayeseyi gerekli kılmaktadır.

Dolayısıyla metodolojik olarak iki ülke arasında gerçekleştirilen karşılaştırmalı kamu yönetimi algısı "kalkınmaya yönelik kuramlar" kategorisinde ele alınmak dezavantajı ile karşı karşıyadır.

Ancak özellikle dünyadaki gelişmelerin, farklı toplumlarda ortaya çıkan farklı örgütlenmelerin herhangi bir X ülkenin kamu yönetimi algısına ve örgütlenmesine sunabileceği yeni katkılara kayıtsız kalınmamasını sağlaması adına da karşılaştırmalı kamu yönetimini iki ayrı ülke arasında gerçekleştirmek önem arz etmektedir. Örneğin Yeni Anayasa tartışmalarının sürdüğü ülkemizde gündeme gelen kavramların başında Başkanlık sistemi bulunmaktadır. Başkanlık sistemi beraberinde eyalet sistemi, yerel özerklik vb. kavramları da getirmiştir. Dolayısıyla, başkanlık sistemi modelinin doğru analizi için başkanlık sisteminin uygulandığı, yarı-Başkanlık sistemine referans verildiği, yerel yönetimlerin özerk olduğu modellerin mukayesesi gereklidir. Bu nedenle başkanlık sistemi tartışmaları esnasında "Türk tipi Başkanlık sistemi" kavramına referans verilmiştir. Çünkü her ülkenin kendi özgün kamu yönetimi, yönetsel sistemi, bürokrasisinin rolü ve merkez-çevre ilişkisi bulunmaktadır.

5.2. Aktörler

Karşılaştırmalı kamu yönetiminde en temel unsurların başında iki farklı ülke arasındaki kamu yönetimi uygulamalarını karşılaştırırken bunları oluşturan tarihsel geleneği ve o geleneğin aktörlerin ön plana çıkartmak gelmektedir. Örneğin bir ülkede kamu yönetiminin vatandaş odaklı bir modele doğru dönüşmesi, sadece küreselleşmenin zorunlu kıldığı bir örgüt modelinin dışarıdan ithal edilmesi ile mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda, modernizm sürecinde toplumun sınıf ilişkileri ile devleti dönüştürdüğü yapılarda farklı sonuçlar alınırken, modernizm ithal edildiği ve devletin toplumu dönüştürdüğü yapılarda

farklı sonuçlar söz konusu olmaktadır. Bürokrasiyi bir modernleşme enstrümanı olarak algılayan yapılarda aşırı bürokratikleşme ve bürokratik yozlaşma devreye girmekte, bu kalıp ise vatandaşın şeffaf, denetlenebilir bir yapıya dahil olmasının önüne geçmektedir. Oysa bürokrasi geleneğinin minimize edildiği, özellikle Yeni Sağ ideolojinin "devletin geleneksel görevler ile yetinen ölçüler içine çekilmesi ya da küçültülmesi sağlanarak ekonomik alanda doğrudan üretici, dağıtıcı ve düzenleyici olmaktan çıkarılması" (Aslan, 2010: 24) tezinin geçerli olduğu yapılarda ise bürokrasi siyasi bir aktör olmaktan çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu karşılaştırmayı sağlıklı bir biçimde gerçekleştirmek için iki farklı düzeye sahip olan ülke faktörü önemlidir.

Bu bağlamda aynı unsur, bir diğer aktör olan siyasal seçkinler açısından da önem arz eder. Bürokratik yapılanmalarda siyasal seçkinlerin kökeni bürokrat yetiştiren okullardır ve bu doğrultuda kalkınma, modernleşme, batılılaşıma vb. ideolojik formasyonla donanmış bir bürokrat kadrosundan bahsedilebilmektedir. Karşılaştırma gerçekleştirilen Batılı bir ülkede ise STK'ların kamusal alan içerisinde çok daha fazla rol alması söz konusudur. Dolayısıyla kamu yönetimi kavramının özüne uygun olarak kamunun çok daha genişletilmiş bir tanımı gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte bazı ülkelerde STK'ların rolü, o ülkedeki modernleşmenin geçmişinden ve düzeyinden çok daha büyük olabilmektedir. Örneğin, SSCB'nin bakiyelerinden biri diyebileceğimiz ve bugün Orta Asya'da en önemli aktörlerden biri konumunda olan Kazakistan'da sayısı binlerle ifade edilen sivil toplum kuruluşları söz konusudur (Purtaş, 2006: 3).

Dolayısıyla modern ile modernleşmekte olanın ya da ulusal ile küreselin mukayesesini gerçekleştirmek tek boyutlu ve Batı merkezli bir kamu yönetimi bilgisi üretmemize yol açarken yatay unsurlar üzerinde mukayese gerçekleştirmek bir başka perspektif sağlama avantajı getirmektedir. Örneğin, Kazakistan'ın SSCB dağıldıktan sonra demokrasiye tanıdığı rol ile Azerbaycan'ın ya da Türkmenistan'ın rolü farklıdır. Türkmenistan otokratik bir liderlik formülüne yönelirken, Azerbaycan'da da plebisiter diktatörlüğü andıran bir rejim söz konusudur. Bütün bunlara SSCB sonrası rejimden kalan unsurların yeni kurulan Cumhuriyetlerde devlet görevleri alması ve nepotizm tehlikesinin söz konusu olması da eklenebilmektedir. Nitekim STK'ların toplumsal mobilizasyonu, anayasa geleneği, küreselleşmeye entegrasyon düzeyi gibi unsurlar da aynı coğrafya, nüfus yapısı ve siyasi kültür geçmişine sahip ülkeler arasında çatlaklar oluşturabilmektedir.

Yine bu bağlamda, örneğin İsviçre'de kamu yönetimi sistemlerinin tasarlanması esnasında nüfusun rolü (yaklaşık sekiz milyon kişi) ile Çin'de nüfusun (yaklaşık 1 milyar üçyüzelli milyon kişi) gerektirdiği perspektif arasında kuşkusuz ciddi farklılıklar söz konusu olacaktır. Bu karşılaştırma olanağını vermesi anlamında da farklı ülkeler arasında karşılaştırmalı kamu yönetimi uygulamalarını gündeme getirmek, sözü edilen avantajları ön plana çıkartmaktadır.

5.3. İlkeler

Kamu yönetiminin geleneksel bürokrasi paradigmasına dayandığı bir ülkenin kendi içerisinde karşılaştırma gerçekleştirmek birçok avantajı sunarken, özellikle işleyişin bu düzeyde gerçekleşmediği ülkelerde farklı parametreler devreye girmektedir. Örneğin, "açıklık, performans değerlendirme, sayısal olarak ölçülebilen çıktılara yönelik standartlar, yerelleşme, rekabet ortamı ile maliyetleri azaltmak, istihdam, planlama gibi alanlarda özel sektör gibi düşünmek, tasarruf ve verimliliğe daha çok önem verme" ilkelerinin ön plana çıktığı yapılar ile mukayese edildiğinde (Arslan 2010: 27) ise iki farklı paradigmayı karşılaştırmanın getirdiği çeşitli avantajlar söz konusu olmaktadır.

Özellikle özelleştirme kavramı altında örneklendirilerek ele alınabilecek olan bu yaklaşım, serbest piyasa ekonomisinin güçlendirildiği, verimliliğin artırıldığı bir yapıyı hedeflemekte, kamu yatırımının mülkiyetini değiştirme ya da değiştiremediği durumlarda ise işletme mantığının değiştirilmesine hizmet eden bir reform enstrümanı olarak ön plana çıkmaktadır (Kutlu, 2006: 210). Türk Hava Yolları'nın bir kamu örgütünden işletme mantığı içerisinde ele alınarak dünyanın en önemli havayolu şirketlerinden birine dönüştürülmesi, bu bağlamda bir dönüşüme işaret etmektedir.

Bu paradigma değişikliğinin geçerli olan bir diğer alan ise kamu personelinin yönetimidir. Daha bürokratik formlarda kamu personeli daha atıl ve verimlilik üretmeyen bir düzeydeyken, daha rekabetçi ve özel sektör gibi işletilen kamu yönetimi süreci şeffaf, denetlenebilir, performans odaklı ve vatandaşa hizmetin ön plana çıktığı bir yapıya referans vermektedir. Bu bağlamda, örneğin e-devlet uygulamaları bugün Kuzey Avrupa ve İskandinav ülkelerinde kamu yönetiminde bürokrasinin rolünü %70'lere varan oranda azaltırken, güney Avrupa ülkelerinde e-devlet'e verilen önemin geçmişi bu denli eski değildir (Çelikkol, 2008: 63-64).

Özel sektörün rekabetçi yapısının kamu sektöründeki yapılanmaya personel yönetimi anlamında ilham verdiği bir diğer unsur ise örneğin çokuluslu şirketlerdeki insan kaynakları yönetimi uygulamalarıdır. Buna göre örneğin çokuluslu bir şirketin Hindistan'da, Japonya'da, Brezilya'da, ABD'de ve Almanya'daki birimlerinde uygulanan organizasyon şeması ve insan kaynakları yönetim kriterleri farklılık arz ettiği görülmektedir. (Dereli, 2005: 67-73). Çünkü farklı ülkeler arasında farklı sosyo-kültürel değerler, aile yapıları vb. etkili olmaktadır. Örneğin, TKY uygulamalarının başladığı ülke olan Japonya'da aile merkezli bir kültür söz konusudur. Dolayısıyla örgütlerin bürokratik merkezîyetçi ve mekanik bir yapı yerine daha çok güdülenim ve duyguların göz önünde bulundurulduğu yerler olduğu bilinmektedir. ABD gibi serbest teşebbüsün ve rekabetin ön plana çıktığı, aile yapısının daha geri planda kaldığı ülkelerde ise personel yönetimi gerçekleştirilirken bu prototiplerden hareket edilmektedir. Bu bağlamda başka ülkelerle yapılacak kamu yönetimi karşılaştırmalarının personel yönetimindeki etkisini anlamak adına, farklı ülkelerdeki pratikleri ortaya koyma avantajı bulunmaktadır. Ancak buradaki temel dezavantaj ise her ülkenin kendi özgün yapısını göz önünde bulundurmadan modeller kurma noktasında görülmektedir.

Bu süreçte göz önünde bulundurulması gereken diğer parametreler ise demokrasi ve küreselleşmedir. Aynı ülke içerisinde bu iki kavramın kamu yönetimine etkisi düşünüldüğünde kamu yönetimi yapılarının küreselleşme ve demokrasiden birbirlerine yakın oranlarda etkilenmesi söz konusudur. Örneğin, günümüzde Türkiye'de merkezin yerele vesayeti içerisinde çeşitli aşınmalar söz konusu olsa da merkez, dağıtıcı ve tanımlayıcı pozisyonunu sürdürmektedir (Özel, 2010: 21). Ancak İngiltere'de diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak yerel yönetimler genel yetkiye sahip olmamaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimler yasaların izin verdiği ya da gerekli gördüğü işlevleri üstlenmektedirler. Türkiye'den farklı olarak İngiltere'de yerel yönetimler, eğitim ve iç güvenlik hizmetlerini de vermektedirler (Özel ve Eren: 2013)

Küreselleşmenin getirdiği kamu yönetimi anlayışının avantaj ve dezavantajlarını (rekabetçilik, performans yönetimi, açıklık vb.) aynı ülke içerisinde gözlemleyebilmek dil, coğrafi yakınlık, kaynaklara ulaşma gibi nedenlerde daha avantajlı iken farklı ülke pratiklerini karşılaştırmak daha dezavantajlı gözükmemektedir. Bu bağlamda küreselleşmiş bilginin üretildiği merkezler ile küreselleşmiş bilginin dönüşüme zorladığı merkezler arasındaki farktan söz edilebilmektedir. Dolayısıyla küreselleşme aynı zamanda Batılı anlamda kamu yönetimi anlayışının ön

plana çıkartıldığı bir düzleme işaret etmektedir. Ancak dünyanın çeşitli noktalarında farklı küreselleşmeye entegrasyon modelleri söz konusudur. Örneğin, Brezilya ile Japonya'nın, ABD ile Hindistan'ın küreselleşmedeki rolleri aynı değildir. Dolayısıyla bu ülkelerdeki kamu yönetimi pratikleri de tek bir model çevresinde örgütlenmemektedir.

5.4. Süreç

Karşılaştırmalı kamu yönetiminin farklı ülkelerin mercek altına alınmasının "süreç" bağlamında gerçekleştireceği katkıların başında her ülkenin kendi kamu yönetimi geleneğini oluşturan etmenlerin, tarihsel dönüşümlerin, stratejik müdahalelerin ve bu müdahaleler sonucunda elde edilen sonuçların oluşturduğu kavram kümesi gelmektedir. Buna göre her ülkenin kamu yönetimi sistemlerini ve diğer yönetsel sistemleri oluştururken farklı bir süreç tasarımı söz konusudur (Kutlu, 2006: 57). Örneğin, post-kolonyalist dönemde uluslaşan bir ülkede kamu yönetimine atfedilen içerik farklı bir anlam taşıırken, tarih içerisinde yerel yönetimlerin daha ön plana çıktığı bir modeli uygulayan bir yapıda farklı bir süreç gündeme gelmektedir.

Asıl itibarıyla burada temel alınması gereken referans, merkez-çevre ilişkileri olmaktadır. Nitekim geç uluslaşan ülkelerde daha merkezîyetçi bir yapı gündeme gelmekte ve merkezin yerele vesayeti söz konusu olmaktadır. Uluslaşma sürecinin tarihinin daha eski bir döneme tekabül ettiği yapılarda ise yerel yönetimlere daha çok ağırlık tanınmaktadır. Örneğin, Hollanda ya da Almanya gibi ülkelerde yerel yönetimlerin süreç içerisinde oldukça öne çıktığı bir yapı söz konusu olmuştur. Nitekim ABD'de de yerel yönetimler kamu yönetimi sisteminin merkezi unsurlarıdır.

Karşılaştırmalı kamu yönetiminde süreçler açısından farklı ülkelerin gündeme getirilmesinin bir diğer katkısı da bir işletme yönetimi ya da yönetsel sistem olarak kamu yönetiminin her ülkenin kendi özgül koşulları içerisinde değerlendirilmesine olanak sağlarken aynı zamanda dünyada kamu yönetimi alanındaki gelişmelerin de takip edilmesini sağlamasıdır (Arslan 2010: 33).

SONUÇ

Günümüzde sosyal bilimlerin hemen hemen her alanında ve özellikle de ekonomide gündeme gelen değişikliklerin yansıması devlet kavramının ve kamu yönetimi sistemlerinin de üzerinde rahatlıkla

gözlemlenebilmektedir. 21. yüzyıldaki örgütlenme biçimleri, küresel rekabet, kamu yönetiminin tıpkı özel sektördeki gibi kaynakların çok daha verimli bir şekilde "vatandaş" lehine kullanıldığı ve "vatandaşın" hizmet alan bir "müşteri" gibi algılandığı bir düzlemin ihtiyaçlarına işaret etmektedir. Tüm bu gelişmeler "yeni kamu yönetimi" kavramını gündeme getirmiştir (Arslan, 2010: 22). Yeni kamu yönetimi başlığı altında ele alınan bir diğer kavram ise karşılaştırmalı kamu yönetimidir. Çünkü eski-yeni, geleneksel-modern, bürokratik-insan merkezli, kurum-işletme vb. karşıtlıklar bir karşılaştırma zeminine referans vermektedir.

Özellikle küreselleşme ve bilgi teknolojileri ile birlikte dünya adeta küresel tek bir şehir haline gelmiş ve kamu kurumlarının ve toplumların benzer uygulamalarından haberdar oldukları bir zemin ortaya çıkmıştır. Bugün herhangi bir ülkedeki kamu yönetimi uygulamalarının internet teknolojilerinden, e-devletten, rekabetçi, şeffaf, denetlenebilir yapılardan etkilenmeden tasarlanması söz konusu olamaz.

Bu durum hem dünyada eş zamanlı olarak var olan kamu yönetimi uygulamalarının karşılaştırılmasını (Örn, Fransa-ABD, Türkiye-Japonya, Avrupa Birliği- ABD vb.) ve hem de aynı ülke içerisinde eşzamanlı (Örn, İzmir'de yerel yönetim tarzı ile İstanbul'daki ya da Diyarbakır'daki yerel yönetim tarzı vb.) ya da ülke tarihinin belirli dönemlerindeki (1980 öncesi Türkiye'deki kamu yönetimi uygulamaları ile 2000 sonrası uygulamaların karşılaştırılması vb.) kamu yönetimi anlayışlarının karşılaştırılmasını neredeyse zorunlu hale getirmektedir. Dolayısıyla en doğru kamu yönetim sistemi ve politikalarının oluşturulması için alınması gereken temel referans, kamu yönetimindeki tekil yaklaşımın yerine çoğulcu ve karşılaştırmalı bir algının hakim olmasıdır.

Kuşkusuz bu algının çeşitli avantajları (dil, coğrafi yakınlık, ulaşım, kaynaklara ulaşma, küresel pratiklerden istifade etmek vb.) olabildiği gibi, çeşitli dezavantajları da (her ülkenin kendi özgün koşulları, insan kaynağı-personel yönetimi, sivil toplum geleneği, bürokrasinin rolü vb.) olabilmektedir. Bununla birlikte aynı ülke içerisinde kamu yönetimi uygulamalarını karşılaştırmanın da süreç bağlamında avantajları ön plana çıkmaktadır. Örneğin, AB ile kamu yönetimi reformu konusundaki ilişkilerden önceki Türk kamu yönetimi sistemi ile yapısal dönüşümün gerçekleştirilmeye başlandığı dönemden sonraki kamu yönetimi paradigması farklılık arz etmektedir. Buna göre 1998'den itibaren AB, Türk kamu yönetimi yapısı üzerinde etkilidir ve bu etkiyi ilerleme raporlarındaki "idari kriter" kavramı ile güçlendirmektedir (Kurt ve Uğurlu, 2007:92).

Özellikle küreselleşmenin getirdiği yeni düzlemde sonra kamu yönetimi uygulamaları birbirleri ile entegre olmaya, daha rekabetçi bir yapı ile vatandaşla kaliteli hizmet sunulduğu bir düzleme doğru dönüşüm geçirmiştir. Bu nedenle karşılaştırmalı kamu yönetimi disiplini büyük bir önem kazanmaktadır. Çünkü kamu yönetimi, evrensel, küresel ortak değerlere işaret ettiği gibi her ülkenin kendi karakteristiğine de işaret etmektedir.

Buna göre Türkiye'nin anayasal geleneği, siyasi aktörleri, bürokratik geleneği, STK'ların yaygınlığı ile Hollanda'nın, Çin'in ya da Brezilya'nın parametreleri farklılık arz etmektedir. Yine nüfusun niceliği bakımından da birbirinden çok ayrı iki ülkeyi yönetmenin de kaynakların dağıtımı, merkez-yerel yönetim dengesi, e-devlet uygulamaları gibi parametreler açısından benzerlik taşıyamayacağı açıktır.

Bu bağlamda, karşılaştırmalı kamu yönetimi uygulamalarının aynı ülke içerisinde ve ülkeler arasında gerçekleştirilmesinin, her birinin kendi içinde ve yukarıda açıklanmaya çalışılan avantajları ve dezavantajları söz konusudur. Bu aşamada karşılaştırma perspektifinin en önemli getirisinin, hem ülkelerarası karşılaştırmanın hem de bir ülkeyi kendi içerisindeki uygulamalarla değerlendirmenin getireceği avantaj ve dezavantajların sentezlenmesi ve bunun yanında da ülkeleri kendi karakteristik özellikleri ile ve ayrıca güncel ve küresel olan örgüt kültürünün ışığında revize etmek olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

AKPINAR, E. (2006), *Kamu Yönetiminde Denetim Olgusu ve Türkiye'de Kamu Yönetiminin Denetlenmesi*, SDÜ S.B.E Dergisi, Isparta

ARSLAN, Nagehan Talat (2010), *Klasik-Neo Klasik Dönüşüm Süreci: Yeni Kamu Yönetimi*, Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.11, S.2, 2010, s.21-38.

BALCI, Asım (2005), *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Kamu Hizmet Sunumuna Etkileri*, Kamu Yönetiminde ve Kamu Hizmetlerinde Kalite, HS Yayınları, İstanbul.

CLİFT, Steven (2004), *E-Government and Democracy*, <http://www.publicus.net> (17.05.2017).

ÇELİKKOL, Ömer (2008), *Kamu Yönetiminde e-Devlet Yapılanması ve Türkiye için E-Devlet Model Önerisi*, SDÜ S.B.E Dergisi, Isparta.

DERELİ, Beliz (2005), *Çokuluslu İşletmelerde İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi S.B. Dergisi, S.4, Bahar/1, s.59-81.

EMİNİ, Filiz Tufan (2009), *Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformunun İç ve Dış Dinamikleri, Yönetim ve Ekonomi*, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, C.16, S.2, s.31-48.

ERYILMAZ, H. H. Çelik ve S. Sözen (2013), *Kamu Yönetimi*, A.Ü. Yayın No:2979, Eskişehir.

GÜLER, Birgül Ayman (1994), *Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi*, Amme İdaresi Dergisi, C.27, S.4, s.3-19.

GÜLER, Birgül Ayman (2009), *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Nedir?*, Ed: Birgül Ayman Güler, Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri, İmge Kitabevi, Ankara.

KESKİN, Nuray E. (2009), *Karşılaştırmalı Kamu Yönetiminde Kuram Denemeleri ve Ana Yaklaşımlar*, Ed: Birgül Ayman Güler, Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri, İmge Kitabevi, Ankara.

KURT, M. ve Ö. Y. Uğurlu (2007), *Yeni Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımının Gelişiminde Avrupa Birliği'nin Rolü: İlerleme Raporları İçerik Analizi*, AKÜ İ.İ.B.F. Dergisi, C.9, S.2, Afyon

KUTLU, Önder (2006), *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi, Teorik Çerçeve ve Ülke Uygulamaları*, Çizgi Yayınevi, Konya.

KÜÇÜKGÖRKEY, Aslı (2002), *Yeni Ekonomi ve Elektronik Ticaret*, Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F, I.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi/Bildiriler Kitabı, Kocaeli.

ÖZEL, Mehmet (2010), *Kamu Yönetiminde Kriz ve Türk Yerel Yönetimlerinde Yeniden Yapılanma*, Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C.3, S.1, s.12-29.

ÖZEL, Mehmet ve Veysel Eren, *Merkezi Yönetim ve Piyasa Kıskaçındaki Yerel Yönetimler: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Uluslararası İnsan

BilimleriDergisi, www.jhumansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/.../2178/509, (23.05.2017).

PURTAŞ, Fırat (2006), *Kazakistan'da Sivil Toplum Kuruluşları, İç ve Dış Politikaya Etkileri*, USAK, C:1, No:1, ss.1-18.

SZYLIOWICZ, Joseph S. (1995), *Türkiye'de Seçkinlerin Kökeni Üzerine Bir İnceleme: Mülkiye'nin Rolü*, M.B. Dergisi, C.19, S.186, s.6-22.

[http://www.politics.ankara.edu.tr/?bil=bil_icerik&icerik_id=292&ens_birim=0\(27.05.2017\)](http://www.politics.ankara.edu.tr/?bil=bil_icerik&icerik_id=292&ens_birim=0(27.05.2017))

ETKİLİ EKİP ÇALIŞMASININ NİTELİKLERİ VE EKİP ÇALIŞMALARINDA MULTİDİSİPLİNER VE İNTERDİSİPLİNER YAKLAŞIMLAR

Nurullah ÇALIŞ¹

1. Giriş

Ekip çalışması günümüzün karmaşık sorunlarına yönelik çok boyutlu hizmet sunumunu sağlamak üzere bir araya gelen profesyonellerin düzenli ve koordineli şekilde çalışmak üzere yaptığı işbirliğini tarif eder. Ekip çalışmalarının bireysel çalışmalara göre üretkenliği artırma, mesleki doyum sağlama, bilgi ve beceri geliştirme, sorumluluğu paylaşma, hızlı hizmet sunumu, verimlilik gibi pek çok artısından söz etmek mümkündür (Çelen, 2011; Şimşek, Akgemci ve Çelik, 2011). Ancak ekip çalışmasının faydaları ekibin etkin bir şekilde çalışabilmesine bağlıdır ve bunun gerçekleşmesi her zaman kolay değildir. Bunun için ekip halinde çalışmayı etkili hale getiren bazı önemli bileşenlerin dikkate alınması oldukça önemlidir.

Ekip çalışmalarında etkin bir sonuç elde edebilmek için oluşturulan ekibin benimsediği çalışma yaklaşımı da önemli olabilmektedir. Bu noktada ekip çalışmalarındaki farklı yaklaşımlara değinmek gerekmektedir. Ekip çalışması olgusu genel olarak multidisipliner çalışmalarla özdeşleşmiş görünse de mesleki işbirliğini tanımlayan interdisipliner yaklaşımın da ele alınması gerekmektedir. Bu iki tip yaklaşıma dayalı ekip çalışmasının kendine özgü yanları, avantajları ve

¹ Arş Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü

dezavantajları bulunmaktadır. Bu nedenle uygun durumda uygun yaklaşıma dayanan bir ekip kurgusundan yararlanmak ekip çalışmasının etkinliğini artıracak bir unsur olarak değerlendirilebilir.

2. Etkili ekip çalışmasının bileşenleri

Farklı meslek elemanlarını bir araya getiren ve belirli bir konu üzerinde çalışan bir ekibin etkili bir çalışma yürütebilmesi amaca yönelik gerçekleşecek süreçlerde kendini göstermektedir. Bu nedenle ekip sürecini en iyi şekilde sürdürmek için hem ekibin oluşumunda hem de ekip süreci içerisinde dikkate alınması gereken bazı önemli hususlara değinmek önemli olacaktır.

a. Doğru kişileri seçmek

Ekibe seçilecek kişiler ekibin amaçlarına ve çalışmanın gerektirdiği şartlara uygun olmalıdır. Bu seçimin yapılmasında bazı sistematik yöntemler izlenebilir. Temel husus, beceri düzeyi ve ekibe katkı sunma motivasyonu en yüksek bireyleri belirleyebilmektir. Bireysel yeteneklerin ve işbirliği içinde çalışma motivasyonunun ekip performansı üzerinde oldukça etkili olduğu ifade edilmektedir (Keçecioğlu, 2002). Bu nedenle yapılacak çalışmanın amacına uygun bilgi ve becerilere sahip kişileri ekibe dahil etmek etkili bir çalışma yürütmenin ilk basamağını oluşturur. Robbins ve Judge(2013), ekip üyelerinde olması gereken becerileri teknik uzmanlık, problem çözme, karar verme ve kişiler arası beceriler olarak belirtmiştir.

Bazı durumlarda ekipte yer alacak üyelerin belirli konularda eğitimden geçmesi gerekli olabilir. Ekip üyelerinin sürekli eğitim veya hizmet içi eğitim gibi olanaklardan yararlandırılması gerekli görülebilir. Çünkü mesleki deneyim bazı durumlarda tek başına ekip için yeterli kriter olmayabilir. Kıdem açısından deneyimli olan profesyoneller bazen kurulacak olan ekibe en uygun kişi olmayabilir çünkü spesifik bir konu üzerinde yeteri kadar bilgi ve beceri sahibi olmayabilir.

b. Zihinsel ve duygusal olgunluk

Zihinsel ve duygusal açıdan olgunlaşmış bireyler kendilerini daha iyi idare eder, duygularını daha iyi yönetebilir ve başkalarıyla daha nitelikli iletişim kurma becerisi gösterir. Bu nedenle ekip çalışması için seçilen üyelerin ekipte yapacağı çalışmalardan önce kendini yönetebilecek düzeyde ve olgunlukta olması gerekir ki bu ekibin işleyişi açısından oldukça önemli bir husustur. Bu nedenle ekip içinde yanlış anlaşılmalara

yol açmamak ve farklılıklardan yararlanmak için ekibe katılacak bireylerin hem kendilerinin hem de diğerlerinin farkında olması gerekir (Seid, 2014). Kısa ve net olarak ifade etmek gerekirse hiç kimse bir başkasının yükünü çekmek üzere ekip çalışmasında yer almak istemez. Bu yük mental ve duygusal açıdan yeterli düzeyde olmayan bireylerin davranışsal ve psikolojik süreçleriyle kendini gösterir. Ekibin etkinliğini düşürecek bu durumların en başında önüne geçmek önem arz eder.

c. Nitelikli ve yüksek düzeyli etkileşim

Ekipteki etkileşim ekip için en önemlisidir denilebilir. Ekip üyeleri arasındaki bağın nitelikli olması gerekir. Yüksek düzeyli bir etkileşim seviyesini kesinlikle göz ardı etmemek gerekir. Bu da ekipteki herkesin kendine dair tam bir algıya sahip olması, nereden geldiğini ve hangi donanımlara sahip olduğunu bilmesiyle gerçekleşir. Bunu sağlayanların da aslında zihinsel ve duygusal olgunluğa ulaşmış kişiler olduğunu görmek mümkündür. Bireyin kendisi gibi diğerlerine yönelik doğru bir anlayışa ve kavrayışa sahip olması da farklı mesleklerden profesyonellerin hem kendi mesleki alanlarını hem de diğerlerinin mesleki alanlarını anlamasına olanak sağlar. Böylece ekip üyeleri arasında uyum sağlama ve doğru bir bağ oluşturma mümkün olur. Bu sayede meslek elemanları hangi durumlarda kimin desteğine ihtiyaç olduğunu tam olarak bilir ve bunu doğru anlar. Bu nedenle ekip üyeleri birbirlerinin mesleki sınırlarının farkında olmalıdır. Sınırlarını bilen profesyoneller iletişime daha yatkın ve çatışmalara daha etkili çözüm üretebilen bir yapıya sahip ulaşabilmektedir (Seid, 2014).

Teknoloji devi Google'ın, projelerinde kullanacağı ekipleri belirlerken gruba dahil edilecek kişilerin kimler olduğundan çok grup içinde nasıl bir etkileşim sağlayabileceklerini önemseyişi belirtilmektedir. Aristotle Projesi kapsamında yaptırdığı araştırmalar sonucunda ekip üyeleri arasındaki etkileşim düzeyinin yüksek seviyede olmasının daha iyi fikirlerin ortaya çıkmasında temel nokta olduğu belirlenmiştir. Yani arkadaşları, daha önce birlikte çalışmış kişileri bir ekibe dahil etmek tek başına etkili bir ekip çalışması için yeterli değildir. Asıl önemli olan ekip üyeleri arasında belirli bir davranış şekline ve ekip kültürüne bağlılıktır. Böylece daha fazla etkileşim ve dolayısıyla daha etkin bir ekip çalışması ortaya konulabilmektedir (Tech Insider, 2016; Yener, 2018).

d. Bireysel motivasyonu anlamak

Ekibe katılan herkesin motivasyonunu belirleyen şey aynı olmayacaktır. Her bir üyenin motivasyon kaynaklarını keşfetmek

özellikle ekip liderleri için oldukça önemlidir. Bazıları yakın çevresinden aldığı desteği motive edici bulurken bazıları takdir edilmeyi motive edici bulur. O halde her bir üyenin motivasyon kaynaklarını bilmek ekibin etkili işleyişi için önemli ipuçlarından biri olabilir (Mind Tools Videos, 2015).

Motivasyonun bir diğer boyutu ödüllendirme olabilir. Ekipteki üyelerin işbirliği içinde olmayı teşvik edici bir şekilde emeklerinin karşılığını alabilecekleri bir sistem oluşturmak oldukça yararlı görülmektedir (Robbins ve Judge, 2013).

e. *Çatışmaların çözümü*

Ekipteki herkes kuşkusuz kendi mesleki kaynaklarını grup ortamına taşıyacak ve amaca yönelik olarak yapılan çalışmaya dahil olacaktır. Bu durum iletişim ve etkileşim gerektirdiğinden zaman zaman çatışmaların ortaya çıkması muhtemeldir. Ortaya çıkan çatışmalı durumları çözmeye yönelik beceri sergilemek ve çatışma durumlarına yönelik mekanizmalar belirlemek üyelerin etkin çalışmayı sürdürmesi ve ekibin tıkanmaması için önemlidir(Mental Health Commission, 2006). Ekibi domine etme, işbirliğine yanaşmama, kendi isteğini dayatma, çatışmacı tutumlar sergileme gibi davranışlar ekibin işleyişini baltalar.

Çatışma durumunda yapılabilecek olumlu tutumlardan birisi sorunu açık ve anlaşılır hale getirmektir. Yaşanan sorunun önce tam olarak anlaşılabilmesi için çaba göstermekyanlış anlaşılmalara dayalı çatışmaların önüne geçme şansı tanır. Yanlış anlaşılmalara olmadığı zaman uzlaşma yaratma ve çözüme yönelik iletişim kurma daha kolay olacaktır (Seid, 2014). Çatışma durumundan bütünüyle kaçınmak ise doğru bir yaklaşım değildir. Bu durum iletişimin de sınırlı bir seviyede kalmasına neden olur. Çatışmalar işbirliği gereken durumlarda kaçınılmaz olarak ortaya çıkabilmektedir ve yaşanan gerilimler üyeler arasındaki uyumun gerçekleşmesinde bir araç olabilir. Bu noktada çatışmanın doğru yönetilmesi önemini korur. Nitekim çatışmaların doğru yönetilememesi ekibin başarısızlığa uğramasına neden olabilir (Keçecioğlu, 2002; Meija ve diğ., 2005. akt. Çelen, 2011).

f. *Psikolojik güvenlik*

Psikolojik güvenlik kavramı çalışma ortamında hoşgörü, saygı ve karşılıklı güvene dayalı bir psikolojik atmosferde bireylerin kişilerarası etkileşimlerinde fikir, öneri, düşüncelerini ifade etmelerinde endişe veya rahatsızlık hissetmediği bir yapıyı ifade eder. Ekip çalışmasında verimli bir etkili bir sonuç ortaya koyabilmek için ekip üyelerinin psikolojik olarak kendilerini güvende hissedebilmeleri oldukça önemlidir. Google tarafından yürütülen ve iki yıl süren Aristotle projesi en etkili ekiplerin özelliklerini ortaya koymuş ve psikolojik güvenlik olgusuna ayrı bir yer vermiştir (Yener, 2018).

Ekipteki üyeler psikolojik olarak diğerlerine güven duyuyorsa ve kendini psikolojik olarak güvende hissediyorsa yani düşüncelerini saklamak zorunda kalmıyor, istediklerini söylemekten çekinmiyor, belirli bir yönde konuşmak zorunda hissetmiyor, diğerlerinin olumsuz eleştiri veya tenkitlerine maruz kalmayacağını biliyor, söyledikleri için kendini

savunmak zorunda kalmıyorsa grubun yeni fikirler üretme ve yaratıcı davranabilmesi için daha fazla fırsat yakalaması mümkün olabilecektir.

g. Ekip Liderliği

Ekip liderliği liderin etrafındakilere emir veya talimat verdiği ve böylece gücünü diğerleri üzerinde kullandığı bir yaklaşımın ötesinde liderin diğerleriyle birlikte güçlü olduğu düşüncesinden hareketle gücünü ve yetkisini paylaşarak birlikte yapabilme olanağını ortaya çıkarmakla mümkün olmaktadır (Seid, 2014). Bu durum ekip üyelerine patronluk yapmakla onlara yetki vermek arasında bir dengeyi temsil eden ideal liderlik bakışını yansıtmaktadır. Ekip liderinin değişime öğrenmeye ve kendi gelişimine önem vermesi oldukça önemlidir. Bu beceri onun diğerlerini olumlu yönde etkilemesini de daha olanaklı kılarken ekipteki diğer üyelerden öğrenmesine de yardımcı olur (Harvard Business School Press, 2014).

3. Ekip Çalışmalarında Farklı Yaklaşımlar

Ekip çalışması farklı yaklaşımlara dayalı olarak yürütülebilmektedir. Literatürde ekip çalışmasının genel özelliklerini tanımlayan ve insani hizmet örgütlerinde daha yaygın görülen multidisipliner ve interdisipliner yaklaşımların ele alınması konu hakkında daha geniş bir kavrayış sağlamak açısından bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

a. Multidisipliner (Çok disiplinli) Ekip Yaklaşımı

Multidisipliner kavramı (*İng. Multidisciplinary*) birden fazla disiplini ilgilendirmesi bakımından ‘çok disiplinli’ anlamına gelir ve birkaç akademik veya mesleki uzmanlık alanını belirli bir sorun ya da konu etrafında birleştiren bir yaklaşım oluşturmayı tarif eder (Oxford Dictionaries, 2018). 1970’lerin başından itibaren yaygınlaşmaya başlayan kavram süreç içerisinde gelişerek bu yaklaşıma dayanan ekip çalışmasının bazı ayırt edici özelliklerini ortaya koymuştur. Literatürdeki bilgiler incelendiğinde multidisipliner çalışmanın genel anlamda birden fazla disiplinin belirli bir konu üzerine kendi perspektifinden yaklaştığı yöntemi tanımladığı görülmektedir. Buna göre, multidisipliner ekip yaklaşımında sürece katkı sunan farklı disiplinlerden profesyoneller kendi disiplinleri perspektifinden hareketle meseleye yönelerek ekibin amacına katkı sunmaktadır. (Körner, 2010; Jessup, 2007; Madge ve Khair, 2000).

Multidisipliner ekipte üyeler birbirinden bağımsız hareket ettiğinden ekipte herkesin bir diğerinin yaptıklarına dair bilgi sahibi olması zorunluluk arz etmez (Güner-Akdoğan, 2017). Dolayısıyla bu tür

ekiplerde daha fazla mesleki özerklik söz konusudur. Ekip üyeleri formel bir prosedürü takip ederek ve diğerleriyle ‘gerektiği kadar’ etkileşim içinde bulunarak hizmet alanlarla ilgili kendi uzmanlıklarını sergilerler. Böylece çoğunlukla birbirinden ayrı olarak gerçekleştirilen değerlendirme, planlama, uygulama veya konsültasyon süreçleri ortaya konulur. Multidisipliner çalışmanın sağladığı temel fayda farklı meslek elemanlarını ortak bir zeminde aynı vaka üzerinde çalışmaya yöneltme ve hizmet alanın sorununa yönelik çok boyutlu bir çözüm üretilebilmesini sağlamaktır. Böylece bireysel çalışmayla sunulacak hizmetten daha fazlası kısa bir süre içinde yerine getirilerek zaman ve emek bakımından da tasarruf sağlanması mümkün olur (Körner, 2010; Jessup, 2007; CCNMTL, 2018).

Multidisipliner yaklaşıma dayalı ekip çalışmasına, tedavi gören hastaya hizmet sunan sağlık ekibi veya ergenlik döneminde cinsel istismara maruz kalan çocuğun adli tıbbi süreçlerini yürüten meslek elemanları ekibi örnek gösterilebilir. Birincisinde hastanın tedavisi için çalışan hekim, hemşire, fizyoterapist, diyetisyen hastanın durumuyla ilgili kendi mesleki alanlarını ilgilendiren kısmında gerekli değerlendirme ve uygulamaları yaparak hastaya eşgüdümlü bir sağlık hizmeti verilmesine olanak sağlar (Öğüt ve Kaya, 2011). İkincisinde ise cinsel istismara uğrayan ergenin adli tıbbi değerlendirmesini yaparak koruma altına alınması için birlikte çalışan adli tıp uzmanı, psikiyatr, psikolog, çocuk gelişimci ve sosyal çalışmacı çocuğun maruz kaldığı istismarın fiziksel bulguların ortaya konulmasından devlet koruması altına alınacağı kuruluşa yerleştirilmesi aşamasına kadar ayrı ayrı değerlendirme ve konsültasyon işlemlerini gerçekleştirerek sürecin tamamlanmasını sağlarlar (Sözen, 2011).

Multidisipliner ekip çalışmasında her bir ekip üyesinin mesleki amaçlarının kendi disiplini ile sınırlı kalan bir perspektifle sınırlı olması ekip liderliği rolünü ön plana çıkarmaktadır. Bu bakımdan ekip içinde yer alan disiplinlerin birbirine paralel olarak açık rol tanımları, belirlenmiş görevler ve otoriteye dayalı hiyerarşik bir çizgide yürütülen profesyonel çalışmaya bağlı kalması gerekmektedir. Ekip lideri ‘sorumlu üye’ olarak ekip üyelerinin birbirine paralel biçimde gerçekleşen uygulamalarını sürecin sonunda birleştirebilir veya sonuca yönelik karar verici bir rol üstlenebilir. Örneğin bir sağlık ekibinde doktor, hastanın tedavi planı ve ekipteki diğer meslek elemanlarının çalışmalarının koordine edilmesinden sorumlu olmaktadır. Ancak diğer ekip üyelerinin birbirleri ile iletişimleri çok düşük seviyede bulunabilir. Ekip liderinin

sorumlulukları arasında ekibin çalışma programını izlemek, grup toplantılarını yönetmek, çatışmaların çözülmesini sağlamak, vakaya ilişkin görevleri belirlemek gibi roller bulunmaktadır (CCNMTL, 2018).

b. İnterdisipliner (Disiplinler arası) Ekip Yaklaşımı

‘Disiplinler arası’ anlamına gelen interdisipliner kavramı (ing. *interdisciplinary*), iki veya daha fazla disiplini birleştirerek bir konuyu veya sorunu ele almak üzere farklı disiplinlerin yöntemlerini bütünleştirmeyi amaç edinir. ((McAuliffe, 2009; Güner-Akdoğan, 2017). İnterdisipliner kavramı geçtiğimiz on yıllar içinde sağlık alanında oldukça sık kullanılır hale gelmiştir.

İnterdisipliner ekip, birkaç disiplinden profesyonelin aynı ortamda ve birbirine bağlı bir şekilde çalıştığı ve hem formel hem de informel düzeyde etkileşim içinde bulunduğu bir yapı oluşturmaktadır. Bu bakımdan ekip üyeleri çalışılan vaka üzerinde otonom çalışma yürütebilmekle birlikte temel olarak ortak çalışma programına dayalı olarak uygulama yürütür (CCNMTL, 2018).Hizmet alanlar hakkında yapılacak değerlendirme, teşhis, müdahale, kısa ve uzun dönem amaçlar gibi aşamaların yönetimi ekip üyeleri tarafından birlikte gerçekleştirilmektedir. Öte yandan hizmet alan kişiler hazırlanan planlama ve uygulama süreçlerinde kendilerine yer bulabilir ve karar alma sürecine katılabilir (Jessup, 2007).

İnterdisipliner ekipte birbiriyle örtüşen yeterlilik alanları ve daha fazla sorumluluk paylaşımı söz konusu olduğundan mesleki sınırların bulanıklaşması bazı durumlarda bir diğerinin uygulama sınırının nereden nereye olduğu noktasında karmaşaya neden olabilir (Hall, 2005). Nitekim interdisipliner müdahalenin etkili olması, farklı disiplinlerin birleştirilmesine yönelik istekli olmayı ve disiplinler arası ortak alan oluşturmayı gerekli kılmaktadır. Ortak alanın yaratılması noktasında disiplinler arasında ortaya çıkması muhtemel çatışmaları saptamak ve çözmek önem taşımaktadır. Bu nedenle, disiplinler arası bir ekip çalışmasında üyelerin ekiple birlikte çalışma konusunda daha yüksek bir motivasyona sahip olması gerekmektedir (Schoon, 2015).

İnterdisipliner yaklaşıma dayalı ekipte üyelerin birlikte hareket etmesi ve daha yüksek düzeyde etkileşim içinde olması üyeler arasındaki uyumu daha üst düzeyde gerçekleştirme olanağı sunmaktadır. Bunun için bu tür ekiplerde daha düzenli olarak ekip toplantıları yapılır. Böylece birbirini izleyen ve tekrar eden değerlendirme süreçleri ve vaka toplantıları,

çelişen uygulamalar veya koordinasyon güçlüklerine dayalı zaman ve maliyet kaybı azaltılabilmektedir. Ekip üyelerinin multidisipliner ekiplere göre daha yakın bir etkileşim halinde bulunması farklı disiplinlerden gelen bireylerin birbirlerine sorular sorma, alternatif yollar keşfetme ve karşılıklı öğrenme konusunda daha teşvik edici olabilmektedir. Böylece ekip üyelerinin konuya bakışları kendi disiplinleriyle sınırlı kalmaması daha olanaklı olmaktadır. Her disiplinin çalışmasını genel bir planın parçası haline getirmek temel nokta olarak kabul edilir. Böylece ekip sürecinden beklenen, üyelerin kendi katkılarını oluştururken diğer üyelerin katkılarını da göz önünde bulundurmalarıdır. (Jessup, 2007; Körner, 2010; CCNMTL, 2018).

Tablo 1: Multidisipliner ve İnterdisipliner Ekiplerin Karşılaştırılması

Ekip karakteristiği	Ekibin dayandığı yaklaşım	
	Multidisipliner (Çok disiplinli)	İnterdisipliner (Disiplinler arası)
Mesleki sınırlar	Ayrı ve belirgin	Kesişen ve bulanık
Üyelerin çalışma sorumluluğu	Kendi disiplininin gerekleri öncelikli	Ekibin ortak amacına yönelik
Diğerinin alanını ve sorumluluğunu tanıma	Sınırlı/gerekli ölçüde	Geniş/mümkün olduğunca
Üyelerin çalışma biçimi	Bağımsız ve paralel	Bağlı ve bütünsel
Ekip liderliğinin statüsü	Yetkili/sorumlu/organize edici	Sorumluluğun paylaşımı/kolaylaştırıcı
Ekip içi etkileşim	Düşük/Orta düzeyli	Yüksek düzeyli
Bir arada çalışma/ekip toplantıları	Zorunlu değil/gerektiğinde	Mümkün olduğunca/sürekli
Mesleki yetkinlik	Yüksek düzeyde gerekli	Yüksek ve orta düzeyde gerekli

4. Sonuç

Günümüz insani örgütlerinde işbirliği ve ekip çalışması etkin hizmet sunumunun kilit bir parçası haline geldiğinden bu konuda yapılacak çalışmaların geliştirilmesi ve kurumsal yapılanmaların ekip çalışması odağında güncellenmesi giderek daha fazla önem taşımaktadır.

Ekip çalışmalarında farklı disiplinleri bir araya getiren yaklaşımların da artan oranda benimsemesi fikir üretme ve sorun çözme noktasında çok yönlülüğü ve artan işlevselliği de mümkün kılmaktadır. İnsani hizmetlerde bütüncülüğün ve verimliliğin sağlanmasında etkin bir ekip

çalışmasını farklı disiplinlerin gücüyle birleştirmek bu alanda çalışan tüm profesyonellerin üzerinde sorumluluk hissettiği bir mesele olmalıdır.

Burada ele alınan ekip çalışması yaklaşımlarından açısından multidisipliner ve interdisipliner ekiplerin her ikisinin de değerli ve tercih edilebilir özelliklerinin bulunduğunu göz önünde bulundurarak yapılacak çalışmanın niteliğini tanımlama ve yer alınan ekibin genel karakteristiklerini anlama noktasında kavramsal farkındalığa sahip olmak önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Çelen, Ö. (2011). Ekip çalışması etkinliğinin iş tatmini ve hasta güvenliği kültürü üzerine etkisi: Gülhane Askeri Tıp Fakültesi Eğitim Hastanesinde bir uygulama. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü Sağlık Hizmetleri Yönetimi Bilim Dalı.
- Güner-Akdoğan, G. (2017). İnterdisipliner ve Multidisipliner Lisansüstü Programlar. 29. Türkiye Sağlık Bilimleri Enstitüleri Toplantısı. Bezmialem Üniversitesi, İstanbul. <http://sbe.bezmialem.edu.tr/Documents/gul-guer-erdogan-1.pdf> adresinden alındı
- Hall, P. (2005). Interprofessional teamwork: Professional cultures as barriers. *Journal of Interprofessional Care*, 19(1), 188-196.
- Harvard Business School Press. (2014). Pocket Mentor: Ekip Yönetimi. İstanbul: Optimist Kitap.
- Jessup, R. L. (2007). Interdisciplinary versus multidisciplinary care teams: Do we understand the difference? *Australian Health Review*, 31(3), 330-331.
- Keçecioğlu, T. (2002). Takım Kimyası ve Mimarisi. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Körner, M. (2010). Interprofessional Teamwork in Medical Rehabilitation: A Comparison of Multidisciplinary And Interdisciplinary Team Approach. *Clin Rehabil*, 745-755.
- Madge, S., Khair, K. (2000). Multidisciplinary Teams in the United Kingdom: Problems and Solutions. *Journal of Pediatric Nursing*, 15(2), 131-134.

- McAuliffe, C. (2009). Experiences of Social Workers within an Interdisciplinary Team The Intellectual Disability Sector. *Critical Social Thinking: Policy and Practice*, 1, 125-143.
- Mental Health Commission. (2006). *Multidisciplinary Team Working: From Theory to Practice*. Dublin.
- Mind Tools Videos. (2015). Building an Effective Team: Creating a Productive and Efficient Group. Nisan 4, 2018 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=gxh5jgQIKrs> adresinden alındı
- Oxford Dictionaries. (2018, Mayıs 28). Multidisciplinary. 2018 tarihinde *English Oxford Living Dictionaries*: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/multidisciplinary> adresinden alındı
- Öğüt, A., Kaya, Ş. D. (2011). Sağlık Kurumlarında Ekip Çalışması. *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 87-95.
- Robbins, S. P., Judge, T. A. (2013). *Örgütsel Davranış*. (İ. Erdem, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Schoon, I. (2015). Let's Work Together: Towards Interdisciplinary Collaboration. *Research in Human Development*, 350-355.
- Seid, A. (2014, 08 20). Effective Teamwork. Youtube. 05 01, 2018 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=GTCb3TGewvo> adresinden alındı
- Sözen, Ş. (2011). Ergenlik döneminde cinsel istismar olgularında adli tıbbi değerlendirme, multidisipliner yaklaşım. *Türk Ped Arş*(46 Özel sayı), 35-38.
- Şimşek, M. Ş., Akgemci, T., Çelik, A. (2011). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tech Insider. (2016, Temmuz 18). How Google builds the perfect team. Youtube. 05 13, 2018 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=v2PaZ8Nl2T4> adresinden alındı
- The Center for New Media Teaching and Learning (CCNMTL). (2018). Multidisciplinary Team Care. 10 05, 2018 tarihinde CNMTL: http://ccnmtl.columbia.edu/projects/sl2/mod03_multi_1b.html adresinden alındı

Yener, S. (2018). Psikolojik Rahatlık Algısının Otantik Liderliğin Sinizmin Üzerindeki Etkisinde Aracı Rolü. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 13(1), 1-14

ÇEVRESEL PERFORMANS ENDEKSİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN ÇEVRE SAĞLIĞI*

*Turkey's Environmental Health in the Context of Environmental
Performance Index*

Abdullah KARATAŞ & Ebru KARATAŞ*****

1. Giriş

Tüm dünyayı sarsan ve iklim değişikliklerinin ana nedeni olan küresel ısınma karşısında insanlık çaresiz kalmakta, birbiri ardına konferanslar, zirve toplantıları yaparak durumun önemine dikkat çekmeye çabalamaktadır. Oysa bu sorunun ana kaynağı, çevre değerlerini umarsızca kullanan ve kullanıp kirleten günümüzün sanayi devi ülkeleridir. Onların doğa ile girişmiş oldukları amansız mücadelenin kötü sonuçlarının faturasını bugün tüm dünya ne yazık ki bir bedel olarak ödemektedir. Ancak bu bedel çok ağır bir şekilde ödenmektedir. Bugün milyonlarca insan susuzluk, yoksulluk, kuraklık, kıtlık, ormansızlık ve çölleşme gibi nedenlere bağlı olarak yaşamını yitirmekte, sağlıksız yaşam koşulları ile boğuşmaktadır. Canlıların yaşamlarını sürdürebilmelerinde vazgeçilemez yeri olan çevreyi hiçe sayan ve sadece daha fazla birikim ve kazanca odaklanan sistemin, bu olumsuz tablonun ortaya çıkmasındaki yeri ve rolü kuşkusuz açıktır.

Çevre tüm canlılar için hayati derecede önemlidir. İçilen su, solunan hava ve yaşanan toprak parçası birer çevre unsurudur. Canlıları çevrelerinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Ancak tüm canlılar içinde sadece insan yaşadığı çevresini dönüştürerek amaçları doğrultusunda kullanabilme becerisine sahiptir. Çağlar boyunca çevre ile uyumlu yaşamı kendisine rehber edinen insan, özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte adeta çevre sorunlarının kaynağı durumuna gelmiştir. Çünkü doğal kaynakların hiç bitmeyecekmiş gibi tüketilmesi ve tüketim sonucunda ortaya çıkan kirlilik doğanın taşıma kapasitesini tükenme noktasına getirmiştir.

Çölleşen ormanlar, birbiri ardına yok olan türler ve değişen iklim koşulları insanın çevresel etkilerini en açık şekilde ortaya koymaktadır. Bu olumsuz tablo, hızlı nüfus artışına bağlı olarak gelişen düzensiz kentleşme hareketleriyle kendisini daha da fazla hissettirmektedir. Ancak sağlıklı bir çevrede yaşamak her canlının hakkıdır. Çevre hakkı aslında diğer insan haklarının olması için bir temel, bir önkoşuldur. Sağlıklı bir çevre olmadan, insan hakkından bahsetmek mümkün değildir. Küresel

* Bu çalışma, 04-05 Mayıs 2018 tarihleri arasında II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi’nde sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

**Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Niğde Sosyal Bilimler MYO, akaratas@ohu.edu.tr

***Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Ulukışla MYO, ekaratas@ohu.edu.tr

boyutta yeryüzünü tehdit eden çevre sorunları ise sadece bugünkü değil, gelecek kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşam haklarını ellerinden almaktadır. Oysa insan da diğer tüm canlılar gibi çevrenin bir parçasıdır. İnsan parçası olduğu bir şeye zarar verirken aslında kendi geleceğini karartmakta, adeta bindiği dalı kesmektedir. Daha fazla birikim ve menfaat uğruna doğanın bu kadar amansızca tüketimi çerçevesinde gelişen olaylar, gelecek nesilleri tehdit eden boyutlara ulaşmaktadır.

2.Çevre Kavramına Genel Bir Bakış

Çevre, canlıların yaşamında hayati derecede önemlidir. Canlıların çevresinden bağımsız varlıklar olarak düşünülmesi mümkün değildir. Çünkü milyonlarca yıldır çevrelerine uyum sağlayarak varlıklarını sürdürmektedirler. İçilen su, alınan gıdalar, üzerinde yaşanan toprak parçası ve solunan hava birer çevre unsurudurlar.

Tüm canlıların hayatta kalabilmelerinin temel koşulu olan çevre, kısaca canlıların içinde yaşadığı, hayati bağlarla bağlı oldukları, çeşitli şekillerde etkiledikleri ve etkilendikleri ortam olarak tanımlanabilir (Yıldız, Yılmaz ve Sipahioğlu, 2008: 14). Çevre; bir canlı organizmayı veya bir canlı topluluğunu yaşama süresince etkileyen her türlü biyotik ve abiyotik (sosyal, kültürel, tarihsel, iklimsel, fiziksel) faktörlerin tümü olarak da ifade edilebilir (Yücel ve Morgil, 1998: 84). Çevre insanların ve diğer canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları fiziksel, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamıdır (T.C. Çevre Kanunu).

Çevre kavramı insanın diğer insanlarla karşılıklı ilişkilerini, insanların bu ilişkiler sürecinde birbirlerini etkilemesini, insanın kendi dışında kalan tüm canlı varlıklarla, yani bitki ve hayvan türleriyle olan karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimini, insanın canlılar dünyası dışında kalan ama canlıların yaşamlarını sürdürdükleri ortamdaki tüm cansızlarla, yani hava, su, toprak, yeraltı zenginlikleri ve iklimle olan karşılıklı ilişkilerini ve bu ilişkiler çerçevesinde etkileşimini anlatmaktadır (Keleş, vd., 2009: 52).

İnsanın içinde yaşadığı, varlığını, özelliğini ve niteliğini fiziksel olarak algıladığı ortam olan fiziksel çevre, oluşumu bakımından doğal ve yapay olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Doğal çevre, insanın oluşumuna katkıda bulunmadığı, hazır bulunduğu bir çevredir ve bileşenleri canlı ve cansız olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. İnsan, bitki ve hayvanlar doğal çevrenin canlı ögelerini, canlıların yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli olan hava, su, toprak, yer kabuğunu oluşturan katmanlar ve yer altı kaynakları ise cansız ögelerini oluşturmaktadır. Yapay çevre, insanın bilgi ve kültür birikimine dayanarak, doğal çevresinde bulmuş olduğu yer altı ve yerüstü zenginliklerini kullanarak

kendisinin yarattığı çevreyi anlatmaktadır. Temel özelliği, insan elinden çıkmış olması olarak belirtilebilir (Keleş, vd., 2009: 53-54).

Yapay ya da doğal olsun, çevre canlılığın sürdürülebilmesi için bir önkoşuldur. Ancak insan, özellikle Sanayi Devrimi sonrası yaptığı yıkıcı faaliyetlerle yaşadığı çevresine büyük zararlar vermiş, günümüzde baş edilemeyen küresel çevre sorunlarının temel nedeni haline gelmiştir. Gelecek nesillerin sağlıklı bir çevre içinde yaşaması, ancak bugünden alınacak tedbirlerle mümkündür. Bu tedbirler arasında eğitim çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Eğitimle davranışların istendik yönde değiştirilmesi mümkündür. Eğitimle çevre bilinci kazandırılan nesiller, gelecekte çevre sorunun nedeni değil, çözümün birer parçası olacaklardır. Ayrıca yasaların ve çevre politikalarının yeniden yapılandırılarak, çevre korumaya yönelik ciddi önlemlerin alınması da bu bağlamda yapılacak faaliyetlere rehberlik edecek, çevrenin gelecek kuşaklara güven içinde emanet edilmesine katkılar sağlayacaktır.

3. Çevre Sorunlarının Çevre Sağlığına Etkisi

İnsan kaynaklı etkenler sonucunda, günümüzde doğanın taşıma kapasitesi tükenme noktasına gelmiştir. Birbiri ardına yapılan uluslararası konferanslar, bildirgeler ve zirve toplantıları hep çevreyi korumak adına oldukça geç kalınmış faaliyetler olarak tarihe geçmektedir. Çünkü küresel çevre sorunları, bugün artık tüm yeryüzünü, gelecek nesilleri tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır.

Çevre sorunlarının sınır tanımayışı, bir sorunun yalnızca bir ülkeyi ya da bölgeyi değil, yeryüzünün tamamını etkilemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bugün yeryüzünün karşı karşıya bulunduğu çevre sorunlarının küresel karakteri insanlığın en büyük tehdidi durumundadır. Bu sorunlardan en önemlileri; Çevre kirliliği, hızlı nüfus artışı, erozyon, çölleşme, tarımsal ürün kaybı, tropikal orman kaybı, türlerin kitlesel biçimde yok olması, tatlı su kaynaklarının giderek azalması, aşırı avlanmayla birlikte deniz habitatının bozulması, organik kirleticiler ve tarım ilaçlarının insan sağlığı üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, sera etkisi ve iklim değişimleri, ozon tabakasının tahribi, asit yağmurları, nükleer kazalar, nükleer atıklar, enerji sorunları olarak sıralanabilir (Sipahi, 2010: 333). Bahsedilen çevre sorunlarının çevre sağlığı ile direk ilişkisi vardır. Sağlıklı bir çevre, öncelikle çevre sorunlarına kalıcı çözüm önerilerinin getirilmesi gerektirmektedir.

Çevre kirliliğinin azaltılması ve ortadan kaldırılması için; çevre koruma, çevre sağlığı ya da çevre sanitasyonu kavramı ortaya çıkmıştır. Çevre koruma; ekolojik dengenin korunması; havada, suda, toprakta kirliliğin, bozulmaların önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan tüm çalışmaları ifade etmektedir. İnsanların ve diğer canlıların sağlık ve doğal yaşam temellerinin güvence altına alınması için gerekli önlemlerin

bütünlüğünü ifade eden bir kavramdır. Çevre sağlığı tanımı ise öznel çevre yerine, varlığa yüklenerek onun, çevresel etkenlere karşı korunması hali ve çevresel etkenlerin ona entegre edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Çevre sağlığı, varlığın; olumsuz olarak tarif edilen her türlü çevresel etkene karşı korunması ve onunla çevresel etkenleri belirlenen kriterlere uyumlu olarak bir arada tutma hizmetidir. Sağlığı doğrudan ve dolaylı olarak olumsuz etkileyen fiziksel, kimyasal, biyolojik ve sosyal etkilerin ne olduğunu ve nasıl kontrol edilebileceklerini inceleyen bilim dalıdır. Çevre sağlığı, toplumların sağlık düzeyini önemli ölçüde etkilemektedir (MEB, 2011).

Çevre sağlığı, çeşitli meslek gruplarının ekip hizmeti sunmasını gerektiren önemli bir sağlık sorunudur. Bir çok sektörün işbirliği olmadan çevre sağlığı sorunlarının çözümünün mümkün olduğu söylenemez. Toplumun ekonomik yapısı, ekonomik kalkınma çabaları ile bağlantılı olup, kentleşme süreci ile de yakından ilişkilidir. Bunun sonucunda başlangıçta çevre sağlığını koruyucu önlemler alınması pahalı gibi görünse de, sonradan bozulan çevrenin düzeltilmesiyle ilgili çabaların maliyeti ve olumsuz sonuçları göz önüne alındığında daha ucuz bir yöntemdir (Güler ve Çobanoğlu, 1997). Tüm dünyada çevre sağlığının korunması konusunda tüm ülkelerin önlemler alması, daha güvenli ve sağlıklı yarımlar adına büyük önem taşımaktadır. Ancak bunun sağlanabilmesinde öncelikle ülkelerin kendi çevre sağlığının nasıl bir durumda olduğunu bilmesi gerekmektedir. İşte ülkelerin çevre politikalarını uygulama konusundaki başarılarını değerlendiren Çevresel Performans Endeksi, bugün bu konuda pek çok soruna ışık tutmaktadır.

4. Çevre Sağlığının Bir Göstergesi Olarak Çevresel Performans Endeksi

Çevresel Performans Endeksi (ÇPE), Yale Üniversitesi ve Columbia Üniversitesi tarafından Dünya Ekonomik Forumu ve Avrupa Komisyonu Ortak Araştırma Merkezi ile işbirliği içinde, ülkelerin çevresel performanslarının karşılaştırılması amacıyla geliştirilmiştir. İlk 2002 yılında geliştirilen bu endeks, pilot çevresel performans endeksinden faydalanarak oluşturulmuş ve Binyıl Kalkınma Hedefleri raporunda belirlenen çevresel hedefleri desteklemek amacıyla geliştirilmiştir. Daha sonra, endeks yapısı ve kullanılan göstergelerde bazı değişiklikler yapılarak iki yılda bir çalışma tekrarlanmıştır. Bu endeks sonuç odaklı göstergeler kullanılarak geliştirilmiş olup, politika yapımcıların, çevre bilimcilerin kolaylıkla kullanabileceği bir karşılaştırma aracı olarak görülmektedir (Yılmaz, 2011: 64).

Çevresel Performans Endeksi, ülkelerin çevre koruma çabalarını gösteren bir bileşik endeks olup, iki ana amaç üzerine geliştirilmiştir (Yılmaz, 2011: 64-65):

- İnsan sağlığı üzerindeki çevresel baskıların azaltılması (çevresel sağlık),
- Ekosistemlerin ve doğal kaynakların korunması (ekosistem canlılığı).

Bu iki amacı temsil eden 10 ana başlık belirlenmiştir. Daha sonra bu alanları ölçen 25 adet gösterge belirlenmiştir. Göstergeler çeşitli uluslararası çalışmalardan, çevre konusundaki literatürden derlenmiştir. Göstergelerin her biri için uluslararası sözleşmeler, standartlar, ulusal gereklilik örnekleri ve bilimsel değerlendirmeler çerçevesinde uzun dönemli halk sağlığı veya ekosistem sürdürülebilirliği hedefleri belirlenmiştir. Sonrasında her bir ülkenin göstergeler bazında mevcut durumlarının politika hedeflere olan mesafesi hesaplanmıştır (Yıkılmaz, 2011: 65).

Yale Çevresel Hukuk ve Politika Merkezi, Yale Üniversitesi Veriye Dayalı Çevresel Çözümler Grubu, Columbia Üniversitesi Uluslararası Dünya Bilim Enformasyon Ağı tarafından yönetilen bir proje olan ÇPE, ayrıca Dünya Ekonomik Forumu ile işbirliği içindedir. ÇPE, ülkelerin çevresel performansı hakkında küresel bir görüş ortaya koymaktadır ve karar alıcılara bilgi vermektedir. Birleşmiş Milletlerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşması ve uluslararası iklim değişikliği antlaşmalarının amaçlarına ulaşması yolunda büyük katkılar sunmaktadır. ÇPE, veri merkezli yaklaşımıyla sayısal ölçümler yoluyla ülkelerce uygulanan politikaların performansını ve politikaların amaca ulaşabilme kabiliyetlerini artırmaktadır (Karaman, 2018: 80). Böylece gelecek kuşakları tehdit eden küresel çevre sorunlarına karşı çeşitli önlemler alınabilecek, ülkelerin bu konuda çabaları netleşebilecektir. Ancak tüm önlemlere rağmen insanın neden olduğu çevresel tahribat, küresel çevre sorunları ile yeryüzünü tehdit etmeye devam etmektedir.

Ozon tabakasının delinmesi, sıcaklıkların sürekli artıyor olması, içilebilir suların azalması gibi tüm yeryüzünü kötü anlamda etkileyen pek çok çevresel tehdit varlığını sürdürmektedir. Ancak tüm bu felaketler arasında, küresel olmasıyla birlikte en önemlisi ve etkilisinin hava kirliliği olduğu söylenebilir. Çünkü hava kirliliği görünmez bir katil olarak çalışmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, her yıl 7 milyon erken ölümün hava kirliliğinden kaynaklı rahatsızlıklar yüzünden yaşandığını açıklamıştır. 2018 ÇPE'ne göre de hava kirliliği, insanlar için en büyük çevresel tehdit durumundadır. Yale ve Columbia Üniversitelerindeki araştırmacılar tarafından paylaşılan ÇPE raporuna göre, çevre kategorilerinde 180 ülke sıralanmıştır. Buna göre dünyanın çevresel olarak en temiz ülkesi İsviçre'yken, bunu Fransa, Danimarka, Malta ve İsveç takip etmektedir. Listenin en alt sıralarında, çevresel olarak en kötü durumdaki ülkeler yani Hindistan, Bangladeş, Burundi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Nepal

bulunmaktadır. ABD'nin en iyi havaya sahip 27. ülke olduğu sıralamada, gelişmekte olan ekonomileriyle Çin 120. sıradayken, Hindistan 177. sırada yer almıştır (Kulaklı, 2018).

2018 verilerine göre 180 ülke arasında Türkiye, çevresel performans açısından genel sıralamada 108. sırada yer almaktadır. Çeşitli çevresel kategoriler açısından Türkiye'nin sıralamadaki yeri şöyledir: Çevre sağlığında 60., hava kalitesinde 61., su ve sanitasyonda 72., ekosistemlerin canlılığında 156., biyoçeşitlilik ve habitat alanında 172., ormanlarda 55., balık çeşitliliğinde 124., iklim kalitesi ve enerji kullanımı kategorisinde 136., hava kalitesinde 109., su kaynaklarında 41., tarımda 46. (Environmental Performance Index, 2018).

ÇPE sıralamasına bakıldığında, Türkiye'nin durumunun pek iç açıcı olduğu söylenemez. Özellikle doğal zenginlikleriyle bilinen bir ülke olarak Türkiye'nin biyoçeşitlilik, ekosistemler ve balık çeşitliliği açısından oldukça geride bulunması düşündürücüdür. İklim kalitesi ve enerji kullanımında 136. sırada bulunması da özellikle iklim değişikliği ve sera etkisi gibi çok önemli iki küresel çevre sorunu konusunda yeterince çözüm arayışlarına gidilmediğini ortaya koymaktadır. Türkiye, ÇPE verileri içinde en iyi olduğu su kaynakları kategorisinde bile 41. sırada yer almaktadır. Bir tarım ülkesi olmasına rağmen bu kategoride 46. sırada olması da yine düşündürücüdür. Ayrıca genel sıralamada 180 ülke arasında 108. sıradadır. Bu sıralamalara göre, Türkiye'nin çevre politikalarını yeniden gözden geçirmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

6. Sonuç

Çevre Performans Endeksi (ÇPE), Yale ve Columbia Üniversiteleri tarafından 2006 yılından beri ikişer yıl arayla ülkelerin çevre sağlığı ve ekosistem canlılığını çeşitli performans göstergelerine göre değerlendiren çevreyle ilgili önemli bir çalışmadır. Bu göstergelerin, çevreye dair politika amaçlarına ülkelerin ne kadar yaklaştıklarının bir göstergesi durumunda olduğu söylenebilir (Savaş, 2012: 132).

ÇPE, insan sağlığı üzerindeki çevresel streslerin azaltılması ve ekosistem canlılığının korunması gibi iki geniş çevre koruma amacı üzerine odaklanmaktadır. Çevre literatürünün dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesiyle elde edilen ve Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedeflerinin en önemlisi olan bu iki amacın politika yapımcılar tarafından ifade edilen önceliklere yansıtılması gerekmektedir (Savaş, 2012: 138).

ÇPE 2018 verileri göz önüne alındığında, Türkiye'nin etkili çevre politikalarını bir an önce hayata geçirmesinin, gereklilikten öte artık bir zorunluluk olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için öncelikle halkın bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Yaşadıkları ortamın çevre sorunlarını en iyi orda yaşayanlar bildikleri için yerelden

başlayacak bilinçlendirme faaliyetleri, çevre sorunlarına köklü ve kalıcı çözümler getirebilecektir. Bu konuda, tüm seviyedeki eğitim kurumları ve yerel medyanın desteğini alarak, yerel yöneticilerin koordinatörlüğünde halkın geniş katılımının sağlandığı bilgilendirici konferanslar, seminerler ve sunumların büyük yararları olacaktır.

Çevre ile ilgili kararlara halkın dinlenerek çevre politikalarının bu doğrultuda yapılandırılması, daha demokratik ve katılımcı bir yönetim anlayışının tesis edilmesini sağlayacaktır. Merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin çevre konusuna hassasiyetle eğilerek, çevre sorunlarının büyümeden kaynağında önlenmesine dikkat etmeleri ve bu doğrultuda uyumlu çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Zira her insan kaynaklı çevre sorunu, küresel boyutlara ulaşmadan önce kaynağına özgüdür. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin en temel sorumluluk alanlarından birisi olan çevre, kesinlikle ihmal edilmemelidir. Caydırıcı cezalar ve sıkı yasalar her ne kadar etkili olsalar da denetimlerin ya da izinlerin, etki alanları içinde yerel yönetimlerin kontrolü altında olduğu unutulmamalıdır. Çevre sorunlarına yönelik çözümler, yerel yönetimlerle birlikte diğer tüm kamu kurum ve kuruluşlarının desteğini gerektirmektedir. Yerel düzeyde etkin bir çevre yönetimi ise kurumlar arasında uyum ve koordineli çalışma ile sağlanabilecektir. Çevre sağlığı ve gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakabilmek adına, çevre değerlerinin böyle önlemlerle korunması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Çevre sorunlarının çıktıktan sonra onarıcı çabalarla değil de ortaya çıkmadan önce önleyici tedbirlerle ele alınması, bu sorunların büyümeden kaynağında yok edilmesini sağlayacaktır. Her insanın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının olduğunu savunan bir hak olarak çevre hakkı da bunu gerektirmektedir. İnsan hakları içinde çok önemli bir yere sahip olan çevre hakkı için çevre sağlığının varlığı bir önkoşul niteliğindedir. Çünkü sağlıklı çevre, en temel insan hakkı olan yaşama hakkına ciddi bir tehdittir.

KAYNAKÇA

Enviromental Performance Index. (2018). <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-country-report/TUR> adresinden 19.04.2018 tarihinde alınmıştır.

Güler, Ç. ve Çobanoğlu, Z. (1997). Çevre sağlığı boyutlarıyla Habitat II ve kent çevresi. <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/> kitaplar/css42.pdf adresinden 11.04.2018 tarihinde alınmıştır.

Karaman, Y. E. (2018). Çevre Performans Endeksi kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye'nin karşılaştırılması. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 10 (1), 76-85.

Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2009). Çevre Politikası. İmge Yayıncılık, Ankara.

Kulaklı, G. (2018). 2018 Çevresel performans endeksi açıklandı: Ülkemiz ne durumda? <http://www.webtekno.com/2018-cevresel-performans-endeksi-aciklandi-ulkemiz-nedurumda-h39871.htm> adresinden 16.04.2018 tarihinde alınmıştır.

MEB-Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). Çevre sağlığı. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Evsel%20Ve%20Kentsel%20At%C4%B1klar.pdf adresinden 18.04.2018 tarihinde alınmıştır.

Savaş, H. (2012). Tüketim toplumu, Çevre Performans İndeksi ve Türkiye'nin çevre performansının indekse göre değerlendirilmesi. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 1(4), 132-148.

Sipahi, E. B. (2010). Küresel çevre sorunlarına kolektif çözüm arayışları ve yönetim. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24, 331-344.

T.C. Çevre Kanunu. Kanun Numarası: 2872. Resmi Gazetede Yayımlanma Tarihi: 11.08.1983, Sayı: 18132, Yayımlandığı Düstur Tertip: 5, Cilt: 22, Sayfa: 4.

Yıldız, K., Yılmaz, M. ve Sipahioğlu, Ş. (2008). Çevre Bilimi ve Eğitimi. Gündüz Eğitim Yayınları, Ankara.

Yılmaz, R. F. (2011). Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülmesi ve Türkiye İçin Yöntem Geliştirilmesi. Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Ankara.

Yücel, S. A. ve Morgil, F. İ. (1998). Yükseköğretimde çevre olgusunun araştırılması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14, 84-91.

TÜRKİYE-SURİYE KRİZİNİN SINIR KENTLERE ETKİLERİ: HATAY ÖRNEĞİ

*The Effect of the Crisis Between Turkey and Syria on Border Cities:
Example of Hatay*

Eylem BEYAZIT* & Muharrem GÜNEŞ & Esra ÇİFTÇİ*****

1. Giriş

İlk olarak 2010 yılında Tunus'ta başlayıp Arap dünyasına sıçrayan halk hareketleri Mısır, Libya ve Yemen'demevcut hükümetlerin değişmesine yol açmıştır. Bu durum Suriye'ye de yansımış ve bir yıl sonra Suriye'de şiddeti giderek artan protestolar kendini göstermiştir. Suriye yönetiminin reform oluşturmaları gerekli olmuştur. Ancak zoraki olarak verilen reform vaatlerinin uygulanmaması ya da yetersiz uygulanması nedeniyle kriz bir iç savaşa dönüşmüştür (Altundöğür ve Yılmaz, 2016).

Türkiye ve Suriye arasında yaşanan kriz, birçok açıdan Türkiye'nin özelde Suriye, genelde de Orta Doğu ve Batı ile olan ilişkisini etkilemiştir. Türkiye ve Suriye arasındaki bu kriz, 2011 yılının Mart ayında Suriye'de Esad rejimine karşı başlayan gösterilerin hemen ardından ortaya çıkmış ve zamanla ekonomik, toplumsal, siyasal, askeri ve diplomatik açıdan etkisini her iki taraf üzerinde de hissettiren bir sorun haline dönüşmüştür.

Suriye ile bir sınır kenti olan Hatay, Ortadoğu ile Türkiye arasında hem coğrafi olarak hem de farklı yaşam biçimlerini ve inanışları barındırması bakımından bir köprü görevi görmektedir. Bir sınır kent olarak Hatay, yoğun bir şekilde Türkiye'ye gelen ve gelmeye devam eden sığınmacıları karşılayan kentlerden biridir. Bu bağlamda sürecin yükünü sırtlamaya çalışan Hatay her anlamda bir deformasyonla karşı karşıyadır.

Hatay, coğrafi konumu itibarıyla Türkiye ile Suriye arasındaki sınır kent olmasının ötesinde, toplumsal ve ekonomik düzeyde de Suriye ile yoğun etkileşim içerisinde olan bir kenttir. Suriye'deki iç savaşın ortaya çıkardığı en önemli sorunlardan birisi sığınmacıların yaratmış olduğu krizdir ve bu kriz Hatay ilini oldukça fazla etkilemektedir. Öyle ki Suriye krizi artık bir Hatay krizine dönüşmüştür.

* Mustafa Kemal Üniversitesi Antakya Meslek YüksekokuluYönetim ve Organizasyon Bölümü Yerel Yönetimler Programı Öğretim Üyesi

** Mustafa Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

*** Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

2. Türkiye-Suriye Krizinin Gölgesinde Bir Sınır Kent: Hatay

Sınır kentler göçü karşılayan ilk kentlerdir. “Kenti yaşayarak” göç sonrası sürece tutunmaya çalışan sığınmacıların göç ettikleri ülke ile ilgili ilk fikirleri, tutumları ve davranışları göç kapıları olan sınır kentlerde oluşmaktadır. Sınır kentlerde yaşayan yerel halk da söz konusu sürecin yükünü taşımak durumunda kalmaktadır. Bu anlamda Suriye’den Türkiye’ye göçün yükünü ilk olarak sınır kentler sırtlamaktadırlar. Hatay da bu anlamda Suriye krizinden en fazla etkilenen kentlerin başında gelmektedir.

Fotoğraf 1: Suriye’den Hatay’a Göç Etmeye Çalışan Bir Aile

Kaynak: (A. Unlupınar, 2012)

Tarihe şöyle bir bakıldığında zaman Suriye-Hatay ilişkisinin derinliğini net bir şekilde görebilmek mümkündür. Antioch olarak da bilinen Antakya, MS II. yüzyılda Roma İmparatorluğu’nun en büyük kentlerinden biri ve Suriye’nin yönetim merkezi idi. Roma imparatorları birçok kez Perslerle savaşmak için doğuda önemli bir askeri üs olan Antakya’ya gelmişlerdi. Bu imparatorlardan biri olan Trajan (MS 98-117), II. yüzyılın başında imparatorluğun doğu sınırının güvenliğini sağlamak için Antakya’yı askeri üs olarak belirleyip Antakya’ya gelerek Pers Savaşı’na hazırlık yapmıştır (Gündüz, 2009:9). Roma İmparatorluğu döneminde Suriye eyaletinin yönetim merkezi olan Antakya, Suriye valisinin oturduğu yer ve askeri yönetimin merkezi olma statüsünü Roma dönemi boyunca sürdürmüştür (Yalçın, 1982; Sahillioğlu, 1991; Freely, 2003; Gündüz, 2009).

Hatay’ın Türkiye’ye katılması, yirmi yılı aşan Fransız yönetiminden sonra gerçekleşmiştir. 1926 yılında, Cumhuriyet Dönemi’nde İskenderun Sancağında Türklerin girişimleri sayesinde Yüksek Komiserliğe bağlı,

Suriye ile eşit haklara sahip ve merkezi İskenderun olan bir hükûmet kurulmuş ancak Suriye'nin talep ve baskıları sonucunda bağımsızlık ilanı geri alınarak eskisi gibi özerk yönetim devam etmiştir (Hatay Valiliği İl Yıllığı, 2000:29).

1938 yılına kadar süren mücadeleler sonucunda, 5 Temmuz 1938 yılında, Türk askerinin Hatay'a girmesi ile birlikte artık Suriye ile askeri ve siyasi hududun bulunmayacağı bir dönem başlamıştır (Tekin, 2000:225-226). Para birimi Suriye lirası olan Hatay Devleti'ni, dış ülkelerde Suriye Devlet Başkanı temsil edecekti. Posta işlerinde de Suriye postalarına bağlı kalınacaktı (Hatay Valiliği İl Yıllığı, 2000). Türkiye Cumhuriyeti, Suriye uyruğuna geçmek isteyen vatandaşlarına bir tercih hakkı tanıdı. 1939 yılında Suriye Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti temsilcilerinin katılımı ile oluşan komisyon çalışmaları sonucunda bugünkü sınır çizgisi tespit edildi (Demir, 1996; Hatay Valiliği İl Yıllığı, 2000; Tekin, 2000; Tekin, 2006; Melek ve Pehlivanlı, 2011).

Birinci Dünya Savaşı sonrası Suriye içinde özerk bir bölge haline dönüşen Hatay 1938'de bağımsız bir devlet olarak, 1939'da Türkiye'ye katılma kararı almıştır. Yani Hatay'ın Suriyeliler ile tanışması diğer kentler gibi kriz sonrası yaşanan göç dalgasından sonra olmamıştır. Bu sebeple; Hatay'ın Suriye ile diğer illere kıyasla tarihsel, toplumsal ve ekonomik açıdan yoğun ilişkiler içinde bulunmuş olması Suriye'de yaşanan krizden diğer sınır kentlere kıyasla daha fazla etkilenmesine neden olmuştur.

3. Türkiye-Suriye Krizinin Hatay'a Etkileri

Büyük krizler sonucu yaşanan göç dalgaları politik, ekonomik ve sosyal dinamiklerini kendi içinde barındırır. Sonrasında bu dinamikler zamana ve mekâna bağlı olarak şekillenir. Bu nedenle yabancı literatürdeki kaynaklardan yola çıkarak göç dalgasının kente yansıyan etkileri tam olarak anlaşılamaz. Bunu iyi analiz edebilmek için yerel halk, göç edenler ve yerel yönetimler gibi temel unsurların incelemesi gerekir.

Türkiye-Suriye ilişkileri tarih boyunca pek tekin olmazsa da, özellikle 2002'den Kasım 2011'e kadar olumlu bir süreç yaşanmış ve ekonomik anlamda iki ülke arasındaki ticaret hacmine olumlu yansımaları olmuştur. İki ülke arasında imzalanan anlaşmayla birlikte; vizeler kaldırılmış, karşılıklı güven ve kardeşlik mesajları beyan edilmiş, bu durum bölgenin en sıkı iki partner ülkesi olarak uluslararası düzeyde etki yaratmıştır. Ancak 15 Mart 2011'de, Arap Bahar'ının Suriye'ye uzanması ve bu ülkede baş gösteren kaos ve çatışmalarda Türkiye'nin muhalif grupları desteklediğini deklare etmesiyle, iki ülke ilişkileri gerilimli bir sürece girmiştir.

Fotoğraf 2: Hatay’a Göç Eden Suriyeliler

Kaynak: (B. Kaplan, 2017)

3.1. Hatay’da Ekonomik Sarsıntı

Türkiye-Suriye arasındaki ekonomik iliŐ i 2002 yılından 2011’e kadar olumlu bir seyir izlerken Arap Bahar’ının Suriye’ye sıçraması nedeniyle iki ülke arasında ekonomik bunalım yaŐ anmaya baŐ ladı. Bu durum özellikle sınır kentleri hem taŐ ımacılık sektörü hem de ticaret sektöründeki durgunluklardan dolayı oldukça etkilemiŐ tir. Türkiye’den Ortadoğu’ya ihracat yapan firmalardan Hatay güzergâhını transit ge iŐ  noktası olarak kullananlar epey zorluk yaŐ amıŐ tır ( zgen ve Reyhano ulları, 2016; Antakya Gazetesi, 2017).

Türkiye ile Suriye arasındaki krizin Hatay’ın toplumsal, güvenlik ve askeri boyutlara etkisinin ekonomik boyutta yarattığı etkisine göre daha ön planda olduğunu ortaya koyan saha araŐ tırmaları vardır (Reçber ve Ayhan, 2013; Beyazıt; 2016; Beyazıt ve G neŐ , 2016). Ancak Hatay süreçten ekonomik açıdan çok fazla etkilenmiŐ tir ve bu durum toplumsal yapıyı da etkiler hale gelmiŐ tir.

YaŐ anan krizden sonra kente gelen sığınmacıların baŐ langı ta beraberlerinde getirdikleri paraları tedavüle koymaları ve devletin onlara sunduğu hizmetleri yerel tedarikçilerden temin etmeleri yerel ekonomiye katkı sa lamıŐ tır. Bu katkı sığınmacıların geldikleri ilk dönemde yerel halk ile uyumunu da kolaylaŐ tırarak sosyal hayata olumlu yansımıŐ tır. Bu dönemde sığınmacılar ile kültür, dil, dil gibi sahip olunan ortak değerler

ön plana çıkmıştır. Sığınmacıların zorluk yaşamamaları için levhaların ve tabelaların Arap harfleriyle yazılması bunun bir örneğidir.

Hatay'a göçün ekonomiye olumsuz etkileri yerleşmenin ilk safhasında yani konut sahibi olurken kentte hissedilmeye başlanmıştır. Ev fiyatları fahiş rakamlara ulaşarak orta gelire sahip aileleri sıkıntıya sokmuştur. Yerleşme safhasının ardından hızlı nüfus artışı kaynakların bölüşümü sorununu, iş talebinin oluşması da ucuz iş gücü sorununu beraberinde getirerek kentin ekonomisini hissedilir derecede etkilemiştir. Bu durum haliyle sürecin ağırlaşmasıyla birlikte sosyal ilişkilere de yansımıştır.

Bu süreçte ulusal ve uluslararası yardım kuruluşlarının yaptığı yardımların kente ekonomik getirileri olsa da, kentin ajanlarla dolu olduğu söylemleri başta olmak üzere pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

Reyhanlı patlaması olayı güvenlik krizlerinin yaşanmasını ortaya çıkardıktan sonra ekonomik etkiler ikinci planda kalmıştır. Kentte toplumsal düzeyde yaşanan gerginlikler tartışmaların odağı olmuştur.

Suriyelilerin kente eklenmesi konusunda Hataylılar arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Yerel halkın bir bölümü önceleri Suriyelileri kentin bir parçası olarak görerek ekonomik hayata katkı sağlayan birer unsur olduklarını ve kente gelip yerleşen Suriyelilerle birlikte kentte ekonomik yaşamın canlandığını ifade etmektedirler. Özellikle bazı meslek odaları başkanları ve STK yöneticileri kentin ekonomisinin çöküş sürecine girdiğini, kayıt dışı ekonominin esnafa ciddi sıkıntılar yaşattığını, ucuz işgücünün ortaya çıktığını belirtmektedirler.

Yerel halkın önemli bir kesimi de sınır komşuluğu ve akrabalık ilişkilerinden dolayı kentin Suriye'deki savaştan çok etkilendiğini, kentteki ekonomik yapının sarsılmakta olduğunu, turizmin çöküş noktasına geldiğini, kentte dengelerin bozulduğunu, kentsel yabancılaşıma sürecine girildiğini belirtmektedirler.

Sınır ticareti, özellikle sınır boyu yerleşmeler için önemli ve hayati bir durumdur. Suriye iç savaşı bozulan ilişkilerle birlikte, en önemli geçim kaynakları sınır ticareti olan bu yerleşim birimlerinde ciddi ekonomik bunalım ve krizlere zemin oluşturmuştur. Krizle birlikte özellikle taşımacılık filusunda yaşanan durgunluk, taşımacılık sektöründe çalışan şoförlerin ekonomik yaşamlarında sıkıntılara neden olmuş ve işsizlik artmıştır. Suriye sınırının kapanmasıyla ihracat ve ithalat faaliyetleri durmuş, sınır ötesi ticaret yapan iş sahipleri ve tır şirketlerinin girdikleri krizden ciddi ekonomik kayıplara maruz kaldıkları belirlenmiştir. Özellikle Hatay ilinden, Suriye güzergâhını kullanarak Ortadoğu pazarıyla ihracat yapan firmalar bu süreçten oldukça zarar görmüştür.

3.2. Hatay'da Toplumsal Gelgitler

Yüzyıllardır birbirinden farklı din, etnik köken ve mezheplerin bir arada yaşadığı çokkültürlü, çokdilli, çoketnili bir kent olma m-niteliğini taşıyan Hatay artık sınır kent olma özelliği ön plana çıkarak olaylarla tanınır olmuştur. Bu durum turizm ve ticaret faaliyetlerinde durgunluğu meydana getirmiştir. Buna medyanın kullandığı ürkütücü dil de eklenince Hatay dış etkenlerden ötürü sıkıntılı günler yaşamaya başlamıştır.

Hatay farklı mezhepsel grupları barındırdığı için Suriye meselesine karşı daha hassas bir kenttir. Göç ile birlikte farklı gruplar arasındaki denge sürekli bir şekilde değişmektedir. Özellikle Esad rejimine kendisini yakın hisseden Aleviler ile kendisini Suriyeli muhaliflere yakın hisseden Sünniler arasındaki mezhepsel gerilim yaşanan sürecin uzaması ile birlikte şiddetlenmektedir (Watson ve Tüysüz, 2012; Canyurt, 2015).

Suriye'deki savaş mezhepsel sıkıntıları da beraberinde getirmiş ve Hatay tarihselliğinden kaynaklanan etnik ve dinsel çeşitlilikle birlikte kültürel dokunun süreçten etkilendiği bir kent haline dönüşmüştür.

Hatay'da yaşayanlar ekonomik yapıdan ziyade kentsel ve sosyal dokudaki bozulmayı daha çok önemsemektedirler. Suriyeli sığınmacılardan dolayı kente yabancılaşma oranının arttığına dair haberler yerel ve sosyal medyada sıklıkla yer almaktadır.

Fotoğraf 3: Suriyelilerin Yaşam Alanlarından Bir Kesit

Kaynak (S. Yarım&E. Beyazıt, 2018)

Kentte birlikte yaşama kültüründeki deformasyon özellikle bir gerilim unsuru olarak kentin iliklerine kadar hissedilmektedir. Oluşan yeni demografik yapı kentsel hayatı ve dolayısıyla kentte birlikte yaşama kültürünü olumsuz etkilemektedir. Öyle ki değişen demografik yapı ile birlikte toplumsal yapı içindeki fay hatları kırılmakta, farklı etnisiteler arasındaki kutuplaşma derinleşmektedir.

Kentte yerel halktan daha yoğun bir şekilde görünürlük kazanan sığınmacılar Hatay’da gündelik hayatın akışını da değiştirmeye başlamıştır. Özellikle sığınmacıların toplumsal yaşama aktif katılımı ve bu katılımın gündelik hayata evlilik bağıyla yansıyan biçimi kent halkını rahatsız etmektedir. Evlilikler aracılığıyla toplumsal yapının ve ailelerin ciddi hasar gördüğü, ahlaki bir yozlaşma sorununun ortaya çıktığı, adli vakaların ve yasal olmayan gayri ahlaki ilişkilerin arttığı ve bunlarının tümünün kentsel ve sosyal dokuda tahribatlara neden olduğu net bir şekilde dile getirilmektedir.

Fotoğraf 4: Hatay’da Görünürlük Kazanan Suriyeliler

Kaynak (E. Beyazıt, 2016; Haberler Sitesi, 2015)

Suriye'deki olayların kente olumsuz bir şekilde yansması sonucu toplumsal hayatta bir güven bunalımı yaşanmakta, huzur azalmakta ve güvenlik anlamında sıkıntılar baş göstermektedir.

3.3. Hatay'da Kentsel Gerilim

Suriyeli sığınmacıların yerleştirildiği en çok kampa sahip kent olma özelliğini taşıyan Hatay, aynı zamanda kamp dışında yaşayan en çok Suriyeliyi içinde barındıran kentlerden biri olma özelliğini de taşımaktadır. Gerek kamplarda kalan gerekse de kamp dışında yaşayan sığınmacılar kenti ve dolayısıyla kentsel yaşamı görünür bir şekilde etkilemektedirler. Göçten önce ve göçten sonra birbirinden farklı iki görünüme bürünen kent, yaşanan göç dalgası ile birlikte kimliğinden dokusuna, kültüründen günlük yaşam pratiğine her olgunun değiştiği bir sürece girmiştir.

Beyazıt'a göre (2016:323), toplumsal yaşama katılmaya çalışan sığınmacılar *“kentte yalnız başına yaşayan bir kimlik”* olarak kabul edilmektedirler. Kente sığınan sığınmacılar kente eklenme sürecinde kendilerini plansız bir sürecin içinde bulmuşlar; kendilerini daha rahat hissettikleri alışveriş merkezi, büyük parklar gibi ortak kullanım alanlarında daha fazla vakit geçirmeye başlamışlar ve böylece yeni bir kültür ile tanışmış oldukları gibi kente farklı bir kültürü de taşımışlardır. İşletmelere verilen isimler de sığınmacıların kendi dillerini kullanması, insanlarla beraber kültürlerinin de kente göç ettiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Hatay, “Medeniyetlerin beşiği”, “Gastronomi merkezi”, “Mozaiklerin başkenti” gibi metaforlarla anılan canlı bir kent iken zaman içerisinde yaşanan göç dalgası ile birlikte cansız bir kente dönüşmüştür. Önceleri iç turizmin başat merkezlerinden birisi olan Hatay artık gerginliklerle, gösterilerle anılır olmuş ve Suriye'deki iç savaştan kaynaklı sorunlar nedeniyle toplumsal yarıma genişleyerek derinleşmeye başlamıştır. Sık sık gösterilere ve protestolara sahne olan Hatay'da yaşanan gerilimin izlerini kentsel mekânın her alanında görmek mümkündür.

Fotoğraf 5: Hatay'da Protesto Gösterileri

Kaynak (E. Cemiloğlu, 2016; İ. Zubari, 2015)

Ötekileştirici her türlü söylem kentte etnisitenin daha da derinleşmesine neden olmakta; göç ve göçle birlikte oluşan yeni dayatmalar kentte yeni yeni kırılma hatları yaratmaktadır. Haliyle yaşanan bu süreç bir “sınır kentin sınır kente” evrilmesine neden olmuştur.

Kentte her kesim yaşanacak her türlü olumsuzluktan ilk ve en çok kendilerinin etkileneceğinin bilinciyle hareket etmektedir. Suriyeliler üzerinden yerel düzlemde yaşanan gerginlik ve ayrışmalar çoğu kez sokaklara da yansımıştır. Ne var ki bir arada yaşama kültürünün söz konusu süreçten dolayı daha da zedelenebileceğine dair endişe kentin geneline hâkimdir ve bu da frenleyici bir etki yapmaktadır.

4. Sonuç

Suriye’deki iç savaş sürecinin özellikle Hatay’a etkilerini ekonomik, siyasal, toplumsal, kentsel birçok alanda okuyabilmek mümkündür. Kente yerleşen sığınmacılar kente eklemlenmeye çalışırken plansız bir sürecin içerisinde kendilerini bularak kendi ilişki biçimleri üzerinden, önce kendilerine etnik ve mezhepsel yakınlık duydukları ve barınma sorunlarını daha kolay çözecekleri mahallelere taşınmışlardır. Formel ilişkiler üzerinden devlet yardımıyla yararlanan sığınmacılar enformel ilişkilerle de toplumsal yaşam ile ekonomik hayata entegre olmaya çalışmaktadırlar. Bu eklemlenme süreci Suriyeli sığınmacıları kentte daha da görünür kılmaktadır.

Sonuç itibariyle Suriye krizinin kente etkisi Türkiye’deki pek çok ile göre daha yoğun bir şekilde hissedilir derecededir. Gerek yerel basın, gerek STK’lar ve meslek odaları gerekse de yerel halk yaşanan bu göç dalgasıyla ortaya çıkan krizin yükünü Hatay’ın çektiği konusunda hemfikirdir. Bu noktada devletin somut kamu politikalarıyla yerel halk ve Suriyeli sığınmacıların karşılaşma alanlarına müdahil olması, aracı kurumlar ve kişilerle kentteki gerginliği azaltması gerekmektedir.

Kaynakça

Altundeg r, N. - Yılmaz, M.E. (2016). “İç Savaştan Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye’ye Faturası”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, s: 289-301.

Antakya Gazetesi. (2012). Suriye’deki Olayların Türkiye’ye Yansımaları, <http://www.antakyagazetesi.com/suriyedeki-olaylarin-turkiyeye-etkisi/> (Erişim Tarihi:28.01.2018)

Beyazıt, E - Güneş, M. (2017). “Uluslararası G  n Kent Kimliğine Etkileri”, Mediterranean International Conference on Social Sciences, Volume:, Issue: 1, Podgorica, May 2017 s.462-472.

Beyazıt, E. - Erten, S. - Güneş, M. (2017). “Bir G   Kapısı: Reyhanlı G  n Etkileri  zerine Bir   z ml me”, I. Uluslararası G   ve Mülteci Kongresi, Bolu.

Beyazıt, E. (2016). Kent Kimliği Bağlamında Hatay: Kent Aktörleri G  z yle Kentsel Kimlikte Kırılma Noktaları, Yayınlanmamış Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.

Canyurt, D. (2015). “Suriye Gelişmeleri Sonrası Suriyeli Mülteciler: Türkiye’de Riskler”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 48, Mart/Nisan 2015, ss.127-146.

Demir, A. (1996).  ağlar İçinde Antakya, İstanbul: Akbank Yayınları.

Freely, J. (2003). Türkiye Uygarlıklar Rehberi 4-Akdeniz Kıyıları, ( ev. T. Birkan- G.Koca-A.Biçen), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gündüz, A. (2009). XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550-1584), Yayın No: 23, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları. Harunoğulları, M. - Cengiz, D. (2014). “Suriyeli Göçmenlerin Mekânsal Analizi; Hatay (Antakya)  rneği”, T CAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu, Ankara: 23-24 Ekim 2014.

4. Haberler Sitesi. (2015). İskenderun'da Parklarda Barınan Suriyeliler Kamp Merkezlerine Götürüldü, <https://www.haberler.com/iskenderun-da-parklarda-barinan-suriyeliler-kamp-7558413-haberi/> (Erişim Tarihi: 15.01.2017)

Hatay Valiliği İl Yıllığı. (2000). 2000 Yılında Hatay-İl Yıllığı, Hatay: Gaye İç ve Dış Ticaret A.Ş.

Melek, İ.M.- Pehlivanlı, H. (2011). Hatay Devleti (2 Eylül 1938-29 Haziran 1939), Hazırlayan: İ.M. Melek), Yayın No:15, Hatay: Hatay Valiliği Yayınları.

Özgen, N. - Reyhanoğulları, M. (2016). “Suriye İç Savaşına Yönelik Mekânsal Algı: Samandağ ve Reyhanlı Örneği (Hatay), I. Uluslararası Göç ve Kültür Sempozyum Bildirgeleri Kitabı, (Ed. N. Kahraman-Ç. Dürüst-T. Yılmaz), Kibatek Yayınları, Ankara. S.143-151.

Sahillioğlu, H. (1991). “Antakya”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 3, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, ss.228-232.

Tekin, M. (2000). Hatay Tarihi-Osmanlı Donemi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Tekin, M. (2006). “Hatay Tarihi”, Hatay’da On Sıcak Gün, Yayın No: 19, Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, ss. 112-122.

Watson, I.-Tüysüz, G. (2012). “Syrian Refugees in Turkey: Police are Forcing Us from Homes”, CNN, <http://edition.cnn.com/2012/10/02/world/meast/syria-refugee-crisis-turkey/index.html>, (Erişim Tarihi: 28.04.2018).

Yalçın, O. (1982). Hatay, İstanbul: Özyürek Yayınları.

Fotoğraflar

Aykut Unlupınar

Bülent Kaplan

Ecevit Cemiloğlu

Eylem Beyazıt

İsmail Zubari

Sedat Erten

Seren Yarım

Züheyir Beyazıt

ULUS İNŞA DENEYİMİ AÇISINDAN KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ

Levent DUMAN*

1. GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte 15 devlet bağımsızlığına kavuşurken bu devletler bağımsızlıklarını pekiştirme yönünde adımlar atmaya başladılar. 1991'in son günlerinde bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, günümüze kadar ekonomiden siyasete, kültürden spora kadar hemen hemen her alanda değişim ve dönüşümün yaşandığı bir ülke olmuştur. Bağımsızlığı kazanmasından günümüze kadar geçen süreçte özellikle sahip olunan zengin doğal kaynakların yardımıyla Kazakistan ekonomik alanda başarılı performans ortaya koymuştur. Buna ilave olarak, etnik, dini ve kültürel açıdan çok farklı topluluklara ev sahipliği yapmasına rağmen siyasi alanda sürdürülen istikrar nedeniyle Kazakistan bağımsızlığına yeni kavuşan ülkeler arasında örnek ülke olarak gösterilmektedir.¹ Ekonomi ve siyaset alanında gösterilen bu başarı, Kazakistan'ın sosyal bilimler açısından çok sayıda çalışmanın konusunu oluşturmasını beraberinde getirmiştir.

Aralık 1991 sonrasındaki süreçte Kazakistan'da ulusçuluk alanında bir dizi politika hayata geçirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Kazakistan'daki uluslaştırma faaliyetlerinin analiz edilmesi ve bunların ülke nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan farklı etnik gruplar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesidir.

2. BAĞIMSIZLIĞA GİDEN SÜREÇTE KAZAKİSTAN

Tarihsel sürece bakıldığında Kazakların Ruslarla olan etkileşiminin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren Kazakların yaşadığı bölgeler Ruslar tarafından işgal edilmeye

* Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Kazakistan'ın ekonomi ve siyaset alanındaki başarısına vurgu yapan çalışmalara örnek olarak bkz. Ariel Cohen, *Kazakhstan: The Road to Independence /Energy Policy and the Birth of a Nation*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Washington, D.C., 2008, s.279; Servet Çetin, "Kazakistan Ulus İnşa Sürecinde Türk Dilli Toplulukların Karşılaştırmalı Olarak Diaspora İlişkileri", T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ekim 2014, Ankara, s.48; Katharina Buck, "Limitations to the Nationalising State: the Case of Kazakhstan", edited by Karl Cordell & Konrad Jajecznik, *The Transformation of Nationalism in Central and Eastern Europe: Ideas and Structures*, The Faculty of Journalism and Political Science University of Warsaw, Warsaw 2015, s. 191-192; Marlene Laruelle, "Introduction", *Kazakhstan in the Making: Legitimacy, Symbols, and Social Changes*, Edited by Marlene Laruelle, Lanham: Lexington Books, 2016, s.ix.

başlanmış ve 19. yüzyılın ortalarından tüm bölge askeri ve idari açılardan Çarlık Rusyasının kontrolü altına girmiştir.¹ Kazakların yaşadığı bölgelerin Rus kontrolü girmesinin oluşturduğu en önemli etkilerden birisi nüfus yapısında görülmüştür. 1926'da yapılan ilk resmi Sovyet nüfus sayımında bu durum açıkça görülebilmektedir. Buna göre 1926'da Kazakistan'da nüfusun yaklaşık % 20'si Ruslardan oluşurken yaklaşık % 13'ü Ukraynalılardan oluşmaktaydı.² Sovyetler Birliği'nin 1920'lerin sonlarından itibaren uygulamaya başladığı zorunlu kolektifleştirme başta olmak üzere hayata geçirilen politikalar Kazakistan'da göçebe yaşama kültürüne sahip Kazaklar arasında büyük bir açlığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan açlık en az 1.5 milyon Kazak'ın hayatına mal olmuştur.³ Açlıktan kaynaklanan ölümlerin yanı sıra, bu durumdan kurtulmak isteyen Kazakların bir kısmı başka ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Yaklaşık 1 milyon Kazak bu dönemde başka ülkelere göç etti.⁴ 2. Dünya Savaşı sonrasında ise hayata geçirilen "Bakır Topraklar" projesi kapsamında Kazakistan'a yeni bir göç dalgası daha yaşanmıştır. Tüm bu olaylar bölgedeki Kazak nüfusunun daha da azalması sonucunu doğurmuştur. Neticede 1959 yılına gelindiğinde Kazakistan'da nüfusun yalnızca % 30'u Kazaklardan oluşmaktaydı.⁵

¹ Gülnur Smagulkızı Boranbayeva, "SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nde Kazak Dilinin Genel Durumu", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1 (Kasım 2004), s. 21; Jiri Melich and Aigul Adibayeva, "Nation-Building and Cultural Policy in Kazakhstan", *European Scientific Journal*, December 2013, Special edition, vol.2, s.267.

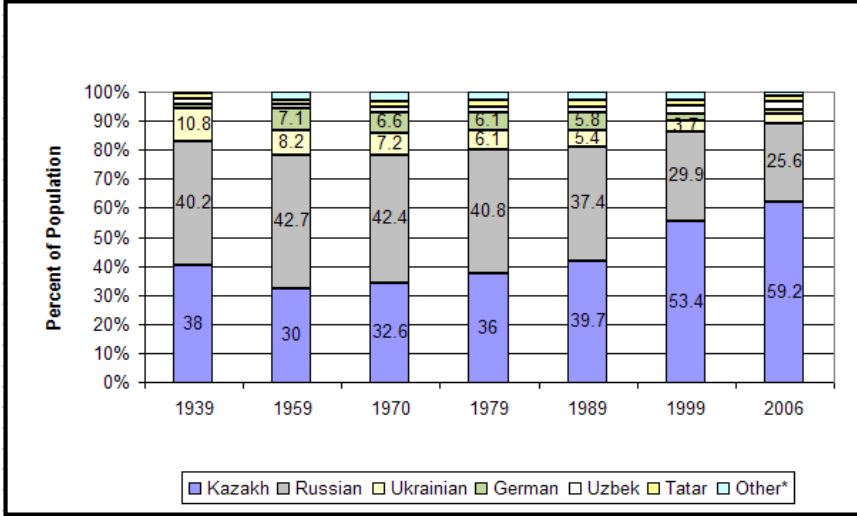
² Aktaran Donnacha O Beachain and Rob Kevlihan, "State-building, Identity and Nationalism in Kazakhstan: Some Preliminary Thoughts", Working Papers in International Studies, Centre for International Studies, Dublin City University, No.1/2011, s.2.

³ Denys Reva, "Capital City Relocation and National Security: The Cases of Nigeria and Kazakhstan", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Pretoria, Hatfield, South Africa, November 2016, s. 70. Aliya Kuzhabekova'ya göre bu rakam çok daha yüksektir ve söz konusu dönemde 3 milyon Kazak açlıktan hayatını kaybetmiştir. Bkz. Aliya S. Kuzhabekova, "Past, Present and Future of Language Policy in Kazakhstan", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of North Dakota, Grand Forks, North Dakota, 2003, s.63.

⁴ Keisuke Wakizaka, "Orta Asya'da Devlet İnşası ve Devlet- Diaspora İlişkileri: Kazaklar ve Özbekler Örneği," *III. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III*, İstanbul: İlem, 2014, s.111.

⁵ Çetin, a.g.t., s.25-27. Bu konuda ayrıca bkz. William Fierman, "Kazakh Language and Prospects for its Role in Kazakh "Groupness"", *Ab Imperio*, 2, 2005, s.403-404; Boranbayeva, a.g.e., s.32; Henry E. Hale, "Cause without a Rebel: Kazakhstan's Unionist Nationalism in the USSR and CIS", *Nationalities Papers*, Vol. 37, No. 1, January 2009, s.5; Ayşe Kaya, "SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği", *Alternatif Politika*, Cilt. 4, Sayı. 3, Kasım 2012, s.365; Renata Matuszkiewicz, "The language issue in Kazakhstan – institutionalizing new ethnic relations after independence", *Economic and Environmental Studies*, Vol. 10, No. 2, June 2010, s.212;

Tablo 1: Tarihsel süreçte Kazakistan'ın nüfusun etnik gruplar arasında dağılımı

Kaynak: Cohen, a.g.e., s.24.

Sovyetler Birliği tarafından dil, eğitim, din ve kültür alanlarından hayata geçirilen politikalar da Kazakistan'da önemli sonuçlar doğurmuştur. 1930'ların sonlarına doğru Rusça tüm okullarda okutulan zorunlu derslerden biri haline getirildi. Kazakça ise zorunlu olmaktan çıkarılıp seçmeli ders haline getirildi. Neticede, Kazakistan'daki Kazak, Rus ve diğer etnik gruplardan öğrenciler hiç veya çok az Kazakça bilgisiyle okullardan mezun olmaya başladılar. Rusça giderek iyi iş bulabilmenin, sosyal statü edinebilmenin anahtarı haline geldi.¹

Dilsel açıdan bakıldığında Kazakistan, kimi yazarlara göre, Ruslaştırmanın en etkin olduğu Orta Asya Cumhuriyeti olmuştur.² Uzun yıllar Sovyet yönetiminde eğitim ve kültür alanında uygulanan politikalara ilave olarak bölgede Kazak olmayan toplulukların nüfusun önemli bir kısmını oluşturması bu neticenin ortaya çıkmasında önemli rol

Melich and Adibayeva, a.g.e., s.266; Ali Deniz Usta, "The Reconstruction of the Past in the Process of Nation Building in Kazakhstan", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2007, s.69-70.

¹ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Çetin, a.g.t., s.34-38; Aziz Burkanov, "Kazakhstan's National Identity - Building Policy: Soviet Legacy, State Efforts, and Societal Reactions", *Cornell International Law Journal*, Volume 50 Issue 1 Winter 2017, s.5; İpek Doğanaksoy, "The Role of Language in the Formation of Kazakh National Identity", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2008, s.95; Fedorenko, a.g.e., s.5;

² Matuszkiewicz, a.g.e., s.214

oynamıştır. 1980'lerin ikinci yarısına gelindiğinde, Sovyetler Birliği'nde başlayan değişime paralel biçimde Kazakça devlet dili olarak tanımlanmış ve okullarda zorunlu dil olarak okutulmaya başlanmıştır.¹

1990'ların başında Sovyetler Birliği açısından artık geri dönülemez bir noktaya gelinmişti. Sovyetler Birliği'nden ayrılan 15 yeni devlet içerisinde en son bağımsızlığını ilan eden ülke Kazakistan olmuştur.² Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ayrılıkçı bir hareket veya ulusal kurtuluş hareketinin sonucu ortaya çıkmamış, deyim yerindeyse zoraki bir bağımsızlık ilanı olmuştur.³

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadar geçen süreçte takip ettiği politikalarda ülke nüfusunun parçalı yapısının sürekli olarak etkilerini görmek mümkündür. Bu süreçte Kazakistan, bağımsızlığına yeni kavuşan çoğu Sovyet sonrası devlet gibi, eski Komünist Parti lider ve üyelerinin etkin konumda olduğu bir ülke olmuştur.⁴ Nitekim Kazakistan'ın bağımsızlık sürecine yön veren ve halen de devlet başkanlığını devam ettiren kişi, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Komünist Partisi'nin Birinci Sekreterliğini bağımsızlıktan önce yürütmekte olan Nursultan Nazarbayev'dir.⁵

Kazakistan'da nüfusun ülkedeki dağılımında oldukça dengesiz bir durum söz konusudur. Nüfusun önemli bir kısmı ülkenin sınırlarına yakın olan bölgelerde, özellikle de iklimin daha elverişli olduğu kuzey ve güney sınırlarına yakın bölgelerde toplanmıştır.⁶ Buna ilave olarak nüfusun etnik olarak dağılımında da önemli dengesizlikler vardır. Kazakistan'da yaşayan Rus, Ukraynalı ve Almanlar Rusya'ya yakın olan kuzey bölgelerde toplanmıştır. Buna karşın Kazaklar daha çok ülkenin güney ve

¹ Çetin, a.g.t., s.36-38 ; Doğanaksoy, a.g.t., s.49.

² Özgecan Kesici, "The Dilemma in the Nation-Building Process: The Kazakh or Kazakhstanian Nation?" *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Vol 10, No 1, 2011, s.42.

³ Deniz Dinç, "Nationality Policies In Post-Soviet Kazakhstan", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2010, s.52; Melich and Adibayeva, a.g.e., s.265.

⁴ Francesc Serra Massansalvador, "The Process of Nation Building in Central Asia and its Relationship to Russia's Regional Influence", *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, Vol. 10, No.5, June 2010, s.6.

⁵ Anthony Clive Bowyer, "Parliament and Political Parties in Kazakhstan", Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Silk Road Paper, May 2008, s.7.

⁶ Alma Sultangaliyeva, "Kazakhstan and its neighbors: opportunities and limitations", The Institute of World Economics and Politics (IWEP) under the Foundation of the First President of the Republic of Kazakhstan – The Leader of the Nation, Working Paper, September 2016, s.9.

batı kesimlerinde toplanmıştır.¹ Gelişmişlik açısından ülkenin kuzey kesimleri endüstrileşmenin yoğun olduğu bölgeler iken güney kesimleri daha çok tarım sektörünün hakim olduğu bölgelerdir. Bu duruma paralel olarak ülkenin kuzeyi başka ülkelere gerçekleşen göç nedeniyle iş gücü kaybına maruz kalırken ülkenin güney ile batı bölgelerinde işsizlik ve beraberindeki ekonomik zorluklar çeşitli sorunlara yol açmaktadır.²

Bağımsızlığına kavuştuğu 1991 yılından günümüze kadar Kazakistan nüfusunda hem sayısal anlamda hem de etnik dağılımda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra bir yandan ülkede yaşayan ve nüfusun önemli bir kısmını oluşturan Kazak olmayan topluluklar arasında başka ülkelere göçler yaşanırken bir yandan da başka ülkelere yaşayan Kazakların Kazakistan'a dönmeye başladığı bir sürece girilmiştir.³

3. BAĞIMSIZ KAZAKİSTAN'DA ULUS İNŞASINA DÖNÜK FAALİYETLER

Ulus inşası gerçekleştikleri bölge ve tarihe göre farklı biçimlerde gerçekleşebilmektedir. Ulus inşası açısından Kazakistan'ı ilginç kılan en önemli faktör ülkenin nüfus yapısının çeşitliliğidir. Kazakistan Sovyetler Birliği içerisindeki cumhuriyetler arasında en yüksek sayıda etnik gruba sahip bölge olarak bilinmektedir.⁴ Buna ilave olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte 15 Sovyet cumhuriyetinin bağımsızlığa kavuştuğu dönemde devlete adını veren topluluğun nüfusun çoğunluğunu oluşturmadığı tek devlettir.⁵ Bağımsızlık sonrası Kazaklar lehine ülke nüfusunda önemli değişiklikler olmasına rağmen halen Kazakistan'da kimi kaynaklara göre 140⁶ farklı etnik grup varlığını devam ettirmektedir. Bu kadar farklı etnik grup arasında, Kazaklardan sonra sayısal anlamda en büyük grup Ruslardan oluşmaktadır.

Kazakistan'daki ulus inşa süreci ülkenin bağımsızlığından beridir liderliğini devam ettiren Nursultan Nazarbayev'in görüşleri çerçevesinde

¹ Nurken Aitymbetov, Ermek Toktarov and Yenlik Ormakhanova "Nation-Building in Kazakhstan: Kazakh and Kazakhstani Identities Controversy" *bilig*, Summer 2015 / Number 74, s.12.

² Cohen, a.g.e., s.21-22.

³ "Kazakhstan", *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html> (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2018).

⁴ Doğanaksoy, a.g.t., s.70.

⁵ Buck, a.g.e., s.189.

⁶ Bu konudaki farklı rakamlar için bkz. Melich and Adibayeva, a.g.e. , s.266; Matuszkiewicz, a.g.e., s.211; Çetin, a.g.t., s.27.

şekillenmektedir.¹ Kendisi de Sovyetler Birliği'nde etkin siyasi görevler üstlenmiş olan Nazarbayev ortaya koyduğu politikalarda çok sayıda faktörü dikkate almak durumunda kalmıştır. Kazakistan nüfusunun, yukarıda da değinilen etnik yapısı ulus inşa politikaları hayata geçirilirken Kazak olmayan toplulukların hassasiyetlerinin dikkate alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle Nazarbayev'in ortaya koyduğu çerçevede Kazak dil, tarih ve kültürüne dair unsurlar devlet eliyle desteklenip ön plana çıkarılırken,² ülkede yaşayan diğer topluluklar dışlanmamaya çalışılmıştır. Bağımsızlık sonrası kabul edilen 1993 Anayasası ve sonrasında bunun yerini alan 1995 Anayasasında Kazakistan'da yaşayan tüm etnik grupların devlet güvencesinde olduğu, kendileri geliştirmeleri yönünde desteklenecekleri belirtilmiştir.³

Ulus inşası sürecinde Kazakistan'daki Kazak olmayan grupların hakları konusunda hassasiyet gösterilmesinde ülkede en büyük azınlık grubunu Rusların oluşturması önemli bir faktördür. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından kısa süreli bir bocalama devresinin ardından uluslararası arenaya tekrar önemli bir aktör olarak dönen Rusya ile iyi ilişkilerin devam ettirilmesi Kazakistan açısından oldukça önemlidir. Bir yandan Rus azınlığı doğrudan hedef alan politikalardan uzak durulurken bir yandan da ayrılıkçı hareketler gelişip güç kazanmadan önleri kesilmeye çalışılmıştır. Özellikle Rus nüfusun yoğun olduğu ülkenin kuzey kesimlerinde ayrılıkçı hareketlerin gelişmemesine dikkat edilmiştir.⁴

Kazakistan'ın ulus inşası alanındaki en önemli faaliyetlerinden birisi dil alanında uygulamalar olmuştur. Dil politikaları ulus inşasının en önemli unsurlarından biridir. Ancak ulus inşasının diğer araçlarında olduğu gibi, geliştirilecek dil politikalarında da hassas davranılması gereklidir. Aksi halde dil insanları birleştirmek yerine ayrıştıran bir unsur haline dönüşebilir.⁵ Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev mimarı olduğu "Üçlü Dil Politikası" çerçevesinde Rusça, İngilizce ve Kazakça bilen nesiller yetiştirilmesini bir hedef olarak ortaya koymuştur.⁶ Kazakistan bağımsızlığını kazandığında ülkede 126 farklı dil kullanılmaktaydı.

¹ Melich and Adibayeva, a.g.e., s.274.

² Meryem Hakim, "Kazakistan'daki Tarih Anlayışı ve Uluslararası Boyutları", *bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 50, Yaz / 2009, s.52.

³ Burkhanov, , a.g.e., s.3-4.

⁴ Beachain and Kevlihan, a.g.e., s.2.

⁵ Charles F. Carlson, "Nation-Building In Central Asia Through Language Legislation", *MANAS Journal of Social Studies*, Vol.: 4 No: 4, 2015, s.23.

⁶ Çetin, a.g.t., s.40-41.

Ancak bu dillerden Rusça ve Kazakça dışında kalanları nüfusun küçük bir bölümü tarafından kullanılmaktaydı.¹

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı süreçte Kazakçanın Rusçaya karşı olan bu durumunu tersine çevirmek için bir takım önlemler alındı. Ülkede Kazakçanın giderek artan önemine rağmen pratikçe Rusça elit eğitim ve iletişim dili olma pozisyonunu önemli ölçüde sürdürmektedir. Buna ilave olarak, Kazakistan genelinde Rusça etnik gruplar arasında iletişim dili olma pozisyonunu korumaktadır.² Anayasanın 7. Maddesinde “Kazakistan Cumhuriyetinde devlet dili Kazakça’dır” denildikten sonra, ikinci fıkrada “Devlet kurumlarında ve yerel yönetim birimlerinde Kazakça’yla birlikte eşit şartlarda, resmi olarak Rusça da kullanılır” ibaresi yer almaktadır.³

Dil konusundaki belki de en önemli tedbir, Kazakçanın eğitimde kullanımının artırılması olmuştur. Bağımsızlık sonrasında eğitim alanından 13 farklı dilde eğitim vermeye devam edilmekle beraber⁴ Kazakçaya giderek daha fazla ağırlık verildi. 2000’li yıllara gelindiğinde orta öğretimde Kazakça öğrenim gören öğrencilerin sayısı Rusça eğitim gören öğrencilerin sayısını geçti.⁵ Okulların bir kısmı Rusça eğitim vermeye devam etse bile büyük kısmı eğitimde birincil dil olarak Kazakça kullanmaya başladı. Benzer biçimde üniversitelerde Rusçanın kullanımı devam etmekle birlikte Kazakçanın da önemi artırıldı.⁶ Üniversiteye giriş ve lise ile üniversite mezuniyeti için belli düzeyde Kazakça bilme zorunlu hale getirildi.⁷

Kazakistan’da Rusçanın etkisini azaltmak için tasarlanan hamlelerden biri alfabe değişikliğine gidilmesidir. Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev Ekim 2017’de Kazakistan’da kullanılmakta olan Kiril Alfabeti’nin yerine Latin Alfabetine geçiş konusundaki kararnameyi imzaladı. Kararname kapsamında Latin Alfabetine geçişin kademeli olarak gerçekleştirilmesi ve 2025 yılına kadar tamamlanması öngörülmektedir.⁸ Latin Alfabetine geçişin eğitim, kültür, ekonomi,

¹ Assem Aksholakova and Nurgul Ismailova, “The language policy of Kazakhstan and the state language in government service”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 93 (2013), s.1581.

² Beachain and Kevlihan, a.g.e., s.6.

³ “Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası”, a.g.e., s.63.

⁴ Çetin, a.g.t., s.39.

⁵ Boranbayeva, a.g.e., s.31.

⁶ Cohen, a.g.e., s.23.

⁷ Çetin, a.g.t., s.38-39.

⁸ “Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Latin harflerinin kullanıldığı yeni Kazak alfabesini onayladı” *Sputnik*, 27 Ekim 2017

siyaset başta olmak üzere büyük etkiler doğuracağını öngörmek hiç de güç değildir.¹

Ulus inşa sürecinde Kazakistan'da ön plana çıkan unsurlardan biri de göç konusunda izlenen politikalar olmuştur. Bağımsızlığın kazanıldığı 1991 yılında ülke nüfusunun yarısından daha azı Kazaklardan oluşuyordu. Bu nedenle, ulus inşa sürecinin merkezinde yer alacak Kazakların nüfusunun artması gerekiyordu. Kazakistan'daki yöneticiler, bu hedefe ulaşılabilmesi için geçmişin farklı dönemlerinde başka ülkelere göç eden Kazakların ülkelerine dönmelerini teşvik etmeye çalıştılar. Kazakistan'ın Rus yönetimi altına girdiği dönemde başlayan ve Sovyetler Birliği döneminde önemli boyutlara ulaşan Kazakların başka ülkelere göçü neticesinde Çin, Özbekistan, Rusya, Moğolistan, Afganistan, İran ve Türkiye başta olmak üzere birçok ülkede önemli sayıda Kazak yaşamaya başladı. Bağımsızlığın kazanıldığı 1991 yılında Kazakistan dışında 4-5 milyon civarında Kazak yaşadığı tahmin edilmekteydi.² Bu oldukça yüksek bir rakamdır, çünkü daha önce belirtildiği gibi, 1989 nüfus sayımı verilerine göre Kazakistan'da yaşayan Kazakların toplamı 6.5 milyondur.

Kazakistan Parlamentosu bağımsızlığına kavuşmasının üzerinden bir yıl geçmeden, Haziran 1992'de bir "Göç Kanunu" kabul etti.³ Bir yandan ülkedeki doğurganlık oranları arttırılmaya çalışılırken bir yandan da başka ülkelerde yaşayan Kazaklar anavatanlarına dönmeleri yönünde teşvik edildi. 2004 yılında Kazakistan göç dengesi açısından pozitif duruma geçti, Kazakistan'dan göç eden kişi sayısından daha fazlası başka ülkelere Kazakistan'a göç etti.⁴ Başka ülkelerdeki Kazakların geriye dönmeleri yönündeki politikalar önemli sonuçlar verdi. Daha önce başka ülkelerde yaşayıp da bağımsızlık sonrası Kazakistan'a göç eden Kazaklar "oralman" olarak adlandırılmıştır.⁵ Bu topluluk uzun yıllar Kazakistan

(<https://tr.sputniknews.com/asya/201710271030775280-kazakistan-latin-alfabesi/> Erişim Tarihi: 19 Nisan 2018).

¹ Melich and Adibayeva, a.g.e. , s.273.

² Cohen, a.g.e., s.26; Çetin, a.g.t., s.30; Dinç, a.g.t., s.86; Annie M. Scriven, "Top-Down Nationalism in Post-Soviet Kazakhstan", Portland State University *Geography Masters Research Papers*, 2013, s.37; Wakizaka, a.g.e., s.111; Bolat Yeskarauly, "Implications of inclusive nation-building policies in Kazakhstan: Young Kazakh adults' national identity", Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Leicester, Leicester, 2014, s.60.

³ Berikbol Dukeyev, "Ethnic Return Migration in Kazakhstan: Shifting State Dynamics, Changing Media Discourses", Central Asia Program Papers 183 (Central Asia Fellowship Series), April 2017, s.3.

⁴ Cohen, a.g.e., s.27.

⁵ Mart 2002'de yapılan değişiklikle "Oralman" terimi "Kazakistan bağımsızlığını kazandığında kalıcı olarak Kazakistan dışında ikamet etmekte olan yabancı veya vatansız etnik Kazaklardan kalıcı olarak yerleşmek üzere Kazakistan'a gelen kişiler" olarak

dışında yaşamaktan kaynaklanan kültürel farklılıklar başta olmak üzere, ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kaldı ve bu sorunlar entegrasyonda çeşitli sorunlar yaşanmasına yol açtı.¹ Toplamda, 2017 yılına kadar geçen sürede başka ülkelerden Kazakistan'a göç eden Kazakların sayısı yaklaşık 1 milyonu buldu ki bu rakam mevcut durumda ülkede yaşayan Kazakların % 10'unu oluşturmaktadır.²

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte başka ülkelerden Kazakistan'a doğru Kazak göçü yaşanırken bir yandan da Kazakistan'da yaşayıp Kazak olmayan toplulukların başka ülkelere göçü yaşandı. Kazak yöneticiler başka ülkelere olan bu göçü doğrudan teşvik etmeme yolunu seçtiler. Bunun çeşitli sebepleri olduğu söylenebilir.³ Genel olarak, Kazak yöneticiler, ülkede yaşayan azınlık grupların başka ülkelere göç etmeleri konusunda zorlamadı ve bunu doğrudan teşvik ediyor görünmekten de uzak durdular. Ancak bu toplulukların göçünü önlemek yönünde de somut önlemler almadılar.⁴

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte yeni düzende geleceklerinden emin olmayan bazı etnik gruplar başka ülkelere göç etmeye başladı.⁵ Göç edenlerin çok büyük kısmı Slavlardan ve Almanlar oluşmuştur. Yalnızca 1993 ile 1999 arasındaki dönemde 1.1 milyon Slav ve yaklaşık yarım milyon Alman Kazakistan'dan göç etti.⁶ 2009 yılına gelindiğinde, bağımsızlıktan sonraki süreçte Kazakistan'dan göç edenlerin sayısı 3.5 milyona ulaşmıştır.⁷ Bu kadar yüksek rakamlara ulaşan göç hareketleri Kazakistan nüfusunun azalmasına yol açmakla

tanımlanmıştır. Bkz. Natsuko Oka, "A Note on Ethnic Return Migration Policy in Kazakhstan: Changing Priorities and a Growing Dilemma", IDE Discussion Paper No.394, March 2013, s.4.

¹ Dinç, a.g.t., s.87; Çetin, a.g.t., s.30-31; Beachain and Kevlihan, a.g.e., s.9; Dukeyev, a.g.e., s.11; Doğanaksoy, a.g.t., s.89-90; Isik Kuşçu, "Ethnic Return Migration and Public Debate: The Case of Kazakhstan", *International Migration*, 52, No.2 (2014), s.178-180; Oka, a.g.e., s.2; Scriven, a.g.e., s.37; Wakizaka, a.g.e., s.118.

² Dukeyev, a.g.e., s.1.

³ Cohen, a.g.e., s.22; Çetin, a.g.t., s.29, 53.

⁴ Wakizaka, a.g.e., s.115.

⁵ Kazakistan'dan göç edenlerin en fazla yerleştikleri ülke sıralamasında Rusya açık ara öndedir. İkinci sırada ise Almanya yer almaktadır. Bkz. Elif Yüksel Oktay, "SSCB Sonrası Kazakistan'ın Sosyal ve Ekonomik Boyutlarıyla Göç Durumu", *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi (22-24 Ekim 2008 Bışkek / Kırgızistan) Kongre Kitabı*, Kocaeli, 2009, s.415.

⁶ Beachain and Kevlihan, a.g.e., s.4. 1989-1999 döneminde göç eden Rusların sayısının 1.4 milyon olarak gerçekleşmiştir. Bkz. Matuszkiewicz, a.g.e., s.217. Süreç içerisinde Kazakistan'da yaşayan Almanların yaklaşık dörtte üçü Almanya'ya göç etmiştir. Bkz. Dinç, a.g.t., s.121.

⁷ Buck, a.g.e., s.190.

kalmayıp, başka ülkelerden gelen Kazak göçüyle birlikte, ülke nüfusunun yapısında önemli değişiklikler doğurdu.¹

Kazakistan'ın vatandaşlık politikalarının ülke nüfusunun çok etnili yapısını dikkate alarak hazırlandığı görülmektedir. Etnik özellik veya dilsel özelliklerine bakılmaksızın bağımsızlığın kazanıldığı dönemde ülkede yaşayan herkese vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Bu genel çerçeve itibariyle Kazakistan'daki vatandaşlık düzenlemelerinin Sovyetler Birliği'nden koparak bağımsızlığına kavuşan bazı devletlere göre liberal özellikler taşıdığı söylenebilir. Bununla birlikte, çifte vatandaşlığa izin verilmemesinin ülkede yaşayan Kazak olmayan insanları bir tercih yapmaya zorladığını da vurgulamak gerekir.²

Kazakistan'daki ulus inşasında yukarıdakiler dışında, başka ülkelerde de olduğu gibi, daha pek çok enstrümandan faydalanılmıştır. Başka ülkelerde olduğu gibi Kazakistan'da da tarihin yeniden yazılması sürecine girilmiş ve isim değişiklikleri gerçekleştirilmiş, harita, sembol, mit, anıt ve büstler gibi çeşitli unsurlardan faydalanılmıştır. Bağımsızlıkla birlikte ülkenin bayrak ve marşını belirlemek konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Ulusal bayrak belirlenirken ülkeye dair unsurlar, tarihi deneyimler rol oynar. Kazakistan bayrağı belirlenirken de Kazak tarihini yansıtacak unsurlara yer verilmiş, bayrağın rengi de yine Kazak kültürü esas alınarak kararlaştırılmıştır.³

Bağımsızlık sonrasında Kazak devletinin ulus inşası yönündeki ilk adımlarından biri tarih konusunda çalışmalara ağırlık verilmesini sağlamak olmuştur.⁴ Ülke sınırları içerisinde Kazakların tarihsel olarak bulundukları ve bu nedenle söz konusu topraklar üzerinde Kazakların hak sahibi olduklarına dair söylemler ön plana çıkarıldı.⁵ Bu doğrultuda, diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Kazakistan'da da tarihsel bazı figürlerden faydalanıldı,⁶ ülkenin geçmişi bu figürler esas alınarak inşa

¹ Aleksandra Jarosiewicz, "Perestroika – The Nazarbayev Way: Crisis and Reforms in Kazakhstan", *Point of View*, Number 58, June 2016, s.14.

² Burkhanov, a.g.e., s.6-7. Kazakistan anayasasının 10. Maddesine göre "Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşının, başka bir devlet vatandaşlığı tanınmaz". Bkz. "Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası", a.g.e., s.64. 2007'de Göç Kanunu'na yapılan değişikliklerle Orman olanların vatandaş olduktan sonra bile bazı ayrıcalıklara sahip olabilmelerinin önü açıldı. Bkz. Kuşçu, a.g.e., s.188-189.

³ Kaya, a.g.e., s.370-371; Kesici, a.g.e., s.47.

⁴ Hakim, a.g.e., s.51.

⁵ Beachain and Kevlihan, a.g.e., s.4; Kesici, a.g.e., s.49; Taras Kuzio, "History, Memory and Nation building in the post-Soviet Colonial Space", *Nationalities Papers*, Vol. 30, No. 2, 2002, s.260.

⁶ Bingöl, a.g.e., s.57; Kaya, a.g.e., s.369; Kuzio, a.g.e., s.258.

edildi.¹ Benzer biçimde, Kazakistan'da heykel ve anıtlar konusunda da bağımsızlıkla birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Özellikle Sovyet geçmişine dair heykel ve anıtlar bu süreçte kaldırılmış, yerlerine Kazak tarihine dair unsurlar yerleştirilmiştir.²

Kazakistan'da ulus inşası kapsamındaki bir diğer politika, benzer süreçlerden geçen çoğu ülkede olduğu gibi, isim değişiklikleridir. Ulus inşası sürecinde şehir, dağ, ırmak adlarından sokak, cadde adlarına kadar çeşitli unsurların adlarının değiştirilmesi oldukça sık karşılaşılan bir uygulamadır. Geçmişin etkilerinden kurtulabilmek için Kazakistan'da Sovyetler dönemini anımsatan bazı şehir, dağ, ırmak, cadde ve sokak adlarının Kazak tarihi ve kültürüne dair adlarla değiştirilmesi yoluna gidildi.³

Kazakistan'ın bağımsızlığının ardından başkentin güneyde yer alan Almatı'dan kuzeydeki Astana'ya taşınması da ulus inşası kapsamında değerlendirilmesi gereken olaylardan biridir. Kazakistan başkenti, parlamentonun 1994'te aldığı bir kararla Aralık 1997'de Akmola'ya taşınmış ve Mayıs 1998'de şehrin adı Astana olarak değiştirilmiştir. Başkentin Astana'ya taşınmasıyla birlikte bölgenin nüfus yapısının Kazakların lehine daha kolay bir biçimde değiştirilmesinin de önü açılmış olacak, böylece ayrılıkçı hareketlerin gelişiminin önü alınarak ülkenin toprak bütünlüğü güvence altına alınmış olacaktır.⁴ Kazakistan açısından yeni başkent ülkenin bağımsızlığının, geçirdiği dönüşümün sembolü olması açısından önemlidir.⁵

4. SONUÇ

¹ Almatı yakınlarında gerçekleştirilen bir kazıda bulunan "Altın Adam Heykeli"nin Kazakistan'ın ulusal sembolü olarak kabul edilmesi bu yöndeki faaliyetlere örnek olarak verilebilir. Bkz. Margarethe Ann Adams, "Music and Entertainment in Post-Soviet Kazakhstan: Ideology and Legacy", Yayınlanmamış Doktora Tezi, the University of Illinois at Urbana-Champaign, Urbana, Illinois, 2011, s.49.

² Jarosiewicz, a.g.e., s.41.

³ Kazakistan'daki isim değişiklikleri konusunda bkz. Burkhanov, a.g.e., s.10; Adams, a.g.t., s.78-79; Beachain and Kevlihan, a.g.e., s.7.

⁴ Cohen, a.g.e., s.28-29. Başkentin taşınmasının gerekçeleri konusunda ayrıca bkz. Dinç, a.g.t., s.113-114; Reva, a.g.t., s.74-75; Edward Schatz, "When Capital Cities Move: The Political Geography of Nation and State Building", Kellogg Institute Working Paper No 303, February 2003, s.1-17; Scriven, a.g.e., s.35; Usta, a.g.t., s.143. Sonradan başkent ilan edilecek olan şehir 1989'da 300 bin civarında nüfusa sahipti bunun yaklaşık % 54'ü Ruslardan, 18'i Kazaklardan geriye kalan kısmı çeşitli etnik gruplardan oluşuyordu. Bkz. Reva, a.g.t., s.73.

⁵ Koch, a.g.e., s.46; Manassova MM, Zholdubayeva AK, Mukhanbet AA, Bolyssova KM and Altybassarova MA, "The Architectural Images of Capital City in the Context of the National Independence of Kazakhstan", *Global Media Journal*, Vol.Special Issue No.S3:10, 2016, s.229; Schatz, a.g.e., s.19.

Kazakistan bağımsızlığını kazanmasından bugüne kadar geçen süreçte ulus inşası anlamında önemli aşamalar kaydetmiştir. Bu bağlamda ülke nüfusu içerisinde ulus inşasının merkezine konumlandırılan Kazak nüfusunun oranının önemli oranda yükseldiği görülmüştür. Ülkedeki nüfus trendleri dikkate alınarak yapılan tahminler 2050’de nüfusun % 80’ininden fazlasının Kazaklardan oluşacağı yönündedir. Nüfusun farklı gruplar arasındaki dağılımında şu ana kadar meydana gelen değişiklikler Kazak yöneticilerin nüfus konusundaki kaygılarını önemli oranda gidermiştir. İç ve dış göçler sonucu oransal olarak Kazak nüfusunun yükselişi ve ülkedeki Rus nüfusunun azalması bu sonucu doğurmuştur. Ancak bu durum nüfus konusundaki kaygıların tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Ülkede halen 4 milyona yakın Rus yaşamaktadır ki bunlar nüfusun beşte birinden daha yüksek bir orana tekabül etmektedir. Sayısal olarak Rus nüfusun büyüklüğünden ziyade Kazakistan açısından esas problem Rusya’nın Kazakistan’daki Rusları gerekçe göstererek doğrudan veya dolaylı yollarla müdahalede bulunma ihtimalidir.¹ Bu nedenle Kazak yöneticiler ulus inşası yönünde adımlar atarken sürekli olarak Rusya’yı karşılarına alacak politikalar geliştirmeme konusunda özen göstermişlerdir.² Kazakistan’ın kuruluşundan beridir devlet başkanlığını devam ettirmekte olan Nursultan Nazarbayev, diğer alanlarda olduğu gibi bu konudaki politikaların da mimarı olmuştur. Sovyetler Birliği dönemindeki siyasi geçmişinden de faydalanarak Rusya ile iyi ilişkiler sürdürürken bir yandan da ulus inşası yönünde adımlar atılmasını sağlayan Nazarbayev bu dengeyi devam ettirmede oldukça başarılı olmuştur. Kazakistan devlet kurumları değil şahsen Nazarbayev Kazakistan’daki farklı etnik gruplar arasındaki barışın ve ülke içi istikrarın garantörü olarak görülmektedir. Kazakistan’ın geleceği açısından ülke için istikrar ve barışın Nazarbayev sonrasında korunup korunamayacağı belirsizliğini koruyan en kritik sorulardan biridir.³

Kazakistan’da şu ana kadar ulus inşası alanında sürdürülen politikaların çok sayıda faktörü ve farklı alanlardaki dengeleri gözetenek şekillendirildiği görülmüştür. Geliştirilen politikaların merkezine Kazaklık unsuru oturtulmak suretiyle Kazak dil, tarih ve kültürünün geliştirilmesi sağlanmaya çalışılmış ve bu alanlarda önemli aşamalar kaydedilmiştir. Bunlar yapılırken, hem ülke nüfusunun yapısı hem de Rusya başta olmak üzere dış faktörler nedeniyle, uzlaşmacı, sorunları ortak paydalar oluşturmaya çalışmak suretiyle çözüme kavuşturmaya

¹ Dinç, a.g.t., s.117.

² Beachain and Kevlihan, a.g.e., s.8; Çetin, a.g.t., s.24.

³ Jarosiewicz, a.g.e., s.12-13.

çalışan bir anlayış benimsenmiştir. Tüm bu politikaların mimarı şüphesiz Nazarbayev olmuştur. Ulus inşası politikaları açısından şu ana kadar başarılı bir performans gösteren Kazakistan'ın gelecekte de başarılı olabilmesi büyük ölçüde Nazarbayev'in ortaya koyduğu politika ve yöntemlerin devam ettirilmesine bağlı görünmektedir.

KAYNAKÇA

Adams, Margarethe Ann, "Music and Entertainment in Post-Soviet Kazakhstan: Ideology and Legacy", Yayınlanmamış Doktora Tezi, the University of Illinois at Urbana-Champaign, Urbana, Illinois, 2011.

Aitymbetov, Nurken, Ermek Toktarov ve Yenlik Ormakhanova "Nation-Building in Kazakhstan: Kazakh and Kazakhstani Identities Controversy" *bilig*, Summer 2015 / Number 74, p.01-20.

Aksholakova, Assem and Nurgul Ismailova, "The language policy of Kazakhstan and the state language in government service", *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 93 (2013), p.1580–1586.

Beachain, Donnacha O and Rob Kevlihan, "State-building, Identity and Nationalism in Kazakhstan: Some Preliminary Thoughts", Working Papers in International Studies, Centre for International Studies, Dublin City University, No.1/2011.

Boranbayeva, Gülnur Smagulkızı, "SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nde Kazak Dilinin Genel Durumu", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1 (Kasım 2004), s. 20-41.

Bowyer, Anthony Clive, "Parliament and Political Parties in Kazakhstan", Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Silk Road Paper, May 2008.

Buck, Katharina, "Limitations to the Nationalising State: the Case of Kazakhstan", edited by Karl Cordell & Konrad Jajecznik, *The Transformation of Nationalism in Central and Eastern Europe: Ideas and Structures*, The Faculty of Journalism and Political Science University of Warsaw, Warsaw 2015, p.189-209.

Burkhanov, Aziz, "Kazakhstan 's National Identity - Building Policy: Soviet Legacy, State Efforts, and Societal Reactions", *Cornell International Law Journal*, Volume 50 Issue 1 Winter 2017, p.1-14.

Carlson, Charles F. “ Nation-Building In Central Asia Through Language Legislation”, *MANAS Journal of Social Studies* , Vol.: 4 No: 4 , 2015, p.22-30.

Cohen, Ariel, *Kazakhstan: The Road to Independence /Energy Policy and the Birth of a Nation*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Washington, D.C., 2008.

Çetin, Servet, “Kazakistan Ulus İnşa Sürecinde Türk Dilli Toplulukların Karşılaştırmalı Olarak Diaspora İlişkileri”, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ekim 2014, Ankara.

Dinç, Deniz, “Nationality Policies In Post-Soviet Kazakhstan”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2010.

Doğanaksoy, İpek, “The Role of Language in the Formation of Kazakh National Identity”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2008.

Dukeev, Berikbol, “Ethnic Return Migration in Kazakhstan: Shifting State Dynamics, Changing Media Discourses”, Central Asia Program Papers 183 (Central Asia Fellowship Series), April 2017, p. 1-11.

Fierman, William, “Kazakh Language and Prospects for its Role in Kazakh “Groupness””, *Ab Imperio*, 2, 2005, p.393-423.

Hakim, Meryem, “Kazakistan’daki Tarih Anlayışı ve Uluslararası Boyutları”, *bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 50, Yaz / 2009, s.51-64.

Hale, Henry E. “Cause without a Rebel: Kazakhstan's Unionist Nationalism in the USSR and CIS”, *Nationalities Papers*, Vol. 37, No. 1, January 2009, p.1-32.

Jarosiewicz, Aleksandra, “Perestroika – The Nazarbayev Way: Crisis and Reforms in Kazakhstan”, *Point of View*, Number 58, June 2016, p.1-53.

Kaya, Ayşe, “SSCB Sonrası Coğrafyada Ulus İnşa Süreci: Kazakistan Örneği”, *Alternatif Politika*, Cilt. 4, Sayı. 3, Kasım 2012, p.354-378.

“Kazakhstan”, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html> (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2018).

“Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Latin harflerinin kullanıldığı yeni Kazak alfabesini onayladı” *Sputnik*, 27 Ekim 2017 (<https://tr.sputniknews.com/asya/201710271030775280-kazakistan-latin-alfabesi/> Erişim Tarihi: 19 Nisan 2018).

“Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası”, *Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*, Ankara: TÜRKPA Yayınları: 4, 2014, p.59-97.

Kesici, Özgecan, “The Dilemma in the Nation-Building Process: The Kazakh or Kazakhstani Nation?” *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Vol 10, No 1, 2011, p.31-58.

Koch, Natalie, “Sport and soft authoritarian nation-building”, *Political Geography*, 32 (2013), p.42-51

Kuşçu, Isık, “Ethnic Return Migration and Public Debate: The Case of Kazakhstan”, *International Migration*, 52, No.2 (2014), p. 178–197.

Kuzhabekova, Aliya S. “Past, Present and Future of Language Policy in Kazakhstan”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of North Dakota, Grand Forks, North Dakota, 2003.

Kuzio, Taras, “History, Memory and Nation building in the post-Soviet Colonial Space”, *Nationalities Papers*, Vol. 30, No. 2, 2002, p.241-264.

Laruelle, Marlene, “Introduction”, *Kazakhstan in the Making: Legitimacy, Symbols, and Social Changes*, Edited by Marlene Laruelle, Lanham: Lexington Books, 2016, pp. ix- xvi.

Manassova MM, Zholdubayeva AK, Mukhanbet AA, Bolysova KM and Altybassarova MA, “The Architectural Images of Capital City in the Context of the National Independence of Kazakhstan”, *Global Media Journal*, Vol.Special Issue No.S3:10, 2016, p.1-9.

Massansalvador, Francesc Serra, “The Process of Nation Building in Central Asia and its Relationship to Russia's Regional Influence”, *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, Vol. 10, No.5, June 2010, p.1-13.

Matuszkiewicz, Renata, "The language issue in Kazakhstan – institutionalizing new ethnic relations after independence", *Economic and Environmental Studies*, Vol. 10, No. 2, June 2010, p.211-227.

Melich, Jiri and Aigul Adibayeva, "Nation-Building and Cultural Policy in Kazakhstan", *European Scientific Journal*, December 2013, Special edition, vol.2, p.265-279.

Oka, Natsuko, "A Note on Ethnic Return Migration Policy in Kazakhstan: Changing Priorities and a Growing Dilemma", IDE Discussion Paper No.394, March 2013, p.1-13.

Oktay, Elif Yüksel, "SSCB Sonrası Kazakistan'ın Sosyal ve Ekonomik Boyutlarıyla Göç Durumu", *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi (22-24 Ekim 2008 Bışkek / Kırgızistan) Kongre Kitabı*, Kocaeli, 2009, p.409-428.

Reva, Denys, "Capital City Relocation and National Security: The Cases of Nigeria and Kazakhstan", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Pretoria, Hatfield, South Africa, November 2016.

Schatz, Edward, "When Capital Cities Move: The Political Geography of Nation and State Building", Kellogg Institute Working Paper No 303, February 2003, p.1-26.

Scriven, Annie M., "Top-Down Nationalism in Post-Soviet Kazakhstan", Portland State University *Geography Masters Research Papers*, 2013.

Sultangaliyeva, Alma, "Kazakhstan and its neighbors: opportunities and limitations", The Institute of World Economics and Politics (IWEP) under the Foundation of the First President of the Republic of Kazakhstan – The Leader of the Nation, Working Paper, September 2016.

Usta, Ali Deniz, "The Reconstruction of the Past in the Process of Nation Building in Kazakhstan", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2007.

Wakizaka, Keisuke, "Orta Asya'da Devlet İnşası ve Devlet- Diaspora İlişkileri: Kazaklar ve Özbekler Örneği," *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III*, İstanbul: İlem, 2014, s.109-122.

Yeskarauly, Bolat, “Implications of inclusive nation-building policies in Kazakhstan: Young Kazakh adults’ national identity”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Leicester, Leicester, 2014.

MESLEKİ VE TEKNİK OKULLARDA İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ BİLİNCİ

Job Health and Safety Knowledge in Professional and Technical Certification

Hasan Ejder TEMİZ* & Merve KARAOĞLU**

1. Giriş

İş sağlığı ve güvenliği genel olarak ele alındığında riskli durumların belirlenmesi, güvenlik tedbirlerinin ele alınması ve önlenmesi vb. konuları kapsamaktadır (Altinel, 2011).

Multisektör bir alan olan iş sağlığı ve güvenliği, çalışanları korumak ve kişilerin çalışma ortamlarının güvenliğini sağlamak amaçlı yöntemsel çalışmalardır. Bu amaçla güvenli ve sağlıklı ortamların oluşturulması ve çalışmaların yürütülmesi için donanımlı bireylere ihtiyaç vardır. Bu çerçevede iş sağlığı ve güvenliği düzeyinde bilinçli ve eğitilmiş kişilerin yetiştirilmesinde okullara özellikle de mesleki eğitim veren eğitim kurumlarına büyük sorumluluk düşmektedir (Sabuncu, 2006).

Gelecek iş gücünde rol alacak olan okullarda bilhassa da mesleki eğitim gören gençlerin, iş güvenliği konusunda gerekli eğitimi almaları beklenmektedir (Demirbilek, 2007). Her ne kadar öğrenciler, çeşitli bölüm ve programlarda eğitim görselerde ortak sorumlulukları iş güvenliği alanıdır. Ayrıca ileri zamanda çalışacakları sektörlerdeki riskler farklı olsada belirli bir seviyede iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerine ihtiyaç vardır (Sivrikaya, 2016).

Bu çalışma gelecek zamanda çeşitli iş piyasalarında görev alacak eğitim sektöründeki gençlerin iş sağlığı ve güvenliği bilgi düzeylerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

2. Gerekçe ve Yöntem

Bu araştırma, eğitim sektöründeki gençlerin iş sağlığı ve güvenliği bilgi düzeylerinin tespit edilmesi ve çalışmaya katılan öğrencilerin, İSG

* Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

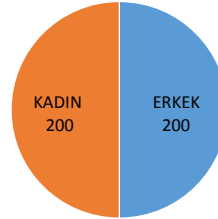
** Mersin Üniversitesi İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

bilgi düzeylerinin yaşa, cinsiyete ve bölümlerine göre değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, öğrencilerin İş sağlığı ve güvenliği bilgi düzeylerini ölçmek için Mersin il sınırı içerisinde Akdeniz, Toroslar, Yenişehir, Tarsus ilçelerinde bulunan bazı Mesleki ve Teknik Anadolu liselerinde öğrenim gören ve rastgele yöntemle seçilmiş 400 öğrenciye 19 sorudan oluşan bir anket düzenlenmiş ve anket sonuçlarını değerlendirmek için SPSS programı kullanılmıştır.

3. Bulgular

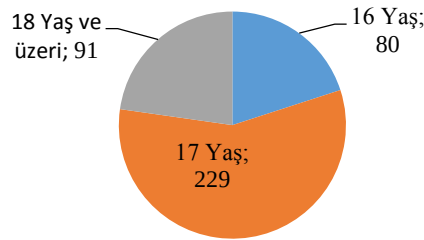
Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	200	50,0
Erkek	200	50,0
Toplam	400	100,0

Katılımcıların Cinsiyetine İlişkin Frekans Değerlerinin Gösterimi

Çalışmaya katılanların %50'si kadın %50'si erkek öğrencilerdir.

Yaş	Frekan s	Yüzd e
16	80	20,0
17	229	57,3
18 yaş ve üzeri	91	22,7
Toplam	400	100,0

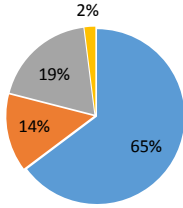

Katılımcıların Yaşlarına İlişkin Frekans Değerlerinin Gösterimi

Çalışmaya katılanların %20'si 16 yaşındayken, %57,3'ü 17 yaşında ve %22,7'si 18 yaş ve üzerinde katılımcılardır.

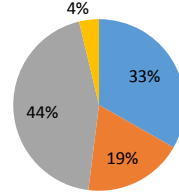
3.1. Anket Sorularına Yönelik Bulgular

1. iş sağlığı ve güvenliği denilince ne anlıyorsunuz?

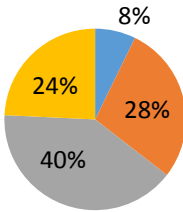
- İŞİN SAĞLIKLI VE GÜVENLİ ORTAMLARDA YAPILMASI
- YAPILAN İŞİN SAĞLIKLI OLMASI VE GÜVEN İÇERMESİ
- KİŞİLERİN FİZİKİ ŞARTLARINA UYGUN VE GÜVENLİK ÖNLEMLERİN ALINDIĞI İŞLERDE ÇALIŞTIRILMASI
- FIKRİM YOK

2. işin sağlıklı ve güvenli şartlarda yapılması sizce nasıl sağlanmalıdır?

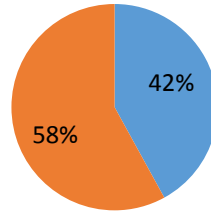
- KONUYLA İLGİLİ EĞİTİMLERİN VERİLMESİYLE SAĞLANACAĞINI DÜŞÜNÜYORUM
- NE KADAR ÖNLEM ALINIRSA ALINSIN SORUNLARIN YİNE DE YAŞANACAĞINI DÜŞÜNÜYORUM
- TEORİK VE PRATİKTE EĞİTİMLERİN VERİLMESİYLE YAŞANABİLECEK SORUNLARIN ÖNÜNE GEÇİLECEĞİNİ DÜŞÜNÜYORUM
- FIKRİM YOK

3. iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili çalışmalar sizce türkiye'de ne zamandan beri vardır?

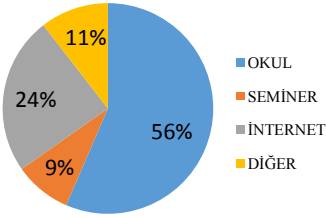
- CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMİNDEN BERİ
- CUMHURİYET SONRASI DÖNEMİNDEN BERİ
- YAKIN ZAMANDAN BERİ
- TÜRKİYE'DE KONUYLA İLGİLİ ÇALIŞMALARIN BAŞLADIĞINI DÜŞÜNÜYORUM

4. türkiye'de iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin yapılan düzenlemelerden haberiniz var mı?

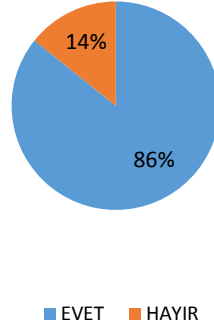

- EVET
- HAYIR

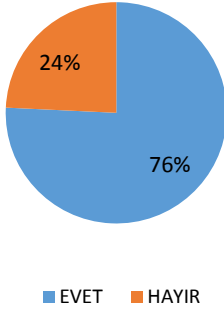
5. 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu hakkında bilgi alırken hangi kaynak/kaynaklardan faydalaniyorsunuz?

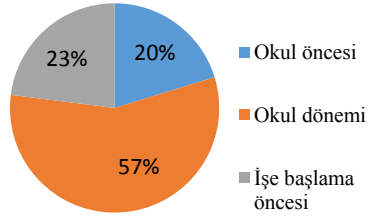
6. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununa önem verilmesi sizce iş verimini etkiler mi?

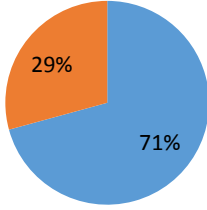
7. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununa önem verilmesi sizce sosyal yaşantıyı etkiler mi?

8. İş Sağlığı ve Güvenliği eğitimleri sizce hangi aşamada başlamalıdır?

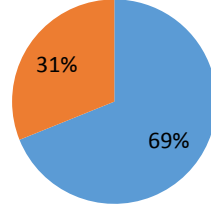

9. İş Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili konuları derslerinizde işliyor musunuz?

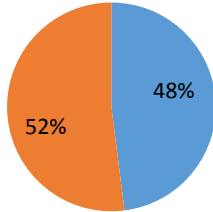
■ Evet ■ Hayır

9. SORUYA CEVAP EVETSE
Atölye, Laboratuvar, Sınıf, vb. yerlerde dersi veren öğretim elemanlarının iş sağlığı ve güvenliği açısından yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünüyor musunuz?

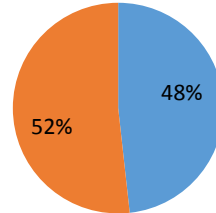
■ Evet ■ Hayır

10. Bulunduğunuz yerde İş Sağlığı ve Güvenliğine ilişkin bir ihlal olması durumunda yapmanız gerekeni ve kanuni haklarınızı biliyor musunuz?

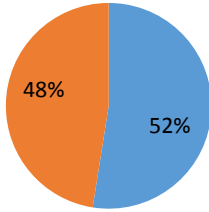
■ Evet ■ Hayır

11. Bulunduğunuz yerde İş Sağlığı ve Güvenliği kapsamında bir kazayla karşılaşırsanız kanuni haklarınızı biliyor musunuz?

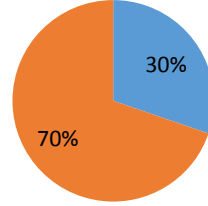
■ Evet ■ Hayır

12. Bir iş kazası veya meslek hastalığı yaşanması halinde okulunuzun gerekli ve yeterli müdahaleyi yapabileceğine inanıyor musunuz?

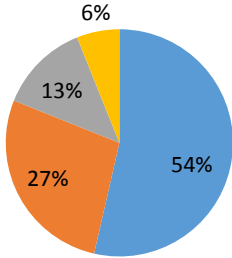
■ Evet ■ Hayır

13. Teorik olarak öğretilen İş Sağlığı ve Güvenliği eğitimi pratikte uygulanabilir buluyor musunuz?

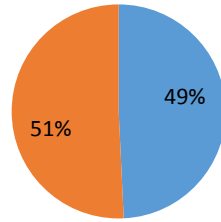
■ Evet ■ Hayır

13. soruya cevabınız hayır ise nedeni ne olabilir?

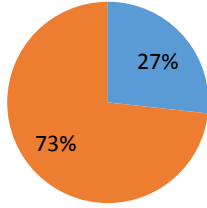
■ Bilgi yetersizliği
 ■ Yeterli ekipmanlarının olmaması
 ■ Eğitimci yetersizliği
 ■ Diğer

14. Okulunuzda uzman kişiler tarafından İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu hakkında bilgilendirme toplantıları yapılıyor mu?

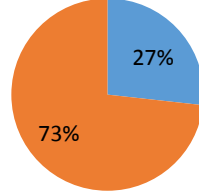
■ Evet ■ Hayır

15. Uygulamalı dersliklerinizde kişisel koruyucu donanım kullanıyor musunuz?

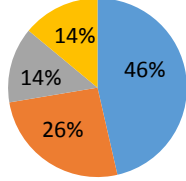
■ Evet ■ Hayır

16. Uygulamalı dersliklerinizde kişisel koruyucu donanım kullanıyor musunuz?

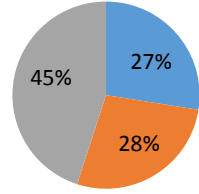
■ Evet ■ Hayır

16. soruya cevabınız hayır ise nedeni ne olabilir?

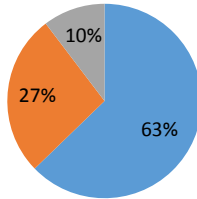
■ Ekipman yetersizliği
■ Gerek duyulmaması
■ Bilgi yetersizliği
■ Duyarsızlık

17. Dersliklerinizi (Atölye, Laboratuvar, Sınıf vb.) İş Sağlığı ve Güvenliği açısından yeterli ve güvenli buluyor musunuz?

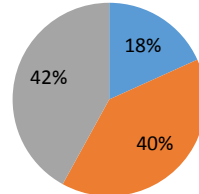
■ Evet ■ Hayır ■ Kısmen

17. soruya cevabınız hayır veya kısmen ise nedeni ne olabilir?

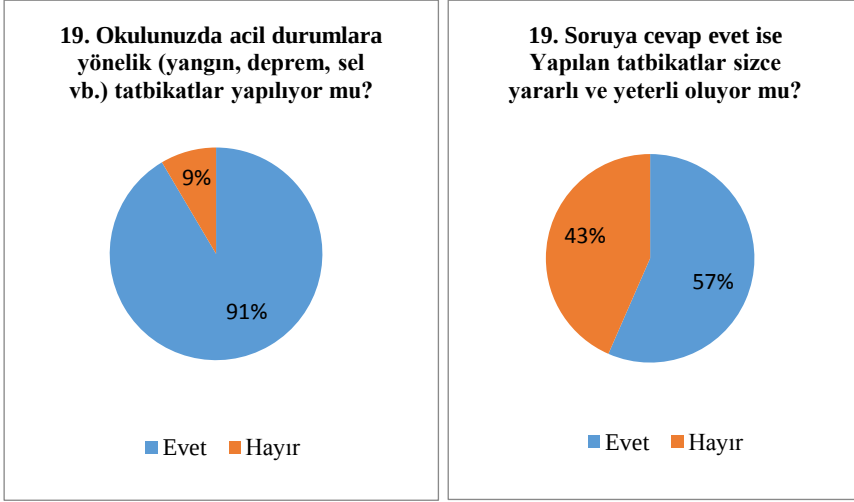

■ Ekipman yetersizliği
■ Bilgi yetersizliği
■ Diğer

18. Okulunuzda İş Sağlığı ve Güvenliği Profesyonelleri ve İSG Komisyonu (İş Güvenliği Uzmanı, İşyeri Hekimi, Ortak Sağlık Alanı ve Güvenlik Birimi) bulunuyor mu?

■ Evet ■ Hayır ■ Bilgi Yok

3.2. İSG Bilgi Düzeyine Yönelik Analizler

*Cinsiyet ve İSG Bilgi Düzeyi Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki Kare Analizi Sonuçları

İş Sağlığı ve Güvenliği denilince ne anlıyorsunuz?		Cinsiyet		X ²	P=0,05
		Kadın	Erkek		
İşin sağlıklı ve güvenli ortamlarda yapılması.	f	128	131	0,763	7,815
	%	64,0	65,5		
Yapılan işin sağlıklı olması ve güven içermesi.	f	29	28		
	%	14,5	14,0		
Kişilerin fiziki şartlarına uygun ve güvenlik önlemlerin alındığı işlerde çalıştırılması.	f	40	36		
	%	20,0	18,0		
Fikrim yok.	f	3	5		
	%	1,5	2,5		

*Yaş ve İSG Bilgi Düzeyi Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki Kare Analizi Sonuçları

İş Sağlığı ve Güvenliği denilince ne anlıyorsunuz?		Yaş			X ²	P=0,05
		16	17	18 ve üzeri		
İşin sağlıklı ve güvenli ortamlarda yapılması.	f	49	149	61		
	%	61,2	65,1	67,0		
Yapılan işin sağlıklı olması ve güven içermesi.	f	12	30	15		
	%	15,0	13,1	16,5		
Kişilerin fiziki şartlarına uygun ve güvenlik önlemlerin alındığı işlerde çalıştırılması.	f	18	46	12	4,131	12,592
	%	22,5	20,1	13,2		
Fikrim yok.	f	1	4	3		
	%	1,2	1,7	3,3		

*Bölüm ve İSG Bilgi Düzeyi Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki Kare Analizi Sonuçları

Bölüm		İş Sağlığı ve Güvenliği denilince ne anlıyorsunuz? *			
		A	B	C	D
Bilişim teknolojileri alanı	f	48	8	15	3
	%	64.9	10.8	20.3	4.1
Grafik ve fotoğrafçılık alanı	f	14	6	6	0
	%	53.8	23.1	23.1	0.0
Hemşire yardımcılığı alanı	f	30	10	10	0
	%	60.0	20.0	20.0	0.0
Hasta yaşlı bakım-sağlık bakım teknisyenliği alanı	f	35	6	9	0
	%	70.0	12.0	18.0	0.0
Diş protez teknisyenliği alanı	f	12	1	2	0
	%	80.0	6.7	13.3	0.0

Harita tapu kadastro alanı	f	23	1	5	1
	%	76.7	3.3	16.7	3.3
Makine teknolojisi alanı	f	25	10	4	1
	%	62.5	25.0	10.0	2.5
Elektrik elektronik teknolojisi alanı	f	29	8	3	0
	%	72.5	20.0	7.5	0.0
Metal teknolojisi alanı	f	6	1	8	0
	%	40.0	6.7	53.3	0.0
Yiyecek içecek hizmetleri alanı	f	12	3	3	2
	%	60.0	15.0	15.0	10.0
Çocuk gelişimi ve eğitimi alanı	f	14	1	5	0
	%	70.0	5.0	25.0	0.0
Kimya teknolojisi alanı	f	11	2	6	1
	%	55.0	10.0	30.0	5.0
$X^2 = 46,855$, $P=0,05$.					

A = İşin sağlıklı ve güvenli ortamlarda yapılması.

B = Yapılan işin sağlıklı olması ve güven içermesi.

C = Kişilerin fiziki şartlarına uygun ve güvenlik önlemlerin alındığı işlerde çalıştırılması.

D = Fikrim yok.

3.3. Karşılaşılan Sorunlar

3.3.1. İş Sağlığı Ve Güvenliği Bilincinin Eksikliği

Eğitimin hangi döneminde olunursa olunsun iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili ders verecek akademisyenlerin alanlarında iyi olmaları ve İSG ile ilgili güncel bilgilerin ders içeriklerine uyarlanması verilen eğitim kalitesini arttıracaktır (Sivrikaya, 2016). Geleceğin işverenleri ve çalışanları olacak gençler, öğretmenlerinden alacağı iş sağlığı ve güvenliği bilinciyle ileriki yaşamlarını daha sağlıklı, güvenli ve kaliteli hale getirebileceklerdir (Açıkalın, 2008).

3.3.2. Kişisel Koruyucu Donanım Ekipmanlarının Eksikliği ve Kullanımının Bilinçsizliği

Çalışmayla ilgili yapılan araştırmanın yapıldığı okullarda elektrik bölümünde eğitim gören katılımcılardan çoğu uygulama derslerinde elektrikçi eldiveni (izole eldiveni) kullanmadıkları cevabını vermeleriyle düşünülmüştür.

3.3.3. Ergonomi Bilgisizliği

Bilgisayar bölümünde okuyan katılımcılardan çoğunun bilgisayar karşısında olması gereken ergonomik duruşun, oturuşun nasıl olacağıyla ilgili yeteri kadar doğru bilgiye sahip olmadıklarını gösteren cevapları vermeleriyle düşünülmüştür (Özcan, 2007).

3.3.4. Tatbikat – Eğitim Eksikliği

Çalışmanın yapıldığı okulların genelinde yapılan tatbikatların (yangın, deprem vb.) öğrenciler üzerinde yeteri kadar bilinç aşılamadığıyla ilgili verilen cevaplar sonucuyla konunun ne kadar ciddi boyutta olduğu gözlenmiştir (Alam, 2006).

3.3.5. İş İle İlgili Eğitimci Eksikliği

Türkiye’de, İş sağlığı ve güvenliği alanındaki öğretim üyelerinin sayısı oldukça azdır. Bu sayıyı artırmaya yönelik olarak biran evvel üniversitelerin ilgili bölümlerinde anabilim dalları oluşturulmalı ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır (MEB, 2014). Böylelikle konuyla ilgili daha bilinçli, donanımlı eğitimci eksikliği giderilebilecektir.

3.3.6. Anket Çalışmasının Yapıldığı Okulların Genelinin Sağlıklı-Güvenli Mekanlar Olmaması

Araştırmanın yapıldığı okulların genelinde görülen başka bir görüşte, okulların iş sağlığı ve güvenliğine uygun mekan olmamaları düşüncesidir. Örneğin bir okul, her ne kadar yasanın çıkmasından sonra yapılmış olsa da okulun inşası İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununa uygun yapılmamış olmasından kaynaklı, okulda yasanın yapılmasını istediği şeylerden dolayı sürekli sıkıntı yaşanmaktadır. Bu durum aynı zamanda ödenek sıkıntısını da getirmektedir.

3.3.7. Ödenek Sıkıntısı

Yapılan çalışmada araştırmaya katılan okulların genelinde, İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili yasanın öngördüğü şekilde istenilen değişiklikler, yeniliklerden dolayı ödenek sıkıntısı olduğu görülmüştür. Konuyla ilgili devletin yapacağı yardımlarla daha iyi şartlar altında bulunulacağı düşünülmektedir.

4. Sonuç

Ülkemizde İSG kültürüne ve eğitimine verilen önem gözle görülür şekilde artmaya başlamıştır. Bu konuda tam anlamıyla olumlu sonuç alınamaması ise yeteri kadar İSG bilincinin sağlanmamış olmasıdır. Bu açıdan İSG bilincinin sağlanması, güvenlik kültürü bilincinin tesis edilmeye başlanmasıyla ve devamında İSG eğitiminin verilmesiyle gerçekleştirilebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Toplumlarda İSG kültürü ve bilincinin oluşması, lüzumlu bilgi deneyimlerinin oluşturulması ve bu deneyimleri topluluğa tercüme edecek kişilerin eğitilmesine bağlıdır. Bu nedenle ülkemize önce İSG kapsamında bilirkşi, ve akademisyenler kazandırılmalı, mecburi eğitim ve mesleki-teknik kapsamında verilen eğitimin yöntemi iyileştirilmeli ve geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Açıkalın, C. (2008). Eskişehir-Bozüyük Bölgesindeki Seramik Sektöründe İş Kazaları ve Kişisel Koruyucu Malzeme Kullanımının Kazalar Üzerindeki Etkisi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 135-140.

Alam, G. (2006, Nisan-Mayıs-Haziran). Türkiye’de Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP). İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi, 6(30), 44-47.

Altınal, H. (2011). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği. Ankara: Detay Yayıncılık. s. 6, 10.

Demirbilek, S., & Pazarlıoğlu, M. V. (2007). İş Kazalarının Oluşumunda Etkili Olan Faktörler: Ampirik Bir Uygulama. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 44(509), 81-91.

MEB. (2014). Mesleki Gelişim İş Güvenliği ve İşçi Sağlığı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. s. 2, 40-42.

Özcan, E., & Kesiktaş, N. (2007). Mesleki Kas İskelet Hastalıklarından Korunma ve Ergonomi. İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi, 7(34), 6-9.

Sabuncu, H. (2006, Temmuz-Ağustos). İş Sağlığı (Çalışanların Sağlığı ve Güvenliği) Eğitimi. E Dergi, 1-4.

Sivrikaya, Osman. (2016). Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitiminde Güncel Durum. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 6(2), 151-162.

FEDERAL ALMANYA'DA YÖNETİM BİRİMLERİ

Administrative Structure of Federal Germany

Abdulahap AKINCI¹ & Oğuz YAVUZYILMAZ²

1. Giriş

Orta Avrupa'da yer alan Federal Almanya'nın yönetim yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler vermeden önce bazı genel istatistiksel verileri sunmak faydalı olacaktır. Böylece nasıl bir ülkenin mevzubahis olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Federal Almanya'nın Başkenti Berlin'dir. 2017 sonu itibariyle 82.7 milyon kişi yaşamaktadır.³ Resmi adı Almanya Federal Cumhuriyetidir. Yüzölçümü 357.021 km², Başkenki Berlin, 2006 değerlerine göre, GSYİH 2.831.6 Milyar\$, Büyüme %2.3, Enflasyon oranı %1.5, ihracat 1.019.6 Milyar Dolar, İthalat 907.4 Milyar dolar.⁴ Nüfus artış hızı %0,1 (200-2005 ortalaması), Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 33.799\$.⁵ Federal Almanya'da işsizlik oranı %7,4'dür.⁶

Alman birliği 1871'de Bismarck tarafından sağlandı. O zamana kadar birçok bağımsız prenslikler (Fürstentum) mevcuttu. Bunların en büyüğü ise Prusya'ydı.⁷ Federal Almanya'nın sisteminin oluşmasında 2. Dünya Savaşı sonrasında ülkeyi işgal eden güçlerin büyük etkileri olmuştur. 1948'de kurulan Kurucu Meclis 1949'da Almanya Anayasasını oluşturdu. Bu Anayasa işgal güçlerinin de etkisiyle güçler ayrılığı

¹ (Doç. Dr.); Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, abdulvahap.akinci@kocaeli.edu.tr

² (öğr. Gör.); Kocaeli Üniversitesi, Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu, oguz.yavuzyilmaz@kocaeli.edu.tr

³ Statistische Bundesamt Deutschland, "Bevölkerungsstand", <http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Navigation/Statistik/en/Bevoelkerung/Bevoelkerungsstand/Bevoelkerungsstand.psml> (Erişim Tarihi: 15.04.2008),

⁴ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Almanya", <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/AvrupaDb/Almanya.pdf> (Erişim Tarihi: 24.04.2008), ss. 1-2

⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Uluslar Arası Ekonomik Göstergeler-2006

⁶ <http://www.destatis.de>, Erişim Tarihi: 15.04.2006

⁷ Hans-Ulrich Thamer, Deutschland (vor 1945), Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.140-141

ilkesine dayalı liberal demokrasi anlayışını benimsemiştir. Federal sistem kabul edilmiştir. Yasama ve yürütme yetkileri federal hükümet (Bund) ile 10 Eyalet (Laender) arasında dağıtılmıştır. Ülkede hem federal hem de federe devlet düzeyinde seçimler yapılmakta ve meclisler oluşturulmaktadır. Anayasaya göre merkezi yönetim (Bund) dış ilişkiler, milli savunma para politikası, posta, iletişim ve demiryollarında yasama yetkisine tek başına sahiptir. Diğer alanlarda ise eyaletler kendi sınırları dahilinde düzenlemeler yapabilmektedirler. Bunun istisnası ise, ulusal çıkarların söz konusu olduğu durumlardır. Bu durumlarda federal devlet düzenleme yapma yetkisine sahiptir. Bu yaklaşımın doğal sonucu olarak gerek hukuk sisteminde, gerekse ekonomik ve sosyal düzenlemelerde federal hükümete önemli bir yetki alanı verilmiştir. Eyalet meclisleri ise eğitim, polis kontrolü ve yerel yönetimlere dönük alanlarda yetkilidirler.¹

Federal Almanya'nın kuruluş aşamasında devletin yapısının federal olmasının işgal güçleri tarafından sağlanmasında, Nazilerin tek, egemenliğin bölünmediği, güçlü bir merkeziyetçiliğin olduğu devlet hayallerinin olmasının da etkisi olmuştur.²

Anglo-Sakson anlayışa göre belediyeler “Demokrasinin Okulu” özelliğine sahiptirler. Demokrasinin iyi bir şekilde yerleşmesi için devletin siyasal inşasına yukarıdan değil, aşağıdan başlamak gerekmektedir.³ “yakın” kavramını yönetim açısından farklı içerikleri bir arada taşıması çerçevesinde düşünmek gerekir. “Yakın” ile: 1- yer olarak yakın kastedilmektedir. En yakın olan birimler büyük avantajları sunmaktadırlar, 2- durum olarak yakınlık. Bu durumda sorunların çözümüne yakın olan kurumun çözümü üretmesi de önemli avantajlar sağlar, 3- sosyal ve politik personele yakınlık. Bu durumda personelin halktan kopuk olmaması ve onların sorunlarını daha iyi bilmesi mümkün olacağı gibi, halkın personel üzerinde belirli ölçüde etkisi de mümkün olacaktır. 4- Duygusal yakınlık. İnsanların yaşadığı belediye ile aralarında

¹ İzmir Yerel Gündem-21, 21. Yüzyıla Girerken Belediye Zabıtası, Anadolu Matbaacılık, İzmir-2006, s.33-34

² Oskar Anweiler, Bildungspolitik/Bildungswesen, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.35

³ Uwe Andersen, Gemeinden/Kommunale Selbstverwaltung, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.185

duygusal bir bağ gelişmesi ve halkın yönetsel konularda inisiyatif almaları ve mobilize olmaları çok daha kolay olur.¹

Avrupa'nın en başarılı ve güçlü yerel yönetimlerden birinin de Federal Almanya'da faaliyet gösterdikleri söylenebilir. Ortaçağ'a kadar uzanan bir geçmişe sahip olan Alman yerel yönetimleri, toplumsal, siyasal ve kültürel açılardan da büyük kabul görmüşlerdir.² Belediyeler, yüzyıllardan beri bireylerin resmi işlerini vasıtasız olarak yürüttükleri organlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Freiherrn von Stein (1757-1831), 1789 tarihli "Fransız Belediyeler Kanunu"ndan etkilenerek 18.11.1808'de "Prusya Şehirler Düzenlemesi"ni (Preussische Staedteordnung) yürürlüğe koydu. Bu olay yerel yönetimler için 19. yy.daki en önemli gelişmedir Almanya'da. Bu düzenleme ile belli bir gelir seviyesini üstünde gelire sahip erkeklerin seçilebildiği bir şehir eşrafi meclisi (Versammlung der Stadtverordneten) oluşturuldu. Ortak yaşam alanlarının hemen tüm alanlarında oldukça geniş yetkilerle donatıldı. Bu meclisin icra birimi olarak bir encümen (Magistrat) oluşturuldu. Bu encümenler bir taraftan yerel işlevlerini yerine getirirlerken, diğer taraftan da merkezi yönetim tarafından kendilerine aktarılan görevleri de yerine getiriyorlardı.³ Bu düzenlemelerin benzerleri daha sonraki dönemlerde güneydeki Alman devletlerinde de yürürlüğe kondu.⁴

Freiherrn von Stein'dan bu yana Almanya'da hakim görüş, yerel yönetimler kamu yönetiminin temeli ve politikanın okulu olarak görülmektedir.⁵

Sözü geçen "Prusya Şehirler Düzenlemesi" kırsal beldeleri düzenlememekteydi. Bundan dolayı 1825 ve 1872 yıllarında düzenlemeye gidilerek ilçelere çifte fonksiyon verildi. İlçeler belde üstü yerel hizmetlerin yürütülmesini üstlendiler. Böylece belde ve ilçelerden oluşan ikili bir yönetim sistemi oluşturulmuş oldu. Kaymakamlar yerel meclis tarafından önerilmiş ve merkezi idare tarafından atanmışlardır.

¹ a.g.e., s.185-186

² Selçuk Yalçındağ, "Federal Almanya'da Yerel Yönetimler", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, Mart 1989, s.33

³ Halil Kalabalık, Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku Teori ve Uygulaması, Seçkin Yayınevi, Ankara-2005, s.46

⁴ Uwe Andersen, a.g.e., s.185

⁵ Enis Yeter, "Avrupa Topluluğu 1992-Tek Pazarı ve Federal Almanya Yerel Yönetimleri", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 23, Sayı 3, Eylül 1990, s.70

Kaymakamlar merkezi idarenin temsilcisi olarak hizmetleri yürütmüşlerdir ve onun tarafından denetlenmişlerdir.¹

Lorenz von Stein da yerel yönetimlerin varlığına büyük önem vermiştir. Ona göre özgür yönetimin iki dayanağı vardır. Bunlar yerel yönetimler ve gönüllü kuruluşlardır.²

Alman yerel yönetim modelinde, yerel yönetimler bir taraftan yerel nitelikli görevleri yerine getirirken, diğer taraftan da merkezi yönetim tarafından aktarılmış merkezi idare görevlerini yerine getirdikleri bir modeldir. Bunu yerel yönetime dayalı entegrasyon modeli olarak adlandırabiliriz.³

3. İmparatorluk (Dritten Reich) döneminde belediyelerin geniş yetkilerinde çok büyük gerilemeler oldu. Nasyonal Sosyalistler tek-devlet (Einheitsstaat) anlayışı içerisinde hareket ettikleri için, 1935’de Alman Belediyeler Yönetmeliği (Deutsche Gemeindeordnung) kabul edildi. Bu çerçevede belediyelerin otonomileri ortadan kaldırıldı.⁴

Halkın yerel yönetimlere dönük ilgisi uzun zamandan bu yana yüksek olduğu halde, yerel yönetimlerin politikadan uzak olmaları gerektiği düşüncesi hakimdir. Parti politikası ile yerel hizmetlerin yürütülmesi arasında bir bağ olmadığı inancı yaygındır. 1974 yılında yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre halkın %74,4’ü belediyelerin yönetiminde siyasi partilerin hiçbir rol oynamaması gerektiğini savunmuştur.⁵

Daha sonraki dönemlerde temsili demokrasi geliştirilerek, vatandaşların yerel hizmetlerin yürütülmesine dönük kararlarına katılmaları sağlanmıştır. 1945 sonrasında belde mevzuatında süre gelen iki başlılık kaldırılarak, belde meclisleri tam yetkili kılınmıştır. Ayrıca Kaymakamları artık ilçe meclisleri atamaya başladılar. Son zamanlarda birçok eyalette kaymakamları halk seçmeye başlamıştır. 1990 sonrası dönemde halkın daha fazla katılımını sağlamaya dönük girişimlerin arttığı görülmektedir. Halk girişimi, halk teklifi, halk oylaması vb. doğrudan demokrasi uygulamalarının yaygınlaştığı görülmektedir.⁶

Federal Almanya’nın en önemli özelliklerinin başında, sosyal devlet ilkesi gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hızla kalkınan

¹ Halil Kalabalık, a.g.e. s.46

² Ruşen Keleş, Yerinden Yönetim ve Siyaset, 5. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul-2006, s.46

³ Halil Kalabalık, a.g.e. s.46

⁴ Uwe Andersen, a.g.e. s.185

⁵ Wolfgang Rudzio, Das Politische System der Bundesrepublik Deutschland, 4. Baskı, Leske+Budrich, Opladen-1996, s.366

⁶ Halil Kalabalık, a.g.e. s.46

Almanya’da hızlı bir kalkınma sağlandı. “Refah Devleti” uygulamasının en iyi uygulandığı devletlerden biri haline geldi. 1982’de Federal Almanya’nın sosyal bütçesi 524,4 milyar DM idi. Bu rakam GSMH’nın %32,8’ine denk gelmektedir. Bu durum büyük tartışmaların yaşanmasına neden olmuştu. Devletin çok aşırı büyümesi ekonomiyi olumsuz etkilediğini, kişisel özgürlükleri engellediği yolunda eleştiriler getirildi.¹

Federal Almanya’da yapılan en önemli özelleştirmeler, 1993’te Alman Demiryolları ‘Bundes Bahn) ile 1994’te yapılan Alman posta ve Telekomünikasyon İşletmelerinin (Deutsche Post ve Deutsche Telekom) özelleştirilmesidir.²

İlk dönemlerde Yönetimin değişik tezahüratları, katlanılması gerekli olan kötülük olarak görülmekte ve mutlak devlet anlayışı ile beraber, teslimiyetçi bir anlayış vatandaşlarda hakim durumdayken, bu yaklaşım zamanla değişmiştir. Kamu yönetimi, tepeden yönetim tarzı olarak değil de, hizmete yönelik ve demokratik bir yönetim örgütü olarak algılanmaya başladı ki bu da kamu yönetiminin değişik yönlerine dönük eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bu gelişme üzerine kamu görevlileri güler yüzlü, sevecen bir görüntü vermeye özen göstermeye başladılar. Uygulamaya konan programlarla personelin davranışları üzerinde durulduğu gibi, kırtasiyeciliği de azaltma yoluna gidilmiştir.³

70’li yıllarda kamu yönetimi ve bürokrasiye dönük eleştirilerde bir artış görüyoruz.⁴ Yönetimin demokratikleştirilmesine dönük eleştirilerin sonucunda, özellikle yüksekokullarda ve kamu yönetiminde kararlara daha geniş bir katılım imkânı sağlanmıştır. En büyük demokratikleşmeyi yerel yönetimler gerçekleştirmişler ve vatandaşların değişik katılma imkânlarıyla kararların alınmalarında etkili olmalarının önü açılmıştır.⁵ Federal Almanya’da bürokrasiye yöneltlen ağır eleştirilerin sonucunda 2003’te hükümet kararı ile temel ilkeleri belirlenen “Bürokrasinin Azaltılması Girişimi” (Bürokratieabbau) başlatılmıştır. Bu girişimin beş stratejik etkinlik alanı belirlenmiştir.

- a) İş piyasası ve özerklik; Almanya’daki yüksek işsizlik oranını düşürmeye dönük olarak bürokratik önlemler alınarak, küçük

¹ Dieter Schimanke, “Federal Almanya’da Yönetimsel Gelişme ve Yönetimsel Reformlar”, Çev. Mesut Yıldırım, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 19, Sayı 3, Eylül 1986, s.7

² Birgül A. Güler ve Diğerleri, Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını-1, Ankara-2004, s.237

³ Dieter Schimanke, a.g.e. s.8-9

⁴ a.g.e. s.9

⁵ a.g.e. s.10; Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.65-66

ölçekli girişimcilerin desteklenmesi ve istihdamın önünü açacak yasal düzenlemelere gidilmelidir,

- b) Ekonomi ve orta sınıf; Orta sınıfın ve orta ölçekli girişimcilerin ülkenin lokomotif sektörü durumunda olduğu, dolayısıyla bu kesime dönük eğitim ve desteğin sağlanması yoluyla işsizlik konusunda olumlu gelişmelerin sağlanmalıdır,
- c) Araştırma ve teknoloji; Ülkenin rekabet gücünün devam edebilmesi için teknoloji ve araştırma alanlarında verilen desteğe devam edilmelidir,
- d) Sivil toplum; Her hizmeti sunan devlet anlayışından vazgeçilerek, aktifleştirici bir devletin oluşturulması gerekli görülmektedir. artık yurttaşlar kendi kendilerine hesap verme sorumluluğunu kazanarak, ortak iynin bulunmasında katkı sağlamalıdır. Yurttaşlar önündeki bürokratik engellerin kaldırılması gerekmektedir. Kamu hizmetleri şeffaf ve hesap verebilir hale getirilmeli ve yurttaşların denetimine imkan tanınmalı ve devlet asli görevlerine yoğunlaşmalıdır.
- e) Kamusal ve yurttaş dönük hizmetler.¹

Federal Almanya’da “Bürokrasinin Azaltılması” ile kastedilen şey, işlerin daha iyi yürütülebilmesi için, bürokrasinin ve dolayısıyla kırtasiyeciliğin azaltılması değildir. Burada kastedilen şey, devletin küçültülmesinin doğal sonucu olarak bürokratik mekanizmanın da asli görevi olmayan alanlardaki etkisini azaltması ve bu alanları daha ziyade özel kesime devretmesidir.²

Federal Almanya’da Refah Devleti uygulamalarına paralel olarak, kamu hizmetlerinde tam gün çalışanların sayıları da hızla artmıştır. Bu sayı 1950 yılında 1,162 milyonken, 1980’de 2.831 milyon ve 1983’te de 2,833 milyona yükselmiştir. Kamu alanında kısmi ve dolaylı olarak çalışanları da hesaba kattığımız zaman bu rakam 4,54 milyona çıkar ki bu rakam ülkede tüm çalışanların %17’sine tekabül etmektedir. Özellikle 1980’den itibaren kamuda çalışanların sayısındaki artışın, getirilen eleştiriler ve yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde oldukça yavaşladığı görülmektedir. Ayrıca özellikle 1975’ten itibaren kamuda kısmen çalışanların sayısında artış olmuştur. Bu rakam 1983’te tüm kamu çalışanlarının %15’ne yükselmiştir.³

¹ Birgül A. Güler, a.g.e. s.250-251

² a.g.e. s.252

³ Dieter Schimanke, a.g.e. s.19-20

2002 yılı itibariyle kamuda çalışanların toplam sayısının yaklaşık 5 milyon kişiyi bulduğu söylenebilir. Kamu çalışanlarının hizmet alanlarındaki dağılımı ise şöyledir. Kamu çalışanlarının Federal yönetim birimlerindeki oranı %12,5, eyalet yönetim birimlerinde %45,1, belediyelerde %31,2, dolaylı yönetim birimlerinde çalışanların %9,7 ve demiryolları işletmelerinde çalışanların oranı ise %1,5'dir. Bu rakamlardan da anlaşılacağı gibi federe ve yerel yönetimlerin çalışanlarının oranı tüm kamu çalışanları içinde önemli bir yere sahiptir. Kamu çalışanlarının 1.236.000'i yarım zamanlı, 3.584.000'i tam süreli olarak çalışıyor. Yine kamu çalışanlarının 2.945.000'i özel sözleşmeyle (tariffbeschaefigte), 1.876.000'i ise kamu hukukuna dayalı olarak yapılan görevlerde (öffentlich-rechtliches dienstverhältnis) çalışmaktadır.¹

Kamuda çalışan hizmetliler (Angestellte) ve işçilerin (Arbeiter) toplu sözleşmelerine dönük bazı sınırlamalar getirilmektedir. Memurların (Beamte) grev hakları ise yasaklanmıştır. Memurlar için Anayasa Mahkemesi iş-ücret ilişkisini kabul etmemekte ve geçim ilkesini temel kriter olarak kabul etmektedir. Ama bu yaklaşım zamanla değişmeye ve özel sektördeki iş-ücret anlayışına doğru ilerlemektedir.²

Federal Almanya Anayasasına göre, devletin örgütsel yapısı üç temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlar, güçler ayrımı, federalizm ve yerel yönetim özerkliğidir.³ Federal Almanya anayasasında, değiştirilemez olan temel ilkeler dışındaki maddelerin değiştirilebilmesi için, Federal parlamentonun iki kanadından da üçte iki çoğunluğun sağlanması gerekmektedir.⁴

Federal Almanya idari sistemi beş birimden oluşmaktadır. Bunları yukarıdan aşağıya şöyle sıralayabiliriz: Federal Devlet (Bund), Eyaletler (Laender), İlçeden bağımsız Büyükşehirler, ilçeler ve Belediyeler.⁵

Almanya'da güçler ayrılığı ilkesi (Gewaltenteilung) söz konusu olmakla beraber, Türkiye ile karşılaştırıldığında farklılık göstermektedir. Güçler ayrılığı sadece yatay olarak değil aynı şekilde dikey olarak da söz konusudur. Yani bir taraftan Federal Devlet ile Federe Devlet ve belediyeler arasında bir güçler ayrılığında dengeleme söz konusuysen,

¹ Birgül A. Güler, a.g.e. s.243-245

² Dieter Schimanke, a.g.e. s.20-21

³ Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.33

⁴ Birgül A. Güler, a.g.e. s.236

⁵ Ahmet Ulusoy/Tekin Akdemir, Mahalli İdareler, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara-2001, s.61-62; Tacettin Karaer, "Verwaltungsufbau in der BR Deutschland," Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XLV, Ocak-Aralık 1990, s.387

diğer taraftan da bütün bu yapıların (Federal devlet, federe devlet ve belediye) kendi içerisinde de yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığı ilkesi mevcuttur.¹

2. Federal Devlet (Bund)

Federal Almanya'nın kuruluş döneminde, müttefiklerin çıkarlarına daha uygun olduğu için, federatif öğeler daha çok ön plana çıkarılmıştır.² Temel Yasa (Grundgesetz) olarak adlandırılan Federal Almanya Anayasası 23 Mayıs 1949'da kabul edildi. Federal Almanya 8 Eyalet, iki eyalet statüsüne sahip şehir ve Batı Berlin'den oluşmaktaydı.³ Daha sonra birleşme ile birlikte eyalet sayısı 16'ya çıktı.

Bu eyaletlerin üçü (Berlin, Bremen ve Hamburg) şehir-devlet (Stadtstaaten) durumundadır. Diğer 13'ü ise daha geniş bir alanda kurulmuş ve içlerinde bir çok şehir mevcuttur. Almanya, Anayasasının 20. maddesinde de belirtildiği gibi, sosyal, demokratik ve federal devlettir. Anayasa federalizmi garanti altına aldığı halde, tek tek federe devletlerin varlığını ve topraklarının büyüklüğünü bu garanti içine almamıştır. Federal Almanya'da güçler ayrılığı bir denge unsuru olduğu halde, bunun yanında federe devletler de gerek kararların alınmasında, gerekse uygulanmasında birer dengeleyici unsur durumundadırlar. Bu federe devletler, bir çok yönleri ile gerçek devlet karakteri taşımaktadırlar. Kendi Anayasalarını yaparken, dikkate almaları gereken noktayı, asgari normlarda da olsa Federal Anayasa ile bir uyum içerisinde olması oluşturmaktadır. Federal Devlet yasama alanında federe devletten öncelikli yetkiye sahiptir. Hemen her konuda çerçeve yasaları yapma yetkisine sahiptir.⁴ Anayasa'nın 20. maddesi değiştirilmesi teklif dahi edilemeyeceği 79. maddede belirtilmiştir. Yine aynı madde yasama faaliyetine katılmalarını da garanti altına almaktadır.⁵

¹ Theo, Stammen, Gewaltenteilung, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.215; Heinz Laufer/Ursula Münch, Das Föderative System der Bundesrepublik Deutschland, Bundeszentrale für Politische Bildung Yayınları, Bonn-1997, s.25-26

² Dieter Schimanke, a.g.e. s.14

³ Tayfur Özşen, "Federal Almanya'da İlçe Yönetimi Hakkında Bir Seminer Üzerine Notlar," Türk İdare Dergisi, Sayı 380, Eylül 1988, s.27-28

⁴ Wichard Woyke, Bundesländer, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.50-51

⁵ Heinz Laufer/Ursula Münch, a.g.e. s.84-85

Federal Almanya Anayasası halk nezdinde meşruiyet yönünden pek güçlü değildir. Bunun bir çok nedeni vardır. Anayasa'nın hazırlanma döneminde Almanya işgal altındaydı ve Anayasa bu işgal güçlerinin onayı ile yürürlüğe girmişti. Bu anayasanın seçilmiş bir meclis tarafından hazırlanmamış olması ve halkın onayına sunulmamış olması da eleştirilmektedir. Anayasa'nın hazırlandığı 1948'de Amerikan işgal bölgesindeki halkın sadece %39'u Anayasa hakkında az ya da çok bir şeyler bilmekteydi. Anayasanın hazırlanması politik yönetici sınıfın bir işi olmuştu. Zaman içerisinde siyasal partiler Anayasaya dönük olumlu söylemler ile ona bir ölçüde halk nezdinde meşruiyet kazandırmış oldular.¹

Federal Yönetim, ülkenin yasama ve koordinasyonun sağlanması amacıyla oluşturulmuş merkezi yönetimdir. Federal Almanya'nın tamamının çıkarını iç ve dış politikada sağlamakla yükümlüdür. Merkezi yönetimin görev ve yetkileri zaman içerisinde hep artma eğilimi göstermiştir.² Bu etki kendini merkezi yönetim organlarının gelişiminde de göstermektedir. Bakanlıkların yanı sıra parlamenter devlet sekreterlerinin de (Parlamentarische Staatssekretäre) sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bunların görev alanları tam sınırlandırılmamış olması, uygulamada bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Bakanlıkların sayısı da her geçen gün artmıştır. En yüksek seviyeye 1990'da 18 Bakanlıkla ulaşılmış oldu. Yapılan yoğun eleştiriler dolayısıyla Bakanlıkların sayısı 1994'te 16'ya düşürüldü. Bakanlıklarda çalışan memurların sayıları ise, bütün eleştirilere rağmen 1983 ile 1998 arasında 1.500 arttı. Almanya merkezi yönetiminde en büyük teşkilat Federal Askeriye'dir (Bundeswehr). 1996 rakamlarına göre orduda 336.000 asker ve 160.000 sivil görevli bulunmaktadır. Almanya'da hükümetin dışında 102 tane daha yüksek federal kurum (Oberste Bundesbehörde) bulunmaktadır.³

Federal devletin temel organları Cumhurbaşkanı, Federal Meclis (Bundstag), Federal Şansölye (Başbakan) ve Federal hükümet, Federal Konsey (Bundsrat) ve Anayasa Mahkemesidir.⁴ Federal devletten en büyük yük yasamadır. Yasama ise federal meclis ve federal senatodan

¹ Wolfgang Rudzio, a.g.e. s.57-59

² Heinz Laufer/Ursula Münch, a.g.e. s.18-19

³ Dietrich Thraenhardt, Bundesregierung, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.60-63

⁴ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.62; Enis Yeter, "Federal Almanya Cumhuriyeti İdari Sistemi", Türk İdare Dergisi, Sayı 382, Mart 1989, s. 184

oluşmaktadır. Federal devletin savunma, gümrükler, sosyal güvenlik ve çalışma gibi konularda yetkileri vardır. Federal meclis 4 yılda bir yapılan demokratik seçimlerle oluşmaktadır. Meclisin en önemli yetkileri yasa yapmak, şansölyeyi seçmek ve hükümeti denetlemektir. Cumhurbaşkanı 5 yıllığına seçilir ve ülkeyi temsil eder. Politik sorumluluğu yoktur.¹ Cumhurbaşkanını Federal Meclis ve Federal Konsey üyelerinden eşit sayıdaki üyenin bir araya gelmeleri ile oluşan Bundesversammlung seçmektedir. Cumhurbaşkanın siyasal olarak sorumluluğu yoktur. Federal Almanya'yı temsil eder. Temsili görevleri vardır.² Federe Almanya halkı adına uluslar arası anlaşmaları imzalayabilir.³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın yetkileri yanında, çok sönük bir temsil söz konusudur.

Federal Konsey (Bundesrat) sayesinde eyaletler federal yönetime ve yasama faaliyetine katkıda bulunurlar. Bundesrat üyeleri, federe hükümetler tarafından kendi üyeleri arasından seçilir.⁴ Eyaletin büyüklüğüne göre temsilci sayısı üç ile altı arasında değişir. Nüfusu iki milyondan az olan federe devletler 3, iki milyondan fazla olanlar 4, altı milyondan fazla olanlar 5, yedi milyondan fazla olanlar ise 6 temsilci gönderirler.⁵ Eyaletlerden gelen temsilciler kendi kişisel isteklerine göre karar veremezler. Bunlar geldikleri eyaleti temsil etmektedirler ve aynı yönde oy vermeleri gerekmektedir.⁶ Uygulamada her eyalet adına tek bir kişi oy vermektedir. Genellikle Federal Konsey toplantısından daha önce federe devlet yönetimi bir araya gelerek, hangi yönde karar verilmesini belirlemektedir. Konseyin organları, Konsey başkanı ile Başkanlık kurulundan (Praesidium) oluşmaktadır. Başkanlık Kurulu, başkan ve üç yardımcısından oluşmaktadır.⁷

Federal Meclisin (Bundestag) dört önemli görevi vardır. Bunlar: Kanun yapmak, Federal Şansölyeyi (Başbakan, Bundeskanzler) seçmek,

¹ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.62

² Enis Yeter, a.g.e. s.184

³ Eckhard Jesse, Bundespraesident, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.54

⁴ Enis Yeter, a.g.e. s.184

⁵ Mario von Baratta (Der.), Der Fischer Weltalmanach 1994, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, s.299-300

⁶ Wichard Woyke, a.g.e. s.51-52

⁷ Heinz Laufer/Ursula Münch, Bundesrat, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.56-57

hükümeti denetler ve halkın siyasi temsilini sağlar.¹ Almanya vatandaşlarının temsilcisi durumundaki milletvekillerinin dokunulmazlıkları vardır. Federal Almanya meclisinin bir yandan yasama görevi, diğer yandan da içerisinden çıkardığı hükümet vasıtasıyla yürütme görevi vardır. Mecliste üç temel güç mevcuttur. Bunlar: Kabine, parlamento çoğunluğu ve muhalefet.²

Bir partinin milletvekili çıkarabilmesi için en az oyların %5'ini alması gerekmektedir.³ Eğer bu barajı geçememişse, o takdirde belirli bir seçim bölgesinden en az üç koltuk çıkaracak oyu elde etmesi gerekmektedir.⁴

Almanya'da milletvekilleri her hangi bir seçim bölgesinin çıkarlarının temsilcisi değil, ülkenin tamamının ortak çıkarlarının temsilcisi durumundadırlar. Parlamenterlerin siyasi tutumları ve konuşmaları dolayısıyla hizmetsel ve hukuksal anlamda dokunulmazlıkları söz konusudur. Milletvekilliğinin sona ermesi ile dokunulmazlık da bitmektedir. Dokunulmazlık, milletvekillerinin daha rahat bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesini garanti etmektedir. Milletvekilinin siyasi çalışmaları ile ilgisi olmaya suçlarından dolayı yargılanması için dokunulmazlığı meclis tarafından kaldırılabilir.⁵

Şansölye, Cumhurbaşkanının görevlendirmesi ve meclisin onayı ile atanır. Bakanlar ise şansölyenin teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanırlar. Federal Almanya sisteminde başbakana büyük sorumluluklar ve yetkiler verilmiştir. Hükümetin genel politikasını başbakan belirlemektedir. Bu etkinlik dolayısıyla sistem “Şansölyelik Demokrasisi” olarak da adlandırılmaktadır.⁶

¹ Enis Yeter, a.g.e. s.184; Wolfgang Rudzio, a.g.e. s.213

² Heinrich Oberreuter, Bundestag, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.89-90

³ Dieter Nohlen, Wahlrecht/Wahlsystem/Wahlprüfung, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.657-658

⁴ Birgül A. Güler, a.g.e. s.234-235

⁵ Paul Kevenhörster, Abgeordneter, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.1-2

⁶ Enis Yeter, a.g.e. s.184; Bernd Guggenberger, Bundeskanzler, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland

Federal Almanya’da yargı organı Federal Devlet ve Eyaletler arasında düzenlenmiştir. Bir taraftan amme ve ceza mahkemeleri faaliyet gösterirken, ayrıca çalışma, idare ve mali konulara bakan mahkemeler de mevcuttur. Her mahkemenin en üst düzeydeki mercii, Federal Mahkeme şeklinde örgütlenmiştir.¹ Federal Anayasa Mahkemesi (Bundesverfassungsgericht) ise iki daireden oluşmaktadır. Her dairede 8 hakim görev yapmaktadır. Bu hakimlerin yarısı Federal Meclis, yarısı da Federal Konsey tarafından 12 yıllığına atanmaktadır. Federal Anayasa’nın doğru bir şekilde uygulanmasını denetler. Federe ve Federal Devletlerin çıkardıkları yasaların Anayasa’ya uygunluğunu denetler. Özellikle Merkez ve Eyaletler arasında çıkan uyuşmazlıkları karara bağlar.² Anayasa Mahkemesi’nin başkanını ise Cumhurbaşkanı atar. Bireyler temel haklarının kamu otoritesi tarafından çiğnendiğini düşündüklerinde, kanunların belirlediği iç yasal yolları tükettikten sonra, isterlerse Anayasa Mahkemesi’ne başvurabilirler.³

Federal Alamanya’da Anayasa Mahkemesi dışında 5 üst mahkeme daha mevcuttur. Bunlar, Danıştay (Bundesverwaltungsgericht), Yargıtay (Bundesgerichtshof), Sayıştay (Bundesfinanzhof), Federal İş Mahkemesi (Bundesarbeitsgericht) ve Federal Sosyal Mahkeme’dir (Bundessozialgericht). Bu Mahkemelerin başkanları ve üst kurulları Cumhurbaşkanı tarafından atanır.⁴

Genellikle Federal yönetim ulusal görevleri yerine getirirken, bölgesel ve yerel yönetimler ise daha ziyade yerel hizmetleri yerine getirmektedirler. Yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde yerel yönetimler yetkilerle ve sorumluluklarla donatılmışlardır. Alman Anayasası yerinden yönetim hakkını garanti altına almış ve böylece yerel yönetimlere geniş hareket alanı sunmuştur. Herhangi bir şekilde düzenlenmemiş olan yerel nitelikli bütün hizmetler yerel yönetimler tarafından yerine getirilebilmektedir.⁵

Federal Devletin yerine getireceği hizmetler ve yetkileri Anayasa ile sınırlanmıştır. Yetki ve sorumlulukları genel olarak, savunma, dışişleri,

içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.48-49

¹ Enis Yeter, a.g.e. s.185

² Enis Yeter, a.g.e. s.185; Werner Billing, Bundesverfassungsgericht, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.100-104

³ Birgül A. Güler, a.g.e. s.237

⁴ Birgül A. Güler, a.g.e. s.238

⁵ Halil Kalabalık, a.g.e. s.298

maliye, PTT, ulusal demiryolları, deniz taşımacılığı, sınır güvenliği ve sosyal sigortalar gibi alanlarla sınırlıdır. Federal devlet ilke olarak sadece merkezde örgütlenmeye gitmek durumundadır. Ama istisnai olarak üç kademeli yönetim şablonuna uygun olarak belediyelere kadar örgütlenebilmesidir. Mesela maliye bakanlığının belediyelerde de vergi daireleri mevcuttur.¹

Federal Almanya sisteminde partiler genellikle ülke çapında örgütlenmişlerdir. En büyük partiler Hristiyan Demokrat Birliği/Hristiyan Sosyal Birliği,CDU/CSU ile Sosyal Demokrat Parti, SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschland)' dir. Bu partilerin yanında üç önemli küçük parti daha bulunmaktadır. Bunlar Yeşiller (Bündnis 90/Die Grünen), Hür Demokrat Parti (Freie Demokratische Partei; FDP) ve Demokratik Sosyalizm Partisi (Partei des Demokratischen Sozialismus; PDS).

CDU (Christlich Demokratische Union Deutschland, Alman Hristiyan Demokrat Partisi, kendisini sınıflar üstü görmekte fakat kökenleri Katoliklikten gelen muhafazakâr bir partidir. Zamanla Protestan ve liberal bazı değerleri de taşımaya başlamıştır. Federal Almanya'nın en büyük iki partisinden biridir.² Bayern Eyaletinde örgütlenmiş olan Hristiyan Sosyal Birlik Partisi (CSU-Christlich Soziale Union) küçük partilerden biridir. CDU ve CSU Partileri 1947 ile 1949 yılları arasında federal meclis çerçevesinde gevşek bir işbirliğine gitmişlerdi. Ama 1950'de CDU Federal düzeyde örgütlenmeye gidince, CSU ile birlikte hareket etmeye karar verdiler. CDU Bayern eyaleti dışındaki eyaletlerde örgütlenirken, CSU'da sadece Bayern'de örgütlendi. Birliktelikleri Federal düzeyde devam eden bu partiler Hristiyan Birlik Partileri olarak da anılmaktadırlar.³

Sosyal Demokrat Partisi 1875'te kurulmuştur. 1912'de İmparatorluk Meclisinde en büyük grup haline gelmişti. Federal Almanya kurulduktan sonraki dönemde ise en büyük iki partiden birisi olarak etkili oldular.

¹ Tacettin Karaer, "Almanya'ların Birleşmesinden Önce F. Almanya'da Kamu Yönetimi ve Kamu Personeli", Türk İdare Dergisi, Sayı 388, Eylül 1990, s.182-183

² Josef Schmied, CDU-Christlich Demokratische Union Deutschland, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.109

³ Alf Mintzel, CSU-Christlich Soziale Union, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.113

Çoğulcu toplumu sağlamaya dönük politikalar ile, sosyal programların uygulanmasına büyük önem vermiştir.¹

Hür Demokrat Parti, (FDP; Freie Demokratische Partei), Liberal Parti olarak da adlandırılmaktadır, 1948'de kuruldu ve 1989 yılına kadar kurulmuş bütün hükümetlerde, iki istisna hariç (1957-1961;1966-1969), koalisyon hükümetinde yer almıştır.²

Birlik 90/Yeşiller (Bündnis 90/Die Grünen, yeşiller olarak da adlandırılmaktadır), dünyadaki diğer çevreci partilerden çok daha etkili olmuştur. Hükümetleri çevreye daha duyarlı olmaları için zorluyor ve kendisinin içinde bulunduğu hükümetlerde (SPD ile kurulan hükümetler) de çevreyi ön plana çıkarmıştır.³

Eski Doğu Almanya bölgesinde 1989/1990 yıl dönümünde Demokratik Sosyalizm Partisi (PDS, Partei des Demokratischen Sozialismus) kuruldu. Bölgesel bir Parti olarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu parti üyelerinin çoğunluğunu, eski Demokratik Almanya'nın ileri gelenlerinde meydana gelmektedir.⁴

3. Eyaletler (Laender)

Almanya'nın 11'i batı, 5'i doğuda olmak üzere toplam 16 eyaleti vardır. Bu eyaletlerin nüfusları birbirinden büyük farklılıklar göstermektedir. Yaklaşık 700 bin ile 18 milyon arasında nüfuslara sahipler. Bu eyaletlerin hepsi aynı zamanda egemen devletler durumundadırlar. Eyaletlerle merkezi devlet arasında yetki bölüşümünde kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler dengesi sistemi hakimdir. Eyaletler kamu güvenliği, kültür, eğitim ve yerel yasalar konularında otonom durumdadır. Almanya Anayasasının sadece federal yönetime vermiş olduğu yetkiler dışındaki alanlarda da kanun koyma, yargılama ve idari

¹ Peter Loesche, SPD-Sozialdemokratische Partei Deutschlands, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.544-545

² Hans Vorlaender, FDP-Freie Demokratische Partei, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.173

³ Joachim Raschke/Christoph Hohlfeld, Bündnis 90/Die Grünen, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.38-41

⁴ Wilhelm Bleek, PDS-SED, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.455-458

yetkilere sahiptir. Her eyaletin seçimle oluşturulan eyalet meclisleri mevcuttur. Eyalet başbakanını meclis seçer. Başbakanlar da kendi kabinesini oluştururlar.¹

Her eyaletin kendine ait bir Anayasası mevcuttur. Bu Anayasalarda, eyaletin organları, görevleri, temel haklar, çalışma usulleri, idari, ekonomik ve sosyal yapıya dönük hükümler yer alır.² Federal Anayasa'ya göre eğitim ve kiliselerle ilişkiler konularında eyalet meclisleri mutlak yasama yetkisine sahiptirler.³

Eyaletlerde 5 yılda bir seçilen vekillerden oluşan bir Eyalet Meclisi mevcuttur. Eyaletlerde hükümetin yanı sıra bakanlıklarda bulunmaktadır.⁴ Federe Meclis'in (Landtag) görevleri şunlardır: a) yasama, b) Seçim işleri c) Hükümeti kontrol görevi, d) Temsil fonksiyonu.⁵

Federal Anayasaya göre, eğer eyaletlerin vergi gelirleri, görevlerini yerine getirmesi için yeterli değilse, "Akçal Denkleştirim" çerçevesinde, Federal Devlet tarafından kaynak aktarımı yapılır.⁶

4. İlçeden Bağımsız Büyükşehirler

Bazı belediyeler ilçe yönetimine tabi iken, bazıları da ilçe yönetiminden bağımsız olarak bir taraftan belediye görevlerini yerine getirirlerken, diğer taraftan da ilçeye ait görevleri yerine getirmektedirler. Bu üniteler üzerindeki vesayet yetkisi valilere veya eyalet içişleri bakanlarına aittir. Bu yönetim biriminin başında Büyükşehir Belediye Başkanı vardır.⁷

5. İlçeler (Kreise)

Federal Almanya'da yerel yönetimlerin sayılarının fazlalığı dolayısıyla hizmetleri etkin bir şekilde götürme konusunda aksaklıklar oldu. 425 İlçe mevcuttu ve bu ilçelerin büyüklüğü ortalama olarak 600 km kareydi. Ve nüfuslarının ortalaması 80 bindi. 1965-1977 yılları arasında yerel yönetimler alanında "Alan Düzenlemesi Reformu"na (Gebietsreform) gidildi. İlçelerin sayısı 237'ye ve alanları ortalama 1000

¹ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.62-63

² Enis Yeter, a.g.e. 185-186

³ Tayfur Özşen, a.g.e. s.35

⁴ Enis Yeter, a.g.e. s.186

⁵ Wichard Woyke, Landtage, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayinevi, Bonn-2000, s.364

⁶ Tayfur Özşen, a.g.e. s.34

⁷ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.63

km kareye ulaştı. İlçelerin nüfus ortalaması ise 170 bine ulaştı.¹ Komünlerin (belediyelerin) %99'u ilçelere bağlıdır.² Almanya topraklarının %96'sını İlçeler kapsamaktadır. İlçeler sanıldığı gibi birer kırsal bölge yönetim birimi değildir. İlçelerin sadece 1/3'ü tarım ekonomisine büyük ölçüde sahipken, büyük çoğunluğu ise endüstri alanında gelişmiş bölgelerdir.³ Siyasal partiler, işçi sendikaları, hayır kuruluşları, esnaf ve sanatkârlar, sanayi ve ziraat odaları, spor dernekleri ve kültürel birlikler hep ilçe düzeyinde örgütlenmektedirler.⁴

İlçelerin büyüklükleri farklılık arz etmekle beraber, nüfusu 100 binin altında olan ilçe hemen hemen yoktur. Kamu hizmetlerinin çok önemli bir bölümünü ilçeler ve belediyeler yerine getirirler. Belediyeler üstü görevleri olan ilçeler, birden çok belediyeyi kapsamaktadır ve bu bölgelerdeki bölge turizmini geliştirme, hava kirliliğini kontrol etme, ekonomik girişimlerde bulunmak vb. vardır.⁵

Almanya'nın büyük eyaletlerinde eyalet yönetimi ile il, ilçe ve belediyeler arasında bölge yönetimleri (Regierungsbezirke) oluşturulmuştur. Bu birimi yönetim sisteminin federe devlet ve eyaletten sonra yönetimin üçüncü kademesi olarak saymak da mümkündür. Bir bölgede ortalama olarak 1 milyon insan yaşamaktadır. Bölge Yönetimleri özerk değildirler ve federe devlet başbakanlığına bağlıdırlar. Bunlar eyaletin orta düzeydeki kamu kuruluşlarıdır. Bölge Yönetimleri "yönetimde birlik ilkesi" çerçevesinde hareket etmektedirler. Görevleri ve yapıları eyaletlerde farklılıklar göstermektedir. Ama genel olarak federe devlet kurumları ile il, ilçe ve belediyeler arasında eşgüdümü sağlama ve çalışmaları yönlendirmektir. Ayrıca yasalar çerçevesinde denetim görevini de yerine getirmektedirler.⁶

İlçelerin önemi git gide daha da artmaktadır. Bunun en iyi göstergelerinden birisi de, mali kaynaklarındaki yükseliştir. 1980'de ilçelerin yerel yönetim birimlerinin tüm harcamaları içindeki payı %20 iken, bu oran 1985'de %25'e yükselmiştir.⁷ İlçelerin organları İlçe Meclisi (Kreistag), İlçe Encümeni (Kreisausschuss) ve İlçe

¹ Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.39, Tayfur Özşen, a.g.e. s.46-47

² Tayfur Özşen, a.g.e. s.47

³ Enis Yeter, a.g.e. s.187

⁴ Tayfur Özşen, a.g.e. s.56

⁵ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.63-64

⁶ Tacettin Karaer, "Verwaltungsaufbau in der BR Deutschland", s.394-395

⁷ Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.42

Yöneticisinden oluşmaktadır. Ama bu organlar her eyalette mevcut değildir. İlçe meclisinin seçimleri 5 yılda bir yapılmaktadır.¹

Eyaletler arasında ilçelerin görevleri konusunda farklılıklar mevcuttur. Ama genel olarak ilçelerin gördükleri bazı görevleri şöyle sıralayabiliriz: İtfaiye hizmetleri, çöp toplama, çevreyi koruma, öğrencilere taşıma hizmeti, sosyal yardımlar, meslek eğitimi, gençliğe yardım, trafik denetimi, hayvan hastalıkları ile mücadele, kültür hizmetleri, belediyeler arası toplu taşıma hizmeti vb. Bu ve benzeri hizmetleri yerine getirebilmek için ilçenin belli bazı kuruluşları oluşturması gerekir. Bunlardan bazılarını şöyle sayabiliriz: Hastaneler, huzurevleri, Çocuk yetiştirme yurtları, kreşler, kütüphaneler, müzeler, yatılı okullar, meslek okulları, halk eğitim merkezleri, otobüs işletmeleri, parklar.²

Yerel yönetim birimlerinden olan ilçe, kendi asli görevlerinin yanı sıra, bu modelde yer alan diğer belediyeler adına da çok önemli bazı hizmetleri sunduğu için adeta bir belediyeler federasyonu görünümündedir. Bu modelle güdülen temel amacı şöyle açıklayabiliriz: Büyük şehirler çok sayıda insana büyük mali imkânlarla birçok hizmeti kaliteli ve ucuz bir şekilde götürebiliyorlar. Ama nüfusu az olan belediyelerin kendi imkânları ile bazı hizmetleri götürebilmeleri imkânsız, bazılarını ise ancak düşük kaliteli ve pahalı olarak sunabilirler. Küçük yerleşim yerlerindeki insanlara da büyük şehirlerdeki hizmetleri uygun bir şekilde sunabilmek maksadı ile ilçe modeli uygulanmaktadır. Bu sayede aynı zamanda hizmetlerin daha verimli ve etkin bir şekilde ulaştırılması, kamu imkânlarından bütün vatandaşların daha adil bir şekilde faydalanmaları sağlanmaktadır. Ayrıca kırsal kesimden Büyükşehirlere olan göçün de önü büyük ölçüde kesilmiş oluyor.³ Türkiye’de insanların bir çoğu, eğitim, sağlık, iş ve sosyal hayatta kırsal yerleşim birimlerindeki yetersizlikler dolayısıyla Büyükşehirlere göç etmektedirler.

Federal Almanya’nın yönetim modeli içerisinde kırsal yerel yönetim uygulamasının başında İlçe gelmektedir. İkinci basamakta ise belediyeler (Kreisangehörige Gemeinde) gelmektedir. İlçe sınırları içerisinde yer alan bu belediyeler, kendilerine ait temel görevleri yerine getirmektedirler ve İlçe ile aralarında bir ast-üst ilişkisi mevcut değildir. belediyeler kendi

¹ Tacettin Karaer, “Almanya’ların Birleşmesinden Önce F. Almanya’da Kamu Yönetimi ve Kamu Personeli”, s.188

² Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.39; Enis Yeter, a.g.e. s.189; Tayfur Özşen, a.g.e. s.54-55

³ Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.38

tüzel kişiliklerini koruyarak, çoğu kez isteğe bağlı olarak, bazen de yasalarda belirtildiği ölçülerde ilçe ile işbirliği yapmaktadırlar.¹

Uygulamada Eyaletler arasında bazı farklılıklar olmakla beraber, tüm ülkede geçerli olan bazı temel ilkeleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Federal Almanya Anayasası ilçe dizgesi içerisinde yer alan belediyeleri, büyüklükleri dikkate alınmaksızın, yerel hizmetlerin yürütülmesine dönük kararların alınıp uygulanmasında temel yetkili birim olarak belirtmektedir.
- 2- Hem alan hem de mali kaynakları yönünden yetersiz olan belediyeler açısından bazı hizmetleri yürütmek mümkün olmayabiliyor. Bu belediye komşu belediyelerle işbirliğine gitmesi halinde dahi istenen kalite yakalanamadığı durumlarda, bu hizmetlerin yürütülmesi ilçe yerel yönetimlerince yerine getirilmelidir.
- 3- Sadece kendilerini ilgilendiren alanlarda, komşu belediyeler kendi aralarında ve özel kuruluşlarla işbirliğine gidebilirler.
- 4- İlçe ve belediyeler, kendilerine federal veya federe yönetimler tarafından aktarılan görevleri de yerine getirebilirler. Ama genellikle bu görevlerin yerine getirilmelerinde ilçe, en alt birim durumundadır.
- 5- Temel yönetim ilkelerinin birisi durumunda olan ‘Yönetimde Birlik’ ilkesi çerçevesinde, merkezi yönetimin etkisinin en alt basamakta da hissedilmesi amaçlanmaktadır. Ama daha öncelikli olan ilke ise ‘kendi kendini yönetim’ ilkesidir.²

İlçe giderlerinin en önemlilerinin başında, ilçe tesislerinin yapımı ve işletilmesi (yol, hastane, okul vb.), sosyal giderler (gençlere ve yaşlılara yardım vb.), kültürel ve ekonomik etkinlikleri teşvik, komünlere imkânlarının yetmediği hizmetleri sunmak ve yönetim giderleri gelmektedir.³ İlçe giderleri arasında en önemli payı sosyal güvenlik (%28,9) ve okullar (%18,6) almaktadır. Personel giderlerinin, tüm giderlere oranı ise %29’dur.⁴

6. Belediyeler (Gemeinde; Kentsel Yerel Yönetimler, İlçe dizgesi dışında kalan belediyeler)

¹ Tayfur Özşen, a.g.e. s.47-48

² Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.38

³ Tayfur Özşen, a.g.e. s.53

⁴ Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.44

Eyaletlerde temel yönetim birimi belediyelerdir (Gemeinde). Almanya'nın kuruluş yıllarında nüfusu 8 bin ile 1 milyon arasında değişen 30.000 belediye mevcuttu. Ama özellikle son 20 yıl içerisinde yapılan yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması çalışmaları çerçevesinde belediyelerin sayısı 9 bine düşmüştür ki bunların içinde nüfusu 10 binden az olanların sayısı çok azdır.¹ 1968-1978 yılları arasında gerçekleştirilen bu alan reformu ile belediyelerin sayısı 8.500'e düşmüştür. İlçelerin sayısı ise yarı yarıya azalmıştır. Bu reformun amacı küçük ölçekli ve işlevsiz birimleri daha güçlü hale getirerek, hizmetlerin kalitesini artırmaktı.²

İlçe dizgesi içerisinde bulunan belediyelerin büyüklükleri farklılık göstermektedir. Bu çerçevedeki belediyelerin sayısı 8402'dir ve bunların 6449'unun (%76,8) nüfusu 5 binin altındadır. Bazı eyaletlerdeki bir kısım belediyelerin büyüklüğü Türkiye'deki köyler kadar olduğu görülmektedir. Mesela Rheinland-Pfalz eyaletindeki belediyelerin yaklaşık yarısının nüfusu binin altındadır. Schleswig-Holstein eyaletindeki belediyelerin 2/3'ünün, Baden-Württemberg eyaletindeki toplam 1.111 belediyenin 1.004'ünün nüfusu 1.000'in altındadır.³

Federal Almanya'da Alan Reformu ile, daha etkili ve verimli hizmet sunulması amaçlandığı halde, uygulamada çok fazla bir şey değişmediği gibi, belediyelerin sorumlulukları artmış oldu. Bu durum sonucunda belediyelerin giderleri arttığı için, mali yönden daha kötü duruma düştüler.⁴

Almanya'da belediyelerde farklı modellerin uygulandığı görülmektedir. İki Almanya'nın birleşmesinden sonra eski Doğu Almanya belediyeleri her hangi bir şekilde yapılanmaları yönünde zorlanmamışlardır. Hatta aynı modele sahip belediyelerin yapısında bile farklılıklar gözlenmektedir. Almanya'da genel olarak üç farklı belediye modeli olduğu söylenebilir.⁵ Bunlar:

- 1- Güçlü Belediye Başkanı Modeli: İsminden de anlaşılacağı gibi, bu modelde belediye başkanlarının güçlü bir konumu vardır. Bu gücün temelinde ise, halkın oyları ile seçilmiş olmalarından gelmektedir. Hem belediye meclisinin hem de yönetimin başı durumundadır. Bu model Bayern ve Baden-Württemberg eyaletlerinde uygulanmaktadır. Bayern'de belediye başkanı

¹ İzmir Yerel Gündem-21, s.34

² Tayfur Özşen, a.g.e. s.44-45

³ Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.47-48

⁴ Uwe Andersen, a.g.e. s.188

⁵ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.64

seçilebilmek için her hangi bir parti veya seçmen grubu tarafından aday gösterilmesi gerekirken, Baden-Württemberg’de ise seçilme koşullarına haiz olan herkes aday olabilmektedir. Bu farklı yaklaşımın sonuçlarını uygulamada görmek mümkündür. Baden-Württemberg’deki belediye başkanlarının çoğunluğu bağımsızdırlar. Belediye başkanları, meclise karşı sorumlu değildirler kendilerine merkezce devredilen görevleri yerine getirirken. Meclis seçimleri 5 yılda bir yapılır. Toplantılar halkın katılımına açıktır. Belediyenin karar organı durumundadır.¹

Belediye meclisinin görevlerinden bazılarını şöyle özetleyebiliriz: Bütçeyi kabul, Fahri hemşerilik unvanının verilmesi, belediye sınırlarının değiştirilmesi, mahallelerin kurulması, belediyenin orta ve uzun vadeli planlarının yapılması, belediye vergi ve harçlarının belirlenmesi, belediye başkan yardımcılarının seçilmesi vb. Meclis, aldığı kararların uygulanışını ve idarenin uygulamalarını denetler.²

- 2- Profesyonel Yönetici Modeli: Kuzey Almanya’da uygulanan bu modelde belediye meclisi ve zayıf belediye başkanı vardır. Alman yönetim geleneğine pek uymayan bu model İngiliz işgal bölgesinde bulunmuş olan Niedersachsen (Aşağı Saksonya) ve Nordrhein-Westfalen (Kuzey-Ren Westfalya) eyaletlerinde uygulanmaktadır ve İngiltere yönetim modelinin temel özelliklerini taşımaktadır. Belediye seçimleri 5 yılda bir yapılır. Meclis kendi üyeleri içerisinde belediye başkanını seçmektedir. Belediye başkanı ise sadece temsil görevine sahiptir. Şehir yöneticisi, yürütmenin başıdır ve meclis tarafından seçilir. Şehir yöneticisinin görev süresi belediyeden belediyeye farklılık göstermektedir. Ama bu süre 6, 8 veya 12 yıldır. Şehir yöneticisi, meclis adına belediye işlerini yürütür. Bu modelde güçlü belediye başkanı modelinden farklı olarak partilerin daha fazla etkisi vardır ama meclisin görev ve sorumlulukları aynıdır. Belediye işlerinin düzgün yürütmesi için Daimi Encümen oluşturulmuştur.³
- 3- Belediye Meclisi-Magistrat Modeli: Prusya yönetim geleneği’ne dayanmaktadır. İngiliz işgali bile bu yönetim modelinin ortadan kalkmasını sağlayamadı. Hessen ve Schleswig-Holstein eyaletlerinde uygulanmaktadır. Bu modeldeki asıl karar organı belediye meclisidir. Bu meclisin üyeleri 4 yıllığına halk tarafından seçilir. Ama belediye meclisinin yanında bir de

¹ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.65; Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.52-54

² Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.53

³ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.65-66; Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.54-55

Magistrat adı verilen bir organ vardır. Magistrat, belediyenin yürütme işlerini yerine getiren kolektif bir yürütme kuruluudur. Bu kurul meclis tarafından göreve getirilir. Bu kurulda her partiden meclisteki temsil oranına göre üyeler seçilir. Belediye başkanı da Magistrat'ın üyesidir ve herkesin eşit oy hakkı vardır. Belediye başkanı eşitler arasında birinci durumundadır. Magistrat'da esas olan kurulun ortak yönetimidir.¹

Federal Almanya Anayasası'nın temel ilkelerinden biride yerinden yönetim ilkesidir. Yerel yönetimler anayasal garanti altındalar 28. maddeye göre. Yine aynı maddede yerel yerinden yönetimi eyaletler, ilçeler ve belediyelerin yerine getireceği belirtilmektedir. Yerinden yönetim ilkesi aynı zamanda bütün eyalet anayasalarında da garanti altına alınmıştır.²

1982'de kabul edilen "Avrupa Yerel Yönetimler Bildirgesi" Almanya tarafından 15.10.1985'de imzalandı ve 1 Eylül 1988'de yürürlüğe girdi. Bu belgeye göre yerel yönetimler demokratik yönetimin temelini oluşturmaktadır ve vatandaşın yönetime katılımının sağlanması gerektiğinin altı çizilmektedir. Kamu hizmetleri en yakın idari birim tarafından sunulması gerektiği de belirtilmektedir.³

Federal Almanya'da yerel yönetimler büyük farklılıklar göstermektedirler. Gerek yerine getirdikleri hizmetler, gerekse bunu sunuş şekilleri, örgütsel yapısı, belediye başkanlarının etkileri büyük farklılıklar gösterebilmekteler. Bunda Alman toplumunda geleneksel olarak farklılıkların da etkisi vardır. Bunun diğer bir nedenini ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın değişik bölgeleri farklı devletler tarafından işgal edilmişti. Bu ülkeler kendi ülkelerinde uygulanmakta olan sisteme benzer bir yapı oluşturabilmek için büyük çaba sarf etmişlerdi. Bunun doğal sonucu olarak da yerel yönetim yapılarında bölgesel farklılıklar artmıştır.⁴

Her komün'ün kendine ait bir tüzüğü vardır. Bu tüzükler her komünde farklıdır. Belediyenin adeta bir anayasası konumundadır. Hangi hizmetlerin yerine getirileceği, idarenin işleyişi vb. konularda

¹ Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.55-56; Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.66

² Enis Yeter, "Avrupa Topluluğu 1992-Tek Pazarı ve Federal Almanya Yerel Yönetimleri", s.70

³ Enis Yeter, a.g.e. s.71

⁴ Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.35

genel çerçeveyi bu tüzükler çizmektedir. Doğal olarak tüzükler yerel ihtiyaçlara uygun bir şekilde hazırlanmışlardır.¹

Yerel yönetimlerin sunacakları hizmetler mevzuatla sınırlandırılmamıştır. Bir hizmeti sunmada asıl yetkili olan makam vatandaşın en yakın olanıdır (subsidiarite ilkesi).² Ama yerel yönetimlerin yetersiz kaldıkları alanlarda, bu hizmetleri daha üstteki birimin yerine getirmesi gerekmektedir. Çünkü gerek ölçek bakımından gerekse ekonomik imkanlar dolayısıyla bazı hizmetlerin en yakın makam (belediye) yetersiz kalabilmektedir.³

Yerel hizmetlere dönük çıkarılan yasaların %90'lık bir bölümünün yerel yönetimler tarafından yerine getirildiği görülmektedir. Yine tüm kamu çalışanlarının 1/3'ünden fazlası yerel yönetimlerde istihdam edilmektedirler.⁴

Yerel düzeyin üstündeki yönetimlerin ve özellikle de merkezi yönetimin hizmetlerin yerine getirilmesinde önceliği mevcuttur.⁵ Federal Almanya'da yerel yönetimlerin yerine getirdikleri görevleri kendi içerisinde ikiye ayırabiliriz. Birinci grupta yer alan hizmetler, yerel yönetimlerin kendi görevleridir. Bunlar yerinden yönetim ilkesi çerçevesinde görülecek görevlerdir ve Alman Anayasa'sı yerel yönetimlere bu alanlarda geniş hareket alanı tanımaktadır.⁶

İkinci olarak ise merkezi yönetim tarafından aktarılan görevlerden bahsedilebilir. Bu görevlerin içeriği ise eyalet veya merkezi düzeyde belirlenen mevzuat çerçevesinde yerine getirilir. Devletin kendi teşkilatlarını oluşturarak bazı yerel hizmetleri sağlamaktansa, bu görevleri mahalli idarelere aktarma yoluna gitmektedir. Bu hem hizmetin kalitesi açısından, hem de daha az masrafla sunulması yönünden avantajlıdır.⁷

Federal Almanya'da yerel yönetimler diğer Batı Avrupa ülkelerine kıyasla çok daha fazla hizmeti sunmaktadırlar. Federal

¹ Tayfur Özşen, a.g.e. s.44

² Manfred Spieker, Subsidiarität, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.584

³ Heinz Laufer/Ursula Münch, Das Föderative System der Bundesrepublik Deutschland, s.24-25

⁴ Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.37

⁵ Halil Kalabalık, a.g.e. s.298-299

⁶ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.67

⁷ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.67

hükümetin veya il yönetimlerinin devrettiği sorumluluklar belediyelerin yükümlülüklerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu çerçevede belediyeler federal hükümet ve il yönetimlerinin birer idari şubesi gibi hareket etmektedirler. Bu hizmetler sunulurken, üst yönetimlerin gözetim ve denetimi de farklılık göstermektedir. Seçimlerin yönetimi, kamu sağlığı, vergileme ve binalara ruhsat verilmesi gibi işlerin gerçekleştirilmesinde belediyeler federe devletler adına hareket etmekte ve onlar tarafından denetlenmektedirler.¹

Diğer yetkilerin devredildiği alanlarda ise yasalarla asgari standartlar belirlendikten sonra, belediyelere hareket serbestisi tanınmaktadır. Bu çerçevedeki işler ise, itfaiye hizmetleri, toplu taşımacılık, konut yapımı, okul binaları yapımı, kamu işletmeleri, su, elektrik, gaz hizmetleri ve bazı yolların yapımı ve bakımını içermektedir. Öğretmenleri atma yetkisi genellikle federe devletin yetkisinde olmakla beraber, yerel polisin örgütlenmesini belediyeler sağlamaktadırlar. Bu hizmetlerin yürütülmesi yönetmelikler çerçevesinde yapılır ve büyük bölümünde eyaletin mali yardımı söz konusudur. Bu alanların dışındaki birçok konularda, özellikle de federal ve federe devletin yetki alanının dışında kalan alanlarda ise belediyelerin çek geniş yetkileri söz konusudur. Bunlara örnek olarak, sosyal hizmetler, rekreasyon, alışveriş hizmeti, ulaşım sistemi oluşturmak vb.²

Bazı durumlarda hizmetin daha iyi verilebilmesi için belediyelerden, ilçe (Kreis) yönetimlerine devredildiği görülmektedir. Ama ilçeler sadece kendilerine yasalarla verilen görevleri yerine getirirler. Bu noktada belediyelerden farklılık göstermektedir. İlçelerin yerine getirdikleri hizmetlerin başında, orta öğretim, hastane, su, elektrik ve gaz hizmetlerinin sunulması gelmektedir. Böylece ilçeler bir taraftan belediyelerin gücünü aşan hizmetleri yürütürlerken, diğer taraftan da belediyelerce yürütülen hizmetleri İçişleri Bakanlığı adına denetler ve koordine ederler.³

Yerel yönetimlerin görevlerinden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: su, elektrik, gaz, zabıta, sosyal yardım, kütüphane, tiyatro, orkestra, kamu güvenliği, eğitim, kültür, trafik işleri, yollar, yurtlar, huzur evleri, dinlenme tesisleri, gençlik merkezleri, mezarlık, oyun alanları, hastane, spor tesisleri, evlenme işleri, müzeler, atık arıtımı, kanalizasyon, gıda denetimi, imaret işleri ve istatistik hizmetleri. Belediyelerin bazı işleri

¹ İzmir Yerel Gündem-21, s.34

² İzmir Yerel Gündem-21, s.34

³ İzmir Yerel Gündem-21, s.34

zorunluken, bazıları da isteğe bağlıdır. Zorunlu hizmetlerinden bazıları yapı işleri, imar, ulaşım, enerji sağlanması içme suyu temini vb. İsteğe bağlı işler ise dinlenme tesisleri yapmak, spor salonları ve parklar yapmak vb. işleri kapsamaktadır. Temel hizmet birimi konumundaki ilçe'nin zorunlu ve isteğe bağlı görevleri vardır. İsteğe bağlı görevler, ilçenin kara organı tarafından belirlenen zaman ve çerçevede yerine getirilirken, zorunlu görevleri yasalarla düzenlenmiştir. Ama bunların uygulanış ve sunuşunda yerel yönetimlerin oldukça geniş takdir yetkisine haizdir.¹

Yerel yönetimler, birer kamu tüzel kişisidirler ve kendi çalışanları hakkında bağımsız bir şekilde kararlar alıp uygulayabilmektedirler. Yasayla düzenlenmiş olup olmamasına bakılmaksızın, bir kentte olup biten her şeyden, vatandaşların eksikliğini hissettikleri her türlü hizmeti yerine getirmekte yerel yönetimlerin yetkilerine girmektedir. Bundan dolayı olsa gerek, birçok ülkede devlet kuruluşu olarak kabul edilen kuruluşlarla, bir Almanya vatandaşı için yerel yönetim kuruluşları aynı değere sahiptirler. Bu yaklaşımda tarihsel olarak Alman kültüründe var olan “yönetimde bütünlük” anlayışının da etkisi vardır.²

7. Köylere Dönük Çalışmalar

Federal Almanya'da geleneksel anlamda köylerin varlığından söz edilemez. Köy bir yerel yönetim birimi değildir. Köylerde birer belediye statüsündedirler. Ölçeklerinin küçük olması ve birçok hizmeti kendi imkânları ile yerine getirmeleri mümkün olmadığı için, Federal ve federe devletlerin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu programlar 70'li yılların sonundan itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Güney Almanya'da bulunan Bavyera, Baden-Württemberg ve Hessen eyaletleri bu programları kendileri uygularlarken, diğer eyaletler ise Federal Hükümetle birlikte programları finanse etmektedirler. Yenileme hizmetlerini belediyeler yürütmektedirler. Köy yenilemesi konusunda belediye meclisleri karar organlarıdır. Özellikle şehirlere uzak bölgelerdeki köyler halkın ihtiyaçlarına cevap verebilmekten çok daha uzaktı. Köylere dönük olarak gerek merkezi hükümet, gerekse federe hükümetler düzeyinde “Köy Yenileme Programları” hazırlanmıştır. Bu programlardaki en belirleyici olan etken, köylerin ekonomik olarak daha verimli bir üretim sağlamasına katkıda bulunmaktır. Dağınık ve küçük araziler birleştirilerek çok daha verimli hale getirilmişlerdir. Zirai işletmeler desteklenmiştir. Ayrıca el emeği ile yürütülen mesleklere dönük destekler de sağlanmıştır. İlk etapta

¹ Halil Kalabalık, a.g.e. s.299

² Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.33-34

ekonomik getirisi olan hizmetler götürülürken, daha sonraki aşamalarda ise köylerin daha yaşanır birimler haline gelmesine dönük projelere de yer verilmiştir. Köy yenilenmesi için belediyelerin ilgili makama başvuruları gerekmektedir. Bu başvuru kabul edilirse, belediye encümeni köyün varlıklarının envanterini çıkararak, hangi alanlarda, nelerin yapılması gerektiğine dönük bir teklif hazırlarlar. Bu projeler finanse edilirken, faydalanan olanlarında katkısı sağlanmaktadır. Bu tür hizmetlerde maliyetin %60'ı devlet tarafından karşılanırken %40'ıda faydalanan olan vatandaşlardan tahsil edilir. Köylere dönük başka teşvikler de söz konusudur. Bir köylü kendi evini veya arazisine dönük düzenlemeler için kredi kullandığında, bu kredinin bir bölümü geri alınmamaktadır. Bavyera Eyaletinde oran %20'dir. Köylerin yenilenmesine dönük projeler için harcanan para çok büyüktür. Sadece Bavyera Eyaleti'nde bu tür projeler için yıllık 120 milyon DM tahsis edilmektedir.¹

Federal Almanya'da çiftçiler çok iyi şekilde örgütlenmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan Çiftçiler Birliği (DBV; Bauernverband) bu alanda en tanınmış olandır. Bireylerin üye olmaları söz konusu değildir. Federal çapta örgütlenmiş bir üst birliktir. Yerel düzeylerde örgütlenmiş olan dernekle üye olabilirler.²

8. Yerel Yönetimlerin Kaynakları

Bu kadar geniş alanda faaliyet gösteren yerel yönetimlerin, bu hizmetleri iyi sağlayabilmelere ancak büyük bütçelerle mümkün olabilmektedir. Kendi kaynaklarının olmaması durumunda özerk bir şekilde hizmetlerini sunabilmeleri mümkün olamaz. Almanya'daki mahalli idarelerin gelir kaynaklarının başında vergiler, mali ödenekler, bedel ve ücretler, harçlar ve krediler gelmektedir. Eyaletlerin görevlerinden birisi de, belediyeleri ekonomik olarak yeterli duruma getirmektir. Federal Almanya Anayasası'na göre gelir vergisinin %15'i belediyelere aktarılmaktadır. Anayasaya göre Tüketim ve işletme vergilerini belediyeler toplamaktadır. Kurumlar vergisi ve KDV'den (Mehrwertsteuer) mahalli idarelere pay verilmemektedir. Stopaj vergisinden ise %12 pay verilmektedir.³

¹ Peter Gerlach, "Almanya'da Köy Yenileştirilmesinin Felsefe ve Pratiği", Çev. Enis Yeter, Türk İdare Dergisi, Sayı 406, Mart 1995, s.63-64

² Rolf G. Heinze, Bauernverband, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland içinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.31

³ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.69-70

İlçe, şehir ve belediyelerin en önemli gelir kaynaklarından birisi, işletme vergisidir (Gewerbesteuer).¹ İlçelerin tasarruf sandıkları da vardır. Bu sandıklar bir yandan kredi kuruluşu olarak hizmet verirken, diğer taraftan da ilçeye önemli miktarda gelir sağlamaktadırlar.²

Almanya'da belediye harcamalarının GSYİH'ya oranı %8,1'dir. Bu harcamaların Kamu harcamaları içindeki payı ise %28,6'dır. bu rakamın ne kadar yüksek olduğunun daha iyi anlaşılması için Türkiye ile karşılaştırılması faydalı olacaktır. Türkiye'de ise bu rakamlar sırası ile %2,4 ve %11'dir.³

9. Yerel Yönetimlerin Denetimi

Yerel yönetimler kendi alanlarında yaptıkları faaliyetler dolayısıyla, eyalet birimleri tarafından kanunilik denetimine tabi tutulurlar. Başka bir denetime tabi tutulmazlar. Ama merkez tarafından kendilerine aktarılmış olan görevleri yerine getirdikleri alanlarda ise sadece kanunilik yönünden değil, aynı zamanda yerindelik denetimine de tabidirler. Denetim birimleri, Eyalet veya Federal devlet, bu hizmetlerin yürütülmesine dönük işlem ve kararları değiştirebileceği gibi iptal de edebilir.⁴

10. Yerel Yönetim Birlikleri

Almanya'da yerel yönetim birliklerini beş gruba ayırabiliriz: “(1) Yerel yönetim üst birlikleri, (2) Belli hizmet amaçlı yerel yönetim birlikleri, (3) Metropoliten alan birlikleri ve (5) yerel yönetim çalışma grupları”⁵

Üç tane meslek örgütü niteliğinde olan yerel yönetim üst birliği mevcuttur. Bunlar Alman Şehir Birliği (Deutsche Staedtetag), Alman Şehirler ve Belediyeler Birliği (Deutsche Staedte- und Gemeindebund) ve Alman İlçeler Birliğidir (Deutsche Landkreistag).⁶ Bu birliklerin yönetimi Alman Şehirler Birliğindedir ve Alman yerel yönetim birlikleri üst birliğini oluştururlar. Üst birliğin altında, eyaletlerdeki yerel yönetimlerin üye oldukları ve ait oldukları eyaletin adını taşıyan birim vardır. Alman Şehirler Birliğine hem İlçeye bağlı olmaya şehirler, hem de ilçeye bağlı olan orta ve büyük ölçekli yerel yönetim birimleri de tabidirler. Bu kapsamın dışında kalan şehir ve belediyeler ise Alman Şehirler ve Belediyeler Birliği'ne üyedirler. Eyalet düzeyinde mevcut

¹ Enis Yeter, a.g.e. s.75

² Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.43

³ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.170

⁴ Ahmet Ulusoy, a.g.e. s.67

⁵ Halil Kalabalık, a.g.e. s.815

⁶ Enis Yeter, a.g.e. s.76; Halil Kalabalık, a.g.e. s.815; Uwe Andersen, a.g.e. s.187

olan İlçeler, İlçeler Birliğine ve dolayısıyla Alman İlçeler Birliği'ne üyedirler. Hukuken, yerel yönetimlerin her hangi bir birliğe üye olma zorunluluğu olmadığı halde, bütün yerel birimlerin yukarıda adı geçen üç birlikten birine üye oldukları görülmektedir.¹

Özel hukuk kurallarına tabi olan üst birliklerin bütçelerini, üyelerinden nüfuslarına göre aldıkları aidatlar oluşturmaktadır. Yerel yönetimle ilgili alanlarda genellikle çalışan üst birlikler, bir taraftan Federal ve Federe Devlet çerçevelerinde kanun yapım sürecinde etkili olmaya çalışırken, diğer taraftan da yerel yönetim birimleriyle yakın ilişkiler kurarak onları yönlendirmeye çalışırlar. Organları ise başkan, yönetim kurulu, encümen ve komisyonlardır. Bu organları yerel yönetimlerin temsilcilerinden oluşan genel kurul seçmektedir. Üst birlikler Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Birliği (RGRE) ve Uluslararası Belediyeler Birliği (IULA) üyesidirler.²

Yukarıda isimlerini saydığımız özel hukuk kuralları çerçevesinde oluşturulan birliklerin yanı sıra, kamu hukuku hükümleri çerçevesinde oluşturulan işbirlikleri de söz konusudur ki, bunlara, “Belli hizmet amaçlı yerel yönetim birliği” veya “bölgesel birlik” adı verilmektedir. Bu birlikler tüzel kişiliğe sahiptirler. Yerel yönetimlerin ve bunların üst birliklerinin yanı sıra kamu kurum ve kuruluşları, hatta özel hukuk hükümlerine tabi olan gerçek ve tüzel kişilerinde üye olabildikleri birliklerdir. Bu birliklerin görevleri, çöp toplama, kirli su arıtma, enerji, su, kanalizasyon hizmetlerini sunmak vb. belli hizmet kollarıdır. Bu hizmetler sonuç itibarıyla yerel yönetimlerin yerine getirmeleri gereken hizmetlerdir.³

Yerel yönetim birlikleri, isteğe tabi olarak, vesayet merciinin talebi ile veya kanunla kurulabilirler. Birlik kurulduktan sonra, tüzükte belirtilen görevleri üstlenmiş olur. Bu konular artık üye yerel yönetimlerin görevi olmaktan çıkar. Birliklerin vergi tahakkuk ve tahsil yetkileri yoktur. Kendilerine ait bütçeleri vardır. Hizmetleri yürütmek için gerekli kaynağı, üyelerinden aldıkları aidatlar, yaptıkları hizmet karşılığında alınan ücretler ve tahsisi nitelikte olan devlet yardımlarıdır. Birlik meclisi, birlik encümeni ve başkan'dan oluşmaktadır, birliğin organları. Bu organların dışında, görevlendirile bir Birlik Müdürü, birliğin işlerini yürütür.⁴

¹ Halil Kalabalık, a.g.e. s.815

² Halil Kalabalık, a.g.e. s.815

³ Halil Kalabalık, a.g.e. s.816

⁴ Halil Kalabalık, a.g.e. s.816

Bazı komşu küçük belediyeler bazı hizmetlerin daha iyi ve ucuz sağlanabilmesi amacıyla “küçük belediye birlikleri” oluşturmaktadırlar. Bu yapıda küçük belediyeler kendi tüzel kişiliklerini kaybetmeden, büyük belediye etrafında birleşirler. Bu belediye “Birlik Belediyesi” (Verbandsgemeinde) adını almakta ve diğer belediyeler adına onların idari işlerini yerine getirir.¹ İlçe dizgesi içerisinde olan belediyelerin oluşturmuş oldukları “Küçük Belediye Birlikleri”nin sayısı 1.041’dir.² (Selçuk Yalçındağ, 49).

Rheinland-Pfalz eyaletinde, bu modelin daha gelişmiş mevcuttur. Küçük belediye birlikleri daha örgütlü ve daha geniş yetkilere sahiptir. Bu birliklerin organları halk tarafından seçilmekte, dolayısıyla ikinci basamak belediye gibi hizmet sunmaktadır. Birliğe “Birlik Belediyesi” (Verbandsgemeinde) adının verilmesi de bu yaklaşımın bir göstergesidir. Küçük ilçe (Minikreis) olarak adlandırıldığı da görülmektedir. Büyük şehirlerde özellikle son dönemlerde yerel hizmetlerin daha iyi yerine getirilebilmesi için bizdeki Büyükşehir Belediyesi modeline benzeyen “Metropolitan Birlikleri” kurulmaktadır.³

Bu sayılanların dışında bazı yerel yönetim inisiyatifleri daha mevcuttur. Bunlardan biriside, her hangi bir tüzel kişiliği olmayan, yazılı bir ilke anlaşmasıyla yerel yönetimlerin bir araya gelerek oluşturdukları “Çalışma Grupları”dır. Belli bazı konularda bir araya gelen yerel yönetim temsilcileri görüş alışverişinde bulunur ve müzakere ederler. Böylece ortak karar almaları ve müşterek hareket etmeleri mümkün olabilmektedir.

11. Merkezi ve Yerinden Yönetim İlişkileri

Eyaletler belediyeleri ilçe vasıtasıyla denetlemektedirler. Ama başka denetleme yöntemleri de geliştirilmiştir. Almanya’nın en büyük altı eyaletinde, başında eyaletler tarafından atanan ilçe başkanının (Kaymakam; Landrat, Oberkreisdirektor) bulunduğu İdari ilçeler (Regierungsbezirke) oluşturulmuştur. Kaymakam ve personeli kamu personeli durumundadırlar ve belediyeler üzerinde büyük denetleme yetkilerine sahiptirler. Kaymakam belediyelerin işlemlerinde yasalara uygun davranıp davranmadıklarını denetlerken, aynı zamanda ilçedeki polisi de kontrol eder. Eyalet bakanlarının ilçelerde temsilcileri vardır. Bunlarında eyalet adına hareket ederek belediyelerin faaliyetlerini inceleme yetkileri vardır. Kaymakamlar eyaletin temsilcileri olarak

¹ Halil Kalabalık, a.g.e. s.816

² Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.49-50

³ Halil Kalabalık, a.g.e. s.816

eyaletlerin fonlarının belediyelere dağıtılmasını sağladıkları gibi, belediyeleri faaliyetlerinde yönlendirirler.¹

Eyaletin bir alt birimi olarak yürütülen görevler de vardır. Bu görevleri yerine getirmesinden kaymakam sorumludur. İlçe meclisinin bu çerçevedeki görevlerle ilgili kaymakamın üzerinde her hangi bir yasal yetkisi yoktur. Bu görevlerin çerçevesi eyaletten eyalete değişmektedir. Genel olarak şu görevler bu çerçeve içerisindedir: Yapı denetimi ve izni, afet ve sivil savunma hizmetleri, yabancılara dönük hizmetler. Kaymakam aynı zamanda ilçe dizgesi içerisinde bulunan bütün belediyelerin denetimini, eyalet yönetimi adına yapmaktadır.²

12. Sonuç

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin yerel yönetimler konusundaki tarihi birikimi oldukça fazladır. Alman Birliği 1871'de sağlanmıştır. Daha önceki dönemde birçok devletçiğin varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Özellikle Hitler döneminde (3. Cumhuriyet) ülkede üniter bir yapı oluşturmaya ve tek vatan idealini gerçekleştirmeye dönük adımlar atılmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan Nazi Almanya'sının yenik olarak çıkması sonucunda ülke dört ülkenin kontrolü altına girmiş oldu. SSCB'nin kontrolündeki doğu ile Batılı üç ülke tarafından işgal edilen diğer bölgeler arasındaki bağ zamanla kopartıldı. Müttefikler Almanya'nın gelecekte de tehdit oluşturmasını engellemek için yerel yönetimlerin ve federe birimlerin oldukça öne çıkmasını istiyorlardı. 1949'da yürürlüğe giren Federal Almanya Anayasası ülkenin federal yapısını garanti altına almıştır ve yerel yönetimler güçlendirilmiştir.

Federal Almanya sistemi beş aşamalı bir yapı sergilemektedir. En üstte Federal Yönetim (Bund) bulunmaktadır. Merkezi yönetimin görevleri daha ziyade dış işleri, savunma, gümrükler vb konuları kapsarken, diğer alanlarda genel olarak yerel yönetimlere yetkiler verilmiştir. İkili bir Parlamento yapısı mevcuttur. Federal Meclis, yapılan seçimler sonucunda oluşmaktayken, Federal senato ise federe devletlerin temsilcilerin oluşmaktadır. Bu yolla federe devletlerin karar alma sürecine katılmaları sağlanmak istemektedir.

2. Aşamada ise Federe Devletler (Laender) bulunmaktadır. Almanya'da 16 tane federe devlet bulunmaktadır. Bunların gerek nüfus büyüklükleri, gerekse toprak büyüklükleri farklılık göstermektedir. Bu federe devletlerin hepsinin kendi hükümeti, meclisi ve anayasası vardır.

¹ İzmir Yerel Gündem-21, s.34-35

² Selçuk Yalçındağ, a.g.e. s.40

Bazı yönleri ile bağımsız devlet özellikleri taşımaktadırlar. Hatta bazı federe devletlerin resmi isimlerinde “Bağımsız Devlet” (Freistaat) ibaresi kullanılmaktadır. Yerel yönetimlerin yapıları ve görevleri arasında da farklılıklar gözlemlenmektedir. Bunun temel nedenini ise, Almanya’nın değişik bölgelerinin 1945’te farklı ülkeler tarafından işgal edilmiş olmasıdır. Her ülke kendi ülkesinin yönetim kültürünü hakim kılmaya çalışmıştır.

Federal Almanya’da Yönetim ilçesi (Regierungsbezirk) adı verilen ara birimlerinde bazı eyaletlerde varlığı görülmektedir. bu ara yönetim birimi vasıtasıyla, yerel yönetimlerle federe hükümet arasında bir bağ ve uyum oluşturulmaktadır.

Federal Almanya yerel yönetiminin temel birimini İlçe (Bezirk) oluşturmaktadır. İlçelerin kendi meclisleri ve tüzükleri vardır. Yerel hizmetlerin çok büyük bir bölümünü ilçe teşkilatları sunmaktadır. İlçe dizgesi içerisinde olan belediyelerin yerine getiremedikleri veya bazı müşterek hizmetleri ilçe teşkilatları sağlamaktadır.

Belediyeler önemli bir yer tutmaktadır. 1970’lerde yapılan Alan Reformu ile belediyelerin sayıları azaltılmıştır. Böylece hem ölçek, hem de imkânları bakımından daha büyük belediyeler oluşturularak, hizmetlerin daha iyi kalitede ve ucuz bir şekilde sunulması sağlanmaya çalışılmaktadır. Federal Almanya’da hakim olan ilkelerden birisi de subsidiaritedir. Hizmetin en yakın olan birim tarafından yerine getirilmesi esastır.

Köy, Federal Almanya sisteminde bir yerel yönetim birimi değildir. İlçe dizgesi dışında olan küçük belediyeler konumundadırlar. Federal yönetim ve Federe Devletler bu belediyelere dönük politikalar geliştirmektedirler. Bundaki gaye, bu bölgelerin öncelikle ekonomik olarak gelişmesini sağlamaktır. Ayrıca kırsal bölgede yaşayanların genel refahtan daha fazla pay almaları planlanmaktadır. Bu yöndeki projelere önemli kaynaklar aktarılmaktadır.

Yerel yönetim birlikleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu birlikler vasıtası ile bazı işlerin oluşturulan birlik vasıtasıyla yerine getirilmesi mümkün olmaktadır. Bu yolla maliyetlerin aşağıya çekilmesi ve daha iyi hizmet sunulması amaçlanmaktadır. Bu birlikler vasıtasıyla ortak hareket etmek de mümkün olabilmektedir.

Federal Almanya’nın yerel yönetimlerin sundukları hizmetler ve etkisi dikkate alındığında Avrupa’da en önde gelen ülkelerin başında olduğu söylenebilir. Halkın yönetime daha çok katılması ve

denetlemesini sağlamaya dönük büyük çabalar vardır. Ülkede çok farklı yönetim yapılarının varlığı araştırmacılar açısından geniş bir imkânlar dünyası sunmaktadır. Ama Federal Almanya'nın yönetim yapısını böyle özet mahiyeti taşıyabilen çalışmalarda tamamen yansıtabilmek mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

Andersen, Uwe, Gemeinden/Kommunale Selbstverwaltung, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.185-193

Anweiler, Oskar, Bildungspolitik/Bildungswesen, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.35-38

Baratta, Maria von (Der.), Der Fischer Weltalmanach 1994, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main-1993

Benda, Ernst, Rechtsstaat-Rechtspolitik, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.507-511

Billing, Werner, Bundesverfassungsgericht, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.100-105

Bleek, Wilhelm, PDS-SED, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.455-459

Gerlach, Peter, "Almanya'da Köy Yenileştirilmesinin Felsefe ve Pratiği", Çev. Enis Yeter, Türk İdare Dergisi, Sayı 406, Mart 1995, s.183-186

Guggenberger, Bernd, Bundeskanzler, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.48-50

Güler, A. Birgül ve Diğerleri, Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını-1, Ankara, Aralık 2004

Heinze, Rolf G., Bauernverband, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.31-32

Heper, Metin, Türkiye’de Devlet Geleneği, Çev. Nalan Soyarık, Doğubatı Yayınları, CanteKin Matbaacılık, 2006

<http://www.destatis.de>, Erişim Tarihi:15.04.2006

http://www.statistik-portal.de/statistik-portal/de_ib01_jahrtab1asp, Erişim Tarihi, 15.04.2008

İzmir Yerel Gündem-21, 21. Yüzyıla Girerken Belediye Zabıtası, Anadolu Matbaacılık, İzmir-2006

Jesse, Eckhard, Bundespraesident, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.53-55

Kalabalık, Halil, Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku Teori ve Uygulaması, Seçkin Yayınevi, Ankara-2005

Karaer, Tacettin, “Almanya’ların Birleşmesinden Önce F. Almanya’da Kamu Yönetimi ve Kamu Personeli”, Türk İdare Dergisi, Sayı 388, Eylül 1990, s.181-208

Karaer, Tacettin, “Verwaltungsaufbau in der BR Deutschland”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XLV, Ocak-Aralık 1990, s.387-403

Keleş, Ruşen, Yerinden Yönetim ve Siyaset, 5. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul-2006

Kevenhörster, Paul, Abgeordneter, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.1-5

Laufer, Heinz/MüncH, Ursula, Bundesrat, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der

Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.55-60

Laufer, Heinz/Münch, Ursula, Das Föderative System der Bundesrepublik Deutschland, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Bonn-1997

Loesche, Peter, SPD-Sozialdemokratische Partei Deutschlands, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.544-548

Mintzel, Alf, CSU-Christlich Soziale Union, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.113-119

Nohlen, Dieter, Wahlrecht/Wahlsystem/Wahlprüfung, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.653-660

Oberreuter, Heinrich, Bundestag, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.87-99

Özşen, Tayfur, “Federal Almanya’da İlçe Yönetimi Hakkında Bir Seminer Üzerine Notlar”, Türk İdare Dergisi, Sayı 380, Eylül 1988, s.23-67

Raschke, Joachim/Hohlfeld, Christoph, Bündnis 90/Die Grünen, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.38-42

Rudzio, Wolfgang, Das Politische System der Bundesrepublik Deutschland, 4. Baskı, Leske+Budrich, Opladen-1996

Schimanke, Dieter, “Federal Almanya’da Yönetişel Gelişme ve Yönetişel Reformlar”, Çev: Mesut Yıldırım, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 19, Sayı 3, Eylül 1986, s.3-30

Schmid, Josef, CDU-Christlich Demokratische Union Deutschland, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.109-112

Spieker, Manfred, Subsidiaritaet, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.583-585

Stammen, Theo, Gewaltenteilung, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.215-217

Statistische Bundesamt Deutschland, “Bevölkerungsstand”, <http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Navigation/Statistiken/Bevoelkerung/Bevoelkerungsstand/Bevoelkerungsstand.psml> (Erişim Tarihi: 15.04.2018)

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Uluslar Arası Ekonomik Göstergeler-2006

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Almanya”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/AvrupaDb/Almanya.pdf> (Erişim Tarihi: 24.04.2008)

Thamer, Hans-Ulrich, Deutschland (vor 1945), Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.140-149

Thraenhardt, Dietrich, Bundesregierung, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.60-66

Thraenhardt, Dietrich, Demokratie in Deutschland, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.128-133

Ulusoy, Ahmet; Tekin Akdemir, Mahalli İdareler, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara-2001

Vorlaender, Hans, FDP-Freie Demokratische Partei, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.173-176

Woyke, Wichard, Bundeslaender, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.50-53

Woyke, Wichard, Landtage, Uwe Andersen/Wichard Woyke (Der.), Handwörterbuch des Politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland İçinde, Bundeszentrale für Politische Bildung yayınları, Leske+Budrich Yayınevi, Bonn-2000, s.364-366

Yalçındağ, Selçuk, “Federal Almanya’da Yerel Yönetimler”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, Mart 1989, S.33-66

Yeter, Enis, “Avrupa Topluluğu 1992-Tek Pazarı ve Federal Almanya Yerel Yönetimleri”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 23, Sayı 3, Eylül 1990, s.69-78

Yeter, Enis, “Federal Almanya Cumhuriyeti İdari Sistemi”, Türk İdare Dergisi, Sayı 382, Mart 1989, s. 183-193

İSMİNDE LOJİSTİK KELİMESİ GEÇEN LİSANSÜSTÜ PROGRAMLARDA YAZILAN TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ¹

Sezen BOZYİĞİT² & Mehmet Sami SÜYGÜN³

1.Giriş

Geçtiğimiz son 20-30 yıldır küreselleşmenin de etkisiyle beraber ülkeler arasındaki sınırlar yavaş yavaş kalkmaya başlamış ve uluslararası ticaret hacmi gittikçe artmıştır. Tüm bu gelişmelere paralel olarak da lojistik sektörü önem kazanmıştır. Keser (2011:1), lojistik sektörünün, ABD ve Avrupa'nın Gayri Safi Milli Hasılasında (GSMH) yadsınmayacak bir paya sahip olduğunu, hatta sektörün 21.yy'de mikro biyoloji ve gen teknolojisi ile birlikte en önemli üç sektörden biri olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Lojistik sektörü Türkiye'de de hızlı bir şekilde gelişmeye ve büyümeye devam etmektedir. Acar ve Gürol (2013:291), "Türkiye'nin, dünya coğrafyası üzerindeki konumu, sahip olduğu genç ve dinamik nüfusu ve lojistik sektörüne verilen önem ve yatırımlar sayesinde lojistik sektöründe dünyada önemli bir lojistik üs konumuna gelebilecek bir potansiyele sahip olduğunu" belirtmektedirler. Türkiye ile ilgili çeşitli veriler incelendiğinde bu potansiyel daha açık bir şekilde görülmektedir. Örneğin Türkiye'nin 2016 yılında 720 milyar dolar olarak gerçekleşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası (GSYİH) içindeki lojistik sektörünün payının 100 milyar doların üzerinde olduğu, GSYİH'nin yüzde 14'ünün lojistik hizmetlerden oluştuğu ve lojistik sektörünün yaklaşık 400 bin kişiye istihdam sağladığı dikkat çekmektedir (www.denizticaretodasi.org.tr.28.03.2018).

Lojistik sektörünün gelişmesiyle birlikte her geçen gün bu sektörde istihdam edilen kişi sayısı da artacaktır. Bu sayının nicel olarak artması tek başına yeterli değildir. Önemli olan çalışanların sektörle ilgili gerekli eğitim ve altyapıya da sahip olmasıdır. Bu unsur da lojistik eğitimi veren eğitim kurumları sayesinde olacaktır. Türkiye'de lojistikle ilgili eğitimler lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde verilmektedir. Lisans

¹ Mersin Üniversitesi, TUTİYO, Doç.Dr.

² Mersin Üniversitesi, TUTİYO, Doktor Öğretim Üyesi

³ 4-5 Mayıs 2018 tarihinde Adana'da yapılan II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi'nde özeti sunulan aynı isimli bildirinin tam metin halidir.

eğitiminden sonra özellikle alanda uzmanlaşmanın sağlanmasına yönelik olarak lisansüstü eğitimler verilmektedir.

Lojistik'in dünyada bilim dalı olarak görülmesi ile birlikte Türkiye'de de bu alanda faaliyetler hız kazanmaya başlamıştır (Duran vd,2017:309). Ancak özellikle üniversite bazında verilen lojistik eğitimlerinin geçmişinin çok eskilere dayanmaması, lojistik eğitimi verilen üniversitelerdeki hocaların genellikle işletme, iktisat, endüstri mühendisliği gibi lojistik dışı alanlardan gelmelerine neden olmuştur. Bu nedenle özellikle lojistik alanında yetişmiş hocalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç da lojistikle ilgili lisansüstü eğitimlerle özellikle tezli yüksek lisans ve doktora programları ile sağlanmaktadır. Gül ve diğerleri (2015:232) de, lisansüstü eğitimin amacının, ülkenin gereksinim duyduğu bilim adamı ve öğretim üyesi gibi yüksek insan gücünü yetiştirmek ve ülke sorunlarını çözmeye ve teknik alanda gelişme sağlamaya yönelik araştırmalar yapmak olduğunu belirtmektedirler. Bu programlarda yapılan akademik çalışmalar aynı zamanda lojistiğin bilim dalı olarak öneminin artmasına da neden olacağı için önem taşımaktadır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, isminde lojistik geçen yüksek lisans ve doktora programlarında yazılan tezleri içerik bakımından inceleyerek bu tezlerin araştırma eğilimlerini belirlemek ve genel bir profillerini çıkartmaktır.

Araştırma beş bölümden meydana gelmektedir. Konu hakkında kısa bilgilerin verildiği giriş kısmından sonra, lojistiğin ve lojistikte lisansüstü eğitimin öneminin açıklandığı alanyazın taraması gelmektedir. Üçüncü kısımda metodoloji, dördüncü kısımda ise bulgulardan bahsedilmiştir. Son kısımda ise sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. Alanyazın Taraması

2.1. Lojistiğin Önemi

Günümüzde rekabetin artması bir ürünün satılabilmesi için iyi olması dışında başka unsurların da gerekli olduğunu ortaya çıkartmıştır. Çünkü bir ürünün iyi olması o ürünün müşteriye memnun etmesi için yeterli olduğu anlamına gelmemektedir. Ürünün zamanında, eksiksiz bir biçimde müşteriye teslim edilmesi de gerekmektedir. İşte doğru ürünün, doğru yerde, doğru zamanda, eksiksiz olarak müşteriye sunulması işletmelerin fark yaratarak, rekabet üstünlüğü kurmalarını sağlamaktadır. Bu da lojistiğin aslında bir işletme için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Nitekim yapılan akademik çalışmalarda dünyada üretilen her bir doların yüzde 25'inin lojistik faaliyetler için harcandığı görülmektedir (Aka,2017:3).

Dünyaya paralel bir şekilde Türkiye’de de lojistik sektöründe yaşanan gelişmeler dikkat çekmektedir. Günden güne gelişen lojistik sektörü, Türkiye’de de 1980’lerle 1990’lı yıllar arasında kara, hava, deniz, demiryolu ve kombine taşımacılık alanlarındaki yatırımlarla alt yapısını oluşturmuş, 1990’lı yıllarda da atılıma geçmiştir (Acar ve Gürol,2013:290). Daha sonra bu atılım gelişerek devam etmiş, günümüzde uluslararası ticaretin artmasıyla beraber de lojistik gittikçe büyüyen dinamik bir sektör haline gelmiştir.

Türkiye’de son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren lojistik sektörü, hem kendi içinde taşıdığı büyüme potansiyeli hem de ülkenin birçok ekonomik hedefe ulaşmasında oynadığı kritik rol ve sağladığı rekabet üstünlüğü nedeni ile büyük bir öneme sahiptir (www.denizticaretodasi.org.tr.28.03.2018). Türkiye’nin lojistik alanında gelişme kaydettiğinin kanıtlarından birisi Lojistik Performans Endeksi (LPE) verileridir. LPE ülkelerin gümrük, taşımacılık, altyapı gibi lojistik alanındaki performanslarını değerlendiren, lojistikteki büyüme ve kaliteyi ölçen bir endekstir. Dünya Bankası tarafından yayımlanan LPE 2016 yılı sonuçlarına göre; Türkiye en yüksek notu zamanlılık (3,75), en düşüğü ise gümrükte (3,18) alarak, 160 ülke arasında 3,42 derece ile 34. sırada yer almaktadır (www.tuik.gov.tr.28.03.2018). Lojistik sektörünün Türkiye’de bu kadar gelişmesinde Türkiye’nin sahip olduğu coğrafi konumun da payı büyüktür. Türkiye coğrafi konumu itibariyle Asya ve Avrupa’yı birbirine bağlayarak birçok ulaştırma ağı için kilit bir noktadadır.

2.2. Lojistikte Lisansüstü Eğitimin Önemi

Lojistik sektöründe rekabet avantajı yaratacak önemli unsurlardan birisi yetişmiş, iyi eğitim almış çalışanlara sahip olmaktır. Bu nedenle üniversitelerdeki lojistik temelli bölümlerin gelişmesi dünyada son 30 yıldır önemli oranda artmış, bu gelişmeye benzer şekilde Türkiye’de de lojistik eğitimi son 10-15 yıl içerisinde çok büyük bir gelişmegöstermiştir (Duran vd,2017:318). Türkiye’de 1988 yılında açılan Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz İşletmeciliği ve Yönetimi Yüksek Okulu ile lojistik ve tedarik zinciri yönetimi eğitimi ile ilgili ilk temeller atılmıştır (Acar ve Gürol,2013:291). Daha sonra hızlı bir şekilde lojistikle ilgili gerek ön lisans gerek lisans gerekse lisansüstü düzeyde bölümler açılmaya devam etmiştir.

Lojistikle ilgili lisansüstü programların açılma amacı, genelde bu alanda uzmanlar, sektörde görev alacak orta ve üst düzey yönetici veya idareciler, lojistik alanında öğretim elemanları yetiştirmek ve lojistik

alanında karşılaşılan problemlere çözüm üretmektir (Bali vd.,2016:25). Yapılan akademik çalışmalar ile alandaki çeşitli problemler irdelenmekte, bunlarla ilgili çözüm önerileri geliştirilmektedir. Özellikle tezli yüksek lisans ve doktora programlarında yazılan tezlerle alana bu anlamda önemli katkılarda bulunulduğu için bu programlar lojistik eğitimde ayrı bir öneme sahiptir. Bu konuda Gül ve diğerleri de (2015:232) şunu vurgulamaktadırlar:

“Eğitim ve araştırma kurumları olan çağdaş üniversitelerin en önemli işlevlerinden birisi lisansüstü eğitimlerdir. Lisansüstü eğitimler, bilim ve teknolojinin ilerlemesini ve araştırmaların yapılmasını sağlamak, bilgiyi üretmek ve yaymak, bilimsel düşüncüyü geliştirmek, üst düzeyde eğitim sağlamak, araştırma geliştirme etkinliklerine katkıda bulunmak, ülke sorunlarına çözüm olanakları sunmak, geleceğin öğretim üyelerini ve araştırmacılarını yetiştirmek, ülke kalkınması için gerekli serbest piyasadaki iş alanlarına, sanayi ve üretim merkezlerine yeterli nitelikte insan gücünü yetiştirmek gibi önemli görevleri gerçekleştirmektedir.”

Tablo 1, hangi üniversitelerde isminde lojistik kelimesi geçen tezli yüksek lisans programları olduğunu göstermektedir. Tabloya göre, 25 üniversitede isminde lojistik kelimesi geçen tezli yüksek lisans programı bulunmaktadır. Yüksek lisans programlarının isimleri farklılık gösterse de 25 üniversitenin 12 tanesinin ismi Uluslararası Ticaret ve Lojistik'tir. Milli Savunma Üniversitesi bünyesindeki Malzeme Tedarik ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı daha sonra isim değiştirerek Tedarik ve Lojistik Yönetimi ismini aldığı için tabloda bu isme yer verilmiştir. Tablodan üniversitelerin yarısından fazlasının özel üniversite olduğu da görülmektedir.

Tablo 1. Üniversiteler ve Tezli Yüksek Lisans Program İsimleri

Üniversite Adı	Tezli Yüksek Lisans Program İsmi
Altınbaş (Kemerburgaz) Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi
Atılım Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Akdeniz Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Atatürk Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Bahçeşehir Üniversitesi	Tedarik Zinciri Yönetimi ve Lojistik Yönetimi
Balıkesir Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Çankaya Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Dokuz Eylül Üniversitesi	Lojistik Yönetimi
Erciyes Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Galatasaray Üniversitesi	Lojistik ve Finansman Yönetimi
Gaziantep Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
İstanbul Arel Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
İstanbul Esenyurt Üniversitesi	Lojistik Yönetimi
İstanbul Ticaret Üniversitesi	Lojistik Yönetimi
İstanbul Üniversitesi	Ulaştırma ve Lojistik Yönetimi
İzmir Ekonomi Üniversitesi	Lojistik Yönetimi
K. Sütçü İmam Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Maltepe Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi
Mersin Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Milli Savunma Üniversitesi (Deniz Harp Ok.)	Deniz Lojistik Yönetimi
Milli Savunma Üniversitesi (Kara Harp Ok.)	Tedarik ve Lojistik Yönetimi
Okan Üniversitesi	Lojistik Yönetimi
Toros Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Yaşar Üniversitesi	Uluslararası Lojistik Yönetimi
Yeditepe Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi

Tablo 2. Üniversiteler ve Doktora Program İsimleri

Üniversite Adı	Doktora Program Adı
Doğuş Üniversitesi	Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi
Milli Savunma Üniversitesi	Tedarik ve Lojistik Yönetimi
Maltepe Üniversitesi	Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi
Yeditepe Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik

Tablo 2’ye göre beş tane üniversitede isminde lojistik kelimesi geçen doktora programı bulunmaktadır. Bu üniversitelerin, Milli Savunma Üniversitesi hariç, hepsi de vakıf üniversitesidir.

Lojistik önemli bir sektör olduğu için, bu konuda yazılan tez, makale ve bildiri sayısı her geçen gün artmaktadır. ÖrneğinAcar ve Gürol (2013) 1980-2011 yılları arasında ASOS’da indekslenmiş ve Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) veri tabanında yayınlanmış lojistikle ilgili çalışmaları inceledikleri araştırmalarında, ilk sırada 33 adet makale ve 204 adet tez ile tedarik zinciri yönetimi, ikinci sırada 20 adet makale ve 181 adet tez ile envanter yönetimi, üçüncü sırada ise 16 adet makale ve 181 adet tez ile ağ tasarımı ve dağıtım yönetimi konularının yer aldığını belirtmektedirler. Akademik çalışmaların üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde, ilk sırayı Dokuz Eylül Üniversitesi’nin, ikinci sırayı İstanbul Teknik Üniversitesi’nin ve üçüncü sırayı İstanbul Üniversitesi’nin almış olduğu, tez türüne göre tezlerin yüzde seksen yedisinin yüksek lisans tezi olduğu, yıllara göre lojistik konusunda yayınlanan makale ve tez sayısında bir artış olduğu tespit edilmiştir (Acar ve Gürol,2013:291)

Şahin ve Topal (2016), YÖK’ten elde ettikleri verilerle Türkiye’de tedarik zinciri konusunda yazılan 101 doktora tezini inceledikleri çalışmalarında, tezlerin yüzde 76’sının Türkçe yazıldığını, bu alanda yapılan en fazla çalışmanın 2009 ve 2011 yıllarında yapıldığını, özellikle 2008-2012 yıllarında bu alanda yapılan tezlerin sayısında önemli bir artış olduğunu, tedarik zinciri konusunda en çok doktora tezi yapılan üniversitelerin sırasıyla Dokuz Eylül, Marmara ve Yıldız Teknik Üniversitesi olduğunu ortaya çıkartmışlardır. Tezlerin uygulama alanına göre dağılımı incelendiğinde, otomotiv ve lojistik sektörünün en çok uygulama sahasına sahip sektörler olduğu, yapılan doktora tezlerinde en

çok anket ve görüşme, modelleme teknikleri ve yapısal eşitlik modellerinin kullanıldığı belirlenmiştir (Şahin ve Topal,2016:481).

Duran ve diğerleri (2017) 1980-2016 yılları arasında YÖK veri tabanı ve Dergipark'ta lojistik üzerine yapılan araştırmaları değerlendirdikleri çalışmalarında, özellikle de tez çalışmalarının 1995-2000 yılları ile birlikte hızlı bir artış gösterdiğini, lojistik konusunda en fazla akademik çalışmanın toplam kalite yönetimi ve insan kaynakları alanlarında yapıldığını, lojistik alanında akademik boyutta en az ilgiyi gören çalışma konularının genellikle elleçleme, tehlikeli madde taşımacılığı ve maliyetler alanında olduğunu ifade etmişlerdir. Yazılan tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu ve Türkçe yazıldığı, Süleyman Demirel, İstanbul ve Dokuz Eylül Üniversitesi'nin en çok çalışma yapılan üniversiteler olduğu çıkan sonuçlar arasındadır (Duran vd, 2017:317-318).

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Lojistik, işletmelerin rekabet avantajı sağlayarak diğer işletmelere karşı fark yaratabileceği günümüzde ve gelecekte oldukça büyük öneme sahip hizmet alanlarından birisidir. Buna bağlı olarak işletmeleri diğer işletmelerin önüne geçirecek en önemli faktör sektörde çalışacak kişilerin iyi bir altyapı ve donanımına sahip olması yani lojistik sektöründeki insan kaynağının iyi bir şekilde yetiştirilmesidir (Bali vd.,2016:25). Lojistik sektörüne insan kaynağı temin etmek için lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü programlarda eğitimler verilmektedir.

Kişilerin özellikle yüksek lisans seviyesinde lojistik programlarını tercih etme sebeplerinde bilgi birikimini arttırmak, uzun dönemli kariyer planlarına yardımcı olmak ve iş imkanlarını çoğaltmak gibi hedeflerin ön plana çıktığı görülmektedir (Küçükşolak,2006:56). Kişilerin lojistik sektörüyle ilgili eğitim talepleri arttıkça, açılan bölümlerin sayısı da artmaktadır. Hem bölüm sayısının artması hem de sektörün gelişmesi lojistik eğitimi konusunda yapılan çalışmaların sayısının da artmasına neden olmaktadır. Lojistikle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, lojistik programlarının ders programlarını inceleyen çalışmaların (Küçükşolak,2006; Bali vd,2016; Bozyiğit,2016) yanında, lojistik ve tedarik zinciri konularında yazılan tezleri inceleyen çalışmaların (Acar ve Gürol, 2013; Şahin ve Topal, 2016; Duran vd.,2017) da olduğu da tespit edilmiştir. Ancak lojistik lisansüstü programlarında yazılan tezleri inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, isminde lojistik geçen yüksek lisans ve doktora programlarında

yazılan tezleri içerik bakımından inceleyerek bu tezlerin araştırma eğilimlerini belirlemek ve genel bir profillerini çıkartmaktır Lisansüstü tezler ile birçok alanda bilgi elde edilmekte, bu bilgiler aynı veya farklı disiplinlerdeki başka araştırmacılar tarafından kullanılarak, daha yeni bilgilerin üretilmesini sağlamakta aynı zamanda tezler, kariyerine akademik anlamda devam etmek isteyenlere, özel sektörde çalışıp bilgisini geliştirmek ve güncellemek isteyenlere yardımcı olmaktadır (İnce vd,2017:114). Bu bağlamda elde edilen bulguların ve geliştirilen önerilerin hem bu alanda çalışma yapmak isteyen akademisyenlere, hem alanyazına hem de sektör çalışanlarına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

3.2. Araştırmanın Örneklemi ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın evrenini isminde lojistik kelimesi geçen tezli yüksek lisans ve doktora programları oluşturmaktadır. YÖK'ün sitesinden elde edilen bilgiler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Anabilim/Bilim Dalı Toplam Tez Sayısı

Anabilim / Bilim Dalı	İzinli Tez	Toplam Tez
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı	41	51
Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	35	37
Tedarik Zinciri Yönetimi ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	32	36
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	31	35
Malzeme Tedarik ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	27	28
Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi Bilim Dalı	36	30
Lojistik Yönetimi Bilim Dalı	22	11
Deniz Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	6	9
Ulaştırma ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	4	5
Uluslararası Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	2	4
Tedarik ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	2	4
Lojistik ve Finansman Yönetimi Anabilim Dalı	2	3
Lojistik Mühendisliği Anabilim Dalı	0	0
Toplam	240	255

Tablo 3, anabilim ve bilim dallarındaki toplam ve izinli tezlerin sayısını göstermektedir. Toplam 255 tez yazılmış olmasına rağmen, 240 tane tezin erişimine izin verilmektedir. Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi Bilim Dalı ile Lojistik Yönetimi Bilim Dalı bazı anabilim dallarında yer alan tezleri de içerdiği için, anabilim dallarında araştırmaya dahil edilen tezler bu bilim dallarından çıkartılmış ve sonuç itibarıyla 240 tezdten 197 tanesi çalışma kapsamına alınmıştır. Böylelikle, araştırmanın

evrenini 197 lisansüstü tez oluşturmaktadır. 197 tez ulaşılabilir bir sayı olduğu için araştırmada örneklem seçme yoluna gidilmemiş, araştırma tüm evren üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmının verileri 26 Şubat-15 Mart 2018 tarihleri arasında toplanmıştır.

Araştırmada ikincil verilerden yararlanılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi yöntemi seçilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek,2013:2017). Doküman analizlerinde yazılı materyallerin yanı sıra film, video ve fotoğraflar da kullanılabilir. Baş ve Akturan (2017:121), kullanılacak verilerin bilgisayar veya internet kullanılarak elektronik bir formatta da elde edilebileceğini vurgulamaktadırlar. Bu araştırmada da YÖK'ün tez tarama sitesinden faydalanılarak tezlerle ilgili veriler toplanmıştır. Ulaşılabilen her bir tez tek tek açılıp çeşitli özellikler bakımından incelenmiştir. İnceleme, tezlerin kimliği, metodolojisi, bulguları, kullanılan analiz yöntemleri gibi çeşitli özellikler kapsamında yapılmıştır. Bu özelliklerin neler olacağı hakkında önceden yapılan çalışmalar (Bozyiğit & Yaşa, 2012; Uygun, 2012; Özenç & Özenç, 2013; Türktarhan, 2013; Bayın, 2015, İnce v.d,2017) incelenmiş ve bu çalışmalar temel alınarak çeşitli özelliklere göre her bir tez için kodlama yapılmıştır. Daha sonra tüm bu kodlar SPSS programına girilmiştir.

Araştırmının analizleri için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek,2013:259). İçerik analizinde öncelikle elde edilen veriler kodlanmış, temalar bulunmuş, kodlar ve temalar düzenlenmiş, frekans halinde sunulmuş, son olarak da bulgular yorumlanmıştır. Yaşar ve Papatğa (2015:114-115) da, belli bir alanda yayınlanmış olan bilimsel çalışmaların içerik analizi ile incelenmesinin alana yapılacak çalışmalar için ayrı bir katkı getireceğini belirtmektedirler.

3.3. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Nitel araştırmalar sonucu elde edilen verilerin doğru ve kaliteli olması araştırmının bilimsel bir araştırma olması bakımından önem taşımaktadır. Bilimsel araştırmaların geçerlik ve güvenilirlik koşullarını sağlaması gerekmektedir. Geçerlik, kullanılan ölçüm aracının ölçülmek istenen özelliğe uygun olması ve verilerin ölçülmek istenen özelliğin niteliğini tam olarak yansıtmaları ile ilgili bir durumdur (Ataseven,2012:555). Bunu sağlayabilmek için araştırma konusunda uzman olan kişilerden teyit alınabilir. Toplanan verilerin detaylı olarak sunulması, araştırmacının

sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel bir araştırmada geçerliğin önemli koşulları arasında yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek,2013:291). Böylelikle de araştırmacı araştırma süreci içerisinde yansız davrandığını ortaya koyabilmektedir.

Nitel araştırmalarda güvenilirlik ise zaman veya araştırmacı temel alınarak sağlanabilmektedir. Zaman temel alındığında aynı araştırmacı farklı zamanlarda aynı kodlamaları yaparken, araştırmacının temel alındığı güvenilirlik sağlama yönteminde ise aynı kodlama işlemi farklı araştırmacılar tarafından yerine getirilmektedir. Yıldırım ve Şimşek (2013:295) güvenilirlik için araştırmanın veri kaynaklarının açık bir biçimde tanımlanması gerektiğini, böylece benzer araştırmalar yapan diğer araştırmacıların da örneklem oluştururken bu tanımlamalardan yararlanabileceğini belirtmektedirler. Kodlama planının zayıf bir şekilde düzenlenmesi, yetersiz kodlayıcı çalışması, kodlayıcı yorgunluğu ve sahtekar bir kodlayıcının varlığı güvenirliliğin önündeki en önemli tehditlerdir (Tanberkan,2015:20).

Bu araştırmada daha önceki çalışmalardan ve kuramlardan yararlanılarak temalar oluşturulduğu, oluşturulan bu temalar alanında uzman iki akademisyene gösterilip onların geri bildirimleri sonucu gerekli düzeltmeler yapıldığı, veri kaynakları ve araştırma süreci ayrıntılı olarak açıklandığı, aynı araştırmacı tarafından farklı zamanlarda veriler tekrar kodlandığı için araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik koşullarını sağladığı düşünülmektedir.

4. Bulgular

Araştırma kapsamında yapılan içerik analizi sonucu ulaşılan bilgiler bulgular kısmında, tablolaştırılarak sunulmuştur.

Tablo 4. Yıllara Göre Lisansüstü Tezlerin Dağılımı

Yıl	Sıklık	Yüzde
2006	2	1,0
2007	2	1,0
2008	2	1,0
2009	6	3,0
2010	8	4,1
2011	22	11,2
2012	17	8,6
2013	16	8,1
2014	27	13,7
2015	22	11,2
2016	44	22,3
2017	29	14,7
Toplam	197	100

Tablo 4'te lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı görülmektedir. Tabloya göre, lojistikle ilgili lisansüstü programlarda ulaşılabilen ilk tez 2006, en fazla tez ise 2016 yılında yazılmıştır. Bunu sırasıyla 2017, 2014, 2015 ve 2011 yılları izlemektedir.

Tablo 5. Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Tür	Sıklık	Yüzde
Yüksek Lisans	193	98
Doktora	4	2
Toplam	197	100

Tablo 5'ten , tezlerin yüzde 98'inin yüksek lisans tezi, yüzde ikisinin ise doktora tezi olduğu anlaşılmaktadır. Doktora tezlerinin hepsi de Maltepe Üniversitesi'nde yazılmıştır.

Tablo 6. Lisansüstü Tezlerin Anabilim/Bilim Dallarına Göre Dağılımı

Anabilim / Bilim Dalı	Sıklık	Yüzde
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı	41	20,8
Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	35	17,8
Tedarik Zinciri Yönetimi ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	32	16,2
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	31	15,7
Malzeme Tedarik ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	27	13,7
Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi Bilim Dalı	8	4,1
Lojistik Yönetimi Bilim Dalı	7	3,6
Deniz Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	6	3
Ulaştırma ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	4	2
Uluslararası Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	2	1
Tedarik ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı	2	1
Lojistik ve Finansman Yönetimi Anabilim Dalı	2	1
Toplam	197	100

Tablo 6'ya göre isminde lojistik kelimesi geçen 10 anabilim dalı, iki tane de bilim dalı mevcuttur. Lisansüstü tezlerin yüzde 20,8'i Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı, yüzde 17,8'i Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, yüzde 16,2'si Tedarik Zinciri Yönetimi ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, yüzde 15,7'si Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı ve yüzde 13,7'si Malzeme Tedarik ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı bünyesinde yazılmıştır.

Tablo 7. Lisansüstü Tezlerin Yazıldığı Dillere Göre Dağılımı

Dil	Sıklık	Yüzde
Türkçe	158	80,2
İngilizce	39	19,8
Toplam	197	100

Tablo 7 lisansüstü tezlerin yazıldığı dillere göre dağılımını göstermektedir. Tablo 7'den lisansüstü tezlerin yüzde 80,2 ile Türkçe, yüzde 19,8 ile İngilizce yazıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Sıklık	Yüzde
Maltepe Üniversitesi	37	18,8
Milli Savunma Üniversitesi (KHK)	32	16,2
Bahçeşehir Üniversitesi	28	14,2
İzmir Ekonomi Üniversitesi	20	10,2
Gaziantep Üniversitesi	12	6,1
Okan Üniversitesi	10	5,1
Toros Üniversitesi	8	4,1
Yeditepe Üniversitesi	8	4,1
Dokuz Eylül Üniversitesi	8	4,1
Çankaya Üniversitesi	7	3,6
Yaşar Üniversitesi	7	3,6
İstanbul Ticaret Üniversitesi	7	3,6
Milli Savunma Üniversitesi (DHK)	6	3
İstanbul Üniversitesi	4	2
Galatasaray Üniversitesi	2	1
Altınbaş Üniversitesi	1	0,5
Toplam	197	100

Tablo 8’den, isminde lojistik geçen anabilim ve bilim dallarına sahip üniversiteler incelendiği zaman yüzde 18,8 ile en fazla tezin Maltepe Üniversitesi’nde yazıldığı görülmektedir. Maltepe Üniversitesi’ni yüzde 16,2 ile Kara Harp Okulu yeni adıyla Milli Savunma Üniversitesi, yüzde 14,2 ile Bahçeşehir Üniversitesi, yüzde 10,2 ile de İzmir Ekonomi Üniversitesi takip etmektedir.

Tablo 9. Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Konu	Sıklık	Yüzde
Tedarik Zinciri Yönetimi	64	32,5
Taşımacılık Yönetimi	30	15,2
Uluslararası Ticaret	22	11,1
Lojistik Yönetimi	21	10,7
Hizmet Pazarlaması	12	6,1
Depolama ve Envanter Yönetimi	12	6,1
Üretim Yönetimi	10	5,1
E Ticaret	8	4,1
Yönetim ve Organizasyon	7	3,6
Uluslararası Pazarlama	4	2
Perakendecilik	2	1
Göç Sorunları	2	1
Uluslararası İlişkiler	1	0,5
Gümrük	1	0,5
Satış	1	0,5
Toplam	197	100

Tablo 9, isminde lojistik geçen lisansüstü programların hangi konularda yazıldığını göstermektedir. Tezlerin yazıldığı konular çeşitli başlıklar altında gruplandırılmıştır. Örneğin lojistik köy, 3. parti lojistik, afet lojistiği gibi konular lojistik, dağıtım, tersine lojistik gibi konular tedarik zinciri yönetimi, tesis yeri seçimi, bakım gibi konular ise üretim yönetimi başlığı altında toplanmıştır. Tablo 9'a göre, lisansüstü programların yüzde 32,5'i tedarik zinciri yönetimi, yüzde 15,2'si taşımacılık yönetimi, yüzde 11,1'i uluslararası ticaret ve yüzde 10,7'si lojistik yönetimiyle ilgili konularda yazılmıştır.

Tablo 10. Lisansüstü Tezlerin Danışman Ünvanlarına Göre Dağılımı

Danışmanı Ünvanı	Sıklık	Yüzde
Profesör	42	21,3
Doçent	35	17,8
Doktor Öğretim Üyesi	92	46,7
Doktor	28	14,2
Toplam	197	100

Tablo 10'a göre, lisansüstü tezlerin yüzde 46,7'si doktor öğretim üyesi, yüzde 21,3'ü profesör, yüzde 17,8'i doçent ve yüzde 14,2'si ise doktor ünvanına sahip danışmanlar tarafından yazdırılmıştır.

Tablo 11. Lisansüstü Tezlerin Sayfa Sayısına Göre Dağılımı

Sayfa	Sıklık	Yüzde
1-50	1	,5
51-100	47	23,9
101-150	90	45,7
151-200	42	21,3
201-250	12	6,1
251-300	3	1,5
301-350	2	1,0
Toplam	197	100

Tablo 11'den, lisansüstü tezlerin yüzde 45,7'sinin 101-150 sayfa, yüzde 23,9'unun 51-100 sayfa ve yüzde 21,3'ünün 151-200 sayfa arasında olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 12. Lisansüstü Tezlerin Kaynak Sayısına Göre Dağılımı

Kaynak Sayısı	Sıklık	Yüzde
1-50	44	22,3
51-100	87	44,2
101-150	45	22,8
151-200	14	7,1
201-250	5	2,5
251-300	1	,5
351-400	1	,5
Toplam	197	100

Tablo 12'ye göre lisansüstü tezlerin yüzde 44,2'si 51-100, yüzde 22,8'i 101-150 ve yüzde 22,3'ü 1-50 arası kaynağa sahiptir.

Tablo 13. Lisansüstü Tezlerle İlgili Bulgular

Güvenirlilik	Sıklık	Yüzde	Demografik Özellik	Sıklık	Yüzde
Var	37	18,8	Var	53	26,9
Yok	160	81,2	Yok	144	73,1
Toplam	197	100	Toplam	197	100
Geçerlik	Sıklık	Yüzde			
Var	2	1,0			
Yok	195	99			
Toplam	197	100			

Tablo 13'e göre, tezlerin 18,8'inde güvenilirlik bilgisi olmasına rağmen, sadece yüzde 1'inde geçerlikle ilgili bilgi bulunmaktadır. Ayrıca tezlerin sadece yüzde 26,9'unda demografik özellik bilgisi verilmiştir.

Tablo 14. Lisansüstü Tezlerin Metodolojik Dağılımı

Hipotez	Sıklık	Yüzde	Örneklem Türü	Sıklık	Yüzde
Var	45	22,8	Yok	34	17,3
Yok	152	77,2	Kolayda	161	81,7
Toplam	197	100,0	Yargısal	2	1,0
Model	Sıklık	Yüzde	Toplam	197	100,0
Var	26	13,2	Kullanılan Veri	Sıklık	Yüzde
Yok	171	86,8	Birincil Veri	77	39,1
Toplam	197	100,0	İkincil Veri	120	60,9
Anakütle Sayısı	Sıklık	Yüzde	Toplam	197	100
Var	7	3,6	Veri Toplama Yönt.	Sıklık	Yüzde
Yok	190	96,4	Doküman İncelemesi	120	60,9
Toplam	197	100,0	Anket	55	27,9
Örneklem	Sıklık	Yüzde	Görüşme	14	7,1
Yok	34	17,3	Anket+Görüşme	5	2,5
1-50	115	58,4	Odak Grup	2	1
51-100	13	6,6	Görüşme+Gözlem	1	0,5
101-150	10	5,1	Toplam	197	100,0
151-200	4	2,0	Yöntem	Sıklık	Yüzde
201-250	9	4,6	Nitel	71	36
251-300	3	1,5	Nicel	87	44,2
301-350	2	1,0	Nitel+Nicel	5	2,5
351-400	4	2,0	Alanyazın Taraması	34	17,3
401 ve üstü	3	1,5	Toplam	197	100,0
Toplam	197	100,0			

Tablo 14, lisansüstü tezlerin metodolojik anlamda neler içerdiğini göstermektedir. Tabloya göre yüzde 22,8 tezde hipotez, yüzde 13,2 tezde model, yüzde 3,6 tezde ise anakütle sayısı mevcuttur. Örneklem sayısı incelendiğinde tezlerin yüzde 58,4'ünün 1-50 arası örneklem sayısına sahip olduğu görülmektedir. Ancak burada özellikle belirtmek gerekir ki bu oranın büyük kısmını örneklem sayısı 1 olan yani tek bir işletme üzerinden yapılan tezler oluşturmaktadır. Yüzde 17,3 tezde ise örneklem mevcut değildir. Bu tezler sadece alanyazın taraması yapılan tezlerden

meydana gelmektedir. Lisansüstü tezlerin yüzde 81,7'sinin örneklem türü kolayda örneklemdir. Kullanılan veri olarak yüzde 60,9 ikincil veri çalışılmıştır. Veri toplama yönteminde yüzde 60,9 ile doküman incelemesi, araştırma yönteminde ise yüzde 44,2 ile nicel yöntem ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 15. Lisansüstü Tezlerin Analizlere Göre Dağılımı

Modelleme Tekniği	Sıklık	Yüzde	Yapısal Eşitlik Analizi	Sıklık	Yüzde
Var	64	33,5	Var	6	3,0
Yok	133	66,5	Yok	191	97,0
Toplam	197	100	Toplam	197	100
Frekans Analizi	Sıklık	Yüzde	Kikare Analizi	Sıklık	Yüzde
Var	52	26,4	Var	3	1,5
Yok	145	73,6	Yok	194	98,5
Toplam	197	100	Toplam	197	100
T Testi	Sıklık	Yüzde	Veri Zarflama Tekniği	Sıklık	Yüzde
Var	21	10,7	Var	3	1,5
Yok	176	89,3	Yok	194	98,5
Total	197	100	Toplam	197	100
Betimsel Analiz	Sıklık	Yüzde	Kruskal Wallis Analiz	Sıklık	Yüzde
Var	21	10,7	Var	1	,5
Yok	175	89,3	Yok	196	99,5
Toplam	197	100	Toplam	197	100
Regresyon Analizi	Sıklık	Yüzde	Man Whitney U Testi	Sıklık	Yüzde
Var	21	10,7	Var	1	,5
Yok	176	89,3	Yok	196	99,5
Toplam	197	100	Toplam	197	100
Korelasyon Analizi	Sıklık	Yüzde	Kolmogorov Smirnov	Sıklık	Yüzde
Var	17	8,6	Var	1	,5
Yok	180	91,4	Yok	196	99,5
Toplam	197	100	Toplam	197	100

Tablo 15'in devamı

Faktör Analizi	Sıklık	Yüzde	Kümeleme Analizi	Sıklık	Yüzde
Var	16	8,1	Var	1	,5
Yok	181	91,9	Yok	196	99,5
Toplam	197	100	Toplam	197	100
ANOVA	Sıklık	Yüzde			
Var	15	7,6			
Yok	182	92,4			
Toplam	197	100			

Tablo 15, lisansüstü tezlerde yapılan analizleri göstermektedir. Tablo 15 incelendiğinde, lisansüstü tezlerde yüzde 33,5 ile en çok kullanılan analiz yönteminin modelleme olduğu görülmektedir. Diğer analiz yöntemleri ise yüzde 26,4 ile frekans analizi, yüzde 10,7 ile t testi, betimsel analiz ve regresyon analizi, yüzde 8,6 ile korelasyon analizi, yüzde 8,1 ile faktör analizi, yüzde 7,6 ile ANOVA, yüzde 3 ile yapısal eşitlik analizi, yüzde 1,5 ile kıkare ve veri zarflama tekniği, yüzde 0,5 ile kruskal wallis, man whitney u, kolmogorov smirnov testleri ile kümeleme analizidir.

5.Sonuç

Lojistik yeni bir bilim dalı olmasına rağmen, ardı ardına açılan lisansüstü programlarda yazılan tezler sayesinde bu alanda yapılan çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu süreç içerisinde hazırlanan tezler birçok çalışmaya rehber olmakta, alan yazında ve sektörde var olan sorunlara çözüm üretmeye çalışmaktadır. Özbey ve Şama (2017:214) da bir alanda yayınlanmış olan tezlerin incelenmesinin doygunluğa ulaşmış konuların belirlemesi, günümüzdeki araştırmacıların daha çok hangi konular üzerine eğildiklerinin tespit edilmesi ve son olarak da yeni yapılacak araştırmalarda ihtiyacın gözler önüne serilmesi hususlarında yararlı olacağını belirtmektedirler.

İsminde lojistik kelimesi geçen lisansüstü programlardan çıkan tezleri inceleyen bu araştırmanın sonuçlarına göre, bu bölümlerdeki ilk tezlerin 2006 yılında yazıldığı, yıllar geçtikçe yazılan tez sayısının arttığı, 2011 yılında tez sayısında daha çok artış görüldüğü ve bu programlarda en fazla tezin 2016 yılında yazıldığı tespit edilmiştir. Yazılan tezlerin tamamına yakın bir kısmı yüksek lisans tezlerinden oluşmaktadır. Sonucun böyle çıkmasında yüksek lisans programlarının doktora programlarına oranla sayısının fazla ancak eğitim süresinin daha kısa olmasının ve doktora programlarından önce yüksek lisans programlarının

açılmasının etkisinin olduğu düşünülmektedir. Çıkan bu sonuçlar Acar ve Gürol'un (2013), Bali ve diğerlerinin (2016) ile Duran ve diğerlerinin (2017) çalışmaları ile paralellik göstermektedir. Üniversitelerde lojistikle ilgili bölümlerde doktora programlarının sayılarının arttırılması gerekmektedir. Lojistik eğitimi yeni olduğu için bu bölümden mezun olanların yine bu bölümlerde hoca olma ihtimali çok düşüktür. Bu konuda Bozyiğit (2016) ile Bali ve diğerleri (2016) çalışmalarında lojistikle ilgili lisans programlarında görev alan hocaların çoğunluğunun işletme kökenli olduğunu, lojistik eğitimine sahip öğretim üyelerinin sayısının çok az olduğunu belirtmişlerdir. Lojistikle ilgili doktora programlarının sayısının artmasının eğitimlerin daha iyi yürütülmesi ve akademik çalışmaların artması yanında, bölümlere ileride hoca sağlama konusunda fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca halen lojistikle ilgili bir doçentlik alanı mevcut değildir. Üniversitelerarası Kurul'un lojistikle ilgili doçentlik alanı açmasının bilime katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Tezler incelendiğinde, en fazla tezin Maltepe Üniversitesi'nde yazıldığı görülmektedir. Maltepe Üniversitesi'ni, Kara Harp Okulu (KHO) yeni adıyla Milli Savunma Üniversitesi ve Bahçeşehir Üniversitesi takip etmektedir. Tezlerin yazıldığı üniversitelerin büyük çoğunluğunu özel üniversiteler oluşturmaktadır. Tezler incelendiği zaman ilk üç tezin 2006 yılında KHO, 2007 yılında ise İzmir Ekonomi Üniversitesi bünyesinde yazıldığı belirlenmiştir. Bölüm isimleri incelendiği zaman ise en çok tezin Uluslararası Ticaret ve Lojistik, daha sonra ise Lojistik Yönetimi Anabilim Dalında yazıldığı ortaya çıkmıştır. En çok tezin yazıldığı bölüm isminde "uluslararası" kelimesi geçmesine rağmen, yazılan tezlerin çok büyük bir kısmının Türkçe yazıldığı, sadece İzmir Ekonomi Üniversitesi'nde program İngilizce olduğundan dolayı tüm tezlerin İngilizce yazıldığı dikkat çekmektedir. Çıkan bu sonuçlar Şahin ve Topal'ın (2016) ve Duran ve diğerlerinin (2017) çalışmalarını destekler niteliktedir. Hatta Bali ve diğerleri (2016:34) lojistikte uluslararası boyutun çok önemli olduğunu ve sürekli genişlediğini, bu sebeple, başta İngilizce olmak üzere yabancı dil eğitimine önem veren lisansüstü programların açılmasının fayda sağlayacağını ifade etmektedirler. Küreselleşmenin çok yaygın olduğu ve uluslararası ticaretin yoğun olarak yapıldığı günümüzde, özellikle uluslararası ticaret ve lojistikle ilgili konularda İngilizce yazılan lisansüstü tezlerin sayısının artmasının hem lojistik sektörüne hem de ilgili alan yazına daha çok katkı sunacağı düşünülmektedir.

Lisansüstü programların çoğunun tedarik zinciri yönetimi konusunda yazıldığı, bunu taşımacılık yönetimi ve uluslararası ticaretle ilgili

konuların izlediği ve bölüm isimleri ile en çok yazılan konunun birbirine paralellik gösterdiği bulunmuştur. Yani uluslararası ticaretle ilgili bölümlerde uluslararası ticaret, tedarik zinciri ile ilgili bölümlerde tedarik zinciri konuları ağırlıklı olarak çalışılmıştır. Acar ve Gürol (2013) da çalışmalarında, lojistikle ilgili olarak en çok çalışılan konunun Tedarik Zinciri olduğunu belirtmişlerdir. Ancak lojistik sadece tedarik zinciri ve uluslararası ticaret konularından ibaret değildir. Gümrük, depolama, elleçleme, envanter yönetimi gibi başka bir çok konu da lojistik içerisinde değerlendirilmektedir. Bu nedenle daha sonraları bu konuda çalışacak olan araştırmalar çok fazla değinilmeyen bu konular hakkında araştırmalar yapabilirler.

Lisansüstü tezlerin yarıya yakını doktor öğretim üyelerinin danışmanlığında yazılmıştır, profesör ve doçentler doktor öğretim üyelerinden sonra gelmektedirler. Bu sonuç da üniversitelerin kadroları ile paralellik göstermektedir. Lisansüstü tezlerin yarıya yakını 101-150 sayfa ve 51-100 arası kaynağa sahiptir. Lisansüstü tezler metodolojik anlamda incelendiğinde tezlerin büyük kısmında hipotez, model, anakütle ve örneklem sayısının olmadığı, örneklem sayısının yarıdan fazlasının ise 1-50 arası örnekleme sahip olduğu görülmektedir. Lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunun örneklem türü kolayda örneklem, kullanılan veri ikincil veri, veri toplama yöntemi doküman incelemesi, araştırma yöntemi ise yarıya yakın oranda nicel yöntemdir. Lisansüstü tezlerde tek bir işletme üzerinden yapılan tezlerin sayısı daha çok olduğu için sonuçların böyle çıkması şaşırtıcı değildir.

Tezlerin az bir kısmında demografik özellik ve güvenilirlik bilgisi olmasına rağmen, yok denecek kadar bir kısmında ise geçerlikle ilgili bilgi bulunmaktadır. Oysaki bir çalışmanın verilerinin inandırıcılığını kanıtlamak için çalışma ister nitel ister nicel olsun geçerlik ve güvenilirlik çok önemlidir. Yıldırım ve Şimşek (2013:290), araştırmalarda bu kavramların bilimselliği belirleyen iki önemli öge olduğunu, her araştırmacının kullanılan veri toplama araçlarının ve araştırma deseninin geçerliğini ve güvenilirliğini çok dikkatli bir şekilde test etmesi ve sonuçları okuyucuya rapor etmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bu nedenle daha sonra yapılacak araştırmalar geçerlik ve güvenilirlik kavramlarına araştırmalarında mutlaka yer vermelidirler.

Lisansüstü tezlerde yapılan analizler incelendiğinde, tezlerde en çok kullanılan analiz yönteminin modelleme olduğu, bunu frekans analizi, t testi, betimsel analiz ve regresyon analizinin izlediği belirlenmiştir. Tezler büyük çoğunlukla doküman incelemesi yöntemi ve ikincil veri

kullanılarak yazıldığı için bulunan bu sonuçlar diğer sonuçları destekler niteliktedir. Ancak daha sonra yazılacak tezlerde daha farklı yöntemlerin kullanılmasının, hatta nicel ve nitel yöntemlerin beraber kullanılmasının tezlerin yöntem ve analiz yönünden daha zengin olmasını sağlayacağı da göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur.

Araştırma çeşitli kısıtlara sahiptir. İlk olarak araştırmada sadece isminde lojistik kelimesi geçen lisansüstü programlardan çıkan tezler araştırmanın kapsamına alınmıştır. Lojistikle ilgisi olan tedarik zinciri gibi kavramlar ihmal edilmiştir. Bu nedenle daha sonraki araştırmalarda lojistikle ilgili her türlü kavramı içeren programlardaki lisansüstü tezler araştırma kapsamına alınabilir. İkinci olarak sadece Türkiye’de bulunan üniversiteler ve YÖK’ün web sitesinde tez tarama bölümünde ulaşılabilen tezler incelenmiştir. Diğer çalışmalar Kıbrıs’taki üniversiteleri çalışmalarına dahil edebilirler. Son olarak araştırmada sadece ikincil veriler ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra yapılacak çalışmalarda birkaç nitel yöntem veya nitel ve nicel yöntemler bir arada kullanılabilir.

Kaynakça

Acar, A. Z. ve Gürol, P. (2013), Türkiye’de lojistik yazınının tarihsel gelişimi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 289-312.

Aka, S.H. (2017), Lojistiğin önemi ve katma değer yaratmasındaki rolü, *Deniz Ticareti Dergisi*, Kasım 2017,3-5.

Ataseven, B. (2012), Nitel bilimsel araştırmalarda veri kalitesinin önemi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 33(2), 543-564.

Bali, Ö., Enisoğlu,İ. ve Sezer, F. (2016), Türkiye’de lisansüstü lojistik eğitimin içerik analizi ile incelenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1),25-36.

Baş, T. ve Akturan, U. (2017), Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel araştırma yöntemleri (3. Bs.). Seçkin Yayıncılık: Ankara

Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. , 9(1), 23- Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi 28.

Bozyiğit, S. (2016). Türkiye’deki lojistikle ilgili lisans bölümlerinin ders programları üzerine bir inceleme. *Journal of Yaşar University*, 11(42), 133-149.

Bozyiğit, S. ve Yaşa, E. (2012). Araştırmacıların pazarlama alanına bilimsel katkıları: pazarlama konusundayapılan lisansüstü tezlere ilişkin

bir araştırma, 17. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiriler Kitabı, 18-21 Ekim 2012, Balıkesir.

Deniz Ticaret Odası (2017), Dünyada ve Türkiye’de lojistik sektöründe mevcut durum,http://www.denizticaretodasi.org.tr/Shared%20Documents/Deniz%20Ticareti%20Dergisi/kasim_ek_2017.pdf (E.T.28.03.2018)

Duran, G., Özaydın, A.H. ve Sarıta, A. (2017), Türkiye’de lojistik yazının tarihsel gelişimi ve lojistik eğitimi, 4. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sosyal ve Teknik Bilimler Kongresi Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 11-13 Mayıs 2017, BURDUR.

Gül, İ. , Yeşiltaş A. ve Keklik, B. (2015), Sağlık yönetimi lisansüstü programlarında yapılan tezlerin profili, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 7(13), 231-244.

İnce, M., Gül, H. ve Bozyiğit, S. (2017), Türkiye’de turizm pazarlaması konusunda yazılan lisansüstü tezlerin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi: 1990-2016. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(5),113-130.

Keser, H. (2011). Lojistik sektörünün rekabet gücü yönüyle analizi: Türk lojistik sektörü için bir çalışma, Yayınlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi: Bursa

Küçüksolak, B. T. (2006), Dünya’da ve Türkiye’de lojistik eğitimi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi: İstanbul.

Özbey, Ö.F. ve Şama, E. (2017), 2012-2016 Arasındaki Yıllarda Çevre Eğitimi Kapsamında Yayımlanan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 6(1), 212-226.

Özenç, M. & Özenç, E. G. (2013). Türkiye’de üstün yetenekli öğrencilerle ilgili yapılan lisansüstü eğitim tezlerinin çok boyutlu olarak incelenmesi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 17(1), 13-28.

Şahin, H. ve Topal, B. (2016), Türkiye’de tedarik zinciri konusunda yapılan doktora tezlerinin genel profilinin içerik analizi yöntemiyle belirlenmesi. The Journal of Academic Social Science Studies, 50, 471-482.

Tanberkan, H. (2015), İçerik analizinde geçerlik ve güvenirlik. https://prezi.com/yrhdpwinv_3a/icerik-analizinde-gecerlik-ve-guvenirlik (E.T.26.03.2018)

Türkiye İstatistik Kurumu (2016), Lojistik Performans Endeksi. www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?jsessionid...?istab_id=9035. (E.T. 28.03.2018)

Türktarhan, G. (2013). Türkiye’de turizm pazarlaması alanyazınının gelişim süreci (1990-2012), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi: Eskişehir.

Uygun, S. (2012). Eğitim tarihi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), 263-282.

Yaşar, Ş. & Papatğa, E. (2015). İlkokul matematik derslerine yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(2), 113-124.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013), Nitel araştırma yöntemleri (9.bs.). Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Özbey, Ö.F. ve Şama, E. (2017), 2012-2016 Arasındaki Yıllarda Çevre Eğitimi Kapsamında Yayınlanan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 6(1), 212-226.

Özenç, M. & Özenç, E. G. (2013). Türkiye’de üstün yetenekli öğrencilerle ilgili yapılan lisansüstü eğitim tezlerinin çok boyutlu olarak incelenmesi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 17(1), 13-28.

Şahin, H. ve Topal, B. (2016), Türkiye’de tedarik zinciri konusunda yapılan doktora tezlerinin genel profilinin içerik analizi yöntemiyle belirlenmesi. The Journal of Academic Social Science Studies, 50, 471-482.

Tanberkan, H. (2015), İçerik analizinde geçerlik ve güvenirlik. https://prezi.com/yrhdpwinv_3a/icerik-analizinde-gecerlik-ve-guvenirlik (E.T.26.03.2018)

Türkiye İstatistik Kurumu (2016), Lojistik Performans Endeksi. www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?jsessionid...?istab_id=9035. (E.T. 28.03.2018)

Türktarhan, G. (2013). Türkiye’de turizm pazarlaması alanyazınının gelişim süreci (1990-2012), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi: Eskişehir.

Uygun, S. (2012). Eğitim tarihi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), 263-282.

Yaşar, Ş. & Papatğa, E. (2015). İlkokul matematik derslerine yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(2), 113-124.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013), Nitel araştırma yöntemleri (9.bs.). Seçkin Yayıncılık: Ankara.

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ALTERNATİFİ OLABİLİR Mİ?

Can Shanghai Cooperation Organization Be An Alternative To European Union

Özlem TAN*

1-Giriş

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ile birlikte uluslar arası alandaki iki kutuplu sistem ortadan kalmış ve dünya A.B.D'nin tek küresel süper güç olduğu bir sisteme doğru gitmeye başlamıştı. Bu durum aynı zamanda Orta Asya içinde yeni bir dönemin başlangıcıydı. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Orta Asya'da beş, Güney Kafkasya'da ise üç bağımsız devlet kurulmuştu. Bu durum bölgede yeni gelişmelerin sinyali demektir. Yeni kurulan bu ülkeler potansiyel olarak zayıf oldukları için, Moskova'dan ayrılışın güçlüğünü yaşamaya başlamışlardı. Aynı zamanda Orta Asya coğrafi yapı olarak stratejik ve önemli doğal kaynaklara sahip olması nedeni ile küresel güçler arasında mücadeleye sahne olmuştu. A.B.D, Rusya ve Çin bu mücadelede en etkili aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. A.B.D'nin bölgeyi radarına alması, Çin ve Rusya'nın bölgede yükselen güçler olması sonucu Orta Asya devletleri bölgesel bütünleşme alternatifini düşünmeye başlamışlardır. Bu düşünceler bir müddet sonra Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) olarak gerçeklik kazanmıştır. Şanghay İşbirliği Örgütü, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında tek küresel süper güç haline gelen A.B.D'ye karşı bir alternatif oluşum olarak kurulmuştur. Tek kutuplu uluslar arası sistemde Rusya ve Çin ekonomik ve siyasi olarak kısıp alınma endişesi ile işbirliği yapmak zorunda kalmışlar ve 26 Nisan 1996 tarihinde diğer üç Orta Asya devletini de yanlarına alarak ŞİÖ'nü kurmuşlardır. Bu örgüt diğer bölge ülkelerinin de dikkatini çekmiştir. Türkiye son dönemde geliştirdiği "çok boyutlu dış politika" çerçevesinde Avrasya'ya yönelme eğilimi göstermiş ve Avrasya coğrafyasında yer alan devletler ile işbirliği içerisine girmiştir. Avrasya eğilimin arkasında yatan nedenlerden biri olarak Türkiye'nin Avrupa'dan gördüğü ikircikli tavrı gösterebiliriz. Türkiye, yarım asra yakın bir zamandır AB ile üyelik müzakereleri yapmaktadır. Ve giderek umudunu kaybetmektedir. Son zamanlarda AB üyelik müzakerelerinin çok ağır ilerlemesi ve "çok boyutlu dış politika" ekseninde Türkiye, ŞİÖ'ne üye olmayı söylemine almıştır. Bu çalışmada, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşu, gelişmesi, örgütün amaçları ve Türkiye için ŞİÖ'nün AB'nin alternatifi olup olmayacağı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2-Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluşu ve Amaçları

* Namık Kemal Üniversitesi. Öğretim Görevlisi

1996 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin en büyük şehri olan ve adını aldığı Şanghay'da Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımı Şanghay Beşlisi olarak kurulan örgüt, 2001 yılında Özbekistan'ın üyeliğe kabul edilmesiyle Şanghay İşbirliği Örgütü olarak yoluna devam etmektedir. Resmi dilleri Rusça ve Çince'dir. Örgütün altı daimi üyesine ek olarak Afganistan, Hindistan, İran, Moğolistan ve Pakistan olmak üzere beş ülke "gözlemci" statüsünde, Türkiye, Sri Lanka ve Beyaz Rusya olmak üzere üç ülke "diyalog ortağı" statüsünde bulunmaktadır. Hindistan, Pakistan ve İran örgüte tam üye olmak istemektedir.(Yener;2013). Örgütün başat ülkeleri Çin ve Rusya'dır.

Kurumsal olarak ŞİÖ, devlet başkanları konseyi, dışişleri bakanları konseyi, milli koordinatörler konseyi, genel sekreterlik, bölgesel anti terör merkezi, daimi temsilciler, bakanlık veya kurum başkanları toplantısı gibi yapılardan ve ŞİÖ Forumundan oluşmaktadır. Bu örgütün kurulmasında 1996 yılında Rusya başbakanı olan Yevgeni Primakaov'un katkısı oldukça fazladır .(İsmayıl;2017).Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ve bunun sonucunda Rusya Federasyonu'nun doğuşu bölge açısından dönüm noktası olmuş ve önemli siyasi gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Orta Asya'da ortaya çıkan güvenlik açığını bölgede yeni kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu yeterince dolduramayınca daha güçlü ve iddialı oluşuma ihtiyaç duyulmuş ve Şanghay İşbirliği Örgütü bu ihtiyaçtan doğmuştur. (Zeyrek;2010)

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulmasında Rusya ve Çin arasındaki ilişkilerin sıcak tutulması oldukça önemli bir etken olmuştur. Çin ve Rusya arasındaki uzun sınır güven artırıcı önlemlerin alınmasını ve sınır bölgelerinin silahsızlandırılması ihtiyacını doğurmuştur. Bunu sağlamak için iki ülkenin işbirliği içinde olması gerekmektedir. Bu gerçeğin ŞİÖ'nün oluşmasında önemli bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan Rusya'nın Çin'in ihtiyacı olan yüksek teknolojik silahları ucuz yoldan temin etmesi ilişkilerin sıcak tutulmasının önemli sebeplerinden bir diğeridir. Ayrıca Çin ,Rusya için geniş bir pazardır.Rusya'da Çin'in arz fazlası mallarını talep etmektedir.Çin ve Rusya arasındaki işbirliğini zorunlu kılan bir başka unsur ise her iki devletin ABD'ne karşı ortak tavır almalarıdır.(Yardımcıoğlu,& Koçarslan;2012)

Fotoğraf : 1 ŞİÖ üye devletleri temsilcileri.
<http://www.google.com.tr>(Erişim Tarihi:12.09.2017)

Sovyetler Birliği'nin dağılması neticesinde ortaya çıkan Orta Asya Cumhuriyetleri varlıklarını sürdürmek ve siyaset sahnesinde etkili olabilmek için stratejik yol arayışlarına girmişlerdir. Bu yüzden hem Rusya hem de Çin ile ilişkileri dengeleme yolunu tercih etmişlerdir. Uzun yıllar Çin ve Rusya'nın jeostratejik ve jeopolitik olarak presinde kalan Orta Asya ülkeleri bu iki ülke ile aralarındaki ilişkileri dengeleme politikası çerçevesinde yürütmek için ŞİÖ'ne üye olmuşlardır. Örgütün kuruluşunun ilk yıllarında beş ülkenin en önemli ortak sorunu Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte sınır bölgelerinde meydana gelebilecek belirsizleri önlemektir. Bölgesel olarak güvenlik çıkarları ve politikaları çerçevesinde ayrılıkçılık, aşırılık ve terörizm ile mücadele etmek için kurulan ŞİÖ aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte tek küresel güç haline gelen ABD'ne alternatif bir güç olmak, Asya'daki gelişmelere diğer güçlerin müdahale etmesini engellemek, gelişmelerin Moskova ve Pekin tarafından kontrol edilmesini sağlamak amacını da taşımaktaydı. "Tek kutuplu bir dünya kabul edilemez" anlayışı ile hareket eden örgüt ABD'ne karşı etkili bir kutup oluşturmaktadır. (Taşkın;2013).

Rusya ve Çin, ABD'nin bölgedeki etkinliğine karşı politikalar uygulamaktadır. Üçüncü Körfez Savaşına karşı ABD'ye gösterilen sert tepki bunun bir örneğidir. Şanghay İşbirliği Örgütü bu amaçlarının yanında bölgesel barışın sağlanması, demokrasinin geliştirilmesi, ekonomik, askeri, siyasi, ticari, bilim, kültür, eğitim, enerji, ulaştırma ve çevresel konularda da işbirliğini hedeflemiştir. (Zeyrek;a.g.e)

Fotoğraf : 2. ŞİÖ üye devletleri <http://www.google.com.tr>(Erişim Tarihi:13.09.2017)

Şanghay İşbirliği Örgütü üye devletlerinin bu oluşuma katılmadaki çıkar algılamalarında farklılıklar görülebilir. Rusya örgüt aracılığı ile uluslararası siyasi arenada, Çin ekonomik ve güvenlik alanında gücünü arttırmak amacını taşımaktadır. Rusya doğalgaz ve petrol gibi önemli stratejik kaynaklara sahiptir. Şanghay İşbirliği Örgütü aracılığı ile bu kaynaklara ait ulaşım yollarını genişletmek istemektedir. Çin ŞİÖ ile Avrasya’da bir düzenin olmasını ve ABD’nin bölgedeki gücünü kırmak istemektedir.(Taşkın;a.g.e).Çin aynı zamanda ŞİÖ aracılığı ile Orta Asya ile ekonomik entegrasyon ve serbest ticaret ilişkileri kurmak istemektedir.Çin’in büyüyen ekonomisi için ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını ŞİÖ aracılığı ile Hazar ve Sibiry’a dan sağlaması bu örgütü Çin için önemli kılmaktadır.Çin,örgüt içerisinde ekonomik olarak en önemli güç olmayı devam ettirmektedir. <http://www.bilgesam.org.tr>).

Petrol ve doğal gaz gibi önemli olan enerjinin üretimi ve nakli konusunda Çin ve Rusya arasındaki işbirliği iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde önemli olacaktır. Bu durum kaynakların ŞİÖ bünyesinde değerlendirilmesini sağlamış olacaktır.(Çolakoğlu;2004)

Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan ise Çin ile aralarındaki ekonomik, siyasi ilişkileri geliştirmek Çin aracılığı Rusya’nın üzerlerindeki Sovyet döneminden kalma etkilerini azaltmak ve Rusya aracılığı ile Çin’in bölgedeki etkisini dengelemek amacını taşıyarak bu oluşuma dahil olmayı istemişlerdir.(Yener;a.g.e).Pakistan ve Hindistan ise Rusya ile birlikte Orta Asya’da enerji ve güvenlik çıkarı için kendine zemin aramaktadır. İran uluslar arası alandaki kendisine

yönelik olan baskıları Rusya ve Çin'in içinde olduğu bir oluşum ile bertaraf etmek istemektedir.(Ayan;2010)

Şanghay İşbirliği Örgütü, NATO'ya bir alternatif olarak da görülmektedir. Bu yüzden "Doğu'nun NATO'su" olarak adlandırılmaktadır. Üye devletlerin toplam yüzölçümü 30 milyon km2 dir. Bu da Asya'nın yaklaşık %75'i demektir. Toplam nüfusu 2.8 milyar olup Dünya nüfusunun yaklaşık %40 demektir. Milli Gelir toplamı 8 trilyon \$ ile dünya ekonomisinin 1/8'ini oluşturmaktadır .(Stratejik Düşünce Enstitüsü. Org.Tr) Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin veto hakkına sahip 5 üyesinden ikisi bu oluşumun içerisinde. Bu özellikler dikkate alındığı zaman ŞİÖ'nün siyasi, coğrafi ve ekonomik gücü'nün ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şanghay İşbirliği Oluşumunun başarılı kalıcılığı ve başarısı özellikle oluşumun başat iki aktörü olan Rusya ve Çin'in özellikle Orta Asya'daki ortak çıkarları doğrultusunda gerek aralarındaki gerekse diğer üye devletler ile olan ilişkilerinin derinliğine bağlıdır.

3- Şanghay İşbirliği Örgütü Türkiye açısından AB'nin Alternatifi Olabilir mi?

Türkiye neredeyse 60 yıla yakın bir süredir AB'nin üyesi olmaya çalışmaktadır. Fakat AB sürekli sorun çıkararak ve nazlanarak Türkiye'ye üyelik vizesi bir türlü vermemektedir. Özellikle AB ile ilişkilerin son zamanlarda durağan hale gelmesi, bazı AB yetkililerinin üst perdeden Türkiye aleyhine yaptıkları açıklamalar hem Türk Devleti yetkililerinde hem de Türk vatandaşlarında AB'ye karşı olumsuz bir algının oluşmasına ve Türkiye'nin yeni alternatif entegrasyonlar üzerinde düşünmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin araştırdığı alternatif entegrasyonlardan biri de Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğidir. Aslında yeni oluşum arayışlarını sadece AB'ye alternatif arayışları olarak değerlendirmek yanlış olur. Çünkü Türk Devleti tarafından 2000 yılından beri uygulanan "Çok boyutlu dış politika" anlayışı alternatif entegrasyon arayışlarında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Coğrafi olarak jeopolitik öneme sahip olan Türkiye tarihsel süreç içerisinde dış politikasının eksenini daha çok Avrupa, Amerika ve NATO olarak belirlemişti."Çok boyutlu dış politika" anlayışı çerçevesinde Avrasya, Ortadoğu, Balkanlar, Afrika, Uzak Doğu, Latin Amerika gibi farklı coğrafyalarda farklı ülkeler ile ilişkilerini geliştirmesi bu dış politikanın bir yansımasıdır. Çin ve Rusya ile ilişkilerimiz de bu dış politikasının bir gereği olarak gelişmiş ve çeşitlenmeye başlamıştır.

2018 yılının Çin 'de "Türk Turizm Yılı" ilan edilmesi ve Asya ile Avrupa arasında deniz ve karayolu ile bir ulaşım ağı inşa etmeyi hedefleyen Çin'in "Bir Kuşak Bir Yol" projesine Türkiye'yi önemli bir

kavşak olduğu için dahil etmesi bunun en büyük göstergeleridir. (Milliyet Gazetesi; 2017.)Türkiye'nin Avrasya'ya önem vermesinin sadece AB'ye yönelik tepkisel bir yaklaşımdan ileri geldiğini söyleyemeyiz. Çünkü dünyanın ekonomik olarak ibresi Batı'dan Asya'ya kaymaktadır. Özellikle Çin dünyanın önemli ekonomik aktörlerinden bir olmuştur. Türkiye, teşkilat üyesi ülkelere yönelik Pazar açılımı yaparak bu bölgedeki ekonomik potansiyelden yararlanabilir.Aynı zamanda Türkiye doğalgaz ihtiyacını bu coğrafyadan sağlamaktadır. AB ile Türkiye arasındaki müzakerelerin kopma noktasına gelmesi ve ABD ile gerilen ilişkiler ,ŞİÖ'ne üyelik talebini yine gündeme getirmiştir. ŞİÖ'ne üyelik Türkiye açısından üzerinde en ince ayrıntısına kadar düşünülmesi gereken bir konu olmalıdır. Çünkü ŞİÖ'ne üyeliğin gerçekleşmesi ve AB ile bağları koparmak Türkiye'nin NATO'dan ve Batı'dan uzaklaşması anlamına gelebilir.

Türkiye, AB kapısında uzun yıllar bekletildiği için AB'ye karşı ,ŞİÖ'nü bir dengeleme aracı olarak kullanmış olabilir.Türkiye daha önce belirttiğimiz gibi “çok eksenli dış politika” anlayışı içerisinde ilişkilerini çeşitlendirmek zorundadır.Artık günümüzdeki Uluslararası konjonktür bunu gerektirmektedir.ŞİÖ üyeliği Türkiye için uzun vadede alternatif bir seçenek olmalıdır.Türkiye, ŞİÖ'ne üye olduğu zaman NATO'dan ayrılması gündeme gelecektir.Türkiye'nin bir eksen kayması yaşayarak buna evet diyeceğini söyleyemeyiz.Aynı zamanda bu örgütün kuruluş yıllarından itibaren Avrupa ve ABD karşıtlığı bir duruşu vardır.Bu örgütte Rusya ve Çin başat ülkeler olduğu için Türkiye'nin Orta Asya'da etkin bir rol almasını istemeyebilirler.

Orta Asya, Rusya için stratejik öneme sahip bir bölgedir.Rusya dağılma sürecinden sonra bu bölgede etkisini kaybetti.Rusya kaybettiği etki alanını geri alabilmek ve dünya düzenine ayak uydurmak için Çin'i yanına alarak işbirliğine gitti.Şimdi Avrasya bölgesindeki gücünü kimseyle paylaşmak istemez.Gerek Çin gerekse Rusya,Türkiye'yi ekonomik ve askeri olarak kendilerine rakip olarak görebilirler.

Türkiye'nin örgüte üyesi olan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan ile tarihi ve kültürel bağları vardır. Orta Asya'da bu avantajını kullanarak etkin bir güç olabilir. ŞİÖ, bakıldığında ne NATO'nun ne de AB'nin alternatifi olan bir örgütlenme değildir. Kurumsallaşma, amaçlar ve üye ülkelerin özellikleri bakımından keskin farkları olan bu oluşumlar birbirlerinin alternatifi olarak değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir.

ŞİÖ'nün siyasi ve ekonomik yapıları birbirinden farklıdır. Ülkelerin hiçbirinde gerçek manada demokrasi, evrensel hukuk yoktur. Fert başına düşen gelir düşüktür. Bu oluşum ekonomik ağırlıklı değil daha çok

güvenlik ağırlıklı kurulmuş bir
 örgüttür.(Yılmaz;,2016,<http://www.olaymedta.com>)

Coğrafi konum, ekonomik, askeri ve siyasi gücü ile Türkiye bu oluşumları birbirlerine tercih etmemelidir. Bu yüzden duygusal yaklaşım Batı ile bağları koparmamak gerekir. Türkiye'nin Avrupa ile ekonomik ve kültürel bağları mevcuttur. Türkiye'nin ticari ilişkilerinin merkezinde AB ülkeleri vardır. Aynı zamanda AB ülkelerinde yaklaşık 5 milyona yakın Türk vatandaşı yaşamaktadır. Türkiye ŞİÖ'nü AB'nin alternatifi olarak görmemelidir. Bir başka işbirliği seçeneği olarak görmelidir. Her iki oluşumla ilişkilerini ekonomik ve siyasi gelişmelere ve çıkarlarına göre sağlıklı bir şekilde yürütmelidir. Türkiye yüzü batıya dönük olarak başka coğrafyalarda ülkeler ve örgütler ile ilişkilerini geliştirmelidir. Hem Türkiye'nin hem de AB'nin birbirlerine ihtiyacı vardır.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Orta Asya'da bir güvenlik boşluğu doğmuştur. Bu boşluk eski Sovyetlerin dağılması sonucunda ortaya çıkan yeni devletler tarafından da doldurulamamıştır. Uluslararası sistemde ABD tek süper güç olarak kalmıştır. Uluslararası sistemin ABD eksenli tek kutuplu bir sisteme doğru gidişi Rusya ve Çin'i işbirliğine zorlamıştır. İlk aşamada sınır güvenliğini sağlamak için beş üyeli olarak kurulan ve Şanghay Beşlisi olarak adlandırılan örgüt zaman içerisinde üye sayısını altıya çıkararak Şanghay İşbirliği Örgütü adını almıştır. Örgütün amaçlarına güvenlik yanında ekonomik, siyasi, diplomatik amaçlarda eklenmiştir. Yaklaşık 60 yıldır AB'ye üye olmaya çalışan Türkiye son zamanlarda AB'nin olumsuz ve sert tutumu yüzünden farklı alternatif oluşumlara üye olmayı dillendirmektedir. Bu oluşumlardan biri de ŞİÖ'dür.

Türkiye, gerek jeopolitik önemi gerekse çok boyutlu dış politika anlayışı nedeniyle farklı coğrafyada farklı oluşumlara dahil olmak zorunda. Fakat bu oluşumları birbirinin alternatifi olarak değil, tamamlayıcısı olarak görmelidir. Özellikle biri Avrupa diğeri Asya değerlerini temsil eden birbirinden farklı iki oluşum olarak AB ve İŞÖ birbirlerinin alternatifi değil tamamlayıcı gücü olabilirler. Türkiye ekonomik ve siyasi olarak AB'yi dışlayan değil, AB'yi dengeleyecek oluşumlara yönelmelidir. Alternatif dış ilişkiler içine girilmesi ülkemiz açısından oldukça faydalı olacaktır. Avrasya Bölgesi ile ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmek adına ŞİÖ ile de sıcak ilişkiler kurmalıyız. Bunu AB hedefinden vazgeçmeden yapmamızda yarar vardır.

KAYNAKÇA

Alperen, Ümit <http://www.bilgesam.org/incele/117/sanghay-isbirligi-orgutu-turkiye-icin-bir-alternatif-midir/#wbfbdpNJdx> ((Erişim Tarihi: 13.092017)

Ayan, Ergin (2010) “Avrasya’da Değişen Dengeler Üzerinde Oynanan Küresel Oyunlar”.Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, s 38-52

Çolakoglu, Selçuk 82004) “Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin” Uluslar arası İlişkiler Akademik Dergi. Cilt: 1, Sayı:1, s173-197

İsmayıl, Elnur (2017) “Büyük Sekizliye Dönüşen Şanghay İşbirliği Örgütü” Bilgesam Analiz. No: 1367

Milliyet Gazetesi, Gökhan Karakaş’ın Haberi (16 Nisan 2917).”Çin – Türkiye İlişkisi Derinleşme Sürecinde”.

Stratejik Düşünce Enstitüsü www.org.tr (Erişim Tarihi: 13.092017)

Taşkın, Deniz (2013). “Mekansal Güç Asya’nın Siyasi Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü”. Doğu Coğrafya Dergisi-30, sayı:217, s 217-226.

Yardımcıoğlu, M & Koçarsal H (2012). “Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü”, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi , Cilt:2, Sayı:2, s163-174

Yener , M. Cüneyt (2013). “ Küresel Düzendeki Yeni Arayışlar; Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye” Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Yıl:13, Sayı:46

Yılmaz, Ali (2016).”AB’ mi, Şanghay Beşlisi mi?” http://www.olaymedya.com/yazi/ab-mi_sanghay-beslisi-mi/4871 (Erişim Tarihi:14.09.2017)

Zeyrek, Can (2010) “ Orta Asya’da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları; Şanghay İşbirliği Örgütü”, Ege Akademik Bakış Dergisi, 10(3), s 871-884

Extended Summary

Shanghai Cooperation Organization was founded in 1996 with the participation of Russia, People’s Republic of China, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan. It was named after the Shanghai city of China, where the first meeting of the organization was held. Following the dissolution of USSR in 199, China and Russia initiated a process of creating new strategic balances. Their aim was to prevent USA from being the only super power and balance it was well as preventing the

intervention of third countries in Eurasia. The Shanghai Cooperation Organization is a product of these efforts.

Keeping warm the relations Russia and China has been a very important factor in the establishment of the Shanghai Cooperation Organization. The long border between China and Russia created confidence-building measures and the need to disarm border areas. Being an alternative power to the United States, which became the sole global power with the dissolution of the Soviet Union was also intended to prevent other forces from interfering with developments in Asia and to control the developments by Moscow and Beijing. In addition to these objectives the Shanghai Cooperation Organisation also cooperated in the provision of regional peace, the development of democracy, economic, military, political, commercial, science, culture, education, energy, transport and environmental issues.

This organization is also referred to as “NATO of the East”. Turkey, which is a NATO member and carries out negotiations with European Union, has concluded that this relationship was uncertain as a result of the unfavourable explanations and practices of the European Union and started to consider different cooperation options. One of these options is Shanghai Cooperation Organization. This cooperation should be a process which should be considered to the finest detail especially for our country.

Turkey has been trying to become a member of the EU for almost sixty years old. Especially the recent stagnation of relations with the EU, the statements of some EU officials against Turkey at the top of the line has led to a negative reaction against the EU both in the Turkish State authorities and Turkish citizens and Turkey's thinking about new alternative integrations. One of the alternative integrations Turkey has sought is membership of the Shanghai Cooperation Organisation. Membership to the SCO should be a matter that should be considered from the point of view of Turkey to the finest detail. The fact that membership in the SCO takes place and breaking ties with the EU may mean that Turkey moves away from NATO and the West. Turkey needs to be involved in different formations in different geographies due to its multidimensional foreign policy understanding, as well as its geopolitical importance. But it should regard these formations as complementary not as alternatives. With their geographical location, economic, military and political power, Turkey should not prefer these formations to each other. Therefore, it is necessary not to break the ties with the West after getting emotional. In particular, two distinct formations one representing the values of Asia and the other representing Europe can be complementary, not the alternative of EU and

SCO. Knowing Turkey's economic and political power, Turkey should be self-confident and should focus not on excluding the EU but on formations that will balance the EU.